PLATÓN

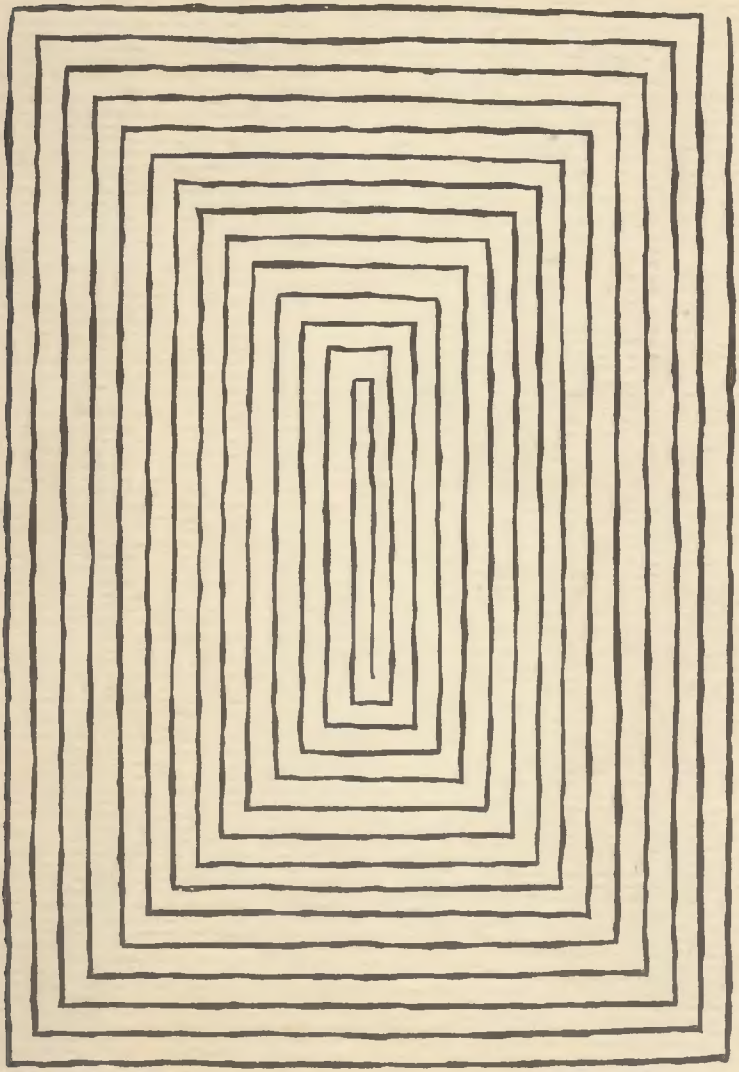

BIBLIOTHECA CLASSICA

FORDÍTOTTA

DEVECSERI GÁBOR

FARAGÓ LÁSZLÓ

KÁRPÁTY CSILLA

KERÉNYI GRÁCIA

KÖVENDI DÉNES

PAPP JÁNOS

PÉTERFY JENŐ

RITOÓK ZSIGMOND

STEIGER KORNÉL

SZABÓ ÁRPÁD

SZABÓ MIKLÓS

TELEGDI ZSIGMOND

A SZÖVEGET

FALUS RÓBERT GONDOZTA

A SZÖVEGMAGYARÁZATOKBAN A BEVEZETŐKET FALUS RÓBERT ÉS SZABÓ ÁRPÁD (KRATÜLOSZ),

A MAGYARÁZATOKAT STEIGER KORNÉL (LAKHÉSZ), SZABÓ ÁRPÁD (KRATÜLOSZ) ÉS NÉMETH GYÖRGY ÍRTA

PLATÓN
ÖSSZES MŰVEI

ELSŐ KÖTET

EURÓPA KÖNYVKIADÓ BUDAPEST
1984

HU ISSN 0324 7406

LAKHÉSZ

STEIGER KORNÉL FORDÍTÁSA

Láttátok ezt a férfiút teljes fegyverzetben vívni,* Nikiasz és Lakhész. De eddig nem mondtuk meg, hogy én és Melésziasz miért hívtunk benneteket, hogy velünk együtt nézzétek a látványosságot. Most azonban el fogjuk mondani, mert úgy véljük, veletek nyíltan kell szólnunk. Hiszen vannak, akik nevetnek az ilyesmin, s ha
b valaki tanácsot kér tőlük, nem azt mondják, amit gondolnak, hanem kitalálják, mit akar a tanácskérő, és a saját véleményük ellen beszélnek. De rólatok azt tartjuk, hogy megfelelően ítéltek, s megítélve a dolgot egyenesen megmondjátok a véleményeteket. Ezért is hívtunk meg benneteket, hogy együtt tanácskozzuk meg azt,
179 a amit most közölni fogunk. Az ügy pedig, amelyet ily hosszan vezetek be, a következő:

Ezek itt a fiaink. Annak a nagyapja után Thuküdidész a neve, ez meg az én fiam. Ő is a nagyapjáról kapta a nevét, az én apámról: Ariszteidésznek hívják. Nos, mi elhatároztuk, hogy a lehető legjobban gondoskodunk róluk, s nem cselekszünk a sokaság módjára, akik midőn fiaik ifjúvá serdülnek, rájuk hagyják, hogy tegyék, amit akarnak, hanem már most gondoskodni kezdünk róluk, amennyire tőlünk telik. S mert tudjuk, hogy nektek is
b vannak fiaitok, úgy véljük, ha egyáltalán valaki, akkor ti törődtök azzal, hogyan kell foglalkozni velük, hogy kiváló emberré legyenek. Ha pedig nem gondolkoztatok még ilyesmin, akkor intünk benneteket, hogy ezt nem

szabad elhanyagolni, s fölszólítunk rá, hogy velünk együtt gondolkodjatok fiaitok sorsán.

II. De honnan támadt ez az ötletünk? Ezt meg kell hallgatnotok, Nikiasz és Lakhész, még ha kissé hosszadalmas is. Én meg Melésziasz együtt szoktunk étkezni, s velünk esznek a fiúk is. Mint beszédem elején is említettem, nyíltan szólunk veletek. Mindkettőnk sok szépet tud mesélni a saját apjáról a fiúknak, olyan dolgokat, amelyek háborúban és békében történtek, midőn ők a szövetségesek és az állam ügyeit intézték. Saját tetteinkről azonban nincs mit mondanunk. Bizony restelkedünk emiatt, s apáinkat okoljuk, hogy amikor ifjak voltunk, hagytak bennünket elkényelmesedni, és a mások dolgaival foglalkoztak. S ezt tárjuk intő példaként fiaink elé, mondván, hogy ha nem törődnek magukkal és nem hallgatnak ránk, hírnév nélkül maradnak, de ha gondjuk lesz magukra, hamarosan méltók lehetnek a névre, amelyet viselnek.

Nos, ők azt mondták, hallgatni fognak ránk. Mi meg azt vizsgáljuk, hogy miféle tanulmányok vagy gyakorlatok révén válhatnak kiváló férfiakká. Ajánlották nekünk ezt a tárgyat is, mondván, hogy nemes dolog, ha az ifjú megtanul teljes fegyverzetben vívni, s dicsérték ezt a férfiút, akit most láttatok, amint bemutatta tudományát, majd azt tanácsolták, szemléljük meg magunk is. Hasznosnak láttuk tehát, hogy mi is megszemléljük e férfi bemutatóját, meg benneteket is meghívjunk: mind nézőtársakul, mind azért, hogy megtanácskozzuk veletek a dolgot, és segítségünkre legyetek, ha akartok, a fiúkról való gondoskodásunk kérdésében.

Ezt akartuk hát közölni veletek. Az már a ti feladatotok, hogy megtanácskozzátok velünk e tárgyra vonatkozóan is, hogy szerintetek hasznos-e megtanulni vagy sem; s hogy a többiről is megmondjátok, van-e olyan

tanulmány vagy gyakorlat, melyet ifjú férfiak számára ajánltok; és hogy e megbeszélésünkről is elmondjátok, hogyan akartok részt venni benne.

III. Nikiasz

Dicsérem a terveteket, Lüszimakhosz és Melésziasz, és készen állok, hogy részt vegyek a megbeszélésen. Gondolom, Lakhész is így van vele.

b Lakhész

Jól gondolod, Nikiasz. Amit Lüszimakhosz az imént a saját apjáról és Melésziaszéról mondott, azt nagyon találónak érzem mind őrájuk nézve, mind miránk és mindazokra, akik államügyekkel foglalkoznak: ezekkel az emberekkel körülbelül az történik, amit ő mondott: a gyermekeikkel kapcsolatos teendőket és magánügyeiket kevéssé és hanyagul intézik. Ezt hát helyesen mon-
c dod, Lüszimakhosz. De már hogy bennünket fölhívsz az ifjak nevelésének együttes megtanácskozására, Szókratésztmeg nem, azon csodálkozom. Először azért, mert démosztársad, aztán azért is, mert ő minden idejét azzal tölti, amit te kutatsz: hogy mi az ifjak számára helyes tanulmány vagy gyakorlat.

Lüszimakhosz

Mit nem mondasz, Lakhész! Hát Szókratész foglalkozik ilyesmivel?

Lakhész

Nagyon is, Lüszimakhoszom.

Nikiasz

Ezt magam is állíthatom, ugyanolyan határozottan,
d mint Lakhész.Hiszen nemrég nekem is ajánlott egy ze-

netanárt a fiam mellé: Damónt, Agathoklész tanítványát, aki nemcsak a zenében kitűnő, hanem mindazon egyéb dolgokban is, amelyekkel ilyen korú fiúknak érdemes foglalkozniuk.

IV. Lüszimakhosz

A velem egykorúak kevéssé ismerik a fiatalokat, Szókratész, Nikiasz és Lakhész, mivel – életkoruk miatt – sokat vannak otthon. Ha azonban neked, Szóphroniszkosz fia,
e van a démosztársad számára valami jó javaslatod, azt el kell mondanod. Ez illő is, hiszen apád révén barátunk vagy: mert apád meg én mindig bajtársak és barátok voltunk, s előbb esett az ő halála, mint az, hogy velem összeveszett volna. De most jut eszembe az imént mondottakról valami: ezek a fiúk egymás közt gyakran emlegetik Szókratészt, és erősen dicsérik. Mégsem kérdez-
181 a tem meg tőlük soha, hogy vajon a Szóphroniszkosz fiáról beszélnek-e. Tényleg, fiúk, mondjátok csak, ő az a Szókratész, akit olykor emlegettek?

Fiúk

Ő az bizony, apám.

Lüszimakhosz

Hérára is, Szókratész, nagyszerű, hogy öregbíted jó hírét az apádnak, ennek a kiváló embernek, s hogy ügyed a miénk lesz, a mi ügyünk meg a tiéd.

Lakhész

Bizony ne tágíts e férfiú mellől, Lüszimakhoszom! Mert én láttam ám, amikor nemcsak apjának öregbítette a
b hírét, hanem hazájának is. Mellettem volt ugyanis, amikor a délioni csatában hátráltunk, s azt mondom, hogy

ha a többiek is olyanok lettek volna, mint ő, dicső maradt volna a város, és nem bukott volna el.

LÜSZIMAKHOSZ

Szép ez a dicséret, Szókratész, amellyel most olyan férfiak dicsérnek téged, akiknek dicsérő szava hitelt érdemel. Mert tudd meg: örülök, hogy jó híredet hallom,
c s tudd meg azt is, hogy magam is jóakaróid közé tartozom. Már korábban közénk kellett volna jönnöd, s barátaidnak tartanod bennünket, ahogy ez illik. No de mától fogva, hogy megismertük egymást, ne tégy másként, hanem tarts velünk és tekints barátaidnak bennünket is meg a fiúkat is, hogy ti is ápoljátok a mi barátságunkat. Ezt te meg is fogod tenni, mi pedig ismételten emlékeztetünk majd rá.

De mit szóltok ahhoz, amiről beszélgetni kezdtünk? Mi a véleményetek: alkalmas-e vagy nem az ifjak számára a teljes fegyverzetben való vívás tudománya?

d V. SZÓKRATÉSZ

Megpróbálom, Lüszimakhosz, hogy tanácsot adjak e kérdésekben, amennyire képes vagyok rá, s hogy megtegyek mindent, amire fölszólítasz. De mert ifjabb és tapasztalatlanabb vagyok e férfiaknál, a legillendőbbnek azt tartom, ha előbb őket hallgatom meg és tanulok tőlük. Ha aztán az elmondottakon kívül van valami egyéb véleményem, azt megpróbálom előadni és meggyőzni róla téged is meg a többieket is. Nos, Nikiasz, nem kezdené el valamelyikőtök?

NIKIASZ

Semmi akadálya, Szókratész. Nekem az a véleményem,
e hogy e tárgyat nagyon hasznos az ifjaknak ismerniük. Mert jó, ha nem másutt töltik az idejüket, olyan helye-

ken, ahol összejönni szeretnek az ifjak, amikor szabad idejük van, hanem itt. Ettől a testüknek is jobban meg kell erősödnie, hiszen nem csekélyebb és nem kevesebb erőfeszítéssel jár ez, mint a többi testedzés. Aztán meg a szabad emberhez leginkább ez a testgyakorlás illik és
182 a a lovaglás. Azt a harcot, amelynek bajnokai vagyunk, s amelyben fontosnak tartjuk a küzdelmet, csupán azok gyakorolják helyesen, akik a háborúban használatos eszközökkel edzenek. S hasznos lesz ez a tárgy a csatában is, amikor sok más emberrel együtt csatasorban kell harcolni. A legnagyobb hasznát azonban mégis akkor látjuk, amikor fölbomlik a csatasor és ember emberrel küzd akár úgy, hogy rátámad a védekezőre és üldözőbe
b veszi, akár úgy, hogy menekülés közben védekezik a másik ellen, aki őt támadja. Nem is szenved bántalmat egyetlen embertől sem az ilyen, de bizonyára még többektől sem, hanem minden helyzetben fölülkerekedik.

Aztán meg más szép dolgok tanulása iránt is vágyat kelt ez. Hiszen aki teljes fegyverzetben vívni tanul, abban fölébred a vágy a következő tárgynak, a taktikának az elsajátítása iránt. S ha ennek birtokába jut, és
c belekóstol a dicsőségbe, törekedni fog valamennyi stratégiai tudományra. Így már világos, hogy mindezek a tanulmányok és foglalatosságok, amelyeknek ez a tárgy alkotja bevezetését, mennyire nemesek és méltók rá, hogy egy férfi elsajátítsa őket és foglalkozzék velük.

Tegyük még hozzá – s ez nem csekélység –, hogy a háborúban jóval magabiztosabbá és bátrabbá tesz minden férfit ez a tudomány. Ne restelljük még elmondani – bár kis dolognak tűnhet –, hogy délcegebb tartást is kölcsönöz mindazon helyzetekben, ahol a férfinak dél-
d ceg megjelenésűnek kell lennie, s így, mert délcegebb, egyszersmind félelmetesebbnek is látja őt az ellenség.

Én tehát, Lüszimakhosz, mint mondom, szükséges-

nek látom, hogy az ifjak tanulják ezt, és elmondtam, miért látom így. De Lakhészt, ha van valami hozzátennivalója, magam is szívesen meghallgatnám.

VI. Lakhész

Bármely tudományról bajos azt állítani, Nikiaszom, hogy nem kell megtanulnunk: úgy tetszik, mindegyiket
e jó tudni. Így a fegyveres vívást is meg kell tanulni, ha az – mint a vívómesterek állítják, és Nikiasz is mondja – tudomány. De ha nem tudomány? Ha tévednek, akik annak tartják? Vagy ha tudomány ugyan, de mégsem olyan becses, akkor ugyan minek kellene tanulni? Azért mondom ezt róla, mert az a véleményem: ha érne valamit, nem kerülte volna el a figyelmét a spártaiaknak,
183 a akik egész életükben mással sem törődnek, mint annak kutatásával és gyakorlásával, ami a háborúban a fölényt biztosítja nekik.

De ha ők nem figyeltek volna is föl rá, vívómestereik csak nem feledkeztek volna meg róla, hiszen a görögök között ők a legkitűnőbbek az ilyesmiben. Aki náluk ebben dicsőséget szerez, az másutt nagy vagyont gyűjthet ugyanúgy, mint azok, akik minálunk tragédiairással
b aratnak sikert. Mert aki úgy gondolja, jól tud tragédiát írni, nem kerüli el Attikát, hogy más városokban mutatkozzék be, hanem egyenest ide jön, és itt mutatja be művét, amint illik. Spártát azonban a fegyveres vívók, úgy látom, megközelíthetetlen szent helynek tartják, ahová még lábujjhegyen sem léphetni be. Elkerülik, és mindenütt inkább mutatják be tudományukat, legfőképp azok előtt, akik elismerik magukról, hogy sokan előbbre valók náluk a hadi mesterségben.

c VII. Aztán meg jó néhányuk mellett ott voltam ám, Lüszimakhosz, amikor harcoltak, és láttam, milyenek. Abból is ítéletet alkothatunk róluk, hogy mintha csak

törvényszerű volna, egyetlen olyan férfiú sincs e nehézfegyverzetű vívók között, aki hírnevet szerzett volna a háborúban. Pedig minden más esetben a foglalkozásukkal szereznek maguknak hírt az emberek. Ők azonban, úgy látszik, ellentétben a többiekkel, egyenesen szerencsétlenek. Ezt a Sztészileószt is, akit velem együtt akkora tömegben néztetek, amikor bemutatta a tudományát és nagyszájúskodott, jobban megfigyelhettem egyszer másutt, ahol szándéka ellenére megmutatkozott a maga valóságában. Amikor a hajó, amelyen szolgált, megtámadott egy teherbárkát, ő kaszás dárdával harcolt, s ezzel az elütő fegyverével maga is elütött a többiektől. Nem is érdemes mást elmondani róla, mint azt, hogy mire vezetett ez az agyafúrt ötlet a dárdára szerelt kaszával. Mert ahogy ott hadakozott vele, az valahogyan belegabalyodott a bárka kötélzetébe és megakadt benne. No, Sztészileósz elkezdte rángatni, mert ki akarta szabadítani, de sehogyan sem tudta. A hajó közben siklott el a másik mellett. Ő egy ideig futott a hajón, markolva a dárdát, de aztán a bárka elment a hajó mellett és vonszolni kezdte őt, mert még fogta a fegyvert. Kezdte hát apródonként utánaengedni a nyelet, és végül már a dárda alsó hegyébe* kapaszkodott. Volt ám nevetés meg taps a bárkán, mikor látták, milyen helyzetbe került. Aztán hogy valaki egy követ hajított a lába elé a fedélzetre és ő elengedte a dárdát, akkor már a hadihajón se tudta senki visszatartani a nevetését, mert látták lógni a bárka oldalán azt a kaszás dárdát. Biztos úgy áll hát a dolog, ahogyan Nikiasz mondja, de amivel én találkoztam, az ilyen volt.

VIII. Mint az elején is mondtam, akár csekély hasznú tudomány ez, akár nem is tudomány, hanem túloznak, akik annak tartják, nem érdemes vállalkozni rá, hogy megtanulja az ember. Ezért az a véleményem,

hogy ha valaki gyáva, s úgy véli, vakmerőbbé válik, ha ezt tanulja – nos, akkor csak még nyilvánvalóbbá lesz, hogy milyen is ő. Ha pedig bátor és bámulják az emberek, akkor ha csak kicsit hibázik is, nagyon megszólják érte. Ellenszenves ugyanis az efféle tudás fitogtatása, és hacsak nem csodálatra méltó az a kiválóság, amellyel az illető kiemelkedik a többiek közül, hát nem kerülheti el, hogy nevetségessé ne váljék, amikor azzal dicsekszik, hogy birtokában van ennek a tudománynak.

Nos, Lüszimakhoszom, én ilyennek látom e tanulmány szorgalmazását. De mint kezdetben mondtam, nem szabad Szókratészt elengednünk, hanem meg kell kérnünk, vegyen részt a tanácskozásban: hogyan látja ő a szóban forgó kérdést.

LÜSZIMAKHOSZ

Bizony, Szókratész, meg is kérlek rá, mert úgy látom, döntőbíróra szorul a tanács.

IX. Persze, ha ezek ketten egyetértettek volna, kevésbé lenne erre szükség. Most azonban helyes lesz téged is meghallgatnunk, mert mint látod, Lakhész a Nikiaszéval ellentétes tételt állított: vajon te a két férfiú közül melyikre szavazol?

SZÓKRATÉSZ

Hogyhogy, Lüszimakhosz? Azt a véleményt akarod elfogadni, amelyet közülünk többen dicsérnek?

LÜSZIMAKHOSZ

Mi mást tegyen az ember, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Melésziasz, te is így tennél? Ha a fiad testedzéséről volna szó, arról, hogy mit kell gyakorolnia, vajon a

többségre hallgatnál, vagy arra, aki nagy tudásra és gyakorlatra tett szert egy tornamesternél?

MELÉSZIASZ

Nyilván az utóbbira, Szókratészom.

SZÓKRATÉSZ

Inkább hallgatnál tehát őrá, mint négyünkre.

MELÉSZIASZ

Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ

Gondolom, amit helyesen akarunk megítélni, arról tudás alapján, nem pedig mennyiség szerint kell döntenünk.

MELÉSZIASZ

Persze.

SZÓKRATÉSZ

185 a Most is azt kell először megvizsgálnunk, hogy abban a kérdésben, amelyről tanácskozunk, szakértő-e valamelyikünk vagy sem. Ha egyikünk szakértő, akkor őrá kell hallgatnunk, még ha egymaga van is a véleményével, a többieket meg mellőznünk kell. Ha meg köztünk nincs ilyen, akkor valaki mást kell keresnünk. Avagy talán te meg Lüszimakhosz úgy vélitek, valami csekélységről van szó, nem pedig arról, ami a legnagyobb vagyonotok lehet? A fiúk derék emberré válnak, vagy ellenkezőleg, haszontalanná. Ugyanúgy történik az atyai birtok vezetése, mint amilyenné a fiúk lesznek.

MELÉSZIASZ

Igazat szólsz.

SZÓKRATÉSZ

Nagy figyelem illeti meg tehát a kérdést.

MELÉSZIASZ

Bizony nagy.

b SZÓKRATÉSZ

Nos, mint az imént kérdeztem, hogyan vizsgálódnánk, ha azt akarnánk kikutatni, hogy melyikünk a legjártasabb a testedzésben? Ugye az, aki megtanulta és begyakorolta és jó mesterei voltak?

MELÉSZIASZ

Azt hiszem, igen.

SZÓKRATÉSZ

De ugye előbbre való az, hogy megkérdezzük: mi az, aminek a mesterét keressük?

MELÉSZIASZ

Hogy érted?

X. SZÓKRATÉSZ

Világosabb lesz talán a következőkből. Úgy látom: nem jutottunk eleve egyetértésre abban, hogy miről is ta-

c nácskozunk; hogy mi az, amivel kapcsolatban azt vizsgáljuk, hogy melyikünk jártas benne, mert mestereket szerzett evégett, és melyikünk nem jártas.

NIKIASZ

Nem a fegyveres vívást vizsgáljuk, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

De azt, Nikiasz. Ha azonban egy gyógyszerrel kapcsolatban, amelyet a szemre szokás alkalmazni, fölveted a kérdést, hogy azt kell-e használni vagy sem – nos, mit gondolsz, ilyenkor a gyógyszerről vagy a szemről tanácskozik az ember?

NIKIASZ

A szemről.

d SZÓKRATÉSZ

És ugye, ha azt latolgatja valaki, hogy egy lóra rakjon-e zablát vagy sem, s ha igen, mikor – akkor a lóról határoz, nem pedig a zabláról.

NIKIASZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Egyszóval, ha a vizsgálódás olyasmire irányul, ahol valamely eszköz egy cél érdekében adott, akkor a célt, nem pedig az eszközt tesszük vizsgálat tárgyává.

NIKIASZ

Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ

A tanácsadót is meg kell tehát vizsgálnunk, vajon szakértő-e abban az eljárásban, amelyet éppen vizsgálunk.

NIKIASZ

Meg bizony.

e SZÓKRATÉSZ

Most ugye az ifjaknak a lelkük érdekében elsajátítandó jártasságát vizsgáljuk?

NIKIASZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Azt kell tehát megvizsgálnunk, hogy melyikünk az, aki jártas is a lélek nevelésében, helyesen is tudja azt végezni és jó mesterei is voltak.

LAKHÉSZ

De hát, Szókratész, nem láttál még olyanokat, akik mester nélkül jobb szakemberré váltak, mint azok, akiknek voltak mestereik?

SZÓKRATÉSZ

Láttam én, Lakhész. De magad sem bíznál meg olya-
186 a nokban, akiket jó mesteremberekneknek mondanak ugyan, de nem tudják megmutatni néhány jól sikerült alkotásukat.

LAKHÉSZ

Ebben igazad van.

XI. SZÓKRATÉSZ

Nekünk is ezt kell tehát tennünk, Lakhész és Nikiasz. Mivel Lüszimakhosz és Melésziasz a fiaikkal kapcsolatban tanácskozásra hívtak meg bennünket, mert azoknak lelkét a lehető legjobban kívánják kiművelni – ezért ha azt állítjuk, hogy erre képesek vagyunk, akkor be kell mutatnunk mestereinket, azokat, akik maguk is elismerten kiváló emberek voltak, sok ifjú lelkét kiművelték és

bennünket is tanítottak. Vagy ha valamelyikünk azt állítja, hogy nem volt mestere, akkor nevezze meg tevékenységének eredményeit e tárgykörben, tudjon mutatni akár athéniakat, akár idegeneket, akár szolgákat, akár szabadokat, akik általa váltak elismerten derék emberré. Ha pedig egyiket sem tehetjük, arra kell kérnünk őket, keressenek másokat, nehogy barátaink körében az a vélemény kapjon lábra, hogy ismerőseink fiai romlásának mi vagyunk a legfőbb oka.

Én először is azt említem meg magamról, Lüszimakhosz és Melésziasz, hogy nekem ebben nem volt mesterem. Pedig nagyon vágyom rá ifjúságomtól fogva. Ám a szofistáknak nem tudok tandíjat fizetni, jóllehet ők azt hirdetik magukról, hogy egyedül ők képesek rá, hogy nemes és derék emberré tegyenek. Magam pedig mindmáig képtelen vagyok rátalálni erre a mesterségre. Ha Nikiasz vagy Lakhész megtalálta és megtanulta, azon nem csodálkoznám. Hiszen vagyonilag tehetősebbek nálam, így megtanulhatják másoktól, aztán meg idősebbek is, tehát már rátalálhattak. Én úgy látom, ők képesek rá, hogy neveljék az embert. Nem nyilatkoztak volna olyan határozottan az ifjak számára hasznos és káros foglalatosságokról, ha nem volnának meggyőződve róla, hogy ismerik a dolgot. Egyebekben megbízom bennük, de hogy különböző állásponton vannak, azon csodálkozom.

Nos, Lüszimakhosz, nekem is van egy kérésem. Ahogy Lakhész az imént fölszólított, hogy ne engedj el engem, hanem kérdezz, most én is fölszólítalak: ne engedd el sem Lakhészt, sem Nikiaszt, hanem kérdezd ki őket. Így szólj hozzájuk: „Szókratész azt mondja, ő nem ért a dologhoz és nem képes megítélni, melyikőtök szól helyesen, mivel ő nem felfedezője és nem tudója semmi effélének. Te azonban, Lakhész és te, Nikiasz, mondjátok meg nekünk külön-külön, minő csodálatos mester-

től tanultátok az ifjak nevelésére vonatkozó tudnivalókat? Egyáltalán tanultátok valakitől, vagy magatok jöttetek rá? S ha tanultátok, ki volt a mesteretek? S kik a társaitok, akik ugyanezzel a témával foglalkoznak – hogy ha az államügyek intézése miatt nem volna időtök, elmenjünk hozzájuk, és akár ajándékkal, akár kedvességgel, akár mindkettővel rábeszéljük őket, hogy foglalkozzanak a gyermekeinkkel és a tieitekkel, nehogy azok hitvány emberré válva megszégyenítsék őseiket.

Ha pedig magatok vagytok ennek a feltalálói, hozzatok fel példát! Azokét, akiket gondoskodástokkal hitványból nemes és derék emberré formáltatok. Mert ha ez az első alkalom, hogy nevelni kezdtek valakit, vegyétek figyelembe, hogy nem holmi káriaival* kísérleteztek, hanem a fiaitokkal és barátaitok fiaival, s éppen rátok illik a szólás: fazekasság, amely óriás kancsón kezdi. Mondjátok meg hát, mi az, ami ebből illik rátok, s mi az, ami nem."

Nos, Lüszimakhosz, ezeket tudakold meg tőlük, és el ne bocsásd őket.

XII. Lüszimakhosz

Az a véleményem, férfiak, hogy Szókratész helyesen szól. De azt már magatoknak kell eldönteni, Nikiasz és Lakhész, hogy akartok-é e témakörben kérdéseket kapni és válaszolni rájuk. Mert nekem és Melésziasznak nyilván az volna a legkellemesebb, ha beszédetekben sorra kívánnátok venni mindazt, amit Szókratész kérdez. Hiszen eleve abból indultam ki, hogy azért hívtunk meg benneteket a tanácskozásra, mert úgy gondoljuk, valószínűleg foglalkoztok e kérdésekkel – egyébként is, meg azért is, mert fiaitok a nevelés szempontjából hozzávetőleg ugyanolyan életkorban vannak. Ezért ha nincs ellenvetéstek, beszéljetek és vizsgálódjatok Szókratésszal kö-

zösen, kérdéseket intézvén egymáshoz és válaszolva rájuk. Hiszen helyesen mondotta ő, hogy most a legnagyobb ügyünkről tanácskozunk. Lássátok hát! Úgy vélitek-e, hogy ezt kell tennünk?

NIKIASZ

Úgy látom, Lüszimakhosz, te Szókratészt voltaképpen csak az apja révén ismered, vele még nem társalogtál,
e hacsak nem gyerekkorában, mikor a községbeliek körében apja társaságában melléd került a templomban vagy a község más összejövetelén. De világos, hogy mióta meglett ember, nem találkoztál vele.

LÜSZIMAKHOSZ

Miből gondolod, Nikiasz?

XIII. NIKIASZ

Úgy látom, nem tudod, hogy aki Szókratész szavainak közelébe jut, mintegy a vele társalgók családjába, az beszélgetésre kényszerül. S bármiről kezdtek is beszélgetni, Szókratész vezeti őt, és az nem hagyhatja abba a
188 a beszélgetést, míg el nem jutott odáig, hogy számot ad önmagáról: arról, hogy hogyan él most és hogyan élt azelőtt. Ha pedig idáig eljut, Szókratész el nem engedi, amíg szépen meg nem vizsgált mindent. Én hozzászoktam és tudom, hogy ezt el kell tőle tűrni. Azt is jól tudom, hogy magam is el fogom tűrni, mert örülök, Lüszimakhosz, ha közelében vagyok ennek a férfiúnak. Úgy vélem, nem rossz, ha emlékeztetnek bennünket
b arra, amit helytelenül tettünk vagy teszünk: élete eljövendő részében előrelátóbbá válik, aki ezt nem kerüli el, hanem – Szolón szavával* – amíg csak él, kívánja és nagyra tartja a tanulást, és nem hiszi azt, hogy az öregség önmagában elegendő ahhoz, hogy megjöjjön az

eszünk. Számomra se nem ismeretlen, se nem kellemetlen, ha Szókratész megvizsgál. Azt pedig már korábban is csaknem biztosra vettem, hogy nem az ifjakról lesz itt szó, ha Szókratész jelen van, hanem önmagunkról.

c Mondom, részemről semmi akadálya, hogy úgy társalogjunk, ahogy Szókratész kívánja. De lásd Lakhészt, hogyan vélekedik ő erről!

XIV. Lakhész

Nekem, Nikiasz, egyszerű véleményem van a beszédekről. Vagy ha akarod, nem egyszerű, hanem kettős: mert beszédkedvelőnek is vélhetnek meg beszédgyűlölőnek is. Amikor olyan férfiút hallok az erényről vagy a bölcsesség egyik fajtájáról beszélni, aki talpig férfi és méltó a szavakra, amelyeket kimond, módfelett örülök, mert figyelek a beszélőre és a beszédre, mennyire összeillenek

d és harmonizálnak egymással. Teljes mértékben zenésznek látom az ilyen embert, a legszebb harmóniák létrehozójának, aki nem lírát vagy gyermeteg hangszereket zenget, hanem valóban a saját életét éli, amelyben a szavaival összehangzanak a tettei, mégpedig mesterkéletlen dór hangnemben, gondolom, nem pedig ión, nem is phrűg vagy lűd módon, hanem az egyetlen görög

e harmónia szerint. Aki ezt hallatja, megörvendeztet, s ilyenkor beszédkedvelőnek látnak engem, olyan mohón fogadom magamba a beszédét. Aki azonban az ellenkező módon jár el, szomorúvá tesz, mégpedig annál inkább, minél jobbnak látszik a beszéde. Ezzel azt éri el, hogy beszédgyűlölőnek látszom. Szókratész beszédeiben nem vagyok ugyan járatos, de úgy gondolom, tetteit már

189 a korábban megtapasztaltam, és úgy találtam, méltó ő arra, hogy szépen beszéljen és nyíltan szóljon. Ha ehhez is ért, tanácskozom vele. Szívesen venném, ha megvizsgálna, és nem restellnék tanulni sem. Egyetértek Szolón-

nal, csupán egy szót teszek hozzá a nézetéhez: öregen is sokat akarok tanulni – de csak derék mesterektől. Engedtessék meg nekem, hogy maga a mester is derék ember legyen, nehogy kelletlenül tanuljak tőle és ezért nehéz felfogásúnak nézzenek. Aztán már azzal, hogy a
b tanító fiatalabb nálam, azzal, hogy nincs hírneve meg ehhez hasonló dolgokkal nem törődöm. Azt mondom neked, Szókratész, tetszésed szerint tanithatsz és megcáfolhatsz engem, tőlem pedig megtanulhatod azt, amit én tudok. Így tartalak számon attól a naptól fogva, mióta megosztottad velem a veszélyt, és úgy adtad tanújelét erényednek, ahogyan azt tennie kell annak, aki igazságosan akar tanúbizonyságot tenni erényéről. Szólj tehát kedved szerint, és ne légy tekintettel életkorunkra!

c XV. SZÓKRATÉSZ

Benneteket aztán, mint látom, nem vádolhatunk azzal, hogy nem álltok készen az együttes tanácskozásra és vizsgálódásra!

LÜSZIMAKHOSZ

Ez a dolgunk, Szókratészom! Hiszen téged is közénk valónak tartalak. Vizsgáld csak meg helyettem, mit is kell megtudakolnunk e férfiaktól az ifjak érdekében, és beszélgetvén tanácskozd meg velük. Én az életkoromnál fogva sok mindent elfelejtek abból is, amit kérdezni szeretnék, meg abból is, amit válaszul hallok. Ha meg közben valami másról is esnék szó, arra egyáltalán nem
d emlékezném. Beszélgessetek csak, és vitassátok meg egymással a szóban forgó dolgot. Én majd hallgatom, s ha meghallgattam, Melésziasszal együtt azt teszem, amit ti jónak láttok.

SZÓKRATÉSZ

Nikiasz és Lakhész, engedelmeskednünk kell Lüszimakhosznak és Melésziasznak. Elkezdtük vizsgálni, hogy kik voltak a tanítóink ebben a mesterségben, vagy kik voltak azok, akiket jobb emberré tettünk. De bizonyára nem volna helytelen, ha önmagunkat is megvizsgálnánk. Gondolom, ez a vizsgálat ugyanoda vezet, de még előbbről indul el. Ha megtudjuk, mi az, aminek a megjelenése tökéletesebbé teszi azt, amiben megjelenik, továbbá, ha képesek vagyunk előidézni ennek a megjelenését amabban, úgy világos, hogy arról is tudnánk, hogy amiről most éppen tanácskozunk, arra hogyan tehetünk szert a legkönnyebben és leghelyesebben. Nos, talán még nem értitek, amit mondok, de a következőkből meg fogjátok érteni.

Ha megtudjuk, hogy a látás, midőn megjelenik a szemben, tökéletesebbé teszi azt, amiben megjelenik, továbbá, ha képesek vagyunk előidézni megjelenését a szemben, akkor világos, hogy tudjuk, mi a látás, amelyről most éppen abban a vonatkozásban tanácskozunk, hogy hogyan tehetünk rá szert a legkönnyebben és leghelyesebben. Hiszen ha nem tudnánk, hogy mi a látás vagy mi a hallás, bajosan volnánk érdemes tanácsadók vagy orvosok olyan szemészeti vagy fülészeti kérdésekben, hogy hogyan tehet szert az ember a leghelyesebb módon hallásra vagy látásra.

XVI. LAKHÉSZ

Igazad van, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Ugye, Lakhész, minket arra kérnek, adjunk tanácsot abban a kérdésben, hogy a fiaikban megjelenő erény hogyan tehetné tökéletesebbé azok lelkét.

LAKHÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

De ehhez szükséges tudnunk: mi az erény. Hiszen ha azt
c sem tudnánk, hogy egyáltalán mi az erény, hogyan tudnánk tanácsot adni bárkinek, hogy hogyan szerezheti meg a leghelyesebben?

LAKHÉSZ

Azt hiszem, Szókratész, sehogyan.

SZÓKRATÉSZ

Azt állítjuk tehát, Lakhész, hogy tudjuk, mi az erény?

LAKHÉSZ

Azt bizony.

SZÓKRATÉSZ

Ugye, amit ismerünk, arról meg tudjuk mondani, hogy mi az?

LAKHÉSZ

Hogyne tudnánk.

SZÓKRATÉSZ

De ne vizsgáljuk egyből a teljes erényt, kedvesem, mert az alkalmasint túl nagy munka volna. Nézzük először valamely részét, vajon képesek vagyunk-e azt megfele-
d lően megismerni. Így valószínűleg könnyebb is lesz nekünk a vizsgálat.

LAKHÉSZ

Úgy járjunk el, Szókratész, ahogy kívánod.

SZÓKRATÉSZ

Nos, melyiket válasszuk hát az erény részei közül? Nyilván azt, amelyikről úgy szoktak vélekedni, hogy a teljes fegyverzetben való vívás mesterségére vonatkozik. Közönségesen a bátorságról vélekednek így, ugye?

LAKHÉSZ

Határozottan arról vélekednek így.

SZÓKRATÉSZ

Ezért először is arra vállalkozzunk, Lakhész, hogy megmondjuk, mi a bátorság. Azután azt vizsgáljuk meg,
e hogy milyen módon jelenik meg az ifjakban: vajon gyakorlás vagy tanulás révén. – De mondom, próbáld megfogalmazni, mi a bátorság!

XVII. LAKHÉSZ

Zeuszra is, Szókratészom, ezt nem nehéz megmondani. Hiszen ha valaki a csatasorban helytállva azon van, hogy távol tartsa az ellenséget és nem hátrál meg, nos, tudd meg, hogy az ilyen ember bátor.

SZÓKRATÉSZ

Igazad van, Lakhész. De talán nem fejeztem ki magam világosan, és én vagyok az oka, hogy nem arra válaszoltál, amire én gondoltam, amikor kérdeztem, hanem másra.

LAKHÉSZ

Hogy érted ezt, Szókratész?

191 a SZÓKRATÉSZ

Megmondom, ha képes leszek rá. Mint mondod, az bátor, aki a csatasorban helytállva harcol az ellenséggel.

LAKHÉSZ

Azt mondom.

SZÓKRATÉSZ

Én is azt mondom. De mit tartasz arról, aki hátrálva harcol az ellenséggel, nem pedig helytállva?

LAKHÉSZ

Hogyhogy hátrálva?

SZÓKRATÉSZ

Ahogy például a szkűthákról szokták mondani, hogy nem kevésbé harcolnak hátrálva, mint támadáskor. Ho-
b mérosz is, amikor valahol az Aineiasz lovait dicséri, azt mondja róluk, hogy tudnak fürgén erre meg arra üldözni is, meg menekülni is.* Magát Aineiaszt is ezért dicséri, a meneküléstudománya miatt, és azt mondja róla, ő a menekülés szakértője.*

LAKHÉSZ

Helyesen mondta, Szókratész, mert harci kocsikról beszélt. Te pedig a lovas szkűthákról szólsz. Azoknak a lovassága valóban így harcol, a nehézfegyverzetű görög gyalogság azonban úgy, ahogy én mondom.

SZÓKRATÉSZ

Talán a spártaiakét kivéve, Lakhész. Mert azt beszélik,
c hogy Plataiánál, amikor könnyűpajzsos csapatokkal kerültek szembe, nem akartak állóharcban küzdeni ellenük, hanem meghátráltak, aztán amikor a perzsák hadrendje fölbomlott, lovasok módjára visszafordultak rájuk és így nyerték meg a csatát.

LAKHÉSZ

Igazad van.

XVIII. SZÓKRATÉSZ

Azért mondtam az imént, hogy én vagyok az oka annak, hogy nem feleltél helyesen: nem jól kérdeztem. Én
d ugyanis nemcsak azt akartam megtudakolni tőled, hogy kik bátrak a nehézfegyverzetű gyalogosok közül, hanem azt is, hogy a lovasságnál és valamennyi fegyvernemnél kik azok. Továbbá nemcsak azok után érdeklődöm, akik a háborúban bátrak, hanem azokra is kíváncsi vagyok, akik a tengeri veszedelmek közepette ilyenek, akik a betegséggel, a nyomorral szemben, vagy politikai ügyekben viselkednek bátran. Aztán nemcsak azok érdekelnek, akik a fájdalommal és a félelemmel szemben
e bátrak, hanem azok a csodálatos emberek is, akik a vágyakozással vagy a gyönyörrel harcolnak, akár helytállva, akár hátrálva. Hiszen vannak olyan emberek, Lakhész, akik az effélében bátrak.

LAKHÉSZ

Vannak bizony, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Ugye az ilyenek valamennyien bátrak, csak éppen emezek a gyönyörökkel, amazok a fájdalmakkal szemben, némelyek a vágyakkal, mások a félelmekkel szemben tanúsítanak bátorságot. És, gondolom, vannak emberek, akik ugyanezekben gyávák.

LAKHÉSZ

Vannak.

SZÓKRATÉSZ

Nos, a kérdésem arra irányul, hogy ezek mindegyike micsoda. Először azt próbálom megmondani a bátorságról, hogy mi az, ami mindezekben közös. Vagy nem érted még, amit mondok?

LAKHÉSZ

Nem teljesen.

192 a XIX. SZÓKRATÉSZ

Úgy gondolom, mintha a gyorsaságra kérdeznék rá, hogy mi az, ami a futásban, a lantjátékban, a beszédben, a tanulásban és sok egyéb dologban megvan. Csaknem mindenben használjuk, amit csak érdemes említeni a kézzel, lábbal, szájjal, hanggal vagy értelemmel végzett tevékenységek közül.

LAKHÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Mármost ha valaki azt kérdezné: mondd, Szókratész, hogyan határoznád meg azt, amit valamennyi tevékenységben gyorsaságnak nevezel? – azt felelném neki, hogy annak a képességét nevezem így, hogy kicsiny idő alatt sokat tudunk végezni, akár a beszédben, akár a futásban, akár a többi dologban.

b

LAKHÉSZ

Helyes a válasz.

SZÓKRATÉSZ

Próbáld meg, Lakhész, így meghatározni a bátorságot! Miféle képesség az, amely a gyönyörben, a fájdalomban

és valamennyi imént említettben ugyanaz és amelyet bátorságnak nevezünk?

LAKHÉSZ

Én úgy látom, hogy a léleknek valamiféle állhatatossága –
c ha meg kell határoznom, ami mindezeknek természete.

SZÓKRATÉSZ

Bizony meg kell, ha a kérdésre válaszolunk magunknak. Mégis az a véleményem, hogy nem tartanál mindenféle állhatatosságot bátorságnak. Abból következtetek erre, hogy szinte biztosan tudom: a bátorságot szép dolognak tartod.

LAKHÉSZ

Biztosíthatlak róla, hogy a legszebbek egyikének.

SZÓKRATÉSZ

Ugye a belátással párosult állhatatosság jó és nemes?

LAKHÉSZ

Bizony az.

d SZÓKRATÉSZ

Hát az, amelyik esztelenséggel párosul? Az ugye épp ellenkezőleg: ártalmas és kártékony?

LAKHÉSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Nevezheted-e szépnek azt, ami ártalmas és kártékony?

LAKHÉSZ

Nem volna igazságos, Szókratészom.

SZÓKRATÉSZ

Egyetértesz tehát azzal, hogy az efféle állhatatosság nem bátorság, mert a bátorság szép dolog, ez pedig nem szép.

LAKHÉSZ

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Meghatározásod szerint tehát a belátó állhatatosság a bátorság?

LAKHÉSZ

Így gondolom.

e XX. SZÓKRATÉSZ

Nézzük hát, belátó volta mire vonatkozik. Vajon mindenre, legyen az akár nagy, akár kicsiny jelentőségű? Ha például valaki abban állhatatos, hogy okosan pazarolja a pénzét, mert tudja, hogy pazarlásával még többet szerez, azt bátornak neveznéd?

LAKHÉSZ

Zeuszra, dehogy!

SZÓKRATÉSZ

És ha például egy orvost a fia vagy bárkije, aki tüdőgyul-
193 a ladásban fekszik, arra kér, hogy adjon innia vagy ennie, s ő nem enged ebben, hanem állhatatos marad?

LAKHÉSZ

Azt sem nevezném annak.

Szókratész

Hát azt a férfiút, aki állhatatosan kitart és harcolni akar, mert belátásával megfontolva a dolgot tudja, hogy a többiek segíteni fognak neki, s hogy az ellenfél gyengébb és hitványabb, mint ők, aztán meg neki a harcállása is jobb? Vajon azt nevezed-e bátrabbnak, aki ilyen belátás és felkészültség birtokában tanúsít állhatatosságot, vagy azt, aki az ellenséges táborban akar helytállni és állhatatos maradni?

b Lakhész

Az a véleményem, Szókratész, hogy az ellenséges táborban lévő az állhatatosabb.

Szókratész

Pedig az ő állhatatossága esztelenebb, mint a másiké.

Lakhész

Igazad van.

Szókratész

No és azt, akinek a lovascsatában tanúsított állhatatossága a lovasküzdelem tudományával párosul, kevésbé tartod bátornak, mint azt, aki nem rendelkezik ezzel a tudománnyal?

Lakhész

Igen, ez a véleményem.

Szókratész

Hát a parittyást, az íjászt meg akinek egyéb hadi mesterséggel párosul az állhatatossága?

c LAKHÉSZ

Róluk is ezt gondolom.

SZÓKRATÉSZ

És akik abban akarnak állhatatosak lenni, hogy kútba ugranak és alámerülnek, vagy más effélét csinálnak, noha nem értenek hozzá – ezeket bátrabbaknak mondod, mint a hozzáértőket?

LAKHÉSZ

Mi mást mondhatna az ember, Szókratészom?

SZÓKRATÉSZ

Ha ez a véleménye, semmit.

LAKHÉSZ

Nekem ez a véleményem.

SZÓKRATÉSZ

Pedig az ilyenek értelmetlenebbül kockáztatnak és tanúsítanak állhatatosságot, Lakhész, mint akik szakszerűen cselekszenek.

LAKHÉSZ

Láthatólag igen.

d SZÓKRATÉSZ

Ugye az imént azt láttuk, hogy az esztelen vakmerőség és állhatatosság csúf és ártalmas?

LAKHÉSZ

Igen.

Szókratész

És egyetértettünk abban, hogy a bátorság szép dolog.

Lakhész

Egyetértettünk.

Szókratész

Most viszont azt mondjuk, hogy ez a csúfság, az esztelen állhatatosság: bátorság?

Lakhész

Igen.

Szókratész

Szerinted helyesen mondjuk?

Lakhész

Zeuszra is, Szókratész, szerintem nem.

XXI. Szókratész

e Így hát én meg te – a szavaidat használva – nem vagyunk dór harmóniában, Lakhész: a tények nincsenek összhangban szavainkkal, mert azt hiszem, ha valaki hallaná beszélgetésünket, azt mondhatná, hogy tetteinkben megvan a bátorság, de beszédünkben nincs meg.

Lakhész

Nagyon is igazad van.

Szókratész

No és most mi legyen? Szerinted helyes, hogy ilyen helyzetben vagyunk?

LAKHÉSZ

Egyáltalán nem.

SZÓKRATÉSZ

Akarod-e, hogy engedelmeskedjünk a saját beszédünknek?

LAKHÉSZ

Hogyan engedelmeskedjünk? és miféle beszédnek?

SZÓKRATÉSZ

194 a Annak a beszédnek, amely arra szólít föl, hogy legyünk állhatatosak. Ha akarod, álljunk helyt kutatásunkban, és legyünk állhatatosak, nehogy maga a bátorság kinevessen bennünket amiatt, hogy nem bátran vizsgáljuk őt – ha már egyszer az az igazság, hogy gyakran maga az állhatatosság minősül bátorságnak.

LAKHÉSZ

Készen állok rá, Szókratész, hogy helytálljak, jóllehet járatlan vagyok az efféle beszédekben. De elfogott valab mi vitakedv az elmondottakkal szemben, és igazán dühös vagyok, hogy nem tudom kimondani, amit gondolok. Mert azt hiszem, gondolok valamit arról, hogy mi a bátorság, de ez most, nem tudom, hogyan, cserbenhagyott, úgyhogy nem tudom szavakkal megragadni és kimondani, hogy mi az.

SZÓKRATÉSZ

Bizony, barátom, a jó vadásznak nyomon kell lennie és nem szabad, hogy engedjen.

LAKHÉSZ

De nem ám!

Szókratész

Akarod talán, hogy segítségül hívjuk Nikiaszt is a vadászathoz? Hátha ő járatosabb nálunk!

Lakhész

Akarom hát! Miért is ne tennénk?

c XXII. Szókratész

Rajta hát, Nikiasz! A szóviharnak kitett barátaid, akik nem tudnak előbbre jutni, segítségül hívnak, ha képes vagy rá. Látod, mikbe bonyolódott a beszédünk? Te azonban oldd meg a nehézségeinket úgy, hogy megmondod, mit tartasz bátorságnak és megerősíted szavaiddal a gondolataidat!

Nikiasz

Szerintem, Szókratész, már régen nem helyesek a bátorságról adott meghatározásaitok, mert nem alkalmazzátok azt, amit pedig már hallottam tőled, amikor nagyon helyesen megjegyezted.

Szókratész

Mit, Nikiasz?

d Nikiasz

Gyakran hallottam azt a kijelentésedet, hogy mindegyikünk abban kiváló, amiben bölcs, amiben viszont tanulatlan, abban hitvány.

Szókratész

Zeuszra is, Nikiaszom, igazad van!

Nikiasz

Ha tehát a bátor ember kiváló, világos, hogy bölcs.

Szókratész
Hallod, Lakhész?

Lakhész
Hallom, de nemigen értem, amit mond.

Szókratész
Azt hiszem, én értem: szerintem ez a férfiú a bátorságról azt állítja, hogy az valamiféle bölcsesség.

Lakhész
Miféle bölcsesség, Szókratész?

e Szókratész
Ezt ugye őtőle kérdezed?

Lakhész
Igen.

Szókratész
Rajta, Nikiasz, mondd meg neki, hogy a te érvelésed szerint miféle bölcsesség a bátorság? Csak nem a fuvolázással kapcsolatos?

Nikiasz
Nem.

Szókratész
Nem is a lantjátékkal?

Nikiasz
Nem.

Szókratész

Akkor hát mi az? Minek a tudománya?

Lakhész

Nagyon jól kérdezed, Szókratész! Meg kell mondania, miféle tudománynak tekinti.

Nikiasz

195 a A veszedelmes és a biztonságos dolgok tudományának, Lakhész, mind a háborúban, mind minden egyéb helyzetben.

Lakhész

Micsoda lehetetlen dolgokat mond ez, Szókratész!

Szókratész

Mire célzol, Lakhész?

Lakhész

Hogy mire? Hát mégiscsak különbözik a bölcsesség a bátorságtól!

Szókratész

Nos, Nikiasz nem ezt mondja.

Lakhész

Zeuszra, nem! Ezért fecseg ostobaságokat!

Szókratész

De akkor világosítsuk fel őt, ne pedig gáncsoljuk!

Nikiasz

Ne bizony! De Lakhész szerintem arra törekszik, Szók-

b ratészom, hogy üres fecsegőnek állítson be engem, amint hogy ő is annak bizonyult az imént.

XXIII. Lakhész

Nagyon is így van, Nikiasz, és megpróbálom ezt bizonyítani is. Üres fecsegő vagy. Hiszen a betegségek esetében nem az orvosok azok, akik ismerik a veszélyt? Szerinted talán a bátor emberek ismerik? Vagy az orvosokat tartod bátor embereknek?

Nikiasz

Nem.

Lakhész

Gondolom, a földműveseket sem. Jóllehet a földművelésben megjelenő veszedelmeket ők ismerik, és az összes
c többi kézműves is ismeri a saját szakmájában megnyilvánuló veszedelmes és biztonságos dolgot, s ettől még nem bátrak.

Szókratész

Milyennek találod, amit Lakhész mond? Szerintem van benne valami.

Nikiasz

Valami van benne, de nem igaz.

Szókratész

Hogyhogy?

Nikiasz

Mert ő azt képzeli: az orvosok többet tudnak a betegről, mint azt, hogy mi az egészséges és mi a betegítő. Nagyjából ennyit tudnak csupán. De azt hiszed, Lakhész,

fölismerik az orvosok azt, hogy valakinek talán veszedelmesebb meggyógyulnia, mint betegeskednie? Avagy nem volna jobb sok ember számára az, ha nem épül föl, mint ha fölépül? Hiszen mondd csak: azt állítod, hogy
d mindenki számára az a jobb, hogy él? Vajon nem az volna a jobb sok embernek, ha meghal?

LAKHÉSZ

Úgy gondolom, jobb volna.

NIKIASZ

És úgy gondolod, hogy akiknek hasznos a halál, azok számára ugyanazon dolgok veszedelmesek, mint akiknek az élet hasznos?

LAKHÉSZ

Nem gondolom úgy.

NIKIASZ

De ennek az ismeretét az orvosnak tulajdonítod, vagy valamely más mesterembernek, csak éppen annak nem, aki ismeri a veszedelmes és nem veszedelmes dolgokat, s akit én bátornak nevezek?

SZÓKRATÉSZ

Érted, mit mond, Lakhészem?

e LAKHÉSZ

Értem. A jósokat nevezi bátraknak. Hiszen ki más tudja, kinek jobb élnie vagy meghalnia? Egyébként te, Nikiasz, jósnak tartod magad, vagy se jósnak, se bátornak?

NIKIASZ

Nicsak! Szerinted a jósra tartozik a veszedelmes és a biztonságos dolgok ismerete?

LAKHÉSZ

Szerintem igen. Hiszen ki másra?

XXIV. NIKIASZ

Sokkal inkább arra, akiről én beszélek, kedvesem. A jósnak a jövő jeleit kell csupán ismernie: vajon halál, betegség, vagyonvesztés vár-e valakire, vajon győzelem vagy vereség lesz-e része a harcban vagy egyéb küzdelemben? De már azt, hogy kinek jobb mindezt elszenvednie vagy nem elszenvednie, annak eldöntése miért tartoznék inkább a jósra, mint bárki másra?

196 a

LAKHÉSZ

Szókratész, én nem értem, mit akar mondani. Sem a jóst, sem az orvost, sem senki mást nem nevez bátornak – hacsak nem valamely istent nyilvánítja annak. Úgy látom, Nikiasz nem akarja becsületesen elismerni, hogy nem mond semmit, hanem csűr-csavar, hogy tanácstalanságát leplezze. Ezt azonban az imént mi is meg tudtuk volna tenni, hogy én meg te csűrjük-csavarjuk a szót, ha azt akartuk volna, nehogy úgy lássék, ellentmondunk önmagunknak. Ha törvényszéki beszédet mondtunk volna, lett volna valami értelme annak, hogy így járjunk el. De most, egy ilyen társaságban miért tetszelegne valaki hiú szavakkal?

b

c SZÓKRATÉSZ

Szerintem sincs másként, Lakhész. De lássuk, vajon Nikiasz nem úgy gondolja-e, hogy mond valamit, és nem

a beszéd kedvéért beszél! Fürkésszük ki világosabban, mit gondol! Ha úgy látjuk, mond valamit, helyt adunk neki. Ha nem, megtanítjuk.

LAKHÉSZ

Nos, Szókratészom, ha fürkészni akarod, ám fürkészd! Én már eléggé kifürkésztem.

SZÓKRATÉSZ

Ez engem nem akadályoz. Fürkészésem közös lesz a tieddel.

LAKHÉSZ

Közös bizony.

XXV. SZÓKRATÉSZ

Mondd meg nekem, Nikiasz – helyesebben mondd meg
d nekünk, hiszen én meg Lakhész közösen beszélünk –: azt állítod, hogy a bátorság a veszedelmes és biztonságos dolgokra irányuló tudomány?

NIKIASZ

Azt.

SZÓKRATÉSZ

Ezzel a tudással nem rendelkezik minden ember: sem az orvos, sem a jós nem fogja tudni és nem is lesz bátor, hacsak el nem sajátítja ezt a tudományt. Nem így mondtad?

NIKIASZ

De így.

SZÓKRATÉSZ

Ahogy a szólás tartja tehát, hogy „nem minden disznó tudja ezt", úgy nem is bátor mindegyik.

NIKIASZ

Szerintem nem.

e SZÓKRATÉSZ

Nikiasz, te még a krommüóni vadkanról sem gondolod, hogy bátor volt. Ezt nem tréfából mondom: szükségszerűnek tartom, hogy akinek ez a véleménye, az vagy nem fogadja el, hogy a vadállat bátor, vagy azt is el kell fogadnia, hogy a vadállat oly mértékben bölcs, hogy amit kevés ember tud, hiszen az ilyen tudásra szert tenni nehéz, azt az oroszlán, a párduc vagy holmi vadkan ismeri. Akkor azonban szükségszerűen azt kell állítania, hogy az oroszlán, a szarvas, a bika és a majom természeténél fogva bátor – ha a bátorságot úgy fogja föl, mint te.

197 a LAKHÉSZ

Az istenekre mondom, jól beszélsz, Szókratészom! Válaszolj csak őszintén, Nikiasz, vajon azt állítod-e, hogy azok az állatok, amelyeket valamennyien bátornak tartunk, bölcsebbek is nálunk, vagy valamennyiünk véleményével ellentétben még bátornak sem mered őket nevezni?

NIKIASZ

Nem nevezem bátornak, Lakhész, sem a vadállatokat, sem semmi olyan lényt, amely tudatlansága miatt nem fél a veszedelemtől: félelem nélkülinek és butának nevezem az ilyet. Vagy azt hiszed, minden olyan gyereket
b bátornak tartok, aki tudatlansága miatt semmitől sem

fél? A félelem nélküli és a bátor szerintem nem ugyanaz. Úgy gondolom, a bátorságban és az előrelátásban igen keveseknek van részük – a vakmerőség, a merészség és az előrelátás hiányából fakadó félelemnélküliség ellenben sok férfinak, nőnek, gyereknek és vadállatnak kijutott. Nos, amit te is meg a tömeg is bátorságnak nevez-
c tek, azt én vakmerőségnek mondom – míg a bátrak, akikről beszélek: a belátók.

XXVI. Lakhész

Nézd csak, Szókratész, hogy ékeskedik a beszédével, legalábbis ezt hiszi! Azokat meg, akiket mindenki bátornak tart, megfosztja ettől a dicsőségtől.

Nikiasz

Dehogy, Lakhész, ne nyugtalankodj. Hiszen téged is bölcsnek tartalak, meg Lamakhoszt is, mivel bátrak vagytok, és még számos athéniről ez a véleményem.*

Lakhész

Erre nem mondok semmit, pedig tudnék, nehogy azt mondd, hogy igazi aixóneai vagyok.

d Szókratész

Ne is mondj semmit, Lakhész. Úgy látom, nem vetted észre, hogy ő ezt a bölcsességet a mi barátunktól, Damóntól vette, Damón pedig sokat időzött Prodikosz társaságában, akiről az a vélemény, hogy a szofisták között ő tudja a leghelyesebben megkülönböztetni az ilyen szavak jelentését.

Lakhész

Bizony, Szókratész, szofistához jobban is illik az effajta

fecsegés, mint egy olyan férfiúhoz, akit az állam elöljáróságra érdemesít.

SZÓKRATÉSZ

A legfőbb ügyek elöljárójához, barátom, az illik, hogy a legnagyobb fokú belátás legyen a birtokában. Szerintem pedig Nikiasz méltó rá, hogy odafigyeljünk, mire tekint ő, amikor a „bátorság" kifejezést használja.

LAKHÉSZ

Vizsgáld magad, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Ezt akarom tenni, kedvesem. De nehogy azt hidd, hogy szabadon eresztelek a beszédközösségből, hanem figyelj ide és vizsgáld te is a mondottakat.

LAKHÉSZ

Meglesz, ha ez szerinted használ.

XXVII. SZÓKRATÉSZ

198 a Szerintem igen. Te pedig, Nikiaszom, kezdd elölről. Tudod, a bátorságot beszélgetésünk elején az erény részének tekintettük.

NIKIASZ

Tudom.

SZÓKRATÉSZ

Ugye te is úgy feleltél, hogy rész ő, egyike ama részeknek, amelyeknek összességét erénynek nevezzük.

NIKIASZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Tehát azt mondod te is, amit én? Én ugyanis a bátorság mellett megnevezem a mértékletességet, az igazságosságot és más efféléket. Te is?

b NIKIASZ

Én is.

SZÓKRATÉSZ

Akkor most figyelj ide! Ebben ugyanis egyetértünk, de vizsgáljuk meg a veszedelmes és a biztonságos dolgokat, vajon azokról nem mást tartasz-e, mint mi! Megmondjuk, mit tartunk róluk, te pedig, ha nem értesz egyet velünk, megtanítasz a saját véleményedre. Úgy véljük, veszedelmesek azok a dolgok, amelyek félelmet keltenek, biztonságosak ellenben azok, amelyek nem keltenek félelmet. Félelmet pedig nem a múltbeli vagy jelenlévő rosszak keltenek, hanem amelyek a jövőben következnek be. A félelem ugyanis a jövőben bekövetkező rossz várása. Vagy te nem így gondolod, Lakhész?

LAKHÉSZ

Teljesen így gondolom, Szókratész.

c SZÓKRATÉSZ

A mi véleményünket, Nikiasz, hallod: veszedelmesnek az eljövendő rosszat mondjuk, biztonságosnak az eljövendő nem rosszat, vagyis jót. Te is ezt mondod, vagy más a véleményed?

NIKIASZ

Én is ezt mondom.

SZÓKRATÉSZ

Ezeknek a tudományát nevezed bátorságnak?

NIKIASZ

Ezeket.

XXVIII. SZÓKRATÉSZ

De vizsgáljuk meg még a harmadikat is, vajon egy véleményen vagyunk-e, te meg mi!

d NIKIASZ

Melyik az?

SZÓKRATÉSZ

Megmondom. Szerintem és Lakhész szerint az olyan dolgok esetében, amelyekkel foglalkozik tudomány, nem más-más tudomány feladata tudni, hogy az elmúlt, a jelenvaló és az eljövendő dolgok hogyan voltak, vannak és hogyan mennek majd végbe a leghelyesebb módon, hanem mindez ugyanarra a tudományra tartozik. Például ami az egészséget illeti, annak valamennyi időpontban való előfordulásával nem más, mint az egyetlen orvostudomány foglalkozik. Ez veszi szemügyre a keletkezőben lévő és a létrejött egészséget is, valamint a majd
e létrejövőt, hogy hogyan jön létre. Ugyanígy foglalkozik a föld terményeivel a földművelés. Azt pedig magatok is tanúsíthatjátok, hogy a hadtudomány látja előre leghelyesebben a végbemenendő eseményeket is, és nem hiszi, hogy jósláshoz kell folyamodnia, hanem tudja,
199 a hogy neki kell irányítania, mivel jobban ismeri a jelenlegi és a jövőben bekövetkező hadi eseményeket. A törvény is úgy rendelkezik, hogy ne a jós uralkodjék a hadvezéren, hanem a hadvezér a jóson. Ezt mondjuk, Lakhész?

LAKHÉSZ

Ezt mondjuk.

SZÓKRATÉSZ

Nos hát! Osztod-e azt a nézetünket, Nikiasz, hogy ugyanazokkal a dolgokkal ugyanaz a tudomány foglalkozik, akár eljövendő, akár jelenvaló vagy már végbement dolgok azok?

NIKIASZ

Osztom, Szókratész, mert szerintem így van.

SZÓKRATÉSZ

b Ugye, kedvesem, a bátorság, mint mondod, a veszedelmes és a biztonságos dolgokra vonatkozó tudomány. Így van?

NIKIASZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

A veszedelmes és a biztonságos dolgokról pedig megegyeztünk, hogy azok a jövőbeli jók és rosszak.

NIKIASZ

Így van.

SZÓKRATÉSZ

A bátorság tehát nem csupán a veszedelmes és a biztonságos dolgok tudománya, hiszen a jó és rossz dolgok
c közül nemcsak az eljövendőkre vonatkozik, hanem a jelenlegire, az elmúltra és valamennyi módon fennállóra, mint a többi tudomány is.

NIKIASZ

Úgy látszik, igen.

XXIX. SZÓKRATÉSZ

A bátorságnak tehát alig harmadrészét adtad meg korábbi válaszodban, Nikiasz. Pedig mi a teljes bátorságról kérdeztük, hogy mi az. Most ellenben úgy fest, hogy a te szavaid szerint a bátorság nemcsak a veszedelmes és a biztonságos dolgok tudománya, hanem a valamennyi módon fennálló jóra és rosszra vonatkozik a bátorság,
d mint azt beszéded állítja. Mit gondolsz, Nikiasz, ilyenformán kell átalakítani a meghatározásodat?

NIKIASZ

Úgy látszik, Szókratész, igen.

SZÓKRATÉSZ

Szerinted, csodálatra méltó barátom, hiányos volna-e az olyan ember erénye, aki valamennyi jónak valamennyi előfordulását: a meglévőt, az eljövendőt és a múltban bekövetkezettet is ismerné, s a rosszat ugyanígy? Úgy véled, szüksége volna a mértékletességre, az igazságosságra és a jámborságra az olyannak, aki ezen egyetlen erény révén helyesen föl tudja fogni az istenekkel és az emberekkel kapcsolatos veszedelmes és nem veszedel-
e mes dolgokat, létre tudja hozni a jót és helyesen tud élni a tudásával?

NIKIASZ

Szerintem mondasz valamit, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Amiről tehát most beszéltél, Nikiaszom, az nem része az erénynek, hanem a teljes erény.

NIKIASZ

Úgy látszik, az.

SZÓKRATÉSZ

Pedig mi azt mondtuk, hogy a bátorság az erény egyik része.

NIKIASZ

Ezt mondtuk.

SZÓKRATÉSZ

Amit meg most mondtunk, abból nem ez tűnik ki.

NIKIASZ

Nem.

SZÓKRATÉSZ

Nem találtuk meg tehát, Nikiaszom, hogy mi a bátorság.

NIKIASZ

Úgy látszik, nem.

LAKHÉSZ

200 a Pedig én azt hittem, kedves Nikiasz, hogy meg fogod találni, mert engem, amikor válaszoltam Szókratésznak, lefitymáltál. Nagyon reméltem, hogy a Damóntól fölszedett bölcsességeddel megleled.

XXX. NIKIASZ

Ez igen, Lakhész! Azt hiszed, mit sem számít, hogy az előbb kiderült: semmit sem tudsz a bátorságról. De most, hogy kitűnt: én vagyok a másik tudatlan, arra bezzeg odafigyelsz. Úgy látszik, neked semmit sem jelent, hogy velem együtt te sem tudsz semmit arról a

tudományról, amelyről pedig, aki férfinak tartja magát, tudnia illik, hogy micsoda. Szerintem te aztán igazán
b emberséges dolgot művelsz: nem magadra vagy tekintettel, hanem másokra. Én viszont úgy vélem, amiről beszélgettünk, most eleget szóltam. Ha valamiről nem beszéltem kielégítő módon, később helyesbíteni fogom Damón segítségével is, akiről te azt hiszed, kinevetheted, pedig még sose láttad Damónt, meg mások segítségével. S ha majd tudásom alapossá vált, megtanítalak rá
c téged is, és nem leszek irigy, mert szerintem nagyon is rád fér a tanulás.

LAKHÉSZ

Mert te meg bölcs vagy, Nikiasz. De én Lüszimakhosznak és Melésziasznak mégis azt javaslom, hogy ha a fiúk nevelésével foglalkoznak, engedjék meg, hogy te meg én búcsút vegyünk tőlük, de mint az elején is mondtam, Szókratészt ne hagyják elmenni. Ha az én fiaim olyan idősek volnának, magam is így tennék.

NIKIASZ

d Ebben én is egyetértek, hogy ha Szókratész foglalkozni akar a fiúkkal, senki mást ne keressenek. Hiszen én is a legszívesebben őrá bíznám Nikératoszt, ha vállalná. De valahányszor erre emlékeztetem, másokat ajánl, ő meg nem vállalja. De nézd csak, Lüszimakhosz, hátha rád jobban hallgat Szókratész!

LÜSZIMAKHOSZ

Úgy is volna igazságos, Nikiasz, mivel magam is sok olyan dolgot megtennék neki, amit nem tennék meg sok embernek. Mit mondasz tehát, Szókratész? Hallgatsz-e rám és kívánod-e velem együtt, hogy a fiúk a lehető legjobbakká váljanak?

e XXXI. Szókratész

Szörnyű is volna, Lüszimakhosz, nem kívánni valakinek, hogy kiválóvá legyen. Ha az iménti párbeszédekben én jártasnak bizonyultam volna valamiben, ők ketten meg járatlannak, úgy igazságos volna, hogy erre a feladatra elsősorban engem kérj föl. Most azonban valamennyien egyformán tanácstalanok vagyunk: miért választaná bárki egyikünket is? Szerintem semelyikünket
201 a sem érdemes. De éppen azért, mert így áll a dolog, figyeljétek, mit tanácsolok nektek. Azt mondom, férfiak – senki se fecsegje ki a titkot! –, hogy közösen kell megkeresnünk magunknak a lehető legjobb mestert, mert rászorulunk, meg a fiúk érdekében is így kell cselekednünk, nem kímélve sem költséget, sem egyebet. Nem ajánlom, hogy ilyenek maradjunk, amilyenek most
b vagyunk. Ha pedig valaki nevet rajtunk, hogy ebben az életkorban még tanítót keresünk, akkor Homérosszal kell védekeznünk, aki szerint „nincstelen embernek sose hasznos társa a szégyen".* Majd mi is búcsút veszünk attól, aki így beszél, és közösen fogunk törődni magunkkal is meg a fiúkkal is.

Lüszimakhosz

Kedvemre van, Szókratész, amit mondasz. Mivel én vagyok a legöregebb, én akarok a legnagyobb buzga-
c lommal együtt tanulni a fiúkkal. Tedd meg nekem a következőt: gyere el hozzám reggel, és ne legyen más elfoglaltságod, hogy megtanácskozzuk a dolgot. Most pedig oszlassuk föl a gyűlést.

Szókratész

Ezt fogom tenni, Lüszimakhosz. Reggel elmegyek hozzád, ha isten akarja.

KHARMIDÉSZ

PAPP JÁNOS FORDÍTÁSA

153 a I. Előző nap este érkeztünk meg Poteidaiából, a táborból, s a hosszú távollét után örömmel kerestem föl azokat a helyeket, ahol beszélgetni szoktam. Így hát elmentem Taureasz tornacsarnokába is, mely éppen szemben van Baszilé szentélyével,* és nagyon sok embert találtam ott; legtöbbet ismertem ugyan, de akadtak ismeret-
b lenek is. Mikor váratlanul beléptem és megpillantottak, tüstént már messziről üdvözlő szavakat kiáltoztak felém. Khairephón pedig, mint afféle rajongó ember, fölugrott, s a többit otthagyván hozzám szaladt. Megragadta a kezemet, és így szólt:

– Szókratészom, hogyan menekültél meg a csatából?

Kevéssel a hazajövetelünk előtt ugyanis ütközet volt Poteidaiánál, s az itteniek csak most értesültek erről.

– Így, ahogy látod – válaszoltam én, feléje fordulva.

c – Mert az a hír járja – szólt ő –, hogy hatalmas csata volt, és sokan elestek ott az ismerősök közül.

– Valóban – válaszoltam –, igaz a hír.

– Te is ott voltál – kérdezte – a csatában?

– Ott voltam.

– Gyere hát ide – mondta –, ülj le és meséld el a részleteket. Mi nemigen tudunk semmit sem pontosan.

S ezzel leültetett engem Kritiasz, Kallaiszkhrosz fia mellé. Odaültem, üdvözöltem Kritiaszt meg a többieket, és elbeszéltem a táborban történteket, már ami iránt ki-ki érdeklődött; az egyik ezt, a másik azt kérdezte.

d II. Miután pedig eleget beszéltünk, én is érdeklődtem az itthoni helyzetről: mi újság most a szellemi élet-

ben? Akadnak-e az ifjak között, akik a bölcsességben
154 a vagy a szépségben, vagy akár mind a kettőben kitűnnek? Kritiasz az ajtó felé nézett, amelyen éppen néhány ifjú jött be lármás civakodással, s mögöttük egy egész csapat.

– A szép ifjakról – szólt –, úgy látszik, mindjárt tájékozódhatsz, Szókratészom. Az éppen bejövők ugyanis előfutárai és hódolói annak, akit most a legszebbnek tartanak. De valószínűleg ő maga is közel van, és jön mindjárt.

– Ki az, és kinek a fia?

– Te ismered őt – mondta –, csakhogy még gyermek volt, mikor elmentél; nagybátyámnak, Glaukónnak a fia, az én unokaöcsém, Kharmidész.

b – Persze hogy ismerem – válaszoltam. – Gyermekkorában is magára vonta a figyelmet; most már, gondolom, szépen fölserdült.

– Mindjárt meglátod majd, milyenné fejlődött – mondta Kritiasz, s Kharmidész belépett.

III. Én, barátom, rossz ítélőbíró lennék a szépekkel szemben, éppúgy, mint ahogy fehér falon nem lehet fehér mérőzsinórt használni; mert én csaknem mindenkit szépnek látok ifjúsága virágjában – de hát ő valóban
c csodálatosnak tűnt föl előttem termetre is, szépségre is.

A többiek is láthatólag szerelmesek voltak bele, annyira megdermedtek és megzavarodtak, amikor belépett, s azonkívül még egy sereg hódoló követte őt. Nálunk, férfiaknál, még érthetőbb volt ez a dolog; de észrevettem, hogy a gyerekek is mind csak őrá néztek, még a legkisebb is, s mint valami istenszobrot bámulták őt.
d Ekkor Khairephón rám szólt, és megkérdezte:

– Mit szólsz hozzá, Szókratészom, elég szép arcú ifjú?

– Csodálatos – válaszoltam.

– Hát még ha levetkőzne – tette hozzá –, akkor már meg se látnád az arca szépségét, olyan gyönyörű az alakja.

A többiek is mind igazat adtak Khairephónnak.

– Héraklészre – kiáltottam –, szinte már ellenállhatatlannak mondjátok ezt a férfit; csak még egy kicsiny kis dolog meglegyen benne!

– Mi az? – kérdezte Kritiasz.

e – Hogy a lelke is olyan legyen, mint a teste: olyan szerencsésen fejlődött – válaszoltam. – De hát valószínűleg ebben sincs hiba, Kritiaszom, hiszen a ti családotok sarja.

– Ebben a tekintetben is szép és derék – mondta Kritiasz.

– Akkor hát nem vetkőztetnénk le először a lelkét, s azt néznénk meg előbb, mint a teste szépségét? Hiszen egy ilyen korú ifjú valószínűleg hajlandó már egy kis beszélgetésre.

– Ó, nagyon is – biztatott Kritiasz –, hiszen szereti
155 a a filozófiát, és költői tehetsége is van, legalábbis mások azt tartják róla, de ő maga is úgy gondolja.

– Ez a szép családi vonás, kedves Kritiaszom, még a Szolónnal való rokonságotokból származik. De hát miért nem hívtad már ide, és miért nem mutattad be nekem ezt az ifjút? Még ha fiatalabb volna, sem volna helytelen dolog velünk beszélgetnie, hiszen te egy személyben gyámja is, unokabátyja is vagy.

– Igazad van – mondta –, hívjuk ide. – S ezzel kísérő
b szolgájához fordult: – Fiam, hívd ide Kharmidészt, mondd meg neki, hogy egy orvosnak akarom bemutatni annak a betegségének az ügyében, amelyről nemrégiben panaszkodott nekem. – Majd hozzám fordult: – A minap panaszkodott, hogy reggelente, a felkeléskor fáj a

feje. Remélem, nincs ellenvetésed, hogy úgy tegyünk, mintha te tudnál valami orvosságot a fejfájás ellen?

– Dehogy van – válaszoltam –, csak jöjjön.

– Jön is már – mondta.

IV. Így is történt. Ahogy megérkezett, nagy nevetést
c okozott. Mi ugyanis, akik a padon ültünk, valamennyien a szomszédunkat iparkodtunk nagy buzgalommal odébb taszítani, helyet akarván csinálni, hogy mellénk ülhessen, úgyhogy a pad végén ülők közül egyiket fölállítottuk, a másikat a földre löktük. Ő aztán köztem és Kritiasz között foglalt helyet. Akkor bizony, kedves barátom, már én is kezdtem zavarba jönni, s a korábbi önhittségem, hogy majd könnyedén elbeszélgetek vele, egészen elpárolgott. Mikor Kritiasz megmondta neki, hogy én
d vagyok a gyógyszer ismerője, rám nézett, valami ellenállhatatlan pillantással, és készülődött kérdést intézni hozzám. A tornacsarnokban levők pedig valamennyien körben körénk özönlöttek, s akkor, nemes barátom, megláttam a keblét kinyílt köntösében, forróság öntött el, s már nem is voltam magamnál. Eszembe jutott, milyen bölcsen beszélt Küdiasz a szerelmi dolgokról, mikor egyik barátját intette egy szép fiútól: Óvakodjék, hogy mint őz az oroszlánnal szembe ne szálljon, és ne akarja elvenni a zsákmányból a részét.* Úgy látszott, hogy én magam is ilyen vadállat zsákmánya lettem. De
e azért, mikor megkérdezte, hogy tudnék-e orvosságot a fejfájás ellen, nagy nehezen azt feleltem, hogy tudok.

– Mi az? – kérdezte ő.

– Egy teaféle – válaszoltam. – De valami ráolvasás is szükséges az orvossághoz. Ha valaki úgy használja, hogy közben a ráolvasást is elvégzi, teljesen meggyógyítja az orvosság. De ráolvasás nélkül nincs semmi haszna.

156 a – Lemásolom hát tőled a ráolvasó igéket is.

– Az én beleegyezésemmel vagy ellenemre?

Mosolyogva válaszolt: – Csak ha nincs ellenedre, Szókratész.

– Jól van; hát a nevemet is ilyen pontosan tudod?

– Gondolom, nem tévedek – mondta. – Hiszen gyakran beszélünk ám rólad kortársaimmal, sőt még arra is emlékszem, hogy gyermekkoromban Kritiasszal együtt láttalak.

– Szépen beszélsz – válaszoltam. – Ezért én is nyíltabban fogok szólni a ráolvasás mibenlétéről. Az imént
b még haboztam, hogyan magyarázzam meg neked annak hatalmát. Valami olyanféle hatalom ez, Kharmidész, amely egyedül a fejet nem tudja meggyógyítani; éppen úgy, mint talán már hallottad azt magad is, hogy a jó orvosok, ha valaki szemfájással megy hozzájuk, megmondják, hogy nem lehet ám csupán egyedül a szemet gyógyítani, hanem az egész fejet kezelésbe kell venni, ha
c azt akarjuk, hogy a szem helyrejöjjön; de azt sem kisebb esztelenség gondolni, hogy lehet a fejet magában gyógykezelni az egész test nélkül; ennek a megfontolásnak alapján aztán az orvosok az egész testre irányítják figyelmüket, s az egésszel együtt próbálják a részt is kezelni és gyógyítani. Vagy nem vetted észre, hogy ezt így mondják, és így is van?

– De igen – felelte.

– Helyesled hát a véleményüket, és elfogadod ezt az alapelvet?

– Nagyon is – mondta.

d V. Mikor hallottam, hogy helyesli, felbátorodtam, s kis híján visszatért a régi önbizalmam is; egészen fölvidultam. És azt mondtam neki:

– Körülbelül így áll a dolog, Kharmidészem, az említett ráolvasással is. Ezt én ott tanultam a hadjáratban Zalmoxisznak az egyik thrák orvosától. Ezekről azt mesélik, hogy még halhatatlansággal is meg tudják ajándé-

kozni az embert. Azt mondta ez a thrák orvos, hogy amiről az imént beszéltem, azt helyesen tanítják a görö-
e gök is. – Zalmoxisz azonban – mondta –, a mi királyunk és istenünk, azt tanítja, hogy amint a szemet a fej nélkül és a fejet a test nélkül nem szabad gyógyítani próbálni, éppen úgy a testet sem a lélek nélkül. Hiszen éppen ez az oka annak, hogy a görög orvosok nem értenek sok betegséghez, mert az egészet, amire a legjobban kellene ügyelniük, elhanyagolják; pedig ha az egész van rosszul, lehetetlen, hogy a rész egészséges legyen. Mert szerinte minden, a rossz is meg a jó is, a lélekből árad ki a testre
157 a és az egész emberre, és onnan ömlik szét, mint a fejből a szemre. Először és legfőképpen tehát a lelket kell ápolni, ha azt akarjuk, hogy a fej is meg az egész test is egészséges legyen. A lelket pedig, kedvesem – mondta –, bizonyos ráolvasásokkal kell ápolni, s ezek a ráolvasások a szép beszédek. E beszédek következtében a lelkekben bölcs józanság támad; s ha ez megvan, könnyű már
b megszerezni az egészséget a fejnek is meg az egész testnek is. – Mikor tehát megismertette velem az orvosságot és a ráolvasó igéket, azt mondta: – Senki rábeszélésének ne engedj, hogy gyógyítsd a fejét, ha előbb nem engedi meg ráolvasással gyógykezelésbe venni a lelkét. Mert most éppen ez a hiba, hogy az emberek külön akarnak a bölcs józanságnak, és külön az egészségnek orvosai lenni. – És nagyon keményen meghagyta nekem, hogy legyen valaki akármilyen gazdag, nemes vagy szép, ak-
c kor se engedjek a rábeszélésének, hogy másként cselekedjem. Én tehát – meg is esküdtem neki, s így engedelmeskednem kell – követem az ő utasításait, és alkalmazom nálad a fejfájás elleni orvosságot, de csak akkor, ha az idegen rendelkezése szerint megengeded, hogy először a lelkedet bűvöljem meg a thrák ráolvasásokkal; ha

azonban nem, nem tudom, mit tehetnék érted, kedves Kharmidészem.

VI. Mikor Kritiasz meghallotta a szavaimat, fölkiáltott:

d – Talált kincs volna a fejfájás ennek az ifjúnak, ha annak révén kénytelen volna a gondolkodását is megjobbítani! Bizony mondom neked, hogy Kharmidész a kortársai közül nemcsak külsejével tűnik ki, hanem éppen azzal is, aminek a ráolvasó igéi a te birtokodban vannak. Ugye a bölcs józanságot említetted?

– Igen – feleltem.

– Tudd meg hát világosan, hogy Kharmidészt a lehető legjózanabbnak tartják a kortársai között, és korához képest semmiféle tekintetben sem marad el senkitől.

e – Hiszen – szóltam – illő is, Kharmidészem, hogy mindenben kitűnj a többiek közül; nem is hiszem, hogy itt bárki könnyen tudna mutatni két olyan athéni családot, amelyeknek egyesüléséből szebb és derekabb sarjadékot lehetne várni, mint a tiédből. A ti atyai nemzetségetek ugyanis Drópidész fiától, Kritiasztól származik; ezt a nemzetséget Anakreón, Szolón és sok más költő magasztalta a hagyomány szerint, mert kitűnt szépségben, erényben és a többi olyan dologban is, amelyért 158 a boldognak tartanak valakit az emberek. De anyai részről is hasonlóképpen áll a dolog: Pürilampésznél, a te anyai nagybátyádnál általános vélemény szerint az egész földön senkit sem tartottak szebbnek és kiválóbb férfinak, valahányszor a perzsa királynál vagy a föld valamely más uránál követségben járt. De ez az egész nemzetség sem alábbvaló semmiben sem a másiknál. Ilyen családb dokból származván, illik is mindenben elsőnek lenned. Ami a külsődet illeti, Glaukónnak kedves gyermeke, úgy látszik, egyetlen elődödtől sem maradtál el semmiben. Ha aztán még a bölcs józanságban és egyebekben

is – legalábbis Kritiasz állítása szerint – szépen fejlődtél, akkor, kedves Kharmidészem, boldognak szült az anyád. Így áll tehát a dolog. Ha ugyanis – mint Kritiasz mondja – megvan már benned a bölcs józanság, és kellően józan vagy, akkor nincs semmi szükséged sem Zalmoxisz, sem a hüperboreosz Abarisz ráolvasásaira, hanem egyenesen oda kell adnom neked a fejfájás elleni orvosságot. Ha azonban úgy érzed, hogy ezekben némi hiányt szenvedsz még, akkor rád kell olvasnom az orvosság adagolása előtt. Te magad mondd meg tehát nekem, hogy egyetértesz-e velem, és állítod-e, hogy kellően birtokában vagy a bölcs józanságnak, vagy még nem teljesen?

Elpirult ekkor Kharmidész, s először még szebbnek látszott – mert illett korához ez a szemérmesség –, de aztán egészen ügyesen megfelelt. Azt mondta, hogy a jelen esetben nem könnyű dolog sem igent mondani, sem nemet a föltett kérdésre. – Ha ugyanis – mondta – azt állítom, hogy nem vagyok józan, egyrészt ostobaság saját magamról ilyet állítani, másrészt Kritiaszt is meghazudtolom és sok mást is, kik józan embernek tartanak, mint ő állította; ha viszont igent mondok, és dicsérem magamat, talán visszatetszőnek tűnhetem föl. Úgyhogy nem tudok neked mit válaszolni.

– Szerintem helyesen beszélsz, Kharmidészem – válaszoltam én. – Úgy látom jónak, hogy közösen vizsgáljuk meg, vajon megszerezted-e már, ami után kérdezősködöm, hogy se te ne légy kénytelen olyasmit mondani, amit nem akarsz, se én ne térjek rá vizsgálat nélkül az orvoslásra. Ha tehát neked is úgy tetszik, kész vagyok ezt megvizsgálni veled együtt; ha azonban nem, hagyjuk az egészet.

– Ó, nagyon is kedvemre való lesz – felelte. – S ha

ezen múlik, csak vizsgáld meg a dolgot úgy, ahogyan te a legjobbnak tartod.

VII. – Hát akkor – szóltam – a következő módon
159 a tartom a legjobbnak a vizsgálódást. Világos, hogy ha megvan benned a bölcs józanság, tudsz is valami véleményt adni róla. Mert ha valóban megvan benned, szükségképpen valahogyan érzékelhető is. Ebből aztán valami vélemény alakul ki benned róla, hogy voltaképpen mi is, milyenfajta dolog is az a bölcs józanság. Vagy nem így gondolod?

– De igen – mondta.

– Nemde – folytattam –, amit gondolsz, arról esetleg meg is tudod mondani – hiszen tudsz görögül –, hogy minek látod?

– Hihetőleg – felelte.

– Hogy tehát kitaláljuk, hogy megvan-e benned vagy nincs, mondd meg, minek tartod a bölcs józanságot?

b Először húzódozott, és nemigen akart felelni; aztán mégis azt mondta, hogy véleménye szerint a bölcs józanság abban áll, hogy mindent rendesen és nyugodtan végzünk el, az utakon nyugodtan megyünk és beszélgetünk, és minden egyebet is hasonlóképpen csinálunk. – Egyszóval – mondta – véleményem szerint valami nyugodtság az, amit kérdezel.

– Vajon csakugyan jól beszélsz? – kérdeztem. – Azt mondják ugyan, Kharmidészem, hogy a nyugodt emberek józanok is. Lássuk tehát, hogy igazat mondanak-e. Mondd meg nekem: a bölcs józanság nem a szép dolgok közül való?

c – De igen, nagyon is – mondta.

– Vajon hát a grammatikus iskolájában ugyanazon betűk gyors leírását tartják-e a legszebb dolognak vagy pedig a lassút?

– A gyorsat.

– Hát az olvasásnál? A gyors a szép vagy a lassú?

– A gyors.

– Hát a lantpengetésnél a gyors vagy a birkózásban a heves nem sokkal szebb-e a nyugodtnál vagy a lassúnál?

– De bizony.

– Hát az ökölvívásban vagy a szabadstílusú birkózásban nem éppen így van-e?

– De nagyon is.

– A futásban, az ugrásban és a test összes többi dol-
d gában nem a gyorsan és sebesen végbemenő dolgok a szépek, a nehézkesen végbemenők a csúnyák?

– De úgy látszik.

– Úgy látjuk tehát – szóltam –, hogy a testre vonatkozólag nem a nyugodt, hanem a leggyorsabb és legélénkebb a legszebb, ugye?

– Így van.

– De a bölcs józanság valami szép dolog?

– Igen.

– Tehát a testre vonatkozólag nem a nyugodtság, hanem a gyorsaság volna a józanabb, minthogy a bölcs józanság szép dolog.

– Úgy látszik – mondta.

e – Hát aztán – folytattam – melyik a szebb: a könnyű felfogás vagy a nehéz?

– A könnyű felfogás.

– A könnyű felfogás a gyors tanulásban nyilvánul meg, a nehéz felfogás pedig a nyugalmas és lassú tanulásban?

– Igen.

– Hát mást tanítani nem szebb gyorsan és lendületesen, mint nyugodtan és lassan?

– De igen.

– Hát aztán emlékeztetni és emlékezni szebb-e nyugodtan és lassan, mint gyorsan és élénken?

– Nem, gyorsan és élénken szebb – felelte.

160 a – Hát a lélekjelenlét, az nem valami élénksége a léleknek, ahelyett, hogy a nyugalma volna?

– De igen.

– A mondottak megértése is, akár a betűvetés, akár a lantpengetés tanítójánál, akár bárhol másutt, nemde akkor a legszebb, ha nem nagyon lassan, hanem ha igen gyorsan megy?

– Bizony akkor.

– Azonfelül a lélek vizsgálódásainál és a tanácskozásban is, gondolom, nem a leglassúbb, a nehézkesen tanácskozó és a nehezen utat találó méltó a dicséretre, hanem aki a legkönnyebben és leggyorsabban cselekszik.

b – Úgy van.

– Nem úgy találjuk tehát, Kharmidészem – folytattam –, hogy a lélekre is meg a testre vonatkozólag is mindenben a gyorsaság és a sebesség a szebb, nem a lassúság és a nyugalom?

– De úgy látszik.

– Ennek az érvelésnek alapján tehát nemigen lehet a nyugodtság a bölcs józanság, sem pedig a nyugodt élet a józan élet, hiszen a józan életnek szépnek kell lennie.

c Mert hát kettő közül az egyik: vagy sohasem, vagy csak nagyon kevésszer tűntek az életben a nyugodt cselekvések szebbnek, mint a gyorsak és határozottak. De még ha a nyugodt cselekvések nem kisebb számban volnának is szépek, mint a gyorsak és határozottak, akkor sem volna a bölcs józanság inkább valami nyugodt cselekvés, mint gyors és határozott, sem a járásban, sem a beszédben, sem sehol másutt, sem pedig a nyugodt élet nem lehetne józanabb dolog a nem nyugodtnál, minthogy

d érvelésünk során valami szépségnek tételeztük föl a bölcs józanságot, márpedig a gyors cselekvések nem tűntek kevésbé szépnek, mint a nyugodtak.

– Úgy gondolom, Szókratészom, helyesen beszéltél – válaszolta.

VIII. – Így tehát, Kharmidész – folytattam –, újból, még jobban figyeld meg a dolgot, tekints magadba, és fontold meg, milyenné tesz téged a benned lévő bölcs
e józanság, és milyen az önmagában, hogy ilyenné tehet téged? Majd mindezt átgondolva mondd meg helyesen és bátran: minek tartod tulajdonképpen?

Akkor ő – rövid szünetet tartva és nagyon férfiasan magába nézve – így szólt:

– Úgy tűnik nekem, hogy a bölcs józanság tartózkodással jár, szemérmessé teszi az embert, vagyis olyasvalami, mint a szemérmesség.

– Rendben van – szóltam. – Ugye az imént rám hagytad, hogy a bölcs józanság szép dolog?

– Igen – mondta.

– Nemde a józan emberek egyúttal jó emberek is?

– Igen.

– Vajon hát lehet-e jó az, ami nem jóvá tesz?

– Bizony nem.

– A bölcs józanság tehát nemcsak szép, hanem jó is.

161 a – Úgy látom.

– Hát aztán – folytattam –, nem hiszel Homérosznak, hogy helyesen mondja: „Nem jó a szemérmesség a szűkölködő embernek."*

– De hiszek – válaszolta.

– Úgy látszik tehát, hogy a szemérmesség jó is meg nem is.

– Úgy látszik.

– A bölcs józanság pedig jó, ha jóvá teszi azokat, akikben megvan, rosszá pedig sohasem.

– Nekem is az a véleményem, mint neked.

– A bölcs józanság tehát nem lehet a szemérmesség,
b mert amaz mindig jó, a szemérmesség pedig nem kevésbé jó, mint amennyire rossz.

IX. – Úgy tűnik nekem, Szókratészom – mondta –, hogy ezt helyesen állíthatjuk. De vizsgáld csak meg, mennyiben állhat meg a következő meghatározás a bölcs józanságról. Az imént ugyanis eszembe jutott – amit már hallottam valakitől –, hogy a bölcs józanság abban áll, hogy ki-ki a magáét csinálja. Vizsgáld meg tehát ezt, hogy a te véleményed szerint helyesen mondja-e ezt az illető.

– Ó, te huncut – szóltam –, ettől a Kritiasztól hallottad te ezt, vagy valamelyik másik bölcstől!

c – Úgy látszik – mondta Kritiasz –, mástól: mert tőlem ugyan nem.

– De hát mi múlik azon, Szókratészom – mondta Kharmidész –, hogy kitől hallottam?

– Semmi – szóltam. – Semmiképpen nem azt kell ugyanis keresni, hogy ki mondta, hanem hogy igaz-e vagy sem.

– Igen helyesen beszélsz – mondta.

– Zeuszra! – szóltam. – Ha megtalálnánk, hogy mit jelent tulajdonképpen, csodálkoznám; mert valami rejtvényhez hasonlít.

– De hát miért? – kérdezte.

– Mert hát nem úgy gondolta, ahogyan a szavak
d hangzanak – folytattam –, aki azt állítja, hogy a bölcs józanság abban áll, hogy ki-ki a magáét csinálja. Vagy te azt tartod, hogy a grammatikus semmit nem csinál, amikor ír vagy olvas?

– Dehogyis tartom – mondta.

– Úgy gondolod tehát, hogy a grammatikus csak a saját nevét írja és olvassa, és titeket, gyerekeket is arra

tanít; vagy azért leírtátok ellenségeitek nevét is, nem kevésbé, mint a sajátotokat és a barátaitokét?

– Nem kevésbé.

– Ebben az esetben tehát idegen ügyekbe avatkoztatok be, és nem voltatok józanok?

e – Dehogyis nem voltunk.

– De hiszen nem a magatokét csináltátok, ha ugyan az írás és olvasás is annyi, mint csinálni valamit.

– Persze hogy annyi.

– És az orvoslás, barátom, a házépítés, a szövés és valami készítmény előállítása valamiféle mesterséggel: ez is annyi, mint csinálni valamit?

– Nagyon is.

– Hát aztán – folytattam –, gondolod, hogy helyesen kormányozzák azt a várost, ahol az a törvény, hogy ki-ki saját maga szője és mossa a saját ruháit, maga készítse a cipőit meg az olajos üveget, a testvakaró kést és a többi

162 a dolgot is, mind ugyanezen elv szerint, a máséhoz ne nyúljon, de a sajátját ki-ki maga készítse és csinálja?

– Nem gondolom – mondta.

– Ha azonban józan értelemmel kormányoznák – szóltam –, helyes lenne a kormányzása?

– Miért ne lenne? – mondta.

– Így viselkedni tehát és ilyen értelemben kinek-kinek a magáét csinálni – ebben nem állhat a bölcs józanság.

– Úgy látszik, csakugyan nem.

– Talányokban szólt tehát, úgy látszik, amint az imént is mondtam, aki azt állította, a bölcs józanság

b abban áll, hogy ki-ki a magáét csinálja; mert hát nem lehetett ennyire együgyű. Vagy valami balga embertől hallottad ezt, Kharmidészem?

– Dehogy – felelte –, nagyon is bölcsnek látszott.

– Annál inkább talánynak vetette ezt csak oda, gon-

dolom, mert nehéz átlátni, hogy voltaképpen miben is áll ez: a magáét csinálni.

– Lehetséges – mondta.

– Miben is állna tehát ez: a magáét csinálni? Meg tudnád-e mondani?

– Zeuszra, én ugyan nem tudom – mondta. – Hanem talán azt is föltehetjük, hogy maga a mondója sem tudta, mit is gondolt. – E szavak közben hamiskásan mosolyogva Kritiaszra pillantott.

c X. Ekkor Kritiasz, aki már nyilvánvalóan régóta küszködött magával, és a becsvágy is dolgozott benne, Kharmidész és a többi jelenlevő előtt, s aki eddig is csak nagy nehezen türtőztette magát, nem tudta tovább megállni. Így aztán mindinkább meggyőződtem róla, amit sejtettem, hogy Kharmidész azt a meghatározást a bölcs józanságról Kritiasztól hallotta. Kharmidész ugyanis, azt akarván, hogy ne ő maga, hanem Kritiasz álljon
d helyt a saját meghatározásáért, finoman ingerelte őt, és úgy tett, mintha alulmaradt volna a vitában. Kritiasz pedig nem tudta magát türtőztetni, sőt láttam, hogy haragszik is Kharmidészre, mint a költő a színészre, aki rosszul adja elő a költeményeit. Végül rátekintve így szólt:

– Azt gondolod, Kharmidész, hogy ha te nem tudod, mit gondolt, aki azt állította, hogy a bölcs józanság abban áll: a magáét csinálni, ő sem tudja?

– Kedves Kritiaszom – szóltam közbe –, nem csoda,
e hogy ő, aki ilyen fiatal, nem tudja, neked azonban már csak korod és tanulmányaid folytán is illik tudnod. Ha tehát megengeded, hogy abban áll a bölcs józanság, amit Kharmidész mond, és vállalod a vitatkozást, sokkal szívesebben vizsgálnám meg veled, hogy vajon igaz-e vagy sem ez az állítás.

– Nagyon is megengedem és vállalom a vitát – mondta.

– Helyesen teszed – válaszoltam. – Mondd csak, megengeded-e azt is, amit az imént kérdeztem, hogy az összes kézművesek készítenek valamit?

– Igen.

163 a – Vajon hát a te véleményed szerint ők csak a magukét készítik vagy másokét is?

– Másokét is.

– És józanok így is, hogy nemcsak a magukét készítik?

– Mi az akadálya ennek? – kérdezte.

– Részemről semmi – válaszoltam. – De nézd csak meg, hogy nincs-e annak a részéről akadály, aki azt állította: a bölcs józanság abban áll, hogy ki-ki a magáét csinálja, aztán meg azt mondja, hogy semmi akadálya nincs annak az állításnak, hogy a másokét csinálók is józan emberek.

– Én tehát – mondta erre – abba egyeztem volna bele, hogy a másokét csinálók józanok? Nem abba, hogy a készítők azok?

b – Mondd csak – folytattam –, nem ugyanannak hívod a készítést és a csinálást?

– Bizony nem – felelte. – De még a munkálkodást és a készítést sem. Mert megtanultam Hésziodosztól,* hogy semmi munka nem szégyen. Gondolod, hogy ő – ha ilyesféle munkálkodást és készítést nevezett volna munkának, amit az imént említettél – akár azt is mondhatta volna, hogy senkinek sem szégyen sarut szabni vagy sózott halat árulni, vagy bordélyban üldögélni? Nem szabad ezt gondolnunk, Szókratészom, hanem vé-

c leményem szerint ő is megkülönböztette egymástól a készítést, a csinálást és a munkálkodást; és a készítés bizony néha szégyenletes, amikor nem a szép felé törek-

szik, a munka azonban sohasem szégyen. A szépen és hasznosan készített dolgokat nevezte ugyanis munkának, és az ilyenfajta készítést munkálkodásnak és csinálásnak. Azt kell tehát mondanunk, hogy ő csak az ilyen dolgokat tartja a magunkénak, minden káros dolgot pedig tőlünk idegennek. Úgyhogy Hésziodoszról meg bármely más értelmes emberről azt kell gondolnunk, hogy ők is azt nevezik józan embernek, aki a magáét csinálja.

d XI. – Kritiasz – folytattam –, úgyszólván mindjárt a beszéded elején megértettem én, hogy a sajátunkat és a magunkét nevezed jónak, és a jó dolgok készítését csinálásnak; hiszen Prodikosztól én is hallottam ezerszámra ilyen szómegkülönböztetéseket. De jó, megengedem neked, hogy olyan értelmet tulajdoníts a szavaknak, amilyent akarsz. Csak azt fejtsd ki világosan, hogy mire használod azt a szót, amit éppen kimondasz. Most tehát

e újból elölről, világosabban határozd meg: Vajon a jó dolgoknak a csinálását, készítését vagy nevezd, ahogy akarod, ezt mondod te bölcs józanságnak?

– Úgy van.

– Nem a rosszat, hanem a jót csináló tehát a józan ember?

– Hát te, kedvesem – szólt közbe –, nem így gondolod?

– Hagyd ezt – feleltem. – Most nem az én véleményemet vizsgáljuk, hanem amit te mondasz.

– Én bizony – mondta – a nem jót, hanem rosszat készítőt nem mondom józan embernek, de a jót és nem rosszat cselekvőt igen. Mert világosan így határozom meg neked: a jók csinálása a bölcs józanság.

164 a – Talán nincs is akadálya annak, hogy igaz legyen a szavad. De azt bizony csodálom – folytattam –, ha azt

gondolod, hogy a józan emberek nem tudják, hogy józanok.

– De én ezt nem is gondolom – mondta.

– Kevéssel ezelőtt – feleltem – azt állítottad, nincs semmi akadálya annak, hogy a kézművesek, még ha mások dolgát készítik is, józanok legyenek.

– Mondtuk ezt – szólt –, de mit akarsz vele?

b – Semmit, de mondd csak: véleményed szerint az orvos, ha gyógyít, hasznos dolgot készít-e magának és annak, akit meggyógyított?

– Igen.

– Nemde a kötelességét cselekszi, amikor ezt teszi?

– Igen.

– S aki a kötelességét cselekszi, nem józan ember?

– De igen.

– Feltétlenül kell-e tudnia az orvosnak, mikor lesz hasznos a gyógykezelése és mikor nem? Hát a kézművesek közül mindegyiknek kell-e tudnia, hogy mikor fog

c hasznot húzni a munkából, amit éppen csinál, és mikor nem?

– Valószínűleg nem.

– Néha azonban – folytattam – az orvos sem tudja magáról, hogy hasznosan vagy károsan cselekedett-e. Ámbár ha hasznosan cselekedett, a te véleményed szerint józan értelemmel cselekedett. Vagy nem így mondtad?

– De így.

– Nemde – úgy látszik tehát – néha hasznosan cselekedvén, józan értelemmel cselekszik és józan is, de nem tudja magáról, hogy józan?

XII. – Ez már – szólt –, Szókratészom, nemigen lehetséges. De ha te azt gondolod, hogy ez az én előbbi

d állításaimból szükségképpen következik, inkább visszavonnék valamit közülük, és nem szégyellném azt mon-

dani, hogy nem helyesen beszéltem, sokkal kevésbé, mintsem hogy valaha is elfogadjam, hogy az önmagát nem ismerő ember józan lehet. Mert én éppen ezt nevezem bölcs józanságnak: az önismeretet, és összhangban vagyok azzal is, aki Delphoiban fölfüggesztett valami ilyesféle feliratot.* Azt gondolom ugyanis, ez a felirat azért van ott, hogy mintegy az isten üdvözletéül szolgáljon a belépőknek az „Örvendezzél!" helyett. Mintha nem volna egészen helyes ez az „Örvendezzél!" köszöntés, hiszen nem erre kell egymást buzdítanunk, hanem arra, hogy józan emberek legyünk. Így üdvözli tehát az isten a szentélybe belépőket, másképp, mint az emberek; véleményem szerint így gondolta az is, aki fölfüggesztette azt a feliratot. Minden belépőnek csak ezt mondja: „Légy józan!" De mint afféle jós, rejtélyesebben szól; mert az „Ismerd meg önmagadat!" és a „Légy józan!" ugyanazt jelenti, miként az írás is és én is állítom, de talán akad, aki másnak gondolja. Úgy látszik, hogy azok is másnak gondolták, akik a későbbi feliratokat felfüggesztették, mint például „Semmit se túlzottan!" és „Kezesség, rögtön kész a baj!". Ezek ugyanis ezt is: „Ismerd meg önmagadat!", jó tanácsnak gondolták, nem pedig az istennek a belépőkhöz intézett üdvözletének, aztán, hogy ők se maradjanak el a hasznos tanácsok kifüggesztésében, ezeket a feliratokat tették ki.

e

165 a

De most következik, hogy miért is mondom mindezt,

b Szókratészom: az előbbi állításaimat mind átengedem neked – hiszen talán te beszéltél helyesebben, talán én, de nemigen jött ki semmi világos dolog abból, amit beszéltünk –, most azonban vállalom ennek a megvitatását, ha kétségbe vonod, hogy a bölcs józanság önmagunk ismerete.

XIII. – Kritiasz – feleltem –, úgy tárgyalsz velem, mintha én tudnám, amit tőled kérdezek; és ha akarnám,

megegyezhetnék veled. De ez nem így van, hanem min-
c dig veled együtt vizsgálom meg a tételt, minthogy én magam sem tudom. Ha tehát megvizsgáltam, szívesen megmondom, hogy egyetértek-e vagy sem. Csak türtőztesd magad, amíg megvizsgálom.

– Vizsgáld hát meg – mondta.

– Meg is vizsgálom – feleltem. – Ha tehát a bölcs józanság annyi, mint valamit ismerni, világos, hogy valamiféle tudomány és valaminek a tudománya; vagy nem?

– De igen – mondta –, saját magának.

– Nemde – kérdeztem – az orvoslás az egészségnek a tudománya?

– Úgy van.

– Ha tehát – folytattam – megkérdeznél engem: „Az orvoslás az egészségnek a tudománya lévén, miben
d hasznos nekünk és mit eredményez?", azt felelném, hogy nem kis hasznot hoz: ugyanis szép dolgot eredményez, az egészséget, ha elfogadod fejtegetésemet.

– Elfogadom.

– S ha aztán megkérdeznél az építőmesterségről, a házépítés tudományáról, hogy az milyen dolgot eredményez, azt felelném, hogy a lakásokat; s ugyanígy a többi mesterségnél is. Így tehát a bölcs józanságra vonatkozólag is, minthogy nézeted szerint ez önmagának tudománya, meg kell tudnod mondani, ha megkérdeznek: „Kritiasz, a bölcs józanság, önmagának lévén a tudománya, milyen szép és nevére méltó hasznot hajt nekünk? Rajta hát, mondd meg!"

e – Az ám, Szókratészom – mondta –, de nem jól vizsgálódol. Mert ez nem hasonló a többi tudományhoz, de még a többiek sem egymáshoz, te pedig mint hasonlókat vizsgálgatod őket. Aztán mondd csak nekem, a számtanban és a mértanban miféle hasonló eredmény van, ami-

lyen például az építőmesterségben a ház vagy a szövő-
166 a mesterségben a ruha, vagy más ilyesfajta hasznos dolgok, amilyeneket nagy számban lehetne fölsorolni sok mesterségnél. Vajon ezeknél is tudsz-e valami ilyen hasznos eredményt fölmutatni? Nem fogsz tudni.

– Igazad van – feleltem. – De azt meg tudom neked mondani, hogy ezek közül mindegyik minek a tudománya, ami valami más, mint maga a tudomány. Például a számtan a párosnak és páratlannak, a saját mennyiségük nagyságának és egymáshoz való viszonyulásának a tudománya; ugye így van?

– Így van – mondta.

– Ugye más a páratlan és a páros, mint maga a számtan?

b – Hogyne volna más.

– A mérlegeléstan pedig a súlyosabb és a könnyebb súlynak a tana: de másvalami a súlyos és a könnyű, mint maga a mérlegeléstan. Elismered?

– El.

– Mondd meg hát, hogy a bölcs józanság minek a tudománya, ami másvalami, mint a bölcs józanság?

XIV. – Éppen ez az, Szókratészom – mondta. – A vizsgálódás során elérkeztél arra a pontra, ahol a bölcs józanság az összes tudományoktól különbözik, te vi-
c szont a többiekkel való hasonlóságát keresed. De ez nem így van, hanem az összes többi másnak a tudománya, de önmagának nem, ez azonban egyedül az összes többi tudománynak a tudománya és még magamagáé is. És ez teelőtted nem ismeretlen, távolról sem, hanem, gondolom, mégiscsak azt teszed, amit az imént tagadtál: csak engem akarsz cáfolgatni, és elhagyod a vizsgálódás tárgyát.

– Mit tételezel fel rólam? – válaszoltam. – Ha én téged cáfolgatlak, semmi másért nem teszem, mint ami-

d ért a magam szavait is megvizsgálnám, attól tartva, hogy valamiképpen megtévesztem magam abban a hitben, hogy tudok valamit, holott nem is tudok. Most is azt állítom tehát, hogy ezt teszem, a tárgyat vizsgálom, elsősorban leginkább a magam érdekében, de talán a többi barátom kedvéért is. Vagy nem gondolod, hogy úgyszólván minden ember számára közös jó az, ha nyilvánvalóvá válik minden egyes létezőnek a mibenléte?

– De nagyon is, Szókratészom – mondta.

e – Akkor hát – folytattam – bátran felelj meg, hogy a kérdezett dologról mi a véleményed; és ne törődj azzal, hogy Kritiasz vagy Szókratész lesz-e a megcáfolt. Csak magára a gondolatmenetre figyelj, hogy hová fejlődik a vizsgálódás során.

– Így fogok tenni – felelte –, mert látom, hogy helyesen beszélsz.

– Mondd meg hát – folytattam –, hogy mit tartasz a bölcs józanságról?

XV. – Azt állítom tehát – mondta –, hogy ez, a többi tudomány közül egyedül, önmagának is és a többi tudománynak is a tudománya.

– Nemde – folytattam – talán a tudatlanságnak is tudománya lesz, ha egyszer a tudományé?

– Alighanem.

– Egyedül tehát a józan ember fogja magamagát is-
167 a merni, és egyedül ő tudja majd megvizsgálni, mit tud éppen vagy mit nem, és hasonlóképpen a többieket is ellenőrizni: ki mit tud vagy vél tudni, ha ugyan tud valamit, és viszont miről képzeli, hogy tudja, pedig nem is tudja; mások közül senki sem tudja ezt megtenni. Éppen ebben áll a józanértelműség, a bölcs józanság és az önismeret: tudni azt, hogy mit tudunk és mit nem. Vajon ez az, amit mondasz?

– Úgy van – felelte.

– Újból – szóltam –, harmadszor és utoljára (Zeusz
b segítsen!), mintegy elölről vizsgáljuk meg tehát, vajon először is lehetséges-e ez vagy nem: tudni, mit tud az ember és mit nem tud, egyrészt, hogy tud, másrészt, hogy nem tud; aztán hogyha nagyon is lehetséges, mi hasznunk lesz abból, hogy ezt tudjuk.

– Meg kell vizsgálni – mondta.

– Rajta hát, Kritiaszom, nézd meg, hátha te valamivel zavartalanabbul haladsz előre, én ugyanis zavarban vagyok. S megmondjam neked, hogy miben zavarodom meg?

– Persze hogy mondd meg.

– Nemde – folytattam – az egészben az a kérdés, hogy vajon van-e olyan tudomány, amelyet te az imént említ-
c tettél, amely nem másvalaminek, hanem önmagának és a többi tudománynak a tudománya és még a tudatlanságé is?

– Úgy van.

– Nézd csak, barátom, milyen fonák dolgot próbálunk állítani, a többi dolognál ugyanis, ha ugyanezt vizsgálod, be fogod látni, úgy hiszem, hogy ez lehetetlen.

– Hogyan és hol?

– A következőkben. Figyeld csak meg, véleményed szerint van-e olyan látás, amely azokat a dolgokat, me-
d lyeket a többi látás lát, nem látja, önmagát viszont és a többi látást látja és még a nem látást is hasonlóképpen; színt ugyan semmit sem lát, látás létére, de önmagát és a többi látást igen. Mit gondolsz, van valami ilyen?

– Zeuszra, nem hiszem.

– Hát hallás, amely semmiféle hangot nem hall, de önmagát és a többi hallást hallja és még a nem hallást is?

– Az sem lehet.

– Összefoglalva tehát vizsgáld meg az összes érzékelést: vajon van-e olyan, amely az érzékeléseknek az érzékelése és önmagának is, de abból, amit a többi érzékelés érzékel, semmit sem érzékel?

– Nincs.

e – Hát van-e olyan vágy, mely semmiféle gyönyör után nem vágyódik, hanem csak önmaga és a többi vágy után?

– Nincs.

– De még akarat sincs, úgy hiszem, amely semmi jót nem akar, csak önmagát és a többi akaratot akarja.

– Az sincs.

– Szeretetet tudnál mondani valami olyasfélét, amely nem valami szépnek a szeretete, hanem önmagáé és a többi szereteté?

– Nem én.

– Hát félelmet észrevettél-e már valami olyasfélét,

168 a amely önmagától és a többi félelemtől fél, de a szörnyűséges dolgok közül semmitől sem fél?

– Nem vettem észre – mondta.

– Hát véleményt, mely a vélemények véleménye és önmagáé, de arról, amire a többi vélemény vonatkozik, nincs véleménye?

– Egyáltalán nem.

– De a tudományról – úgy látszik – azt állítjuk, hogy van olyan, amely ugyan semmiféle ismeretnek nem tudománya, önmagának azonban és a többi tudománynak a tudománya?

– Igen, azt állítjuk.

– Nemde fonák dolog, ha ugyan létezik? De azért semmiképpen ne erősködjünk, hogy nincs, hanem még vizsgáljuk meg, vajon létezik-e.

b – Helyesen beszélsz.

XVI. – Nosza hát, valaminek a tudománya ez a tudomány, és van valami olyan ereje, hogy valamié legyen; így van?

– Így.

– A „nagyobbról" is azt mondjuk: valami olyan ereje van, hogy valaminél nagyobb, ugye?

– Igen.

– Nemde a „kisebbnél" nagyobb, ha már egyszer „nagyobb".

– Szükségképpen.

– Ha tehát találunk valami olyan „nagyobbat", amely a „nagyobbnál" és önmagánál nagyobb, amiknél azonban a többi dolog nagyobb, azok közül semminél sem nagyobb, akkor mindenképpen az következne ebből: ha egyáltalán önmagánál nagyobb lehetne, kisebb is lenne önmagánál. Vagy nem?

– Szükségképpen így van, Szókratészom – mondta.

– Nemde, ha valami kétszerese a többi kétszeresének s önmagának is, csak úgy lehetne a kétszerese, ha önmagának és a többinek fele is volna; mert nincs másnak kétszerese, csak a félnek.

– Igaz.

– De ha több lehet önmagánál, nemde kevesebb is lehet, és ha súlyosabb, könnyebb is, és ha öregebb, fiatalabb is, minden egyéb tekintetben hasonlóképpen? Ami ugyanis önmaga fölötti erejét önmagával szemben is bírja, nemde azt a lényeget is birtokolja, amire az ereje vonatkozik? Ilyesfélét értek ezen: például a hallás – mondjuk – nem lehet másvalaminek a hallása, csak a hangnak, ugye?

– Igen.

– Ha tehát magamagát hallani fogja, nemde csak ha valaminek hangja van, akkor fogja hallani? Mert másképpen nem hallhatná.

– Szükségképpen így van.

– És ha a látásnak, kedves barátom, ha ugyan az magamagát látni fogja, szükségképpen valami szint kell birtokolnia; színtelent ugyanis a látás sohasem lát.

e – Bizony nem.

– Látod tehát, Kritiaszom, hogy valahány dolgon most végigmentünk, ezek egy része teljesen lehetetlennek látszik előttünk, más részükre vonatkozólag viszont erősen kétséges, hogy lehet-e erejük önmagukkal szemben. A nagyságnál ugyanis, a sokaságnál és az ilyesféléknél teljesen lehetetlen; vagy nem?

– De igen.

– A hallás viszont, a látás, sőt még az önmagát mozgató mozgás is, az önmagát égető melegség és minden

169 a ilyesfélék: ezekben is kételkednek egyesek, de mások talán nem. Valami nagy férfiúra van tehát szükség, kedves barátom, aki mindezt el fogja dönteni, hogy vajon semmi sincs–e olyan természetű dolog a létezők közül, aminek van ereje önmagával szemben is, hanem csak mással szemben, vagy pedig egyeseknek van, másoknak nincs. És ha vannak, amelyeknek van erejük önmagukkal szemben, vajon köztük van-e az a tudomány, amelyet mi bölcs józanságnak neveztünk. Én nem bízom magamban, hogy el tudnám ezt dönteni. Ezért én sem azt nem

b merem határozottan állítani, hogy ez egyáltalán lehetséges: „a tudomány tudománya", de ha létezik is, akkor sem fogadom el, hogy ez a bölcs józanság, amíg meg nem vizsgálom, vajon mint ilyen használ-e nekünk vagy nem. Azt ugyanis sejtem, hogy a bölcs józanság valami hasznos és jó dolog. Te tehát, Kallaiszkhrosz fia – aki azt állítod, hogy ez a bölcs józanság, a tudomány tudománya és még a tudatlanságé is –, először ezt mutasd ki,

c hogy lehetséges, amiről éppen most szóltam, aztán, hogy a lehetségesen felül hasznos is. S akkor engem

tüstént meggyőzhetnél, hogy helyesen beszélsz a bölcs józanság lényegéről.

XVII. Mikor Kritiasz ezt meghallotta, és látta, hogy zavarban vagyok – mint akik magukkal szemben ásítozókat látnak és maguk is ásítani kezdenek –, úgy látszott, hogy az én zavarom kényszerítő hatására ő is zavarba jött. De mint állandó köztiszteletben álló ember szégyellte magát a jelenlévők előtt, és nem is akarta elis-
d merni, hogy nem tudja eldönteni, amire fölhívtam őt, tehát zavarát leplezve, kitérő választ adott. S akkor én, hogy beszédünk fonala el ne szakadjon, így szóltam:

– Ha úgy tetszik, Kritiaszom, fogadjuk most el, hogy lehetséges a tudomány tudományának létezése; majd máskor megvizsgáljuk, így van-e vagy sem. Rajta hát, ha ez nagyon is lehetséges, miért lehetne a segítségével jobban tudni: mit tud valaki és mit nem? Hiszen azt mondtuk, hogy ebben áll az önismeret és a bölcs józanság; ugye így van?

– Nagyon is így van, Szókratészem, és a két dolog
e egybe is esik – mondta. – Ha ugyanis valakinek megvan az a tudománya, amely magamagát ismeri, ő magának is olyannak kell lennie, mint annak, ami benne van. Mint amikor valakinek gyorsasága van, gyors, amikor szépsége, szép, amikor tudománya, tudós, amikor pedig valaki önmagának az ismeretét birtokolja, akkor saját magának ismerője lesz.

– Nem abban kételkedem én – feleltem –, hogy ha valakinek megvan az önmagát ismerő tudománya, akkor ismerni fogja magamagát. Ha azonban ezt birtokolja, miért tudja szükségképpen: mit tud és mit nem tud?

170 a – Azért, Szókratészom, mert ez ugyanaz.

– Talán – szóltam. – De én, úgy látszik, nem tudok megváltozni, mert már megint nem értem, hogyan lehet

valakinek az önismerete annyi, mint tudni, mit tud, és tudni, mit nem tud.

– Hogy gondolod ezt? – kérdezte.

– Így – feleltem. – A tudomány tudománya vajon többet tud-e majd megkülönböztetni, mint hogy az említettek közül az egyik tudomány, a másik nem tudomány?

– Nem, csak ennyit.

– Egyenlő-e a tudomány tudománya az egészségnek
b a tudásával és nem tudásával, vagy az igazságosnak a tudásával és nem tudásával?

– Semmiképpen sem.

– Az egyik, gondolom, az orvostudomány, a másik a politika, ez viszont semmi más, csak tudomány.

– Így van.

– Nemde, ha valaki nem szerezte meg hozzá az egészséges és az igazságos tudását, hanem csak a tudományt ismeri, annak ismeretében csak annyit tudhat másokról és önmagáról, hogy tud valamit, és hogy van valami tudománya. Így van?

– Igen.

c – De hogy mit tud, azt hogyan fogja megtudni ezzel a tudománnyal? Az egészségest ugyanis az orvostudománnyal ismeri meg, és nem a bölcs józansággal, az összhangzatot a zeneelmélettel, és nem a bölcs józansággal, a házépítést az építészettel, és nem a bölcs józansággal, és így van mindennel; vagy nem?

– De úgy látszik.

– A bölcs józansággal pedig, ha ez pusztán a tudományok tudománya, hogyan fogja megtudni, hogy az egészségest ismeri-e meg vagy a házépítést?

– Sehogyan sem.

– Nem fogja tehát tudni, aki az egyes tudományokat

nem ismeri, hogy mit tud, hanem csak azt, hogy tud valamit.

– Valószínűleg.

d XVIII. – A józanértelműség és a bölcs józanság tehát nem abban áll: tudni, hogy ki mit tud vagy mit nem tud, hanem csak – úgy látszik –, hogy tud valamit vagy nem tud.

– Meglehet.

– Az ilyen józan ember tehát mást sem tud megvizsgálni, aki azt állítja, hogy tud valamit: vajon valóban tudja-e, amit mond vagy sem, hanem, úgy látszik, csak annyit fog megismerni, hogy van valami tudománya, de

e hogy miféle tudománya, azt nem ismerteti meg vele a bölcs józanság.

– Úgy látszik, nem.

– Sem azt tehát, aki azt színleli, hogy orvos, de valójában nem az, nem tudja majd megkülönböztetni az igazi orvostól, sem más hozzáértőt a hozzá nem értőtől. Vizsgáljuk csak meg ezt a következő módon: ha a józan ember vagy bárki más meg akarja ismerni az igazi orvost és az álorvost, ugyebár így fog cselekedni: az orvostudományról nem fog vele beszélgetni – mert az orvos, mint mondtuk, azt nem ismeri, csak az egészséget és a betegséget; vagy nem?

– De igen, így van.

– A tudományról pedig semmit sem tud, hiszen ezt egyedül a bölcs józanságnak tulajdonítottuk.

– Igen.

171 a – Tehát az orvostudományról sem tud semmit az orvosember, mivelhogy az orvostudomány tudomány.

– Igaz.

– De hogy valami tudománya van az orvosnak, azt észre fogja venni a józan ember. Ha pedig ki akarja ismerni, hogy micsoda az, nemde azt fogja nézni, hogy

minek a tudománya. Vagy nem ezzel határoznak meg minden egyes tudományt: nemcsak azzal, hogy tudomány, hanem hogy valamiféle, azaz bizonyos dolgoknak a tudománya?

– De igen, ezzel.

– És az orvostudományt, amely más, mint a többi tudomány, úgy határozták meg, hogy az egészségnek és a betegségnek a tudománya.

– Úgy van.

– Nemde abban kell vizsgálnia annak, aki vizsgálni
b akarja az orvostudományt, amiben kifejti a működését, és nem azokban a külső dolgokban, amikben nem működik?

– Persze hogy abban.

– A helyesen vizsgálódó tehát az egészséghez és a betegséghez tartozó dolgokban fogja vizsgálni az orvost, hogy mennyiben ért ezekhez.

– Valószínűleg.

– Nemde ezekben úgy, hogy a szavait vagy a tetteit vizsgálja: a szavait, hogy vajon igazat mond-e, s a tetteit, hogy vajon helyesen cselekszik-e?

– Szükségképpen.

– Vajon orvostudomány nélkül figyelemmel tudná-e kísérni valaki ezek bármelyikét is?

– Bizony nem.

c – Senki más tehát, csak az orvos, és így a józan ember sem; ahhoz ugyanis bölcs józanságon felül orvosnak is kellene lennie.

– Így áll a dolog.

– Szükségképpen következik tehát ezekből, ha a bölcs józanság a tudomány tudománya csupán és a tudatlanságé, hogy a józan ember sem a mesterségéhez értő orvost nem tudja megkülönböztetni a kuruzslótól, aki csak színlel vagy csak képzel valamit magáról, és

senki szakembert sem tud majd megvizsgálni, csak a magával egymesterségűt, éppúgy, mint a többi mesterember.

– Alighanem – mondta.

d XIX. – Hát akkor – folytattam –, Kritiasz, mi hasznunk lenne nekünk az ilyenféle bölcs józanságból? Ha ugyanis, amit kezdetben feltételeztünk, tudná a józan ember, hogy mit tud és mit nem tud, hogy azt tudja, ezt meg nem tudja, és másokat is, a hasonló állapotban lévőket meg tudná vizsgálni, állítjuk, hogy nagyon hasznos lenne nekünk józan embereknek lennünk: mert tévedések nélkül élhetnénk végig az életünket mi magunk is a bölcs józanság birtokában, és a többiek is mind, valahányan csak a mi vezetésünk alatt állnának. Mert sem mi magunk nem próbálnánk olyasmit cselee kedni, amihez nem értünk, hanem megkeresvén a hozzáértőket, azokra bíznánk rá, sem másoknak, akiknek vezetői vagyunk, nem engednénk, hogy mást csináljanak, mint amit előreláthatólag helyesen fognak végbevinni; ez pedig az lenne, amihez értenek. És így a bölcs józanságtól kormányzott ház jó kormányzás alatt lenne, és az így kormányzott város is, és minden más, amin a
172 a bölcs józanság uralkodna. A tévedések megszüntetése után, a helyesség vezetésével az ilyen állapotban lévők minden cselekvésükben szükségképpen szépen és jól cselekednének, a jól cselekvők pedig boldogok is. Hát nem így beszélgettünk a bölcs józanságról – folytattam –, Kritiaszom, mikor azt mondottuk, mekkora jó lenne tudni, mit tud valaki vagy mit nem tud?

– De bizony így – mondta.

– Most pedig – szóltam –, látod, hogy sehol semmi ilyenféle tudomány nem mutatkozik.

– Látom – felelte.

– Vajon tehát – folytattam – annak a bölcs józanság-

nak, amelyről most úgy találjuk, hogy tudja a tudományt és a tudatlanságot, van-e annyi előnye, hogy aki ennek birtokában tanul valami mást, könnyebben fog tanulni és világosabbnak fog tűnni számára minden, hiszen minden egyes dolgon felül, amit éppen tanul, látja magát a tudományt is? És a többieket is jobban meg tudja majd vizsgálni arra vonatkozólag, amit ő maga is tanult, az enélkül vizsgálódók pedig csak gyengébben és
c hitványabbul fogják tevékenységüket végezni? Nem valami ilyesféle haszon az, kedves barátom, amit mi húzunk a bölcs józanságból, mi pedig valami nagyobbnak nézzük és valami nagyobbat keresünk benne, mint amekkora valójában?

– Meglehet, hogy így áll a dolog – mondta.

XX. – Lehet – szóltam én –; de az is lehet, hogy talán mi nem kutattunk szerencsésen. Abból gyanítom, hogy némely dolgok különösnek tűnnek nekem a bölcs józanságra vonatkozólag, ha az ilyen. Lássuk ugyanis, ha akarod, és engedjük meg, hogy egyrészt lehetséges a tudomány tudományának létezése, másrészt – amit kezdetben állítottunk –, hogy a bölcs józanság annyi, mint tudni, ki mit és mit nem tud. Ezt most ne vonjuk vissza,
d hanem hagyjuk meg: és ha mindezt megengedjük, vizsgáljuk meg még jobban, vajon hát használ-e valamit nekünk ilyen lévén. Amit ugyanis az imént mondtunk, hogy nagy jó lenne a bölcs józanság, ha ilyen lenne, mert irányítaná a gazdálkodást, a háztartást és az államot is, azt hiszem, Kritiaszom, hogy ebben nem helyesen egyeztünk meg.

– Hogyhogy? – kérdezte.

– Azért nem – folytattam –, mert nagyon könnyen egyeztünk meg, hogy valami nagy jó az az embereknek, ha mindegyikünk azt csinálja, amit tud, amit pedig nem tud, azt másra bízza, a hozzáértőre.

– Nem helyesen egyeztünk volna meg? – kérdezte.

e – Nekem úgy tűnik, hogy nem – feleltem.

– Igazán különös dolgokat beszélsz, Szókratészom – mondta.

– A kutyára! – kiáltottam fel –, bizony nekem is úgy látszik; az előbb is erre gondolva mondtam, hogy valami különöst látok én, és félek, hogy nem helyesen vizsgálódunk. Mert valóban, ha csakugyan ilyen a bölcs józanság, egyáltalán nem látom világosan, hogy mi hasznot hajtana nekünk.

173 a

– Hogyan? – kérdezte. – Beszélj, hogy mi is tudjuk, mit mondasz.

– Bizony azt hiszem – mondtam –, hogy csak fecsegek; mindazonáltal ami felötlik, meg kell vizsgálni és nem szabad meggondolatlanul elengedni, ha ugyan valaki egy kicsit is törődik magával.

– Helyesen beszélsz – mondta.

XXI. – Halld hát – szóltam – az álmomat, akár a szaru-, akár az elefántcsontkapun* át jött is hozzám. Ha ugyanis teljességgel uralkodna rajtunk a bölcs józanság, olyan lévén, amilyennek most állapítottuk meg, nemde

b minden a tudományok szerint történne, és egyetlen állítólagos kormányos, aki valójában nem az, sem csalhat meg bennünket, sem orvos, sem hadvezér, sem senki más, aki azt színleli, hogy tud valamit, amit nem tud, nem kerülné el a leleplezést? Ha ez így van, nemde az következnék ebből, hogy a testünk egészségesebb lenne, mint most, és a tengeren vagy háborúban megmenekülnénk a veszélyekből, és a szerszámaink, a ruházatunk,

c az egész cipőkészletünk és minden dolgunk mesterien lenne elkészítve, és a többi sok dolog is, hiszen hozzáértő kézművesekkel dolgoztatnánk? És ha akarod, megengedhetjük azt is, hogy a jóslás is tudomány, a jövendőnek a tudománya, és a bölcs józanság ennek is fölötte

állván, távol tartaná az üres fecsegőket, s az igazi jósokat állítaná helyükre mint a jövő prófétáit. Ha így lenne fölszerelve az emberi nemzetség, elismerem, hogy a
d tudomány szerint cselekedne és élne – a bölcs józanság ugyanis őrködne, és nem engedné, hogy a tudatlanság besurranván, a munkatársunk legyen –, hogy azonban a „tudomány" szerint cselekedvén jól cselekednénk-e, és boldogok lennénk-e, ezt még nem tudjuk átlátni, kedves Kritiaszom.

XXII. – Hát pedig – felelte – nem könnyen fogsz találni a boldogság megvalósulására más lehetőséget, ha a tudományt megveted.

– Egy kicsit taníts még engem – szóltam –; milyen tudományt mondasz? Vajon a vargaságot?

– Zeuszra, nem.

– Vagy az ércművességet?

– Semmiképpen sem.

– Vagy a gyapjú-, fafeldolgozó vagy más ilyen mesterséget?

– Dehogy.

– Így tehát – folytattam – nem maradunk már meg a mellett az állításunk mellett, hogy boldog a tudomány szerint élő. Az ilyen emberek ugyanis a tudományuk szerint élnek, mégsem egyezel bele, hogy ezek boldogok, hanem úgy látszik, te csak bizonyos tudományok szerint élőket tartasz boldognak. Talán azt gondolod, akit én az imént említettem, aki tudja, mi minden lesz
174 a a jövőben: a jóst. Ezt vagy másvalakit gondolsz?

– Ezt is – mondta – és mást is.

– Kit? – kérdeztem. – Nemde az olyant, aki a jövőn kívül az összes elmúlt és a mostani dolgokat is tudja, és nincs, amit nem ismerne? Tételezzük fel, hogy van ilyen valaki. Nem hiszem ugyanis, hogy tudnál valakit mondani, aki még ennél is több tudománnyal élne.

– Valóban nem tudnék.

– Még azt szeretném tudni, hogy a tudományok közül melyik teszi őt boldoggá? Vagy mind egyformán?

– Egyáltalán nem egyformán – felelte.

– Hát melyik a leginkább? S vajon mit ismer meg ezzel a jelen, a múlt és a jövő dolgaiból? Talán a kockázást?

– Hogyhogy – szólt – a kockázást?

– Vagy a számolást?

– Semmi esetre sem.

– Vagy az egészséget?

– Inkább – mondta.

– És azzal, amit én keresek legfőképpen – folytattam –, azzal mit ismer meg?

– Azzal – felelte – a jót és a rosszat.

– Ó, te gonosz ember – szóltam –, már régóta körbejártatsz engem, eltitkolván, hogy nem a tudomány szerint való élet volt az, ami a helyes cselekvést vagy a boldogságot biztosítja, és nem az összes többi tudomány, hanem csak az az egy, ami a jóra és a rosszra vonatkozik. Egyébként, Kritiaszom, ha ki akarod venni ezt a tudományt a többi tudomány közül, vajon az orvostudomány kevésbé fog-e gyógyítani, a cipészség kevésbé fog-e cipőket, a szövőmesterség ruhákat készíteni, a kormányzás tudománya a tengeren, a hadvezetésé a háborúban kevésbé fogja-e megakadályozni a halált?

– Semmivel sem kevésbé – mondta.

– De, kedves Kritiaszom, hogy ezek közül mindegyik jól menjen végbe és hasznos legyen számunkra, azt nem tudnánk elérni, ha ez a tudomány távol van.

– Igazad van.

– De ez mégsem a bölcs józanság, úgy látszik, mert ennek az a feladata, hogy használjon nekünk. Ez ugyanis

nem a tudományoknak és a tudatlanságnak a tudománya, hanem a jóé és rosszé. Úgyhogy ha ez hasznos, a bölcs józanság inkább másvalami lehet, és nem hasznot hajtó.

e – De hát miért ne lehetne az is hasznot hajtó is? Ha ugyanis a tudományok tudománya a bölcs józanság, fölötte áll a többi tudománynak és annak a jóra vonatkozó tudománynak is, s így használhat nekünk.

– Vajon a bölcs józanság vagy az orvostudomány az – folytattam –, amelyik gyógyít? És a mesterségek többi teendőit is az végzi-e, vagy a többiek, mindegyik a maga dolgát? Hát nem amellett tanúskodunk már régóta, hogy az csak a tudománynak és a tudatlanságnak a tudománya, de másé semmié sem; nem így volt?

– De igen, alighanem.

– Tehát az egészségnek nem az a megszerzője?

– Nem.

175 a – Az egészség ugyanis más tudományra tartozik; vagy nem?

– De igen, másra.

– De a hasznosságnak sem megszerzője, barátom; ezt a dolgot ugyanis megint más tudománynak adtuk az imént, ugye?

– Úgy van.

– Hogyan lesz tehát hasznos a bölcs józanság, ha semmiféle hasznos foglalkozást nem űz?

– Alighanem sehogyan sem, Szókratész.

XXIII. – Látod tehát, Kritiaszom, hogy régóta alapos volt az én félelmem, és jogosan vádoltam magam, hogy semmit sem ér a bölcs józanságról való vizsgálódásom. Hiszen ami közmegegyezés szerint a legszebb dolog, az nem tűnhetett volna föl előttünk haszontalannak, ha érnénk valamit a helyes vizsgálódás tekintetében.

b

Most pedig mindenütt vereséget szenvedtünk, és nem tudjuk megtalálni, hogy a létezők közül minek adta hát ezt a nevet, a bölcs józanságot, a nyelv törvényadója. Ámbár sok mindent megengedhetünk, ami nem is kö-
c vetkezett érvelésünkből. Megegyeztünk ugyanis, hogy a tudomány tudománya, holott az érvelés nem engedte meg, s nem is állította, hogy az volna; majd elfogadtuk, hogy ezzel a tudománnyal a többi tudomány dolgait is megismerjük, bár azt sem engedte az érvelés, hogy a józan ember tudós legyen abban, hogy tudja, mit tud, és amit nem tud, arról tudja, hogy nem tudja. Ezt persze mindenképpen nagyon is szabadon engedélyeztük, meg sem vizsgálva, hogy az lehetetlenség, hogy amit valaki egyáltatán nem tud, azt valami módon mégis tudja; a mi megegyezésünk ugyanis azt mondja, hogy tud arról is, amit nem tud. Ámbár azt hiszem, semmi sincs, ami
d ennél értelmetlenebbnek tűnne. Mindazonáltal bár együgyű és nem merev volt a vizsgálódásunk, semmivel sem tudta jobban megtalálni az igazságot, sőt annyira kigúnyolta, hogy amit régóta – a megegyezések és együttes okoskodások segítségével – bölcs józanságnak állítottunk, azt most nekünk nagy büszkén haszontalannak mutatta ki. Magam miatt kevésbé bosszankodom ezért; de temiattad – folytattam –, Kharmidészem, nagyon bosszant a dolog, hogy te, akinek ilyen a külseje,
e és aki ezenfelül a lelkedben is igen józan vagy, semmi hasznot sem fogsz húzni ebből a bölcs józanságból, és semmit sem fog neked az életben használni, habár benned megvan. De még inkább bosszankodom a ráolvasás miatt, amit a thráktól tanultam, hogy azt, bár semmit sem ér, nagy szorgalommal az eszembe véstem. Pedig nem hiszem, hogy ez így van, csak én vagyok hitvány vizsgálódó. A bölcs józanság különben valami nagy jó,

és ha csakugyan megvan benned, boldog vagy. Hát
176 a nézd, hogy megvan-e, és akkor nem szorulsz rá a ráolvasásra. Ha ugyanis megvan benned, inkább azt tanácsolnám neked, tarts engem üres fecsegőnek, aki semmit sem tud érveléssel megkeresni, magadat pedig, amennyivel józanabb vagy, annyival boldogabbnak.

XXIV. S ekkor Kharmidész így szólt:

– Zeuszra, Szókratészom, nem tudom, megvan-e
b vagy nincs-e meg bennem. Hogyan is tudnám, amiről még ti sem tudjátok kitalálni, hogy micsoda tulajdonképpen, mint magad mondod? Én bizony nem fogadok szót neked, és azt gondolom, Szókratészom, hogy rászorulok a ráolvasásra; és ami engem illet, semmi akadálya sincs, hogy rám olvass, ahány napig csak akarod, amíg elégnek nem tartod.

– Rendben van – mondta Kritiasz –, Kharmidészem, ha megteszed ezt, számomra ez bizonyíték rá, hogy józan ember vagy, ha átadod magad ráolvasás céljából Szókratésznak, és nem hagyod el őt sem nagy dologban, sem kicsinyben.

– Követni fogom és nem fogom elhagyni – mondta
c Kharmidész –, hiszen csúnyán járnék el, ha nem engedelmeskedném neked, a gyámomnak, és nem tenném meg, amit kívánsz.

– Valóban ezt kívánom – mondta Kritiasz.

– Meg fogom tehát tenni, ettől a naptól kezdve.

– Hát ti – szóltam én közbe – mit szándékoztok csinálni?

– Semmit nem szándékozunk – felelte Kharmidész –, hanem már el is döntöttük.

– Kényszeríteni fogsz tehát – mondtam –, s megfontolásra sem adsz időt?

– Kényszeríteni foglak – mondta –, hiszen Kritiasz parancsolja így; ezzel szemben te viszont fontold meg, hogy mit fogsz csinálni.

d – Semmi megfontolás nem marad hátra – szóltam –, ha te valamit meg akarsz tenni, és még erőszakhoz is nyúlsz, senki emberfia nem tud neked ellenállni.

– Hát akkor – mondta – te se állj ellen.

– Nem – feleltem –, nem állok ellen.

EUTHÜPHRÓN

KERÉNYI GRÁCIA FORDÍTÁSA

2 a I. Euthüphrón

Mi újság, Szókratész? Mi történt, hogy nem a Lükeionban töltöd idődet, hanem itt időzöl most, az arkhón baszileusz csarnoka közelében? Csak nincs neked is pörös ügyed az arkhónnál, mint nekem?

Szókratész

Nem is pörös ügynek nevezik az athéniak az enyémet, Euthüphrónom, hanem állami vádnak.

Euthüphrón

b Mit mondasz? Állami vádat emelt volna ellened valaki? Mert azt nem tételezem föl, hogy te vádoltál volna be mást.

Szókratész

Nem hát.

Euthüphrón

Hanem másvalaki téged?

Szókratész

Úgy bizony.

Euthüphrón

Kicsoda?

SZÓKRATÉSZ

Magam sem igen ismerem azt a férfiút, Euthüphrónom; mert ifjú még, azt hiszem, és ismeretlen. A neve pedig, úgy tudom, Melétosz. Egyébként Pitthiszbe való; nem ismersz véletlenül egy pitthiszi Melétoszt, egy olyan hosszú hajú, alig serkenő szakállú, hajlott orrú egyént?

EUTHÜPHRÓN

c Nem emlékszem, Szókratész; de ugyan miféle vádat emelt ellened?

SZÓKRATÉSZ

Hogy mifélét? Nem éppen alávalót, véleményem szerint; mert nem csekélység ilyen ifjan ekkora dologhoz érteni: mert ő, úgymond, tudja, mitől romlanak meg a fiatalok, és kik rontják meg őket. Csak bölcs lehet, nyilvánvaló; s mihelyt fölismerte tudatlanságomat, mellyel megrontom kortársait, elment, hogy bevádoljon az államnál, mint egy édesanyánál. S úgy látom, egyedül ő kezdi a helyes véginél a dolgot az államügyekkel foglalatd toskodók közül; mert az a helyes, ha elsősorban a fiatalokkal törődnek, hogy a lehető legderekabbá váljanak, miként a jó földműves is akkor cselekszik helyesen, ha a fiatal növényekkel törődik legelőbb, s csak azután a 3 a többivel; így hát Melétosz is joggal gyomlál ki legelőbb bennünket, akik megrontjuk, mint mondja, az ifjúság hajtásait; azután pedig nyilván az idősebbekre lesz gondja, s ezzel a legtöbb és legnagyobb jót cselekszi az állam érdekében, mert bizonyára arrafelé halad majd, ilyen kezdet után.

II. EUTHÜPHRÓN

Szeretném, ha így lenne, Szókratész, de attól félek, az ellenkezője fog történni. Mert úgy látom, ő kontár mód-

ra a szent tűzhelynél kezdve árt az államnak, amikor jogtalanságot követ el ellened. S mondd meg nekem, mi olyasmit művelsz, amivel szerinte megrontod a fiatalokat?

b SZÓKRATÉSZ

Botorságokat, csodálatos barátom, legalábbis így hallomásra. Mert azt mondja, istencsináló vagyok, s bár új isteneket csinálok, a régiekben nem hiszek; ezek miatt emelt, úgymond, vádat ellenem.

EUTHÜPHRÓN

Értem, Szókratész; mert azt mondogatod, hogy a daimonionod szokott megnyilatkozni benned. Mint aki újításokat hajt végre az isteni dolgokban, lettél vádlottja e vádnak, s azért megy téged megrágalmazni a bíróság elé, mert tudja, hogy az efféle rágalmak sokaknál találc nak meghallgattatásra. Mert engem is, amikor a népgyűlésen az isteni dolgokról beszélek s megmondom a jövendőt, kinevetnek, mint egy eszelőst. Holott nem mondtam jóslásaimban semmi valótlant, mégis irigykednek mindnyájunkra, a magunkfélékre. De nem kell ügyet vetni rájuk, hanem tovább kell haladni előre.

III. SZÓKRATÉSZ

Kedves Euthüphrónom, az igazán potomság, hogy kinevetnek. Mert úgy látom, az athéniakat nem túlságosan izgatja, ha kiválóság hírében áll valaki, csak ne ld egyen bölcsességének tanítója; de ha valakiről úgy vélik, hogy másokat is olyanná akar tenni, megharagusznak, vagy irigységből, ahogy te mondod, vagy más okból.

EUTHÜPHRÓN

Ami azt illeti, nem nagyon kívánom megtapasztalni, milyen a magatartásuk énvelem szemben.

SZÓKRATÉSZ

Mert alighanem ritkán mutogatod magadat, s úgy tűnik, nem akarsz másokat a saját bölcsességedre tanítani; én pedig, attól félek, emberszeretetem miatt olyan látszatot keltek, mintha kiárasztva mindenemet, amim van, beszélnék minden embernek, nemcsak fizetség nélkül, hanem még szívesen fizetve is annak, aki hajlandó meg-
e hallgatni. Ha tehát, mint most mondottam, ki akarnának nevetni, ahogyan, miként mondtad, téged kinevetnek, nem is lenne kellemetlen, nevetve és tréfálkozva tölteni az időt a bíróságon; ha viszont komolykodnak, nem tudni, merre fordul a dolog, hacsak ti, jósok nem tudjátok.

EUTHÜPHRÓN

De talán semmiség lesz az egész, Szókratészom, s te is kívánságod szerint harcolod végig a pörödet, és – úgy vélem – én is a magamét.

IV. SZÓKRATÉSZ

És neked, Euthüphrón, mondd hát, miféle pöröd van? Vádlott vagy benne, vagy vádló?

EUTHÜPHRÓN

Vádló.

SZÓKRATÉSZ

És kit vettél célba a váddal?

4 a EUTHÜPHRÓN

Olyasvalakit, akinek célbavételéért eszelősnek tarthatnak.

SZÓKRATÉSZ

Micsoda? Tán repül, akit megcéloztál?

EUTHÜPHRÓN

Ugyancsak bajos volna repülnie, mert felettébb élemedett aggastyán.

SZÓKRATÉSZ

Ki az hát?

EUTHÜPHRÓN

Az apám.

SZÓKRATÉSZ

A tulajdon apád, jóember?

EUTHÜPHRÓN

Az bizony.

SZÓKRATÉSZ

És mivel vádolod, miről szól a följelentés?

EUTHÜPHRÓN

Gyilkosságról, Szókratészom.

SZÓKRATÉSZ

Héraklészre! Bizony nem látják tisztán az emberek, mi a helyes e tekintetben. Mert nem hinném, hogy bármelyik jöttment helyesen cselekedhet, csupán az, aki már kellőképpen előrehaladt a bölcsességben.

EUTHÜPHRÓN

Persze hogy kellőképpen, Zeusz a tanúm, Szókratészom.

SZÓKRATÉSZ

Nyilván valamelyik rokonod halt meg apád kezétől? Minden bizonnyal; mert egy idegen miatt csak nem jelentetted volna fel gyilkosságért!

EUTHÜPHRÓN

Nevetséges, Szókratészom, hogy azt hiszed; nem mindegy, idegen-e a halott vagy rokon, s nem csupán azt kell tekintetbe venni, hogy joggal ölte-e meg a megölője vagy nem, és ha joggal, hagyni, ha meg nem, följelenteni, még ha tűzhelyed társa s asztaltársad is a tettes. Mert ugyanúgy beszennyez téged, ha egy ilyennel, tudván a dologról, együtt vagy, és nem tisztítod meg magadat is, őt is, igazságszolgáltatást kérve. A megölt ember egyébként napszámosom volt, és amikor Naxoszon műveltük a földet, ott dolgozott nálunk. Szóval egyszer ittasan megdühödött egyik szolgánkra, s agyonverte; mire apám kezét-lábát összekötözve egy árokba dobatta, s azután ide küldött egy embert, hogy kérdezze meg az elöljárót, mitévő legyen. Közben a megkötözöttel egyáltalán nem törődött, és semmibe vette, mint afféle gyilkost, aki ha meghalna is, nem nagy baj; s így is történt, mert az éhségtől, a hidegtől és a kötelékektől elpusztult, mielőtt a hírnök az elöljárótól visszaérkezett. Ezért háborognak tehát, apám is meg a hozzátartozóim is, hogy én egy gyilkos miatt gyilkossággal vádolom apámat, aki még csak nem is ölte meg, mint ők mondják, de még ha megölte volna is annak rendje s módja szerint, mivel gyilkos volt, aki meghalt, nem kellene törődnöm vele; mert istentelen dolog, hogy egy fiú gyilkosságért följelentse az apját; rosszul tudják ugyanis, Szókratészom, hogy mi az isteni törvény a jámborság és az istentelenség dolgában.

SZÓKRATÉSZ

És te, Euthüphrón, Zeuszra! azt hiszed, olyan tökéletesen értesz az isteni törvényekhez, hogy s mint vannak, és a jámborsághoz meg az istentelenséghez, hogy – ha mindez így történt, ahogy mondod – nem félsz, hogy amikor vádat emelsz apád ellen, nem művelsz-e istentelen dolgot?

EUTHÜPHRÓN

Bizony semmirekellő ember volnék, Szókratészom, és semmiben sem különbözne Euthüphrón a többi ember-
5 a től, ha nem tudnék minden effélét tökéletesen.

V. SZÓKRATÉSZ

Akkor hát nem lenne-e vajon a legjobb, csodálatos Euthüphrónom, ha beállanék tanítványodnak, és a Melétosz vádjára indított perem előtt egyezkedésre hívnám, s azt mondanám neki: én bizony ez ideig sokra tartottam, hogy értek az isteni törvényekhez, most pedig, mivel ő azt állítja, vétkezem azzal, hogy önkényesen hajtok végre újításokat az istenek tisztelete dolgában, a
b te tanítványod lettem – és ha te, Melétosz, mondanám, egyetértesz velem abban, hogy Euthüphrón bölcs az effélékben és jól gondolkodik, lásd be ezt rólam is, és ne fogj perbe; ha pedig nem, előbb emelj a tanítóm ellen vádat, mint énellenem, azon a címen, hogy az idősebbek megrontója, mert engem is megrontott és a saját apját is, engem a tanításával, amazt pedig dorgálással és fenyítéssel; és ha nem hallgat rám és nem ejti el a vádat, vagy téged vádol be énhelyettem, ugyanazt fogom elmondani a bíróságon, amit az egyezkedésen külön őneki.

EUTHÜPHRÓN

Zeuszra, Szókratészom, én bizony, ha arra vetemedne,
c hogy bevádoljon, megtalálnám, úgy hiszem, a gyenge pontját, és sokkal előbb lenne szó a bíróságon őróla, mint rólam.

SZÓKRATÉSZ

Én pedig épp azért, kedves barátom, mert mindezt jól tudom, szeretnék a tanítványod lenni: tudván, hogy sem másvalaki, sem ez a Melétosz aligha lát keresztül rajtad, rajtam viszont oly könnyen és élesen keresztüllátott, hogy szentségtelenségemért vádat emelt ellenem. Most pedig, Zeuszra, mondd hát meg nekem, amiről olyan erősen állítod, hogy világosan tudod: hogy mit nevezel
d szentségesnek és mit szentségtelennek a gyilkosság dolgában és más dolgokban is? Vajon a jámborság nem ugyanaz-e minden cselekedetnél, és önmagával azonos, az istentelen pedig ellentéte mindennek, ami jámbor, s önmagához hasonló és egyazon idea szerint való, az istentelenség szerint mely vonatkozik mindarra, ami istentelen?

EUTHÜPHRÓN

Tökéletesen így van, Szókratész.

VI. SZÓKRATÉSZ

Mondd meg tehát, mit nevezel jámbor dolognak és mit istentelennek!

EUTHÜPHRÓN

Nos hát megmondom: az jámbor dolog, amit én teszek most, hogy aki vétkezik, akár gyilkossággal, akár szentségtöréssel, vagy más efféle bűnt követ el, azt följelenti az ember, még ha történetesen az apja vagy az anyja,

e vagy bárki más volna is, és ha nem jelenti föl, az istentelenség; mert nézd csak, Szókratész, milyen nagyszerű bizonyítékot hozok mindjárt erre a törvényre, hogy így áll a dolog; és már másoknak is mondtam, hogy az a helyes, ha így történik, vagyis ha nem vagyunk elnézők a vétkes iránt, akárki légyen is az; mert hiszen maguk az emberek vallják Zeuszt a legjobb és legigazságosabb istennek, és mind egyetértenek abban, hogy Zeusz meg-
6 a kötözte apját, mert az igazságtalanul lenyelte a fiait, az pedig más efféléért kiherélte a saját apját, tőlem viszont rossz néven veszik, hogy apámat vétkéért följelentem, és így a saját véleményükkel ellentétes dolgokat mondanak az istenekről meg énrólam.

SZÓKRATÉSZ

Vajon nem épp ez-e az, Euthüphrónom, amiért bevádoltak engem, hogy rosszallom, ha valaki ilyeneket mesél az istenekről? Azt hiszem, ezek miatt fogja valaki azt mondani, hogy vétkezem. Most viszont, ha te is így
b vélekedsz mindezekről, aki jól értesz az efféléhez, kénytelenek leszünk, úgy látszik, ugyancsak egyetérteni. Mert mit is szólhatnánk mi, akik magunk is beismerjük, hogy semmit sem tudunk róluk? No de mondd meg nekem, a Barátság istenére kérlek, te igazán azt hiszed, hogy ez mind így csakugyan megtörtént?

EUTHÜPHRÓN

Még ezeknél csodálatosabb dolgok is, Szókratész, amikről nem is tudnak az emberek.

SZÓKRATÉSZ

És hiszed azt is, hogy az istenek valóban háborúskodtak egymással, és szörnyű ellenségeskedések voltak, meg csaták, és sok más ilyesmi, amikről a költők mesélnek,

c s amikkel a jó festők a különféle szentélyeket díszítik, és a nagy Panathénaia ünnepén ilyen képekkel telehímzett köntöst visznek föl a fellegvárba? Igaznak tartsuk mindezt, Euthüphrón?

EUTHÜPHRÓN

Nemcsak ezeket, Szókratészom, hanem, ahogy az imént mondtam, még sok minden mást is elmagyarázhatok neked, ha akarod, az istenek dolgairól, melyek hallatára, jól tudom, ugyancsak elámulnál.

VII. SZÓKRATÉSZ

Nem csodálnám. De ezeket majd máskor magyarázd el, amikor ráérünk; most azt próbáld világosabban megmondani, amit az imént kérdeztem. Mert az előbb nem
d világosítottál fel kellőképpen, barátom, amikor azt kérdeztem, mi a jámborság, hanem azt mondtad, hogy az jámbor dolog, amit most teszel, amikor gyilkosságért följelented az apádat.

EUTHÜPHRÓN

És igazat is mondtam, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Talán. De azért sok más dolgot is jámbornak tartasz, Euthüphrónom?

EUTHÜPHRÓN

Mert csakugyan az is.

SZÓKRATÉSZ

Ugye emlékszel rá, hogy nem arra biztattalak, hogy a sok jámbor dolog közül eggyel vagy kettővel ismertess meg, hanem azzal az egy alakkal, mely által jámbor

minden, ami jámbor? Mert azt mondtad, hogy egyazon idea által istentelenek az istentelen dolgok, és jámborak a jámborak; vagy nem emlékszel?

e EUTHÜPHRÓN

Dehogynem.

SZÓKRATÉSZ

Tehát erre az ideára taníts meg, hogy mi is az, hogy reá tekintve s mintául véve, ha megfelel neki az, amit te csinálsz vagy másvalaki, jámbornak nevezhessem, ha pedig nem felel meg, istentelennek.

EUTHÜPHRÓN

Ha így akarod, Szókratész, így is megmondom neked.

SZÓKRATÉSZ

Persze hogy így akarom.

EUTHÜPHRÓN

Ami tehát az isteneknek kedves, az jámbor dolog, ami pedig nem kedves, az istentelen.

7 a SZÓKRATÉSZ

Nagyszerű, Euthüphrón, most úgy válaszoltál, ahogy kértelek, hogy válaszolj. Csak azt nem tudom még, hogy helyesen-e, de nyilván arra is megtanítasz, hogy igaz, amit mondasz.

EUTHÜPHRÓN

Minden bizonnyal.

VIII. SZÓKRATÉSZ

Nos tehát, vizsgáljuk meg, mit is mondunk tulajdon-

képpen. Az istenek kedvelte dolog és az istenek kedvelte ember jámbor, az istenek gyűlölte dolog és az istenek gyűlölte ember viszont istentelen; és a jámborság nem
b azonos az istentelenséggel, hanem annak teljes ellentéte; nem így volt?

EUTHÜPHRÓN
Így hát. Ezt állapítottuk meg.

SZÓKRATÉSZ
S helyesen állapítottuk meg, úgy látszik?

EUTHÜPHRÓN
Véleményem szerint igen, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ
És ugyebár azt is megállapítottuk, Euthüphrón, hogy az istenek civakodnak és összekülönböznek egymással, és ellenségeskedés van köztük?

EUTHÜPHRÓN
Meg hát.

SZÓKRATÉSZ
És az ellenségeskedés meg a harag, jóemberem, miféle véleménykülönbségből fakad közöttük? Vegyük ezt ilyenformán szemügyre: vajon ha te meg én valamilyen számmal kapcsolatban lennénk eltérő véleményen, hogy melyik a nagyobb, ez a véleménykülönbség egymás ellenségévé tenne-e bennünket, és egymásra haragítana-e, vagy számolni kezdenénk és hamar kiküszöbölnők a dolgot?

c EUTHÜPHRÓN

Minden bizonnyal úgy volna.

SZÓKRATÉSZ

És ha valaminek nagyobb vagy kisebb voltáról különbözne a véleményünk, méréshez fogva hamar megszüntetnők-e ezt a véleménykülönbséget is?

EUTHÜPHRÓN

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

S gondolom, ugyancsak latba vetéssel döntenénk a súlyosabb és a könnyebb felől?

EUTHÜPHRÓN

Természetesen.

SZÓKRATÉSZ

Hát akkor mire vonatkozhat az a véleménykülönbség, amiben nem tudnánk dönteni, s miatta egymás ellenségévé válnánk és haragudnánk egymásra? Talán így kapásból nem jut eszedbe, de nekem, ahogy most beszélek,
d úgy tűnik, hogy ez az igazságos és az igazságtalan, és a szép meg a rút, és a jó meg a rossz. Vajon nem az ezekre vonatkozó véleménykülönbség-e az, amiben nem tudnánk kielégítően dönteni, s amiatt válnánk egymás ellenségeivé, ha azzá válnánk, én és te is, meg minden más ember is?

EUTHÜPHRÓN

De igen, ez az a véleménykülönbség, Szókratészom, s effélékre vonatkozik.

SZÓKRATÉSZ

Nos hát? Vajon az istenek is nem ilyesmik miatt különböznek-e össze, Euthüphrónom, ha csakugyan összeküllönböznek?

e EUTHÜPHRÓN

De föltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

Így hát az istenek közül is, jeles Euthüphrónom, egyesek és mások mást-mást tartanak igazságosnak, a te szavaid szerint, és szépnek és rútnak, és jónak és rossznak; mert nem civakodnának egymással, ha nem volna köztük ilyesmiben véleménykülönbség, ugye?

EUTHÜPHRÓN

Helyesen beszélsz.

SZÓKRATÉSZ

És nemde mindegyikük, amit szépnek tart és jónak és igazságosnak, azt szereti is, és az ezekkel ellentétest gyűlöli?

EUTHÜPHRÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Ám ugyanazokat a dolgokat, azt mondod, egyesek igazságosnak tartják, mások pedig igazságtalannak, s ezekről
8 a vitába szállva, civakodnak és harcolnak egymással. Vajon nem így van?

EUTHÜPHRÓN

De így.

SZÓKRATÉSZ

Tehát úgy látszik, ugyanazokat a dolgokat gyűlölik is, szeretik is az istenek, és az istenek gyűlölte meg az istenek kedvelte dolog egy és ugyanaz.

EUTHÜPHRÓN

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

És akkor a jámborság és az istentelenség is ugyanaz lenne, Euthüphrónom, e szerint a beszéd szerint?

EUTHÜPHRÓN

Alighanem.

IX. SZÓKRATÉSZ

Így hát nem feleltél arra, amit kérdeztem, csodálatos férfiú! Mert nem azt kérdeztem, hogy mi az, ami egyszerre jámbor és istentelen: ami ugyanis istenek kedvelte, az egyúttal istenek gyűlölte is, úgy látszik. Úgyhogy egy csöppet sem lenne meglepő, ha azzal a cselekedettel,
b amit most teszel, Euthüphrónom, hogy megbünteted apádat, Zeusznak kedves dolgot művelnél, ám Kronosznak és Uranosznak gyűlöletest, és Héphaisztosznak kedvest, Hérának azonban gyűlöletest; és ha még valamelyik más isten is más nézetet vall erről a dologról, mint egy másik, azokkal is ugyanígy lenne.

EUTHÜPHRÓN

De úgy vélem, Szókratész, arra vonatkozólag egyik isten véleménye sem különbözik a másikétól, hogy nem szabad elengedni a büntetést annak, aki jogtalanul megölt valakit.

SZÓKRATÉSZ

c Micsoda? Hát nem hallottál-e, Euthüphrónom, még olyan emberről, aki azt vitatja, hogy csakugyan nem szabad-e elengedni a büntetését annak, aki jogtalanul megölt valakit, vagy bármi más jogtalanságot követett el?

EUTHÜPHRÓN

Hisz szüntelenül erről vitatkoznak, a bíróságokon is meg másutt is. Mert töméntelen jogtalanságot követnek el, és mindent megtesznek és fölhoznak, hogy kibújjanak az igazságszolgáltatás alól.

SZÓKRATÉSZ

De vajon azzal egyetértenek-e, hogy jogtalanságot követtek el, s egyetértésük ellenére mondják, hogy el kell engedni a büntetésüket?

EUTHÜPHRÓN

Semmiképp sem.

SZÓKRATÉSZ

Tehát mégse tesznek meg és hoznak föl mindent. Mert, gondolom, azt nem merik sem javasolni, sem ellenvetésként hangoztatni, hogy a jogtalanság elkövetőit ne bün-
d tessék meg; hanem, gondolom, azt mondják, hogy nem követtek el jogtalanságot. Ugye?

EUTHÜPHRÓN

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Vagyis nem azon vitatkoznak, hogy el kell-e engedni a jogtalanság elkövetőjének a büntetést; hanem inkább

azon vitatkoznak, hogy ki követ el jogtalanságot, és milyen cselekedettel, és mikor.

EUTHÜPHRÓN

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát nem ugyanígy van-e az isteneknél is, ha csakugyan civakodnak az igazságos és az igaztalan felett, mint állítod, és egyesek azt mondják, hogy mások jogtalanságot követtek el, amazok pedig azt mondják, hogy nem? Mivel azt természetesen senki sem meri mondani,
e csodálatos férfiú, egyetlen isten és egyetlen ember sem, hogy a jogtalanság elkövetőjének el kell engedni a büntetését.

EUTHÜPHRÓN

Úgy van, igazat mondtál, Szókratész, ez a lényeg.

SZÓKRATÉSZ

Hanem egyes cselekedetekről vitatkoznak, úgy gondolom, Euthüphrónom, a vitatkozók, mind az emberek, mind az istenek, ha csakugyan vitatkoznak az istenek; valamely cselekedetről különbözik a véleményük, egyesek azt mondják, jogosan történt, mások, hogy jogtalanul; vagy nem így van?

EUTHÜPHRÓN

Minden bizonnyal.

9 a X. SZÓKRATÉSZ

Akkor hát rajta, kedves Euthüphrónom, taníts meg engem is, hogy bölcsebb legyek, milyen bizonyítékod van arra, hogy az összes istenek véleménye szerint jogtala-

nul halt meg az az ember, aki mint napszámos gyilkossá lett, és miután a meggyilkoltnak a gazdája megkötöztette, előbb halt meg megkötöztetése miatt, mintsem megkötözője az elöljáróktól megtudta, mit kell vele tennie, s hogy helyes dolog, ha ilyesmi miatt följelenti és gyilkossággal vádolja egy fiú az apját? Rajta, próbáld meg világosan bebizonyítani nekem mindezekről, hogy az
b összes istenek föltétlenül helyes cselekedetnek tartják; és ha kielégítően bebizonyítod nekem, szüntelenül dicsőíteni foglak bölcsességedért.

EUTHÜPHRÓN

Alkalmasint nem lesz épp csekély munka, Szókratészom; bár nagyon világosan be tudom bizonyítani neked.

SZÓKRATÉSZ

Értem: tehát engem a bíráidnál nehezebb felfogásúnak tartasz; hiszen azoknak világosan be fogod bizonyítani, hogy jogtalanság volt, és az összes istenek gyűlölik az ilyesmit.

EUTHÜPHRÓN

Világosan, minden bizonnyal, Szókratészom, ha ugyan meghallgatják beszédemet.

c XI. SZÓKRATÉSZ

Persze hogy meghallgatják, ha úgy látják, jól beszélsz. De most, amíg beszéltél, az jutott eszembe s azt latolgattam magamban: vajon ha Euthüphrón tökéletesen bebizonyítaná nekem, hogy az összes istenek jogtalannak tartják ezt a halált, mennyivel jobban tudnám meg Euthüphróntól, hogy mi jámbor és mi istentelen? Ez a tett ugyanis, úgy tűnik, istenek gyűlölte lenne; ezzel

azonban még éppenséggel nem határoztuk meg a jámborságot és az istentelenséget (mert az istenek gyűlölte istenek kedveltének is mutatkozott); így hát ezt elenge-
d dem neked, Euthüphrónom, és ha akarod, tartsák jogtalannak és gyűlöljék az összes istenek. De vajon ne módosítsuk-e most úgy a beszédünket, hogy amit az összes istenek gyűlölnek, az istentelen, és amit szeretnek, az jámbor dolog; amit pedig egyesek szeretnek, és mások gyűlölnek, az sem ez, sem az; vajon akarod–e, hogy így határozzuk meg a jámborságot és az istentelenséget?

EUTHÜPHRÓN

Mi akadálya volna, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Számomra semmi, Euthüphrón; de te vedd fontolóra, hogy ezzel a feltevéssel tanítasz-e meg legkönnyebben arra, amire vállalkoztál.

EUTHÜPHRÓN

e Hogyne, én is amondó volnék, hogy az jámbor dolog, amit az összes istenek szeretnek, az ellenkezője pedig, amit az összes istenek gyűlölnek, istentelen.

SZÓKRATÉSZ

S vajon ne vizsgáljuk-e meg, Euthüphrónom, hogy jól mondtuk-e ezt, vagy hagyjuk és fogadjuk el magunktól is meg másoktól is, ha bárki azt mondja valamire, hogy így meg úgy van, és értsünk egyet? Vagy meg kell vizsgálni, hogy mit mond, aki mond valamit?

EUTHÜPHRÓN

Meg kell vizsgálni; de azt hiszem, ezt most szépen mondtuk.

XII. Szókratész

10 a Csakhamar még jobban tudni fogjuk, jóemberem. Mert vedd csak fontolóra a következőt: vajon azért szeretik az istenek azt, ami jámbor dolog, mert jámbor, vagy azért jámbor dolog, mert szeretik az istenek?

Euthüphrón

Nem értem, mit mondasz, Szókratész.

Szókratész

Akkor megpróbálom világosabban kifejteni. Ugye azt mondjuk, hogy van hordozott és hordozó, meg hajtott és hajtó, meg látott és látó; s érted, hogy mindezek különböznek egymástól, és hogy miben különböznek?

Euthüphrón

Persze hogy értem, azt hiszem.

Szókratész

Ugye van szeretett dolog is, és más a szerető?

Euthüphrón

Hogy is ne?

b Szókratész

Hát mondd meg nekem, vajon a hordozott azért hordozott-e, mert hordozzák, vagy másvalamiért?

Euthüphrón

Nem, hanem azért.

Szókratész

És a hajtott is, mert hajtják, és a látott, mert látják?

EUTHÜPHRÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Tehát nem azért látják, mert látott, hanem épp ellenkezőleg, azért látott, mert látják; és nem is azért hajtják, mert hajtott, hanem azért hajtott, mert hajtják; és nem is azért hozdozzák, mert hordozott, hanem azért hordozott, mert hordozzák. Vajon teljesen világos-e, Euc thüphrónom, amit mondani akarok? Azt akarom ugyanis mondani, hogy ha valami létrejön vagy szenved, nem azért hozzák létre, mert létrejött, hanem azért jött létre, mert létrehozták – és ami szenved, az sem azért, mert szenvedő, hanem azért szenvedő, mert szenved. Vagy nem értesz egyet mindezzel?

EUTHÜPHRÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Nemde a szeretett dolog is valaki által létrehozott vagy elszenvedett valami?

EUTHÜPHRÓN

Természetesen.

SZÓKRATÉSZ

És ezzel is úgy van, ahogy az előzőkkel: nem azért szeretik, akik szeretik, mert szeretett dolog, hanem azért szeretett, mert szeretik?

EUTHÜPHRÓN

Föltétlenül.

d SZÓKRATÉSZ

Tehát akkor mit mondunk a jámborságról, Euthüphrónom? Ugye az összes istenek által szeretett dolog, ahogy mondod?

EUTHÜPHRÓN

Persze.

SZÓKRATÉSZ

Vajon azért–e, mert jámbor, vagy másért?

EUTHÜPHRÓN

Nem, hanem azért.

SZÓKRATÉSZ

Vagyis azért szeretik, mert jámbor dolog, nem pedig azért jámbor, mert szeretik?

EUTHÜPHRÓN

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Viszont azért szeretett és istenek kedvelte, mert az istenek által szeretett?

EUTHÜPHRÓN

Hogy is lenne másképp?

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát nem az istenek kedvelte dolog jámbor, Euthüphrónom, és nem is a jámbor dolog istenek kedvelte, ahogy te mondod, hanem az egyik különbözik a másiktól.

EUTHÜPHRÓN

Hogyhogy, Szókratészom?

e SZÓKRATÉSZ

Mert abban egyetértünk, hogy azért szeretik a jámbor dolgokat, mert jámborak, és nem azért jámborak, mert szeretik; így van?

EUTHÜPHRÓN

Persze.

XIII. SZÓKRATÉSZ

Az istenek kedvelte pedig azáltal, hogy az istenek szeretik, az által a szeretettsége által istenek kedvelte, nem pedig azért szeretik, mert istenek kedvelte?

EUTHÜPHRÓN

Úgy van, ahogy mondod.

SZÓKRATÉSZ

Ha viszont, kedves Euthüphrónom, az istenek kedvelte és a jámbor ugyanaz lenne, ha egyrészt jámbor voltáért szeretnék a jámbort, és az istenektől kedvelt voltáért
11 a szeretnék az istenektől kedveltet, s ha másrészt az istenektől kedvelt azért lenne istenektől kedvelt, mert szeretik az istenek, és a jámborság is azért lenne jámborság, mert szeretik: most – láthatod – szembekerülnek egymással, mint egymástól mindenben különbözők. Ugyanis az egyik azért szeretett, mert szeretnivaló, a másik azért szeretnivaló, mert szeretik. És úgy fest a dolog, Euthüphrónom, hogy kérdésemre, mi a jámborság, nem akartad a lényegét feltárni előttem, hanem csak egyik jellegzetességéről beszéltél, ami a jámborsággal történik, éspedig, hogy az összes istenek szeretik; de hogy

b micsoda, azt még nem mondtad meg. Ha tehát szívesen elárulod, ne titkold előttem, hanem magyarázd el ismét kezdettől fogva, hogy micsoda a jámborság, akár szeretteitek az istenek által, akár másvalami történik vele; mert nem fogunk emiatt összekülönbözni; mondd meg hát szaporán, mi a jámborság és mi az istentelenség?

EUTHÜPHRÓN

De már nem tudom, Szókratész, hogyan mondjam meg neked, amit gondolok. Mert valahogy mindig körbe kering, amit magunk elé tűzünk, s nem akar ott maradni, ahova állítottuk.

SZÓKRATÉSZ

c Úgy tűnik, Euthüphrónom, mintha ősünk, Daidalosz szavai volnának,* amit mondtál. Bezzeg ha én mondtam volna és állítottam volna föl mindezt, alighanem kicsúfoltál volna érte, hogy nyilván e miatt a rokonság miatt szaladnak el a beszédembe foglalt dolgok, s nem akarnak egy helyben maradni, akárhova tegye is őket az ember; most azonban a te állításaidról van szó: tehát más csúfolódás kell ide. Mert neked nem akarnak helyben maradni, mint magad is látod.

EUTHÜPHRÓN

Én pedig úgy látom, ez a csúfolódás éppenséggel jól illik a mondottakra, Szókratészom; mert nem én rendeztem
d így, hogy mindezek körbe járnak s nem maradnak egy helyben, hanem te vagy, úgy látom, az a Daidalosz; mert tőlem ugyan helyben maradhatott volna minden.

SZÓKRATÉSZ

Így hát, barátom, alighanem annyival vagyok nagyobb mestere ennek a művészetnek, mint ama férfiú, hogy ő

csupán a saját műveit alkotta meg úgy, hogy ne maradjanak egy helyben, én pedig, úgy látszik, a magaméin kívül a másokét is. És művészetemben épp az a legremekebb, hogy akaratom ellenére vagyok tudósa. Mert jobban szeretném, ha szavaim egy helyben maradnának és mozdulatlanul rögződnének, mint ha Daidalosz bölcsességét még akár Tantalosz kincsei is tetéznék. De ebből elég; mivel úgy látom, fáradékony vagy, inkább magam is veled együtt buzgólkodom, hogy megtaníts a jámborság mibenlétére, és ne lankadj el időnek előtte. Tehát nézd, nem tartod-e szükségszerűnek, hogy mindaz, ami jámbor dolog, igazságos is legyen?

EUTHÜPHRÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát vajon minden, ami igazságos, jámbor is, vagy pedig minden, ami jámbor, igazságos, de nem minden jámbor, ami igazságos, hanem van, ami jámbor és van, ami másmilyen?

EUTHÜPHRÓN

Nem tudom követni, amit mondtál, Szókratészom.

SZÓKRATÉSZ

Pedig annyival fiatalabb is vagy nálam, amennyivel bölcsebb; viszont, mint mondtam, bölcsességed tárháza fáradékonnyá tesz. De erőltesd meg magad, boldog ember!, mert nem nehéz megérteni, amit mondok. Márpedig az ellenkezőjét mondom annak, amit a költő költött,* amikor ezt költötte:

Zeuszt, a teremtőt, mindeme dolgok létrehozóját
b nem nevezed meg: mert aki fél, szégyenkezik is már.

Tehát én ebben különbözöm a költőtől. Megmondjam neked, miképpen?

EUTHÜPHRÓN
Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ
Véleményem szerint nem így van, hogy aki fél, az szégyenkezik is; mert szemmel láthatólag sokan félnek a betegségtől meg a szegénységtől és sok más effélétől, de csöppet sem szégyellik, amitől félnek. Nemde szerinted is így van?

EUTHÜPHRÓN
Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ
c Hanem aki szégyenkezik, az fél is; mert aki szégyell valamit és röstelkedik valamiért, nem fél-e ugyanakkor és nem retteg-e, hogy rossz hírbe kerül?

EUTHÜPHRÓN
De bizony retteg.

SZÓKRATÉSZ
Így hát nem helyes azt mondani: mert aki fél, szégyenkezik is már, hanem: mert aki szégyenkezik, fél is már, hiszen mégsem szégyenkezik mindenki, aki fél. Mert a félelem, azt hiszem, több a szégyenkezésnél; mert a szégyenkezés csupán egy része a félelemnek, ahogy a számoknak a páratlanok: úgyhogy nem minden szám

páratlan, hanem minden páratlan szám is. Most tudsz követni, ugye?

EUTHÜPHRÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Tehát ilyesmit mondtam az előbb is, amikor azt kérdeztem, vajon ami igazságos, az jámbor is, vagy ami jám-
d bor, az igazságos is, az igazságos viszont nem mindig jámbor; mert a jámborság az igazságosságnak egy része. Így mondjuk, vagy másképp látod jónak?

EUTHÜPHRÓN

Nem, hanem így. Azt hiszem, helyesen beszélsz.

XIV. SZÓKRATÉSZ

Most nézd tovább. Ha ugyanis a jámborság egy része az igazságosságnak, úgy vélem, meg kell találnunk, miféle része a jámborság az igazságosságnak. Ha ugyanis mindezek után azt kérdezed, miféle része a számnak a párosság és miféle a páros szám, azt mondanám, hogy nem az egyenlőtlen, hanem az egyenlő szárú háromszög szerint való; vagy te nem így gondolod?

EUTHÜPHRÓN

De így.

SZÓKRATÉSZ

e Akkor hát te is próbálj így megtanítani rá, miféle része a jámborság az igazságosságnak, hogy Melétosznak is elmondhassuk, hogy többé ne vádoljon bennünket jogtalansággal, sem szentségtelenséggel, minthogy már kielégítően megtanultuk tőled, mi a szentséges és a jámbor dolog, és mi nem az.

EUTHÜPHRÓN

Tehát én úgy látom, Szókratészom, a jámborság és a szentségesség az a része az igazságosságnak, mely az istenek gondozására vonatkozik; az emberek gondozására vonatkozó dolgok pedig a másik része az igazságosságnak.

XV. SZÓKRATÉSZ

És szépen is mondtad véleményem szerint, Euthüphrónom; de szükségem van még egy apróságra. Mert azt a 13 a gondozást nem egészen értem, mit nevezel annak. Mert nyilván nem azt mondod, hogy az istenek gondozása is olyasmi, mint a többi gondozás. Mert például azt mondjuk, hogy a lovak gondozásához nem mindenki ért, hanem csak a lóápoló; vagy nem?

EUTHÜPHRÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Hiszen a lóápoló mesterség épp a lovak gondozása?

EUTHÜPHRÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

És a kutyák gondozásához sem ért mindenki, hanem csak a kutyaápoló?

EUTHÜPHRÓN

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Mert a kutyaápolás épp a kutyák gondozása?

EUTHÜPHRÓN

Igen.

b SZÓKRATÉSZ

Az ökörápolás pedig az ökrök gondozása?

EUTHÜPHRÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

A szentségesség meg a jámborság pedig az istenek gondozása, azt mondod, Euthüphrón?

EUTHÜPHRÓN

Azt.

SZÓKRATÉSZ

S nemde mindegyik gondozás ugyanolyan célt szolgál? Ilyesfélét: javára és hasznára válik a gondozottnak, ahogyan, mint látod, a lóápolással gondozott lovak hasznot merítenek ebből és jobbak lesznek; vagy nem így vélekedsz?

EUTHÜPHRÓN

De így.

SZÓKRATÉSZ

c És a kutyák is a kutyaápolásból, meg az ökrök az ökörápolásból, és minden más is ugyanígy; vagy talán az a véleményed, hogy a gondozás kárára válik a gondozottnak?

EUTHÜPHRÓN

Zeuszra, dehogyis!

SZÓKRATÉSZ

Hanem hasznára?

EUTHÜPHRÓN

Már hogy is ne?

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát a jámborság is, minthogy az istenek gondozása, hasznára válik az isteneknek, és jobbá teszi az isteneket? S te magad is úgy gondolkoznál, hogy amikor jámbor dolgot művelsz, jobbá teszed valamelyik istent?

EUTHÜPHRÓN

Zeuszra, dehogyis.

SZÓKRATÉSZ

Mert én sem hiszem, Euthüphrónom, hogy ezt mondanád; távol álljon tőlem; de épp ezért kérdeztem, az istenek miféle gondozásáról beszélsz, mert nem hittem, hogy ilyesféléről beszélnél.

EUTHÜPHRÓN

Helyesen is, Szókratészom; mert nem ilyesféléről beszélek.

SZÓKRATÉSZ

Jó; akkor hát az istenek miféle gondozása az istenesség?

EUTHÜPHRÓN

Az, Szókratész, ahogyan rabszolgák viselik gondját uruknak.

SZÓKRATÉSZ

Értem; ezek szerint afféle szolgálat az isteneknek.

EUTHÜPHRÓN

Minden bizonnyal az.

XVI. SZÓKRATÉSZ

Tehát meg tudnád-e mondani, hogy az orvosok szolgálattétele miféle cél érdekében végzett szolgálat? Nem az egészség érdekében, véleményed szerint?

EUTHÜPHRÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

És tovább? A hajóácsok szolgálattétele miféle cél érdekében végzett szolgálat?

e EUTHÜPHRÓN

Világos, Szókratészom, hogy a hajó érdekében.

SZÓKRATÉSZ

És az építészeké a ház érdekében?

EUTHÜPHRÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Mondd hát meg nekem, jóemberem: az isteneknek tett szolgálat miféle cél érdekében végzett szolgálat? Mert világos, hogy tudod, minthogy azt mondod, te értesz az emberek közül a legjobban az isteni dolgokhoz.

EUTHÜPHRÓN

És igazat is mondok, Szókratészom.

SZÓKRATÉSZ

Mondd meg hát, Zeuszra, miféle gyönyörű mű az, amit az istenek a mi szolgálatunk segítségével hoznak létre?

EUTHÜPHRÓN

Sok szép dolog, Szókratészom.

14 a SZÓKRATÉSZ

Mert a hadvezérek is ugyanígy, barátom: ugye könnyen meg tudod mondani, mi náluk a fődolog: hogy diadalt arassanak a háborúban; vagy nem?

EUTHÜPHRÓN

Dehogynem.

SZÓKRATÉSZ

Sok szép dolgot hoznak létre, véleményem szerint, a földművesek is; mégis a fődolog, amit munkásságukkal elérnek, a földből nyert eleség.

EUTHÜPHRÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Nos tehát: akkor mi a fődolog a sok szép dolog közül, amit az istenek hoznak létre munkálkodásukkal?

EUTHÜPHRÓN

Az imént is mondtam neked, Szókratész, hogy nagy
b munka pontosan megérteni, hogy s mint van mindez; azt mégis egyszerűen megmondom neked, hogy ha valaki imádsággal és áldozat bemutatásával az isteneknek kedves dolgokat tud mondani és cselekedni, az jámbor dolgot művel és az ilyesmi óvja meg a magánházaknak

és az államok közösségének épségét egyaránt; s az isteneknek kedves dolgok ellentéte a szentségtelen, ami fel is forgat és tönkretesz mindent.

XVII. Szókratész

Bizony sokkal rövidebben is elmondhattad volna, Euthüphrónom, ha akartad volna, azt a fődolgot, amit kérdeztem; de nyilván nem szívesen tanítasz meg rá.
c Mert most is, amikor már ott tartottál, elkanyarodtál; pedig ha válaszoltál volna, már kielégítően megtanultam volna tőled, mi a jámborság. Most pedig a szerelmes megint csak kénytelen követni szerelme tárgyát, bármerre vezeti is; tehát mit mondasz most megint, hogy mi a jámbor dolog és a jámborság? Nemde, hogy az áldozatbemutatás és az imádság tudománya?

Euthüphrón

Úgy bizony.

Szókratész

Nemde az áldozatbemutatás az istenek megajándékozása, az imádkozás pedig az istenektől való kérés?

Euthüphrón

Pontosan, Szókratészom.

Szókratész

Vagyis a jámborság az istenektől való kérésnek és az istenek megajándékozásának tudománya ezek szerint.

d Euthüphrón

Nagyon szépen összefoglaltad, Szókratész, amit mondtam.

Szókratész

Mert sóvárgok a bölcsességedre, barátom, és teljes figyelmemet feléje fordítom, hogy szavaid a porba ne hulljanak. De áruld el nekem, miféle szolgálattétel ez az isteneknek? Azt mondod, kérni tőlük valamit és adni nekik?

Euthüphrón

Azt hát.

XVIII. Szókratész

De vajon nem akkor kérünk helyesen, ha azt kérjük tőlük, amire szükségünk van?

Euthüphrón

Mi mást kérnénk?

Szókratész

e S viszont akkor adunk helyesen, ha azt adjuk nekik viszonzásul, amire nekik épp szükségük van tőlünk? Mert nem volna ésszerű az ajándékozás, ha olyasmit adnánk valakinek, amire nincs semmi szüksége.

Euthüphrón

Igazad van, Szókratészom.

Szókratész

Akkor hát a jámborság az istenek és az emberek közötti cserekereskedelem művészete?

Euthüphrón

Ám legyen cserekereskedelem, ha neked így jobban esik a megnevezés.

SZÓKRATÉSZ

Csöppet sem esik jobban, ha történetesen nem igaz. Mondd hát meg nekem, miféle haszna származik az isteneknek az ajándékokból, amiket tőlünk kapnak?
15 a Mert hogy ők mit adnak, az teljesen világos; mert nincs számunkra semmi jó, amit ne ők adnának; de amit ők kapnak mitőlünk, számukra milyen haszonnal jár? Vagy akkora a nyereségünk a velük való kereskedelemből, hogy mi tőlük kapunk minden jót, ők pedig mitőlünk semmit?

EUTHÜPHRÓN

Hát azt hiszed, Szókratészom, hogy az isteneknek hasznot hajt mindaz, amit tőlünk kapnak?

SZÓKRATÉSZ

Különben mi lenne az, Euthüphrónom, amit az istenek ajándékba kapnak tőlünk?

EUTHÜPHRÓN

Hát mit gondolsz, mi lenne más, mint a tisztelet, hódolatunk nyilvánítása, és, mint az imént is mondtam, örömszerzés?

b SZÓKRATÉSZ

Szóval a jámborság örömszerzés, Euthüphrónom, nem pedig az isteneknek hasznos vagy kedves dolog?

EUTHÜPHRÓN

Az én véleményem szerint legeslegelsősorban kedves dolog.

SZÓKRATÉSZ

Tehát megint az a jámbor dolog, úgy látszik, ami az isteneknek kedves.

EUTHÜPHRÓN

A legnagyobb mértékben.

XIX. SZÓKRATÉSZ

De ha ilyeneket mondasz, csodálkozhatsz-e, hogy úgy tűnik, a beszéded nem marad egy helyben, hanem fölalá sétál, s míg engem okolsz, hogy Daidaloszként sétáltatom, te magad Daidalosznál sokkal ügyesebben még körbe is járatod őket? Vagy nem veszed észre, hogy a
c beszédünk körbejárt s most ismét ugyanarra a helyre érkezik vissza? Mert ugye emlékszel, hogy az előbb már kiderült, hogy a jámbor és az istenek kedvelte nem ugyanaz, hanem különbözik egymástól; vagy nem emlékszel?

EUTHÜPHRÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

És most nem veszed észre, hogy azt mondod: ami az isteneknek kedves, az jámbor dolog? S ez nem más, mint az istenek kedvelte? Vagy nem?

EUTHÜPHRÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Nemdebár vagy az imént tévesen értettünk egyet, vagy, ha nem tévedtünk, most helytelen a feltevésünk.

EUTHÜPHRÓN

Úgy látszik.

XX. Szókratész

Akkor hát ismét elejétől fogva meg kell vizsgálnunk, mi a jámborság; mert én bizony a magam jószántából nem
d hátrálok meg, míg meg nem tanulom. Ne becsülj hát le engem ennyire, hanem minden lehetséges módon összpontosítva figyelmedet, nyilvánítsd ki a legteljesebben az igazságot. Mert ha egyáltalán valaki, akkor épp te ismered, és nem engedhetlek tovább menni, akár Próteuszt, míg meg nem mondod. Mert ha nem tudnád világosan, mi a jámbor dolog és mi az istentelen, csak nem vetemednél arra, hogy egy napszámos miatt gyilkossággal vádolj egy idős embert, az apádat, hanem alkalmasint félnél az istenektől, hátha helytelenül cselekszel, és szégyenkeznél az emberek előtt. Most pedig jól tudom, hogy azt hiszed, világosan tudod, mi a jám-
e bor dolog és mi nem az; mondd meg tehát, derék Euthüphrónom, és ne titkold, hogyan vélekedsz róla.

Euthüphrón

Majd máskor, Szókratész; mert most sietek valahova, s ideje már mennem.

Szókratész

Mit művelsz, cimborám! Nagy reménységemtől fosztasz meg azzal, hogy elmégy: hisz azt reméltem, ha megtanulom tőled, mi a jámbor dolog és mi nem az, a
16 a Melétosz vádját is elhárítom, bebizonyítva neki, hogy Euthüphrón jóvoltából már bölccsé váltam az isteni dolgokban, és soha többé tudatlanságból önkényesen ügyködni vagy változtatásokat végrehajtani ezekkel kapcsolatban nem fogok, hanem egészen más, jobb életet élnék ezentúl.

LÜSZISZ

STEIGER KORNÉL FORDÍTÁSA

203 a I. Az Akadémiáról mentem egyenest a Lükeion felé a városfalon kívüli úton, amely a fal mentén vezet. Mikor ahhoz a kapucskához értem, ahol a Panopsznak szentelt forrás ered, összetalálkoztam Hippothalésszal, Hierónümosz fiával, meg a paianeiai Ktészipposszal és még néhány ifjúval, akik csoportba verődve álldogáltak. Ahogy a közelükbe értem, Hippothalész észrevett, és odakiáltott:

b – Hová mégy, Szókratész? És honnan jössz?

– Az Akadémiáról megyek egyenest a Lükeionba – feleltem.

– Egyenest hozzánk gyere! – szólt. – Vagy nem térsz le az útról? Pedig érdemes ám!

– Mire célzol? – kérdeztem. – És kik azok ott veletek?

– Gyere csak – mutatott a városfallal szemközt egy elkerített helyre, amelynek nyitva állt az ajtaja. – Itt időzünk mi is meg a többiek is. Sokan vannak és szépek.

204 a – Miféle hely ez? És mivel töltitek az időt?

– Birkózóiskola – felelte. – Nemrég épült. Az időtöltés pedig többnyire beszélgetésből áll, amelyből szívesen részeltetnénk téged is.

– Helyesen cselekedtek. No és ki oktat benneteket?

– Barátod és tisztelőd, Mikkosz.

– Zeuszra is, nem jelentéktelen ember, hanem igen jó szofista!

– Akarsz-e hát követni – kérdezte –, hogy lásd, mi történik ott?

b – Szívesen hallanám előbb, hová is lépek be. Aztán voltaképpen ki szép ott?

– Mindegyikünknek más tetszik, Szókratész – mondta ő.

– De neked melyikük tetszik, Hippothalészom? Erre felelj! – Elpirult, hogy rákérdeztem, én meg így folytattam: – Ó, Hierónümosz fia, Hippothalész, arra ne is felelj, hogy szereted-e valamelyiket. Hiszen tudom, nemcsak hogy szereted, de már messzire is jutottál e szerelemben. Én máskülönben hitvány semmirekellő
c vagyok, de valamelyik isteni adomány folytán gyorsan fölismerem, hogy ki szeret, és kit szeretnek.

Ennek hallatán még jobban elvörösödött, Ktészipposz pedig odaszólt neki:

– Hippothalész, kedves, hogy elpirulsz és vonakodsz tőle, hogy nevet említs Szókratésznak! De töltsön csak kis időt veled, kész gyötrelem lesz számára, annyit fogja hallani tőled. Nekünk már belesiketült a fülünk, Szók-
d ratész, és teljesen tele van Lüszisz nevével. Hát még ha többet iszik a kelleténél! Akkor könnyen megtörténik, hogy álmunkból ébredve is Lüszisz nevét véljük hallani. Amit szóban ad elő, ha szörnyű is, nem túlságosan az. Hanem mikor a verseit meg az irományait zúdítja ránk! De a legrémesebb mégis az, amikor csudálatos hangon énekelni kezd a szeretőjéről, nekünk pedig türelmesen végig kell hallgatnunk. Most meg, hogy kérded őt, elpirul!

– Úgy tűnik, igencsak fiatal ez a Lüszisz – szóltam. – Abból gondolom, hogy a neve nem hangzik ismerősnek.

– Nemigen emlegetik még a saját nevén – felelte –, hanem az apja után nevezik meg, mivel az apja nagyon ismert. Egyébként meg vagyok győződve, hogy látásból nem ismeretlen neked a fiú. Elég egyszer látnod, hogy fölismerd.

– Mondd csak, hogy kinek a gyereke! – kértem.

– Legidősebb fia az aixónéi Démokratésznak – mondta.

– Ez már igen, Hippothalész! – szóltam. – Milyen nemes és kitűnő szerelemre bukkantál. De most mutasd
205 a meg nekem, amit ezeknek már megmutattál, hogy lássam, vajon tudod-e, hogyan kell a szeretőnek beszélnie a szerelmeséről akkor, ha őhozzá szól, és akkor, ha másokhoz beszél.

– Ugyan már, Szókratész – szólt –, te adsz arra, amit ez mond?

– Nocsak! – mondtam. – Tán még azt is tagadod, amit ő állított: hogy szerelmes vagy?

– Azt nem! – felelte. – De nem írok verseket és értekezéseket a szeretőmhöz.

– Ez nincs eszénél! – kiáltott Ktészipposz. – Csak mondja az ostobaságokat.

II. Így szóltam:

b – Hippothalész, én nem a verseket akarom hallani és nem a dalt, amit a fiúhoz írtál, hanem a gondolkodásodra vagyok kíváncsi, hogy hogyan szólsz a szerelmesedhez.

– Ezt ő biztosan el fogja neked mondani – felelte –, mert pontosan tudja és emlékszik rá, hiszen mint maga mondja, ha engem hallgat, mindig elkábul.

– De el ám, szavamra – mondta Ktészipposz –, hiszen épp ez a nevetséges, Szókratész! A szeretője ugyan és megkülönböztetett figyelemmel van a fiú iránt, mégsem tud róla semmi olyan egyéni dolgot mondani, amit
c egy gyerek is el ne mondhatna. Hát nem nevetséges? Az egész város attól zeng, amit ez Démokratészról és a fiú nagyapjáról, Lüsziszről meg az összes őséről versel és beszél: hogy milyen gazdagok voltak, micsoda ménesük volt, hogyan győztek a püthói, iszthmoszi és nemeai játékokon, négyes fogattal és lóháton. De még ennél

ósdibb dolgokat is! A minap Héraklész megvendégelését adta nekünk elő egy költeményben: hogyan látta
d vendégül Héraklészt mint rokonát az ősatya, aki Zeusznak és a nemzetségalapító leányának volt sarja. Egyszóval ilyen és ehhez hasonló dolgokat, Szókratész, amiket az öreg nénék szoktak énekelni. És csak szónokol és dalol, bennünket meg arra kényszerít, hogy hallgassuk őt.

Ennek hallatán így szóltam:

– Ó, te nevetséges Hippothalész, hát dicshimnuszt költesz és énekelsz magadról, mielőtt még győztél volna?

– Nem magamról költöm én ezt, Szókratész és nem magamról énekelem – mondta.

– Azt te csak hiszed! – feleltem.

– Hát ez meg hogy lehet? – kérdezte.

e – Elsősorban reád vonatkoznak ezek az énekek – mondtam. – Hiszen, ha megnyerted a fiút szeretődnek, és ilyen, amilyennek leírod, akkor neked válik díszedre mindaz, amit elmondasz és énekelsz; és rólad, a győztesről szól a dicshimnusz, hogy ilyen szeretőre tettél szert. Ha viszont kerül téged, akkor minél nagyobb szabású a szeretődről dalolt himnusz, annál nagyszerűbb az a szép
206 a és nemes, amitől megfosztottnak s ezért nevetségesnek tűnsz. Barátom, aki bölcs a szerelemben, nem dicséri, akit szeret, míg meg nem nyerte, mert tart a bizonytalan jövőtől. Aztán meg a szép fiúgyerekek, ha magasztalják és dicsérik őket, önhittséggel és gőggel telnek el. Vagy te nem így gondolod?

– De bizony így – felelte.

– És ugye minél gőgösebbek, annál nehezebben nyerhetők meg?

– Nyilván!

– No és mit gondolnál a vadászról, ha vadászat közben fölriasztaná a vadat és így megnehezítené elejtését?

b – Világos, hogy ügyetlen az ilyen.

– Hát a beszéd meg az ének, ha nem megigéz, hanem elriaszt? Nagy tudatlanságra vall, nem igaz?

– Meghiszem azt!

– Hát csak ügyelj, Hippothalész, nehogy a verseid révén az összes efféle hibát elkövesd! Gondolom, arról, aki a verseivel önmagának árt, vonakodnál elismerni, hogy jó költő, ha egyszer kárára van saját magának.

– Bizony hogy vonakodnám – felelte –, hiszen nagy ostobaság volna az ilyesmi. Ezért is mondom el neked ezeket, Szókratész, hogy ha van valami ötleted, adj ne-

c kem tanácsot: miről beszélgessen és hogyan cselekedjék az ember, hogy kedves legyen a szeretője szemében?

III. – Ezt nem könnyű megmondani – feleltem. – De ha azon leszel, hogy beszédbe elegyedjék velem, talán meg tudom mutatni, miről kell beszélgetned vele ama szónokolás és éneklés helyett, amit a barátaid szerint te művelsz.

– Ez egyáltalán nem lesz nehéz – mondta. – Ha Kté-szipposszal bejössz ide, leülsz és beszélgetni kezdesz, gondolom, ő is idejön. Módfelett szeret beszédeket hall-

d gatni, Szókratész! És most, hogy a Hermész-ünnepet* tartják, egy csapatban vannak az ifjak és a fiúk. Oda-megy majd hozzád. De ha mégsem, hát Ktészipposznak Menexenosz, az unokatestvére révén bizalmas barátja, mivel Menexenosznak ő a leghívebb társa. Hívja hát ez, ha nem jön ide magától!

– Ezt kell tennünk – mondtam. Magam mellé vettem

e Ktészipposzt és beléptem a birkózóiskolába. A többiek követtek bennünket. Ahogy beléptünk, ott találtuk a fiúkat. Az áldozatok befejeződtek már, s most kockáztak, valamennyien ünnepi díszben. A többség kint ját-

szott az udvaron, némelyek a vetkőzőhelyiség sarkában páros-páratlanoztak egy csomó kockával, amelyeket kosárkákból húztak elő. Többen körülállták őket. Lüszisz
207 a köztük volt. Ott állt a fiúk és ifjak sorában, koszorúval ékesen; kitűnt közülük, s méltó volt nemcsak arra, hogy szépnek, de hogy szépnek s deréknek nevezzék. Félrehúzódva leültünk velük átellenben – ez nyugalmas hely volt –, és beszélgetni kezdtünk egymással. Lüszisz körülöttünk járkált, gyakran odanézett, és látszott rajta, hogy szívesen csatlakozna, csakhogy még zavarban volt és nem mert egyedül odajönni. Ekkor lépett be az ud-
b varból játék közben Menexenosz. Mikor meglátott engem és Ktészipposzt, odajött, hogy leüljön mellénk. Ahogy Lüszisz ezt látta, a nyomába eredt és Menexenosszal együtt mellénk ült. A többiek szintén odajöttek, így Hippothalész is. Mivel látta, hogy többen állnak ott, mögéjük rejtőzve ott helyezkedett el, ahol, úgy vélte, Lüszisz nem veszi észre, mert félt, hogy jelenléte megharagítaná. Így álldogált és figyelt.

Menexenoszra pillantottam.

– Démophón fia, melyikőtök az idősebb? – kérdeztem.

– Ezen magunk is vitatkoztunk – felelte.

– Azon is vitáztok, hogy melyikőtök származása ne-
c mesebb? – kérdeztem tovább.

– Hát persze – mondta.

– Meg azon, hogy melyiktek a szebbik?

Mindketten elnevették magukat.

– Azt nem is kérdezem, hogy melyikőtök a gazdagabb – folytattam –, hiszen barátok vagytok, ugye?

– Barátok vagyunk – felelték.

– A barátoknak pedig, mint mondani szokás, közös javaik vannak, ebben tehát nincs köztetek különbség, ha igaz az, amit a barátságotokról mondtok.

Mindketten helyeseltek.

d IV. Ezek után azt akartam megkérdezni, melyikük az igazságosabb és bölcsebb. De közben odajött valaki és elvitte Menexenoszt azzal, hogy a tornamester hívatja. Gondoltam, a szertartás körül van valami dolga. Elment hát, én meg Lüsziszt kérdezgettem tovább.

– Ugye, Lüszisz, apád és anyád nagyon szeretnek téged?

– Bizony nagyon – felelte.

– Nyilván azt szeretnék, hogy te a lehető legboldogabb légy?

– Természetesen.

e – Boldognak tartanál-e egy embert, aki szolgasorban van és nem cselekedhet a kedve szerint?

– Bizony hogy nem tartanám annak – mondta.

– Nos, ha apád és anyád szeretnek téged és azt akarják, hogy boldog légy, nyilván minden módon elősegítik boldogulásodat.

– Így is tesznek.

– Hagyják tehát, hogy azt tedd, amit csak akarsz, nem korholnak és nem akadályoznak benne, hogy kedved szerint cselekedj.

– Dehogynem, Szókratész! Egy sereg dologtól visszatartanak.

208 a – Hogy érted ezt? – kérdeztem. – Azt akarják, hogy boldog légy, és megakadályozzák, hogy a kedved szerint tégy? Mondd csak! Ha apád egyik kocsiját akarnád hajtani a versenyen, gyeplővel a kezedben, nem engedné meg neked, hanem visszatartana?

– Bizony hogy nem engedné! Van apámnak kocsihajtója, aki bért kap.

– Mit nem mondasz! – szóltam. – Inkább bízzák egy béresre a lovak körüli tennivalókat, mint rád? És az még pénzt is kap érte?

b – Miért ne? – mondta.

– De, gondolom, az öszvérfogat vezetését csak rád bíznák, s ha kedved támadna fogni a korbácsot és odavágni az öszvéreknek, hát engednék?

– Már hogy engednék?

– Nocsak – mondtam –, senki sem ütheti az öszvéreket?

– Dehogynem – felelte –, az öszvérhajcsár.

– Szolga a hajcsár, vagy szabad ember?

– Szolga – mondta.

– Úgy látszik, egy szolgát többre tartanak, mint téged, aki a fiuk vagy, és inkább rábízzák a tulajdonukat,
c mint terád, hagyják, hogy azt tegyen, amit akar, téged viszont megakadályoznak ebben? Egyet mondj még meg nekem! Azt megengedik-e, hogy önmagaddal rendelkezz, vagy ezt sem bízzák rád?

– Már hogyan bíznák rám?

– Hanem felügyel rád valaki?

– Ez az ember itt, aki a nevelőm.

– Talán bizony ő is szolga?

– Hogyne – felelte –, a házunkhoz tartozik.

– Micsoda különös dolog – kiáltottam –, hogy egy szabad embert egy szolga vezessen! S hogyan vezet téged ez a nevelő?

– Elkísér az iskolába.

– És a tanítóid? Ugye azok is vezetnek?

d – Hogyne, ők is.

– Ezt a sok parancsolót és vezetőt tehát szándékosan rendeli föléd az apád. De amikor hazamégy anyádhoz, ő csak megengedi, hogy azt tégy, amit akarsz, hiszen azt szeretné, hogy boldog légy, akár a gyapjúval, akár a szövőszékével, amikor sző. Nem tart vissza, ha a szövőkerethez, az orsóhoz vagy bármely egyéb szövőszerszámhoz akarsz nyúlni.

– Bizony, Szókratész – mondta nevetve –, nemcsak
e hogy visszatart, de el is lazsnakolna, ha hozzányúlnék ezekhez.

– Héraklészre is! – kiáltottam –, hát te semmi rosszaságot nem követsz el apáddal vagy anyáddal szemben?

– De nem ám! – felelte.

V. – De miért akadályoznak oly rettenetesen abban, hogy boldog légy és azt tedd, amit akarsz? Miért nevelnek naphosszat arra, hogy szolgálj valakinek, egyszóval arra, hogy jóformán semmit se tehess kedved szerint? Ennélfogva láthatólag semmi hasznod nincs a vagyonodból, amely igen számottevő, sőt mindenki más in-
209 a kább rendelkezik vele, mint te magad. És nemes származásod ellenére nem rendelkezel a testeddel sem, arról is más gondoskodik és más ápolja. Magad pedig, Lüszisz, semmivel sem rendelkezel és nem tehetsz kedvèd szerint.

– Nem vagyok még felnőtt, Szókratész – mondta.

– Démokratész fia, én nem hiszem, hogy ez akadályozna téged. Gondolom, vannak dolgok, amelyeknek elintézésével apád és anyád téged bíz meg és nem várnak arra, amíg felnőtt leszel. Hiszen ha föl akarnak olvastatni vagy le akarnak íratni maguknak valamit, biztos va-
b gyok benne, hogy ehhez a háziak közül elsőként téged hívnak. Nem így van?

– De igen.

– És nem rajtad áll, hogy ilyenkor azt a betűt írd le elsőnek és másodiknak, amelyiket akarod? És a választásnak ugyanezzel a szabadságával rendelkezel a fölolvasás során. Aztán, gondolom, ha fogod a lantodat, sem apád, sem anyád nem gátol abban, hogy azt a húrt feszítsd meg vagy engedd lazábbra, amelyiket akarod, és hogy az ujjaddal pendítsd meg vagy a pengetővel. Vagy akadályoznak ebben?

– Egyáltalán nem.

c – Mi lehet az oka annak, Lüszisz, hogy ezekben a dolgokban nem akadályoznak, azokban viszont, amelyekről az imént beszéltünk, igen?

– Gondolom, az – felelte –, hogy ezekhez értek, azokhoz meg nem.

– Nagyon jól mondtad, kiváló barátom! Nem az életkorod miatt vár még az apád azzal, hogy mindent rád bízzon. Ha egy szép napon úgy ítéli, hogy helyesebben gondolkodsz, mint ő, reád fogja bízni magát is és a dolgait is.

– Magam is így gondolom – felelte.

– Helyes – mondtam. – És mondd csak, a szomszédotok nem ugyanazon mércét alkalmazza reád, mint az

d apád? Mit gondolsz? Rád fogja-e bízni a gazdaságának vezetését, ha úgy ítéli, hogy te helyesebben gondolkodsz a gazdaság vezetésének kérdéseiben, vagy saját maga fogja intézni?

– Azt hiszem, rám bízza.

– No és az athéniak vajon nem téged fognak-e megbízni ügyeik intézésével, ha úgy látják, hogy a kellő módon gondolkodsz ezekről?

– De igen.

– Zeuszra is – folytattam –, hát a perzsa király? Vajon

e a legidősebb fiára, Ázsia leendő urára bízza a húsleves főzését, hogy azt hajigáljon a levesbe, amit akar, vagy reánk, ha udvarához érkezvén bebizonyítjuk neki, hogy helyesebb elképzelésünk van a levesfőzésről?

– Nyilván ránk.

– És a fiúnak nem engedné, hogy bármit is rakjon a levesbe, nekünk viszont még azt is hagyná, hogy marokszámra szórjuk bele a sót, ha akarjuk.

– Persze.

– Aztán ha valami baja volna a fiú szemének, vajon

engedné-e, hogy az saját maga nyúljon a szeméhez, anélkül, hogy orvost hívna, vagy megakadályozná?

– Megakadályozná.

210 a – Nekünk azonban, ha tudja, hogy jártasak vagyunk az orvostudományban, gondolom, még azt sem akadályozná meg, hogy a beteg szemet tágra feszítve hamut szórjunk belé, mert azt tartaná, hogy helyes az elgondolásunk.

– Így igaz.

– Jobban bízna tehát bennünk, mint önmagában vagy a fiában, valahányszor csak olyan dologról van szó, amelyhez vélhetőleg nála jobban értünk.

– Szükségképpen így van, Szókratész – mondta.

VI. – Így áll tehát a dolog, kedves Lüszisz – folytattam. – Mindazon ügyekkel, amelyekben jártasakká vál- b tunk, bennünket bíznak meg a görögök és a barbárok, férfiak és nők egyaránt. Úgy járunk el ezekben, ahogy akarunk és senki nem fogja szándékunkat akadályozni, sőt nemcsak hogy szabad kezet kapunk és másokon is uralkodunk, hanem ezek a dolgok a mieink lesznek, mivel nekünk lesz hasznunk belőlük. Az olyan dolgokban azonban, amelyekkel kapcsolatban nem tudjuk c használni az eszünket, nem fogják ránk bízni, hogy azt tegyük, ami nekünk tetszik, hanem aki csak tudja, megakadályozza ezt. Nemcsak az idegenek, hanem az apánk és az anyánk is, s ha van, aki náluk közelebb áll hozzánk, úgy az is. Másoknak leszünk alárendelve ezekben az ügyekben, amelyek így idegenek lesznek számunkra, mivel semmi hasznunk nem származik belőlük. Egyetértesz benne, hogy ez így van?

– Egyetértek.

– Barátjának fog-e benneteket bárki is tartani és fog-e szeretni olyan ügyekben, amelyekben haszontalanoknak bizonyulunk?

– Semmiképpen!

– Nos tehát, sem az apád téged, sem senki senki emberfiát nem szeret, amennyiben az haszontalan.

– Látni való, hogy nem.

– Így hát ha bölcs leszel, gyermekem, mindenki szeretni fog és jó kapcsolatban lesz veled, mert hasznos és jó ember leszel. Ha viszont nem, akkor egyáltalán senki nem fog szeretni, még az apád, az anyád és a rokonaid sem. Lüszisz, lehetséges-e emelkedetten gondolkodni olyasmiről, amiről még nincsenek gondolataink?

– Hogyan is volna lehetséges?

– Ha tehát tanítóra van szükséged, ez annak jele, hogy még nincs helyes gondolkodásod.

– Igaz.

– Emelkedett gondolkodású ember sem lehetsz, ha még híján vagy a gondolkodásnak?

– Zeuszra mondom, Szókratész, úgy látom, nem.

VII. Amikor ezt meghallottam, ránéztem Hippothalészra, és kis híján hibát követtem el. Felötlött bennem ugyanis, hogy odaszólok neki: Hippothalész, így kell beszélgetni a szeretőddel, rá kell pirítani és úgy intézni a dolgot, hogy meghunyászkodjék, nem pedig fölfuvalkodottságra nevelni és elkényeztetni, ahogy te csinálod.

De amikor rápillantottam és láttam, mennyire küszködik magával és micsoda zavarban van a beszédemtől, visszaemlékeztem rá, hogy amikor odaállt, akkor el akart bújni Lüszisz elől. Erőt vettem magamon, és nem szóltam egy szót sem. Közben visszatért Menexenosz és leült Lüszisz mellé, ahonnan az imént kelt föl. Lüszisz meg, gyerekes kedveskedéssel, lopva, hogy Menexenosz észre ne vegye, halkan így szólt hozzám:

– Szókratész, amit mondtál nekem, mondd el Menexenosznak is.

Így feleltem:

– Ezt majd elmondod neki te, Lüszisz, hiszen nagyon odafigyeltél.

– Oda bizony – válaszolt.

– Próbáld meg a lehető leghívebben emlékezetedbe
b idézni, hogy érthetően el tudj mondani mindent. Ha pedig valamit elfelejtettél, kérdezd meg tőlem, ha legközelebb találkozunk.

– Biztosíthatlak, Szókratész, hogy ezt fogom tenni. De beszélgess vele valami másról, hogy én is halljam, amíg el nem érkezik a hazatérés ideje.

– Meg kell tennem, ha kérsz rá – mondtam. – De készülj föl rá, hogy segítségemre siess, ha Menexenosz cáfolni kezd. Tudod, milyen elszánt vitázó!

– Bizony nagyon is az. Ezért is szeretném, ha beszélgetnél vele.

c – Hogy nevetségessé váljak? – kérdeztem.

– Dehogyis! Azért, hogy megzabolázd.

– De hogyan? Nem lesz könnyű dolog, mert rendkívüli ember. Ktészipposz tanítványa. És nem látod? Maga Ktészipposz is jelen van.

– Ne törődj semmivel, Szókratész, hanem kezdj vele beszélgetni.

– Beszélgessünk hát – mondtam.

VIII. Amint így magunk közt beszélgettünk, Ktészipposz odafordult hozzánk:

– Miért, hogy csak egymást szórakoztatjátok és ben-
d nünket nem részeltettek a beszélgetésben?

– De bizony hogy részt kell benne vennetek – szóltam. – Ez a barátunk nem ért valamit abból, amit elmondtam, de az a véleménye, hogy Menexenosz ismeri a kérdést, és most azon van, hogy kérdezzem meg őt.

– És miért nem kérdezed meg?

– Éppen most fogom – feleltem. – Válaszolj nekem, Menexenosz, arra, amit kérdezek. Létezik a birtoklás-

nak egy fajtája, amelyre gyermekkorom óta úgy vágyódom, ahogy mások valami egyébre szoktak. Hiszen az
e egyik ember lovak birtoklására vágyik, a másik kutyák, megint másik aranykincs vagy dicsőség birtoklására. Én ezekkel a dolgokkal szemben közömbös vagyok, de módfelett vágyom arra, hogy barátaim legyenek, és jobb szeretnék egy jó barátra szert tenni, mint a világ legjobb fürjére vagy kakasára. Szavamra, még egy kutyánál vagy lónál is jobban! A kutyára esküszöm, a Dareiosz aranyánál szívesebben és jóval előbb fogadnék el egy barátot – szívesebben, mint Dareioszt magát, ennyire barátság-
212 a kedvelő vagyok. Ahogy elnézlek benneteket, téged és Lüsziszt, meg vagyok rendülve és boldognak tartalak benneteket, hogy ilyen fiatalon gyorsan és könnyedén tettetek szert ekkora kincsre, s te őt szerezted meg gyorsan és biztosan barátodnak, ő meg téged. Én olyan távol vagyok e kincstől, hogy nem is tudom, hogyan lesz az egyik ember a másiknak barátja. Tőled akarom ezt megkérdezni, mivel járatos vagy a dologban.

IX. Válaszolj nekem: ha valaki valakit szeret, kettej
b ük közül melyik lesz a másiknak a barátja? A szerető a szeretett emberé, vagy emez a szeretőé? Vagy pedig nincs köztük különbség?

– Szerintem semmi különbség sincs köztük – felelte.

– Hogy gondolod? – kérdeztem. – Mindketten barátai egymásnak, jóllehet csupán az egyik szereti a másikat?

– Így gondolom.

– No és nem fordulhat elő, hogy a szeretőt nem szeretik viszont?

– De igen.

– Tehát az is megeshetik, hogy a szerető – gyűlölet tárgya. Ez bizony gyakran megtörténik férfiakkal, akik fiúkhoz vonzódnak. Ők nagyon szeretnek, de úgy érzik,

c nem szeretik őket viszont, vagy éppen gyűlölik is. Vagy úgy gondolod, ez nem igaz?

– De nagyon is igaz.

– Márpedig ilyenkor az egyik szeret, a másikat meg szeretik.

– Igen.

– És vajon melyik a barátja a másiknak? A szerető a szeretett emberé, akár viszontszereti az, akár gyűlöli, vagy pedig a szeretett ember a szeretőé? Vagy az ilyen esetben egyikük sem barátja a másiknak, ha nem szeretik kölcsönösen egymást?

– Úgy tűnik, egyikük sem.

d – Most tehát másként látjuk a kérdést, mint az imént. Akkor ugyanis azt tartottuk, hogy ha az egyik szereti a másikat, mindketten barátok. Most pedig úgy látjuk, ha nem szeretik kölcsönösen egymást, egyikük sem barátja a másiknak.

– Így látjuk – felelte.

– A szerető sem barátja annak, akit ő szeret ugyan, de az nem szereti viszont.

– Úgy látszik, nem.

– Tehát nem lókedvelők azok, akiket a lovak nem szeretnek viszont? És nem kedvelői a fürjeknek, kutyáknak, bornak, tornának? És nem bölcsességszeretők, akiket nem szeret viszont a bölcsesség? Vagy mindenki

e szereti ugyan ezeket a dolgokat, de nem barátaik nekik? És hazudik a költő, amikor így beszél: „Boldog, kinek barátai fiai, s a hasítatlan patájú lovak meg a vadászkutyák s a messzi földön lakó idegen."*

– Nem hinném, hogy hazudik.

– Hanem úgy látod, igazat mond?

– Igen.

– A szeretett lény tehát kedves a szerető számára, Menexenosz, akár szereti őt, akár gyűlöli. Például az

213 a újszülött gyerekek, akik még nem képesek a szeretetre, sőt gyűlölködnek, ha az anyjuk vagy az apjuk megfegyelmezi őket, mégis, még ha gyűlölnek is, ebben az életkorban a legkedvesebbek szüleik számára.

– Magam is úgy látom – felelte –, hogy ez így van.

– Ebből az érvből kitetszik, hogy nem az a barát, aki szeret, hanem akit szeretnek.

– Úgy látszik.

– És az az ellenség, akit gyűlölnek, nem pedig, aki gyűlöl.

– Látni való.

– Sokan vannak tehát, akiket az ellenségeik szeretnek és gyűlölnek a barátaik, akik az ellenségeiknek barátaik és barátaiknak ellenségeik – ha igaz az, hogy az a barát,
b akit szeretnek, nem pedig, aki szeret. Márpedig ez jókora képtelenség, kedves barátom – vagy még inkább lehetetlenségnek nevezném, hogy valaki ellensége legyen a barátjának és barátja az ellenségének.

– Nekem úgy tetszik, Szókratész, ez így igaz, ahogy mondod.

– Márpedig, ha ez lehetetlen, akkor aki szeret, az barátja annak, akit szeret.

– Úgy látszik.

– Tehát aki gyűlöl, az az ellensége annak, akit gyűlöl.

– Szükségképpen.

– Ugye ezzel szükségképpen együtt jár, hogy el kell fogadnunk azt, amit az imént mondtunk: az ember
c gyakran barátja annak, aki nem barátja, sőt nemritkán ellensége neki, ha olyasvalakit szeret, aki őt nem szereti, vagy olyat szeret, aki gyűlöli őt. Gyakran pedig ellensége olyan valakinek, aki neki nem ellensége, sőt barátja – ha olyat gyűlöl, aki őt nem gyűlöli, vagy olyat gyűlöl, aki szereti őt.

– Úgy látszik – mondta.

– Mihez kezdjünk azzal az eredménnyel, hogy sem azok nem barátok, akik szeretnek, sem akiket szeretnek, sem akik szeretnek és egyidejűleg őket is szeretik, hanem más, ezeknek a körén kívülálló emberekről állítjuk majd, hogy barátai egymásnak?

– Zeuszra mondom, Szókratész, erre nem tudok semmi megoldást.

d – Egészen helytelen tehát a vizsgálódásunk, Menexenosz? – kérdeztem.

– Én úgy látom, Szókratész, igen – szólt közbe Lüszisz, és ahogy kimondta, elpirult. Úgy láttam, akaratlanul kicsúszott a száján, mivel nagyon erősen figyelt a beszédre. Világosan látszott, hogy mindig így van ezzel, ha hallgat valamit.

X. Így aztán, mivel azt akartam, hogy Menexenosz pihenjen, és nagyon tetszett nekem, hogy emez így szereti a bölcsességet, fordítottam egyet a beszéden, és Lüsziszhez intéztem a szót.

e

– Azt hiszem, Lüszisz, igazad van abban, hogy ha helyesen vizsgálódnánk, nem tévelyegnénk ennyit. Ne is menjünk tovább ebben az irányban. Nekem a kutatás olybá tűnik, mint egy nehezen járható út. Szerintem arra kell mennünk, amerre az imént fordultunk: a költők

214 a nyomán járva, hiszen ők számunkra mintegy atyái és vezérei a bölcsességnek. Ők beszélnek a barátokról és nem jelentéktelen módon nyilatkoznak arról, hogy hol akadunk rájuk. Azt mondják, az isten teszi barátokká az embereket, egymáshoz vezérelvén őket. Azt hiszem, valahogyan így beszélnek erről:

hát csak a fajtájához küld mindenkit az isten,*

b és őket ismerteti meg egymással. Vagy nem találkoztál még ezekkel a szavakkal?

– De igen – felelte.

– És ugye kiváló bölcsek írásaiban is találkoztál azzal a mondással, hogy a hasonló a hasonlónak szükségképpen barátja. Ezek azok a bölcsek, akik a természetről és a világmindenségről beszélgettek és írtak.

– Igaz – mondta.

– No és helyesen szóltak? – kérdeztem.

– Talán igen – felelte.

– Talán félig igen, talán teljesen – folytattam –, csak-
c hogy mi nem értjük. Mert mi úgy látjuk, hogy egy hitvány ember annál inkább ellenségévé válik egy másik hitványnak, minél közelebb kerül hozzá és minél többet érintkezik vele. Hiszen igazságtalanul cselekszik, és lehetetlenség, hogy aki igazságtalanságot művel és aki ezt elszenvedi, azok barátok legyenek. Nem így van?

– De igen – felelte.

– Ennyiben tehát a mondásnak az egyik fele nem igaz, ha a hitványak hasonlók egymáshoz.

– Így van.

– Azt hiszem, ők azt mondják, hogy a jók hasonlók és barátai egymásnak, a hitványak azonban, mint ezt
d szokás is mondani róluk, még önmagukhoz sem hasonlók, hanem esztelenek és állhatatlanok. Ami pedig önmagához sem hasonló, saját magától is különbözik, az bajosan lehetne hasonló máshoz és barátja másnak. Te nem így látod?

– De igen – felelte.

– Szerintem erre céloztak, barátom, akik azt mondták, hogy a hasonló a hasonlónak barátja! Egyedül a jó az, aki barátja a jónak, a hitvány ember azonban sem a jóval, sem a hitvánnyal soha nem kerül igaz barátságba. Szerinted is így van?

Bólintott.

– Most már tehát tudjuk, kik a barátok: az érvünk
e megmutatta, hogy a jó emberek azok.

– Teljesen így látom – felelte.

XI. – Magam is – mondtam –, bár látok benne egy bizonyos nehézséget. Zeuszra is, lássuk csak, mit tartok benne gyanúsnak. A hasonló – abban a tekintetben, amelyben hasonló – barátja a hasonlónak. Vajon egyúttal hasznos is a számára? Inkább így fogalmazok: vajon a hasonló a hasonlónak képes-e olyan hasznot hajtani vagy kárt okozni, amit magamagának nem? Vagy mi az a hatás, amit a másik gyakorol rá, de amit önmagával
215 a szemben nem tud kifejteni? Az ilyenek hogyan is szeretethetnék egymást, ha semmiféle kölcsönös segítséget nem nyújthatnak egymásnak? Vagy nyújthatnak?

– Nem.

– De ha nem szeretik egymást, hogyan lehetnek barátok?

– Sehogyan.

– Vagyis a hasonló nem barátja a hasonlónak? És a jó ember a jónak abban a tekintetben barátja, hogy jó, nem pedig abban, hogy hasonló?

– Bizonyára.

– Hogyhogy? Hát nem úgy van, hogy a jó abban a vonatkozásban, amelyben jó, elegendő önmagának?

– De igen.

b – Ámde az elegendőnek – elegendősége folytán – nincs szüksége senkire!

– Hogyan is volna?

– Akinek pedig nincs szüksége senkire, az nem is szeret senkit.

– Nem bizony.

– Aki nem szeret senkit, baráti érzelmeket sem táplál senki iránt.

– Nemigen.

– Aki nincs baráti érzéssel senki iránt, nem is barát.

– Nem úgy fest a dolog.

– Eleve hogyan lehetnének a jók a jóknak barátai, ha még távollétükben sem vágyódnak egymás iránt – ha külön vannak egymástól, akkor is elegendőek önmaguk számára, és ha együtt vannak, akkor sem látják egymásnak hasznát. Lehetséges-e az, hogy ilyen emberek nagyra tartsák egymást?

– Nem lehetséges.

c – Barátok sem lehetnek, ha egyszer nem tartják nagyra egymást.

– Így igaz.

XII. – Figyeld csak, Lüszisz, mennyire eltértünk eredeti irányunktól! Vajon nem tévedtünk-e el teljesen?

– Hogyan? – kérdezte.

– Hallottam egyszer valakitől, és most az imént eszembe jutott, hogy a hasonló a hasonlóval és a jók a jókkal a legellenségesebb viszonyban vannak. Aki mondta, Hésziodosz tanúságára hivatkozott, aki szerint

d . . . féltékeny az ácsra az ács, fazekas fazekasra,
koldus a koldus irígye*

és mint mondta, az összes többinél is ez a helyzet. A leghasonlóbbak telnek el egymás iránt a legnagyobb irigységgel, gyűlölettel és féltékenységgel, a leghasonlótlanabbak pedig szeretettel. Hiszen a szegény a gazdaghoz, gyönge az erőshöz, beteg az orvoshoz kénytelen szeretettel fordulni a segítség végett. És mindenki, aki

e híján van a szakértelemnek, szívesen és szeretettel fordul a szakértőhöz. Még ki is terjesztette tételének érvényét. Azt állította, hogy a hasonló a hasonlónak semmiképpen nem barátja, hanem éppen ellenkezőleg: a legellentétesebbek barátkoznak egymással a leginkább. Min-

den egyes dolog a saját ellentétére vágyik, nem pedig a hozzá hasonlóra. Hiszen a száraz nedvesre vágyik, a hideg melegre, a keserű édesre, az éles tompára, az üres arra, hogy megteljék, a teli meg hogy kiürüljön, s a többi is ugyenezen elv szerint. Az ellentét ugyanis tápláléka ellentétének, míg a hasonlónak a hasonlóból viszont
216 a semmi haszna sincs. Meg kell mondanom, barátom, hogy ez az érv igen elmésnek tűnt számomra, mert helyesen lett mondva. Hát ti hogyan vélekedtek felőle?

– Ahogy így hallgatom – mondta Menexenosz –, igen jó.

– Mondjuk ki tehát, hogy az ellentétes leginkább ellentétének barátja?

– Okvetlenül.

– Legyen hát! – mondtam. – De nem szokatlan ez, Menexenosz? Nem fognak rögtön boldogan ránk rontani ezek a roppant bölcs emberek, az ellentmondás mes-
b terei, hogy számon kérjék tőlünk: vajon a gyűlölet nem ellentétes a barátsággal? Nekik azután mit feleljünk? Vagy nem kell-e elismernünk, hogy helyesen beszélnek?

– Szükségképpen.

– Nos – kérdik majd –, vajon az ellenség a barát barátja, vagy a barát az ellenségé?

– Egyik sem – felelte.

– És az igazságos az igazságtalannak, a mértékletes a fegyelmezetlennek, vagy a jó a hitványnak barátja-e?

– Szerintem nem az.

– Márpedig ha ellentétes voltánál fogva volna valami kedves – folytattam –, akkor szükségképpen ezek is kedvesek volnának.

– Ez szükségszerű.

– Nem barátja tehát sem a hasonló a hasonlónak, sem az ellentétes az ellentétesnek.

– Úgy látszik, nem.

c XIII. – De vizsgáljuk meg még a következőt is! Nem ott tévesztjük-e el nagyon a dolgot, hogy a szeretetre méltó valójában nem ezek közé tartozik, hanem olyasmi, ami sem nem jó, sem nem hitvány, s ily módon néha barátja a jónak.

– Hogy gondolod? – kérdezte.

– Zeuszra mondom – feleltem –, magam sem tudom. Meg vagyok zavarodva a fejtegetés zsákutcájától, és azt gyanítom, hogy – ahogy a régi mondás tartja – a szép az, ami baráti érzéseket kelt. Valami lágy, sima és fényes
d dologhoz hasonlít. Ezért siklik és illan el előlünk, mert ilyen. Én azt állítom, hogy a jó: szép. Te nem így gondolod?

– De igen.

– Látnok módjára szólva azt mondom tehát, hogy a szépnek és a jónak barátja sem nem jó, sem nem szép. Halljad hát, mire gondolok, amikor ezt a látnoki kijelentést teszem. Szerintem háromfajta létezik: a jó, a rossz és az, ami sem nem jó, sem nem rossz. Szerinted hogy van ez?

– Szerintem is így – felelte.

e – És sem a jó a jónak, sem a rossz a rossznak, sem a jó a rossznak nem barátja, ahogyan ezt az iménti érvünk sem engedte meg. Az a lehetőség marad, hogy ha valaki valakinek barátja, akkor a sem nem jó, sem nem rossz a barátja vagy a jónak, vagy annak, aki olyan, mint ő. Hiszen a rossznak nem lehet ő barátja.

– Így igaz.

– Azt is mondtuk az előbb, hogy a hasonló nem lehet a hasonlónak barátja, ugye?

– Igen.

– Tehát a sem nem jó, sem nem rossz nem lesz barátja annak, aki olyan, mint ő.

– Látható, hogy nem.

– Ebből az következik, hogy egyedül a jónak van barátja, és egyedül a sem nem jó, sem nem rossz az, aki neki barátja.

217 a – Látni való, hogy szükségképpen így van.

XIV. – No, fiúk – mondtam –, vajon helyes úton vezetnek-e tovább bennünket állításaink? Ha az egészséges emberi testet vennénk szemügyre, azt találnánk, hogy számára az orvostudomány sem nem szükséges, sem nem hasznos. Állapota ugyanis kielégítő, és az orvos nem barátja egyetlen egészséges embernek sem, mivel az illető egészséges, ugye?

– Igen.

– Hanem a beteg az, aki – éppen betegsége folytán – baráti érzéssel van az orvos iránt.

– Így van.

b – Mármost a betegség rossz, az orvostudomány pedig hasznos és jó.

– Igen.

– A test pedig – mint test – sem nem jó, sem nem rossz.

– Úgy van.

– Így hát a test a betegség miatt kénytelen az orvostudományt kedvelni és szeretni.

– Úgy látom, igen.

– Az történik tehát, hogy a sem nem rossz, sem nem jó barátja lesz a jónak a rossz jelenléte miatt.

– Láthatólag így van.

– De világos, hogy azt megelőzően lett barátjává, mielőtt a rossz hatására, amelyet birtokol, maga is rosszá vált volna. Hiszen ha már maga is rossz, nem vágyódik

c a jó iránt és nem barátja. Lehetetlennek mondtuk ugyanis, hogy a rossz barátja legyen a jónak.

– Lehetetlen is!

– Figyeljétek csak, amit mondok! Azt állítom, hogy

némely dolgok maguk is olyanokká válnak, mint amilyen az, ami jelen van bennük, mások ellenben nem válnak olyanokká. Ha például valaki egy bizonyos színnel akar valamit bekenni, a színezőanyag jelen lesz a színezett felületen.

– Okvetlenül.

– A befestett felület tehát ugyanolyan színű lesz, amilyen a rajta jelenlevő festék.

– Ezt nem értem – mondta.

d – A következőképpen gondold el! – mondtam. – Ha valaki a te szőke hajadat ónfestékkel bekenné, akkor az valóban fehér lenne, vagy annak látszanék csupán?

– Annak látszanék – felelte.

– A hajadon azonban jelen volna a fehérség!

– Igen.

– Mindazonáltal semmivel sem volna fehérebb, mint amilyen most, hanem – jóllehet jelen volna rajta a fehérség – nem volna sem fehér, sem fekete.

– Így igaz.

– De már ha az öregségtől lesz ilyen színű, barátom, akkor olyanná válik, amilyen a benne jelenlevő: a fehérnek jelenléte révén lesz fehérré.

e – Hogyne!

– Nos, éppen ezt kérdezem most: hogy ha valami valamin jelen van, vajon a birtokló ugyanolyan lesz-e, mint az, ami jelen van rajta? Vagy az a helyzet, hogy ha bizonyos módon van jelen, akkor olyan lesz, ha meg más módon, akkor nem?

– Inkább ez utóbbi – mondta.

– És az, ami sem nem rossz, sem nem jó, a rossz jelenlétében némelykor nem válik rosszá, máskor meg azzá válik.

– Teljesen így van.

– És ugye, amikor nem rossz, jóllehet a rossz jelen

van benne, akkor maga ez a jelenlét fölébreszti a jó iránti vágyakozást. Ám a jelenlét rosszá változtatja és megfosztja a vágytól is meg a jó iránt való barátságtól is. Ezentúl már nem sem nem rossz, sem nem jó ő, hanem rossz. A rossz pedig nem barátja a jónak.

– Nem bizony.

– Ezért mondjuk, hogy akik már bölcsek – akár istenek, akár emberek –, nem filozofálnak. És nem filozofálnak azok sem, akik tudatlanságban vannak afelől, hogy ők hitvány emberek. Egyetlen hitvány és tanulatlan ember sem filozofál. Azok maradnak tehát, akiknek birtokában van ugyan ez a rossz tulajdonság, a tudatlanság, ám ők maguk mégsem tudatlanok vagy tanulatlanok, hanem tudatában vannak annak, hogy amit nem tudnak, azt nem tudják. Ezért is filozofálnak azok, akik sem nem jók, sem nem rosszak. Akik hitványak, nem filozofálnak, és azok sem, akik jók. Az iménti fejtegetésünkben ugyanis azt mondtuk, hogy sem az ellentétes az ellentétének nem barátja, sem a hasonló a hasonlónak. Ugye emlékeztek erre?

– Tökéletesen – felelték.

– Most tehát, Lüszisz és Menexenosz, minden eddiginél jobban fölkutattuk, mi a baráti és mi nem az. Azt mondjuk ugyanis, hogy mind a lélek, mind a test vonatkozásában és mindenütt a sem nem rossz, sem nem jó: barátja a jónak a rossz jelenléte folytán.

Mindketten teljesen egyetértettek és helybenhagyták, hogy ez így van.

XV. Ennek nagyon örültem, mint valami vadász, aki elégedett az elejtett zsákmánnyal. De aztán – honnan, honnan nem – különös gyanú lepett meg, hogy amiben megegyeztünk, nem igaz. Elkomorodtam, és így szóltam:

– Ó, jaj, kedves Lüszisz és Menexenosz, az a gyanúm, egy álomképpel gazdagodtunk csupán.

– Hogyhogy? – kérdezte Menexenosz.

d – Félek, hogy a barátsággal kapcsolatban olyasféle érvekre bukkantunk, amilyenekkel a nyegle emberek élnek.

– Mire gondolsz? – kérdezte.

– A következőképpen vizsgáljuk meg! – indítványoztam. – Aki barát, vajon valakinek a barátja vagy sem?

– Szükségképpen valakié – mondta.

– És vajon semmi végett és semmi miatt, vagy valami végett és valami miatt a barátja?

– Valami végett és valami miatt.

e – Vajon barátja-e ő annak a tárgynak is, amely végett a barát: barátjának barátja, vagy pedig a tárggyal szemben sem baráti, sem ellenséges érzéseket nem táplál?

– Nem tudlak követni – mondta.

– No persze – feleltem. – De alkalmasint jobban tudsz majd követni így és magam is jobban fogom érteni, amit mondok. Azt mondtuk ugye, hogy a beteg barátja az orvosnak.

– Igen.

– A betegség pedig rossz.

– Hogyne volna az.

– De mi az egészség? Jó vagy rossz, vagy közömbös?

– Jó – felelte.

219 a – Mi pedig, azt hiszem, azt mondtuk, hogy a test, amely sem nem jó, sem nem rossz, a betegség miatt, amely rossz, barátja a orvostudománynak. Az orvostudomány jó. Mármost az egészség az, ami végett az orvostudomány ezt a barátságot elfogadja. Az egészség pedig jó, ugye?

– Igen.

– No és a barátunk vagy nem barátunk az egészség?

– Barátunk.

– A betegség pedig az ellenségünk.

– Okvetlenül.

– Tehát a sem nem rossz, sem nem jó a rossz és
b ellenséges miatt lesz barátja a jónak a jó és baráti végett.

– Láthatólag így van.

– A barát tehát a barátja végett és az ellensége miatt barátja a barátjának.

– Úgy látszik, igen.

XVI. – Jól van – mondtam. – Csak arra vigyázzunk, fiúk, hogy ha már idáig eljutottunk, el ne tévedjünk. Azzal hogy a barát: barátjának a barátja, most nem foglalkozom, és azzal sem, hogy a hasonló lesz barátja a hasonlónak, amiről pedig azt állítottuk, hogy lehetetlen. De van egy pont, ahol tovább kell vizsgálódnunk,
c nehogy az imént mondottak tévútra vezessenek. Azt állítjuk, hogy az orvostudomány az egészség végett barátunk.

– Igen.

– Ugye barátunk az egészség is?

– Okvetlenül az.

– Ha pedig barátunk, úgy valami végett az.

– Igen.

– Mégpedig valamely barátja végett, ha ez megfelel annak, amiben az imént megegyeztünk.

– Bizonyosan így van.

– És ugye emez is a barátja végett lesz annak barátja?

– Igen.

– Nem azon kell-e tehát fáradoznunk, hogy ezen az úton járva megérkezzünk valami kezdőponthoz, amely nem egy másik baráthoz visz bennünket tovább, hanem
d arra vonatkozik, ami elsődleges értelemben barátunk, és amiről azt mondjuk, hogy minden egyéb iránt ővégette vagyunk baráti érzéssel?

– Szükségképpen így kell tennünk.

– Nos hát, én erről beszélek. Nehogy tévútra vezessen bennünket mindaz, ami iránt ezen elsődleges végett viseltetünk baráti érzéssel és amelyek mintegy képmásai annak, ami valóban barátunk: az elsődlegesnek. Gondoljuk meg ezt a következőképpen. Ha valaki sokra becsül valamit, például némelykor az apa a fiát többre
e értékeli minden vagyonánál, az ilyen ember azért, mert a fiát mindennél többre tartja, más dolgokat is nagyra értékel. Ha például azt látja, hogy a fiú bürköt ivott, sokra fogja tartani a bort, ha úgy véli, hogy az segít a fián.

– Hát persze – mondta.

– Ugye még az edényt is, amelyben a bor van?

– Okvetlenül.

– Tehát nem tesz különbséget az agyagkorsónak meg a saját fiának, vagy a három pohár bornak meg a fiúnak az értéke között? Vagy inkább így áll a dolog: az összes
220 a effajta fáradozás nem azokra irányul, amelyeket valami végett eszközként alkalmaznak, hanem arra, ami végett mindezeket az eszközöket használják. Nem úgy van, ahogy pedig mondani szoktuk, hogy az aranyat meg az ezüstöt becsüljük sokra, hanem valójában arról van szó, hogy amit sokra tartunk, az mutatkozik olyannak, hogy őérte az aranyat is és az összes többi eszközt fölhasználjuk. Ugye ezt fogjuk mondani?

– Okvetlenül.

– És ugye a barátra ugyanez az érv vonatkozik? Hiszen amikor dolgokról szólunk, amelyek iránt valamely
b barátunk végett barátsággal vagyunk, akkor ez egy beszédfordulat csupán. Úgy tűnik, a barát elnevezés valójában csupán azt illeti, amiben ezek az úgynevezett barátságok célt érnek.

– Úgy tűnik, ez így van – mondta.

– Ami valóban barát, az nem valamely más barát érdekében barátunk.

– Így igaz.

XVII. – Abban hát megállapodtunk, hogy a barát nem egy másik barát érdekében a barátunk. No de a jó: barát?

– Én úgy látom, igen.

– Továbbá vajon a rossz miatt szeretjük a jót?
c A következőképpen gondolom. Ha három dolog létezik, amelyekről az imént beszéltünk: a jó, a rossz és a sem nem jó, sem nem rossz, akkor hagyjunk meg kettőt, a rossz azonban tűnjék el az útból és ne érintkezzék semmivel: se a testtel, se a lélekkel, se semmi egyébbel, amiről azt állítjuk, hogy önmagában sem nem rossz, sem nem jó. Ilyen körülmények között nem az lesz-e az eredmény, hogy a jó egyáltalán nem lesz hasznos a
d számunkra, hanem haszontalanná válik? Hiszen ha nem érhet minket semmi kár, hasznot hajtó dologra sincs szükségünk. Így világossá válnék, hogy a rossz miatt szerettük meg a jót és tápláltunk iránta baráti érzéseket, mivel a jó: gyógyszer a rossz ellen, hiszen a rossz: betegség – ha pedig nem létezik betegség, gyógyszerre sincs szükség. Nem ez a természete hát a jónak, hogy mi, akik közbül vagyunk a rossz és a jó között, a rossz miatt szeretjük őt, önmagában és önmagáért viszont semmi haszna sincs?

– Úgy látszik, ez így van – felelte.

– A baráti tehát az, amelyben az összes többi mozza-
e nat beteljesül – ezek valamely más baráti dolog érdekében vannak –, és amely nem is hasonlít amazokra. Ez utóbbiakat ugyanis úgy szokás leírni, hogy azok a barát céljaira való baráti dolgok. A valódi barát vele éppen ellentétes természetű, mivel ő az ellenség vonatkozásá-

ban barátunk. Ha az ellenség eltávozik, úgy látszik, barátunk se lesz többé.

– Nekem más a véleményem, mint a most elhangzottak – mondta.

– Zeuszra is! – mondtam. – Vajon ha a rossz kiveszne,
221 a nem volna többé se éhség, se szomjúság, se más efféle sem? Avagy éhség lesz ugyan, amíg csak az emberek meg a többi élőlény létezik, csak éppen nem lesz ártalmukra? És létezni fog ugyan a szomjúság is meg a többi vágy, de nem lesznek rosszak, mivel a rossz kiveszett? Vagy pedig nevetséges az a kérdés, hogy mi lesz és mi nem lesz akkor? Hiszen ki tudja? Azt tudjuk ugye, hogy most az éhezőnek néha kára van, néha meg haszna.

– Igen.

b – Ugye, ha valaki szomjazik vagy egyéb vágyat érez, némelykor hasznos a vágya, máskor káros, megint máskor sem ilyen, sem olyan?

– Bizony így van.

– Mármost ha a rossz kiveszne, akkor az, ami nem számítana rossznak, rászolgálna-e, hogy együtt pusztuljon a rosszal?

– Nem.

– A vágyak tehát, amelyek sem nem jók, sem nem rosszak, létezni fognak akkor is, ha a rossz elpusztult.

– Látni való.

– Lehetséges–e, hogy aki vágyakozik valaki után és szerelemmel van iránta, ne szeresse azt, aki iránt vágyat és szerelmet érez?

– Szerintem nem lehetséges.

c – Ha tehát kivesznek is a rosszak, úgy tűnik, maradnak dolgok, amelyek iránt baráti érzéssel vagyunk.

– Maradnak.

– Ha viszont a rossz az oka annak, hogy létezik olyasmi, ami baráti érzést ébreszt, akkor ha kivész a rossz,

nem lenne többé barátsággal az egyik dolog a másik iránt. Hiszen ha elpusztul az ok, nem létezhetik tovább az sem, aminek az ok oka.

– Helyesen szólsz.

– Ugye egyetértünk abban, hogy a barát szeret valamit és valami miatt szereti? És föltételeztük, hogy a sem nem jó, sem nem rossz az, ami a rossz miatt a jót szereti.

– Így igaz.

d – De most, úgy látszik, más oka mutatkozik annak, hogy valaki szeret és valakit szeretnek.

– Úgy látszik.

– Vajon valóban úgy van, ahogy az imént mondtuk, hogy a barátság oka a vágy, és aki vágyakozik, barátja annak, ami után vágyakozik és akkor barátja, amikor vágyakozik utána? És amit annak előtte mondtunk a barátiról, fecsegés volt csupán és olyasmi, mint egy összeábdált hosszadalmas költemény?

– Gyanítom, hogy igen – felelte.

– De a vágyakozó – folytattam – arra vágyik, aminek híjával van.

– Arra.

– Tehát ami híjával van valaminek, barátja annak,

e aminek híjával van.

– Nekem úgy tetszik, igen.

– Hiányossá pedig akkor válik egy dolog, ha megfosztják valamitől.

– Másként hogy is lehetne?

– Úgy látszik, Menexenosz és Lüszisz, a szerelem, a barátság és a vágyakozás tárgya olyasmi, ami sajátunkként tartozik hozzánk.

Mindketten helyeseltek.

– Ha tehát barátai vagytok egymásnak, úgy természettől fogva rokonok vagytok.

– Teljesen így van – felelték.

222 a – Tehát, fiúk, ha valaki valaki után vágyakozik vagy szerelmes belé – folytattam –, nem vágyna rá és nem volna belé szerelmes, ha nem volna rokon természetű szerelmével vagy lelkiekben, vagy lelkének egyfajta jellemvonása, viselkedése vagy mintája alapján.

– Nem bizony – mondta Menexenosz, Lüszisz pedig hallgatott.

– Jól van – szóltam. – A velünk rokon természetűt tehát szükségképpen szeretjük.

– Úgy látszik – mondta.

– Szükségszerű tehát, hogy aki valódi, nem pedig tettetett szerelmes, azt szeresse a fiúszeretője.

b Erre Lüszisz és Menexenosz éppen hogy bólintottak helyeslésképpen, Hippothalész azonban a gyönyörűségtől mindenféle színekben tündökölt.

XVIII. Én pedig, mivel meg akartam vizsgálni az érvet, így szóltam:

– Ha a rokon természetű különbözik attól, amihez hasonló, akkor úgy látom, Lüszisz és Menexenosz, a barátról is megmondhatnánk, hogy micsoda. Ha a „hasonló" és a „rokon természetű" jelentése azonos, akkor nem könnyű elvetnünk azt a korábbi érvünket, hogy a hasonló a hasonló számára abban a tekintetben, amely-

c ben hasonlóak, haszontalan. Márpedig azt, ami haszon nélkül való, barátinak tartanunk helytelen volna. Akarjátok-e hát – folytattam –, hogy miután ez az érvünk úgyszólván megrészegített bennünket, megegyezzünk abban és kimondjuk, hogy a hasonló különbözik a hasonlótól?

– Akarjuk.

– Nos, vajon a jót mindennel rokon természetűnek vegyük, a rosszat pedig mindentől idegennek? Vagy a rossz rokon természetű a rosszal, a jó a jóval, a sem nem

jó, sem nem rossz pedig a sem nem jóval, sem nem rosszal?

Azt felelték, úgy látják, hogy ezek a párok rokon természetűek.

d – Hát akkor, fiúk – mondtam –, visszajutottunk ismét a barátságról alkotott ama gondolatmenethez, amelyet az imént elvetettünk. Hiszen az igazságtalan az igazságtalannak és a rossz a rossznak nem kevésbé barátja, mint a jó a jónak.

– Úgy látszik – felelte.

– Ráadásul, ha azt mondjuk, hogy a jó és a rokon természetű ugyanaz, akkor mi más lehet egyedüli barátja a jónak, mint éppen a jó?

– Így van.

– Csakhogy ez egy olyan érv, amelyről úgy vélekedtünk, hogy önmagunkat cáfoljuk meg vele. Nem emlékeztek?

– De emlékszünk.

e – Mire megyünk hát az érvünkkel? Gondolom, világos, hogy semmire. Végig kell még egyszer mennem azon, amit elmondtunk, ahogy a törvényszéki védők teszik. Ha ugyanis sem a szeretett, sem a szerető emberek, sem a hasonlók, sem a hasonlótlanok, sem a jók, sem a rokon természetűek, sem a többi, amiről beszéltünk – oly sokan vannak, hogy nem is emlékszem rájuk –, nos, ha ezek egyike sem barát, akkor nincs mit mondanom.

Miután ezt elmondtam, még arra gondoltam, hogy
223 a szóra bírok valakit az idősebbek közül is. Ám ekkor mint holmi daimónok, odajöttek a nevelők, Menexenoszé is és Lüsziszé is, a gyermekek fivéreivel, és rájuk parancsoltak, hogy induljanak haza, mivel már késő van. Először mi is meg a körülállók is igyekeztünk eltávolítani őket, de mit sem törődtek velünk, hanem idegenszerű

b kiejtéssel korholták a gyerekeket, és semmivel sem hívták őket kevésbé, mint az imént. Olybá vettük őket, mint a részegeket, akik a Hermész-ünnepen berúgtak. Engedtünk hát nekik, és föloszlattuk a gyülekezetet. Én azonban, amikor már elmenőben voltak, odaszóltam nekik:

– Most aztán, Lüszisz és Menexenosz, nevetségesek lettünk, mégpedig öregember létemre én is, de ti is. Mert ezek, akik szétszéledtek, azt fogják mondani, hogy mi úgy véljük, barátok vagyunk – én közétek számítom magam –, de hogy mi a barát, azt nem voltunk képesek fölfedezni.

PRÓTAGORASZ

FARAGÓ LÁSZLÓ FORDÍTÁSA

309 a I. SZÓKRATÉSZ BARÁTJA

Honnan jössz, Szókratész? Biztosan Alkibiadész ifjúi szépsége után futottál! Istenemre, magam is megállapítottam a minap, amikor találkoztam vele, hogy még most is szép ez a férfi, de – köztünk maradjon a szó, Szókratészom – bizony férfi már a javából, hiszen kiütközött a szakálla!

SZÓKRATÉSZ

Hát aztán? Nem megmondta Homérosz,* akinek te
b ugyancsak nagy tisztelője vagy, hogy az ifjúság legbájosabb korszaka a szakállpelyhedzés ideje? S éppen ebben a korban van most Alkibiadész!

A BARÁT

Mi újság hát? Valóban tőle jössz? És hogyan érez irántad az ifjú?

SZÓKRATÉSZ

Azt hiszem, szeret, legalábbis ma biztosan: segítségemre sietett a vitában, és nem kímélte a szót érdekemben. Így hát éppen tőle jövök. De el kell árulnom neked valamit, ami igen különös: noha vele voltam, nem tudtam figyelni rá, és nemegyszer teljesen meg is feledkeztem róla.

c A BARÁT

Hogyan történhetett meg veletek ez a csoda? Mert alig-

ha hiszem, hogy megismerkedhettél volna valakivel Athénban, aki szebb volna nála!

SZÓKRATÉSZ
Márpedig ez történt, méghozzá egy sokkal szebb emberrel!

A BARÁT
Ne mondd! Helybeli vagy idegen az illető?

SZÓKRATÉSZ
Idegen.

A BARÁT
Honnan való?

SZÓKRATÉSZ
Abdérából.

A BARÁT
És annyira tetszik neked ez az idegen, hogy Kleiniasz fiánál is szebbnek tartod?

SZÓKRATÉSZ
Már hogyne kellene a legbölcsebbet szebbnek tartanom, csodálatos barátom?

A BARÁT
Tehát egy bölcs ember társaságából jössz, és úgy jelensz meg most itt körünkben?

d SZÓKRATÉSZ
Méghozzá bizonnyal valamennyi kortársunk legböl-

csebbikének társaságából, ha te is elismered, hogy Prótagorasz ma a legbölcsebb ember.

A BARÁT

Mit mondasz? Prótagorasz Athénban van?

SZÓKRATÉSZ

Immár harmadik napja.

A BARÁT

És most is vele voltál? Tőle jössz?

310 a SZÓKRATÉSZ

Tőle bizony, méghozzá hosszú eszmecsere után.

A BARÁT

S ezt csak most mondod? Miért nem kezdted mindjárt találkozásotok elmesélésével? Ha nincs más dolgod, állítsd fel ezt a fiút, és ülj ide mellém.

SZÓKRATÉSZ

Szívesen; igazán hálás leszek nektek, ha meghallgattok.

A BARÁT

Mi is neked, ha elmondasz mindent.

SZÓKRATÉSZ

Így csak kölcsönös lesz a hála. Figyeljetek hát rám.

II. Most, az elmúlt éjszaka, még alig pitymallott,
b amikor Hippokratész, Apollodórosz fia, Phaszón fivére jó erősen megkopogtatta botjával a kapumat. Amint ajtót nyitottak neki, tüstént berohant, és teli torokból kiáltotta:

– Alszol, Szókratész, vagy már fenn vagy?

Én pedig, minthogy hangjáról felismertem, így szóltam:

– Nicsak, Hippokratész! Csak nem valami rossz hírrel jössz?

– Épp ellenkezőleg – felelte –, jóval.

– Ez már igen – mondtam erre. – Miről van hát szó? Mi hozott ide ebben a korai órában?

– Prótagorasz megjött – felelte elébem állva.

– Már tegnapelőtt – mondtam neki. – Te csak most tudtad meg?

c – Az istenekre mondom – válaszolta –, csak tegnap este. – Ekkor kitapogatta ágyam helyét, majd a lábamhoz ült, és folytatta: – Valóban csak tegnap késő este tudtam meg, amikor hazajöttem Oinoéból. Szatürosz ugyanis, a rabszolgám, megszökött. Természetesen neked is meg akartam mondani, hogy a keresésére indulok, de közbejött valami, ezért megfeledkeztem róla. Mikor pedig visszatértem és megvacsoráztunk, már éppen nyugovóra akartunk térni, amikor megemlíti a fivérem, hogy Prótagorasz megérkezett. Azon nyomban hozzád akartam sietni, de aztán meggondoltam magam, hiszen
d már mélyen bennjártunk az éjszakában. Amint azonban az álom megszabadított az előző napi fáradtságtól, tüstént felkeltem, és idejöttem.

Erre én, ismervén makacsságát és lobbanékonyságát, így szóltam hozzá:

– No és miért ez a nagy izgalom? Csak nem követett el ellened Prótagorasz valami bűnt?

– De bizony, az istenekre mondom, Szókratész – felelte nevetve –, méghozzá azzal, hogy ő egyedül bölcs, s engem nem tesz azzá.

– Zeuszra – mondtam –, ha fizetsz neki és rábeszéled, téged is bölccsé fog tenni.

e – Ó, Zeusz és ti égiek, hiszen ha csak ezen múlna a

dolog! Szívesen odaadnám az utolsó filléremet, sőt barátaim minden pénzét is! De éppen azért jövök most hozzád, hogy beszélj vele az érdekemben. Én ugyanis egyrészt még igen fiatal vagyok, másrészt pedig sohasem láttam még Prótagoraszt, és beszélni sem hallottam. Hiszen még gyermek voltam, amikor legutóbb Athénban tartózkodott. De mindenki nagy elismeréssel nyilatkozik róla, Szókratész, és azt mondják, hogy a legjobban ért a szónoklás mesterségéhez. De mit vesztegetjük
311 a a szót? Miért nem sietünk hozzá, hogy még otthon találjuk? Amint hallottam, Kalliasznál, Hipponikosz fiánál szállt meg. Rajta, induljunk!

– Ne menjünk még oda, hiszen korán van még, kedvesem – mondtam neki. – De keljünk csak fel, és menjünk ki az udvarba. Sétálgatva eltölthetjük ott az időt, ameddig a nap felkel. Akkor aztán elmehetünk. Légy nyugodt, minden valószínűség szerint otthon fogjuk találni Prótagoraszt, hiszen többnyire otthon időzik.

III. Ezután felkeltünk, és fel-alá sétáltunk az udvar-
b ban. Ámde én próbára akarva tenni Hippokratész elhatározottságát, fürkészve ránéztem, és ezt kérdeztem tőle:

– Mondd meg nekem, Hippokratész, ha már mindenáron Prótagoraszhoz akarsz menni és tandíjat akarsz fizetni neki azért, hogy foglalkozzék veled, legalább tudod, hogy kihez is mész voltaképpen, és hogy mi is akarsz az ő segítségével lenni? Mert például az is eszedbe juthatna, hogy névrokonodat, a kószi Hippokratészt, Aszklépiosz papjainak egyikét keresd fel, és neki fizess tandíjat azért, hogy foglalkozzék veled. Ha valaki
c megkérdezné: „Mondd meg nekem, Hippokratész, ki is az a Hippokratész, akinek te tandíjat fizetsz", mit válaszolnál neki?

– Azt mondanám, hogy orvos – felelte.

– És mi szeretnél az ő segítségével lenni?

– Természetesen orvos – mondta.

– Ha most már arra támadna kedved, hogy az argoszi Polükleitoszt vagy az athéni Pheidiaszt keresd fel, és nekik fizess tandíjat szolgálataikért, megint csak megkérdezhetné valaki: „Ki is voltaképpen az a Polükleitosz és Pheidiasz, hogy te tandíjat akarsz nekik fizetni?", mit felelnél neki?

– Azt mondanám, szobrászok.

– És te magad mi szeretnél lenni?

– Nem vitás, hogy szobrász.

d – Helyes – feleltem én. – Most hát Prótagoraszhoz fogunk menni mi ketten, és rászántuk magunkat, hogy tandíjat fizessünk kiművelésedért, ha ugyan elég lesz a pénzünk, és meg tudjuk nyerni a jóindulatát, ha pedig nem, készek vagyunk barátaink minden pénzét is rááldozni az ügyre. Ha most már valaki, látván nagy buzgalmunkat, megkérdezné: „Mondjátok meg nekem, Szókratész és Hippokratész, Prótagorasz személyében tulaj-
e donképpen kinek akartok ti tandíjat fizetni?", mit felelhetnénk neki? Milyen névvel szokták még saját nevén kívül Prótagoraszt illetni, mint ahogy például Pheidiaszt szobrásznak és Homéroszt költőnek nevezik? Lehet Prótagorasszal kapcsolatban is hallani ilyenfajta elnevezést?

– Szofistának nevezik e férfiút, Szókratész – felelte.

– Tehát mint szofistához megyünk hozzá, hogy tandíjat fizessünk neki?

– Kétségtelenül.

– És ha ezek után azt is megkérdezné tőlünk valaki:
312 a „De te magad mi akarsz hát lenni, hogy Prótagoraszhoz fordulsz?"

Erre ő elpirult – jól megfigyelhettem, mert már derengett –, és így szólt:

– Ha szabad az előző példákból következtetnem, nyilvánvaló, hogy szofista akarok lenni.

– De az istenekre kérlek – mondtam neki –, nem szégyellnéd magad, ha egy szép nap mint szofista állnál majd az egész görög világ színe előtt?

– Zeuszra, bizony szégyenkezném, Szókratész, ha már őszintének kell lennem.

– De talán nem is ilyenfélének képzeled, Hippokratészom, a Prótagorasztól kapható oktatást, hanem inkább
b olyan valaminek, mint amilyenben annak idején a tanító, a kitharajátékos és a tornamester részesített! Az ő tárgyaikat ugyanis nem valami szakképzettség megszerzése céljából tanultad, hogy később mesterember légy, hanem hogy megszerezhesd az általános műveltséget, amint az önálló és szabad férfiúhoz illik.

– Határozottan azt hiszem – mondta –, hogy a Prótagorasztól kapható oktatás inkább ennek az utóbbinak felel meg.

IV. – És tudod, hogy mit akarsz most tulajdonképpen tenni, vagy még most sem világos előtted? – kérdeztem ekkor tőle.

– Mire célzol?

c – Arra, hogy lelked gondozását olyan férfiúra akarod bízni, aki, mint magad is mondod, szofista. De tudod-e te tulajdonképpen, mi is egy szofista? Igazán meg volnék lepve, ha tudnád. Ha pedig nem tudod, azzal sem lehetsz tisztában, kire bízod a lelkedet, hogy jó vagy rossz ügynek adod-e oda.

– Azt hiszem, tudom – mondta.

– Mondd meg hát akkor, mit gondolsz, mi a szofista?

– Azt hiszem – felelte –, a szofista az az ember, aki, mint a neve is mutatja, mindenféle mesterséghez ért.*

– Igen ám – mondtam erre –, de azt a festőkről és az
d ácsokról lehetne elmondani, hogy ők azok, akik minden-

féle mesterséghez értenek. Ha valaki megkérdezné tőlünk, hogy miféle mesterségben szakértők a festők, azt felelhetnénk neki, hogy a képek készítésében, és minden egyéb hasonló kérdésre hasonlóképpen felelhetnénk. De ha valaki azt kérdezné, hogy milyen mesterséghez ért vajon a szofista, mit felelhetnénk neki? Minő tevékenységi körben jár ő az élen?

– Mi mást felelhetnénk neki, Szókratészom, mint hogy a szofista ahhoz ért, hogy kitűnő szónokká képezze ki az embert?

– Lehet talán – mondtam erre –, hogy helyesen beszélnénk, de ezzel még nem intéznénk el a dolgot. Válaszunk ugyanis szükségképpen azt az újabb kérdést idézné fel, hogy vajon mi az a tárgy, amiről a szofista tanítása
e révén oly kitűnően tudnánk beszélni. Mint ahogy például a kitharajátékostól megtanulhatjuk, hogy pompásan beszéljünk arról a tárgyról, aminek ő tesz bennünket mesterévé – a kitharáról. Nem így van?

– De bizony így van.

– Helyes. Akkor hát a szofista miről tanítana meg bennünket kiválóan előadni? Nyilván arról, amihez ő maga is ért!

– Valószínűleg.

– Nos, akkor mi az a tárgy, amiben maga a szofista is szakértő, és a növendékét is jártassá teszi?

– Zeuszra – válaszolta –, ezt már nem tudom neked megmondani.

313 a V. – Hogy lehet ez? – folytattam. – Tisztában vagy te vele, hogy milyen veszélynek készülsz kitenni a lelkedet? Mert hogyha tested ápolását kellene rábíznod valakire, úgy, hogy az ő munkáján fog múlni: tested edzett lesz-e vagy satnya, minden bizonnyal rengeteget töprengnél, hogy rábízd-e magad az illetőre vagy sem. Valószínűleg kikérnéd barátaid és rokonaid tanácsát, és

napokig foglalkoztatna a dolog. Amikor pedig most olyasvalamiről van szó, ami a te véleményed szerint is előbbre való a testnél – vagyis a lélekről –, amelynek
b edzetté vagy satnyává alakulásán múlik egész jövőbeli boldogulásod, ilyenkor sem atyádtól, sem fivéredtől, sem tőlünk, barátaidtól nem kérdezed meg, hogy rábízd-e a lelkedet vagy sem erre a csak imént érkezett idegenre? Egy este említik neked, hogy megjött, másnap hajnalban pedig már itt vagy, és anélkül, hogy bárkitől tanácsot kérnél és bárkivel megbeszélnéd, hogy rábízd-e magad vagy sem, hajlandó vagy kidobni a magad és barátaid pénzét, mint aki már rászánta magát, hogy történjék bármi, de ő Prótagorasz tanítványává fog szeg
c ődni. Pedig – mint magad is bevallottad – nem is ismered őt, és még sohasem beszéltél vele. Szofistának nevezed ugyan, de hogy mi is voltaképpen a szofista, arra vonatkozólag teljesen tudatlannak mutatkozol. S mégis erre az emberre akarod bízni most magad?

Erre ő, szavaimat végighallgatva, így válaszolt:

– Azt hiszem, igazad van abban, amit mondtál, Szókratész.

– Nos hát, Hippokratész, vajon mi egyéb a szofista, mint olyan cikkek kereskedője vagy szatócsa, amelyek a lélek táplálására szolgálnak? Én legalábbis azt hiszem, hogy ilyen valaminek lehetne őt tekinteni.

– De mi a lélek tápláléka, Szókratész?

– Minden bizonnyal az ismeretek – feleltem. – És vigyázzunk, barátom, hogy rá ne szedjen bennünket a
d szofista áruja feldicsérésével, mint ahogyan a kereskedő és szatócs teszik a test táplálására szolgáló cikkekkel. Mert ezek maguk sem tudják, hogy árucikkeikből, amelyeket nekünk el akarnak adni, melyik hasznos és melyik káros a testre, ámbár az üzlet kedvéért valamennyit feldicsérik – de nemcsak ők nincsenek tisztában ezzel,

hanem vevőik sem, hacsak véletlenül nem testnevelő vagy orvos valamelyikük. Ugyanígy azok is, akik városról városra járva ismeretekkel kufárkodnak és házalnak, minden árujukat feldicsérik a tudást szomjazó előtt, s könnyen meglehet, kedvesem, hogy sokan közülük ma-
e guk sincsenek tisztában azzal, hogy árujukból mi hasznos és mi káros a lélekre. S ugyanígy vagyunk vevőikkel is, hacsak nem a lélek orvosa véletlenül valamelyikük. Ha mármost te történetesen meg tudnád ítélni, hogy mi az, ami ezekből a dolgokból hasznos, illetve káros, veszélytelenül vásárolhatnál ismereteket akár Prótagorasztól, akár valaki mástól. De ha erre képtelen vagy,
314 a vigyázz, drága barátom, hogy legféltettebb kincsedet veszélyes játékban kockára ne tedd. Az ismeretek vásárlására ugyanis jóval könnyebben ráfizethetünk, mint az ételekére. Mert ha megvettük az ételt és az italt a kereskedőtől vagy a szatócstól, mielőtt megennénk vagy meginnánk, tehát mielőtt a testünkbe befogadnánk, külön edényekben hazavihetjük és otthon félretehetjük, azután egy szakértő bevonásával megtanácskozhatjuk, hogy mi az, amit megehetünk, illetve megihatunk a vásároltakból, és mi az, amit nem. Megtanácskozhatjuk
b továbbá azt is, hogy mikor és mennyit együnk. Így hát az ilyen vásáron nem nagy a kockázat. Az ismereteket azonban nem lehet külön edényekben elvinni, hanem miután az ember megfizette az árukat, a tudományt azon nyomban be kell fogadnia és el kell raktároznia, méghozzá magában a lelkében, amikor aztán eltávozik, már nincs mit tenni, akár kárát okozta, akár hasznára volt a vásár. Ámde vizsgáljuk meg ezeket a dolgokat a nálunk idősebb emberek segítségével is, hiszen mi még fiatalok vagyunk hozzá, hogy ilyen kérdésben dönthessünk. Most már itt az ideje, induljunk utunkra – amint
c elhatároztuk –, és hallgassuk meg a férfiút, aztán, ha már

eleget hallottunk, kérjük ki mások tanácsát is. Hiszen nemcsak Prótagoraszt fogjuk ott találni: az éliszi Hippiasz és – úgy tudom – a keószi Prodikosz is ott van, nem is szólva a többi sok bölcs férfiúról.

VI. Amikor ebben megegyeztünk, útnak indultunk. De ahogy a ház elé értünk, a kapuban még megálltunk egy kis beszélgetésre, mert útközben valamilyen kérdés felett vitába elegyedtünk. Nem akartunk bemenni addig, amíg be nem fejeztük eszmecserénket, mert végére akartunk járni a dolognak. Ezért ameddig csak meg nem egyeztünk, a kapuban állva beszélgettünk. Alighanem
d kihallgathatott bennünket a kapus – egy eunuch rabszolga. Nyilván dühös volt már a látogatókra, minthogy annyi szofista lábatlankodott a házban, úgyhogy amikor kopogtatásunkra ajtót nyitott és megpillantott bennünket, mindjárt így fogadott:

– Ej, megint szofisták! Nem ér rá az úr!

Egyszersmind teljes erejéből nekirugaszkodva, két kézzel bevágta a kaput. Erre mi újból kopogtattunk, de a kapus csak a zárt ajtó mögül felelt:

– Emberek – mondta –, nem hallottátok, hogy a gazdám nem ér rá?

– De kedvesem – mondtam erre én –, nyugodj meg, nem Kalliaszhoz jöttünk, és szofisták sem vagyunk.
e Azért vagyunk itt, mert Prótagoraszt szeretnénk látni. Jelents hát be minket.

Erre aztán jobb meggyőződése ellenére ajtót nyitott a fickó.

Beléptünk tehát, s mindjárt megpillantottuk Prótagoraszt, amint az oszlopcsarnokban többek társaságában fel-alá sétált. Oldalán ott láttuk Kalliaszt, Hipponikosz fiát, és anyai féltestvérét, Paraloszt, Periklész fiát,
315 a továbbá Glaukón fiát, Kharmidészt. A másik oldalról Periklész másik fia, Xanthipposz, továbbá Philomélosz

fia, Philippidész és a Mendéből való Antimoirosz követték őt. Ez utóbbi Prótagorasz legismertebb tanítványa: szakképzettség megszerzése céljából szegődött melléje, minthogy maga is szofista akar lenni. Néhányan a háta mögött kísérték, hogy hallhassák szavait. Legtöbbjüket nem is ismertem. Ilyeneket minden városban, ahol csak megfordul, felszed Prótagorasz: mintegy megbűvöli
b őket hangjával, akárcsak egy Orpheusz, s az emberek szavainak zenéjétől elvarázsolva nyomába szegődnek. Volt aztán néhány földink is a tisztelők karában. Kitűnő mulatság volt ezt a társaságot nézni: milyen gondosan ügyelnek rá, hogy valahogy útjába ne kerüljenek Prótagorasznak; mert valahányszor megfordult az oldalán sétálók társaságával együtt, az őt nyomon követő hallgatóság illedelmesen és hangtalan rendben kettévált, majd egy félkört leírva visszakanyarodott, hogy megint csatlakozhasson az előtte menőkhöz. Mindezt pedig a legkecsesebb ügyességgel csinálták.

VII. Az éliszi Hippiaszt – hogy Homérosszal szóljak – „láttam meg",* amint a szemközti oszlopcsarnokban
c trónolt. Erüximakhosz, Akumenosz fia, a mürrhinoszi Phaidrosz, továbbá Androtión fia, Andrón ült körülötte a padokon, voltak ott aztán idegenek is, így Hippiasz néhány földije. Ezek valószínűleg a természet és a csillagos ég titkai felől kérdezgették Hippiaszt; ő trónusa magaslatáról mindenkinek megfelelt, részletes választ adva a kérdésekre.

„Láttam, Tantalosz is hogy szenved"* – hogy megint csak Homéroszt idézzem. Mert valóban itt volt a keószi
d Prodikosz is. Egy olyan szobában tartózkodott, amelyet Hipponikosz kamrának használt azelőtt; Kalliasz azonban a rengeteg szállóvendég miatt kiüríttette és vendégszobának rendeztette be. Prodikosz még feküdt; jó sok juhbőrrel és takaróval volt betakarva, úgy tűnt. A mel-

lette lévő ágyak egyikén ott ült a kerameikoszi Pauszaniasz, Pauszaniasz mellett pedig egy még serdülőkorban
e levő ifjú, akinek, ha nem csalódom, kiváló képességei lehetnek, a külseje azonban egyenesen gyönyörű. Ha jól hallottam, Agathónnak hívják; nem csodálkoznám, ha ő volna Pauszaniasz fiatal kedvese. Ennyit az ifjúról. Ott lehetett aztán még látni többek között a két Adeimantoszt, Képisznek, illetve Leukolophidésznek a fiát. Hogy miről folyt köztük a szó, kívülről nem tudtam megérteni, bármennyire szerettem volna is Prodikoszt
316 a hallani; azt hiszem ugyanis, ez az ember mindenhez ért és valóban egy istenhez hasonlít. Csakhogy mivel a hangja igen mély, az egész ház tompán zúgott, és ezért nem tudtam megérteni szavait.

Alighogy beléptünk, nyomban megérkezett Alkibiadész, ez a szép ember – ahogy szerintem is jogosan nevezed –, valamint Kritiasz, Kallaiszkhrosz fia is.

VIII. Megérkezésünk után egy kis ideig még vártunk, hogy körülnézhessünk. Ezután Prótagorasz elé járultunk, akit így szólítottam meg:

– Prótagorasz, én meg ez az ifjú itt, Hippokratész, a
b te kedvedért jöttünk ide.

– Csak velem akartok beszélni, vagy a többiek is jelen lehetnek? – kérdezte.

– Nekünk mindegy – válaszoltam. – Hallgasd meg, miért jöttünk, azután dönts magad.

– Nos, miről van szó – kérdezte –, miért jöttetek?

– Ez a Hippokratész itt, Apollodórosz fia, egyike földieinknek. Nagy és gazdag család tagja, de tehetség dolgában is felveszi a versenyt véleményem szerint bár-
c melyik kortársával. Azt gondolom, minden vágya, hogy nevezetes ember legyen belőle városunkban, amit hite szerint leginkább úgy érhetne el, ha tanítványodul szegődnék. Döntsd el most már magad, hogy egyedül

akarsz-e beszélni vele ebben a kérdésben, vagy a többiek jelenlétében.

– Helyesen jársz el, Szókratész, amikor ilyen figyelmes vagy velem – felelte. – Mert valóban, nagyon óvatosnak kell lennie az embernek, amikor ismeretlen létére sorra veszi a jelentősebb városokat, és mindenütt arra akarja rábeszélni a legderekabb ifjakat, hogy hagyják ott a többiek társaságát – akár rokonok vagy idegenek, akár idősebbek vagy ifjabbak ezek –, és csatlakozzanak hozzá,
d hogy a vele való együttlét által derekabbá váljanak. Hiszen aki ilyet tesz, nem csekély irigységet, rosszindulatot és ellenségeskedést ébreszt magával szemben. Ezért is állítom, hogy a szofisztika ősrégi mesterség, csakhogy azok, akik annak idején foglalkoztak vele, féltek e név ellenszenves mellékízétől, és a dolog elleplezésére különféle álarcok mögé bújtak. Egyesek, mint például Homérosz, Hésziodosz és Szimónidész a költészettel leplezték magukat, mások viszont, mint például Orpheusz és Muszaiosz mindenféle vallásos szertartással és jövendöléssel, sőt, mint észrevettem, néhányan a testgyakor-
e lással is: így például a tarentumi Ikkosz és a korábban Megarában élt szélümbriai Hérodikosz, akit mindmáig egyetlen szofistának sem sikerült felülmúlnia. A zene álarcával a ti polgártársatok, Agathoklész, ez a kiváló szofista, leplezte magát; aztán a keoszi Püthokleidész és sokan mások. Mindezek, ismétlem, a szofisztikával
317 a szemben táplált előítélettől tartva használták cégérül az említett mesterségeket. Én azonban nem helyeslem eljárásukat ebben az ügyben: mert céljukat véleményem szerint egyáltalán nem érték el. Hiszen az egyes államok vezető embereit nem tudták megtéveszteni, márpedig éppen őmiattuk öltöttek magukra különféle álarcokat. Mert a tömeg, ami azt illeti, úgysem vesz észre semmit sem, és csak azt visszhangozza, amit a hatalmasok han-

goztatnak. Ha tehát az ember menekülni készül, de ahelyett, hogy odébbállna, elfogatja magát, igen nagy bolondságot követ el már csak azzal is, hogy egyáltalán
b hozzáfogott a dologhoz. Csupán azt éri el, hogy még inkább önmaga ellen ingerli a többieket, akik ráadásul még gazfickónak is fogják tartani. Ezért én sohasem követtem ezeknek a titkos szofistáknak az útját: nyíltan bevallom, hogy szofista vagyok, és hogy az emberek nevelésére vállalkozom. Az óvatosságnak ezt a módját jobbnak tartom az övéknél: jobb ugyanis nyíltan kiállni, mint titkolózni. Emellett más elővigyázatossági rendszabályokat is megfigyelhettem, úgyhogy hála istennek,
c nem kell tartanom tőle, hogy bajom eshetik, ha bevallom, hogy szofista vagyok. Pedig már számos éve folytatom ezt a mesterséget, mint ahogy éveim száma különben is magas; bizony koromnál fogva közületek bárkinek apja lehetnék. Ezért jóval kellemesebb nekem, ha kívánságotokról valamennyi jelenlevő előtt beszélgetünk.

Erre én, minthogy gyanítottam, hogy jólesne hiúságának, ha Prodikosz és Hippiasz is látná: mily nagy vágy
d hajtott bennünket éppen őhozzá, így szóltam:

– Mi lenne, ha Prodikoszt és Hippiaszt, valamint társaságukat idehívnánk, hogy ők is meghallgassanak bennünket?

– Kitűnő gondolat – válaszolta Prótagorasz.

– Nem lenne jó, ha ülést tartanánk? – szólt közbe Kalliasz. – Így ülve tárgyalhatnátok!

Ezt az indítványt valamennyien elfogadtuk. Mindjárt minden segítség nélkül meg is ragadtuk a padokat és ágyakat; valamennyien előre örültünk már neki, hogy ilyen bölcs férfiakat fogunk hallani. Az ülés színhelyét Hippiasz közelében rendeztük be, minthogy ott már volt néhány pad. Közben Kalliasz és Alkibiadész is

e odajöttek; magukkal hozták Prodikoszt is, miután felsegítették ágyáról. Velük együtt Prodikosz hallgatósága is megjelent.

IX. Miután valamennyien összegyűltünk, Prótagorasz így szólalt meg:

– Most hát, mivel a többiek is itt vannak, megismételheted, Szókratész, amit az előbb említettél nekem ennek az ifjúnak az ügyéről.

318 a – Ugyanúgy kezdhetem a dolgot, Prótagorasz – mondtam neki –, mint az imént, amikor beszámoltam róla, miért is jöttünk. Ez a Hippokratész itt ég a vágytól, hogy a tanítványod lehessen, tehát – mint mondja – szeretné megtudni, mire viheti, ha hozzád szegődik. Ez a veleje a mondanivalómnak.

Erre Prótagorasz vette fel a beszéd fonalát, és így szólt:

– Nos hát, fiatal barátom, ha tanítványommá leszel, az fog veled történni, hogy már azon a napon, amikor először keresed fel társaságomat, derekabb emberként fogsz hazatérni, mint ahogy otthonról eljöttél; a következő napon még derekabb leszel, és így napról napra folytonosan gyarapodni fogsz a derekasságban.

b Ezeknek a szavaknak a hallatára így szóltam:

– Egyáltalán nem csodálatos, amit mondasz, Prótagorasz, sőt nagyon is természetes. Hiszen ha téged tanítana valaki olyasmire, amihez történetesen nem értesz, magad is derekabbá válnál, noha idős ember vagy és kiváló nagy bölcs. Ne érd be tehát az előbb adott válaszoddal. Gondold el például, hogy ez a Hippokratész egyszerre csak megváltoztatná szándékát, és arra érezne vágyat, hogy a nem régóta Athénban tartózkodó hérakleai Zeuxipposznak, ennek a fiatal embernek szegődjék

c tanítványává. Lehetséges, hogy ha felkeresné őt, miképpen most téged, ez is ugyanazt mondaná neki, amit te:

hogy a vele való együttlét eredményeként napról napra derekabbá válnék, és így állandó előrehaladást tenne. Ha mármost megkérdezné tőle Hippokratész: „Milyen téren leszek szerinted derekabb, és miben fogok haladni?", akkor minden bizonnyal azt felelné neki Zeuxipposz, hogy a festészet mesterségében. Vagy például a thébai Orthagorasz tanítványául is elszegődhetne barátunk, és kérdésére tőle is ugyanazt a feleletet kaphatná, amit tőled. Ha mármost ettől is megkérdezné, hogy a vele való együttlét eredményeként milyen téren válik napról napra derekabbá, mi mást felelhetne ez, mint
d hogy a fuvolajátékban? Így hát válaszolj te is ennek az ifjúnak meg nekem a következő kérdésünkre: Ha ez a Hippokratész, miután Prótagorasz tanítványa lett, már azon a napon, amikor először keresi fel az ő társaságát, derekabb emberként megy el tőle, és így napról napra állandó előrehaladást fog tenni, milyen szempontból és melyik mesterségben válik derekabbá, Prótagorasz?

Prótagorasz szavaim hallatára így szólt:

– Helyesen tetted fel a kérdést, Szókratész, és valahányszor helyesen teszik fel nekem a kérdést, én mindig örömmel válaszolok. Nos hát Hippokratésszal az én társaságomban nem fog előfordulni az, ami akkor érné
e őt, ha valamelyik másik szofistához csatlakoznék. Mert a többiek valóban gyalázatosan bánnak az ifjakkal. Ugyanis alighogy megszabadultak az iskolai tárgyak tanulásától, szofistáink megint csak erőszakkal azoknak a szakismereteknek a tanulására vetik őket vissza, és számvetésre, asztronómiára, mértanra, valamint a múzsai tárgyakra oktatják őket (miközben ezeket mondta, jelentős pillantást vetett Hippiaszra); aki azonban engem keres fel, csupáncsak azt fogja tanulni, ami valóban fontos neki. Az én oktatásom a magánügyek intézésében, valamint a közügyekben akarja növendékeimet járatossá tenni:

arra tanítom tehát őket, miképpen irányíthatják a leg-
319 a jobban a háztartásuk ügyeit, illetve miképpen tehetnek szert az államban a legnagyobb befolyásra mint gyakorlati férfiak és mint szónokok.

– Nem tudom, jól értettem-e szavaidat – feleltem. – Azt hiszem ugyanis, hogy a politika művészetéről beszélsz, és azt ígéred, hogy tanítványaidat jó állampolgárokká teszed.

– Éppen ez az az ajánlat, Szókratész, amit felkínálok.

X. – Nos – feleltem –, gyönyörű mesterségnek vagy birtokában, ha valóban birtoklod. De én őszinte leszek hozzád és nyíltan megmondom a véleményemet. Mert
b soha nem hittem, Prótagorasz, hogy az említett művészet tanítható; de ha te az ellenkezőjét állítod, nem tudom, miért ne higgyek neked. Kötelességemnek érzem azonban megmondani, miért nem hiszek e művészet taníthatóságában, tehát abban, hogy az egyik ember a másikra átszármaztathatná. Azt állítom ugyanis, és ebben valamennyi görög egyetért velem, hogy az athéniak bölcs emberek. Nos hát, valahányszor népgyűlésre gyűlünk össze, azt tapasztalom, hogy amikor az államnak építészeti ügyben kell határoznia, az építendő házak dolgában az építőmestereket hívják meg tanácsadóul, ha pedig hajóépítésről van szó, a hajóépítőt; egyszóval
c minden olyan esetben, amikor a szóban forgó tárgy megtanulható és megtanítható, ilyeténképpen cselekednek. Ha azonban másvalaki próbál tanácsot adni, olyan ember, akiről úgy tudják, hogy nem szakértő – legyen bár igen szép, igen gazdag vagy rendkívül előkelő származású –, szóhoz sem engedik jutni, hanem jól kinevetik, és hatalmas lármát csapnak, mindaddig, amíg a szólásra jelentkező a nagy zajtól letorkolva önként el nem áll szándékától, vagy amíg a rendőrök le nem rángigálják az emelvényről, sőt az elöljárók parancsára ki nem

utasítják a népgyűlésről. Minden olyan ügyben tehát, amelyről úgy gondolják, hogy szakértelemre van szük-
d ség, az említett módon járnak el. Hogyha azonban valami általános politikai kérdésben kell határozatot hozni, bárki szólásra emelkedhet és tanácsot adhat, legyen az illető ács, kovács, varga, kereskedő, hajóskapitány, szegény vagy gazdag, előkelő származású vagy közember; ezeknek senki sem hányja a szemére, mint az előbbieknek, hogy minden előképzettség és iskolázottság nélkül tanácsadóként merészelnek föllépni. Mert nyilvánvaló,
e hogy az általános vélemény szerint az ilyesmi nem is tanítható. De ez nemcsak a közügyekre érvényes: a magánügyek terén sem képesek még a legbölcsebb és legderekabb polgárok sem azt az erényt, amelyet megszereztek, másokra átszármaztatni. Hiszen Periklész is, en-
320 a nek a két ifjúnak az atyja,* minden téren, ahol csak szó lehet oktatásról, alapos és gondos nevelésben részesítette fiait; abban a dologban azonban, aminek maga is mestere, nem vállalkozik nevelésükre, és mást sem kér fel rá: szabadon csatangolnak fiai, mint a pásztor nélkül legelő csorda állatai, hátha talán így maguktól sikerül szert tenniük az erényre. Vagy ha úgy tetszik, tekintsd az itt ülő Alkibiadész öccsének, Kleiniasznak az esetét. Gyámja, az említett Periklész, attól féltette őt, hogy Alkibiadész példájára rossz útra fog térni; elvette tehát bátyjától, és Ariphrónra bízta nevelését. De még hat
b hónap sem telt el, és visszaadta testvérének, minthogy nem tudta, mit kezdjen vele. És még nagyon sok férfiút említhetnék neked, akik sem rokonaik, sem a tőlük távol állók közül soha senkit nem tudtak derekabbá tenni, noha ők maguk derék emberek. Én tehát ezeknek a példáknak a láttára nem hiszem, hogy az erény tanítható; de amikor tőled az ellenkezőjét hallom, megingok véleményemben, és azt hiszem, mégiscsak mondasz va-

lamit: hiszen tudom, te sok mindent tapasztaltál, sok mindent tanultál másoktól, és sok dologra jöttél rá magadtól. Ha tehát meggyőzően be tudod bizonyítani nekünk, hogy az erény tanítható, ne tagadd meg tőlünk ezt a bizonyítást.

– Jól van, Szókratész, nem fogom megtagadni – felelte. – De mert mint idősebb ember állok veletek szemben, választhattok: mondjak-e el egy mítoszt bizonyítékul, vagy inkább a fogalmi bizonyítás útját járjam végig?

Erre a jelenlevők közül többen azt válaszolták, hogy járjon el úgy, ahogy neki tetszik.

– Akkor hát azt hiszem, hálásabb dolog lesz, ha egy mítoszt mondok el nektek – felelte.

XI. – Hajdanában volt egy korszak, amikor már voltak istenek, de halandó fajok még nem léteztek. Amikor a sors rendeléséből ezek megszületésének is eljött az ideje, az istenek a föld belsejében földet és tüzet összeelegyítve és mindazokat az anyagokat* hozzáadva, amelyek a földdel és a tűzzel egyesülni szoktak, megformálták őket. De mielőtt napvilágra hozták volna teremtményeiket, megbízták Prométheuszt és Epimétheuszt, hogy lássák el őket a szükséges dolgokkal, és osszák szét köztük megfelelő módon a különböző képességeket. Epimétheusz azonban megkérte Prométheuszt, hogy bízza rá az osztályt; „ha kész leszek – mondta –, te majd felülvizsgálhatod művemet". Így, miután testvérét sikerül rábeszélnie, munkához lát. Akinek erőt adott, attól megtagadta a gyorsaságot, a gyengébbeket viszont éppen a gyorsasággal ruházta fel; egyeseket felfegyverzett, a védtelen szervezetek oltalmára viszont másfajta képességeket eszelt ki. Amelyiküknek ugyanis kis testalkatot juttatott, a menekülésre szárnyakat adományozott vagy pedig föld alatti lakóhelyet; azokat a lényeket, amelyeket nagysággal tüntetett ki, éppen nagyságuk óvta meg.

A többi tulajdonságot is hasonló módon, az egyensúly biztosításával osztotta ki. Mindezt pedig annak szem előtt tartásával eszelte ki, hogy egy fajt se tegyen ki a pusztulásnak. Miután így kellőképpen megvédte őket, hogy elemésszék egymást, azt is kieszelte, hogy miképpen tegye számukra elviselhetővé az évszakok változását. E célból sűrű szőrzetet és jó erős bőrtakarót adott rájuk, hogy megfelelő védelmük legyen a tél hidege ellen és a forróságot is elviselhessék, valamint, hogy szőrzetük meg bőrük saját természet adta takarójuk lehessen, ha a vackukba vonulnak. Lábuk védelmére
b egyeseknek patát, másoknak erős, vértelen bőrt adott. Majd táplálékukról gondoskodott, és mindegyiknek mást és mást jelölt ki: egyeseknek a föld füvét, másoknak a fák gyümölcseit, megint csak másoknak gyökereket. Némely állatnak más állatok húsát adta táplálékul. Úgy intézte a dolgot, hogy az ilyenek csak keveset kölykezzenek, azok az állatok viszont, amelyek az előbbiek táplálékául szolgálnak, igen szaporák legyenek: ezzel a faj fennmaradását akarta biztosítani. Nos, ily módon Epi-
c métheusz, aki különben sem csöpögött a bölcsességtől, mind szétosztotta a képességeket az értelemmel nem rendelkező állatok között. Pedig ott volt még neki teljesen csupaszon az emberi nem, és most nem tudta, mihez kezdjen vele. Amint tanácstalanul töpreng, megérkezik Prométheusz, hogy felülvizsgálja az osztályt. Látja, hogy a többi élőlénynek mindene megvan, ami csak kell, csupán az ember mezítelen, sarutlan, takarótlan és védtelen. Pedig már itt van a sorstól rendelt nap, amikor az embernek is ki kell mennie a föld alól a napvilágra. Prométheusz most már maga sem tudván, milyen oltal-
d mat találjon ki az embernek, ellopja Héphaisztosztól és Athénétől a mesterségbeli tudást és ezzel együtt a tüzet – tűz nélkül ugyanis lehetetlen lett volna ezt a képessé-

get bárkinek is megszerezni vagy alkalmazni –, s ily módon ajándékozza meg nemünket. Ekként kapta meg tehát az ember a megélhetéshez szükséges képességet; a közösségalkotó képesség azonban még nem volt meg benne. Ez ugyanis Zeusz birtokában volt, Prométheusznak pedig már nem adatott meg, hogy Zeusz lakába, a fellegvárba behatolhasson, mert semmi egyebet nem tekintve, Zeusz birodalmának már az őrei is iszonyatosak voltak. Athéné és Héphaisztosz lakába viszont, ahol ezek ketten közösen gyakorolják kedvelt mesterségüket, sikerült észrevétlenül bejutnia. S miután ellopja Héphaisztosznak a tűz használatához kötött, valamint Athénének más természetű* mesterségét, megajándékozza vele az embert. Innen van az, hogy az ember birtokában van az élet kényelmét szolgáló eszközöknek, és hogy Prométheusznak Epimétheusz ostobasága miatt később – a monda szerint – a lopás bűnéért kellett lakolnia.

Minthogy az ember isteni javaknak vált részesévé, ő lett az egyetlen élőlény, amely az istennel való rokonsága révén istenekben hitt. Ezért hozzáfogott, hogy az isteneknek oltárokat és szobrokat állítson. Ezután könnyen megtanulta, hogy hangokat és artikulált szavakat képezzen, majd pedig feltalálta a házat, a ruházatot, a lábbelit, a takarót és a föld terményeit. Ilyen módon készültek fel tehát az emberek az életre. Eleinte azonban szanaszét szóródva laktak, még nem voltak városok, s ki voltak téve a vadállatok pusztító támadásainak, hiszen mindenképpen gyengébbek voltak náluk. Kézműves mesterségbeli tudásuk az életfenntartásra alkalmas volt ugyan, a vadállatokkal szembeni harcban azonban elégtelennek bizonyult. Hiányzott ugyanis még belőlük a közösségalkotó képesség, amelynek része a hadviselő képesség. Alkalmat kerestek tehát a tömörülésre, és hogy fenn tudják tartani magukat, városokat alapítottak.

Valahányszor azonban összejöttek egy tömegben, jogtalanságokat követtek el egymás ellen, minthogy nem volt még meg bennük a közösségalkotó képesség. Tehát
c megint csak szétszóródtak, és folytatódott pusztulásuk. Végül már Zeusz is aggódni kezdett nemünkért, és hogy teljesen ki ne pusztuljon, elküldte Hermészt, hogy honosítsa meg az emberek között a tisztességérzést és a jogot: hadd legyen az államokban rend és barátságokat létesítő kötelék. Hermész természetesen megkérdezi Zeuszt, hogy miképpen tegye az embereket a jog és a tisztességérzés részeseivé. „Úgy osszam szét ezeket is köztük, ahogy a különböző mesterségek vannak szétosztva? Ennek az osztálynak ugyanis az az elve, hogy aki például az orvosi mesterséghez ért, számos avatatlan kezelését el tudja látni, és ugyanígy van a többi szakember esetében is. Mármost a jogot és a tisztességérzetet
d is ilyen módon osszam ki közöttük, vagy juttassak belőle mindenkinek?" „Mindenkinek – felelte Zeusz –, és valamennyien részesüljenek belőlük, mert nem jöhetnek létre államok, ha – miként a többi mesterség esetében – csak kevesen részesülnek belőlük. És hirdesd ki törvényemet is, amely szerint az olyan embernek, aki képtelen a tisztességérzést és a jogot magáévá tenni, meg kell halnia. Mert az ilyen az állam rákfenéje."

XII. Ezért van hát, Szókratész, és ezzel magyarázható, hogy miként mindenki más, az athéniak is úgy vélekednek, hogy valahányszor építészeti hozzáértésről vagy valami más szakismeretről van szó, csak néhány
e ember tanácsát kell kikérni, ha pedig egy ezeken kívül álló akarna tanácsot adni, azt nem fogadnák el, amint te is mondtad. És valóban, szerintem is igazuk van. Valahányszor azonban olyan tanácskozásra gyűlnek össze,
323 a ahol csupán politikai hozzáértésre van szükség, ahol tehát minden kérdés az igazságosság és a józan mérsék-

let területén mozog, egészen természetes, hogy bárki hozzászólását elfogadják, tehát szinte magától értetődőnek tartják, hogy a közügyekhez mindenki ért valamit, s ha nem így volna, az államok sem állhatnának fenn. Ez tehát az oka az említett dolognak.

De hogy azt ne gondolhasd, hogy félrevezettelek, bebizonyítom neked, hogy az általános vélemény az, hogy mindenkinek része van az igazságosságban és a többi állampolgári erényben. Igaz, más területeken a hozzáértés kérdésében valóban úgy vagyunk, ahogy mondtad: ha például valaki azt állítja, hogy jó fuvolajá-
b tékos, vagy hogy bármely más mesterséghez ért, noha nem is konyít hozzá, nevetség tárgya lesz, vagy bosszankodni fognak rajta, és saját hozzátartozói sietnek majd hozzá, hogy jobb belátásra bírják, mint valami őrjöngőt. Más a helyzet azonban az igazságosság és a többi politikai erény területén. Mert bár az igazság bevallását minden téren józan bölcsességnek szokás tekinteni, mégis ha például egy közismerten igazságtalan ember egy nagyobb társaságban elmondja önmagáról az igazat, az igazság bevallása az őrültséggel azonos; a közmeggyőződés szerint ugyanis minden embernek azt kell állítania önmagáról, hogy ő igazságos, akár megfelel ez a valóságnak, akár nem. Mert azt, aki nem akarná legalábbis elhitetni magáról, hogy igazságos, mindenki dühöngő őrültnek tartaná. Így hát szükségszerű, hogy valamilyen módon minden embernek része legyen az igazságosságban, ha egyáltalán emberi közösségben akar élni.

c XIII. Arról a kérdésről most már, hogy ha az igazságosságról van szó, az emberek bárkit jogosultnak tartanak a hozzászólásra – minthogy véleményük szerint mindenki részesedik ebben az erényben –, nincs több mondanivalóm. Másrészt viszont azt szeretném neked most bebizonyítani, hogy senki sem hiszi, hogy ez az

erény természeti adottság, vagy hogy esetleg magától
születik meg valakiben, sőt mindenkinek az a véleménye, hogy tanítható, és saját szorgalmával szerzi meg az,
d aki birtokolja. Azokért az emberi hibákért és gyengeségekért ugyanis, amelyeket a természet vagy a véletlen számlájára írunk, senki sem haragszik, és nem is tesz szemrehányást, s azt sem tekintjük feladatunknak, hogy ezeket oktatással vagy büntetéssel megjavítsuk, csupán csak szánakozunk rajtuk. Mert vajon ki lenne olyan balga, hogy a rútakkal, a kicsinyekkel vagy a nyomorékokkal szemben haragot érezne vagy szemrehányást tenne nekik? Hiszen – én legalábbis ezt gondolom – mindenki tisztában van vele, hogy mind a kiváló tulajdonságokat, mind pedig a fogyatkozásokat a természet vagy a véletlen adja az embereknek. Ámde ha valaki
e azoknak a javaknak van híjával, amelyeket a közfelfogás szerint szorgalommal, gyakorlással és tanulással mindenki megszerezhet, és tele van csupa kiküszöbölhető hibával, joggal sújtja őt harag, büntetés és szemrehányás. Ezek közé a hibák közé tartozik az igazságtalanság
324 a és az istentelenség, valamint általában mindaz, ami az állampolgári erény szöges ellentéte. Minthogy pedig ezeket a fogyatékosságokat senkinek sem szokás megbocsátani vagy elfelejteni, nyilvánvaló, hogy a közfelfogás szerint az állampolgári erény azok közé a javak közé tartozik, amelyek szorgalommal és tanulással megszerezhetők. Gondold csak meg, Szókratész, milyen alapon is büntetik meg a gonosztevőket! Magad is levonhatod belőle a következtetést, hogy az emberek hite szerint az erény elsajátítható. Mert aki ésszerűen jár el, nem abból a szempontból és nem amiatt bünteti meg a gonosztevőt, mert az jogtalanságot követett el – ha ezért büntetne
b az ember, csupán az esztelen, állati bosszú hajtaná. Aki azonban tervszerűen akar eljárni a büntetés kérdésében,

az nem a már elkövetett bűntettet akarja megtorolni – hiszen azt már nem teheti meg nem történtté –, hanem a jövő szempontjából büntet: hogy a tettes ne essen újra bűnbe, és általában mindenki, aki csak tanúja volt megbüntetésének, visszariadjon a gaztettől. Aki pedig ilyen felfogást vall, az nyilván meg van győződve róla, hogy az ereny neveléssel átszármaztatható: hiszen elrettentés
c céljából büntet. S mindenki, aki a magánéletben vagy az állam megbízásából büntetéseket szab ki, ezen a véleményen van. Az egész világon – így természetesen Athénban, a te hazádban is – az olyan embereket büntetik és fenyítik, akik a közfelfogás szerint jogtalanságokat követtek el. Így hát ennek a gondolatmenetnek az alapján az athéniak is azok körébe tartoznak, akik szerint az erény megszerezhető és megtanítható. Véleményem szerint immár bebizonyítottam neked, Szókratész, hogy a közügyeket illető kérdésekben teljesen jogosan hall-
d gatják meg polgártársaid a kovács és a varga tanácsait, valamint, hogy az erényt taníthatónak és megszerezhetőnek tartják.

XIV. Hátravan még egy megoldandó kérdés, amelyet a derék férfiakkal kapcsolatban vetettél fel: hogyan lehetséges, hogy ezek a derék férfiak minden olyan dologra, amelyben szó lehet oktatásról, megtaníttatják fiaikat, és bölcsekké teszik őket bennük, de annak az erénynek a terén, amelyben ők maguk kitűnnek, képtelenek gyermekeiket felülemelni az átlagon. Erre vonatkozólag már nem mítosszal akarok felelni neked, Szókratész, hanem fogalmi magyarázattal. Gondold meg ugyanis a következőt: vajon van-e vagy nincs olyan dolog, amely-
e ben minden polgárnak szükségképpen részesednie kell, hogy az állam fennállhasson. Ezen a ponton oldódik meg a te problémád, amelyből nem találsz kiutat sehol másutt. Mert tegyük fel, hogy létezik ilyen dolog, és ez

325 a nem az ácsmesterség, nem a kovácsmesterség, sem pedig a fazekasság, hanem az igazságosság, a józanság és a jámborság, vagyis mindaz, amit egy szóval férfierénynek neveznek. Ha tehát létezik ilyen dolog, amelyben mindenkinek részesednie kell, amihez mindenkinek hozzá kell szabnia cselekedeteit, akkor is, ha valami mást akar tanulni vagy tenni, és azt sohasem kerülheti meg; továbbá, ha helyes, hogy az olyan embert – akár gyermek, akár férfi, akár asszony az illető –, aki nem
b részesedne benne, addig kell oktatni és fenyíteni, ameddig a büntetések meg nem javítják, és ha hiába büntetjük és tanítjuk őt, mint javíthatatlant ki kell taszítani az államból vagy meg kell ölni; ha tehát így áll a helyzet és ilyen a természete az állampolgári erények foglalatának, s mindezek ellenére a közügyek terén kiemelkedő emberek – noha fiaiknak minden oktatást megadnak – mégsem tanítják őket az említett erényre, magad sem tagadhatod, hogy ezek a férfiak igen különös színben tűnnek fel előttünk. Hiszen bebizonyítottuk, hogy azt a bizonyos erényt mind a magánéletben, mind pedig a közéletben tanítható nak szokás tartani. S noha tanítható és neveléssel átszármaztatható, az említett kiváló államférfiak mégiscsak azokra a dolgokra tanítják fiaikat, ame-
c lyeknek nem tudásáért nem jár halálbüntetés? Azon a téren pedig, ahol a tudatlanságért és az erkölcsi műveletlenségért halálbüntetés jár, továbbá száműzetés, és a halálbüntetés mellett még vagyonelkobzás, tehát úgyszólván egész családjuk romlása vár gyermekeikre, ne nyújtanának nekik semmilyen oktatást, és ne fordítanák rájuk minden gondjukat? El lehet ezt hinni róluk, Szókratész?

XV. Valójában kicsiny koruktól kezdve oktatgatják és buzdítják gyermekeiket, és ameddig csak élnek, tö-
d rődnek velük. Attól kezdve, hogy a gyermek érti a szót,

a dajka, az anya, a nevelő és maga az atya is azon versengenek, hogy a lehető legderekabbá tegyék a kisdedet. Ezért minden tetténél és szavánál figyelmeztetik, és rámutatnak: íme, ez helyes cselekedet volt, az helytelen; ez szép, az rút; ez istennek tetsző, az bűnös; ezt tedd, azt kerüld. Azt szeretnék elérni, hogy önként engedelmeskedjék; de ha nem engedelmeskedik, fenyegetésekkel és veréssel térítik az egyenes útra, éppen úgy, mint ahogyan az ember egy meghajlított és meggörbített fa-
e darabot kiegyenesít. Ezután iskolába küldik; a tanítótól elvárják, hogy jóval több gondot fordítson a gyermek helyes magatartására, mint az elemi ismeretekre és a kitharajátékra. A tanítók meg is felelnek ennek a kívánságnak, és miután a gyermek megtanulta a betűvetést, s már annyira vitte, hogy az írott szöveget is úgy érti, mint azelőtt a beszédet, kezükbe adják a nagy költők költeményeit, hogy ezekkel is megismerkedjenek. Sőt e
326 a költeményeket könyv nélkül is megtanultatják velük, hiszen számos erkölcsi tanulságot meríthetnek belőlük, ezenkívül pedig a régmúlt idők kiváló fiainak viselt dolgaiból, valamint azok magasztaló dicséretéből is okulhatnak. Így olyan példák állnak a gyermek előtt, amelyek becsvágyát felkeltvén utánzásra serkentik, és arra buzdítják, hogy törekedjék hozzájuk hasonló lenni. A kitharajáték tanítói ugyancsak hasonló célokat akarnak elérni: a józan mérséklet erényét ápolják, és arra ügyelnek, hogy az ifjak ne térjenek rossz útra. Ezenkívül, mikor a növendékek megtanultak már kitharán ját-
b szani, másfajta kiváló költők: lírikusok verseivel ismertetik meg őket, amelyeket kitharakísérettel való előadásra meg is zenésítenek. Minden törekvésük arra irányul, hogy a ritmusokat és harmóniákat szilárdan bevéssék a gyermekek lelkébe, hogy ezáltal fegyelmezettebbek legyenek, és hogy a ritmust és a harmóniát jobban isme-

rőkké válva még inkább meg tudjanak felelni a beszéd és a cselekvés kötelezettségeinek. Mert az egész emberi életnek szüksége van ritmusra és harmóniára. Emellett
c még a tornamesterhez is elküldik a gyermeket, hogy teste edzettebbé válván segítségére lehessen a már helyes irányba fordított erkölcsi belátásnak, hogy később testi gyengeség miatt a háborúban vagy a gyakorlati élet más terén a gyáva ember szerepére ne vállalkozzék. És minél többet tehet egy szülő, annál többet nyújt gyermekének a nevelés terén. A legtöbbet pedig a leggazdagabbak tehetik, ezért az ő gyermekeik azok, akik a velük egykorúak közül a legkorábban kezdenek iskolába járni és a legkésőbben fejezik be tanulmányaikat. Miután pedig elhagyták az iskolát, az állam parancsára meg kell
d ismerkedniük a törvényekkel, hogy azok szerint rendezzék be életüket, és cselekedeteiket ne kényük-kedvük szerint irányítsák. Mint ahogy a tanítók is úgy adják a viasztáblát az írásban még járatlan gyermek elé, hogy a palavesszővel előre megvonalazzák, kényszerítve őt, hogy írását e sorokkal vezettesse, az állam is törvényeket ír elő – régi idők derék törvényhozóinak találmánya ez –, követésükre kényszerítve uralkodókat és alattvalókat. Azt, aki túlteszi magát rajtuk, megbünteti; és a büntetés
e neve tinálatok is, mint sok helyütt másutt: helyes útra térítés, minthogy a törvény mutatja meg az egyenes utat. Amikor hát mind a magánéletben, mind pedig a közéletben ilyen nagy gondot fordítunk az erény ápolására, kell-e még csodálkoznod és kételkedned, Szókratész, ha azt állítom, hogy az erény tanítható? Nem, ezen valóban nem kell csodálkozni: jóval csodálatosabb lenne, ha nem lenne tanítható.

XVI. De miért van az, hogy kiváló atyáknak oly sok esetben hitvány gyermekei vannak? Erre is szívesen megfelelek neked. Nincs ebben semmi csodálatos, ha

327 a igaz az előbbi állításom, amely szerint abban a bizonyos dologban – vagyis az erényben – való részesedésből senki sem vonhatja ki magát, hacsak nem akarja az állam fennállását veszélyeztetni. Ha mármost ez az állításom igaz – márpedig aligha férhet hozzá kétség –, a továbbiak megfontolására vegyünk egy tetszőleges példát a gyakorlati foglalkozások vagy a tudományok köréből. Gondold el például, ha az állam fennállásának az volna a feltétele, hogy valamennyien értsünk a fuvolajátékhoz – már amennyire az ember erre tehetsége képesíti –, akkor mind a magánéletben, mind pedig a közösség színe előtt mindenki a fuvolajátékot tanítaná a többieknek, és mindenki szemrehányásokkal illetné azt, aki rosszul kezeli hangszerét. Ezért féltékenykedés sem vol-
b na ezen a téren, ugyanúgy, ahogy most például az igazságosságra és a törvénytiszteletre akarunk mindenkit minden irigység és – a többi mesterség terén követett gyakorlattal ellentétben – titkolózás nélkül megtanítani. Hiszen igazságosságunkkal és erényünkkel, azt hiszem, valamennyien csak használunk egymásnak. Ezért felvilágosítással és oktatással valamennyien készségesen rendelkezésére állunk bárkinek az igazságosság és a törvénytisztelet kérdéseiben. Ha mármost hasonló módon a fuvolajáték kérdésében is teljes készséggel és féltékenység nélküli közlékenységgel tanítgatnánk egymást, azt hiszed, Szókratész, a kiváló fuvolajátékosok fiai minden esetben jobb fuvolajátékosok lennének, mint a rossz
c fuvolások fiai? Én ugyanis azt hiszem, hogy nem, hanem az a fiú, aki történetesen a legtöbb tehetséggel rendelkezik a fuvolajátékra, híres fuvolássá fogja magát kinőni, amelyik gyermek pedig tehetségtelen, az nem is lesz híres. S gyakran a kiváló fuvolás fiából lesz hitvány, a hitványéból pedig kiváló játékos. Az azonban bizonyos, hogy a hozzá nem értő avatatlanokkal szemben bárme-

lyik fuvolás még mindig mestere hangszerének. Ezért most azt is beláthatod, hogy az az ember, akit a törvény tiszteletében nevelt emberek közt a legigazságtalanabbnak ítélnél, még mindig igazságosnak és az erény mesterének látszanék, ha olyanokkal kellene őt összehasonlítani, d akik előtt ismeretlen dolog a nevelés, a törvényszék és a törvény, akik semmi kényszert nem ismernek, ami őket minden körülmények között az erény ápolására szorítaná, hanem teljesen vad állapotban élnek, éppúgy, mint azok, akiket Pherekratész, a költő mutatott be nekünk* tavaly a szüreti ünnepen. Te magad is, ha ilyen emberek közé kerülnél – olyan társaságba, mint Pherekratész komédiájában az embergyűlölő –, ugyancsak megörülnél, ha legalább egy Eurübatosszal vagy Phrünondasszal sikerülne találkoznod, és siránkozva vágya- e koznál polgártársaid gonoszsága után. Most azonban el vagy kényeztetve, Szókratész, mert minden ember – 328 a már amennyire képességei engedik – az erény tanítója; éppen ezért senkit sem ismersz el annak. Éppen úgy vagy ezzel, mint hogyha a görög nyelv tanítóját keresnéd: senkire sem sikerülne rámutatnod. És hasonlóképpen jársz – azt hiszem –, ha azt keresnéd, hogy ki tanította meg a kézművesek fiait arra a mesterségre, amelyet már atyjuktól eltanultak – már amennyire atyjuk és hasonló foglalkozású barátai megfelelő tanítók voltak. Nem hiszem, Szókratész, hogy könnyű lenne ezekben az esetekben rámutatni, ki is volt tulajdonképpen a tanító; de már a teljesen járatlanok tanítóját megtalálni semmiképpen sem nehéz. Ugyanígy vagyunk az erény dolgában is és minden hasonló esetben. Hiszen b már örülnünk kell, ha akad valaki, aki csak némiképpen is kitűnik köztünk az erény fejlesztésében és oktatásában. Nos, hát, azt hiszem, én is ezek közé tartozom, és jobban értek hozzá másoknál, hogy tanítványaimnak

használa legyek a szépre és jóra irányuló törekvésükben. Így azt az összeget, amelyet tanításomért követelek, mindenképpen megszolgálom, sőt még többet is érdemelnék, amint azt növendékeim is elismerik. Éppen ezért a tandíjfizetés módját a következőképpen szabályoztam: amint valaki befejezte nálam tanulmányait,
c hacsak nincs valami ellenvetése, kifizeti az általam követelt összeget; de ha van valami kifogása, elmegy egy templomba, és ott eskü alatt kinyilvánítja, mennyit ér neki, amit tőlem tanult. Ezt az összeget fizeti aztán ki.

Íme, Szókratész, mítosszal is, érveléssel is bemutattam neked, hogy az erény tanítható, és hogy polgártársaidnak is ez a véleménye, továbbá, hogy nincs mit csodálkozni rajta, ha a kiváló atyák fiai hitványak és a hitványakéi kiválóak. Hiszen Polükleitosz fiai, ennek a Paralosznak és Xanthipposznak kortársai, sem örököltek semmit atyjuk tehetségéből, és ugyanígy vagyunk
d más kiváló mesterek fiaival is. Ezt a két ifjút azonban nem lenne helyes dolog hasonló váddal illetni: hiszen még fiatalok, és így még lehetnek velük kapcsolatban reményeink.

XVII. Prótagorasz ez után a terjedelmes és tartalmas szónoki mutatvány után befejezte beszédét. Szavaitól elbűvölve egy ideig még nem tudtam levenni róla tekintetemet; vártam, hátha mond még valamit: égtem a vágytól, hogy halljam. De amikor észrevettem, hogy most már valóban befejezte, nagy nehezen mégiscsak összeszedtem magam, és Hippokratészra pillantva így szóltam:

– Mennyire hálás vagyok neked, Apollodórosz fia, hogy ide hoztál! Nem adnám semmiért, hogy mindazt,
e amit Prótagorasztól hallottam, meghallgathattam. Ezelőtt ugyanis azt hittem, hogy nem az emberi gondoskodás teszi az erényes embereket erényessé; most azonban

sikerült meggyőződnöm az ellenkezőjéről. Egy csekélység zavar még csupán, de nyilvánvaló, hogy Prótagorasz erre vonatkozólag is könnyen fel fog engem világosítani,
329 a minthogy már annyi mindenről felvilágosított. Ha ugyanis valaki ezekről a kérdésekről valamelyik népszónokkal beszélgetne, könnyen megeshetne, hogy ugyanilyen beszédeket hallana, akár Periklésztől vagy bárki mástól, aki ért a szónokláshoz. De ha az ember folytatná a kérdezést, szónokaink képtelenek lennének – akárcsak a könyvek – feleletet adni, vagy esetleg maguktól felvetni valamilyen kérdést. Hanem ha valaki az elhangzottakkal kapcsolatban bármily csekélységet megkérdezne, feleletként még erre a csekélyke kérdésre is megint csak távszónoklatokat rögtönöznének; olyanok ők, mint az
b érclemezek, amelyeket ha megütünk, sokáig zúgnak és konganak, amíg csak jó erősen meg nem fogjuk őket. Nos, Prótagoraszunk is ért hozzá, hogy hosszú és tetszetős beszédeket mondjon, amint azt szavai be is bizonyították. Csakhogy ő azt is meg tudja tenni, hogy ha kérdést intéznek hozzá, röviden válaszoljon, továbbá, ha maga tesz fel kérdést, hogy türelmesen meghallgassa a feleletet. Pedig ez a képesség csak keveseknek adatott meg. Most hát, Prótagorasz, már csak egy csekélység hiányzik nekem, és teljesen ki leszek elégítve, ha a következő kérdésemre is feleletet adsz. Azt állítod, hogy az erény tanítható, és én ezt neked jóval inkább hajlandó vagyok elhinni, mint bárki másnak. Volt azonban beszé-
c dednek egy meglepő pontja, amely lelkemben űrt hagyott maga után, ezt kellene most betöltened. Azt mondtad ugyanis, hogy Zeusz küldte az embereknek az igazságosságot és a tisztesség érzését, és több helyütt is úgy emlékeztél meg beszédedben az igazságosságról, a józanságról, a jámborságról és a többi efféle dologról, mintha mindez egybefogva egy dolog volna: az erény.

Nos hát, arra adj nekem pontos választ, vajon ha az erény valóban egyetlen valami, akkor az igazságosság, a józanság és a jámborság részei-e, vagy pedig mindezek
d az előbb említett erények nem egyebek, mint egy és ugyanazon dolognak a különböző elnevezése? Ez az, amit még tudni szeretnék.

XVIII. – Mi sem könnyebb, Szókratészom, mint kérdésedre feleletet adni – mondta Prótagorasz. – Mindazok a dolgok, amelyeket kérdésedben felhoztál, az egyetlen erény részei.

– De vajon – kérdeztem – úgy részei-e, mint ahogyan a száj, az orr, a szem és a fül részei az arcnak, vagy mint ahogy egy aranytömb részei részei az egésznek? Ez utóbbiak ugyanis semmiben sem különböznek egymástól és az egésztől, csupán csak nagyságra nézve van köztük eltérés.

e – Az a véleményem, Szókratész, hogy az előbbi módon; vagyis úgy viszonylanak az egészhez, mint az arc részei az arc egészéhez.

– De akkor mi a helyzet? – kérdeztem tőle. – Vajon az erényből a különböző emberek más és más részt nyernek-e el osztályrészül, vagy pedig, ha valaki az egyiket elnyeri, szükségképpen az egésznek birtokába jut?

– Egyáltalán nem – felelte. – Hiszen van sok bátor ember, aki mégis igazságtalan, és sok igazságos, aki mégsem bölcs.

330 a – Így hát a bölcsesség és a bátorság szintén részei az erénynek? – kérdeztem.

– Elsősorban éppen ezek tekinthetők részeinek – mondta. – A legfontosabb azonban valamennyiük között a bölcsesség.

– És ezek közül a részek közül mindegyik különálló és a többitől különböző? – kérdeztem.

– Igen.

– És akkor mindegyikőjüknek más meg más sajátosságai vannak, akárcsak az arc részeinek? Hiszen a szem is más, mint a fül, és tulajdonságaik is különbözőek, amint ahogy az arc többi része is elüt egymástól, nemcsak tulajdonságaikat tekintve, hanem más szempontból
b is. Így van tehát az erény részeivel is? Itt is mindegyik különbözik a másiktól, és mindegyiknek más tulajdonságai vannak? Nyilvánvaló, hogy így kell lennie a dolognak, ha a példánkkal való megegyezés helyes.

– Valóban így van, Szókratész – felelte.

Erre én így folytattam.

– Tehát az erény részei közül egyik sem hasonlít a másikhoz? Így például egyik sem hasonlít a tudáshoz vagy az igazságossághoz, a bátorsághoz, a józansághoz vagy esetleg a jámborsághoz?

– Úgy van – felelte.

– Nos hát – mondtam –, vizsgáljuk meg együtt, hogy ezek mindegyikének milyen a természete. Mindenek-
c előtt azonban a következőről döntsünk. Vajon az igazságosságot valamilyen határozott dolognak kell-e tekintenünk vagy nem? Mert én azt hiszem, hogy igen. S mi a te véleményed?

– Én is hasonlóképpen vélekedem – felelte.

– Helyes. De mi lesz akkor, ha valaki azt kérdezné kettőnktől: „Mondjátok meg nekem, Prótagorasz és Szókratész, hogy az a dolog, amit az imént igazságosságnak neveztetek, önmagában tekintve igazságos-e vagy igazságtalan?" Ami engem illet, én azt válaszolnám neki, hogy igazságos. De hogyan döntenél te? Velem egyformán vagy másképp?

– Ugyanúgy, mint te – mondta.

– A kérdésre tehát azt kellene válaszolnom, hogy az

igazságosság ugyanazt jelenti, mint igazságosnak lenni. Ezek szerint te is így felelnél.

– Igen – mondta.

d – Ha ezután azt kérdezné az illető tőlünk: „Nemde a jámborságról is azt állítjátok, hogy az erények közé tartozik?", azt hiszem, igennel felelnénk.

– Úgy van – válaszolta.

– „De akkor róla is állítjátok, hogy valamilyen határozott dolog?" – kérdezné tovább. Mi pedig erre is igennel felelnénk. Vagy talán nem?

Prótagorasz osztotta nézetemet.

– „De akkor vajon ez a dolog önmagában tekintve istentelen-e vagy pedig jámbor?" – folytatná a kérdezősködést. Erre azonban már megdühödnék, és azt monda-

e nám neki: „Elég legyen, szerencsétlen! Miféle dolog legyen jámbor, ha maga a jámborság nem az?" S te mit mondanál? Nem ugyanígy felelnél?

– De igen, feltétlenül – mondta.

XIX. – Erre most már a mi emberünk ezt kérdezhetné: „Hogyan is mondtátok az imént? Vagy talán rosszul értettelek benneteket? Hiszen ha jól értettem, azt állítottátok, hogy az erény részei úgy viszonylanak egymáshoz, hogy mindegyik különbözik a másiktól." Erre én azt mondanám neki: „Lehet, hogy különben mindent helyesen értett, de ha azt hiszi, hogy ezt én állítottam,

331 a nem figyelt eléggé. Mert ezt Prótagorasz állította egyik válaszában, én csupán a kérdező szerepét töltöttem be." Ha mármost azt kérdezné: „Igaza van ennek az embernek, Prótagorasz? Te állítod, hogy az erény részei merőben különböznek egymástól? A te nézeted ez?", mit felelnél neki?

– Nem tagadhatnám, Szókratész, hogy így van – mondta.

– De ha már ezt elismertük, mit felelhetnénk neki,

Prótagorasz, ha a következő kérdést tenné fel nekünk: „A jámborságról tehát nem állítható, hogy igazságos, és az igazságosságról sem, hogy jámbor, hanem éppen hogy istentelen; a jámborság pedig, minthogy nem igazságos, tehát igazságtalan, az igazságosság pedig istentelen?" Valóban, mit felelhetnénk neki? Mert én magam, ami engem illet, bizony nem tagadnám, hogy az igazságosság jámbor dolog, valamint, hogy a jámborság igazságos. És a te nevedben is, ha nem lenne ellene kifogásod, ugyanazt felelném, vagyis hogy az igazságosság vagy teljesen megegyezik a jámborsággal, vagy legalábbis a lehető legnagyobb mértékben hasonlít hozzá, és nincs még két dolog, ami annyira szoros rokonságban állna egymással, mint az igazságosság a jámborsággal és a jámborság az igazságossággal. Nos, mi a véleményed? Lenne valami kifogásod ez ellen a válasz ellen, vagy te is hasonlóképpen vélekedsz?

– Nem nagyon hiszem, Szókratész, hogy ilyen egyszerű a dolog – felelte. – Aligha lehet csak úgy egyszerűen feltenni, hogy az igazságosság jámbor, a jámborság pedig igazságos dolog; azt hiszem, mégiscsak van köztük némi különbség. De mit bánom én – mondta –, ha akarod, fogadjuk el, hogy az igazságosság valóban jámbor, a jámborság pedig igazságos dolog.

– De nem, ne vegyük a dolgot ennyire félvállról – mondtam. – Nincs szükségem az ilyenfajta „ha akarod" vagy „ha úgy tetszik neked" bizonyításra: rólam és rólad van szó. Amikor pedig azt mondom, hogy rólam és rólad van szó, valójában arra gondolok, hogy ezen az úton fogjuk a kérdést a legalaposabban megvizsgálni, feltéve, ha azokat a „ha"-szólamokat kikapcsoljuk a vizsgálatból.

– Nos hát – válaszolta –, valóban van valami hasonlatosság az igazságosság és a jámborság között; hiszen

bizonyos szempontból minden dolog hasonlít a másikhoz. Mert valamilyen vonatkozásban a fehér is hasonlít a feketéhez, a kemény is a puhához, és ugyanígy mindazok a dolgok is, amelyek látszólag a legélesebb ellentétben állnak egymással, hasonlítanak egymáshoz. S noha fentebb az arc részeiről is azt állítottuk, hogy mindegyiknek más tulajdonságai vannak, és egyik sem olyan, mint a másik, mégiscsak tagadhatatlan, hogy valamilyen
e módon van köztük valami hasonlatosság. Így hát az előbbi okoskodásod mintájára, ha annyira kedved telik benne, ezekkel kapcsolatban is bebizonyíthatod, hogy mindegyik hasonlít a másikhoz. Csakhogy nem helyes eljárás az olyan dolgokat, amelyek között van valami hasonlatosság, mindjárt hasonlónak mondani, mint ahogy azokat sem nevezhetjük egymástól elütőknek, amelyek között van némi eltérés – legyen bár a hasonlóság vagy az eltérés bármily csekély.

Erre csodálkozva így szóltam hozzá:

– Szerinted tehát úgy viszonylik egymáshoz az igazságos és a jámbor, hogy csupán csekély hasonlatosság van közöttük?

– Egyáltalában nem úgy – felelte –, de amúgy sem,
332 a ahogy – ha sejtelmem nem csal – te gondolod.

– Nos hát – mondtam –, minthogy azt kell hinnem, hogy nincs ínyedre ez a kérdés, ne foglalkozzunk vele többet. Vegyük inkább szemügyre egy másik állításodat.

XX. – Ismered azt a szót, hogy esztelenség?

– Ismerem – felelte.

– Ennek a dolognak nem szöges ellentéte a bölcsesség?

– Én legalábbis azt hiszem – felelte.

– Vajon amikor az emberek helyesen és hasznosan cselekednek, józanul járnak el szerinted vagy sem?

– Józanul – mondta.

b – Nemde a józanság teszi őket józanná?

– Feltétlenül.

– Nemde, akik helytelenül cselekednek, azok esztelenül járnak el, és az ilyeneket nem is nevezhetnénk józannak?

– Nekem is az a véleményem – mondta.

– Így hát az esztelen cselekedet éppen ellenkezője a józannak?

Ehhez is hozzájárult.

– Nemde az esztelen cselekedeteket esztelenségből követjük el, a józanokat pedig józanságból?

Elismerte.

– S ha valamilyen cselekedetnél erőt fejtünk ki, ugye azt erővel visszük véghez, különben pedig tunyán?

Neki is ez volt a véleménye.

– Ha pedig valamit gyorsan csinálunk, az gyors cselekvés, ha viszont lassan, az lassú?

Nem tagadta.

c – És általában mindazt, amit ugyanúgy csinálunk, ugyanaz az ok váltja ki, amit pedig ellenkező módon, azt ellenkező ok?

Hozzájárult.

– Nos helyes – mondtam. – De van-e olyan valami, amit szépnek nevezel?

Igennel válaszolt.

– Van-e ennek valami más ellentéte, mint a rút?

– Nincsen.

– Van-e aztán olyan valami, ami jó?

– Van.

– Van-e ennek más ellentéte, mint a rossz?

– Nincsen.

– Van-e továbbá magas hang?

– Van.

– És ennek sincs semmi egyéb ellentéte, mint a mély hang?

– Nincs.

– Így hát – mondtam – az ellentétpárok minden tagjának csak egy ellentéte van és nem több?

Azt felelte, hogy neki is ez a véleménye.

d – Jól van hát – folytattam –, vessük akkor össze mindazt, amiben eddig sikerült megegyeznünk. Nemde egyetértünk abban, hogy minden dolognak csak egy ellentétes párja van és nem több?

– Egyetértünk.

– Abban is, hogy ellentett értelmű cselekedeteket ellentett értelmű okok váltanak ki?

– Úgy van.

– S nemde arra vonatkozólag is megegyeztünk, hogy az esztelen cselekedet éppen ellenkezője a józannak?

– Igen.

– Továbbá, hogy a józan cselekedetet józanságból, az esztelent pedig esztelenségből követjük el?

Hozzájárult.

e – Nemde, ha ellenkezőképpen cselekszünk, ellenkező okból teszünk így?

– Igen.

– Tehát az egyik esetben józanságból, a másikban pedig esztelenségből cselekszünk?

– Igen.

– Tehát ellenkezőképpen?

– Vitathatatlanul.

– Bizonyára ellentett okokból?

– Úgy van.

– Ellentéte tehát az esztelenség a józanságnak?

– Úgy látszik.

– Emlékszel-e rá, hogy az imént viszont arra vonat-

kozólag egyeztünk meg, hogy az esztelenség a bölcsességnek ellentéte?

Nem tagadta.

333 a – És hogy valamely dolognak csak egy ellentéte van?

– Én is azt állítom.

– Melyik állítást vonjuk akkor vissza, Prótagorasz? Talán azt, hogy valamely dolognak csak egy ellentéte van, vagy pedig azt, amely szerint a józanság és a bölcsesség, noha mindkettő része az erénynek, mégis különböznek egymástól, s nemcsak hogy különböznek, hanem éppen úgy, mint az arc részei, teljesen el is ütnek egymástól, akár önmagukban tekintjük őket, akár tulajdonságaikat vesszük szemügyre? Melyik állítást vonjuk tehát vissza? Mert ezt a két állítást aligha tudja elviselni az, akinek zenei hallása van: hiszen nem egyformán
b csengenek, és így összhang sem lehet köztük. De hogyan is csenghetnének egyformán, amikor szükségszerű, hogy egy bizonyos dolognak csak egy ellentéte van, s több soha, az esztelenségnek pedig – mint egy bizonyos dolognak –, úgy látszik, hogy a bölcsesség és a józanság egyaránt ellentéte. Vagy talán, Prótagorasz, másképp áll a dolog? – kérdeztem.

Azt felelte, hogy egyetért velem, noha nagyon akarata ellenére tette.

– Vagy talán a józanság és a bölcsesség nem egy? Az előbb is úgy látszott, hogy az igazságosság és a jámborság majdnem azonosak. De rajta, Prótagorasz, ne csüggedjünk, hanem vizsgáljuk meg még azt is, ami hátravan. Vajon az a véleményed, hogy egy törvényellenesen
c eljáró ember józannak nevezhető, valahányszor törvényellenes cselekedeteit végrehajtja?

– Szégyellném magam, Szókratész – mondta –, ha igent mondanék, noha számos embernek ez a véleménye.

– Hozzájuk intézzem hát szavaimat vagy hozzád? – kérdeztem.

– Ha úgy tetszik, fordulj szembe először ezzel a széles körben elterjedt felfogással – felelte.

– Nos, nekem mindegy, de te azért válaszolj csak kérdéseimre, akár egyetértesz ezzel a felfogással, akár nem. Mert engem elsősorban mindig az érdekel, hogy magát az állítást vizsgáljam meg; közben azonban mégis megesik, hogy nekem, a kérdezőnek, valamint a válaszadónak a véleménye is kiderül.

d XXI. Prótagorasz először kérette magát egy darabig; azzal mentegetőzött, hogy a kérdés meglehetősen kényes. De aztán mégiscsak beleegyezett a válaszadásba.

– Rajta hát – mondtam –, kezdjük a dolgot az elején. Azt hiszed, vannak olyan emberek, akik józan állapotban jogtalanságokat képesek elkövetni?

– Nem bánom, azt hiszem – mondta.

– Most már, aki józan állapotban van, eszénél van szerinted?

– Úgy van.

– De hogy eszénél van valaki, az annyit jelent, hogy jogtalan cselekedetét alaposan megfontolta?

– Nem bánom – mondta.

– És a jogtalanul cselekvőknek jól megy a sora vagy rosszul?

– Jól.

– Azt állítod, hogy vannak bizonyos dolgok, amelyek jók?

– Azt állítom.

– Vajon azok a dolgok jók, amelyek hasznot hajtanak az embereknek? – kérdeztem.

e – Zeuszra – felelte –, olyan dolgokat is nevezek jónak, amelyek nem az embereknek hasznosak.

De már láttam, hogy Prótagorasz ingerült, harcra

kész, és össze is szedte magát, hogy visszavágjon. Minthogy hát észrevettem, hogy ilyen hangulatban van, óvatosan és szelíden folytattam a kérdést.

– Vajon, Prótagorasz – fordultam hozzá –, olyan dol-
334 a gokról beszélsz, amelyek egy embernek sem hasznosak, vagy amelyek általában véve semmiképpen sem hasznosak. És ez utóbbiakat nevezed jónak?

– Egyáltalán nem – felelte –, hanem én ismerek sok olyan dolgot, ami az ember szempontjából haszontalan – ételeket, italokat, gyógyszereket és még ezer más hasonlót –, de sok olyat is, ami hasznos. Vannak aztán olyan dolgok, amelyek az embernek se nem hasznosak, se nem haszontalanok, a lovak szempontjából viszont nem közömbösek; más dolgok aztán csupán a marhák, megint mások pedig csupán a kutyák szempontjából jönnek számba. Vannak aztán olyan dolgok is, amelyek az említett lények egyikének sem jelentenek semmit, a fák szempontjából viszont fontosak. Ezek között is lehetnek olyanok, amelyek a gyökereknek jók, de a hajtá-
b soknak rosszak. Így például valamennyi növény gyökerének jót tesz a trágyázás, de csak próbáld meg a sarjakat és a fiatal hajtásokat megtrágyázni: mind elpusztulnak. Felhozhatjuk azután az olaj példáját is: ez valamennyi növényre végzetes, emellett minden állat szőrzetének is vesztét okozza, az ember hajának viszont – és általában egész testének – kellemes. Így hát bizony tarka és sokszínű valami a jó, úgyhogy még itt is, az embernél, ami
c teste külső részének jó, a belső részek számára a legártalmasabb lehet. Ezért az orvosok is mind megtiltják a gyengélkedőknek, hogy olajat használjanak, legfeljebb csak az ételekhez egészen keveset, éppen csak annyit, hogy elnyomhassák vele azt a kellemetlen érzést, amelyet a szagok keltenek a tésztafélék és a húsételek élvezésénél.

XXII. Mikor szavait befejezte, a jelenlevők lelkesen megéljenezték, hogy szép előadását megjutalmazzák. Én azonban így szólaltam meg:

– Sajnos, Prótagorasz, én bizony feledékeny ember
d vagyok, és hogyha valaki hosszú előadást tart nekem, elfelejtem, hogy tulajdonképpen miről is volt szó. Ha történetesen nagyothalló volnék, és te beszélgetni akarnál velem, minden bizonnyal kötelességednek tartanád, hogy hangosabban szólj hozzám, mint a többiekhez; ugyanígy a jelen helyzetben, ha már egy feledékeny emberrel hozott össze a sorsod, kurtítsd meg, kérlek, válaszaidat, és adj rövidebb feleleteket, ha azt akarod, hogy követhesselek.

– Mit akarsz mondani azzal, hogy adjak rövid válaszokat? Talán rövidebben feleljek, mint ahogy szükséges? – kérdezte.

– Korántsem – válaszoltam.

– Tehát úgy feleljek, ahogy szükséges? – kérdezte.

e – Igen – mondtam.

– Mármost aszerint szabjam meg válaszaim terjedelmét, amint én tartom szükségesnek, vagy amint te?

– De hiszen azt hallottam – válaszoltam neki –, hogy te meg tudod tenni, sőt mást is meg tudsz tanítani rá, hogy ugyanarról a tárgyról, ha úgy tetszik neked, hosszú előadást tarts – úgy, hogy sose fogyj ki a szóból –, de
335 a képes vagy röviden is szólni, úgy, hogy senki sem tudja magát nálad tömörebben kifejezni. Ha tehát velem óhajtasz beszélgetni, használd kedvemért az utóbbi, szűkszavú előadásmódot.

– Szókratész – felelte –, én már sok emberrel vívtam szócsatát. De ha mindig úgy tettem volna, mint ahogy most kívánod, vagyis ha úgy beszéltem volna, amint ellenfelem szerette volna, soha senkinek nem tudtam

volna fölébe kerekedni, és Prótagorasz neve ma mit sem jelentene a görögök előtt.

De már jó ideje figyeltem, hogy Prótagorasz sincs
b megelégedve saját válaszaival, és láttam: saját jószántából nem fogja tovább vállalni, hogy csupán a válaszadó szerepére szorítkozzon a beszélgetésünkben. Minthogy így azt kellett gondolnom, hogy immár semmi keresnivalóm sincs ebben a társaságban, ezt mondtam:

– Hidd el nekem, Prótagorasz, magam sem kívánom, hogy megbeszélésünk a te számodra ellenszenves formában folytatódjon, de csak akkor vagyok hajlandó részt venni benne, ha rászánod magad, hogy úgy vezesd, hogy követni tudjalak. Te ugyanis – mint mindenki mondja rólad és magad is állítod – képes vagy a beszél-
c getést bőbeszédű vagy szűkszavú formában vezetni, hiszen te bölcs ember vagy. Én azonban bőbeszédű tárgyalásra képtelen vagyok, bármennyire szeretnék is érteni hozzá. Így a beszélgetés folytatása érdekében neked kellene engedned, hiszen te a vitatkozás mindkét módjához értesz. Minthogy azonban erre nem vagy hajlandó, de nekem is van még valami dolgom – mert el kell még valahová mennem –, s így nem lenne módomban véget érni nem akaró fejtegetéseidet megvárnom, távozom, ámbár nem kétséges, hogy nagy örömet szerezne nekem, ha tovább hallgathatnálak.

Amint szavaimat befejeztem, tüstént fel is akartam állni, hogy elmenjek. Ebben a pillanatban azonban Kalliasz megragadta jobbjával a kezemet, baljával pedig
d ennek a most is rajtam levő rövid köpenyemnek a segítségével tartott fogva, és így szólt:

– Nem engedünk el, Szókratész. Mert ha elmennél, a beszélgetés már nem lenne igazi. Arra kérlek tehát, maradj velünk, hiszen senkit sem ismerek, akit szívesebben hallgatnék, mint téged és Prótagoraszt, amint

egymással vitatkoztok. Tedd meg tehát valamennyiünk kedvéért ezt a szívességet.

Erre – miközben már felálltam, hogy elmehessek – így szóltam:

– Hipponikosz fia, a bölcselkedés iránti szereteted
e állandó csodálatom tárgya. Most is dicsérlek és becsüllek érte. Ezért szívesen eleget tennék kérésednek, ha ez nem lenne lehetetlen. Most azonban olyan a helyzet, mintha arra kérnél, hogy a Himerából való Kriszónnal,
336 a ezzel a teljesítményei csúcsán álló futóval vagy vágtázóval szemben álljam meg a sarat. Ha ilyesmit kérnél tőlem, a következőket válaszolnám neked: Azt hiszed, nem szeretném nálad is jobban, ha ezekkel a futókkal lépést tudnék tartani? Csakhogy hiába, mert képtelen vagyok rá. De ha mégis szeretnéd látni, amint én és Kriszón együtt futunk, őt kellene megkérned, hogy engedjen az iramból, mert én nem tudok gyorsan futni, de ő tud lassan. Így hát ha arra érzel vágyat, hogy Prótagorasz és az én beszélgetésemnek fültanúja légy, őt kell
b megkérned, hogy úgy feleljen kérdéseimre most is, miként kezdetben: röviden és szorosan a kérdésekhez tartva magát. Mert ha erre nem hajlandó, milyen módját találjuk ki a beszélgetésnek? Szerintem ugyanis egészen más dolog kölcsönös beszélgetésen alapuló összejövetelen részt venni, valamint népszónok módjára előadást tartani.

– De gondold csak meg jobban, Szókratész – mondta. – Azt hiszem, méltányos alapra helyezkedik Prótagorasz, amikor a maga számára azt kéri, hogy úgy beszélhessen, ahogy neki tetszik, s te is, ahogy kedved tartja.

XXIII. Erre Alkibiadész ragadta meg a szót, és a következőket mondta:

– Nincs igazad, Kalliasz. Mert ez a mi Szókratészunk nyíltan kifejti, hogy semmit sem ért a bőbeszédű előadá-

sokhoz, és ezen a téren átengedi Prótagorasznak az elsőséget. De szeretném látni azt az embert, aki meg tudná őt előzni a párbeszéd művészetében, és jobban tudna számot adni vagy számon kérni valamiről. Ha tehát Prótagorasz is elismeri, hogy a beszélgetés művészetében alatta marad Szókratésznak, ezzel elégtételt szolgál-
c tat neki. De hogyha ezt a művészetet a maga számára is igényli, akkor járuljon hozzá a kérdések és feleletek formájában való beszélgetéshez, és ne adjon minden
d kérdésre végtelenbe nyúló feleletet, csak azért, hogy megkerülje az érvelést, és ne kelljen számot adnia. Különben csak azt teszi, hogy addig nyújtja a választ, amíg a hallgatók nagy része el nem felejti, mire is vonatkozott tulajdonképpen a kérdés. Szókratész azonban – ezért kezeskedem – sohasem fogja elfelejteni, még ha azt állítja is önmagáról – ami nem egyéb tréfánál –, hogy feledékeny. Én tehát azt hiszem, Szókratész kívánsága a Prótagoraszéval szemben méltányosabb. Szükségesnek tartom ugyanis, hogy mindenki nyíltan mondja meg a véleményét.

Alkibiadész után, ha jól emlékszem, Kritiasz szólalt meg:

– Barátaim, Prodikosz és Hippiasz, úgy tűnik nekem, hogy Kalliasz inkább Prótagorasszal érez, Alkibiadész-
e ről pedig tudjuk, hogy abban az ügyben, amelyért lelkesedik, mindig ki akarja vívni az igazát. Nekünk azonban nem szabad állást foglalnunk sem Szókratész, sem pedig Prótagorasz oldalán, hanem valamennyiünk nevében arra kell kérnünk őket, hogy ne szakítsák félbe kellős közepén a vitát.

337 a Mikor befejezte szavait, Prodikosz vette fel a beszéd fonalát.

– Szerintem igazad van, Kritiasz – mondta. – Mert az ilyenfajta vitáknál jelenlévő hallgatóságnak mindkét

féllel szemben pártatlannak kell lennie, ami azonban nem jelenti azt, hogy közömbösnek is. A kettő ugyanis nem ugyanaz: igaz, mindkét felet pártatlanul kell meghallgatnunk, megítélésükben azonban már nem lehetünk közömbösek, hanem a bölcsebbet többre, a tudatlanabbat pedig kevesebbre kell tartanunk. Én tehát a magam részéről arra kérlek benneteket, Prótagorasz és Szókratész, engedjetek valamennyiünk kívánságának, és
b folytassátok a felvetett kérdésekről szóló vitát. De vigyázzatok, nem veszekedésről van szó; vitát ugyanis kölcsönös jóindulattal barátok szoktak egymással folytatni, a veszekedés pedig azok dolga, akik összekülönböztek valamin vagy ellenségei egymásnak. Ha megfogadjátok szavaimat, összejövetelünk a legszebb rendben fog lefolyni. Mert így biztosíthatjátok magatoknak leginkább, hogy mi, hallgatóitok, benneteket mint vitatkozó feleket ne csupán üres dicsérettel fizessünk ki, hanem valóban méltányoljunk. A hallgatóság ugyanis akkor méltányol valakit, ha őszinte meggyőződésből, minden mellékgondolat nélkül elismeri, a dicséret viszont gyakran csak udvariassági szólam, jobb meggyő-
c ződésünkkel ellenkező kegyes hazugság. De nekünk, hallgatóitoknak is ezzel az eljárással biztosíthattok leginkább szellemi élvezetet, s nem puszta gyönyörűséget. Mert szellemi élvezetben akkor van része az embernek, ha tanul valamit és azt belátásával szelleme részévé teszi, gyönyört pedig az érez, aki eszik valamit, vagy valami más kellemes testi érzete van.

XXIV. Ezt mondta Prodikosz, és szavait a hallgatóság jó része nagy tetszéssel fogadta. Utána a bölcs Hippiasz szólalt meg:

– Férfiak, ti, akik itt jelen vagytok, szerintem a természet szava, nem pedig a törvény betűje szerint mi
d valamennyien rokonok, egymáshoz tartozók és polgár-

társak vagyunk. Hiszen a hasonló természettől fogva rokona a hasonlónak, a törvény pedig, az emberek zsarnoka, sok esetben erőszakot követ el a természeten. Bizony nagy szégyen lenne, ha mi, akik ismerjük a dolgok természetét – hiszen a legbölcsebbek vagyunk a görögök között –, és éppen ezért most összegyűltünk Görögország szellemi középpontjában, Athénban, és a
e városnak is ebben a legtekintélyesebb és legdicsőbb házában, tehát bizony szégyen lenne, ha nem tudnánk ehhez a méltósághoz méltóan megnyilatkozni, és mint a legközönségesebb emberek, összekülönböznénk egy-
338 a mással. Én tehát azt kérem és egyúttal tanácsolom is, Prótagorasz és Szókratész, hogy egyezzetek meg valami közbülső megoldásban, és legyünk mi többiek a döntőbírák. Te se ragaszkodj tehát, Szókratészom, túlságosan a beszélgetésnek ahhoz a szűkszavú, hajszálpontos formájához, ha az sehogy sem tetszik Prótagorasznak, hanem engedj álláspontodból, és ereszd meg a szavak gyeplőjét, hogy pompájukat és fordulataikat jobban élvezhessük. De Prótagorasz se feszítse ki valamennyi vitorláját és ne fogjon be minden szelet; ne fusson ki a szavak óceánjára, és ne veszítse szeme elől a földet. Térjetek ezért mindketten valamilyen középútra. Tegyetek tehát eszerint, és fogadjátok meg tanácsomat:
b válasszatok bírót vagy felügyelőt, aki majd mindkettőtökkel megtartatja a helyes közbülső mértéket a beszédben.

XXV. Ez tetszett a jelenlevőknek, és valamennyien hangosan kifejezték elégedettségüket. Kalliasz mindjárt ki is jelentette, hogy nem enged elmenni, és a többiekkel együtt arra kért, hogy nevezzek meg egy felügyelőt. Én azonban azt mondtam, hogy nem lenne illendő dolog a beszélgetés vezetésére versenybírót választani.

– Mert ha az, akit kiválasztunk – mondtam –, szelle-

miekben alattunk állna, nem lenne helyes, hogy nála többet érők ügyében rendelkezzék; ha pedig hozzánk hasonló lenne, még akkor sem lenne rendben a dolog. Hiszen a hasonló ugyanazt tenné, amit mi, úgyhogy
c megválasztása feleslegesnek bizonyulna. Akkor tehát olyan valakit fogtok választani, aki nálunk kiválóbb. De meg kell mondanom az igazat: kötve hiszem, hogy olyan valakit találhassatok, aki ennél a mi Prótagoraszunknál bölcsebb volna. Ha pedig választotok valakit, akiről azt állítjátok, hogy derekabb nála, noha semmilyen szempontból sem jobb, megint csak méltatlanul jártok el vele szemben, hiszen föléje állíttok valakit, mintha ő valami hitvány ember volna. Ami viszont engem illet, az egész dolog egyáltalán nem érint. De hogy összejövetelünk és
d megbeszélésünk mégis óhajotoknak megfelelően folyjon le, ezt szándékozom tenni. Ha Prótagorasz nem akarja a válaszadás szerepét vállalni, ám legyen ő a kérdező, én majd felelni fogok, s egyszersmind megkísérlem megmutatni neki, miképpen kell szerintem a válaszadónak felelnie. Miután pedig megfeleltem valamennyi kérdésére, amelyet csak fel akart tenni, ő is álljon még egyszer kötélnek, s válaszoljon megint, de most már hozzám hasonlóan, kérdéseimre. De ha nem mutatkozik hajlandónak rá, hogy válaszaiban szorosan a feltett kérdéshez tartsa magát, én is meg ti is, valamennyien együtt meg fogjuk kérni – amint ti is megkértetek engem –, hogy ne
e tegye lehetetlenné megbeszélésünket. Erre a feladatra azonban szükségtelen egyvalakit megtenni felügyelőnek: szerepét majd ti együtt fogjátok betölteni.

Ebben az eljárásban valamennyien meg is egyeztek. Prótagorasznak ugyan nem nagyon volt ínyére a dolog, mégsem térhetett ki az elől, hogy ő is hozzájáruljon, hogy először ő tesz fel kérdéseket, és ha már eleget

kérdezett, akkor ő fog kötélnek állni, és rövid válaszokat fog adni.

XXVI. A kérdezést nagyjából a következőképpen kezdte:

– Véleményem szerint, Szókratész, az ember műveltsége szempontjából alapvetően fontos, hogy járatos le-
339 a gyen a költői művekben. Ezen pedig azt értem, hogy meg tudja ítélni, melyik költői alkotás nevezhető sikerültnek és melyik nem, továbbá, hogy értsen elemzésükhöz, és ha ezekkel a dolgokkal kapcsolatban kérdést intéznek hozzá, számot tudjon adni. Kérdésem tárgya természetesen most is ugyanaz lesz, mint amiről eddig is beszélgettünk: az erény; csakhogy a költészet területére viszem át az ügyet; ez lesz az egyetlen különbség. Mármost Szimónidész egy helyen a következőképpen szól a thesszáliai Kreón fiához, Szkopaszhoz:

b Válni nehéz igazán nekünk derékké,
hogy a kéz váljék s a láb, meg az elme is
jóvá teljesen és ne érje semmi gáncs.*

Ismered ezt a dalt, vagy mondjam el az egészet?

– Nincs szükség rá – feleltem –, mert ismerem, és történetesen rendkívül behatóan foglalkoztam vele.

– Helyes – mondta. – Vajon hát sikerültnek és igaznak tartod vagy sem?

– Nagyon is sikerültnek és igaznak – válaszoltam.

– És akkor is sikerültnek tartod a művet, ha ellentmond önmagának a költő?

– Nem – feleltem.

c – Nézd meg hát akkor alaposabban a verset – mondta.

– De, kedvesem, éppen eleget tanulmányoztam.

– Akkor hát te is tudod, hogy valamivel később nagyjából a következőket mondja a költő:

Nem hihetem, hogy a Pittakosz beszéde
helyes, ámbár bölcs a férfiu, mégis ez
nem helyes szava: „lenni jónak oly nehéz".

Tisztában vagy vele, hogy ugyanaz a költő mondja ezt is meg az előbbit is?

– Tisztában vagyok vele – feleltem.

– Akkor hát azt hiszed, hogy ez utóbb mondottak összhangban vannak az előbbiekkel?

– Nekem legalábbis úgy tűnik. – De mégiscsak tartottam tőle, hátha mond valamit, és így folytattam: – De hát te nem ezen a véleményen vagy?

d – Már hogyan hihetné az ember, hogy nem mond önmagának ellent az, aki két ennyire különböző dolgot állít? Hiszen először kijelenti a maga nevében, hogy igazán derék emberré válni nehéz, de néhány sorral odább már megfeledkezik róla, és megrója Pittakoszt, aki pedig ugyanazt állítja, mint ő, hogy nehéz derék embernek lenni; kijelenti tehát, hogy nem fogadja el annak a véleményét, aki ugyanazt állítja, mint ő. De nyilvánvaló, hogy amikor megrója azt, aki ugyanazt állítja, mint jómaga, önmagát is megrovásban részesíti, úgyhogy vagy az előbbi, vagy az utóbbi állítása nem lehet igaz.

Amint ezeket kijelentette, a hallgatóság jó része nagy
e éljenzést csapott és fennhangon dicsérte őt. Szavainak és a viharos éljenzésnek hallatára először elsötétült előttem a világ és szédelegni kezdtem, mint hogyha egy jó ökölvívó leütött volna. Aztán – hogy az igazat megvalljam neked – időt akartam nyerni, hogy megvizsgálhassam, mit is akart tulajdonképpen mondani a költő. Ezért Prodikoszhoz fordulok, és a következőképpen szólítom meg:

340 a – Prodikoszom – mondtam –, hiszen Szimónidész a

te földid, tehát illendő volna, ha segítségére sietnél. Azt hiszem, hát, hozzád kell folyamodnom, mint ahogy Homérosznál is az Akhilleusztól szorongatott Szkamandrosz segítségül hívja Szimoiszt, mondván:

> Drága fivérem, jöjj, fékezzük e férfi futását
> mink ketten . . .*

Így hívlak én is segítségemre, hiszen Prótagorasz Szimónidészt „feldúlja azonnal".* Ahhoz ugyanis, hogy Szimónidészt igazolhassuk, szükségünk van a te tudományodra, amellyel meg tudod különböztetni egymástól az akarást és a vágyakozást, mint két különböző dolgot, nem is szólva arról a sok szép példáról, amelyet az előbb felhoztál. Nos hát most is fontold meg, vajon osztani tudod-e nézetemet. Én ugyanis azt hiszem, hogy Szimónidész nem mond önmagának ellent. Mindenekelőtt azonban a következő kérdésre vonatkozólag nyilvánítsd ki véleményedet, Prodikoszom: ugyanazt jelenti-e szerinted valamivé válni és valaminek lenni, vagy mást?

– Zeuszra, mást – felelte Prodikosz.

– Nemde – mondtam – verse elején Szimónidész saját véleményeként azt nyilvánította ki, hogy igazán derék emberré válni nehéz?

– De igen, igazad van – felelte Prodikosz.

– Pittakoszt pedig – folytattam – nem azért rója meg, mint ahogy Prótagorasz gondolja, mert ugyanazt állítja, amit ő, hanem azért, mert mást állít. Pittakosz ugyanis nem azt mondja, mint Szimónidész, hogy nehéz derékké válni, hanem hogy nehéz deréknek lenni. A kettő pedig: valaminek lenni és valamivé válni, nem ugyanaz, Prótagorasz, amint ez a Prodikosz itt tanúsítja. Márpedig ha valaminek lenni és valamivé válni nem ugyanaz, Szimónidész sem mond önmagának ellent. És talán Hé-

sziodosszal együtt ez a Prodikosz és sokan mások is elmondhatják, hogy nehéz dolog emberré válni, mert az erény útja az istenek rendeléséből izzadságos. De ha valaki a csúcsára érkezik, akkor már könnyen birtokában tarthatja, bármilyen nehéz volt is megszereznie.*

XXVII. Prodikosz helyesléssel fogadta szavaimat, Prótagorasz azonban így szólalt meg:

– Védelmedben még nagyobb a hiba, Szókratész, mint abban a mondatban, amelyet védesz.

– Akkor hát, úgy látszik, rossz munkát végeztem,
e Prótagorasz, és nevetségessé teszem magam, mint az olyan orvos, aki gyógyítani akar, és csak súlyosbítja a betegséget.

– Márpedig a dolog úgy áll, ahogy én állítottam – mondta.

– De hát miért? – kérdeztem.

– Nagy tudatlanságról tenne tanúbizonyságot a költő, ha valóban azt állítaná – amint te mondod –, hogy gyerekjáték az erény birtokában megmaradni; márpedig minden embernek az a véleménye, hogy az erényt megtartani mindennél nehezebb dolog.

– Zeuszra – mondtam én –, éppen kapóra jön, hogy
341 a ez a mi Prodikoszunk jelen van beszélgetésünkön. Mert Prodikosz bölcsessége, Prótagoraszom, minden bizonnyal isteni eredetű, ősi bölcsességnek mondható, akár Szimónidészig nyúlik vissza, akár még régebbre. De úgy látszik, hogy te, aki számos más dologban járatos vagy, ehhez nem értesz, nem úgy, mint én, aki viszont, mint ennek a Prodikosznak a tanítványa, értek hozzá. És most is azt kell hinnem hogy nem veszed észre, hogy ezen a szón: nehéz, Szimónidész talán másvalamit ért, mint te. Talán te is úgy vagy ezzel a szóval, mint én a szörnyűvel: hányszor figyelmeztet engem ez a mi Prodikoszunk, valahányszor én téged vagy másvalakit ma-

gasztalva azt mondom, hogy például Prótagorasz ször-
b nyen bölcs ember. Ilyenkor mindig megkérdezi, hogy nem szégyellem-e a kiválót szörnyűnek nevezni. Mert hiszen a szörnyű – mondja ő – annyit jelent, mint rossz. Legalábbis senki nem mondja adott esetben, hogy például a gazdagság vagy a béke, vagy az egészség szörnyű, a betegséget, a háborút és a szegénységet viszont már szokás szörnyűnek nevezni, lévén a szörnyű hasonló értelmű, mint a rossz. Hasonlóképpen a keosziak és Szimónidész a nehéz szót talán olyan értelemben használják, hogy rossz, vagy valami mást értenek rajta, amiről te nem tudsz. Forduljunk hát Prodikoszhoz, mert ha
c valakitől, akkor tőle kell Szimónidész nyelvjárására vonatkozólag felvilágosítást kérni. Nos hát, Prodikoszom, mit értett a nehéz szón Szimónidész?

– Rosszat – mondta.

– Tehát ezért rója meg, Prodikoszom, Pittakoszt is, mert amikor ez azt mondja, hogy nehéz deréknek lenni, Szimónidész számára ez annyit jelent, mintha azt hallaná, hogy rossz dolog deréknek lenni?

– Vajon mi egyebet akart volna mondani Szimónidész, Szókratészom, mint ezt? Pittakoszt éppen azért hibáztatja, mert képtelen volt a szavak helyes értelmét felismerni, minthogy leszboszi volt, és tájszólásban tanult meg beszélni.

– Hallod-e – mondtam –, Prótagorasz, mit mond ez
d a mi derék Prodikoszunk? Lenne-e valami ellenvetésed?

Erre Prótagorasz így szólt:

– Aligha hiszem, hogy igazad van, Prodikoszom. Éppen ellenkezőleg, bizonnyal állíthatom, hogy Szimónidész a nehéz szót nem a rosszal azonos értelemben használta, hanem ugyanazt értette rajta, mint mi valamennyien: nehéz az, ami nem könnyű, azaz ami csak nagy nehézségek árán valósulhat meg.

– Nos hát én is tudom, Prótagorasz – mondtam –, hogy Szimónidész valóban ezt akarja mondani, és ez a mi Prodikoszunk is tisztában van vele; ő csupáncsak tréfált, és próbára akart tenni téged, hogy képes vagy-e kitartani állításod mellett. Hiszen hogy Szimónidész a nehézzel valóban nem rosszat akart mondani, mindennél jobban bizonyítja a közvetlenül ezután következő sora. Azt mondja ugyanis:

Csak az istené ily magas jog . . .

Világos tehát, hogy nem azt akarja mondani, hogy rossz dolog deréknek lenni, hiszen rögtön utána kijelenti, hogy csak az isten van ennek a tulajdonságnak birtokában, és csupán az istennek tulajdonítja ezt a kiváltságot. Ha nem ez volna a véleménye, Prodikoszunk joggal nevezhetné őt féktelen kicsapongónak, nem pedig igazi keószinak.* De hogy szerintem mit is akart kifejezni Szimónidész ebben a dalban, szívesen megmondom neked, ha valóban szándékodban van próbára tenni engem, miképpen állok is a költői művek ismerete terén – ahogyan te ezt a dolgot nevezed. De ha mégis inkább úgy tartja kedved, kész vagyok a te véleményedet meghallgatni.

Prótagorasz pedig szavaim hallatára így szólt:

– Beszélj te, Szókratész, ha úgy tetszik.

Prodikosz, Hippiasz és a többiek is ostromoltak ezért.

XXVIII. – Nos hát – mondtam – megkísérlem feltárni előttetek, hogy mi a véleményem erről a dalról. Van egy nagyon régi formája a filozófiának, amely egész Görögországban, Kréta szigetén és Spártában a legelterjedtebb; a legtöbb bölcselkedő is ezeken a vidékeken található. Csakhogy ezek eltitkolják tudományukat, és

úgy tesznek, mintha egészen tudatlanok volnának, hogy köztudomásúvá ne váljon róluk, hogy bölcsességgel uralkodnak a görögök fölött. Olyanok tehát, mint azok a szofisták, akikről Prótagorasz az imént megemlékezett. Így azt akarják elhitetni magukról, mintha kiválóságuk a harci erényekben és a bátorságban gyökerezne; attól tartanak ugyanis, hogy ha ismertté válik róluk, miben is rejlik tulajdonképpen kiválóságuk, minden ember annak a dolognak – a bölcsességnek – gyakorlására fogja rávetni magát. Mivel ekként törekvésük igazi tárgyát
c titokban tartják, sikerült a különböző városok Spárta-majmolóit alaposan a falhoz állítaniuk. Ezek ugyanis abban vélik a spártaiakat utánozni, hogy szétverik egymás fülét, ökölvívószíjat tekernek a kezükre, állandóan a tornacsarnokokban lebzselnek, és rövid köpenyeket hordanak, mintha csak ilyesmik által kerekedtek volna a spártaiak a többi görög fölé. A spártaiak pedig, ha már megunták, hogy titokban találkozzanak szofistáikkal, és nyíltan akarják társaságukat látogatni, egyszerűen kiutasítják ezeket a Sparta-majmolókat és a többi idegent, aki ott tartózkodik – s akkor már idegen szemektől nem zavartatva, nyugodtan felkereshetik a szofistákat. Ezen-
d kívül a krétaiakhoz hasonlóan egyetlen ifjúnak sem engedik meg, hogy idegen városokat látogasson: nem akarják, hogy otthoni tanulmányainak eredményei kárba vesszenek. Ezekben a városokban pedig nem csupán a férfiak, hanem a nők is nagyra tartják a műveltséget. Hogy pedig mindezzel igazat mondok, és hogy a spártaiak a filozófiai tárgyú beszélgetések terén a leggondosabb nevelésben részesülnek, arról a következőkből is meggyőződhettek. Ha valaki beszédbe elegyedik egy spártaival – legyen bár egyike a legjelentéktelenebbek-
e nek –, lehet, hogy kijelentéseinek legnagyobb része nem fog jelentősnek mutatkozni, de egyszerre csak, amint

beszélgetés közben alkalom kínálkozik rá, ez a mi emberünk – akárcsak egy ügyes gerelyvető – odavet egy mindenképpen méltánylandó tömör és erőteljes kifejezést, úgyhogy a másik fél szinte törpévé zsugorodik mellette. Azt azonban mind kortársaink, mind pedig elődeink közül számosan felismerték már, hogy a spártai viselkedés lényegében nem annyira a testnevelés iránti vonzalomban, mint inkább a bölcsesség kedvelésében rejlik, mert tudják, hogy annak az embernek, aki ilyesféle
343 a mondásokat képes a beszédébe szőni, tökéletes szellemi nevelésben kellett részesülnie. A milétoszi Thalész, a mütilénébeli Pittakosz, a Priénéből való Biasz, a mi Szolónunk, a lindoszi Kleobulosz, a Khénaiból való Müszón és mint hetedik* köztük a spártai Khilón mind részesei voltak ennek a felismerésnek. Ezek valamennyien nagy vetélytársai, kedvelői és tanítványai voltak a spártai műveltségnek, és hogy az ő bölcsességük is olyan, azt mindennél jobban tanúsítják a nekik tulajdonított megszívlelendő, tömör mondások. Ezeket, mint
b bölcsességük zsengéit, közös összejövetelük alkalmából fel is ajánlották Apollónnak; ekkor írták fel a delphoi templomra azokat a mondásokat, amelyeket ma már az egész világ visszhangoz: ismerd meg önmagadat; és: semmit se túlságosan. De miért is mondom el mindezt? Mert azt akarom vele bizonyítani, hogy ez volt a módja hajdan a bölcselkedésnek: a lakonikus kifejezési mód. Így Pittakosz mondását is, hogy: nehéz dolog derék embernek lenni, amelyet különben a bölcsek is igen nagyra tartottak, szájról szájra adták az emberek. Nos hát, Szimónidész – aki rendkívül szerette volna, ha neve
c mint bölcsé vált volna ismertté – felismerte, hogy ha sikerülne neki ezt a mondást, akárcsak egy jónevű atléta elsőségét, megdöntenie, és ő maradna a győztes, akkor éppen ő tenne szert nagy hírnévre kortársai előtt. Az én

véleményem szerint tehát ennek a mondásnak megcáfolására írta az egész dalt: ezen a kerülő úton akarta az említett mondás érvényét megsemmisíteni.

XXIX. De vizsgáljuk meg valamennyien együtt, hogy igazam van-e. Vegyük szemügyre a dal kezdetét. Ez azonnal esztelenségnek bizonyulna, ha a költő csupán annyit akarna megállapítani, hogy nehéz dolog de-
d rék emberré válni, és mégis beletenné azt a szót, hogy *men* (egyfelől). Mert hacsak nem tesszük fel, hogy mintegy Pittakosz mondásával vitába szállva beszél itt Szimónidész, azt kellene gondolnunk, hogy minden alap nélkül veti oda a szót. Ugyanis Pittakosz ismert mondásával szembehelyezkedve állítja itt: Nem úgy van, Pittakosz, nem az a nehéz – tudniillik deréknek lenni –, hanem derék emberré válni nehéz dolog, igazán nehéz.* Az igazán szót tehát a nehézzel, nem pedig a derékkel kell összekapcsolni; nem arról van tehát szó, mintha
e volnának olyanok, akik igazán derék emberek, mások viszont derék emberek, de nem igazán azok. Ez ostobaság volna, és méltatlan Szimónidészhez. Fel kell tehát tennünk, hogy a dal szórendjében az igazán szó helye fel van cserélve. Úgy kell gondolnunk a dolgot, mintha Pittakosz mondása állna a vers elején, és Pittakosz meg Szimónidész vitájának volnánk tanúi: „Halljátok, em-
344 a berek, nehéz dolog embernek lenni" – mondja Pittakosz, és erre Szimónidész válasza: „Nincs igazad, Pittakosz, mert nem derék embernek lenni, hanem derék emberré válni – hogy a kéz s a láb meg az elme is jóvá váljék teljesen, és ne érje semmi gáncs –, ez az, ami igazán nehéz dolog." Ezen az alapon már megokoltnak tekinthetjük a *men* szónak a versben való használatát és az igazán szó helyét. A vers következő sorai is teljesen igazolják, hogy a költő valóban ezt akarta kifejezni.
b S mindezeknek a részleteknek az elemzésével kapcsolat-

ban is számos bizonyítékot lehetne felhozni rá, milyen kitűnő ez a dal: igazán bájos és nagy műgonddal készült költemény. De ez már messzire vezetne. Így elégedjünk meg az egész mű alapgondolatának és célzatának vizsgálatával; a költemény célzata pedig elejétől a végéig kétségkívül semmi egyéb, mint Pittakosz mondásának a cáfolata.

XXX. Ugyanígy néhány sorral később – szavait prózában visszaadva – a következőket mondja: Igaz, derék emberré válni nehéz dolog, de mégiscsak lehetséges,
c legalábbis bizonyos időre; ámde derék emberré válva, ebben az állapotban megmaradni és derék embernek lenni – amint te állítod, Pittakosz – lehetetlen, és embernek meg sem adatott, csak istené ily magas jog,

az emberek
nem kerülhetik el; silány lesz,
akit a védhetetlen csapás leterít.

Mármost ki az, akit például egy hajó kormányzása közben kivédhetetlen csapás ért? Nyilván nem az, aki semmit sem ért a hajózáshoz; hiszen az ilyen már eleve nem tud védekezni. Mint ahogy azt, aki fekszik, nem lehet
d eldönteni, hanem csak azt, aki áll, úgyhogy csak az állóból lehet fekvőt csinálni, de a fekvőből már nem; ugyanígy csak azt az embert sújthatja kivédhetetlen sorscsapás, aki különben tud magán segíteni, a mindenképpen tehetetlen embert ilyen nem érheti. Így a hajókormányost egy rázúduló súlyos vihar vagy a földművest a rossz időjárás és az orvost a hasonló körülmények lehetetlenné teszik. Mert a derék emberrel előfordulhat, hogy hitvánnyá válik, amint azt egy másik költő is tanúsítja, mondván:

De a derék ember hol hitvány, hol pedig derék.*

Az azonban, hogy a hitvány ember hitvánnyá váljon,
e lehetetlen, minthogy ő szükségképpen állandóan hitvány. Így hát a hozzáértő bölcs és derék embert kivédhetetlen sorscsapás sújtja, lehetetlen, hogy ne váljon silánnyá. Te azonban azt állítod, Pittakosz, hogy nehéz dolog derék embernek lenni. Az igazság azonban az, hogy nehéz dolog ugyan derék emberré válni, de mégis lehetséges, derék embernek lenni azonban lehetetlen.

Mindenki jó, hogyha tette helyes,
de rossz, hogyha nem . . .

345 a Mármost melyik az a helyes cselekvés, amellyel megszerezzük magunknak az elemi ismereteket, és mi teszi az embert ezekben az ismeretekben járatossá? Nyilvánvaló, hogy ezeknek a dolgoknak a tanulmányozása. Miféle helyes cselekvés tesz jó orvossá? Világos, hogy a betegek ápolásának tanulása. De rossz, hogyha nem helyes a tette – folytatja a költő. Ki az hát, akiből rossz orvos lesz? Nyilvánvaló, hogy az, aki elsősorban is orvosnak, azután pedig jó orvosnak nevezhető: mert az ilyenből lehet egyszersmind rossz orvos is. Mi azonban, akiknek fogalmunk sincs az orvosi mesterségről, hiába cselekszünk helytelenül, sohasem leszünk orvosok, vagy ha-
b sonlóképpen ácsok, vagy pedig egyéb hasonló foglalkozásúak. Aki pedig, cselekedjék bár helytelenül, mégsem lehet sohasem orvos, nyilvánvaló, hogy rossz orvos sem lehet. Így hát csak a jó ember lehet valamikor rossz is, ha kora, munkájának fáradalmai vagy valamilyen betegség megtörték, vagy valami egyéb szerencsétlenség sújtotta. Mert a helytelen cselekedet egyetlen oka az, hogy tudásunkat elvesztettük. A rossz ember azonban soha-

sem válhat rosszá, hiszen mindig az, vagy ha mégis rosszá kell válnia, akkor előbb jónak kellett volna lennie.

c A dalnak ez a része tehát azt akarja bemutatni, hogy egyfelől jó embernek – mármint állandóan jónak – lenni nem lehetséges, jóvá válni azonban már lehetséges és hasonlóképpen: rosszá lenni is,

míg
legjobb többnyire az, kit istenek szeretnek.

XXXI. Mindezeket tehát a költő Pittakosz állításának megcáfolására mondja; még világosabban mutatják ezt a költemény következő sorai. Ezek ugyanis a következőképpen hangzanak:

Éppen ezért sohasem fogom kutatni,
ami nem jön meg sosem; s a hiú remény
nem foglalja el életem haszontalan,
hogy azok között megtaláljam a gáncstalant,
kik földünk kenyerét eszik;
de ha föllelem, hírt adok neked is.

d Íme ilyen határozottan és következetesen harcol az egész költeményen át Pittakosz mondása ellen.

Dicsérem és kedvelem nagyon azt
mind önként ki nem tesz
semmi rútat; a sorssal istenek se küzdnek.

Ez is az említett mondás ellen irányul. Szimónidészt ugyanis nem kell annyira műveletlennek gondolnunk, hogy azokat tartaná dicséretre érdemesnek, akik készakarva nem tesznek rosszat, mintha volnának olyan em-

e berek, akik készakarva rosszat cselekednek. Én ugyanis

állítani merem, hogy egyetlen bölcs ember sincs azon a véleményen, hogy bárki is készakarva esne bűnbe, vagy önként követne el valamilyen rút és rossz cselekedetet; a bölcsek valamennyien tisztában vannak vele, hogy mindazok, akik rútul járnak el és rosszat tesznek, nem urai akaratuknak. Így hát Szimónidész sem azt akarja mondani, hogy mindenki, aki csak nem tesz önként valami rútat, dicséretre méltó; a helyes értelmezés csak az lehet, hogy az önként szót önmagára vonatkoztatja. Az volt ugyanis a véleménye, hogy egy szép és derék
346 a embernek gyakran kényszerítenie kell magát, hogy valakit barátjának tartson és dicsérjen, mint ahogy gyakran előfordul, hogy az ember apja, anyja, hazája stb. nem kedvére való. Ha most már gonosz emberekkel esik meg az ilyesmi, mintegy örülnek, ha szüleik vagy hazájuk fogyatkozásait láthatják, sőt ócsárlásaikkal ki is emelik őket és panaszkodnak miattuk, csak hogy ne kelljen szüleikkel és hazájukkal törődniük, és ezért a nemtörődömségükért még szemrehányás vagy gáncs se érhesse őket embertársaik részéről. Ezért még inkább ostorozzák őket, és az amúgy is meglévő elkerülhetetlen ellen-
b tételeket mesterségesen fokozva, még jobban felszítják a gyűlölet tüzét. A derék emberek azonban kötelességüknek érzik, hogy az effajta fogyatkozásokat eltitkolják, és szüleiket, valamint hazájukat csupán dicsérettel illessék. Ha pedig haragra gerjednek valami jogtalanság miatt, amely részükről éri őket, lassanként mégiscsak megvigasztalódnak és megbékélnek, közben pedig meggyőzik önmagukat, hogy nem tehetnek mást, szeretniük és dicsérniük kell hozzátartozóikat. Mármost azt hiszem, Szimónidész is gyakran került abba a helyzetbe, hogy valamely zsarnokot vagy más ilyenfajta embert megdicsérjen vagy dicsőítsen; nem szíve szerint, hanem kény-
c szerből. Ezért mondja hát Pittakosznak is: Ha én ócsá-

rollak téged, Pittakosz, nem azért teszem, mintha kedvem lelném benne. Hiszen

kedves mind nekem, aki nem gonosz,
s nem vad indulatú nagyon,
s tudja, mit szeret állama,
s aki tiszta is; őt bizony sohasem
ócsárolom.
– Nem kedvelem ugyanis a gáncsot. –
Mert a balgatagok
sokan vannak.

Úgyhogy ha valaki kedvét leli az ócsárlásban, a szidalmazásban, ugyancsak kielégülhetne.

Úgy van:
minden szép, mibe rút keverve nincsen.

d Ezt azonban nem úgy gondolja, mintha azt mondaná: Valóban, minden fehér, amihez nem keveredik valami fekete; mert ez rendkívül nevetséges volna. Valóban azt akarja itt kifejezni, hogy még a középszerűbe is belenyugszik, még a középszerűséget sem kívánja ócsárolni. És – amint mondta – nem kutatom a gáncstalan embert, hogy megtaláljam azok között, akik földünk kenyerét eszik, de ha föllelem, hírt adok neked is: hiszen ha ez volna a szándékom, soha senkit sem részesítenék dicséretben. Valójában én már azzal is meg vagyok elégedve,
e ha valaki csak középszerű, és semmi rosszat nem követ el. Mert én dicsérem és kedvelem nagyon azt – és itt mütilénéi dialektusban beszél, minthogy Pittakosznak mondja, hogy dicsérem és kedvelem nagyon azt mind önként (itt az önként szó után kell egy kicsit megállni az előadásban) –, ki nem tesz semmi rútat; ebből aztán

következik, hogy vannak olyanok is, akiket nem jószántamból dicsérek és szeretek. Téged sem ócsároltalak
347 a volna tehát soha, Pittakosz, ha állításod csak féligmeddig is megfelelt volna a valóságnak és az igazságnak. Most azonban nem hallgathatom el kifogásaimat, hiszen a legnagyobb jelentőségű dolgokról kockáztatod meg a leghelytelenebb állításokat, és közben azt a látszatot kelted, mintha igazad volna.

Íme, Prodikosz és Prótagorasz, ezzel a szándékkal írta szerintem Szimónidész a költeményt – mondtam.

XXXII. Erre Hippiasz szólalt meg:

– Úgy tűnik nekem, Szókratész, hogy ami téged illet,
b helyesen értelmezted a dalt. Volna azonban nekem is egy egészen csinos beszédem róla, amit szívesen előadok nektek, ha kíváncsiak vagytok rá.

– Helyes, Hippiaszom – szólt erre közbe Alkibiadész –, de inkább máskor. Mert most úgy illik, hogy tartsunk ki amellett, amiben Prótagorasz és Szókratész megegyeztek egymással: ha Prótagorasznak még most is úgy tetszik, csak kérdezzen tovább, Szókratész majd felelni fog, ha azonban hajlandó már Szókratész kérdéseire felelni, legyen a másik a kérdező.

– Ami engem illet – mondtam –, én Prótagoraszra bízom a választást: döntsön aszerint, amint neki kellemesebb. Ha azonban nincs ellene kifogása, hagyjuk már
c a dalok és költemények elemzését. Annak a dolognak viszont, amiről beszélgetésünk elején kérdezgettelek, Prótagoraszom, szívesen a végére járnék, a te segítségeddel vizsgálva meg a kérdést. Én ugyanis azt hiszem, hogy a költészetről beszélgetni egészen ugyanaz, mintha közönséges, vásári emberek tartanának szümposziont. Ezek ugyanis műveletlenek lévén, képtelenek csupán
d egymás hangjának és beszédének élvezetéért összeülve iddogálni; jól felverik hát a fuvolásnők árát, és így a

drágán megfizetett fuvola idegen hangja lesz az, ami társaságukat együtt tartja. Ahol azonban az asztaltársak szép és derék és művelt emberek, ott hiába keresed a fuvolázó, táncoló vagy lanttal szórakoztató leányokat, hiszen az ilyen barátok megelégednek egymás társaságával. Elég nekik egymás hangjának élvezete, nincs szükségük mindenféle ostoba mókákra és gyerekségekre. S nézzenek bár mélyen a kehely fenekére, tisztességben
e és rendben beszélgetnek és figyelnek egymásra. Hát még azok az összejövetelek, amelyek oly kiváló férfiakat mondhatnak magukénak, mint amilyeneket az itt jelenlevők között is – és ezt az illetők sem tagadják – szép számmal találhatunk! Hogyan lenne szüksége az ilyen együttléteknek idegen hangra vagy költőkre! Hiszen ez utóbbiakat már nem lehet megkérdezni afelől, amit költeményeikben mondanak, azok viszont, akik beszédeikben tanúként hivatkoznak rájuk, a legkülönbözőbb módokon értelmezik egyes kijelentéseiket, s nem veszik észre, hogy olyan dologról vitatkoznak, amelyet úgysem lehet egyértelműen megoldani. Bölcs emberek tehát az
348 a ilyenfajta megbeszélésekből nem kérnek, beszélgetéseik tárgyát ők önmagukból merítik, és beszédeik súlyával mérik meg egymást, illetőleg tesznek magukról bizonyságot. Szerintem inkább ezeket kellene nekünk kettőnknek utánoznunk, és félretéve a költőket, a saját magunk erejéből kellene beszélgetnünk, hogy megmérhessük önmagunkat és az igazságot. Ha tehát kedved van még kérdéseket feltenni, készséggel állok rendelkezésedre feleleteimmel; ha azonban nem bánod, állj te az én rendelkezésemre, hogy befejezhessük végre azt a megbeszélést, amit épp a közepén szakítottunk meg.

b Ezeket mondtam, és még más hasonló dolgokat is felhoztam. Prótagoraszon azonban semmiképpen nem lehetett látni, hogy a kérdezésre vagy a felelésre volna-e

inkább kedve. Ekkor Alkibiadész, Kalliaszra tekintve, így szólalt meg:

– Kalliaszom, vajon még most is az a véleményed, hogy helyesen jár el Prótagorasz, amikor vonakodik félreérthetetlenül tudomásunkra hozni, hogy állja-e a szót vagy sem? Szerintem ugyanis nem cselekszik helyesen. Vagy kezdje el a beszélgetést, vagy mondja ki kertelés nélkül, hogy nem hajlandó vitába elegyedni, hogy valamennyien tisztába jöjjünk a szándékával, és Szókratész folytathassa mással a megbeszélést, vagy bárki más, akinek kedve van, vitába kezdhessen valakivel.

c Alkibiadész szavai, továbbá Kalliasz és szinte valamennyi jelenlevő kérése – úgy láttam – gondolkodóba ejtették Prótagoraszt. Végül is nagy nehezen rászánta magát a beszélgetés folytatására. Felszólított tehát, hogy csak kérdezgessem, ő majd felelni fog.

XXXIII. Erre én a következőképpen kezdtem:

– Légy meggyőződve róla, Prótagoraszom, hogy a veled való megbeszélésemet semmi más szándék nem vezeti, csak az, hogy olyan dolgot szeretnék tisztázni, amely felől magam is bizonytalanságban vagyok. Szerintem ugyanis nagyon helyesen mondja Homérosz, hogy

Mert hol kettő jár, hamarabb meglátja az egyik.*

Mert ha mi, emberek, összetartunk, minden téren: cselekedetünkben, beszédünkben és meggondolásunkban egyaránt többre vihetjük.

A magányos meg, ha talál is egyetmást*

– hogy Homérosszal folytassam –, tüstént keres magának valakit, akivel felfedezését közölheti, és akinek se-

gítségével megerősödhetik belátásában. Nem is nyugszik addig, amíg nem talál ilyet. Így én is szívesebben beszélgetek veled, mint bárki mással, hiszen tudom,
e hogy te – miként minden olyan dologban, amelynek vizsgálata a derék ember természet szerinti kötelessége – az erény vizsgálata terén is a leghathatósabban segítségemre lehetsz. S vajon kihez fordulhatnék, ha nem hozzád? Mert te olyan ember vagy, akinek nem elég az a tudat, hogy ő maga szép és derék férfiú, másokat azonban nem képes önmagához hasonlóvá tenni. Te azonban nemcsak hogy magad kiváló ember vagy, hanem másokat is képes vagy ilyenné tenni, és annyira
349 a bízol önmagadban, hogy amíg mások ezt a tudományukat eltitkolják, te egész Görögország füle hallatára kikürtölöd, hogy szofista vagy – amint mesterségedet nevezed. Köztudomásúvá tetted, hogy a műveltség és az erény tanítója vagy; s te vagy az első, aki ezért fizetést követelt. Hogyan mondhatnék hát le róla, hogy ezeknek a dolgoknak a megvizsgálása céljából ne folyamodjam a te segítségedhez, ne legyek kíváncsi a te feleleteidre és ne beszéljem meg veled gondolataimat? Sehogyan sem! Így hát szeretném, ha most ismét emlékezetembe idéznéd elejétől fogva azokat a dolgokat, amelyekről beszél-
b getésünk elején kérdezgettelek, hogy aztán folytathassuk közös vizsgálatunkat. Ha nem csalódom, a következő kérdésről volt szó: vajon a bölcsesség, a józanság, a bátorság, az igazságosság és a jámborság, ez az öt különböző szó, csupán egy és ugyanannak a dolognak különböző elnevezése-e, vagy pedig mindegyik szó más meg más sajátszerű lényeget és dolgot jelöl, ezen dolgok mindegyikének egymástól különböző tulajdonságai vannak. Mármost te azt állítottad, hogy ezek nem egy
c dolognak a különböző elnevezései, hanem mindegyik szó más és más dolgot jelöl, ezek azonban valamennyien

az erény részei. De nem olyan értelemben, mint például az arany részei, amelyek egymáshoz és az egészhez, amelynek részei, hasonlóak, hanem mint az arc részei: ezek sem egymáshoz, sem pedig az egészhez, amelynek részei, nem hasonlítanak, s mindegyiküknek saját tulajdonságai vannak. Mondd meg hát, Prótagorasz, vajon még most is azon a véleményen vagy, mint amikor ezt állítottad? Mert ha bármiképpen is megváltoztak volna a nézeteid, ne titkold előttünk. Ami legalábbis engem illet, semmiképpen sem venném rossz néven, ha most
d más értelemben nyilatkoznál. Nem csodálkoznám ugyanis, ha kiderülne, hogy az imént csupán azért mondtad mindezt, hogy engem próbára tegyél.

XXXIV. – Megmondom hát neked, Szókratészom – mondta Prótagorasz –, hogy ezek valóban mind részei az erénynek; négy közülük meglehetősen hasonlít egymáshoz, a bátorság azonban mindegyiktől igen nagy mértékben különbözik. Hogy pedig igazam van, azt a következőkből láthatod be: számos emberrel találkozhatsz, akik rendkívül igazságtalanok, istentelenek, féktelenek és tudatlanok, mégis a legbátrabbak közé tartoznak.

e – Várjunk csak – mondtam –, állításodat érdemes alaposabban fontolóra venni. Vajon te a bátorságon merészséget értesz, vagy valami mást?

– Igen, sőt vakmerőséget – felelte –, mert a vakmerőek még olyankor is elöljárnak, amikor a legtöbb ember félelemből már lemaradt.

– Jól van hát; de vajon az erényről azt állítod, hogy valami szép dolog, s te is abban a meggyőződésben ajánlkozol tanítójául, hogy szép?

– Bizony a lehető legszebbnek kell tartanom, hacsak nem ment el az eszem.

– De vajon – folytattam a kérdezést – nem az-e a

helyzet, hogy az egyik része rút, és csak egy másik része szép? Vagy talán egészben véve szép?

– Egészben véve szép, méghozzá a legnagyobb mértékben.

350 a – Tudod-e mármost, hogy kik azok az emberek, akik oly merészen alámerülnek a kutakban?

– Már hogyne tudnám: a búvárok.

– Vajon azért, mert értenek hozzá, vagy valami más okból?

– Mert értenek hozzá.

– És kik azok, akik olyan merészek a lóról való harcban? A lovasok, vagy akik sohasem ültek lovon?

– A lovasok.

– És kik azok, akik pajzzsal felszerelve olyan merészen harcolnak? Nemde, akik ki vannak képezve rá, vagy talán mások?

– Nem, az előbbiek. És ha csak erre vagy kíváncsi, minden téren az a helyzet, hogy akik értenek a szóban forgó dologhoz, merészebbek is a hozzá nem értőknél,

b és miután megtanulták a dolgot, merészebbek, mint amilyenek azelőtt, tudatlanul voltak.

– De láttál-e már olyan embereket, akik az említett dolgok egyikéhez sem értenek, de bármelyikhez kezdjenek is, mindegyikben igen merésznek mutatkoznak?

– Láttam – mondta –, sőt olyanokat is, akik határtalanul merészek.

– Nemde ezek a merész emberek egyszersmind bátrak?

– Ha ez igaz volna, rút dolog volna a bátorság – felelte. – Hiszen ezek az emberek esztelen dühöngők.

– De hogyan is hangzik a bátrakról szóló megállapításod? – kérdeztem. – Nem azt mondtad, hogy ezek egyszersmind merészek?

– De még most is azt állítom – felelte.

c – Nemde azok – folytattam –, akik az előbb említett értelemben merészek, nem nevezhetők bátraknak, hanem dühöngőknek? Ezzel szemben egy előbbi megállapításod szerint a legtöbb tudással rendelkező emberek egyszersmind a legmerészebbek, akik pedig a legmerészebbek, azok a legbátrabbak. E szerint az okoskodás szerint tehát a bölcsesség azonos volna a bátorsággal.

– Rosszul emlékszel, Szókratészom, szavaimra és válaszaimra – mondta. – Arra a kérdésedre ugyanis, hogy a bátrak egyúttal merészek-e, igennel feleltem; azt viszont, hogy a merészek bátrak-e is, már nem kérdezted

d meg tőlem. Mert ha megfelelő helyen feltetted volna ezt a kérdést, azt feleltem volna, nem valamennyien. Annak a tételnek a helytelenségét viszont, amihez magam is hozzájárultam: hogy a bátrak egyszersmind merészek, semmiképpen sem sikerült kimutatnod. Aztán bebizonyítod, hogy a hozzáértők önmaguknál és másoknál – vagyis a hozzá nem értőknél – is merészebbek, ezzel egyszersmind azt is igazoltad, hogy a bátorság és a bölcsesség azonosak. Ezzel az eljárással akár azt is kimutathatnád, hogy a testi erő azonos a bölcsességgel. Mert ha továbbra is e szerint a minta szerint akarnál okoskodni, mindenekelőtt azt kérdezhetnéd tőlem, vajon az erős

e emberek egyszersmind cselekvőképesek-e. Erre igent mondanék. Ezután azzal folytatnád, hogy vajon azoknak, akik értenek a birkózáshoz, nagyobb-e a cselekvőképessége, mint a többi embernek, és mint amilyen nekik maguknak volt azelőtt, amikor még nem tanultak meg birkózni. Erre is igennel kellene válaszolnom. Miután pedig mindehhez hozzájárultam, ugyanazt a bizonyítási menetet alkalmazva, mint az előbb, eljuthatnál oda, hogy kimondd: íme, Prótagorasz saját bevallása szerint a bölcsesség nem egyéb, mint testi erő. Csak-

hogy én itt sem fogadom el semmiképpen azt az állítást,
351 a hogy a cselekvőképesek egyszersmind erősek, csak azt, hogy az erősek cselekvőképesek. Mert a cselekvőképesség és az erő nem azonosak, hanem az előbbi, azaz a cselekvőképesség éppúgy eredhet a megismerésből, mint az őrjöngésből és a haragból, az erő viszont a természetes adottságokban és a jó táplálkozásban leli eredetét. Ugyanígy az eredeti kérdésre visszatérve, tagadom, hogy a merészség és a bátorság azonos volna. Igaz, a bátrak egyszersmind merészek is, ámde a merészekről nem lehet kivétel nélkül elmondani, hogy bátrak volnának. Mert a merészség – akárcsak a cselekvőképes-
b ség – éppúgy származhat valamely mesterség gyakorlásából, mint ahogy felindultságból és őrjöngésből, a bátorsághoz azonban természeti adottság és a lélek jól tápláltsága szükséges.

XXXV. – Vannak-e olyan emberek – kérdeztem –, akikről azt állítod, Prótagorasz, hogy boldogan élnek, mások viszont boldogtalanul?

– Vannak.

– Nos hát boldogan él-e szerinted az az ember, aki folyton bánkódik és szomorkodik?

Erre tagadólag válaszolt.

– És ha valaki egy kellemes élet leélése után meghal, vajon az ilyen nem élt szerinted boldogan?

– De igen, ez a véleményem – felelte.

c – A kellemes élet tehát jó dolog, a kellemetlen viszont rossz?

– Igen, ha valaki úgy éli le az életét, hogy mindenben, ami szép, örömét leli.

– De hogyan, Prótagorasz? Csak nem tartod te is, mint a legtöbb ember, hogy bizonyos kellemetlen dolgok rosszak, de vannak olyan kellemetlen dolgok, amelyek jók? Én ugyanis a következő kérdést vethetném fel:

Nem úgy van-e, hogy ami kellemes, az jó is, tekintet nélkül arra, hogy következményei lesznek; és hasonlóképpen, ami kellemetlen, az mert kellemetlen, egyszersmind rossz?

– Nem tudom, Szókratész – mondta –, felelhetek-e
d olyan egyszerűen, mint ahogyan a kérdés hangzott, hogy mindaz, ami kellemes, jó is, és ami kellemetlen, rossz. Mindenesetre azt hiszem, nemcsak a mostani feleletem alkalmából, hanem bármikor, amíg csak élek, aligha lehet megtámadni engem, ha azt válaszolom, hogy vannak olyan kellemes dolgok, amelyek mégsem nevezhetők jónak, viszont a kellemetlen dolgok sem mind rosszak, de vannak, amelyek azok, végül pedig harmadszor, mind a kellemes, mind a kellemetlen dolgok között akadnak olyanok, amelyek sem nem jók, sem nem rosszak.

– De vajon nem azokat a dolgokat nevezed kellemes-
e nek, amelyek gyönyörrel járnak együtt vagy gyönyört idéznek elő?

– Természetesen – mondta.

– Azt kérdezem tehát tőled, vajon a kellemes dolgok éppen abból a szempontból, amelyből kellemesek, nem mondhatók-e egyszersmind jónak, s vajon maga a gyönyör nem valami jó dolog?

– Várjunk csak, Szókratészom – mondta. – Vizsgáljuk csak meg alaposan a dolgot, amint azt te szoktad minden alkalommal kívánni. Ha pedig vizsgálódásunk eredménye jól megalapozottnak fog látszani, és ugyanakkor azt fogjuk találni, hogy a kellemes és a jó azonosak, akkor ebben meg is fogunk egyezni; ellenkező esetben pedig vitatni fogjuk e tétel igazságát.

– Az a kívánságod, hogy te irányítsd a vizsgálódást, vagy rám bízod a feladatot? – kérdeztem.

– Az lenne a helyes – mondta –, ha te irányítanád. Hiszen te vetetted fel a kérdést.

352 a – Nos tehát nézzük csak meg, vajon nem lesz-e alkalmas a következő eljárás, hogy világossá tegye előttünk a dolgot. Tegyük fel, valakinek egy ember megjelenéséből következtetnie kell annak egészségi állapotára vagy bármely más testi tulajdonságára, és nem lát belőle semmit, csak az arcát és a kézfejét. Ezt mondhatná: Rajta, vetkőzz le, és mutasd meg nekem a melledet meg a hátadat, hogy alaposabban megvizsgálhassalak. Ilyesmire lenne szükségem nekem is a vizsgálathoz. Mivel a válaszaidból láttam, hogyan gondolkodol a jó és a kellemes kérdéséről, valahogy így kellene szólnom
b hozzád: Rajta, Prótagorasz, leplezd le előttem gondolatvilágodnak egy másik területét is: mi a véleményed a megismerésről? Vajon ebben a kérdésben is osztod az emberek többségének véleményét, vagy más a felfogásod? A legtöbb ember ugyanis nem tartja valami sokra a megismerést, nem úgy gondolkodik róla, mintha valami erős, irányító, sőt parancsoló tényező volna, hanem azt állítja, hogy igen sok esetben, amikor az emberben megvan a helyes ismeret, mégsem tőle vezetteti magát, hanem valami más erőtől: hol a haragtól, hol a gyönyörtől, máskor a fájdalomtól, néha a szenvedélytől, gyakran
c a félelemtől. Ha tehát a megismerésnek szerintük ennyi úr parancsszavára kell ugrálnia, egészen úgy gondolkodnak róla, mint valami rabszolgáról. Nos tehát te is ezen a véleményen vagy, vagy talán azt tartod, hogy a megismerés szép dolog, és képes uralkodni az emberen, úgyhogy azt, aki megismerte a jó és a rossz természetét, semmiféle hatalom sem veheti rá, hogy másképpen cselekedjen, mint amit a megismerés parancsol neki, minthogy jobb tanácsadója, mint a belátás, nem lehet az embernek?

– Valóban, nekem is ez a véleményem, Szókratész – mondta. – Hiszen ha valakitől, tőlem minden bizonnyal
d rút dolog volna, ha nem tartanám a bölcsességet és a megismerést valamennyi emberi képesség között a leghatékonyabbnak.

– Illendő módon beszélsz és igazat szólsz – mondtam. – De tudod, hogy az emberek legnagyobb része azt állítja, hogy sokan, akik tudják ugyan, mi lenne a legjobb, mégsem ennek értelmében járnak el, noha megte-
e hetnék, hanem másképpen cselekednek. És akit csak eddig megkérdeztem, hogy mi lehet ennek az oka, mind azt feleli, hogy a gyönyörtől vagy a fájdalomtól, vagy az előbb említett hatalom valamelyikétől leigázva cselekszenek ezek jobb meggyőződésükkel ellenkezően.

– De szerintem az embereknek, mint sok másban, ebben a kérdésben sincs igazuk, Szókratész – mondta.

– Rajta, próbáld meg hát az én segítségemmel jobb belátásra bírni őket, és megmagyarázni nekik, mi is tulajdonképpen az az állapot, amelyet úgy neveznek,
353 a hogy a gyönyör felülkerekedett rajtuk, úgyhogy jobb belátásuk ellenére is képtelenek megtenni, ami a legjobb lenne. Mert ha azt mondanánk nekik: Nem helyesen beszéltek, emberek, elferdítitek az igazságot; megkérdezhetnék tőlünk: Nos hát, Prótagorasz és Szókratész, ha ez az állapot másvalami, mint hogy a gyönyör felülkerekedett az emberen, mondjátok meg, mi is akkor valójában, és hogyan kellene szerintetek nevezni?

– De mi értelme van, hogy mi itt a többség véleményét vizsgáljuk, Szókratészom? Hisz a tömeg mindig csak olyasmit beszél, ami éppen eszébe jut.

b – Azt hiszem – mondtam –, talán hozzásegít minket valamiképpen annak megismeréséhez, mi módon viszonylik a bátorság az erény többi részéhez. Ha tehát hajlandó vagy kitartani előbbi megállapodásunk mel-

lett, amely szerint én vezetem a vizsgálódást, méghozzá úgy, ahogy belátásom szerint a legjobban derül fény a kérdésre, szegődj követőmül; ha azonban megváltozott volna a szándékod, szívesen elejtem az egész megbeszélést, hiszen az akkor neked is kellemesebb.

– Dehogy – mondta –, teljesen igazad van. Csak folytasd, ahogy elkezdted.

c XXXVI. – Ha mármost – folytattam – megint megkérdeznék tőlünk: Minek nevezitek azt az állapotot, amelyet mi a gyönyöröktől való legyőzöttségnek mondtunk?, a következőképpen felelnénk nekik: Figyeljetek hát rám, mert Prótagorasz és én megkíséreljük feltárni előttetek. Nemde amikor azt mondjátok, hogy a gyönyör úrrá lett felettetek, azt értitek ezen az állapoton, hogy például az evés, az ivás vagy a szerelmi élvezet érzéki gyönyörűsége hatalmába kerített benneteket, és noha tudjátok, hogy ezek gonosz dolgok, mégis átengeditek magatokat nekik? Erre ők igennel felelnének, amire te meg én minden bizonnyal a következő kérdést intéznénk hozzájuk: De milyen értelemben nevezitek
d azokat gonosz dolgoknak? Talán abban, hogy mindegyik ilyen élvezet közvetlen gyönyörűséget szerez, tehát kellemes, vagy abban, hogy későbbi következményeképpen betegséget idéz elő, továbbá szegénységnek és sok egyéb hasonló bajnak válik okozójává? Ha azonban semmi ilyesféle káros következménye nem lenne, hanem csak gyönyörűséget okozna, ebben az esetben is rossznak lehetne még tartani, bármi legyen is az oka és a módja, aminek eredményeként, illetve ahogy gyönyört szerez? Vajon mi egyebet felelhetnének erre a megkérdezettek, Prótagorasz, mint hogy az élvezet nem a közvetlenül okozott gyönyörűség, hanem későbbi követ-
e kezményei: a betegségek és egyéb kellemetlenségek miatt rossz?

– Azt hiszem – válaszolta Prótagorasz –, hogy a megkérdezettek ilyenformán felelnének.

– Nemde, ami betegséget okoz, egyszersmind fájdalmat is okoz, és hasonlóképpen, ami szegénységet idéz elő, fájdalomnak is előidézőjévé válik? Ha nem csalódom, ebbe is bele kellene egyezniük.

Prótagorasz is ezen a véleményen volt.

– Akkor hát, emberek, ezeket az élvezeteket – mint ahogy én és Prótagorasz is állítjuk – minden bizonnyal azért tartjátok rossznak, mert a végén mégiscsak fájda-
354 a lom az eredményük, és a többi gyönyörűség élvezésére is képtelenné tesznek bennünket?; azt hiszem, erre a kérdésre is igennel kellene válaszolniuk.

Ebben mindketten megegyeztünk.

– Mármost mi lenne, ha ezek után a másik oldalról vennénk elő a dolgot, és a következő kérdést tennénk fel nekik: Nemde, amikor azt mondjátok, emberek, hogy ami jó, lehet esetleg kellemetlen is, olyasvalamire gondoltok, mint a testgyakorlatok, a katonai szolgálat és a legkülönfélébb orvosi kezelések, akár kiégetéssel, akár vágással, gyógyszerekkel vagy koplaltatással történnek? Ugye ezekre mondjátok, hogy jók ugyan, de kellemetlenek?; erre a kérdésre is igennel válaszolnának?

Prótagorasz igent mondott.

b – Vajon azért mondjátok-e ezeket a dolgokat jónak, mert közvetlenül szörnyű nagy fájdalmat és kínt okoznak, vagy mert későbbi következményükként egészségesek leszünk, jó közérzetünk lesz, az állam pedig kilábal minden bajából, és hatalomban és gazdagságban gyarapodik?; azt hiszem, ez utóbbi nézetet tartanák igaznak.

Ő is ezen a véleményen volt.

– De vajon mi másért nevezitek ezeket jónak, mint hogy végül mégiscsak gyönyör az eredményük, a fájdal-

mat pedig megszüntetik és elhárítják? Vagy talán tudtok
c a gyönyör és a fájdalom helyett valami más szempontra utalni, amelynek alapján az említett dolgokat jónak nevezitek?; szerintem mást nemigen hozhatnának fel.

– Szerintem sem – mondta Prótagorasz.

– Tehát a gyönyört azért hajszoljátok, mert az olyan valami, ami jó? A fájdalmat viszont azért kerülitek, mert az rossz?

Prótagorasz egyetértett.

– Tehát akkor, amit rossznak tartotok, nem egyéb, mint a fájdalom, amit pedig jónak, a gyönyör. Hiszen a mindenkori jelenben kínálkozó élvezetet is rossznak nevezitek, ha nagyobb gyönyörtől foszt meg benneteket,
d mint amekkorát maga képes nyújtani, vagy pedig nagyobb fájdalmat okoz, mint amekkora gyönyörűséggel jár. Mert ha valami más okból neveznétek a mindenkori élvezetet rossznak, miért titkolnátok előttünk? Csakhogy az a helyzet, hogy semmi másra nem hivatkozhattok.

– Szerintem sem tehetik – mondta Prótagorasz.

– De nem ugyanez a helyzet a fájdalom elszenvedésének kérdésében is? Hiszen a fájdalom elviselését is éppen akkor nevezitek jónak, amikor nagyobb fájdalom elhárítását teszi lehetővé, mint amekkorát maga okoz nekünk, vagy pedig nagyobb gyönyörűséget nyújt, mint amekkora fájdalommal jár. Mert ha valami egyéb szempontotok volna, mint amit most említettem, és ez meg-
e értetné, hogy a fájdalom elviselését jónak nevezitek, mi sem gátolná meg, hogy beszámoljatok nekünk róla. Ti azonban most sem tudtok semmi egyebet felhozni.

– Helyesen szólsz – mondta Prótagorasz.

– Ha most ezek után – folytattam tovább – megkérdeznétek tőlem, emberek: De miért beszélsz egyáltalán oly sokat és oly körülményesen erről a dologról? – Bo-

csássatok meg nekem – felelném nekik. – Mert először is korántsem egyszerű feltárni, hogy mi az, amit ti a gyönyöröktől való legyőzöttségnek neveztek; aztán pedig éppen ezen a kérdésen dől el az egész bizonyítás. De
355 a még most is módotokban van változtatni, ha a jóról valami mást is tudnátok állítani, mint hogy az a gyönyör, és a rossz pedig a fájdalom. Vagy megelégedtek annyival, hogy életeteket kellemesen éljétek le, szenvedések nélkül? Mert ha valóban kielégít ez benneteket, és a jót meg a rosszat semmi egyébbel sem tudjátok meghatározni, mint azzal, aminek az eredménye, hallgassátok meg az én véleményemet. Mert ha így áll a dolog, nem titkolom előttetek, hogy nevetségessé teszitek magatokat, amikor azt állítjátok, hogy az ember,
b noha felismerte a rosszról, hogy rossz, a gyönyörtől vezérelve és elkábítva mégis gyakran megcselekszi, noha másként is cselekedhetett volna. S hasonlóképpen nevetségessé teszitek magatokat azzal az állításotokkal is, amely szerint az ember, noha megismerte a jót, a pillanatnyi közvetlen gyönyörtől leigázva mégsem akar annak értelmében cselekedni.

XXXVII. Hogy pedig ez mennyire nevetséges, mindjárt nyilvánvalóvá lesz, ha nem használunk olyan sokféle elnevezést, mint: kellemes, kellemetlen, jó és rossz, hanem miután kiderült, hogy csak két dologról van szó, mi is csak két szót használunk megjelölésükre: először is a jó és rossz, aztán ismét a kellemes és kelle-
c metlen kifejezést. Miután ebben megegyeztünk, úgy fejezhetjük ki magunkat, hogy az ember, noha felismerte a rosszról, hogy rossz, mégis megcselekszi. Ha mármost megkérdezné valaki tőlünk: Miért? – Mert gyengének bizonyult – felelnénk neki. – Mivel szemben? – fogja kérdezni tovább az illető. Mi azonban már nem válaszolhatnánk neki azt, hogy a gyönyörrel szemben,

mert a gyönyör szó helyett már más elnevezést kell használnunk: tudniillik a jót. Tehát még egyszer: ha annak a bizonyos kérdezőnek feleletünkben azt állítottuk, hogy gyengének bizonyult, meg fogja kérdezni, hogy mivel szemben. – A jóval szemben, Zeuszra – ez lenne a válaszunk. Ha mármost a velünk szemben álló történetesen csipkelődő fickó lenne, jót nevethetne, és
d a következőt mondhatná: Igazán nevetséges, amit mondtok, hogy valaki, aki felismerte a rosszról, hogy rossz, noha nem kellene megtennie, mégis a rossz irányában határozná el magát, mert legyőzte őt a jó. Vajon nem tartjátok-e a jót méltónak rá, hogy győzedelmeskedjék a rossz felett? Vagy talán mégis méltónak tartjátok rá? – kérdezhetné. Erre nyilvánvalóan azt kellene válaszolnunk, hogy nem tartjuk méltónak, mert ellenkező esetben az az ember, akiről azt mondjuk, hogy a gyönyörök legyőzték, semmi hibát nem követne el. – De vajon mit jelent az – kérdezhetné ekkor a mi emberünk –, hogy a jó nem méltó a rosszhoz, vagy a rossz a jóhoz? Nemde azt, hogy nagyságban vagy mennyiségben van köztük valami különbség? – Erre a kérdésre mi
e sem felelhetnénk mást. Nyilvánvaló tehát, mondhatná, hogy a gyönyöröktől való legyőzöttség kifejezésével azt akarjátok mondani, hogy akit ez a sors ér, kisebb jó ellenében nagyobb rosszban részesül. – Ez tehát így lenne. Vegyük azonban most a jó és a rossz helyébe ismét a kellemes és a kellemetlen szavakat, és fejezzük ki magunkat úgy, hogy – miként az előbb a rosszal kapcsolatban mondtuk – az ember, noha felismerte a kellemetlenről, hogy kellemetlen, mégis annak értelmé-
356 a ben cselekszik, mert legyőzte őt a kellemes, ami nyilvánvalóan nem volt méltó rá, hogy győzedelmeskedjen. De hogyan lehetne összehasonlítani egymással a gyönyört és a fájdalmat, ha nem mennyiségi úton – ami azt jelenti,

hogy az egyik nagyobb vagy kisebb, több vagy kevesebb és erősebb vagy gyengébb a másiknál? Mert ha azt mondaná valaki: Nagy különbséget jelent ám, Szókratész, hogy valami közvetlenül kellemes, vagy csupán későbbi hatását tekintve kellemes vagy kellemetlen – azt válaszolnám neki: De vajon mi más adja a különbséget,
b ha nem a gyönyör és a fájdalom? Hiszen mást nem lehet felhozni! Mint az olyan ember, aki járatos a mérlegelésben, vesd össze egymással a kellemest és a kellemetlent, s helyezd még a mérlegre közvetlen vagy későbbi hatásukat; így aztán megmondhatod, melyikük nyom többet a latban. Mert ha a kellemest a kellemessel veted össze, mindig a nagyobbat és többet kell választanod; ha a kellemetlent a kellemetlennel, a kisebbet és kevesebbet. Ha azonban a kellemest a kellemetlennel hasonlítod össze, és a kellemes többnek mutatkozik a kellemetlennél, akár közvetlen, akár későbbi hatásról van is szó, mindig a kellemes és kellemetlen viszonyának értelmé-
c ben kell eljárnod; ha viszont a kellemetlen felülmúlja a kellemest, óvakodni fogsz a cselekvéstől. Nem így van a dolog, emberek? – kérdezném. S tudom, ők sem tudnának mást válaszolni.

Prótagorasz is ezen a véleményen volt.

– Ha mármost így van a dolog, feleljetek nekem a következő kérdésre – mondanám. – Nemde ha ugyanazt a kiterjedésű tárgyat közelebbről nézitek, nagyobbnak látjátok, mint ha távolabbról veszitek szemügyre? – Ebben igazat fognak adni nekem. – És ugye ugyanez a helyzet a tárgyak vastagságát és számát tekintve is? Továbbá: nemde ugyanazt a hangot közelebbről erősebb-
d nek, távolabbról gyengébbnek halljuk? – Ezzel is egyet fognak érteni. – Ha tehát abban találjuk meg a boldogságot, hogy minél nagyobb méretű dolgokat cselekedjünk és válasszunk, a kicsiny méretűektől pedig óvakodjunk,

és ilyenféléket ne is tegyünk, mi biztosítja számunkra az élet üdvösségét? A mérés tudománya vagy a látszat hatalma? De vajon nem úgy van-e, hogy ez utóbbi rászedne bennünket, és csupán azt eredményezné, hogy egy és ugyanarra a dologra vonatkozó ítéletünkben folytonosan ingadoznánk, valamint, hogy cselekedeteinket és választásainkat a nagy, illetve kicsiny méretű dolgokkal kapcsolatban minduntalan meg kellene bánnunk? A mérés tudománya viszont hatástalanná tenné ezt a
e téves képzetet, s rámutatva az igazságra, lelkünknek az igazság birtokában nyugalmat biztosítana, és ezzel megmentené életünk üdvét. Vajon az emberek is azon a nézeten lennének, hogy az adott esetben a mérés tudománya biztosítaná boldogságunkat? Vagy valami más tudományra tudnának hivatkozni?

– Nem, ők is csak a mérés tudományát említhetnék – mondta Prótagorasz, véleményemet támogatva.

– De mi lenne, ha a páratlan és páros választásán dőlne el életünk üdve? Vajon mi biztosítaná életünk boldogságát, ha azt kellene hozzá tudnunk, hogy mikor kell a nagyobb számot és mikor a kisebbet választanunk, s hogy hogyan viszonylanak egymáshoz a páros számok, azután a páratlanok, s mi az összefüggés a páros és a páratlan számok között, akár közelről, akár távolról néz-
357 a zük a dolgot? Vajon nem megint csak valami ismeret? És nem megint csak valami mérési tudomány, minthogy a több és a kevesebb megismeréséről van szó? És mivel itt minden a páratlan és a páros fogalmán dől el, lehet-e szó más tudományról, mint a mennyiségtanról? – Helyeselnének-e ebben nekünk az emberek vagy sem?

Prótagorasz azon a véleményen volt, hogy helyeselnének.

– Jól van hát, emberek. Mivel pedig az eddigiek szerint az élet üdve a gyönyör és a fájdalom helyes megvá-

lasztásától függ, vagyis azon dől el, hogy többet-e vagy
b kevesebbet, nagyobbat-e vagy kisebbet, később bekövetkezőt-e vagy hamarább fellépőt választunk, vajon nem látszik-e mindenekelőtt már maga a választás is valaminő mérlegelésnek, minthogy feleslegen és hiányon, valamint egymással való egyenlőségen alapszik a vele kapcsolatos megfontolás? – De szükségképpen. – Ha pedig összemérés, nemde akkor szükségképpen mesterségnek és tudománynak kell tartani? – Ehhez is hozzá fognak járulni. – Hogy azonban milyen mesterség és tudomány, azt majd más alkalommal fogjuk megvizsgálni. De már az a tény, hogy itt valamilyen tudomány-
c nyal van dolgunk, önmagában véve is elégséges arra a bizonyításra, amelyre a hozzánk intézett kérdésetek miatt nekem és Prótagorasznak vállalkoznunk kellett. Kérdéseteket pedig – ha még emlékeztek rá – akkor vetettétek fel, amikor mi ketten megegyeztünk egymással abban, hogy a tudásnál semmiféle hatalom nem erősebb, hanem ahol megvan, mindig fölébe kerül a gyönyörnek és bármi másnak. Ti azonban azt állítottátok, hogy a gyönyör még az olyan embert is gyakran hatalmába keríti, aki tisztában van a dolgok lényegével. Minthogy pedig mi ezzel nem tudtunk egyetérteni, a következő kérdést vetettétek fel: Nos hát, Prótagorasz és Szókratész, ha ez az állapot másvalami, mint hogy a gyönyör
d felülkerekedett az emberen, mondjátok meg, mi is akkor valójában, és hogyan kellene szerintetek nevezni? – De hogyha mi akkor minden kertelés nélkül, azonnal megmondtuk volna nektek, hogy tudatlanságnak, kinevettetek volna bennünket. Ha azonban még most is kinevettek bennünket, akkor egyszersmind önmagatokat is kinevetitek. Hiszen ti is elismeritek, hogy akik a gyönyör és a fájdalom – azaz a jó és a rossz – közti mindenkori választást elvetik, tudatlanságuk miatt követnek el hi-

bát; és itt nemcsak egyszerűen tudományról – mint
e ahogy az előbb ti is kénytelenek voltatok belátni –, hanem a méréstudományról van szó. Egy igaz ismeret híján elkövetett és ezért elvétett cselekvésnek pedig, mint ti is jól tudjátok, a tudatlanság az oka. Így hát az a dolog, amiről szó volt – vagyis a gyönyörrel szemben gyengének bizonyulni –, azonos a legnagyobb tudatlansággal. Ennek az állapotnak orvosa, mint ahogy önmagáról mondja, ez a mi Prótagoraszunk, továbbá Prodikosz és Hippiasz. Ti azonban, minthogy azt gondoljátok, hogy itt másvalamiről van szó, nem pedig tudatlanságról, magatok sem mentek el és gyermekeiteket sem küldítek el ezeknek a dolgoknak a tanítóihoz, mármint ezekhez a mi szofistáinkhoz – hiszen ezek a dolgok szerintetek úgysem taníthatók. De azzal, hogy zsugori módjára sajnáljátok a pénzt tőlük, nagyon is helytelenül jártok el, mind a magatok, mind a köz érdeke szempontjából.

358a XXXVIII. Ezeket kellene tehát a törnegnek megmondanunk. Most azonban Prótagorasz után tőletek is megkérdezem, Hippiasz és Prodikosz – mert hiszen nektek sem szabad megbeszélésünkön kívül maradni –, hogy mi a véleményetek: igazam van vagy tévedek?

Az elmondottak valamennyiük véleménye szerint felettébb igazak voltak.

– Elismeritek tehát – folytattam –, hogy a kellemes annyi, mint jó, a kellemetlen pedig azonos a rosszal? Kérem azonban Prodikoszt, a szavak megkülönböztetéséről próbáljon néhány pillanatra megfeledkezni. Nevezd, amiről szó van, akár kellemesnek, akár gyönyörűségnek, akár örvendetesnek vagy bármi másnak, ahogy
b csak kedved tartja, a fontos csak az, legkiválóbb barátom, hogy kérdésemre valamilyen formában feleletet adj.

Prodikosz erre elnevette magát, és igazat adott nekem, s ugyanaz volt a véleménye a többieknek is.

– Mi hát a helyzet – folytattam –, barátaim, a következő kérdésben: Vajon nem nevezhetők-e mindazok az eljárások, amelyek egy fájdalmaktól mentes, kellemes élet biztosítását célozzák, szépnek? És a szép cselekedet nem nevezhető-e egyszersmind jónak és hasznosnak?

Ezt is elfogadták.

– Ha tehát – mondtam – a kellemes azonos a jóval, nincs olyan ember, aki, ha tudja vagy úgy gondolja, hogy jobb lenne másképp cselekednie, mint ahogy szándékában és módjában van eljárni, mégis ez utóbbira határozná el magát, noha megtehetné, hogy jobb irány-
c ban döntsön. Aki pedig az önmagával vívott küzdelemben alulmarad, csupán tudatlanságát árulja el; az embernek önmaga fölött aratott győzelme viszont bölcsességének tanújele.

Valamennyien helyeselték szavaimat.

– De menjünk tovább. Nemde tudatlanságról akkor beszéltek, ha valakinek helytelen nézetei vannak, és nincs tisztában a valóban fontos dolgokkal?

Ebben is valamennyien igazat adtak nekem.

– De mi egyebet lehetne mindebből következtetni – folytattam –, mint hogy önszántából senki sem törekszik a rossz után, vagy legalábbis az után, amit rossznak
d gondol, és úgy látszik, nem felel meg az emberi természetnek, hogy ahelyett, hogy a jót akarná, olyan után fusson, amit rossznak tart. Ha tehát valakinek két rossz közt kell választania, sohasem fogja a nagyobbik rosszat választani, ha a kisebbiket is választhatja.

Ezekben a dolgokban valamennyien megegyeztünk.

– Mármost – mondtam aztán – mit értetek félelmen és ijedtségen? Vajon azt, amit én? Amikor ezt kérdezem,

elsősorban rád gondolok, Prodikosz. Nevezzétek ugyanis akár félelemnek, akár ijedtségnek a szóban forgó dolgot, szerintem annyit jelent, mint valamely baljóslatú esemény bekövetkezésétől tartani.

Prótagorasz és Hippiasz osztották nézetemet, Prodikosz szerint azonban meghatározásom csak a félelem
e mibenlétét fedte, az ijedtségét nem.

– Ez azonban, Prodikoszom – folytattam –, nem is fontos. A lényeg ez: ha a meghatározás a félelem mibenlétére nézve igaz, vajon van olyan ember, aki olyasmi után vágyódnék, amitől fél, noha módjában lenne más után is vágyódni? Vagy talán eddigi közös eredményeink lehetetlenné teszik, hogy ilyen embert elképzeljünk? Mert valóban nincs olyan ember, aki tagadná, hogy amitől fél, azt egyszersmind rossznak is tartja. Amit
359 a pedig az ember rossznak tart, azt önszántából se nem kívánja, se nem választja.

Ezt is valamennyien igaznak tartották.

XXXIX. – Miután mindezt megállapítottuk – folytattam –, védelmezze hát meg előttünk, Prodikoszom és Hippiaszom, Prótagorasz régebbi feleletének helyességét. Most nem a legelső feleletére gondolok, amikor azt állította, hogy az erény öt része közül egyik sem hasonlít a másikhoz, és mindegyiknek más meg más sajátosságai vannak; nem erre célzok tehát, hanem arra, amit utóbb
b mondott. Akkor ugyanis azt állította, hogy négy közülük meglehetősen hasonlít egymáshoz, egyik azonban – a bátorság – igen nagy mértékben különbözik a többiektől. Ezt pedig – hogy szavait idézzem – a következő bizonyíték alapján lehet belátni: Számos emberrel találkozhatsz, Szókratész, akik rendkívül istentelenek, igazságtalanok, féktelenek és tudatlanok, mégis a legbátrabbak közé tartoznak; ebből beláthatod, hogy nagymértékben különbözik a bátorság az erény többi részétől. –

Én már mindjárt akkor nagyon csodálkoztam a válaszon, és csodálkozásom csak nőtt, amikor később a ti segítségetekkel megvizsgáltam mindazt, amiről azután szó volt. Megkérdeztem hát tőle, vajon a bátrakat me-
c résznek nevezi-e, mire ő azt válaszolta, hogy vakmerőnek is. Emlékszel, Prótagorasz, erre a feleletedre?

Emlékezett.

– Rajta hát – folytattam –, mondd meg nekünk, mi az, amire a bátrak oly vakmerően törekszenek? Talán ugyanarra, mint a gyávák?

– Nem – mondta.

– Tehát valami másra?

– Igen – felelte.

– Vajon úgy van-e, hogy a gyávák olyan dolgokra törekszenek, amelyek veszélytelenek, a bátrak pedig olyanokra, amelyek félelmetesek?

– Legalábbis így szokták mondani az emberek, Szókratészom.

d – Igazad van – mondtam. – De nem ezt kérdeztem tőled, hanem arra lennék kíváncsi, hogy teszerinted mi az, amire a bátrak oly vakmerően törekszenek. Vajon a félelmetes dolgokra-e, abban a meggyőződésben, hogy azok félelmetesek, vagy pedig olyanokra, amelyek nem félelmetesek?

– Az első lehetőség – mondta – az előbbi bizonyításod szerint már lehetetlennek mutatkozott.

– Ebben is igazad van – válaszoltam. – Tehát ha az említett bizonyítás helyes volt, senki sem fog olyasmire törekedni, amit félelmetesnek tart, hiszen azt találtuk, hogy ha valaki az önmagával vívott küzdelemben alulmarad, azt csupán tudatlansága számlájára írhatja.

Elismerte.

– Így tehát mind a gyávák, mind pedig a bátrak arra törekszenek, amihez bátorságuk van; ha pedig így áll a

e dolog, a gyávák meg a bátrak is ugyanarra a dologra törekszenek.

– De bizony, Szókratész, az a dolog, ami a gyáváknak kell, szöges ellentéte annak, amire a bátrak törekszenek. A bátrak szívesen mennek a háborúba, a gyávák nem akarnak menni.

– De szép dolog-e a csatába menni vagy rút? – kérdeztem.

– Szép – felelte.

– Ha pedig szép, akkor jó is, amint az előbbiek során már megegyeztünk. Mert mindkettőnknek az volt a véleménye, hogy valamennyi szép cselekedet egyszersmind jó is.

– Igazad van. Nekem is mindig ez volt a véleményem.

– Helyes – mondtam. – De vajon kikről állítottad,
360 a hogy nem akarnak a csatába menni, amikor az szép és jó dolog?

– A gyávákról – felelte.

– De – kérdeztem – ha az szép és jó dolog, akkor egyszersmind kellemes is, nem?

– Ebben már megegyeztünk – felelte.

– Ezek szerint a gyávák, még ha tudják is, hogy mi a jobb, a szebb és a kellemesebb, mégsem törekszenek utána?

– Lehetetlen – mondta –, mert ha ezt a feltevést is helyesnek ismernénk el, megsemmisítenénk vele előbbi eredményeinket.

– De hogyan is állunk a bátrakkal? Ezek nem arra törekszenek, ami szebb, jobb és kellemesebb?

– Ez kétségkívül igaz – felelte.

– De akkor az is igaz, hogy általában véve: ha a bátrak
b valamitől félnek, az nem valami közönséges dolog, és

hasonlóképpen: az olyan helyzet, amelyben bátraknak bizonyulnak, szintén nem nevezhető mindennapinak?

– Igaz – felelte.

– Ha tehát ezek nem akármilyen hitvány, rút dolgok, akkor bizonnyal szépnek tekinthetők?

– Úgy van.

– S ha szépek, akkor jók is?

– Igen.

– S nemde éppen ellenkező a helyzet a gyávák, valamint az esztelenül vakmerőek esetében? Ezek hitvány dolgoktól félnek, s bátorságuk sem nevezhető fennköltnek?

Egyetértett.

– De van-e valami egyéb oka annak, hogy bátorságuk ilyen rút, s egyúttal tehát rossz, mint a tudatlanság és a tanulatlanság?

c – Nincsen – mondta.

– Akkor hát hogyan van? Minek nevezed azt a dolgot, ami miatt a gyávák gyávák? Gyávaságnak vagy bátorságnak?

– Ami engem illet, minden bizonnyal gyávaságnak – felelte.

– De vajon nem azért bizonyultak az előbbiekben gyávának, mert nincsenek tisztában azzal, hogy mi a félelmetes?

– Úgy van – felelte.

– Effajta tudatlanságuk teszi tehát őket gyávává?

Elismerte.

– Az előbb viszont elfogadtad, hogy ami őket gyávává teszi, az nem egyéb, mint a gyávaság?

Nem tagadta.

– Ezek szerint tehát a tudatlanság azon a téren, hogy mi a félelmetes, illetőleg nem félelmetes, azonos lenne a gyávasággal?

Rábólintott.

– De minden bizonnyal – folytattam – a gyávaságnak
d szöges ellentéte a bátorság?

– Úgy van.

– Továbbá ellentéte-e a félelmetes, illetőleg a nem félelmetes dolgok terén való bölcsesség az e téren való tudatlanságnak?

Még erre is igent bólintott.

– Az e téren való tudatlanság pedig a gyávaság?

Erre már csak meglehetősen kényszeredetten bólintott.

– Ezek szerint tehát a bátorság a félelmetes, illetőleg nem félelmetes dolgok terén való bölcsességgel lenne azonos, szöges ellentétben állva az e téren való tudatlansággal?

Itt már nem tudta rászánni magát, hogy igazat adjon nekem, tehát hallgatott.

Én pedig így szóltam:

– Mi lesz hát, Prótagorasz, sem igenlő, sem tagadó válaszod nincs a kérdésemre?

– Csak fejezd be most már magad a dolgot – felelte.

e – Csupán egyetlen kérdést szeretnék még feltenni neked – mondtam. – Vajon még most is az a véleményed, mint az előbb, hogy vannak olyan emberek, akik igen nagy mértékben tudatlanok, mégis a legbátrabbak?

– Úgy látszik, Szókratész, mindenképpen hallani akarod a feleletemet – mondta –, csak azért, hogy kiélvezd győzelmedet. Nos hát legyen igazad. Elismerem tehát, hogy mindazok alapján, amiket magam is elfogadtam, úgy látszik, lehetetlen továbbra is fenntartanom a tételt.

XL. – Ne hidd – mondtam erre –, hogy mindezekkel a kérdésekkel más lett volna a szándékom, mint hogy megvizsgálhassam, hogyan is vagyunk az erény kérdésé-

vel, és hogy mi is az tulajdonképpen, mármint az erény.
361 a Meg vagyok ugyanis győződve róla, hogy ha ez nyilvánvaló lesz, az a kérdés is tisztázódna, amire te meg én annyi szót vesztegettünk, tudniillik, hogy tanítható-e az erény – mint ahogy te állítottad – vagy pedig nem – mint ahogy én mondtam. De úgy tűnik nekem, hogy vitánk most, amikor végére ért, egyszerre csak vádlónkká lett, és ugyancsak mulathat rajtunk. S ha szólni tudna, ezt mondaná nekünk: Különös emberek vagytok ti, Szókratész és Prótagorasz. Mert te, Szókratész, aki eleinte azt állítottad, hogy az erény nem tanítható, most minden
b igyekezeteddel azon vagy, hogy ellentmondásba kerülj önmagaddal: azt akarod ugyanis bebizonyítani, hogy mindazok a dolgok, amelyekről szó volt, tehát az igazságosság, a józanság és a bátorság, valamennyien azonosak a tudással; ebből pedig szinte a legnagyobb bizonyossággal az derül ki, hogy az erény tanítható. Mert ha az erény másvalami volna, nem pedig tudás – mint ahogy Prótagorasz akarta állítani –, világos, hogy tanítható sem volna. Most azonban, ha mégis az derült volna ki, hogy úgy, ahogy van, semmi egyéb, mint ismeret – amint azt oly nagy buzgalommal bizonyítottad, Szókratész –, csodálatos volna, ha nem tartanánk tanítható-nak. Ezzel szemben Prótagorasz, aki annak idején azt tette fel, hogy tanítható, most, úgy látszik, mindenképp-
c en az ellenkezőjét akarja állítani: szerinte most már mindennek inkább mondhatnánk, mint ismeretnek. Ha ez így van, aligha lehet tanítható-nak tartani. – Én tehát, Prótagorasz, látván, milyen szörnyen össze vannak zavarva ezek a kérdések, rendkívül szeretném, ha mindezekben a dolgokban sikerülne rendet teremtenünk, és nagyon örülnék neki, ha a lefolyt vizsgálódások után most már megvizsgálnánk, mi is voltaképpen az erény, majd pedig ha ennek tisztázása után azt is még egyszer

szemügyre vennénk, hogy tanítható-e vagy sem. Csak vigyázzunk, hogy az a bizonyos Epimétheusz mind-
d untalan félre ne vezessen a vizsgálat folyamán és rá ne szedjen bennünket, mint ahogy már – elbeszélésed szerint – az osztály folyamán is oly gondtalanul járt el velünk szemben. Már a mítoszban is sokkal jobban tetszett nekem Prométheusz, mint ő. Őt tekintem tehát példának, és épp ezért végzem mindezeket a vizsgálódásokat, mert az ő előrelátásának hatása alatt előrelátóan gondoskodni akarok életem boldogságáról. De ha neked is kedved lenne hozzá, a te segítségeddel vizsgálnék át a legszívesebben minden kérdést, amint már beszélgetésünk elején említettem is.

Erre Prótagorasz a következőket mondta:

– Csodálattal tölt el, Szókratész, buzgalmad, és az a mód, ahogy a megbeszéléseket irányítottad. Ami engem illet, aligha hiszem, hogy olyan sok rossz tulajdonságom
e volna; az azonban bizonyos, hogy az irigység áll tőlem a legtávolabb. Így hát rólad is nyíltan megmondtam mindenkinek, akivel eddig csak beszéltem rólad, hogy nem találtam még olyan emberre, akit jobban becsülnék nálad. S ez fokozottabban igaz, ha a veled egykorúakra gondolok. Most is kijelentem hát, hogy egyáltalán nem csodálkoznék, ha a leghíresebb bölcsek egyike válna belőled. A felvetett kérdésekről majd egy más alkalommal, amikor neked tetszik, még beszélni fogunk. Most azonban már itt az ideje, hogy más dolgokkal is törődjünk.

362 a – Úgy van – mondtam –, így kell tennünk, ha így tartod helyesnek. Hiszen, mint már említettem, nekem is régen el kellett volna már mennem, s csupán a szép Kalliasz kedvéért maradtam még itt.

Így tehát az eszmecserét befejezve eltávoztunk.

A KISEBBIK HIPPIASZ

KÁRPÁTY CSILLA FORDÍTÁSA

363 a I. Eudikosz

Te pedig miért hallgatsz itt, Szókratész, amikor Hippiasz ilyen fontos dolgokat fejtett ki, s miért nem helyesled a mondottakat velünk együtt, vagy miért nem cáfolod meg, ha úgy gondolod, hogy nem jól mondott valamit? Annál is inkább, hiszen magunk közt vagyunk, mi, akik olyan nagyon lelkesedünk érte, hogy filozófiai eszmecserékben részt vegyünk.

Szókratész

Valóban, Eudikosz, van, ami felől örömest kifaggatnám
b Hippiaszt azzal kapcsolatban, amit az imént Homéroszról mondott. Apádtól, Apémantosztól hallottam ugyanis, hogy az Iliász szebb költői alkotása Homérosznak, mint az Odüsszeia, méghozzá annyival szebb, amennyivel különb Akhilleusz Odüsszeusznál; mert a két költői alkotás közül, mondta ő, az egyiket Odüsszeusz tiszteletére költötte, a másikat Akhilleuszéra. Afelől faggatnám ki tehát örömest Hippiaszt, ha kedvére volna, hogy mit
c gondol erről a két férfiról, melyiküket mondja különbnek – hiszen olyan sok s annyiféle egyéb dolgot fejtett már ki nekünk a többi költőről is meg Homéroszról is.

II. Eudikosz

De hiszen világos, hogy nem fukarkodik majd a felelettel Hippiasz, ha megkérdezel tőle valamit. Ugye, Hippiasz, felelni fogsz, ha kérdez tőled valamit Szókratész? Vagy mit teszel?

HIPPIASZ

Valóban furcsán tennék, Eudikosz, ha én, aki hazulról, Éliszből mindenkor ellátogatok Olümpiába az oda sereglő görögök ünnepélyére, amikor az olümpiai játékok zajlanak, a szentélyhez járulok és készségesen elmon-
d dom, amit csak kíván tőlem valaki, abból a tárgykörből, melynek fejtegetésére felkészültem, és bárki kívánságára megfelelek arra, amit éppen kérdez* – most megfutamodnék Szókratész kérdései elől!

364 a SZÓKRATÉSZ

De boldog érzés tölthet el, Hippiasz, ha minden egyes olümpiai játékon úgy léphetsz be a szentélybe, hogy lelked bölcsessége felől ily jó reményt táplálsz! És csodálnám, ha a testi erő valamelyik bajnoka a maga testi erejében ily rettenthetetlenül bízva érkeznék oda versenyezni, ahogyan te mondod, hogy bízol a magad szellemi erejében.

HIPPIASZ

És méltán is érzem én ezt, Szókratész! Mert amióta csak eljárok Olümpiába versenyezni, nem akadtam még soha senkire, aki erősebb lett volna nálam.

III. SZÓKRATÉSZ

b De szépen is mondtad ezt, Hippiasz! S a bölcsesség mily díszes emlékműve ez a te hírneved az élisziek városa meg a szüleid számára! De ugyan mit mondasz nekünk Akhilleuszról meg Odüsszeuszról? Vajon melyiküket tartod különbnek, és miért? Mert amikor sokan voltunk odabent, és te erről tartottad fejtegetésedet, nem tudtam követni szavaidat; mert restelltem, hogy újra meg újra megkérdezzelek, minthogy nagy volt a tömeg odabent – meg aztán tartottam tőle, hogy a kérdezősködés neta-

c lán még megzavarna fejtegetésedben. De most, hogy kevesen is vagyunk, meg Eudikosz is arra biztat itt, hogy csak kérdezzelek – mondd el hát és magyarázd meg nekünk világosan, mit is mondtál e két férfiról! Hogyan tettél közöttük különbséget?

HIPPIASZ

Én pedig, Szókratész, örömest fejtem ki neked még világosabban, mint az előbb, hogy mit is tartok róluk és még másokról is. Azt mondom tehát, hogy Homérosz a legkülönb férfinak Akhilleuszt rajzolta meg a Trójába sereglettek közül, a legbölcsebbnek Nesztórt s a legravaszabbnak Odüsszeuszt.

SZÓKRATÉSZ

Ejha, Hippiasz! De megtennéd-e azt a szívességet ne-
d kem, hogy nem nevetsz ki, ha szavaidat alig értve, sűrűn kérdezősködöm? Kíséreld meg tehát, hogy szelíden válaszolgass nekem.

HIPPIASZ

No, csúf dolog is volna, Szókratész, ha én, aki másokat erre oktatok, és jogosnak tartom, hogy pénzt fogadjak el érte, irántad, ha kérdezősködöl, nem volnék elnézéssel, s nem szelíden válaszolgatnék neked.

IV. SZÓKRATÉSZ

Nagyon szépen beszélsz! Én ugyanis, amikor azt állítottad, hogy a legkülönbnek Akhilleuszt rajzolta meg Ho-
e mérosz, a legbölcsebbnek pedig Nesztórt, úgy gondoltam, hogy értem, amit mondasz. De amikor kijelentetted, hogy a legravaszabbnak Odüsszeuszt alkotta meg a költő, ezzel, őszintén szólva, végképp nem tudom, mit mondasz. Felelj hát nekem, hátha így majd jobban meg-

értek valamit belőle: Akhilleuszt nem ravasznak alkotta meg Homérosz?

HIPPIASZ

A legkevésbé sem, Szókratész! Inkább a legegyszerűbbnek s a legigazabbnak. Hiszen a „kérlelések"-ben, ahol leírja, hogyan társalognak egymással, így szól az ő Akhilleusza Odüsszeuszhoz:

365 a Isteni sarj, Láertiadész, leleményes Odüsszeusz,
kell, hogy a szót nyíltan megmondjam, vissza se fogjam,
úgy, ahogy én érzem s ahogyan hiszem is, hogy igaz lesz:
. . . . . .
Gyűlöletes nékem, Hádész kapujával egyenlőn,
b az, ki szivében mást rejt s ismét más van a nyelvén.
Hát kijelentem most, mit látok a leghelyesebbnek . . .*

Ezekkel a szavakkal világítja meg mindkét férfi jellemét: hogy Akhilleusz igaz és egyszerű, Odüsszeusz viszont ravasz és csaló; mert Akhilleusz szájába adja ezeket az Odüsszeusznak szóló szavakat.

SZÓKRATÉSZ

Most már azt hiszem, értem, amit mondasz, Hippiasz: úgy látszik, csalónak mondod a ravaszt.

c HIPPIASZ

Igen, Szókratész! Mert hiszen ilyennek alkotta meg Odüsszeuszt Homérosz sok helyütt az Iliaszban is, az Odüsszeiában is.

SZÓKRATÉSZ

Homérosz tehát, úgy látszik, másnak gondolta az igaz férfit és másnak a csalót, nem pedig ugyanannak.

HIPPIASZ

Hát persze, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

És vajon te magad is így gondolod, Hippiasz?

HIPPIASZ

Mindenesetre; de hiszen furcsa is volna, ha nem így gondolnám.

V. SZÓKRATÉSZ

d Akkor hát hagyjuk most Homéroszt, minthogy amúgy is lehetetlen volna megkérdeznünk tőle, mit is forgatott a fejében, amikor e szavakat költötte. Te azonban, mivel szemlátomást magadra vállalod a felelősséget és egyetértesz azzal, amit szerinted Homérosz mond, válaszolj közösen Homérosz és a magad nevében.

HIPPIASZ

Legyen így; kérdezz hát röviden: mit kívánsz.

SZÓKRATÉSZ

Azokat nevezed-e hát csalónak, akik képtelenek megtenni valamit – mint például a betegek –, vagy azokat-e, akik képesek megtenni valamit?

e HIPPIASZ

Én bizony azokat, akik nagyon is képesek sok egyébre is, meg az emberek becsapására is.

SZÓKRATÉSZ

Képesek tehát, s úgy látszik, a te állításod szerint ravaszok is; nem így van?

HIPPIASZ

De így.

SZÓKRATÉSZ

De vajon együgyűségből és esztelenségből ravaszok és csalárdak-e, vagy agyafúrtságból és némi eszességből?

HIPPIASZ

Agyafúrtságból és eszességből, mindenesetre.

SZÓKRATÉSZ

Eszesek tehát, úgy látszik.

HIPPIASZ

Zeuszra, nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

És mint eszesek, nem tudják-e, mit cselekszenek, vagy tudják?

HIPPIASZ

Nagyon is tudják! És éppen ezért gonoszkodnak.

SZÓKRATÉSZ

S mivel tudják, amit tudnak, vajon tudatlanok-e vagy bölcsek?

366 a HIPPIASZ

Persze hogy bölcsek, mégpedig éppen abban, hogy becsapjanak.

VI. SZÓKRATÉSZ

Várj csak! Forgassuk meg eszünkben újra, mi is az, amit

mondasz. Azt állítod, hogy a csalók mindenre képesek és eszesek, és tudósok és bölcsek abban, amiben csalók?

HIPPIASZ

Persze hogy ezt állítom.

SZÓKRATÉSZ

S hogy más-más fajták az igazak és a csalók, és egymással homlokegyenest ellentétesek?

HIPPIASZ

Ezt mondom.

SZÓKRATÉSZ

Nos tehát, a csalók, úgy látszik, a sok mindenre képesek s a bölcsek közül valók teszerinted.

HIPPIASZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

b De amikor azt mondod, hogy sok mindenre képesek és bölcsek a csalók, vajon azt mondod-e ezzel, hogy éppen arra képesek, hogy csaljanak?

HIPPIASZ

Én bizony azt, hogy képesek.

SZÓKRATÉSZ

Lényegében azt mondod ki tehát, hogy a csalók bölcsek és csalásra képesek.

HIPPIASZ

Igen.

Szókratész

A csalásra képtelen és tudatlan férfi tehát aligha lehetne csaló.

Hippiasz

Úgy van.

Szókratész

c Az képes valamire, aki megteszi, amit csak akar, akkor, amikor akarja. Nem arról beszélek, akit betegség vagy más effélék akadályoznak, hanem, hogy például te képes vagy a nevem leírására, amikor csak akarod, erről beszélek. Vagy nem azt nevezed-e te is valamire képesnek, akivel így áll a dolog?

Hippiasz

De igen.

VII. Szókratész

Nos, akkor, mondd csak, Hippiasz, nem vagy-e te valóban járatos a számolásban meg a számtanban?

Hippiasz

Bárki másnál jobban, Szókratész.

Szókratész

Ha tehát megkérdezné tőled valaki, mekkora számot ad háromszor hétszáz, ha akarnád, bárki másnál gyorsabban és jobban megmondhatnád az igazat efelől?

Hippiasz

Nagyon is.

d SZÓKRATÉSZ

Nemde, mivel a legnagyobb képességű s a legbölcsebb vagy ebben?

HIPPIASZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

S vajon csak a legbölcsebb s a legnagyobb képességű vagy-e, vagy a legjelesebb is abban, amiben a legnagyobb képességű s a legbölcsebb: a számtanban?

HIPPIASZ

Bizony a legjelesebb is, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát te volnál a leginkább képes arra, hogy igazat mondj mindebben; így van-e?

HIPPIASZ

Úgy vélem, igen.

e SZÓKRATÉSZ

Hát a csalások ugyanezekben a dolgokban? Felelj csak bátran és nagyvonalúan, Hippiasz, ahogy korábban is: ha megkérdezné tőled valaki, mennyi háromszor hétszáz, vajon te csalnál-e a legjobban, mindig egyazon hamis ítéletet mondva mindezekről, ha már csalni akar-
367 a nál és sohasem igazat felelni – vagy talán a számtanban járatlan tudna jobban csalni tenálad, ha csalni akarnál? Vagy pedig a járatlan, míg sűrűn akarna hamis ítéletet mondani, igazat szólna akaratlanul is, ha úgy hozná a véletlen, éppen tudatlansága miatt, te viszont, aki bölcs

vagy ebben, mindig ugyanúgy csalnál, ha csalni akarnál?

HIPPIASZ

Bizony úgy van, ahogy te mondod.

SZÓKRATÉSZ

Nos, vajon a csaló minden egyébben csaló-e, csak éppen a számolásban nem az, s a számok tekintetében nem csal-e?

HIPPIASZ

Dehogynem, Zeuszra! a számok tekintetében is.

VIII. SZÓKRATÉSZ

Tegyük-e hát fel, Hippiasz, hogy van olyan ember is,
b aki a mennyiségtan s a számolás tekintetében is csaló?

HIPPIASZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Milyen is volna tehát ez az ember? Nem kell-e megengednünk neki – ha már csaló, ahogy elismerted az imént –, hogy csalásra képes? A csalásra képtelenről ugyanis azt mondtad, ha emlékszel, hogy sohasem válhat csalóvá.

HIPPIASZ

Hogyne emlékezném, éppen így mondtam.

SZÓKRATÉSZ

És vajon nem azt állítottad-e az imént magadról, hogy a leginkább képes vagy csalásra a számolásban?

HIPPIASZ

De igen; ezt is mondtam bizony.

SZÓKRATÉSZ

De vajon nem vagy-e a leginkább képes arra is, hogy igazat mondj a számolásban?

c HIPPIASZ

De, nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

Ugyanaz az ember tehát csalásra is, igazmondásra is képes a számolásban; ez pedig az ebben kiváló: a számolás mestere.

HIPPIASZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Ki más volna hát a csaló a számolásban, Hippiasz, mint az abban kiváló? Hiszen ő az, aki képes erre; de ugyancsak ő az igazmondó is egyben.

HIPPIASZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Látod tehát, hogy ugyanaz az ember csaló is meg igaz-
d mondó is ezekben a dolgokban, s hogy az igazmondó semmivel sem különb a csalónál, hiszen ugyanaz az ember voltaképpen, és semmiféle ellentétesség nincs benne, ahogy te gondoltad az imént.

HIPPIASZ

Úgy látszik, nincs, legalábbis eszerint.

SZÓKRATÉSZ

Akarod-e hát, hogy vizsgálódjunk még másutt is?

HIPPIASZ

Ha te is úgy akarod.

IX. SZÓKRATÉSZ

Nemde a mértanban szintén járatos vagy?

HIPPIASZ

Úgy bizony.

SZÓKRATÉSZ

Nos hát nem így áll-e a dolog a mértannal is? Ugyanaz az ember képes a leginkább csalásra is, igazmondásra is a mértani ábrákat illetően: a mértan mestere.

HIPPIASZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Ennek tudósa pedig ki volna más, mint ő maga?

HIPPIASZ

Nem is másvalaki.

e SZÓKRATÉSZ

A mértan tudós és bölcs mestere tehát, nemde, a leginkább képes mindkét dologra? S ha valaki csaló lehet a mértani ábrákat illetően, ki volna más, mint ő maga, a tudós? Hiszen ő az, aki képes erre. A tudatlan viszont

képtelen a csalásra, s így sohasem válhat csaló abból, aki csalásra nem képes, ahogy elismertük közösen.

HIPPIASZ
Úgy van.

SZÓKRATÉSZ
Vizsgáljuk meg tehát még a harmadikat is: a csillagászt.
368 a Erről a mesterségről megint csak úgy gondolod, hogy még inkább ismerője vagy, mint az előbbieknek; így van, Hippiasz?

HIPPIASZ
Így.

SZÓKRATÉSZ
Nos hát nem ugyanígy áll-e a dolog a csillagászattal is?

HIPPIASZ
Legalábbis valószínű, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ
Tehát a csillagászatban is, ha valaki, hát ki más lesz a csaló, mint a tudós csillagász, aki képes a csalásra? Nem is az erre képtelen, hiszen az tudatlan.

HIPPIASZ
Úgy látszik, így van.

SZÓKRATÉSZ
Ugyanaz lesz tehát igazmondó és csaló a csillagászatban is.

HIPPIASZ
Úgy tetszik.

Rajta hát, vizsgáld csak így végig kedvedre, Hippiasz,
b valamennyi tudományt: vajon akad-e olyan, ahol másként áll a dolog, mint így? Mindenesetre a legtöbb mesterségben bölcsebb vagy minden más embernél, ahogy tőled magadtól hallottam egyszer, amint nagy büszkén soroltad elő sok és irigylésre méltó bölcsességedet a piactéren, a pénzváltó asztaloknál. Azt mondtad, Olümpiába mentél egyszer, s amit csak testeden viseltél, mindaz a magad keze műve volt. Hogy először is a gyűrű, mert ezen kezdted, amit viselsz, a magad keze
c műve, minthogy a gyűrűk csiszolásához is értesz; s hogy a másik pecsétgyűrű is a te műved, meg a kaparólemez is, az olajoskorsó is, mindezt te készítetted. Aztán, mondtad, magad szabtad-varrtad a sarut is, melyet viselsz, s a ruhádat és az ingedet is te szőtted; de a legcsodálatosabbnak s a tenger sok bölcsességed legfőbb tanújelének mégis azt látta mindenki, amikor kijelentetted, hogy magadon viselt inged övét – mely akárcsak a legdúsabb perzsa nőké, olyan – szintén te magad hímezted.
d Ezenfelül, hogy tarsolyodban verseket, eposzokat, tragédiákat, dithüramboszokat tartogatva érkeztél, meg számos, különféle és más-más módon szerkesztett beszédet is. S hogy az általam imént szóba hozott tudományoknak is másoknál kiválóbb ismerőjeként érkeztél oda: versmértékeknek is, zenei összhangzatnak is, helyesírásnak is, és még igen sok egyébnek ezenfelül, úgy rémlik, ha jól emlékszem. De az emlékezetbe vésés módszerét illető ügyességedet, úgy látszik, mégiscsak kifelejtettem; noha éppen ebben véled magad a legra-
e gyogóbbnak! Úgy vélem azonban, még igen sok más egyebet is elfelejtettem. De íme, mit mondok én: akár a magad mesterségeit tekinted – mily bőségesek is! –, akár a másokét, mondd csak meg nekem annak alapján, ami-

ben én meg te megállapodtunk: vajon találsz-e valahol olyat, ahol más az igazmondó és más a csaló, s ne egy
369 a és ugyanaz volna mindkettő? Vizsgáld csak meg bármiféle bölcsesség vagy agyafúrtság terén – de nevezd, ahogy neked tetszik –, mégsem találsz ilyet, barátom, mert hiszen nincs is; ha mégis, mondd meg te magad.

XI. HIPPIASZ

Csakhogy nem tudok ilyet, Szókratész, legalábbis pillanatnyilag.

SZÓKRATÉSZ

Nem is fogsz tudni, úgy hiszem. De ha én igazat mondok, tartsd jól az eszedben, mi derül ki beszélgetésünkből, Hippiasz!

HIPPIASZ

Nem nagyon értem, mit mondasz, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Mert most netalán nem élsz az emlékezetbe vésés módszerével; nyilván úgy gondolod, hogy nincs is szükséged
b erre. De majd emlékeztetlek én: tudod-e, hogy Akhilleuszt igazmondónak nevezted, Odüsszeuszt viszont csalónak és ravasznak?

HIPPIASZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Most azonban látod, hogy kiderült: ugyanaz az ember csaló is meg igazmondó is egyben; úgyhogy, ha csaló volt Odüsszeusz, igazmondó is volt egyben, s ha igazmondó Akhilleusz, csaló is egyben; s e férfiak sem nem

különböznek egymástól, sem nem ellentétesek, hanem egymáshoz hasonlók?

HIPPIASZ

Ó, te mindig efféle beszélgetéseket szősz, Szókratész! És megragadva a szót ott, ahol a leghamarabb kisiklik a
c kézből, markodban tartod apránként megkaparintva, s nem a tárgy egészéről vitázol, nem arról, amiről a beszélgetés folyt! Különben, ha akarod, akár most is számos bizonyítékkal mutatom ki neked hitelt érdemlő beszédben, hogy Homérosz különbnek rajzolta meg Akhilleuszt Odüsszeusznál, csalásra képtelennek; emezt viszont cselszövőnek és sokszoros csalónak, silányabbnak Akhilleusznál. Ha akarod, szegezd hát szavad szavam ellen, hogy a másik a különb; s a jelenlevők jobban tudják majd, melyikünk beszél különbül.

d XII. SZÓKRATÉSZ

Hippiasz, én nem vitatom el tőled, hogy bölcsebb vagy, mint én; hanem mindig is az volt a szokásom, hogy amikor valaki mond valamit, arra fordítom figyelmemet, különösen, amikor még bölcsnek is látom azt, aki szól. S minthogy megérteni vágyom, amit mond, keresztül-kasul firtatom, szemügyre veszem újra meg újra, és összerakom a mondottakat, hogy megértsem; ha viszont ostobának látom azt, aki szól, se nem kérdezgetem, se nem törődöm azzal, amiről beszél. S ebből
e megtudod majd, kiket is tartok én bölcsnek; mert csüngeni látsz majd a bölcs szavain, és kérdezősködni tőle, hogy megértsek valamit s ez hasznomra legyen; éppen ezért forgatom eszemben most is, amit mondtál, hogy az imént idézett verssorokban kimutattad: Akhilleusz
370 a úgy szól Odüsszeuszhoz mint hencegőhöz; és furcsának tartanám – ha valóban te mondanál igazat –, hogy

Odüsszeusz, a ravasz, sehol sem mutatkozik hazugnak, Akhilleusz viszont meglehetősen ravasznak mutatkozik a te szavaid szerint, hiszen hazudik. Mert kimondva e szavakat, melyeket te is elmondtál az imént:

Gyűlöletes nékem, Hádész kapujával egyenlőn,
az, ki szívében mást rejt s ismét más van a nyelvén
b – kevéssel utóbb kijelenti, hogy sem Odüsszeusz, sem Agamemnón nem győzi őt meg, s hogy semmiképpen sem marad Trójában, hanem

áldozom én holnap Zeusznak meg az égilakóknak,
és a hajóim jól megrakva, a vízre kisiklok,
s láthatod is, ha kívánod, s épp van gondod ilyenre,
hajnalban hallal-teli Hellészpontoszon úszni
c bárkáim s bennük buzgón evező daliákat;
és ha a nagynevű Földrázó is kedvez az úton,
harmadnapra a sűrü-rögű Phthiába elérek.*

De még korábban mindezeknél, Agamemnónt gyalázva kijelentette:

Most Phthiába megyek; sokkal jobb lesz nekem innen
görbe hajóimmal hazatérnem; nincs is eszemben
d így legyalázva neked halmoznom kincsre a kincset.*

S miután így beszélt akár az egész hadsereg színe előtt, akár a maga harcostársaihoz, sehol senki sem látja, hogy útra készülődnék, vagy nekifogna a bárkák vízre vontatásának, hogy hazahajózzék; hanem fölöttébb fennkölten fittyet hány az igazmondásra. Éppen ezért is kérdeztelek meg mindjárt kezdetben, Hippiasz, minthogy nem láttam világosan, melyik férfit is rajzolta meg kiválóbb-
e nak a költő, s úgy gondoltam, igen kiváló mindkettő, s

hogy nehéz eldönteni, melyikük a kiválóbb akár a csalás, akár az igazmondás, akár egyéb erény tekintetében; mert hiszen ebben is közel áll egymáshoz mind a kettő.

XIII. Hippiasz

Mert nem helyesen szemléled a dolgot, Szókratész; hiszen nyilvánvaló, hogy amit hazudik Akhilleusz, nem a maga jószántából hazudja, hanem szándéka ellenére, minthogy a tábort sújtó csapás maradásra és oltalomnyújtásra kényszeríti őt. Odüsszeusz viszont szántszándékkal s ármányból hazudik.

Szókratész

Félrevezetsz engem, drága barátom, Hippiasz, és Odüsszeuszt utánzod magad is.

371 a Hippiasz

Semmi esetre sem, Szókratész! Ugyan mit beszélsz és hova gondolsz!

Szókratész

Hogy azt mondod: nem ármányból hazudott Akhilleusz, noha – a hencegésen kívül – oly szemfényvesztő s oly ármányos volt, ahogyan megalkotta őt Homérosz, hogy még Odüsszeusznál is annyival eszesebbnek mutatkozott észrevétlen hencegésével, hogy szemtől szembe ellent mert mondani önmagának, s ezt észre sem vette Odüsszeusz; legalábbis semmi olyasmit nem mond Akhilleusznak, amiből kiderülne, hogy hazugságát észrevette volna Odüsszeusz.

b Hippiasz

Hogy mondhatsz ilyesmit, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Hát nem tudod-e, hogy valamivel később szólván – miután azt mondta Odüsszeusznak: kora hajnalban elhajózik* –, Aiasznak már nem mondja azt, hogy elhajózik, hanem másképpen beszél.

HIPPIASZ

Ugyan hol?

SZÓKRATÉSZ

Ahol ezt mondja:

addig ugyan nem lesz gondom véres viadalra,
c míg harcosszívű Priamosz ragyogó fia, Hektór,
nem tör a sátrunkhoz, bárkánkhoz, a mürmidonokhoz,
argoszi hőst gyilkolva, hajókat füstbeborítva.
Ámde az én sátramnál és éjszínű hajómnál
Hektór, bármi heves, hiszem én, hogy fölhagy
a harccal.*

Te pedig, Hippiasz, olyan feledékenynek gondolod-e
d Thetisz fiát s az igen bölcs Kheirón neveltjét, hogy miután kevéssel előbb a legsúlyosabb szidalommal szidalmazta a hencegőket ő maga tüstént kijelenti Odüsszeusznak, hogy elhajózik, Aiasznak viszont, hogy marad? S nem úgy gondolod-e inkább, hogy ármánykodik és régimódinak tartja Odüsszeuszt, akinek ezzel a csellel és csalással járhat túl az eszén?

XIV. HIPPIASZ

Én bizony nem így vélekedem, Szókratész; hanem hogy
e puszta jóhiszeműségből tért el szándékától, s mondott mást Aiasznak, mint Odüsszeusznak; Odüsszeusz ellen-

ben, ha igazat mond is, mindig úgy mondja, hogy ármánykodik, s ugyanúgy, ha hazudik.

SZÓKRATÉSZ

Eszerint tehát Odüsszeusz, úgy látszik, különb Akhilleusznál.

HIPPIASZ

Dehogy is, semmi esetre sem, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Már hogyne! Hát nem az imént derült-e ki, hogy a szándékosan csalók jobbak a nem szándékosan csalóknál?

HIPPIASZ

372 a Már hogyan volnának jobbak, Szókratész, a szándékosan jogsértők s a szándékosan ármánykodók és gonoszat művelők azoknál, akik nem szándékosan teszik? Inkább nagyon is méltó a bocsánatra, úgy tetszik, ha valaki tudtán kívül követ el jogsértést vagy csal, vagy tesz egyéb gonoszat. Hiszen a törvények is sokkal szigorúbbak azokhoz, akik szándékosan művelnek gonoszat és csalnak, mint azokhoz, akik nem szándékosan teszik.

XV. SZÓKRATÉSZ

b Látod-e, Hippiasz, hogy igazat mondok, amikor azt mondom, hogy makacsul kitartó vagyok a bölcsek kérdezgetésében? És úgy látszik, ez az egyetlen jó tulajdonságom, a többi mind roppant silány; a tények ugyanis a maguk mivoltában tévedésbe ejtenek, s nem tudom, hogyan is áll a dolog. Bőséges bizonyítékom erre, hogy amint társalgásba merülök valamelyikőtökkel, akik bölcsességben a legjobb hírnévnek örvendtek – s e bölcses-

ségetek tanúja valamennyi görög –, kiderül, hogy semmit sem tudok. Mert egy csöppet sem úgy vélekedem
c ugyanazokról a dolgokról, mint ti, őszintén szólva; s a tudatlanságnak ugyan mi volna nagyobb bizonyítéka annál, hogy valakinek a véleménye a bölcs férfiakétól eltér? De van egy csodálatosan jó tulajdonságom, ami megment: hogy tanulni nem szégyellek, hanem tudakozódom és kérdezgetek, és nagyon hálás vagyok annak, aki válaszol. És hálámat sohasem vontam még meg senkitől, hiszen sohasem tagadtam le, ha tanultam valamit, s nem a magam fölfedezésének tekintettem e tudást; sőt inkább dicsérem tanítómesteremet mint bölcset, s köz-
d kinccsé teszem, amit tőle tanultam. Így aztán nem is értek most egyet veled abban, amit mondasz, hanem nagyon is eltérő a véleményem. Jól tudom azt is, hogy ez énmiattam van így, mivel olyan vagyok, amilyen vagyok, hogy semmivel se mondjam nagyobbnak önmagamat. Nekem ugyanis úgy tetszik, Hippiasz, hogy éppen ellenkezőleg áll az egész dolog, mint ahogy te mondod: azok, akik ártalmára vannak az embereknek, megsértik a jogot, hazudnak, csalnak, egyszóval: vétkeznek, de szándékosan és nem szándékuk ellenére, jobbak azoknál, akik nem szándékosan teszik. Olykor azonban éppen az ellenkezőjét gondolom mindezekről, és csak tévelygek ezen a téren, világos, hogy nem tudásomnál
e fogva. Most viszont, pillanatnyilag, mintha lázroham tört volna rám, úgy vélem, hogy azok, akik szándékosan vétenek valamit, jobbak azoknál, akik nem szándékosan teszik. S e mostani, pillanatnyi lelki bajomért előbbi beszélgetésünket okolom: ez az oka, hogy most, pillanatnyilag, hitványabbnak látszanak azok, akik nem szándékosan követik el mindezt, mint azok, akik szándékosan. Járj a kedvemben tehát, és ne tagadd meg tőlem lelkem orvoslását; mert sokkal nagyobb jót teszel velem,

373 a ha megszabadítod a tudatlanságtól lelkemet, mint ha testemet a betegségtől szabadítanád meg. Csakhogy, ha hosszú beszédet akarsz tartani, előre megmondom neked, hogy azzal ugyan nem orvosolnál engem, mert hiszen nem is tudnálak követni; de ha felelgetni akarsz nekem, ahogy az imént, nagyon is hasznomra leszel, s még magadnak sem ártasz, úgy hiszem. De joggal felszólíthatlak téged is, Apémantosz fia, hiszen te kívántad, hogy Hippiasszal társalgásba kezdjek. És most, ha nem akarna Hippiasz felelgetni nekem, kérd meg őt rá a nevemben!

EUDIKOSZ

De hiszen semmiképp sem kéreti majd magát Hippiasz,
b úgy hiszem, s nem kell kérlelnünk őt, Szókratész! Mert nem efféle kijelentést tett az imént, hanem hogy senki fia kérdéseitől vissza nem riad! Így van-e, Hippiasz? Nem ezt mondtad-e?

HIPPIASZ

Ezt bizony; csakhogy Szókratész mindig belezavar a beszédbe, Eudikoszom, szinte úgy tetszik, mintha gonoszságból művelné!

SZÓKRATÉSZ

Kitűnő Hippiaszom, nem szándékosan teszek én így – hiszen akkor bölcs és félelmetes tudású volnék a te megállapításod szerint – hanem szándékom ellenére. Így hát bocsáss meg nekem! Mert azt is megmondtad viszont, hogy meg kell bocsátanunk annak, aki szándéka ellenére művel gonoszat.

EUDIKOSZ

c Semmiképp se tégy másként, Hippiasz! Hanem a mi

magunk kedvéért is meg előbbi kijelentésed kedvéért is felelj meg mindarra, amit csak kérdez tőled Szókratész!

HIPPIASZ

Jól van, megfelelek, ha már egyszer te kérsz meg erre. Jól van, kérdezz hát, amit csak akarsz!

XVI. SZÓKRATÉSZ

Valóban nagyon szeretném, Hippiasz, töviről hegyire átvizsgálni az imént mondottakat, hogy ugyan kik is a különbek: a szándékosan vagy a nem szándékosan vétkezők? Úgy vélem azért, a vizsgálódás útján érhetünk célt a legegyenesebben. Válaszolj tehát: van-e, akit jó futónak nevezel?

HIPPIASZ

Van bizony.

SZÓKRATÉSZ

És olyan is, akit rossznak?

HIPPIASZ

Igen.

d SZÓKRATÉSZ

A jól futó tehát a jó, s a rosszul futó a rossz?

HIPPIASZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

A lassan futó rosszul fut tehát, s a gyorsan futó jól?

HIPPIASZ
Igen.

SZÓKRATÉSZ
A szaladásban s a versenyfutásban eszerint a gyorsaság a jó, s a lassúság a rossz.

HIPPIASZ
Hát azután?

SZÓKRATÉSZ
Ugyan melyik a jobb futó: az-e, aki szándékosan fut lassan, vagy aki szándéka ellenére?

HIPPIASZ
Az, aki szándékosan.

SZÓKRATÉSZ
De hát nem valami cselekvés-e a futás?

HIPPIASZ
Cselekvés bizony.

SZÓKRATÉSZ
De ha cselekvés, nem valami munka is egyben?

HIPPIASZ
De igen.

SZÓKRATÉSZ
A rosszul futó tehát rossz és szégyenletes munkát végez a futásban?

HIPPIASZ

Rosszat; hogy is ne?

SZÓKRATÉSZ

És aki lassan fut, az-e a rossz futó?

HIPPIASZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

A jó futó tehát szándékosan végez ilyen rossz és szégyenletes munkát; a rossz futó viszont szándéka ellenére?

HIPPIASZ

Legalábbis úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

A futásban eszerint hitványabb az, aki szándéka ellenére végez rossz munkát, mint az, aki szándékosan teszi?

HIPPIASZ

Legalábbis a futásban.

374 a SZÓKRATÉSZ

Hát a párviadalban? Vajon melyik bajvívó a jobb: az-e, aki szándékosan esik el vagy aki szándéktalanul?

HIPPIASZ

Az, aki szándékosan, úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Melyik tehát a silányabb s a szégyenletesebb dolog a párviadalban: elesni-e, vagy leteríteni az ellenfelet?

HIPPIASZ

Elesni.

SZÓKRATÉSZ

Eszerint a párviadalban is az a bajvívó a jobb, aki szándékosan végez silány és szégyenletes munkát, mint az, aki szándéka ellenére?

HIPPIASZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

S hát a testgyakorlás többi, valamennyi ágazatában?
b Nem a testben kiválóbb képes-e mindkét fajta munkára, az erősre és a gyengére, a rútra és a szépre? Úgyhogy amikor silány testgyakorlatot végez valaki, a kiválóbb az, aki szándékosan teszi, s a silányabb az, aki szándéka ellenére?

HIPPIASZ

Úgy látszik, a testi erő tekintetében is így áll a dolog.

SZÓKRATÉSZ

S hát a jó testtartást illetően, Hippiasz? Nem a testben kiválóbb-e az, aki szándékosan ölthet rút és rossz testtartást, s a rosszabb, aki szándéka ellenére? Vagy te hogy gondolod?

HIPPIASZ

Így.

SZÓKRATÉSZ

A rossz testtartás tehát, ha szándékos, testi kiválóságból, de ha nem szándékos, testi fogyatékosságból ered?

c HIPPIASZ

Úgy tetszik.

SZÓKRATÉSZ

S hát a hangra vonatkozólag mit mondasz? Vajon azt nevezed-e kiválóbbnak, aki szándékosan énekel hamisan, vagy azt-e, aki szándéka ellenére?

HIPPIASZ

Azt, aki szándékosan.

SZÓKRATÉSZ

Azt pedig, aki szándéka ellenére teszi, gyatrábbnak?

HIPPIASZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

S vajon a jó vagy a rossz tulajdonságokat szeretnéd-e birtokolni?

HIPPIASZ

A jókat.

SZÓKRATÉSZ

Mit szeretnél jobban tehát: ha szándékosan sántítanál a lábadra, vagy ha szándékod ellenére?

HIPPIASZ

Ha szándékosan.

d SZÓKRATÉSZ

A sántaság pedig nem a láb fogyatékossága, satnyasága-e?

HIPPIASZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

S hát a rövidlátás? Nem a szem fogyatékossága-e?

HIPPIASZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Eszerint milyen szemet kívánnál inkább birtokolni életed fogytáig: olyat-e, amelyik szándékosan lenne rövidlátó és kancsal, vagy amelyik szándékod ellenére?

HIPPIASZ

Olyat, amelyik szándékosan.

SZÓKRATÉSZ

Jobbnak tartod tehát, ha szándékosan működnek rosszul érzékszerveid, mint ha szándékod ellenére?

HIPPIASZ

Persze hogy jobbnak.

SZÓKRATÉSZ

Így hát minden ilyesmi, mint a füled, orrod, szájad és minden egyéb érzékszerved egyazon megítélés alá esik:
e nem olyanokat kívánsz birtokolni, melyek szándékod ellenére működnek rosszul, mivel hibásak, hanem olyanokat, melyek szándékosan, mivel jók.

HIPPIASZ

Meghiszem azt!

XVII. Szókratész

S hát a munkaeszközök közül melyiket jobb használnunk: azt-e, amelyikkel szándékosan dolgozunk rosszul, vagy azt, amelyikkel szándékunk ellenére? Például az olyan kormányrúd jobb-e, amellyel szándékunk ellenére kormányozunk rosszul, mint az olyan, amellyel szándékosan?

Hippiasz

Jobb, amelyikkel szándékosan.

Szókratész

És nem ugyanígy az íj, a lant, a fuvola és valamennyi többi?

375 a Hippiasz

Igazat beszélsz.

Szókratész

S ugyan milyen lelkű lovat jobb tartani: olyant-e, amelyiken szándékosan lovagol valaki rosszul, vagy amelyiken szándéka ellenére?

Hippiasz

Amelyiken szándékosan.

Szókratész

Az a jobbik tehát.

Hippiasz

Igen.

Szókratész

Ha tehát jobb lelkű a ló, akkor csak szándékosan birhatja

valaki rosszra a ló lelkét, ha viszont hitvány lelkű, akkor szándéka ellenére?

HIPPIASZ
Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ
S nem ugyanígy van a kutyával és minden más élőlénynyel is?

HIPPIASZ
De igen.

SZÓKRATÉSZ
S hát az emberi lelket illetően? Vajon annak az íjásznak jobb-e a lelke, aki szándékosan véti el a célt, vagy annak, aki szándéka ellenére?

b HIPPIASZ
Annak, aki szándékosan.

SZÓKRATÉSZ
A nyilazásban jobb tehát a lelke?

HIPPIASZ
Igen.

SZÓKRATÉSZ
S annak viszont, aki szándéka ellenére véti el a célt, silányabb a lelke, mint annak, aki szándékosan?

HIPPIASZ
Legalábbis a nyilazásban.

SZÓKRATÉSZ

S hát az orvostudományban? Nem az-e a tudósabb lélek, amelyik szándékosan lehet ártalmára a testnek?

HIPPIASZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Ebben a mesterségben jobb tehát annál, amelyik kevésbé tudós.

HIPPIASZ

Jobb.

SZÓKRATÉSZ

c Nos hát a citerázás, a fuvolajáték és minden más mesterség és tudomány tekintetében is nem az-e a jobb lélek, amelyik szándékosan művel rosszat és rútat, s követ el hibát – a hitványabb pedig szándéka ellenére?

HIPPIASZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát jobban szeretnénk olyan szolgákat, akiknek olyan a lelkük, hogy inkább szándékosan vétenének és művelnének gonoszat, mint szándékuk ellenére, minthogy az ilyenek mindenfélére jobbak.

HIPPIASZ

Úgy van.

Szókratész

S hát a mi magunk lelkét illetően? Nem azt kívánnánk-e, hogy a lehető legeslegjobb legyen?

Hippiasz

De igen.

Szókratész

d És vajon nem akkor lesz-e jobb, ha szándékosan művel gonoszat és vétkezik, mint ha szándéka ellenére?

Hippiasz

Csakhogy szörnyű dolog volna ám, Szókratész, ha a szándékos jogsértők jobbak volnának azoknál, akik nem szándékosan teszik!

Szókratész

De hát így tetszik mégis igaznak, legalábbis a mondottak után.

Hippiasz

Számomra bizony aligha.

XVIII. Szókratész

Én pedig azt hittem, Hippiasz, hogy így tetszik neked is. De felelj csak ismét: az igazság nem valamilyen erő vagy tudás-e, vagy mind a kettő? Vagy talán nem szükségszerű, hogy legalább e két dolog egyike legyen az igazság?

e Hippiasz

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát lelki erő az igazság, nemde az erősebb lélek az igazságosabb? Mert hiszen az ilyen lélek valamiképpen jobbnak bizonyult előttünk, kitűnő barátom.

HIPPIASZ

Bizony jobbnak bizonyult.

SZÓKRATÉSZ

És ha tudás? Nem a bölcsebb lélek az igazságosabb-e, a tudatlanabb pedig igazságtalanabb?

HIPPIASZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

És ha mind a kettő? Nem az a lélek az igazságosabb-e, melynek mindkettő sajátja: a tudás is meg az erő is; a tudatlanabb pedig az igazságtalanabb? Nem így áll-e szükségképpen a dolog?

HIPPIASZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Nemde az erősebb és bölcsebb lélek bizonyult tehát jobbnak, és olyannak, hogy inkább képes mindkettőt – a
376 a szépet is meg a rútat is – megvalósítani mindenfajta tevékenység tekintetében?

HIPPIASZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Így hát, amikor rút dolgot művel, szándékosan műveli ereje és ügyessége révén; és mindez az igazság művének látszik, akár mind a kettő, akár csak az egyikük.

HIPPIASZ

Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ

Másrészt viszont igazságtalanságot elkövetni annyi, mint gonoszat tenni; el nem követni pedig annyi, mint jót tenni.

HIPPIASZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

És nemde az erősebb és jobb lélek, ha netalán igazságtalanságot követne el, szándékosan követi el, a hitvány viszont szándéka ellenére?

HIPPIASZ

Nyilvánvaló.

b SZÓKRATÉSZ

S nemde az a jó ember, akinek jó a lelke, a rossz pedig az, akinek rossz?

HIPPIASZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

A jó ember sajátja tehát, hogy szándékosan követ el

igazságtalanságot, a rossz emberé pedig, hogy szándéka ellenére, ha ugyan a jó embernek jó a lelke.

HIPPIASZ

Már hogyne volna jó!

SZÓKRATÉSZ

Aki tehát szándékosan vétkezik és művel ocsmány és jogtalan dolgokat, Hippiasz – ha ugyan van ilyen –, az nem volna más, mint a jó ember.

HIPPIASZ

Képtelenség, hogy egyetértsek veled ebben, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Hiszen én magam sem értek egyet önmagammal, Hip-
c piasz! De szükségképpen látszik így, legalábbis a mostani beszélgetésünkből. Ahogy azonban az előbb már megmondtam: erre-arra tévelygek ebben a dologban, és sohasem ugyanaz a véleményem. Csakhogy az egy csöppet sem csodálatos, ha mi tévelygünk – akár én, akár más balga –, de hogy ti, bölcsek, éppígy tévelyegtek, ez már szörnyű dolog számunkra is, hiszen hiába menekülünk hozzátok, mégsem vergődünk ki tévelygésünkből soha.

IÓN

RITOÓK ZSIGMOND FORDÍTÁSA

530 a I. SZÓKRATÉSZ

Üdvözletem a nagy Iónnak! Mostan éppen honnan érkeztél mihozzánk? Talán hazulról, Epheszoszból?

IÓN

Szó sincs róla, Szókratész! Epidauroszból, az Aszklépiosz-ünnepről.*

SZÓKRATÉSZ

Csak nem rendeznek az epidaurosziak már rhapszódoszversenyt is az istennek?

IÓN

De bizony! Sőt még más múzsai versenyeket is.

SZÓKRATÉSZ

És te? Persze te is részt vettél a versenyen! Milyen eredményt értél el?

b IÓN

Az első díjat vittük el, kedves Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Hisz ez pompás! Most már csak rajta, hogy a Panathénaián is győzedelmeskedjünk!

IÓN

Úgy is lesz – ha isten úgy akarja.

Szokratész

Hej, Ión, sokszor irigyeltelek benneteket, rhapszódoszokat a szakmátokért! Mert irigyelni való is, ami a ti szakmátok velejárója, hogy testeteket mindig pazarul fölékesítitek, s oly szépnek mutatkoztok, amint csak lehet, hogy kötelességetek a sok kiváló költővel való foglalkozás, s köztük is elsősorban Homérosszal, a költők legkiválóbbikával és legistenibbikével, sőt hogy nem
c pusztán szavait, hanem szükségképpen a gondolatát is kitanuljátok. Hiszen sohasem lehet rhapszódosz, aki nem érti, amit a költő mond, mert a rhapszódosz dolga éppen az, hogy a költő gondolatának legyen tolmácsa a hallgatóság előtt. Ezt pedig lehetetlenség jól elvégezni annak, aki nem tudja, mit is mond a költő. Mindez nagyon irigylésreméltó.

II. Ión

Teljesen igazad van, Szókratész. Én legalábbis ezzel bajlódtam a legtöbbet a szakma dolgaiból, s úgy gondolom, hogy az emberek közt én tudom a legszebb dolgo-
d kat mondani Homéroszról. Igen! Sem a lampszakoszi Métrodórosz, sem a thaszoszi Sztészimbrotosz, sem Glaukón, sem senki valaha is e földre lett emberfia nem tudott soha oly sok és oly szép gondolatot Homéroszról előadni, mint én.

Szókratész

Hisz ez pompás, kedves Ión! Nyilván tőlem sem tagadod meg ezeknek bemutatását.

Ión

Bizony méltó is a meghallgatásra, Szókratész, hogy milyen pazarul fölékesítem én Homéroszt! Azt hiszem,

méltó vagyok rá, hogy a Homéridák aranykoszorúval koszorúzzanak meg.

SZÓKRATÉSZ

Bizony szakítok is majd rá időt, hogy meghallgassalak
531 a téged. Most azonban mindössze arra válaszolj nekem: vajon csak Homérosszal kapcsolatban vagy ilyen kiváló, vagy Hésziodosszal és Arkhilokhosszal kapcsolatban is?

IÓN

Szó sincs róla! Csak Homérosszal! De, úgy gondolom, ez is elegendő.

SZÓKRATÉSZ

És mondd, van olyan dolog, amiről Homérosz és Hésziodosz ketten ugyanazt mondják?

IÓN

Meghiszem azt! Mégpedig sok.

SZÓKRATÉSZ

Vajon hát akkor azokat a dolgokat tudnád-e szebben elmagyarázni, amelyeket Homérosz mond vagy amelyeket Hésziodosz?

IÓN

Azokat, Szókratész, amelyekről mindketten ugyanazt mondják, mindkét esetben egyformán.

b SZÓKRATÉSZ

És amelyekről nem ugyanazt mondják? Homérosz is, Hésziodosz is beszél például a jóslásról.

IÓN

De mennyire!

SZÓKRATÉSZ

Nomármost! Amit ez a két költő egymással akár megegyezőleg, akár meg nem egyezőleg mond, vajon te tudod jobban elmagyarázni, vagy valamelyik kiváló jós?

IÓN

Valamelyik jós.

SZÓKRATÉSZ

Ha pedig te jós volnál, és ha az egybehangzólag mondottakat el tudnád magyarázni, nem értenél-e annak elmagyarázásához is, amit eltérőleg mondottak?

IÓN

Nyilvánvaló, hogy igen

c SZÓKRATÉSZ

Miért van tehát, hogy ha Homéroszról van szó, akkor kiváló vagy, de ha Hésziodoszról, akkor már nem, és a többi költő esetében sem? Homérosz talán más dolgokról beszél, mint az összes többi költő? Nem háborúról mesél-e sok mindent, nem derék vagy hitvány, hozzáértő vagy hozzá nem értő emberek találkozásáról, nem istenekről, akik egymással meg emberekkel találkoznak, hogy hogy is történik ez, az égi és alvilági eseményekről
d meg istenek és hősök származásáról? Nem ezekről szólnak-e Homérosz költeményei?

IÓN

De, igazad van, Szókratész.

III. SZÓKRATÉSZ

Nos akkor? A többi költő alkotásai nem ugyanezekről?

Ión

De igen. Csakhogy ők nem ugyanúgy alkottak, kedves Szókratész, mint Homérosz!

Szókratész

Hát? Rosszabbul?

Ión

Sokkal!

Szókratész

Homérosz pedig jobban.

Ión

Jobban bizony, Zeuszra!

Szókratész

De kedves, drága barátom, Ión! Ha sokan beszélnek a számokról, és egy beszél a legjobban, lesz olyan, aki megismeri, hogy ki beszél jól?

e Ión

Bizonyosan.

Szókratész

Vajon ugyanaz, aki megismeri, hogy ki beszél helytelenül, vagy valaki más?

Ión

Ugyanaz, nyilvánvaló.

Szókratész

Nemde az az ember lesz az, aki rendelkezik a számtani szakismeretekkel?

IÓN

Az.

SZÓKRATÉSZ

Menjünk tovább! Ha sokan beszélnek arról, hogy melyek is az egészséges táplálékok, és egy beszél a legjobban, vajon más-más ember fogja megismerni a legjobban beszélőt, hogy az mondja a legjobbakat, meg a rosszabbul beszélőt, hogy az mondja a rosszabbakat, vagy ugyanaz?

IÓN

Persze hogy ugyanaz, ez világos!

SZÓKRATÉSZ

És ki az? Mi a neve?

IÓN

Orvos.

SZÓKRATÉSZ

Kimondhatjuk tehát általánosságban, ugyebár, hogy ha azonos tárgyról sokan beszélnek, mindig ugyanaz az
532 a ember ismeri meg, hogy ki beszél jól és ki rosszul, vagy ha nem ismeri meg a rosszul beszélőt, nyilvánvaló, hogy a jól beszélőt sem, persze ha ugyanarról a tárgyról beszélnek.

IÓN

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Ugyanaz lesz tehát kiváló mindkét vonatkozásban, nemde?

IÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Te pedig azt mondtad, ugyebár, hogy Homérosz is, a többi költő is – köztük Hésziodosz és Arkhilokhosz – ugyanazokról a dolgokról beszélnek, csak nem egyformán, hanem az egyik jól, a másik gyarlóbban.

IÓN

És igazam is van.

SZÓKRATÉSZ

Nemde, ha megismered azt, aki jól beszél, azokat is
b megismered, akik rosszabbul beszélnek, hogy rosszabbul beszélnek.

IÓN

Minden valószínűség szerint.

SZÓKRATÉSZ

Nemde tehát, kitűnő barátom, ha azt állítjuk, hogy Ión Homérosz esetében éppoly kiváló, mint más költők esetében, nem tévedünk, hiszen ő maga elismerte egyfelől, hogy ugyanaz az ember rátermett bírája mindazoknak, akik ugyanarról a tárgyról beszélnek, másfelől, hogy a költők jóformán mind ugyanarról a tárgyról alkotnak.

IV. IÓN

De hát akkor mi az oka, kedves Szókratész, hogy én, ha valaki valamelyik másik költőről beszél, nem is figyelek oda, és képtelen vagyok rá, hogy egyáltalán valami szóra
c érdemes megjegyzést tegyek, hanem egyszerűen elbóbiskolok, ha viszont Homéroszról tesz említést, tüstént

fölserkenek, odafigyelek, és bővében vagyok a mondanivalónak?

SZÓKRATÉSZ

Nem nehéz azt kitalálni, barátom! Világos mindenekelőtt, hogy te nem szakismeret és hozzáértés alapján vagy képes Homéroszról beszélni. Mert ha szakismeret alapján volnál képes, akkor valamennyi többi költő esetében is képes volnál erre. Ez volna körülbelül a költői szakismeret. Vagy nem?

IÓN

De igen.

d SZÓKRATÉSZ

Hiszen ha az ember bármely más szakismeretet vesz is, a vizsgálatnak ugyanaz a módja érvényes mindegyikre. Kívánod esetleg meghallgatni, kedves Ión, hogy ezt hogyan is értem?

IÓN

Zeuszra, de még mennyire, Szókratész! Ezer örömmel hallgatlak benneteket, bölcseket.

SZÓKRATÉSZ

Bárcsak igazat mondanál, Ión! De hát a bölcsek ti vagytok, rhapszódoszok, színészek, meg azok, akiknek a költeményeit zengitek. Én azonban csak együgyűségeket
e beszélek, amint az egy hozzá nem értőtől várható is. Nézd csak akár azt, ami felől téged kérdeztelek, micsoda silány, laikushoz illő, egyszeriben átlátható dolog az, amit mondtam, hogy a vizsgálat azonos, ha valaki egy szakismeret teljességét veszi. Hiszen gondoljuk csak meg: a festészet valamilyen szakismeret általában?

IÓN
Igen.

SZÓKRATÉSZ
Festő sok van és volt, jó is, rossz is, ugyebár?

IÓN
Kétségtelenül.

SZÓKRATÉSZ
Hát most mondd meg nekem, láttál-e már valakit, aki
például Polügnótosz, az Aglaophón fia esetében kitűnő-
533 a en megvilágítja, hogy mit festett jól és mit nem, a többi
festő esetében azonban képtelen erre? És ha valaki más
festők műveit mutatja be, elbódiskol, tanácstalanná vá-
lik, és nincs mit megjegyeznie, ha azonban Polügnó-
toszról vagy bármelyik festőről, akiről akarod – de csak
egyről! –, kell véleményt nyilvánítania, tüstént fölser-
ken, odafigyel, és bővében van a mondanivalónak?

IÓN
Nem biz én, Zeuszra, még soha!

SZÓKRATÉSZ
b Vagy vegyük a szobrászatot! Láttál már valakit, aki
Daidaloszról, Métión fiáról, vagy Epeioszról, Panope-
usz fiáról, vagy a szamoszi Theodóroszról kitűnően el-
magyarázza, hogy mit miért csinált jól, a többi szobrász
alkotása láttán azonban tanácstalan, bódiskol, és nem
tudja, mit mondjon?

IÓN
Nem, Zeuszra, ilyet sem láttam.

SZÓKRATÉSZ

Sőt én azt hiszem, hogy sem az aulosz-, sem kitharajátékkal, sem a kitharódiával, de még a rhapszódosz-előadással kapcsolatban sem láttál soha olyan embert, aki Olümposzról ugyan csodás előadást tud tartani, vagy
c Thamüraszról, vagy Orpheuszról, vagy Phémioszról, az ithakai rhapszódoszról, de az epheszoszi Iónéról esetében tanácstalan, és nem képes fölfogni, hogy mit szavalt szépen és mit nem.

IÓN

Nem tudok ebben a kérdésben ellentmondani neked, Szókratész, de annak teljes tudatában vagyok, hogy Homéroszról az emberek közt én tudom a legszebb dolgokat mondani, és biztos vagyok a dolgomban, és mindenki azt mondja, hogy róla szépen beszélek, másokról azonban nem. Hát most már lásd, mi lehet ez!

V. SZÓKRATÉSZ

Látom is, Ión barátom, és éppen azon vagyok, hogy
d megvilágítsam neked, szerintem mi is ez. Esetedben az, hogy Homéroszról szépen tudsz beszélni, nem szakismeret, amint az előbb mondtam is. Isteni erő az, ami téged mozgat, ahogyan az hat a kőben, melyet Euripidész magnésziainak nevezett, az emberek általában pedig hérakleiainak hívnak.* Ez a kő is nemcsak magukat a vasgyűrűket vonzza, hanem oly erőt áraszt beléjük,
e hogy képesek ugyanazt tenni, mint a kő maga: más gyűrűket vonzani, elannyira, hogy néha vasgyűrűknek egész hosszú lánca kapcsolódik egymáshoz, de valamennyinek a hatóereje attól az egy kőtől függ. Így a múzsa is maga tesz istennel teltté némelyeket, de ezektől az istennel telt személyektől más ihletettek lánca függ. Mert valamennyi epikus költő, aki jó, nem szakértelem

alapján, hanem istentől eltelve, megszállottan mondja a sok szép költeményt, és a dalköltők, akik jók, szintazon-
534 a képpen. Ahogy a korübaszként tombolók sem józan ésszel táncolnak, úgy a dalköltők sem józan ésszel írják azokat a szép dalokat, hanem csak ha ráléptek a harmónia meg a ritmus ösvényére, és megmámorosodtak, és megszállottak lettek, akár a bakkhánsnők, akik megszállott állapotban a folyókból mézet és tejet isznak, de ha józan eszüknél vannak, akkor nem. Ezt teszi a dalköltők lelke is, amint maguk mondják. Hiszen a költők – köztudomás szerint – azt mondják, hogy ők a múzsák valami-
b lyen kertjeiből és erdős völgyeiből, mézcsordító forrásoknál szedegetik éneküket, s úgy hozzák el nekünk, mint a méhek, maguk is úgy repülve. És igazat mondanak. Mert lenge lény a költő, szárnyas és szent, s mindaddig nem képes alkotni, míg az isten el nem töltötte, józansága el nem hagyta, és többé benne nincsen értelem. Amíg pedig e kincsének birtokában van, nincs oly ember, aki képes volna költeni vagy jövendőt mondani. Mivel tehát nem szakértelem alapján alkotnak és mon-
c danak tárgyukról olyan sok szépet – mint te Homéroszról –, hanem isteni osztályrészük alapján, mind csakis azt képesek szépen megalkotni, amire őket a múzsa fölindítja, ez dithürambosztt, az enkómiont, ez hüporkhémát, az eposzokat vagy iamboszokat, más területeken pedig silányak mindahányan. Nem szakértelmük alapján mondják ugyanis szavaikat, hanem isteni erő által, mert ha szakértelem alapján tudnának egy dologról szépen beszélni, mind a többiről is tudnának. Az isten azonban önnön értelmüket elvéve, őket használja szol-
d gák gyanánt, mint az isteni jósokat és jövendőmondókat is, hogy mi, hallgatók, tudjuk, hogy nem ők azok, akik azokat a nagybecsű dolgokat mondják, hiszen értelmük nincs is jelen, hanem az isten maga a szóló, csak éppen

rajtuk keresztül szól beszéde hozzánk. Szavaim legnyomósabb bizonyítéka a khalkiszi Tünnikhosz, aki egész életében nem költött olyan költeményt, amit bárki is arra méltatott volna, hogy megjegyezze, csak egyet: paianját, ezt azonban mindenki énekli, s talán nincs is
e még egy ilyen szép dal, valóban – ahogy maga mondja – „a múzsák leleménye". Szerintem benne mutatta meg legjobban nekünk, kételkedésünk cáfolatául, az isten, hogy nem emberi eredetűek azok a gyönyörű alkotások s nem emberekéi, hanem isteniek és istenekéi, a költők pedig csupáncsak tolmácsai az isteneknek, megszállva ki-ki attól, aki éppen megszállva tartja. Ezt megmutatandó
535 a az isten legott a leggyarlóbb költő által énekelte el a legszebb éneket. Vagy talán úgy gondolod, hogy nincs igazam, Ión?

Ión

De, Zeuszra, nagyon is! Mély hatást tettek lelkemre szavaid, Szókratész, és én is azt hiszem, hogy a jó költők ezeket az istenektől eredő dolgokat isteni osztályrészüknél fogva tolmácsolják nekünk.

VI. Szókratész

Ti, rhapszódoszok pedig, ugyebár, a költők szavait tolmácsoljátok.

Ión

Ebben is igazad van.

Szókratész

Úgy tehát a tolmácsok tolmácsai vagytok, nemde?

Ión

Teljes mértékben

b SZÓKRATÉSZ

Nos, akkor ezt mondd még meg, Ión barátom, és ne titkold el, amit tőled kérdek. Amikor az eposzokat szépen szavalod, és a nézőkre a legmélyebb hatást gyakorolod – akár ha Odüsszeuszról énekelsz, amint a küszöbre szökken, leleplezi magát a kérők előtt, és lába elé szórja a nyilakat, vagy Akhilleuszról, amint Hektórra rohan, vagy Andromakhéról, vagy Hekabéról, vagy Priamoszc ról valamelyik megindító részletet* –, vajon eszednél vagy akkor, vagy magadon kívül, és lelked rajongó ihletettségében azt képzeli, hogy azok között a körülmények között van, amelyekről beszélsz, Ithakában, Trójában, vagy ahol éppen az eposz játszódik.

IÓN

Micsoda világos bizonyítékot hozol nekem, Szókratész! Nem is köntörfalazok! Nekem, ha valami megindító dolgot mondok, megtelik könnyel a szemem, ha félelmeteset vagy döbbenetest, minden hajam szála az égnek mered a rémülettől, a szívem meg vadul kalapál.

d SZÓKRATÉSZ

Nos, Ión! Mondhatjuk-e arról az emberről, hogy józan, aki tarka ruhákba öltözötten, aranykoszorúval ékesen zokog az áldozati ünnepeken, bár tulajdon dolgaiból semmit sem veszített el, avagy retteg több mint húszezer, irányában barátságos ember között állva, holott senki sem tépi le ruháját, és nem is bántalmazza?

IÓN

Nem, Zeuszra, Szókratész, az igazat megvallva nem nagyon.

SZÓKRATÉSZ

És azt tudod, hogy a nézők legnagyobb részében is ugyanazt a hatást keltitek?

e IÓN

Nagyon is jól tudom! Hiszen minden alkalommal látom őket föntről, az emelvényről, amint sírnak, döbbenten rám merednek és együtt ámuldoznak a mondottakon. Mert nagyon is figyelnem kell ám rájuk, hiszen ha megríkatom őket, én nevetni fogok, mert pénzt kapok, de ha nevetnek rajtam, sírhatok majd, mert oda a pénzem.

VII. SZÓKRATÉSZ

Tudod-e tehát, hogy ez a néző az utolsó a gyűrűk között, melyekről az mondtam, hogy a hérakleiai kő hatása
536 a következtében egymástól kapják az erejüket? A középső te vagy, a rhapszódosz meg a színész, az első pedig maga a költő. Az isten mindezeken keresztül, erőiket egymástól téve függővé, oda vezeti az emberek lelkét, ahová akarja. És – mint ama kőhöz – terjedelmes láncolat kapcsolódik a kartagokból, betanítókból, segédbetanítókból is, akik oldalvást kapcsolódnak a múzsáktól függő gyűrűkhöz. A költők közül pedig az egyik az egyik
b múzsától függ, a másik a másiktól – erre mondjuk azt, hogy megszállott, ami körülbelül azonos, mert mindenképpen fogva van –, és ezekhez az első gyűrűkhöz kapcsolódnak mások, ki ehhez, ki ahhoz, és veszik tőlük lelkesültségüket, némelyek Orpheusztól, mások Muszaiosztól, a legtöbbet azonban Homérosz szállja meg és tartja fogva. Ezek között vagy te is egy, Ión, téged is Homérosz szállt meg, s ha valaki egy másik költő művét adja elő, elszundítasz, és nem tudsz mit mondani, de ha
c ennek a költőnek az énekét zengi valaki, tüstént fölserkensz, lelked táncolni kezd, s bővében vagy a mondani-

valónak. Mert nem szakismeret és nem hozzáértés alapján mondod Homéroszról, amit mondasz, hanem isteni osztályrészed és megszállottságod következtében, mint ahogy a korübaszként tombolók is csak arra a dallamra figyelnek élesen, amely azé az istené, aki őket megszállta. Erre a dallamra bővében vannak a mozdulatoknak és kifejezéseknek, a többire viszont rá se hederítenek. Így te is, Ión barátom, ha valaki Homéroszról tesz említést,
d tudod, mit tégy, a többiekkel kapcsolatban azonban tehetetlen vagy. Annak tehát, amit tőlem kérdeztél, hogy miért vagy te Homérosszal kapcsolatban bővében a szónak, a többiekkel viszont nem, az az oka, hogy nem szakismeret, hanem isteni osztályrész alapján vagy Homérosznak csodálatos magasztalója.

VIII. Ión

Jól beszélsz, Szókratész, mindazonáltal nem hinném, hogy annyira jól beszélj, hogy szavaiddal afelől is meggyőzz, hogy én megszállottan és őrjöngve magasztalom Homéroszt. Azt hiszem, neked sem ez lenne a véleményed, ha egyszer hallanál engem, amint Homéroszról beszélek.

Szókratész

Szeretnélek is meghallgatni, de csak ha előbb erre a
e kérdésemre válaszolsz: azok közül a tárgyak közül, amelyekről Homérosz szól, miről beszélsz te jól? Mert nyilván nem valamennyiről.

Ión

Tudd meg, Szókratész, nincs olyan tárgy, amelyről ne tudnék!

SZÓKRATÉSZ

No de bizonyára nem azokról, amelyekhez te történetesen nem értesz, Homérosz azonban beszél róluk.

IÓN

És melyek volnának azok, amelyekről Homérosz beszél, én pedig nem értek hozzájuk?

537 a SZÓKRATÉSZ

Nem beszél-e Homérosz sokszor és sokat különféle szakmákról? Itt van például a kocsihajtás. Ha hirtelenében eszembe jutnak a sorok, mindjárt idézem is neked!

IÓN

Hagyd csak, majd én idézem neked! Én emlékszem rájuk!

SZÓKRATÉSZ

Mondd hát el, amit Nesztór mond fiának, Antilokhosznak, mikor inti, hogy vigyázzon a kanyarodáskor a Patroklosz emlékére rendezett kocsiversenyen!

IÓN

b Dőlj kissé oldalt a remek-csiszolású ülésben,
balra a két lótól, s azalatt ama jobbfele szállót
ostorral kiabálva riaszd s engedd meg a gyeplőt!
És a baloldali ló a cövek közelébe suhanjon,
hogy már-már súrolja a cél szélét a kerékagy;
arra vigyázz csak, hogy ne akadj bele mégse a kőbe!*

c SZÓKRATÉSZ

Elég! Hogy ezekben a sorokban Homérosz elbeszélése helyes-e, nem-e, ki ismeri meg jobban: egy orvos vagy egy kocsihajtó?

IÓN

Egy kocsihajtó, nyilvánvalóan!

SZÓKRATÉSZ

Vajon azért, mert rendelkezik szakismerettel, vagy valami más okból?

IÓN

Nem; azért, mert rendelkezik.

SZÓKRATÉSZ

Nemde minden szakmának kiszabott az istenség valami dolgot, hogy azt legyen képes megismerni? Mert például nem ugyanazt fogjuk a kormányosszakma alapján megismerni, mint az orvosi szakma alapján.

IÓN

Persze hogy nem!

SZÓKRATÉSZ

És amit az orvosi szakma révén, azt nem az ácsmesterség alapján?

IÓN

Persze hogy nem!

d SZÓKRATÉSZ

Így van ez, ugyebár, minden szakmával: amit az egyik révén ismerünk meg, nem ismerhetjük meg a másik révén. De még előbb erre felelj nekem: szerinted az egyik szakma más, mint a másik?

IÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Mármost én annak alapján, hogy az egyik egyféle dolgok ismerete, a másik másféléké, nevezem az egyiket ilyen, a másikat olyan szakmának. Vajon te is?

e IÓN

Én is.

SZÓKRATÉSZ

Mert ha például valamelyik ugyanazon dolgok tudománya volna, ugyan mért neveznők hol ilyen szakmának, hol meg amolyannak, mikor ugyanazt lehet megismerni mindkettő révén? Én, mondjuk, megismerem, hogy ezeknek az ujjaknak a száma öt, és te, éppúgy, mint én, ugyanarra a megismerésre jutsz. Ha most én megkérdezlek, hogy vajon ugyanannak a szakismeretnek, tudniillik a számtannak a segítségével ismerjük meg ugyanazt, te meg én, vagy valami másénak, nyilvánvalóan azt mondanád, hogy ugyanazénak.

IÓN

Igen.

538 a SZÓKRATÉSZ

Most válaszolj hát az iménti kérdésemre: vajon véleményed szerint minden szakmára igaz az, hogy meghatározott szakma révén szükségképpen meghatározott dolgokat ismerünk meg, más szakma révén azonban nem ugyanazokat, hanem ha a szakma más, a megismerhető dolgok köre is szükségképpen más.

IÓN

Véleményem szerint így van, Szókratész.

IX. Szókratész

Aki nem ura egy szakmának, az, ugyebár, az illető szakma körébe tartozó kijelentéseket és műveleteket nem lesz képes helyesen megítélni.

b Ión

Igazad van.

Szókratész

Vajon tehát az előbb általad elmondott versek esetében te ismered-e meg jobban, hogy Homérosz elbeszélése helyes-e vagy sem, vagy pedig egy kocsihajtó?

Ión

Egy kocsihajtó.

Szókratész

Persze, mert te raphszódosz vagy és nem kocsihajtó.

Ión

Igen.

Szókratész

A rhapszódoszszakma valami más, mint a kocsihajtó szakma?

Ión

Igen.

Szókratész

Ha tehát más, úgy más dolgoknak is az ismerete?

Ión

Igen.

SZÓKRATÉSZ

No és mikor Homérosz előadja, hogy a sebesült Makhaónnak Hekamédé, Nesztór ágyasa kükeónt ad inni? Valahogy így mondja:

pramnéi jó borból, melyhez most réz-reszelővel
kecsketurót morzsolt s hagymát ital-ízesitőül.*

Hogy Homérosz ezt helyesen mondja-e vagy sem, vajon az orvosi szakma dolga-e eldönteni, vagy a rhapszódoszszakmáé?

IÓN

Az orvosié.

SZÓKRATÉSZ

Hát azután! Mikor Homérosz azt mondja:

ő meg akár ólomnehezék szállott le a mélybe,
mint mely a földi ökör szarujához kötve suhan le,
hogy nyershúsharapó sok halnak hordja halálát,*

vajon azt megítélni, amit mond, és hogy jól mondja-e vagy sem, szerintünk a halász szakmájának feladata vagy a rhapszódoszé?

IÓN

Nyilvánvaló, Szókratész, hogy a halászé.

SZÓKRATÉSZ

Nézd csak jól meg, ha te kérdeznél, és azt kérdeznéd tőlem: „Minthogy a Homérosztól említett e szakmák mindegyike esetében találsz olyan dolgokat, Szókratész, melyek megítélése különböző szakmák hatáskörébe tar-

tozik, ugyan találd meg nekem a jós és a jósszakma dolgait is, melyek azok, amelyeknek megítélni tudása – hogy jól vagy rosszul vannak-e alkotva – ennek a hatáskörébe tartozik" – nézd csak jól meg, mondom, milyen könnyen megadom rá az igaz feleletet. Sokszor beszél ugyanis erről az Odüszeiában is – például amit a Melampusz utódok közül való jós Theoklümenosz mond a kérőknek:

539 a Jaj, nyomorultak, míly átok sújt? Éjbe borult már
teljesen arcotok és fejetek meg a tagjaitok lenn,
úszik a könnyben az orcátok, fölhangzik a jajszó,
árnyakkal telt már meg a csarnok, telt meg az udvar,
szállnak a mély Ereboszba, homályba, a nap kialudt már,
b nincs odafönn, s a sötétség vészhordó köde terjeng.*

–, és sokszor az Iliaszban is, például a fali harc alkalmával. Itt ugyanis a következőket mondja a költő:

Mert madarat láttak, mikor épp átrontani vágytak,
fennsuhanó sast, mely csapatuk balról tovahagyta,
c s körme között roppant véres kígyó tekerőzött,
élt, vonagolt, és kész volt még a kemény viadalra,
mert a madár mellét, nyaka-alját meg-megütötte,
visszafelé gyűrűzve, s az őt kínjában a földre
dobta megint, s a sereg közepébe zuhant le a kígyó,
d míg a madár a szelek szárnyán vijjogva suhant el.*

Szerintem a jós illetékességi körébe az ilyenek vizsgálata és megítélése tartozik.

Ión
És igazad is van, Szókratész.

X. Szókratész

És neked is igazad van, Ión, mikor ezt mondod. Most már hát, ahogyan én kiválogattam neked az Odüsszeiából is, az Iliaszból is, hogy mely dolgok tartoznak a
e jósra, melyek az orvosra és melyek a halászra, te is válogasd ki nekem – hiszen nálam sokkal jártasabb vagy Homéroszban, Ión –, hogy mely dolgok tartoznak a rhapszódoszra és a rhapszódoszszakmára, melyek azok, amelyeknek megvizsgálásában minden ember közt elsősorban a rhapszódosz illetékes.

Ión

Én azt mondom, Szókratész, hogy minden.

Szókratész

Te nem mondod azt, Ión, hogy minden. Vagy annyira feledékeny vagy? Pedig egy rhapszódosznak nem való feledékenynek lenni!

Ión

De hát mit felejtek el?

540 a Szókratész

Nem emlékszel már rá, hogy magad mondtad, hogy a rhapszódoszmesterség valami más, mint a kocsihajtó?

Ión

De emlékszem.

Szókratész

Ugyebár azzal is egyetértettél, hogy más lévén, más dolgokat ismer meg.

IÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Akkor viszont a saját kijelentésed szerint a rhapszódosz meg a rhapszódoszszakma mégsem ismer mindent.

IÓN

No igen, Szókratész, kivéve talán az olyasféléket.

b SZÓKRATÉSZ

Az olyasféléken körülbelül azt érted, hogy kivéve azokat, melyek más szakmák körébe tartoznak. De milyen dolgokat ismer akkor, ha nem mindent?

IÓN

Szerintem azt, hogy milyen beszéd illő férfihoz és milyen nőhöz, milyen szolgához és milyen szabadhoz, milyen alárendelthez és milyen ahhoz, aki parancsol.

SZÓKRATÉSZ

Tehát, mondod, hogy milyen beszéd illő ahhoz, aki a tengeren egy viharban hányódó hajónak parancsol, azt a rhapszódosz jobban ismeri, mint a kormányos?

IÓN

No nem, azt azért a kormányos.

c SZÓKRATÉSZ

De már hogy milyen beszéd illő ahhoz, aki egy betegnek parancsol, azt a rhapszódosz jobban ismeri, mint az orvos?

IÓN
Nem, azt sem.

SZÓKRATÉSZ
Tehát hogy a szolgákhoz mi illő, arra gondolsz?

IÓN
Igen.

SZÓKRATÉSZ
Úgy gondolod például, hogy milyen beszéd illő a csordás rabszolgához, mikor a megvadult marhákat csillapítja, azt a rhapszódosz ismeri, de a csordás nem?

IÓN
Nem, azt bizonyosan nem gondolom!

SZÓKRATÉSZ
Hanem azt, hogy milyen beszéd illik a gyapjúfonó nőhöz a gyapjúmunkával kapcsolatosan?

IÓN
Azt sem.

d SZÓKRATÉSZ
Hanem azt ismeri, hogy milyen beszéd illik a hadvezető férfihoz, mikor a katonáit buzdítja?

IÓN
Igen, ez az, amit a rhapszódosz ismer.

XI. SZÓKRATÉSZ
Hogyan? Hát a rhapszódoszi szakismeret az hadvezéri szakismeret?

IÓN

Én mindenesetre tudnám, milyen beszéd illő a hadvezérhez!

SZÓKRATÉSZ

Talán mert hadvezér is vagy, Ión barátom! De ha történetesen lovas is volnál meg kitharajátékos is, bizonyosan
e megismernéd a jól meg a rosszul belovagolt lovakat. Ha azonban megkérdeznélek: „Mondd, Ión, melyik szakismereted segítségével ismerted meg a jól belovagolt lovat? Amelyiknek folytán lovas vagy amelyiknek folytán kitharajátékos vagy?", mit válaszolnál?

IÓN

Azt, hogy amelyiknek folytán lovas.

SZÓKRATÉSZ

És ha a jól kitharázókat is megkülönböztetnéd, arról is elismernéd, hogy annak alapján különbözteted meg őket, amelyiknek folytán kitharajátékos vagy?

IÓN

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát a hadvezéri teendőket ismered, vajon hadvezéri vagy kitűnő rhapszódoszi szakismereted alapján ismered-e?

IÓN

Szerintem ez teljesen mindegy.

541 a SZÓKRATÉSZ

Micsoda? Azt mondod, hogy ez teljesen mindegy? Hát

szerinted a hadvezérség meg a rhapszódoszság egy szakismeret vagy kettő?

IÓN
Szerintem egy.

SZÓKRATÉSZ
Aki tehát jó rhapszódosz, az éppen mindjárt jó hadvezér is?

IÓN
A legteljesebb mértékben, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ
Akkor hát aki történetesen jó hadvezér, az mindjárt jó rhapszódosz is?

IÓN
Azt viszont már nem gondolom.

SZÓKRATÉSZ
b De azt mindenesetre fönntartod, hogy aki jó rhapszódosz, az jó hadvezér is?

IÓN
Föltétlenül.

SZÓKRATÉSZ
Te, ugyebár, a legjobb rhapszódosz vagy a görögök között?

IÓN
Úgy bizony, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Úgy hát, Ión, a görögök közt a legjobb hadvezér is vagy?

IÓN

Tudomásul kell venned, Szókratész! És ezt Homérosz költeményeiből tanultam.

XII. SZÓKRATÉSZ

De hát az ég szerelmére, Ión, te, aki két területen vagy a legkiválóbb a görögök közt, úgy is, mint hadvezér, úgy is, mint rhapszódosz, miért rhapszódoszkodol itt, vándorolva a görögök közt, és miért nem mész el hadvezérnek? Azt hiszed, hogy aranykoszorúval megkoszorúzott rhapszódoszban nagy hiány van a görögök közt, hadvezérben azonban nincs?

IÓN

A mi városunk fölött, Szókratész, ti vagytok az urak, ti vagytok a hadvezérek, semmi szüksége hadvezérre, a ti városotok pedig vagy a spártaiaké engem ugyan nem választana meg hadvezérré, mert úgy gondoljátok, hogy magatok is elegendőek vagytok arra.

SZÓKRATÉSZ

Ó, te kiváló Ión! Nem ismered a küzikoszi Apollodóroszt?

IÓN

Melyiket?

SZÓKRATÉSZ

Azt, akit az athéniak többször is megválasztottak hadvezérré, idegen létére. Meg az androszi Phanoszthenészt, meg a klazomenai Hérakleidészt, akiket bizony ez a vá-

ros – mert bebizonyították, hogy méltóak a figyelemre – hadvezéri és más tisztségekre is emelt. Épp az epheszoszi Iónt ne választaná meg hadvezérré és ne tisztelné meg, ha azt látná, hogy méltó a figyelemre? Azután meg! Nem vagytok ti, epheszosziak, eredetileg athéniak,* s
e nem veszi föl Epheszosz a versenyt akármelyik várossal? Hanem Ión! Ha igazat mondasz, hogy szakértelem és hozzáértés alapján vagy képes Homéroszt magasztalni, gonosz vagy hozzám, hiszen, bár azt ígérted, hogy sok szép dolgot tudsz Homéroszról, és azt is mondtad, hogy majd elő is adod őket nekem, nem tartottad meg, amit ígértél. Eszed ágában sincs előadni, sőt azt sem vagy hajlandó megmondani – pedig mióta rimánkodom! –, hogy tulajdonképpen mi is az, amiben oly kiváló vagy, hanem hipp-hopp, mint Próteusz, mindenfélévé válto-
542 a zol, jobbra fordulsz, balra fordulsz, míg végül kezemből kicsúszva hadvezérként jelensz meg, csak hogy ne kelljen bemutatnod, milyen kiváló vagy te a Homéroszt-tudományban. Ha tehát, mint mondtam, szakértelemmel rendelkezel, s ígéretedet, hogy Homéroszról előadást tartasz, így nem tartod meg, gonosz vagy. Ha viszont nem rendelkezel szakértelemmel, hanem isteni osztályrész alapján, Homérosztól megszállottan, semmit sem tudva mondasz sok szép dolgot a költőről – ahogy én azt rólad állítottam –, úgy nincs semmi gonoszság benned. Mármost válassz tehát, minek akarod, hogy tartsalak: gonosz embernek vagy isteninek!

b IÓN

Ez már nagy különbség, Szókratész! Hiszen sokkal jobb dolog, ha valakit isteninek tartanak.

SZÓKRATÉSZ

Ezt a jobbat adjuk hát meg neked, Ión: isteni és nem szakértő magasztalója vagy te Homérosznak.

A NAGYOBBIK HIPPIASZ

KÁRPÁTY CSILLA FORDÍTÁSA

281 a I. SZÓKRATÉSZ

Hippiasz, a szép és bölcs, íme! Be régen jártál már mifelénk Athénban!

HIPPIASZ

Mert nem érek rá, Szókratész. Mert Élisz, ha valami elintéznivalója akad valamelyik várossal, mindig énhozzám fordul először, s a polgárok közül engem választ
b követül, az egyes városok közt váltott üzenetek legavatottabb döntőbírójának és hírvivőjének engem ítélve. Sűrűn jártam már követségben más városokban is, de Lakedaimónban a legtöbbször, s a legtöbb és legjelentősebb ügy érdekében. Íme, amit kérdezel: ezért nem látogatom gyakrabban ezt a vidéket.

SZÓKRATÉSZ

Ez bizony azt jelenti, hogy valóban bölcs és tökéletes férfi vagy, Hippiasz! Mert hiszen te a magánéletben is képes vagy arra, hogy amikor busás pénzösszegeket
c fogadsz el az ifjaktól, még többet is nyújts nekik annál, amit elfogadsz – s lám, a közéletben is képes vagy rá, hogy jó szolgálatot tégy városodnak, ahogyan illik is ahhoz, aki azt kívánja, hogy meg ne vessék, sőt jó hírben tündököljön sokak szemében. De ugyan mi az oka annak, Hippiasz, hogy azok a régiek, akiknek nevét nagynak tekintik a bölcseletben – Pittakosz, Biasz, a miléto-szi Thalész tanítványai s még a későbbiek is, egészen

Anaxagoraszig –, valamennyien vagy a legtöbbjük szemlátomást távol maradt az államügyektől?

HIPPIASZ

Ugyan mi mást gondolhatnál, Szókratész, mint azt,
d hogy képtelenek voltak és nem volt elég tehetségük rá, hogy mindkettőben boldoguljanak, a közügyekben is meg a magánügyekben is?

II. SZÓKRATÉSZ

Nos akkor, Zeuszra, vajon azt mondjuk-e hát, hogy ahogyan a többi művészet gyarapodott, s a mostani mesterekhez képest kontárok a korábbiak, éppúgy gyarapodott a ti művészetetek is, szofistáké, s hogy bölcsességben hozzátok képest kontárok a régiek?

HIPPIASZ

Nagyon is helyesen beszélsz.

282 a SZÓKRATÉSZ

Ha tehát most életre kelne közöttünk Biasz, nevetségessé tenné magát a szemetekben, Hippiasz – ahogyan Daidaloszról is azt állítják a szobrászok, hogy ugyancsak nevetség tárgya volna, ha most élne és afféle műveket alkotna, amilyenekkel jó hírnévre tett szert.

HIPPIASZ

Úgy van, ahogy mondod, Szókratész. Nekem azonban mégiscsak az a szokásom, hogy a régieket, akik előbb éltek, mint mi, előbb magasztalom és szívesebben a mostaniaknál, az élők irigységétől óvakodva egyrészt, másrészt meg félve a holtak haragját.

SZÓKRATÉSZ

Helyesen vélekedel és okoskodol, Hippiasz, ahogy lá-
b tom. Veled együtt tanúsíthatom, hogy igazat mondasz, s hogy valóban gyarapodott művészetetek: képessé tesz rá, hogy a magánügyek mellett a közügyeket is intézzétek. Hiszen Gorgiasz, ez a leontinoibeli szofista is, aki hazájából következtében jött ide, mint aki a legavatottabb a leontinoibeliek közügyeit intézni, egyképpen kitűnő
c szónoknak bizonyult a nép előtt, és magánemberként tartott beszédeivel s az ifjak oktatásával is sok pénzre tett szert városunkban. S ha úgy tetszik, barátunk, Prodikosz, aki sűrűn járt következtében már másutt is, íme legutóbb, a minap itt járva Keoszról következtében, a tanácsgyűlésen szónokolva is nagy sikert aratott, s magánemberként tartott beszédeivel s az ifjak oktatásával is csoda, hogy mennyi pénzt össze nem szedett! Azok közül a régiek közül azonban soha senki sem tartotta méltónak, hogy pénzt kovácsoljon fizetségül, semhogy
d a maga bölcsességét beszédekben fitogtassa ilyen-olyan emberek előtt. Ilyen együgyűek voltak, s ennyire nem tudták, hogy milyen sokat ér a pénz! Ezek mindegyike több pénzt szerzett magának a bölcsességével, mint bármelyik kézműves a maga mesterségével. Hát még Prótagorasz!

III. HIPPIASZ

Pedig a javáról mit sem tudsz, Szókratész! Mert ha tudnád, mennyi pénzt kerestem én, ugyancsak bámulnál! Hogy a többiről ne is beszéljek, Szicíliában jártam
e egyszer, amikor Prótagorasz is éppen ott tartózkodott; s noha jó hírneve volt és öregebb is volt nálam, én jóval fiatalabb fejjel, rövid idő alatt több mint százötven minát kerestem – méghozzá több mint húsz minát egyedül Inükoszban, egy igen parányi zugban –, és hazatérve

magammal hoztam és átadtam apámnak, úgyhogy ő maga is meg a többi polgártársam is csak úgy ámult-bámult. Úgy hiszem, csaknem több pénzt kerestem, mint két más szofista együttvéve, bárkik legyenek is.

283 a SZÓKRATÉSZ

Bizony szép az, amit mondasz, Hippiasz, és súlyos bizonysága annak, mennyire felülmúlja a te bölcsességed meg a mai embereké azokét a régiekét! Mert a te állításod szerint nagy volt a hajdaniak dőresége; mert, íme, Anaxagorasznak, azt beszélik, éppen ellenkezőleg folyt a sorsa, mint nektek; mert nagy vagyont örökölve rá sem hederített, így aztán elúszott mindene; ily esztelenül bölcselkedett ő! S a többi régi bölcsről is épp efféléket beszélnek. Úgy látom tehát, szép bizonyságot adsz a mai
b emberek bölcsességéről a korábbiakéhoz képest, s az is közös véleménye sokaknak, hogy legyen csak a bölcs önmagáért bölcs a leginkább; ebben pedig az a példakép, aki a legtöbb pénzt kereste.

IV. De elég legyen már ebből! Azt mondd meg inkább: te magad melyik városban kerested a legtöbb pénzt azok közül, ahol megfordulsz? Nemde világos, hogy Lakedaimónban, hiszen ott fordultál meg a legsűrűbben?

HIPPIASZ

Nem én, Zeuszra, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Hogy mondod? Talán bizony a legkevesebbet?

c HIPPIASZ

Semmit, soha egy garast sem!

SZÓKRATÉSZ

Szörnyűség, amit beszélsz, és valóságos csoda, Hippiasz! De mondd csak: nem képes rá a te bölcsességed, hogy erény dolgában jobbá tegye azokat, akik csak részesülnek és okulnak belőle?

HIPPIASZ

Sőt nagyon is, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát arra képes voltál ugyan, hogy az inükoszbeliek fiait jobbá tegyed, de hogy a spártaiakét is, arra képtelen?

d HIPPIASZ

Szó sincs róla!

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát a szicíliaiak jobbá kívánnak válni, a lakedaimóniak viszont nem?

HIPPIASZ

De a lakedaimóniak is, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Netalán pénzszűke miatt kerülték-e hát a te oktatásodat?

HIPPIASZ

Dehogy is, hiszen van pénzük elegendő.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát mi lehet az oka – ha kedvük is meg pénzük is volt, s te a legnagyobb jót tudtad nyújtani nekik –,

hogy mégsem pénzzel megrakva bocsátottak utadra? Hacsak nem az, hogy a lakedaimóniak netalán jobban nevelik tenálad a maguk gyerekeit? Vajon így magyarázhatjuk-e ezt, s te is egyetértesz-e velem?

HIPPIASZ

Nem, a legkevésbé sem.

e SZÓKRATÉSZ

Akkor hát vagy az ifjakat nem tudtad meggyőzni Lakedaimónban róla, hogy többet gyarapodnának erényben teveled időzve, mint szüleikkel, vagy apáikat nem voltál képes meggyőzni róla, hogy inkább neked kell átengedniük őket, mintsem hogy maguk foglalkozzanak velük, ha ugyan valamicske gondjuk is van fiaikra? Mert hiszen semmiképp sem irigyelhették a maguk gyerekeitől, hogy jobbá váljanak!

HIPPIASZ

Én sem gondolom, hogy irigyelnék.

SZÓKRATÉSZ

Pedig hát jó törvényű város Lakedaimón.

HIPPIASZ

Már hogyne volna az?

SZÓKRATÉSZ

A jó törvényű városokban pedig fölöttébb becses az erény.

284 a HIPPIASZ

Bizony nagyon is.

Szókratész

Te viszont a legjobban érted a világon, hogyan kell másokat erre oktatni.

Hippiasz

Bizony jól, Szókratész.

Szókratész

Aki tehát a lovaglás művészetének oktatását érti a legjobban, az nem Thesszáliában tesz-e szert vajon a legnagyobb becsületre, s nem ott szerzi-e a legtöbb pénzt Görögország-szerte, meg másutt is, ahol épp ezt űzik buzgón?

Hippiasz

Ez bizony valószínű.

V. Szókratész

Azt pedig, aki a legértékesebb tanításban képes részesíteni az erényről, vajon nem Lakedaimónban becsülik-e
b majd leginkább, s nem ott tesz-e majd szert a legtöbb pénzre, ha akar – meg más olyan görög városokban is, ahol jó törvény uralkodik? Hanem úgy véled-e, barátom, hogy inkább Szicíliában, s méghozzá Inükoszban? Ezt higgyük-e el, Hippiasz? Mert el kell hinnünk, ha te parancsolod.

Hippiasz

Csakhogy nem hagyomány a lakedaimóniaknál, Szókratész, hogy megváltoztassák törvényeiket, sem, hogy az ősi szokásoktól eltérően neveljék fiaikat.

Szókratész

Hogy mondod? Nem az-e a hagyomány a lakedaimóni-

aknál, hogy helyesen cselekedjenek, hanem hogy elvétsék a célt?

c HIPPIASZ

Ezt éppen nem mondhatnám, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Nemde helyesen cselekednének tehát, ha jobban és nem rosszabbul nevelnék fiaikat?

HIPPIASZ

Helyesen; csakhogy törvényszegés a szemükben az idegen nevelési módszer szerinti nevelés. Egyébiránt tudd meg jól: ha valaki pénzt kapott volna tőlük nevelésért valaha is, én is kaphattam volna még sokkal inkább; mert örömest meghallgatnak és dicsérgetnek is; csakhogy, ahogy mondom, ez törvényellenes.

SZÓKRATÉSZ

A törvényt pedig, Hippiasz, károsnak vagy hasznosnak tartod-e a város számára?

d HIPPIASZ

Hasznosság céljából alkotnak törvényt, azt hiszem; de ha rosszul alkották meg, olykor káros is lehet.

SZÓKRATÉSZ

Hogyan? Hát nem a város legfőbb javára alkotnak-e törvényt a törvényhozók? Hiszen enélkül lehetetlen törvényes rendben élni!

HIPPIASZ

Igazat beszélsz.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát elvétik a jót azok, akik megkísérlik, hogy törvényt alkossanak, a törvényességet s a törvényt vétik el ezzel; vagy te hogy mondod?

e HIPPIASZ

A szó szoros értelmében így van ugyan, Szókratész; de mégsem így szoktak vélekedni az emberek.

SZÓKRATÉSZ

S vajon az értelmesek vagy a tudatlanok, Hippiasz?

HIPPIASZ

A sokaság.

SZÓKRATÉSZ

És ismerik-e az igazságot ezek: a sokaság?

HIPPIASZ

Bizonyára nem.

SZÓKRATÉSZ

Igazság szerint mégiscsak ennek az ismerői ítélik törvényesebbnek a hasznosabbat a haszontalanabbnál minden ember számára; vagy nem értesz egyet velem?

HIPPIASZ

De igen, egyetértek, igazság szerint így van.

SZÓKRATÉSZ

De vajon nem úgy van-e és nem akként áll-e a dolog, ahogy az igazság ismerői gondolják?

HIPPIASZ

Nagyon is úgy.

VI. SZÓKRATÉSZ

Hasznosabb hát a lakedaimóniak számára – ahogyan te állítod –, hogy inkább a te nevelési módszered szerint
285 a neveljék őket, noha ez idegen, mint a honi módszer szerint?

HIPPIASZ

És igazat is mondok.

SZÓKRATÉSZ

És kimondod-e azt is, hogy a hasznosabb dolgok törvényesebbek, Hippiasz?

HIPPIASZ

Kimondtam bizony.

SZÓKRATÉSZ

A te állításod szerint tehát törvényesebb a lakedaimóniak fiai számára, ha Hippiasz neveli őket, s kevésbé törvényes, ha apáik, ha már valóban több hasznot merítenek belőled.

HIPPIASZ

Bezzeg merítenek is, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Törvényellenesen cselekszenek tehát a lakedaimóniak,
b amikor nem adnak neked aranyat és nem bízzák rád a fiaikat.

HIPPIASZ

Ebben egyetértek veled; úgy tetszik ugyanis, hogy az én ügyemért emelsz szót, és semmiben sem kell ellene szegülnöm.

SZÓKRATÉSZ

Mert, íme, barátom, törvényszegésen kaptuk rajta a lakónokat, s méghozzá főbenjáró dologban, őket, akik a legtörvénytisztelőbbek hírében állnak. Mert hiszen dicsérgetnek téged, Hippiasz, az istenekre!, és örömest
c meg is hallgatják fejtegetéseidet, de miféle dolgokról? Világos, hogy affélékről, melyekhez a legjobban te értesz: a csillagokról s a mennybolt változásairól.

HIPPIASZ

Dehogyis! Az ilyesmikre rá sem hederítenek.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát a mértanról hallanak tőled valamicskét örömest?

HIPPIASZ

Semmi esetre sem, hiszen még a számoláshoz sem értenek valami sokan közülük, őszintén szólva.

SZÓKRATÉSZ

Eszerint tehát rád se hederítenek, ha a számítási műveletekről tartasz előadást nekik.

HIPPIASZ

Nem hát, Zeuszra!

SZÓKRATÉSZ

De ha azokról a dolgokról, melyek megítéléséhez te

d értesz a legalaposabban a világon: a betűk s a szótagok s a versmértékek s az összhangzatok értékéről?

HIPPIASZ

Ugyan, barátom, miféle összhangzatokról és betűkről?!

SZÓKRATÉSZ

De hát akkor végül is mi az, amit örömest hallanak tőled s amiért dicsérgetnek? Mondd meg te magad, mert én ugyan ki nem találom!

HIPPIASZ

A félistenek és az emberek családfáiról, Szókratész, a településekről, hogy hogyan alapítottak régen városokat, egyszóval: az egész régmúltról roppant örömmel
e hallanak; úgyhogy a kedvükért kénytelen voltam magam is alaposan tanulmányozni és kiböngészni minden effélét.

SZÓKRATÉSZ

Zeuszra, bezzeg szerencsés vagy, Hippiasz, hogy a lakedaimóniaknak nem támadt kedvük rá: sorold fel nekik arkhónjainkat Szolóntól kezdve! Különben ugyancsak meggyűlt volna a bajod a tanulmányozásukkal!

HIPPIASZ

Hogyhogy, Szókratész? Ötven nevet is fejben tartok egyszeri hallás után.

VII. SZÓKRATÉSZ

Igazat beszélsz, csak éppen nem gondoltam rá, hogy
286 a birtokában vagy az emlékezetbe vésés művészetének is; gondolom, örvendeznek is neked a lakedaimóniak, és méltán, hogy ilyen sokat tudsz, s úgy csüngenek rajtad,

akár vénasszonyokon a gyerekek, mivel édesdeden mesélgetsz nekik.

HIPPIASZ

Zeuszra, úgy van, Szókratész! Éppen a minap szereztem jó hírt-nevet náluk, tüzetesen kifejtve ama szép foglalatosságokat, melyekben az ifjúnak gyakorolnia kell magát. Igen szép értekezésem van ugyanis írásba foglalva ezekről a dolgokról, s ez egyebek közt kifejezéseiben is jól megírt mű. Íme értekezésem kerete és bevezetése: Trója bevétele után – így szól az értekezés – Neoptolemosz megkérdi Nesztórt: ugyan melyek azok a szép foglalatosságok, melyekben foglalatoskodva a legjobb hírnévre tehet szert egy ifjú? Ezek után Nesztór veszi át a szót, s igen sok közerkölcsi és igen szép dolgot tanácsol neki. Ezt tehát előadtam már ott is, és szándékomban áll itt is előadni holnapután Pheidosztratosz iskolájában, s még számos egyéb, meghallgatásra érdemes művemet is; Apémantosz fia, Eudikosz kért fel ugyanis erre. Csak aztán ott légy magad is, meg másokat is hozz magaddal, olyan hallgatóságot, akik meg tudják ítélni majd a mondottakat!

VIII. SZÓKRATÉSZ

Így lesz, ha az isten is úgy akarja, Hippiasz. De most válaszolj nekem holmi kis csekélységre ezzel kapcsolatban, minthogy a szépet juttattad eszembe. A minap ugyanis, kitűnő barátom, valaki belezavart a beszédembe, amikor egyes dolgokat ócsároltam mint rútakat, másokat viszont magasztaltam mint szépeket. Valahogy így szögezte nekem a kérdést, méghozzá roppant dölyfösen: „Hát te meg honnan tudod, Szókratész, hogy mi a szép és mi a rút? Rajta csak, ugyan meg tudod-e mondani, mi is az a szép?" S én zavarba jöttem tudatlansá-

gom miatt, és nem tudtam érdemlegesen megfelelni neki. Hazatérve tehát e társaságból, haragudtam és szitkokat szórtam magamra, s megfogadtam: mihelyt valamelyik bölccsel összeakadok közületek, meghallgatlak és okulok és tanulmányozom a dolgot, úgy térek majd vissza a kérdezőhöz, hogy felvegyem újra a szócsatát.

e Most tehát, ahogy mondom, éppen jókor jöttél; csak oktass ki hát alaposan afelől: mi is a szép maga, és igyekezz válaszodban a lehető legaprólékosabban kifejteni ezt nekem, nehogy másodszor is megcáfoljanak, s újra nevetségessé legyek! Mert hiszen pontosan tudod bizonyára, s ez csak holmi csekélység a sok tudományhoz képest, melyeknek ismerője vagy.

HIPPIASZ

Valóban csekélység, Zeuszra, és őszintén szólva még csak szóra sem érdemes, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát könnyen megtanulom majd, s így senki meg nem cáfolhat soha többé.

HIPPIASZ

Bizony senki sem; mert különben gyatra és kontár volna az én tudományom!

287 a SZÓKRATÉSZ

Hérára, jól beszélsz, Hippiasz! – ha csakugyan leterítjük majd azt a férfit. De nem zavarlak-e valamelyest, ha utánozom őt, s ellenvetést teszek szavaidra, amikor válaszolsz, hogy a lehető legjobban kioktathass? Mert az ellenvetésekben meglehetősen gyakorlott vagyok. Ha tehát nincs kifogásod ellene, szívesen teszek ellenvetéseket, csak hogy minél alaposabban megértsem a dolgot.

HIPPIASZ

Tégy csak!, hiszen nem nagy kérdés az egész, ahogy az
b iménti már megmondtam; sőt kitanítanálak én téged még ennél sokkal súlyosabb kérdések megválaszolására is, úgyhogy nem volna képes rád cáfolni senki emberfia.

IX. SZÓKRATÉSZ

Ejha, de jól beszélsz! Nos hát, ha már te is erre bátorítasz, nosza hadd kíséreljem meg, hogy kifaggassalak, a lehető legjobban játszva meg amannak a szerepét! Mert alighogy felolvastad volna előtte a szép foglalatosságokról szóló művedet, amelyről beszélsz, miután végighallgatott s te befejezted a felolvasást, semmi egyébről nem
c faggatna előbb, mint a szépről – mert ez a szokása –, és így szólna hozzád: „Éliszi idegen, ugye az igazság révén igazak az igaz emberek?" Felelj hát, Hippiasz, mintha csak ő kérdezett volna.

HIPPIASZ

Azt felelem, hogy az igazság révén.

SZÓKRATÉSZ

És nemde az igazság létező valami?

HIPPIASZ

Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

És nemde a bölcsesség révén bölcsek a bölcsek is, s a jóság révén jó mindaz, ami jó?

HIPPIASZ

Már hogyne?

Szókratész

S ezek is létező valamik; mert semmiképp sem lehetnek nem létezők.

Hippiasz

Létezők bizony.

Szókratész

És vajon nem a szépség révén szép-e mindaz, ami szép?

Hippiasz

De igen, a szépség révén.

d Szókratész

S ez is létező valami?

Hippiasz

Létező; de hát mi bajod vele?

Szókratész

„Mondd meg hát, idegen – mondja majd ő –, mi is az a szép?"

Hippiasz

Nemde azt kívánja megtudakolni ezzel a kérdező, Szókratész, hogy mi szép?

Szókratész

Aligha hinném: hanem azt, hogy mi a szép, Hippiasz.

Hippiasz

És miben különbözik ez amattól?

SZÓKRATÉSZ

Te úgy látod, hogy semmiben?

HIPPIASZ

Mert nem is különbözik semmiben.

SZÓKRATÉSZ

Bár világos, hogy te jobban tudod, mindazonáltal vedd csak fontolóra, barátom! Mert nem azt kérdezi ám tőled, hogy mi szép, hanem azt, hogy mi a szép.

e HIPPIASZ

Értem én, barátom! És meg is válaszolom neki, hogy mi a szép, úgyhogy meg nem cáfolhat soha. Mert tudd meg jól, Szókratész – az igazat megvallva –, egy szép szűz leány a szép!

SZÓKRATÉSZ

A kutyafáját, bizony szépen és nagy bölcsen válaszoltál, Hippiasz! Ha én is ezt válaszolnám, nemde megválaszolnék a kérdésre, méghozzá pontosan, úgyhogy nem cáfolhatna meg?

288 a HIPPIASZ

Hogyan is cáfolhatna meg, Szókratész, ha egyszer ez a véleménye mindenkinek, s ha melletted tanúskodik mindenki, aki csak hallja, hogy helyesen beszélsz?

SZÓKRATÉSZ

Ám legyen, minden bizonnyal. Nos hát, Hippiasz, hadd vállaljam magamra a szavadat. Ő valahogy így fog kérdezni: „Gyerünk csak, Szókratész, válaszolj nekem! Ha létezik valami önmagában szép, mindaz, amit te szépnek tartasz, ugye ettől szép?" Én pedig azt felelem majd: ha

egy szűz leány az a szép valami, ezáltal szépek mind az effélék.

b HIPPIASZ

Talán azt gondolod, rád merne cáfolni még, hogy nem szép, amit te annak mondasz? Vagy nem válnék nevetségessé, ha rád merne cáfolni?

SZÓKRATÉSZ

Merni ugyan merne, te csudabogár, azt jól tudom; de hogy nevetségessé válnék-e a merszével, azt majd meglátnánk utóbb. Most azt akarom elmondani neked, amit ő fog kérdezni.

HIPPIASZ

Mondd csak!

X. SZÓKRATÉSZ

„Mily elbűvölő vagy, Szókratész! – mondja majd. – De vajon nem szép valami-e egy szép kanca is, melyet
c jósszavával az isten* is megdicsért?" Mit felelünk majd erre, Hippiasz? Nemde azt feleljük, hogy a ló is valami szép – mármint a szép ló? Mert hogyan is mernénk tagadni, hogy szép, ami szép?

HIPPIASZ

Igazat beszélsz, Szókratész; hiszen az isten is méltán mondta szépnek ama kancát; mert nálunk gyönyörű szép lovak tenyésznek ám!

SZÓKRATÉSZ

„Legyen – mondja ő legott. – Hát egy szép lant nem valami szép-e vajon?" Annak mondjuk-e, Hippiasz?

HIPPIASZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Nos hát ő még ezek után is tovább kérdezősködik majd – elég jól ismerem ahhoz, hogy viselkedéséből előre megjósoljam. „Kitűnő barátom, te! Hát egy szép cserépfazék nem valami szép vajon?"

d HIPPIASZ

Szókratész, kicsoda hát ez az ember? Miféle faragatlan fickó, hogy ily silány neveket mer elősorolni csak úgy, ily komoly eszmecserében?

SZÓKRATÉSZ

Ez már ilyen, Hippiasz, nem finom, hanem parasztos; semmi egyében nem töri a fejét, csakis azon, hogy mi az igazság. De mégiscsak választ kell adnunk emberünknek, s én máris kimondom véleményemet: ha jó fazekas készítette a cserépfazekat, s az sima, gömbölyded és jól ki is égették – amilyenek azok a szép kétfülű cserépfazekak, melyekbe hatkhooszny folyadék fér –, ha efféle gyönyörű szép cserépfazék felől kérdezgetne, el kellene
e ismernünk, hogy szép. Mert hogyan is mondhatnánk valamire, hogy nem szép, ha egyszer szép?

HIPPIASZ

Sehogyan sem, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

„Tehát a szép cserépfazék is valami szép?" – mondja majd ő. Válaszolj!

HIPPIASZ

Igenis úgy van, Szókratész, azt hiszem; szép lehet egy tárgy is, ha szépen dolgozták ki; de egészében véve mégsem érdemes rá, hogy úgy ítéljük meg, mint valódi szépet – egy kancához, egy szűz leányhoz meg minden egyéb efféle széphez képest.

289 a SZÓKRATÉSZ

Ám legyen; értem már, Hippiasz, hogy, íme, efféle választ kell adnunk, ha ilyeneket kérdez: „Ember, hát nem tudod, mennyire helyénvaló Hérakleitosz mondása, hogy, íme, még a legszebb majom is rút egy emberi lényhez képest,* s hogy még a legszebb cserépedény is rút szűz leányokhoz hasonlítva; ekként mondja Hippiasz, a bölcs." Nem így van-e, Hippiasz?

HIPPIASZ

De nagyon is így, Szókratész; helyesen válaszoltál.

XI. SZÓKRATÉSZ

Hallgasd hát tovább, mert jól tudom, hogy ezek után ezt mondja majd: „Hogyhogy, Szókratész? Ha a szűz leá-
b nyokat az istenekkel hasonlítaná össze valaki, nem ugyanaz lesz az eredmény, mint amikor a cserépfazekakat a szűz leányokkal hasonlította össze? Nem látszik-e majd rútnak még a legszebb szűz leány is? Vagy Hérakleitosz, akit te előráncigálsz, nem ugyanezt mondja-e – hogy még az emberek legbölcsebbike is majomnak látszik az istenhez képest bölcsességben, szépségben és minden másban is?"* Elismerjük-e hát, Hippiasz, hogy még a legszebb szűz leány is rút az istenekhez képest?

HIPPIASZ

Ugyan ki állítaná az ellenkezőjét, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

c Ha viszont elismerjük ezt, kinevet majd, és így szól: „Emlékszel-e, Szókratész, mit is kérdeztem tőled?" „Az ám – mondom én –, hogy mi is voltaképpen a szép önmagában." „Te pedig erre a kérdésre – mondja ő – azt feleled, hogy az éppen adódó szép, ahogy magad mondod, semmivel sem inkább szép, mint rút?" „Úgy látszik" – mondom én. Vagy mit tanácsolsz, barátom, mit mondjak?

HIPPIASZ

Én bizony ezt: igaza van, amikor azt állítja, hogy az emberi nem nem szép, mármint az istenekhez képest.

SZÓKRATÉSZ

„Ha eredetileg azt kérdeztem volna tőled – mondja
d majd –, hogy mi az, ami szép is meg rút is, és te úgy válaszolsz nekem, ahogy az imént, akkor helyes volna a válaszod. De te még most is úgy gondolod, hogy maga a szép, melytől minden más felékesül és szépnek látszik, ha ez a kép hozzájárul, nem más, mint egy szűz leány, egy kanca vagy egy lant?"

HIPPIASZ

Nos hát, Szókratész, mi sem könnyebb annál, mint megfelelni neki, ha már egyszer azt kutatja, mi is az a
e szép, amitől minden más felékesül, és szépnek látszik, ha ez hozzájárul. Roppant együgyű ám ez a te embered, s a szép kincsekhez mit sem konyít! Mert ha azt feleled neki, hogy az a szép, ami felől kérdezősködik, semmi egyéb, mint az arany, zavarba jön majd, és nem merészel megcáfolni téged. Mert hiszen tudjuk mindannyian, hogy amihez csak ez hozzájárul, még ha rútnak

látszott is korábban, szépnek látszik legott, ha egyszer arany ékesíti.

SZÓKRATÉSZ

Nem ismered ám ezt a férfit, Hippiasz, hogy mily csökönyös, és semmit sem fogad el egykönnyen!

HIPPIASZ

290 a Ugyan mit számít az, Szókratész? Hiszen ha igazat mond valaki, azt szükségképpen el kell fogadnia, vagy nevetség tárgya lesz, ha nem fogadja el.

XII. SZÓKRATÉSZ

Csakhogy ő ezt a választ, kitűnő barátom, nemcsak hogy nem fogadja majd el, de még ki is gúnyol érte kegyetlenül, mondván: „Te vakságban senyvedő, Pheidiaszt rossz mesternek tartod talán?" És én, úgy hiszem, azt mondom erre, hogy semmiképp.

HIPPIASZ

És igazat is mondasz, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Igazat bizony. De amikor én elismerem, hogy jó mester Pheidiasz: „Akkor hát – kérdi ő – azt hiszed, Pheidiasz
b nem ismerte azt a szépet, amiről te beszélsz?" Én pedig: „Hogy a csudába ne?" – kérdem. „Merthogy – mondja ő – Athéné szemét nem aranyból remekelte ám, sem arca többi részét, sem lábát, sem kezét, noha legszebben annak kellene tündökölnie, ami aranyból van, hanem elefántcsontból:* világos, hogy tudatlanságból követte el ezt a hibát, mivel fogalma sem volt róla, hogy az arany az, ami széppé tesz mindent, amihez csak hozzájárul." Nos hát, mit feleljünk e szavakra, Hippiasz?

c HIPPIASZ

Ez egy csöppet sem nehéz; azt válaszoljuk ugyanis, hogy helyesen tette. Hiszen szép az elefántcsont is, úgy hiszem.

SZÓKRATÉSZ

„Akkor hát – mondja ő erre –, miért nem elefántcsontból dolgozta ki a szemgolyót is, és miért kőből, olyan követ keresve ki hozzá, mely a lehető legjobban hasonlít az elefántcsonthoz? Netalán a szép márvány is valami szép-e?" Igent mondunk-e rá, Hippiasz?

HIPPIASZ

Igent bizony – szép, ha odaillő.

SZÓKRATÉSZ

Ha pedig nem odaillő, akkor rút? Elismerjem-e ezt vagy se?

HIPPIASZ

Ismerd csak el – rút, ha nem illik oda.

d SZÓKRATÉSZ

„Micsoda?! Az elefántcsont meg az arany – mondja ő – nemde megszépíti szemünkben a tárgyakat, te bölcs, ha valamihez illik – de ha nem, akkor elrútítja?" Tagadjuk vagy elismerjük-e, hogy helyesen beszélt?

HIPPIASZ

Elismerjük, mégpedig azt, hogy az tesz széppé minden egyes dolgot, ami éppen hozzáillik minden egyes dologhoz.

SZÓKRATÉSZ

„Hát a mi cserépfazekunkhoz – mondja majd ő –, melyről az imént beszéltünk, ama széphez, amikor jóféle főzeléket főz benne valaki színültig, vajon az arany kavarókanál illik-e inkább, vagy a fügefából faragott?"

XIII. HIPPIASZ

Héraklészre, miféle ember ez, akiről beszélsz, Szókratész?! Nem akarnád elárulni nekem, ki ez?

e SZÓKRATÉSZ

Úgysem tudnál többet azzal, ha elárulnám neked a nevét.

HIPPIASZ

De annyit már most is tudok, hogy faragatlan fickó!

SZÓKRATÉSZ

Fölöttébb furcsa ember, Hippiasz! De mégis, mit mondjunk neki? Vajon melyik kavarókanál illőbb a főzelékhez meg a cserépfazékhoz? Nemde világos, hogy a fügefából faragott? Mert az valahogy kellemesebb illatúvá teszi a főzeléket, meg aztán a cserépfazekat sem töri össze nekünk, barátom, hogy aztán kilöttyenjen a főzelék és eloltsa a tüzet, a remek lakomára sóvár vendégek
291 a meg éhkoppon maradjanak! Az a másik viszont, az aranyból való megtenné mindezt; úgyhogy azt gondolom, a fügefából faragottat kell illőbbnek neveznünk, mint az aranyat, ha csak te nem mondasz valami mást.

HIPPIASZ

Persze hogy illőbb, Szókratész; csakhogy én bizony szóba sem állnék ezzel az emberrel, aki ilyesmiket kérdez.

Szókratész

És méltán is, barátom; hiszen nem is illenék tehozzád, hogy efféle beszédekkel tömjék teli a fejedet, neked, aki ilyen szépen öltözködöl, ilyen szépen csatolod fel sarudat is, s aki bölcsességedért ily jó hírnévnek örvendsz
b minden görögök között! Nekem azonban mit sem árt, ha összejövök ezzel az emberrel. Oktass ki tehát jó előre, és válaszolgass a kedvemért! „Mert ha már egyszer illőbb a fügefa kanál az aranynál – mondja majd az én emberem –, nemde szebb is akkor, minthogy elismerted, Szókratész, hogy a valamihez illő szebb az oda nem illőnél?" Nemde elismerjük, Hippiasz, hogy a fügefa kanál szebb az aranynál?

Hippiasz

Akarod-e, hogy megmondjam neked, Szókratész: minek mondd a szépet ahhoz, hogy megszabadulj ettől a sok beszédtől?

c Szókratész

Nagyon is! De nem előbb, csak ha megmondtad már nekem: az imént emlegetett két kavarókanál közül ugyan melyiket nevezzem válaszomban illőbbnek és szebbnek?

Hippiasz

Nos, ha úgy tetszik, ám válaszold neki azt, hogy a fügefából faragott.

Szókratész

Akkor hát mondd el most már, amit az imént akartál mondani. Mert előző feleletünk ellenére, amelyben azt állítottam, hogy az arany a szép, úgy látszik, semmivel sem bizonyul szebb valaminek az aranykanál, mint a

fügefából faragott. Most tehát mit nevezel szépnek ismét?

d HIPPIASZ

Megmondom én neked; mert úgy látom, valami olyasfélét keresel a szép megválaszolásában, ami soha, semmiképp sem tűnhet rútnak senki szemében.

SZÓKRATÉSZ

Mindenesetre, Hippiasz; most végre valóban jól megértesz.

HIPPIASZ

Hallgass hát ide; mert tudd meg, ha még erre is volna valakinek ellenvetése, elismerem, hogy semmihez sem értek.

SZÓKRATÉSZ

Mondd hát, de tüstént, az istenekre!

HIPPIASZ

Azt mondom tehát, hogy mindig, minden ember számára mindenütt az a legszebb, ha gazdagon, jó egészségben
e s a görögök tiszteletétől övezve éri meg az öregkort, s miután szépen fölékesítve helyezte sírba elhunyt szüleit, őt is szépen és pompásan temetik el a gyermekei.

XIV. SZÓKRATÉSZ

Ó, ó, Hippiasz! De csodálatosan és fennkölten beszélsz, méltón önmagadhoz! Hérára, csodállak is, hogy a lehető legjobb indulattal sietsz a segítségemre, amint látom. Csakhogy ezzel még nem csípjük el e férfit, sőt most még inkább kinevet majd minket, tudd meg jól.

HIPPIASZ

Gyászos nevetés lesz az, Szókratész! Mert ha mind-
292 a ehhez nincs ugyan mit szólnia, mégis nevet rajta, csak önmagát neveti ki, s a jelenlevők előtt is ő maga válik nevetségessé.

SZÓKRATÉSZ

Talán így áll a dolog; de talán e válasz miatt, ha jól sejtem, nemcsak az a veszély fenyeget, hogy kinevetnek.

HIPPIASZ

Hanem még micsoda?

SZÓKRATÉSZ

Az, hogy ha netalán bot volna nála, s ha el nem futok előle, ugyancsak igyekeznék, hogy nekem essen.

HIPPIASZ

Hogy mondod? Talán bizony parancsoló urad ez az ember, s ha ezt teszi, nem hurcolják őt a bíróság elé, s
b nem ítélik el mint bűnöst? Vagy nem törvénytisztelő-e városunk, hanem eltűri, hogy jogtalanul megüsse egyik polgár a másikat?

SZÓKRATÉSZ

Nem, ezt nem tűri el semmiképp.

HIPPIASZ

Akkor hát meglakol, ha csakugyan jogtalanul ütött meg téged.

SZÓKRATÉSZ

Nem, Hippiasz, azt hiszem, nem jogtalanul – ha csak-

ugyan ilyen választ adnék –, hanem jogosan, legalábbis én azt hiszem.

HIPPIASZ

Most már én is azt hiszem, Szókratész, ha magad is így vélekedel.

SZÓKRATÉSZ

Megmondjam-e hát neked, mért vélekedem jómagam is úgy, hogy méltán érdemelnék ütleget ilyen válaszért? Vagy te is megütsz-e engem ítélet nélkül? Vagy meghallgatod-e fejtegetésemet?

HIPPIASZ

c Szörnyű dolog is volna, Szókratész, ha meg nem hallgatnám! De hát hogyan fejted ki a dolgot?

XV. SZÓKRATÉSZ

Ugyanúgy szólok majd hozzád, ahogy az imént, az ő szerepét játszva – csak olyan kemény és éles szavakat ne mondjak majd neki, amilyenekkel ő szól énhozzám. Mert tudd meg jól, így beszél majd: „Mondd csak meg nekem, Szókratész: azt hiszed, jogtalanul kaptad az ütleget, te, aki ennyi dithürambosztot összeénekelve, ennyire botfülűen tévelyegtél el a kérdéstől?" „Hogyhogy?" – mondom én. „Hogyan? – mondja ő. – Hát nem vagy-e
d képes eszedben tartani, hogy magát a szépet kérdeztem tőled, ami mindannak, amihez csak hozzájárul, lehetővé teszi, hogy szép legyen, akár kő, akár fadarab, akár ember, akár isten legyen, akár bármiféle cselekvés vagy bármiféle tudomány? Mert hiszen magát a szépet kérdem én tőled, jóember, hogy mi is az voltaképpen, és semmivel sem sikerül jobban megértetnem veled, mint ha holmi kődarab vagy éppen malomkő heverne mellet-

e tem, melynek sem füle, sem agyveleje nincs?" Vajon nem haragszol-e meg, Hippiasz, ha ijedtemben netalán így felelnék erre: „De hiszen Hippiasz mondta, hogy ez a szép, noha én, éppúgy, ahogyan te engem, afelől faggattam őt, ami mindenki számára szép mindenkor." Hogy nyilatkozol tehát? Nem haragszol-e meg, ha netalán ezt mondom?

HIPPIASZ

Nagyon is jól tudom, Szókratész, hogy az a szép és az is tetszik majd szépnek mindenki számára, amit én mondtam.

SZÓKRATÉSZ

„És az is marad? – kérdezi ő. – Merthogy a szép feltehetőleg mindenkor szép."

HIPPIASZ

Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

„Akkor hát mindig az is volt?" – kérdezi ő.

HIPPIASZ

Az is volt.

SZÓKRATÉSZ

„És vajon Akhilleuszra is értette az éliszi idegen – kérdezi ő –, hogy az volt-e a szép, hogy később temessék el őt, mint őseit – és nagyatyjára, Aiakoszra, meg a többi istenivadékra, sőt magukra az istenekre is?"

293 a XVI. HIPPIASZ

Micsoda? A pokolba is! Ez a te embered csöppet sem kegyeletes dolgokat kérdez ám, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Hogyan? És a másik kérdésére azt felelni, hogy így áll a helyzet, nem szörnyen kegyetlen dolog-e?

HIPPIASZ

Meglehet.

SZÓKRATÉSZ

„Meglehet az is – mondja majd ő –, hogy te vagy az, aki szerint mindenki számára mindenkor az a szép, ha egyrészt utódai temetik el őt, másrészt ő temeti el szüleit; vagy talán nem a »mindenki« egyike volt-e Héraklész is meg a többiek is mind, akikről éppen az imént beszéltünk?"

HIPPIASZ

Csakhogy én nem beszéltem ám az istenekről.

b SZÓKRATÉSZ

Sem a hősökről, úgy látszik.

HIPPIASZ

Nem, legalábbis azokról nem, akik istenek fiai voltak.

SZÓKRATÉSZ

De akik nem?

HIPPIASZ

Azokról nagyon is.

Szókratész

Akkor hát mostani kijelentésed szerint úgy tetszik, hogy a hősök közül Tantalosz és Dardanosz és Zéthosz számára szörnyű és szentségtelen és csúf dolog ez, Pelopsz és a többi hasonló származék számára viszont szép?

Hippiasz

Én bizony úgy gondolom.

Szókratész

„Úgy gondolod tehát – mondja ő –, ahogyan nem mondtad az imént: hogy némelykor, némelyek számára csúf
c az, ha utódai temetik el őket, miután ők már elődeiket eltemették; annál is inkább lehetetlen, úgy látszik, hogy ez mindenki számára szép lett volna és legyen, minthogy ugyanarra a sorsra jutott, mint a korábbiak: a szűz leány s a cserépfazék, csakhogy még nevetségesebb módon szép egyeseknek és nem szép másoknak. Egyszer s mindenkorra képtelen vagy, Szókratész – úgymond –, kérdésemre válaszolni, hogy mi is az a szép." Ilyeneket és efféléket vet majd a szememre, és méltán, ha így válaszolok neki.

XVII. Hát ilyesféleképpen társalog velem többnyire,
d Hippiasz; olykor azonban, mintegy megkönyörülve rajtam tudatlanságomért és műveletlenségemért, ő maga veti fel nekem kérdezgetve: vajon ilyesfélének gondolom-e a szépet, vagy más egyébbel kapcsolatban, amit éppen tudakolgat s amiről éppen szó esik.

Hippiasz

Hogy érted ezt, Szókratész?

Szókratész

Majd mindjárt megmondom én neked. „Te szerencsét-

len Szókratész – mondja ő –, hagyj már fel vele, hogy ilyesmiket és ekképpen felelgess! Mert fölöttébb együgyűek és könnyen megcáfolhatók ám a te feleleteid! Hanem vizsgáld meg inkább, szépnek tetszik-e neked az olyasmi, amin az imént is fennakadtunk feleletedben, amikor kijelentettük, hogy szép az arany ott, ahova illik, de nem szép, ahova nem, s hogy szép mindaz is, amihez csak ez hozzávegyül. Vizsgáld meg mármost magát az illőt és magának az illőnek a lényegét is, hátha véletlenül éppen ez a szép." Én tehát jóvá szoktam hagyni az ilyesmiket minden alkalommal, hiszen nincs mit rávágnom válaszul. Úgy gondolod tehát, hogy az illő a szép?

HIPPIASZ

Minden bizonnyal, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Vizsgáljuk csak meg, nehogy valamiképpen tévedésbe essünk.

HIPPIASZ

Jó, vizsgáljuk csak meg.

SZÓKRATÉSZ

294 a Figyelj hát ide: vajon azt mondjuk-e illőnek, ami azt teszi, hogy mindaz, amihez csak társul szegődik, szépnek lássék, vagy azt, hogy szép legyen, vagy egyiket sem?

HIPPIASZ

Nekem úgy tetszik . . .

SZÓKRATÉSZ

Nos, melyiket?

HIPPIASZ

Azt teszi, hogy minden szépnek lássék; például valaki, bár mégoly nevetséges legyen is, ha jól illő ruhát és sarut ölt magára, mindjárt szebbnek látszik.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát azt teszi az illő, hogy minden szebbnek látszik, mint amilyen, akkor holmi szemfényvesztés az illő a szépet illetően, és semmiképp sem lehet az, amit mi keresünk, Hippiasz; mert mi valamiképpen azt keres-
b sük, amitől minden szép dolog szép, ahogyan minden nagy dolog azáltal nagy, hogy kimagaslik; mert ettől nagy minden dolog, még ha nem látszanék is annak: ha egyszer kimagaslik, szükségképpen nagynak kell lennie. Éppígy, mondjuk, a szép is, amitől minden szép, akár annak látszik, akár nem, mi is voltaképpen? Az illő ugyanis aligha lehet, hiszen ez azt teszi, hogy szebbnek lássék minden, mint amilyen, a te szavaid szerint, s nem hagyja, hogy olyannak lássék, amilyen. De hogy mi is
c az, ami széppé tesz mindent, ahogy az imént mondtam, akár annak látszik, akár nem, ennek meghatározására kell törekednünk; mert ezt kutatjuk, ha csakugyan a szépet kutatjuk.

HIPPIASZ

Csakhogy az illő, Szókratész, jelenlétével széppé is teszi és annak is mutatja a dolgokat.

SZÓKRATÉSZ

De ugye lehetetlen, hogy a valóban szép dolgok ne látsszanak szépnek, legalábbis, ha jelen van az, ami szépnek mutatja őket?

HIPPIASZ

Lehetetlen.

XVIII. SZÓKRATÉSZ

Elismerjük-e hát, Hippiasz, hogy mindazt, ami valóban szép, akár a törvénykezés, akár a gyakorlati foglalatosságok tekintetében, szépnek is gondolja és látja mindenkor mindenki, vagy éppen ellenkezőleg, nem ismerik, s a legtöbb viszály és vita forrása ki-ki számára a magánéletben is, s a városok számára a közéletben is?

HIPPIASZ

Inkább akként van, Szókratész, hogy nem ismerik.

SZÓKRATÉSZ

Aligha volna így, ha valamiképpen a megmutatkozás is hozzájárulna mindehhez; hozzá is járulna, ha az illő volna a szép, és nem csupán széppé tenné, de szépnek is mutatná mindezt. Így hát akkor lenne az illő az a szép, amit mi keresünk, ha valóban széppé teszi a dolgokat, nem pedig annak mutatja őket. Ha viszont szépnek mutatja a dolgokat az illő, aligha lehet az a szép, amit mi keresünk; mert széppé teszi ugyan a dolgokat, de valamilyennek – nemcsak szépnek – mutatni és azzá is tenni bármit is, nemcsak hogy az illő nem volna képes soha, de semmi egyéb sem. Válasszunk tehát: vajon úgy véljük-e, hogy az illő az-e, ami szépnek mutatja, vagy az-e, ami széppé teszi a dolgokat?

HIPPIASZ

Én úgy vélem, az, ami szépnek mutatja, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Jajjaj, füstbe megy hát és kisiklik a kezünk közül, Hip-

piasz, annak a megismerése, hogy mi is az a szép! Mert hiszen az illő másvalaminek bizonyult, mint a szép.

HIPPIASZ

Zeuszra, úgy van, Szókratész, méghozzá nagy meglepetésemre.

295 a SZÓKRATÉSZ

De mégse szalasszuk el semmiképp, barátom! Mert van még némi reményem rá, hogy majd csak kiderül, mi is az a szép voltaképpen.

HIPPIASZ

Mindenesetre, Szókratész; mert nem nehéz kitalálni. Én legalábbis jól tudom: ha csak egy kis időre magányba vonulva fontolóra venném magamban, minden pontos meghatározásnál pontosabban megmondhatnám neked.

XIX. SZÓKRATÉSZ

Csak ne mondj nagy szavakat, Hippiasz! Látod, mennyi vesződséget szerzett nekünk máris; nehogy még meg is
b nehezteljen ránk és még messzebbre fusson! Ámbár semmit sem mondok; mert te egykönnyen kitalálod majd, úgy hiszem, ha egyszer magadra maradsz. Csakhogy énelőttem találd ki, az istenekre!, ha pedig úgy tetszik, kutasd velem együtt, ahogy most is. És ha kitaláljuk, nagyszerű lesz; ha viszont nem, jómagam beletörődöm a sorsomba, úgy hiszem, te meg egykönnyen kitalálod majd, mihelyt eltávozol. És ha most találnánk ki, ne aggódj, nem leszek a terhedre kérdezősködésemmel, hogy mi is volt az, amit magadtól találtál ki; most viszont vedd szemügyre: vajon a te véleményed szerint
c az-e a szép, amit most mondok annak – csak jól idefigyelj és itt legyen az eszed, nehogy még bolondságokat

locsogjak össze! –, az legyen hát számunkra a szép, ami (valamire) alkalmas. Mégpedig a következő meggondolásból mondtam ezt: nem az afféle szemet nevezzük szépnek, amely olyannak látszik, hogy nem képes látni, hanem amely képes, és látásra alkalmas; így van-e?

HIPPIASZ

Így.

SZÓKRATÉSZ

Nemde ekként mondjuk az egész testet is szépnek, ezt a futásra, amazt a birkózásra, aztán meg minden állatot
d is, a lovat és a kakast és a fürjet, s az összes szerszámot és járművet is szárazon és vízen, a kereskedő- és hadigályákat, és valamennyi eszközt, amely a zenével meg a többi művészettel kapcsolatos, sőt, ha úgy tetszik, még a szokásokat és a törvényeket is, csaknem minden effélét ugyanezen a módon nevezünk szépnek: szemügyre vesszük egyenként, milyen a természetük, hogyan vannak megmunkálva, milyen állapotban vannak, s ami alkalmas – ha valamiképp alkalmas és valamire alkalmas és valaha is alkalmas –, azt szépnek mondjuk, ami vi-
e szont mindebben a tekintetben alkalmatlan, azt rútnak; te nem ugyanígy gondolod-e, Hippiasz?

HIPPIASZ

De igen.

XX. SZÓKRATÉSZ

Méltán állítjuk-e akkor hát, hogy éppen az alkalmas, ami mindennél szebb?

HIPPIASZ

Méltán bizony, Szókratész.

Szókratész

S ami az egyes dolgok elkészítésének a képességét illeti? Alkalmas is arra, amire képes, a képtelenség viszont alkalmatlanság, ugye?

Hippiasz

Nagyon is.

Szókratész

A valamire való képesség tehát szép dolog, a képtelenség viszont rút?

Hippiasz

296 a Mindenesetre; hiszen egyéb dolgok is azt tanúsítják nekünk, Szókratész, hogy így áll a dolog, de éppígy az államügyek is; mert az államügyekben s a magunk államában képességgel rendelkeznünk mindennél szebb dolog, nem rendelkeznünk viszont mindennél szégyenletesebb.

Szókratész

Jól mondod; akkor hát, az istenekre, Hippiasz, eszerint a bölcsesség is mindennél szebb dolog, a tudatlanság viszont mindennél szégyenletesebb?

Hippiasz

No de mire gondolsz, Szókratész?

Szókratész

Maradj csak csöndben, kedves barátom; mert megriadok attól: mit is mondunk már megint!

b HIPPIASZ

Mitől riadsz meg már megint, Szókratész? Hiszen most igen jó mederben folyik a te fejtegetésed.

SZÓKRATÉSZ

Csak szeretném; de vedd fontolóra énvelem együtt: vajon megtehet-e valaki olyasvalamit, amihez se nem ért, se nem képes rá egyáltalában?

HIPPIASZ

Nem, semmiképp; hogy is tehetné, ha egyszer nem képes rá?

SZÓKRATÉSZ

Azok tehát, akik hibát követnek el s akik szándéktalanul rosszul dolgoznak és tesznek valamit, nemde sohasem tennék azt, ha nem volnának képesek megtenni?

HIPPIASZ

Persze, ez világos.

c SZÓKRATÉSZ

Hanem képességük révén képesek valamire azok, akik képesek, nem is képtelenségük révén.

HIPPIASZ

Nem bizony.

SZÓKRATÉSZ

Mindaz tehát, aki tesz valamit, képes is megtenni azt, amit tesz?

HIPPIASZ

Igen.

Szókratész

Csakhogy minden ember gyerekkorától kezdve sokkal több rosszat tesz, mint jót, és szándéktalanul követ el hibákat.

Hippiasz

Úgy van.

Szókratész

Nos tehát ezt a képességet és ezt az alkalmasságot, ha csak arra alkalmas, hogy valami rosszat műveljen, vajon szépnek mondjuk-e, vagy korántsem?

d Hippiasz

Korántsem, én bizony úgy vélem, Szókratész.

Szókratész

A valamire való képesség és alkalmasság tehát, Hippiasz, úgy látszik, mégsem az, ami számunkra a szép.

Hippiasz

Ha csak nem jóra szolgál és nem arra hasznos ez a képesség, Szókratész.

XXI. Szókratész

Füstbe megy hát az is, hogy a képesség és alkalmasság legyen egész egyszerűen a szép; de vajon nem az volt-e az, Hippiasz, amit ki akart mondani a lelkünk, hogy a valamilyen jótettre irányuló alkalmasság és képesség a szép?

Hippiasz

Nekem úgy tetszik.

e SZÓKRATÉSZ
De hiszen ez éppen a hasznos; vagy nem?

HIPPIASZ
Nagyon is az.

SZÓKRATÉSZ
Így tehát a szép testek is, meg a törvények is, meg a bölcsesség is, meg amit csak felsoroltunk az imént – mindez szép, minthogy valamire hasznos.

HIPPIASZ
Persze.

SZÓKRATÉSZ
Eszerint a hasznos látszik számunkra a szépnek, Hippiasz.

HIPPIASZ
Úgy látszik, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ
Akkor hát a hasznos az, ami jót cselekszik.

HIPPIASZ
Az bizony.

SZÓKRATÉSZ
Az pedig, ami cselekszik, nem egyéb, mint az ok, nemde?

HIPPIASZ
Úgy van.

Szókratész

Eszerint a jónak az oka a szép.

Hippiasz

Az bizony.

297 a Szókratész

Csakhogy, Hippiasz, más az ok maga, és más az, aminek az oka az ok; mert hiszen az ok semmiképp sem lehet oka az oknak. Vedd csak fontolóra ekként: nem az ok bizonyult-e annak, ami cselekszik?

Hippiasz

De nagyon is.

Szókratész

És nemde, amit a cselekvő cselekszik, az nem egyéb, mint az eredmény, nem pedig a cselekvő?

Hippiasz

Úgy van.

Szókratész

És nemde másvalami az eredmény és ismét más a cselekvő?

Hippiasz

Igen.

Szókratész

Az ok tehát nem az oknak az oka, hanem a belőle származó eredménynek.

HIPPIASZ

Nagyon is.

b SZÓKRATÉSZ

Ha tehát a szép az oka a jónak, akkor valahogy a szépből ered a jó; s úgy látszik, azért foglalkozunk olyan serényen a bölcselettel is meg minden egyébbel is, ami szép, minthogy az ő művük és eredményük, a jó, serény foglalkozásra érdemes; s ebből, úgy tetszik, arra jövünk rá, hogy a szép mintegy atyai előképe a jónak.

HIPPIASZ

Nagyon is úgy; valóban szépen mondod, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

És nemde szépen mondom azt is, hogy sem az atya nem a fiú, sem a fiú nem az atya?

HIPPIASZ

Szépen bizony.

c SZÓKRATÉSZ

Úgyszintén sem az ok nem eredmény, sem az eredmény nem ok.

HIPPIASZ

Igazat mondasz.

SZÓKRATÉSZ

Zeuszra, kitűnő barátom, akkor hát sem a szép nem lehet jó, sem a jó szép; vagy te lehetségesnek gondolod az imént mondottak alapján?

HIPPIASZ

Dehogy is, Zeuszra, én sem látom annak.

SZÓKRATÉSZ

Tetszenék-e tehát és kedvünkre volna-e, ha kimondanánk, hogy a szép nem jó, sem a jó nem szép?

HIPPIASZ

Dehogy is, Zeuszra!, nekem nem nagyon tetszik.

SZÓKRATÉSZ

Úgy ám, Zeuszra, Hippiasz! Eddig kimondott megállad pításaink közül éppen ez tetszik a legkevésbé nekem is.

HIPPIASZ

Mert valószínűleg nem így van.

XXII. SZÓKRATÉSZ

Úgy látszik tehát, nem akként áll a dolog, ahogy az imént képzeltük: hogy a legszebb megállapításunk az, amelyben a hasznosság és az alkalmasság meg a valamilyen jótettre való képesség a szép, hanem, ha lehet, ez még nevetségesebb, mint ama legelső megállapításaink, melyekben úgy véltük: a szűz leány a szép, meg a többi dolog egyenként, amiket csak korábban felsoroltunk.

HIPPIASZ

Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ

Én bizony azt sem tudom már, hová is forduljak, Hippiasz; sőt zavarban vagyok! De neked netalán volna valami mondanivalód?

HIPPIASZ

e Nincs, legalábbis pillanatnyilag; de ahogy az imént mondogattam: ha gondolkodóba esem, jól tudom, találok is majd valamit.

SZÓKRATÉSZ

Csakhogy én azt hiszem, tudásszomjam miatt nem tudlak ám kivárni, amíg nekikészülődöl; különben is úgy gondolom, máris találtam valamit az imént. Nézd csak: ha azt neveznénk szépnek, ami örömöt szerez nekünk – de nem minden gyönyört, csak a hallás és látás általit –, hogyan küzdhetnénk meg érte? Mert hiszen a szép emberek meg minden színes cifraság, a festmények
298 a és a szobrok szemlélete elbűvöl minket, Hippiasz, ha csakugyan szépek; s ugyanezt teszik a szép hangok is meg mindenféle muzsika, elbeszélés és mese; úgyhogy, ha azt felelnénk ama vakmerő embernek, hogy: „Te dicső férfiú, a szép: a látásból s a hallásból eredő gyönyör" – nem gondolod-e, hogy megfékeznénk vakmerőségében?

HIPPIASZ

Nekem bizony úgy tetszik, Szókratész, hogy most jól
b határoztad meg, mi is az a szép.

SZÓKRATÉSZ

Hogyan? És vajon a szép foglalatosságokról és törvényekről azt mondjuk-e, Hippiasz, hogy hallási vagy látási gyönyörűségük révén szépek – vagy hogy valami másféle jellegük van?

HIPPIASZ

Ezek a dolgok, Szókratész, netalán elkerülik a te embered figyelmét.

SZÓKRATÉSZ

A kutyafáját, Hippiasz! Nincs, aki előtt jobban szégyenkeznék a locsogásomért és azért, hogy úgy teszek, mintha mondanék valamit, noha nem mondok semmit.

HIPPIASZ

Ki ez az ember?

SZÓKRATÉSZ

Szóphroniszkosz fia Szókratész, aki semmivel sem in-
c kább tűri el tőlem azt, hogy fel nem derített dolgokat könnyen kimondjak, mint azt, hogy tudósként mondjak ki olyasmiket, amiket nem tudok.

HIPPIASZ

Most már jómagamnak is úgy tetszik a te kijelentésed után, hogy a törvényekkel valahogy másképp áll a dolog.

XXIII. SZÓKRATÉSZ

Csak nyugodtan, Hippiasz; mert az a veszély fenyeget, hogy ugyanabba a zsákutcába jutunk a széppel kapcsolatosan, mint az imént is, és még azt képzeljük, hogy jó úton járunk.

HIPPIASZ

Hogy érted ezt, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Majd mindjárt elmondom neked, mi az, ami dereng
d bennem – hátha mondok vele valamit. Meglehet ugyanis, hogy ezek a törvényekkel és foglalatosságokkal kapcsolatos dolgok talán nem is mutatkoznak távol esőnek az érzéki benyomástól, mely hallásunk és látásunk útján történetesen ér bennünket. De maradjunk meg állítá-

sunk mellett, amely szerint az érzékszervek nyújtotta gyönyör a szép, s ne toljuk előtérbe semmi tekintetben a törvények dolgát. De ha megkérdezné tőlünk akár ez, akiről beszélek, akár bárki más: „Ugyan miért határoltátok el, Hippiasz és Szókratész, a gyönyört attól a gyönyörtől, amit ti szépnek neveztek, s a többi érzéki be-
e nyomás gyönyörét: az evés-ivását, a szerelmeskedését meg minden efféléét, miért nem mondjátok szépnek? Vagy azt mondjátok-e, hogy ezek sem nem gyönyörűségesek, sem gyönyör nincs bennük semmiféle, sem más egyébben, csak a látásban és a hallásban?" – mit mondunk majd erre, Hippiasz?

HIPPIASZ

Mindenképpen azt mondjuk majd, Szókratész, hogy a többiben is igen nagy gyönyörök rejlenek.

SZÓKRATÉSZ

„Ha tehát ezek is gyönyörök, semmivel sem kevésbé, mint amazok – mondja ő –, miért tagadjátok meg tőlük
299 a ezt a nevet, s miért fosztjátok meg őket attól, hogy szépek legyenek?" „Azért, mert senki nincs, aki ki ne nevetne minket – mondjuk mi –, ha azt találnánk mondani, hogy az evés nem gyönyör, hanem szép, s hogy a gyönyörű illat beszippantása sem gyönyör, hanem szép; ami pedig a szerelmeskedést illeti, bezzeg mindenki amellett kardoskodnék, hogy a legnagyobb gyönyör, mégis ha valaki ezt teszi, úgy kell tennie, hogy senki se lássa, minthogy fölöttébb rút látvány." E szavainkra, Hippiasz, „Veszem észre magam is – mondaná feltehetőleg –, hogy régóta szégyellitek szépnek mondani az
b efféle gyönyöröket, minthogy az emberek így velekednek; csakhogy én nem azt kérdeztem ám, hogy mit vél szépnek a sokaság, hanem hogy mi a szép." Gondolom,

azt feleljük majd erre, amit kiszabtunk magunknak: hogy mi bizony a gyönyöröknek azt a részét mondjuk szépnek, amely a látásból és a hallásból ered. Nos, használhatónak tartod-e ezt a választ, vagy valami mást feleljünk, Hippiasz?

HIPPIASZ

Amit egyszer kimondtunk, aszerint kell beszélnünk, s nem összevissza, Szókratész.

XXIV. SZÓKRATÉSZ

„Valóban szépen beszéltek – mondja ő. – Ha tehát a
c látás és hallás általi gyönyör a szép, világos, hogy az a gyönyör, mely történetesen nem efféle, nem is lehet szép?" Elismerjük-e ezt?

HIPPIASZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

„És vajon a látás általi gyönyör – mondja ő – látás és hallás általi gyönyör-e, vagy a hallás általi gyönyör hallás és látás általi gyönyör-e?" „Semmiképpen sem – mondjuk mi. – Az egyikből eredő gyönyör nem eredhet mind a kettőből; mert úgy sejtjük, ezt akarod mondani. De mi azt mondtuk, hogy a gyönyör e mindkét fajtája önmagában véve is szép meg együttvéve is." Nem így felelünk-e majd?

d HIPPIASZ

De nagyon is így.

SZÓKRATÉSZ

„Csakhogy – mondja ő – gyönyör a gyönyörtől, bárme-

lyik bármelyiktől vajon különbözik-e abban, hogy gyönyör? De nem abban, hogy nagyobb gyönyör-e vagy kisebb, több-e vagy kevesebb, hanem egyenesen abban, hogy a gyönyörök egyike gyönyör, másika viszont nem gyönyör?" Nemde mi magunk sem gondoljuk így?

HIPPIASZ

Persze hogy nem gondoljuk így.

SZÓKRATÉSZ

„Nemde – mondja ő – akkor másvalamiért, s nem gyö-
e nyör voltuk miatt választjátok külön ezeket a gyönyörö-
ket a többi gyönyörtől, olyasmit látva mindkettőben, hogy elütnek valamiben a többitől, s erre való tekintettel nevezitek szépnek őket? Mert hiszen a látás általi gyönyör nem azért szép, mivel a látásból ered; mert ha ez volna az oka annak, hogy szép, aligha volna szép a másik gyönyör, a hallás általi; a gyönyör tehát nem a látásból ered." Azt felelhetjük-e, hogy: „Igazat mondasz!"?

HIPPIASZ

Persze hogy azt feleljük.

300 a SZÓKRATÉSZ

„A hallás általi gyönyör viszont szintén nem azért szép történetesen, mivel a hallásból ered; mert akkor viszont aligha volna szép a látás általi gyönyör. A gyönyör tehát nem a hallásból ered." Azt feleljük-e, Hippiasz, hogy igazat mond emberünk, amikor ezt mondja?

HIPPIASZ

Igazat.

Szókratész

„De mégis mindkét gyönyör szép, ahogy ti mondjátok." Valóban ezt mondjuk-e?

Hippiasz

Ezt mondjuk.

Szókratész

„Akkor hát van valami azonos bennük, mely széppé
b teszi őket, olyan közös vonás, mely mindkettőjükben megvan közösen is, meg mindegyikükben külön-külön is; mert hiszen másként nem volna szép mindkettőjük is, meg külön-külön mindegyikük is." Felelj nekem, ahogyan neki felelnél.

Hippiasz

Felelek, és úgy tetszik nekem, hogy úgy van, ahogy mondod.

Szókratész

S ha mindkét gyönyörben közösen megvan valami, de külön-külön nincs meg, akkor ettől az adottságtól nem lehetnek szépek.

Hippiasz

Hogyan volna lehetséges az, Szókratész, hogy noha egyikükben sincs meg valami, utóbb ez a valami, ami egyikükben sincs meg, mégis mindkettejükben megvan?

c Szókratész

Neked ez nem látszik lehetőnek?

Hippiasz

Fölöttébb járatlan vagyok ugyanis mind az efféle dolgok

természetében, mind a szóban forgó tárgykör kifejezéseiben.

XXV. Szókratész

Finoman beszélsz, Hippiasz. De nekem úgy rémlik mégis, mintha látnék valamit – hogy így áll a dolog azzal, amit te lehetetlennek mondasz –, de mégsem látok semmit.

Hippiasz

Nem úgy rémlik, hanem holtbiztos, Szókratész, hogy rosszul látsz.

Szókratész

Mindazonáltal sok efféle dolog dereng fel a lelkemben,
d de nincs bennük bizalmam, minthogy számodra nem láthatók, noha olyan férfi vagy, aki több pénzt kerestél a bölcsességeddel, mint kortársaid, számomra viszont igen, noha soha semmit sem szereztem magamnak; és azon töprengek, barátom, nem űzöl-e gúnyt belőlem, s nem vezetsz-e szándékosan az orromnál fogva; oly világosan és oly sok minden ötlik fel bennem.

Hippiasz

Senki sem tudhatja jobban tenálad, Szókratész, hogy gúnyt űzök-e vagy sem, ha megkísérled kifejteni mindazt, ami feldereng benned; mert akkor kiderül majd, hogy semmit sem mondasz. Mert sohasem találhatsz olyasmit, ami sem énbennem nincs meg, sem tebenned, s mégis mindkettőnkben megvan.

e Szókratész

Hogy érted ezt, Hippiasz? Meglehet ugyan, hogy mondasz valamit, csakhogy én nem értem; ámde halld meg

tőlem világosabban, mit is akarok mondani. Nekem úgy tetszik ugyanis, hogy ami sem énbennem nem volt és nincs is meg, sem pedig tebenned, az mégis mindkettőnkben meglehet; másrészt viszont, hogy ami mindkettőnkben megvan, az egyikünkben sincs meg külön-külön.

HIPPIASZ

Csodás választ adsz már megint, úgy látszik, Szókratész – még sokkal csodásabbat, mint amilyet kevéssel ezelőtt
301 a adtál! Vedd csak fontolóra ugyanis: ha mindketten együtt igazságosak vagyunk, vajon nem az-e külön-külön is mindegyikünk, vagy ha külön-külön igazságtalan mindegyikünk, nem az-e mindkettőnk is együtt, vagy ha egészségesek, nem az-e külön-külön is mindegyikünk? Vagy ellenkezőleg, ha valamilyen betegség vagy sebesülés vagy ütleg vagy bármi más is ért külön-külön mindegyikünket, nem ért-e ugyanaz mindkettőnket együtt is? Továbbá, ha netalán mindketten aranyból vagy ezüstből vagy elefántcsontból volnánk, vagy ha úgy tetszik, előkelőek vagy bölcsek vagy tiszteletre méltók, vagy akár öregek vagy fiatalok vagy bármi más emberi tulajdonsággal rendelkezők, vajon nem szigorúan szükségszerű-e, hogy külön-külön is az legyen mindegyikünk?

b SZÓKRATÉSZ

De bizony mindenesetre.

HIPPIASZ

Csakhogy te, Szókratész, meg azok, akikkel te szoktál társalogni, nem a dolgok egészét tekintitek, hanem kiragadva vizsgáljátok a szépet meg minden egyes létezőt, szavaitokkal ízekre szaggatva őket. Ezért is feledkeztek

meg ennyire a lényeg nagy és természetszerűleg szakadatlan egészéről. Most is olyannyira megfeledkeztél erről, hogy úgy véled, létezik olyan adottság vagy lényeg, mely mindkét dologhoz hozzátartozik egyszerre, de külön-külön mindegyikhez már nem, vagy megfordítva, külön-külön hozzátartozik mindegyikhez, de mindkettőhöz már nem. Ilyen esztelenségben és megfontolatlanságban és együgyűségben és oktalanságban leledztek ti!

XXVI. Szókratész

Ilyesfélék a mi viselt dolgaink, Hippiasz; egyikünk sem teheti azt, ami neki édes, csak amire képes – mondogatják a mindig közmondással élő emberek. Mindazonáltal te nagy hasznunkra vagy szüntelen intelmeiddel; mert akár most is, és még tüzetesebben bebizonyítom neked, mily együgyűségben leledztünk, mielőtt intelmeidben részesültünk volna; elbeszéljem-e hát, amit ezekről a dolgokról kieszeltünk, vagy ne beszéljem el?

Hippiasz

Előre is tudom, mit akarsz mondani, Szókratész, hiszen ismerem a szó embereit egytől egyig, hogy milyen tudatlanok; de azért csak beszélj, ha ez örömödre szolgál.

Szókratész

De még mennyire örömömre szolgál! Mi ugyanis, fölöttébb okos barátom, oly oktalanok voltunk, mielőtt te mindezt elmondtad volna, hogy úgy vélekedtünk énrólam meg terólad, miszerint mindegyikünk külön-külön egy, s így azok, amik külön-külön vagyunk, aligha lehetnénk mindketten együtt; mert hiszen nem egy ember vagyunk, hanem kettő. Ily együgyű módon vélekedtünk; de most már megtanultuk tőled, hogy egyrészt, ha

mindketten együtt két ember vagyunk, szükségképpen két embernek kell lennie külön-külön is mindegyikünknek; másrészt, ha egy ember külön-külön mindegyikünk, szükségképpen egy embernek kell lennie mindkettőnknek együttvéve is, mert hiszen Hippiasznak a lényegről adott bőséges fejtegetése szerint nem is állhat másként a dolog, csak úgy, hogy ami mind a kettő együtt, ugyanaz külön-külön is mindegyik, s ami külön-külön mindegyik, ugyanaz mind a kettő együtt is. Meg-
302 a győzve ülök itt immár általad, de előbb vésd az emlékezetembe mégis, Hippiasz: vajon egy ember vagyunk-e én meg te, vagy te is kettő vagy és én is kettő vagyok?

HIPPIASZ

Hogy érted ezt, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Úgy, ahogy mondom, félek ugyanis világosan szólni, mert neheztelsz rám, ha úgy gondolod, hogy mondasz valamit. De azt mondd meg még nekem: nem egy ember-e külön-külön mindegyikünk, s nem az-e a jellemző rá, hogy egy?

HIPPIASZ

De nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

Ha pedig egy, akkor ugye páratlan is mindegyikünk? Vagy nem páratlannak gondolod az egyet?

HIPPIASZ

Dehogynem.

Szókratész

És vajon együtt is páratlanok leszünk, amikor ketten vagyunk?

Hippiasz

Ugyan már!

Szókratész

Nem hát: együtt párosan vagyunk. Így van?

Hippiasz

Persze hogy így.

Szókratész

S vajon abból kifolyólag, hogy ketten együtt párosak vagyunk, nem páros-e külön-külön is mindegyikünk?

Hippiasz

Nem bizony.

b Szókratész

Nem feltétlenül szükséges tehát, hogy az legyen külön-külön is mindegyik, ami mindkettő együtt, semhogy mindkettő együtt is az legyen, ami külön-külön mindegyik – ahogyan épp az imént mondogattad.

Hippiasz

Nem, az efféle esetekben semmiképp, hanem az olyanokban, amilyeneket én az előbb mondogattam.

XXVII. Szókratész

Elég, Hippiasz; érjük be ezzel is, minthogy egyes esetekben így látjuk, más esetekben viszont nem. Hiszen mondogattam én – ha emlékszel rá, miből is indult ki

c beszélgetésünk –, hogy a látás és hallás általi gyönyör nem attól szép, ami történetesen külön-külön megvan ugyan mindegyikükben, de mindkettőjükben együtt nincs, vagy mindkettőben együtt megvan ugyan, de külön-külön nincs, hanem attól, ami mindkettőben közösen is megvan és külön-külön is, minthogy elismerted, hogy mindkettő együtt is szép meg külön-külön is. Ennek következtében vélekedtem úgy, hogy ha már mindkettő szép közösen, attól a lényegtől kell szépnek lennie, mely mindkettőhöz együtt hozzátartozik, s nem attól, mely külön-külön hiányzik valamelyikükből; és még most is így vélekedem. De mondd csak meg nekem,
d mintha elölről kezdenénk: vajon a látás és hallás gyönyörét – ha már mindkettő együtt is szép meg külön-külön is – nem az teszi-e széppé, ami mindkettőhöz együtt is hozzátartozik meg külön-külön is?

HIPPIASZ

De, nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

S vajon nem azért szépek-e, mivel mindkettő külön-külön is gyönyör meg együtt is? Vagy nem épp ezért kellene szépnek lennie minden egyéb gyönyörnek is, semmivel sem kevésbé, mint ez a kettő, hiszen gyönyöröknek bizonyultak, semmivel sem kevésbé, ha emlékszel.

HIPPIASZ

Emlékszem.

SZÓKRATÉSZ

Csakhogy éppen azért mondogattuk szépnek e gyönyöröket, mivel a látásból és a hallásból erednek.

e HIPPIASZ

Valóban így mondtuk.

SZÓKRATÉSZ

Vizsgáld meg tehát, vajon igazat mondok-e. Azt mondogattuk ugyanis, ha jól emlékszem, hogy a gyönyör a szép, de nem mindegyik, csak a látásból s a hallásból eredő.

HIPPIASZ

Ez igaz.

SZÓKRATÉSZ

S nemde ez a tulajdonság mindkettőhöz együtt hozzátartozik ugyan, de külön-külön már nem? Mert külön-külön egyikük semmiképpen sem áll mindkettőből, ahogy az imént is mondogattuk, együtt viszont mindkettő kettőből áll ugyan, de külön-külön már egyikük sem; így van-e?

HIPPIASZ

Így van.

SZÓKRATÉSZ

Nem attól szép tehát külön-külön mindegyikük, ami nem tartozik külön-külön is mindegyikükhöz; a párosság ugyanis külön-külön egyikükhöz sem tartozik. Így aztán a kettőt közösen szépnek nevezhetjük ugyan feltevésünk alapján, de külön-külön egyiket sem nevezhetjük annak; vagy hogyan fejezzük ki magunkat? Nem így-e szükségképpen?

HIPPIASZ

De, úgy látszik.

303 a XXVIII. Szókratész

A kettőt együtt szépnek mondjuk-e tehát, de már külön-külön egyiket sem?

Hippiasz

Ugyan mi akadályoz ebben?

Szókratész

Nekem bizony úgy tetszik, barátom, az akadályoz, hogy valamennyi esetben, amit csak felsoroltál, csakis ekként tartozott valamilyen adottság minden egyes dologhoz: ha mindkettőhöz együttesen hozzátartozott, akkor külön-külön mindegyikhez is, s ha külön-külön mindegyikhez, akkor mindkettőhöz együtt is; nem így van-e?

Hippiasz

De igen.

Szókratész

Az általam felsorolt esetekben viszont nem; közéjük tartozott éppen a „külön-külön mindegyik" meg a „kettő együtt". Így van-e?

b Hippiasz

Így.

Szókratész

Akkor hát a te véleményed szerint, Hippiasz, vajon az esetek melyikéhez tartozik a szép? Azok valamelyikéhez-e, melyeket te soroltál fel: ha én is erős vagyok meg te is, ketten együtt is azok vagyunk, s ha én is igazságos vagyok meg te is, ketten együtt is azok vagyunk, s ha ketten együtt, akkor külön-külön is; éppígy, ha én is szép vagyok meg te is, ketten együtt is azok vagyunk,

s ha ketten együtt, akkor külön-külön is? Vagy semmi akadálya annak, hogy noha két dolog együtt páros
c ugyan, külön-külön mindegyikük hol páros, hol páratlan legyen, továbbá pedig, hogy noha külön-külön mindegyik irracionális mennyiség ugyan, együtt a kettő hol egész szám, hol irracionális legyen – és még ezernyi más efféle is, melyekről mondtam már, hogy fölmerültek bennem? Nos hát a kettő közül vajon melyikhez sorolod a szépet? Ugyanúgy vélekedel-e erről te is, mint jómagam? Mert nagy esztelenségnek tetszenék számomra az, hogy mindketten együtt szépek legyünk, de külön-külön ne, vagy hogy külön-külön igen, de ketten együtt ne, vagy bármi más efféle dolog. Úgy választasz-e, ahogy én vagy másként?

HIPPIASZ

Én bizony úgy, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

d Jól is teszed, Hippiasz, így legalább felhagyhatunk a további kutatással; mert ha csakugyan ezek közé tartozik a szép, aligha lehet a látás és hallás általi gyönyör szép; mert a kettőt együtt széppé teszik ugyan a látás- és hallásérzetek, de külön-külön nem; ez pedig lehetetlen, ahogyan én meg te elismerjük, Hippiasz.

HIPPIASZ

Persze hogy elismerjük.

SZÓKRATÉSZ

Lehetetlen tehát, hogy a látás és hallás általi gyönyör legyen a szép, mert hiszen szép volta bizonyos lehetetlent rejt magában.

HIPPIASZ

Úgy van.

XXIX. SZÓKRATÉSZ

e „Akkor hát kezdjétek elölről fejtegetésteket – mondja majd ő –, minthogy ezt elvétettétek. Mi az a szép szerintetek mindkét gyönyörben közösen, ami miatt a többi gyönyörnél többre becsülve, ezeket szépnek neveztétek?" Úgy hiszem, azt kell felelnünk erre, Hippiasz, hogy ezek a legártatlanabb és legnemesebb gyönyörök, mindkettő közösen is meg külön-külön is. Vagy te tudnál másvalamit mondani, ami megkülönbözteti őket a többi gyönyörtől?

HIPPIASZ

Semmiképpen sem; mert valóban ezek a legnemesebbek.

SZÓKRATÉSZ

„Akkor hát – mondja majd ő – a hasznos gyönyör az, amit ti szépnek neveztek." „Valószínűleg" – mondom én; és te?

HIPPIASZ

Én is.

SZÓKRATÉSZ

„S nemde a hasznos – mondja majd ő – az, ami teremti a jót; csakhogy már az imént kiderült, hogy más a te-
304 a remtő és más a teremtmény, s így csak szót szóba öltünk ismét? Mert hiszen sem a jó nem lehet szép, sem a szép jó, ha már egyszer más-más mindegyikük." „Mindenesetre!" – mondjuk majd mi, Hippiasz, ha bölcsek va-

gyunk; mert semmiképp sem jogos nem helyeselnünk annak, aki igazat mond.

HIPPIASZ

De hát valóban, Szókratész, mit gondolsz, micsoda mindez együttvéve? Szőrszálhasogatás bizony s a szavak szétforgácsolása, apróra szilánkolása, ahogy mondtam az imént. Ám ami szép és ami fölöttébb becses, az az a
b képesség, ha valaki a törvényszék előtt, vagy a tanácsgyűlés előtt, vagy valamely más hivatalos gyülekezet előtt, ahol éppen beszédre kerül a sor, jól és szépen elrendezett beszédet tud mondani, s ha győz a vitában, nem a legcsekélyebb, sőt éppen a legfőbb díjat elnyerve távozik onnan; a maga üdvét s a maga vagyonáét és barátaiét. Erre kell tehát törekedned, s abbahagynod ezt a kicsinyes szószaporítást, nehogy még nagyon is esztelennek lássanak bolond locsogásod miatt, amit itt űzöl.

XXX. SZÓKRATÉSZ

Hippiasz kedves, be boldog is vagy te, minthogy tudod, mivel kell az embernek foglalatoskodnia, és kitűnően is
c foglalatoskodol, ahogyan mondod; engem viszont, úgy látszik, valamilyen isteni végzés kényszerít, hogy folyton tévelyegjek és kétségek közt hányódjam, s ha előadom a magam kétségeit tinektek, bölcseknek, alighogy előadtam, máris megdobáltok sárral beszédetekben. Mert hiszen azt mondjátok, ahogyan te is azt mondod most, hogy zavaros és kicsinyes és semmirevaló dolgokkal bíbelődöm; ha viszont tirátok hallgatva én is azt mondom, amit ti: hogy a legeslegjobb az a képesség, ha valaki a törvényszék előtt vagy valamilyen más gyülekezet előtt jól és szépen elrendezett beszédet tud tartani,
d kígyót-békát kiáltanak rám a többiek is itt körülöttem, meg az az ember is, aki mindig megcáfol engem. Mert

véletlenül közeli rokonom éppen, s a házamban lakik; alighogy hazatérek tehát, s ő meghallja, hogy ilyesfélékről beszélek, megkérdezi: nem szégyellem-e magam, hogy a szép foglalatosságokról merek csevegni, amikor világosan rám bizonyult, hogy még annyit sem tudok, mi is voltaképpen maga a szép. „Már honnan tudnád te
e azt – mondja ő –, hogy szépen elrendezett-e akár egy beszéd, akár bármely más cselekvés vagy sem, ha magát a szépet nem ismered? S amikor ilyen tudatlanságban leledzel, még úgy gondolod, hogy jobb számodra az élet, mint a halál?!" Nekem már, ahogy megmondtam, az a sors jutott, hogy ti is kígyót-békát kiáltsatok rám és gyalázzatok, meg ő is; de talán mégiscsak el kell tűrnöm mindezt, mert hiszen semmi meglepő sem volna benne, ha javamra válnék. Legalábbis én úgy hiszem, Hippiasz, hogy mindkettőtök társasága javamra válik; mert úgy hiszem, megértem, mit is mond a szólásmondás azzal, hogy „Ami szép, az nehéz".

SZÓKRATÉSZ VÉDŐBESZÉDE

DEVECSERI GÁBOR FORDÍTÁSA

17 a I. Hogyan hatott rátok, athéni férfiak, vádlóim beszéde, nem tudom; én bizony magam is kis híján beléjük feledkeztem, olyan meggyőzően beszéltek. Ámbár igazat úgyszólván semmit nem mondtak. Sok hazugságuk kö-
b zül leginkább egyet csodáltam: azt, amelyben kijelentették, hogy óvakodnotok kell, nehogy rászedjelek, minthogy félelmes szónok vagyok. Nem szégyellték, hogy nyomban tettel cáfolok rájuk, minthogy egyáltalán nem mutatkozom félelmes szónoknak; ez volt, gondolom, a legnagyobb szégyentelenségük; hacsak nem azt nevezik ők félelmes szónoknak, aki igazat mond. Mert ha igen, akkor elismerem: szónok vagyok, bár nem olyan, amilyennek ők elképzelik. Mert ők, mint mondom, alig mondtak valami igazat vagy éppen semmit sem; tőlem
c viszont a tiszta igazságot fogjátok hallani. De bizony, Zeuszra, athéni férfiak, nem ékes szavú, szólamokkal és cifra kifejezésekkel földíszített beszédeket, mint amilyeneket amazok mondanak, hanem az éppen kínálkozó szavakból álló, keresetlen beszédet. Mert hiszem, hogy mind igaz, amit mondok, és senki közületek tőlem mást ne várjon: mert hiszen nem is illenék, férfiak, hogy ebben az életkorban úgy lépjek elétek, mint valami beszédeket előre mintázgató ifjonc. De éppen ezért kérve kérlek, athéni férfiak: ha azt hallanátok, hogy ugyanolyan szavakkal védekezem, mint amilyenekkel a piacon,
d a pénzváltók asztalainál – ahol sokatok hallgatott már engem – vagy másutt szoktam beszélni, ne csodálkozzatok, ne is zajongjatok miatta. Mert így áll a dolog: most

állok először törvényszék előtt, több mint hetvenesztendős koromban, és szörnyen idegen számomra az itt szokásos beszédmód. Így hát, mint ahogy, ha történetesen valóban idegen volnék, megengednétek, hogy azon a nyelven és azon a módon szóljak, amelyen nevelkedtem, éppen úgy most is azzal a jogos, legalábbis nekem jogosnak tetsző kéréssel fordulok hozzátok, hogy adjatok engedélyt saját beszédmodoromra – lehet, hogy ez így rosszabb lesz, de lehet, hogy jobb; ám csak azt kell vizsgálnotok, arra kell fordítanotok figyelmeteket, vajon igazat mondok-e vagy nem: a bírónak ugyanis ez az erénye, a szónoké pedig az igazmondás.

18 a

II. Először is, athéni férfiak, a korábbi hazug vádak és a korábbi vádlók ellen kötelességem védekezni, és csak azután a későbbi vádak és a későbbi vádlók ellen. Mert sok vádlóm lépett már elétek, és már régóta, sok éve vádaskodtak, és nem mondtak semmi igazat, s tőlük jobban félek, mint Anütosztól és társaitól, ámbár ezek is félelmetesek. De amazok még félelmetesebbek, férfiak, akik majdnem mindnyájatokat még gyermekkorotokban elővettek és meggyőztek, és hamis vádakkal vádoltak engem, hogy „él egy bizonyos Szókratész, bölcs férfiú, aki az égi jelenségeket vizsgálgatja, fölkutat minden föld alatti titkot, és a silányabb ügyet jónak tudja föltüntetni". Ezek, athéni férfiak, akik ilyen híremet hintették el, ezek az én igazán félelmetes vádlóim. Mert hallgatóik azt gondolhatják, hogy aki ilyesmiket kutat, istenekben sem hisz. Azután meg ezek a vádlóim sokan is vannak, és hosszú idő óta vádolgatnak már, ráadásul abban a korban szóltak hozzátok, amelyben a legkönnyebben hittetek nekik, mert gyermekek voltatok, vagy néhányan talán serdülők – és azok teljességgel a hátam mögött vádaskodtak, védelmezőm pedig egy sem akadt. A legkülönösebb az, hogy még csak a nevüket sem

b

c

d

tudhatom vagy mondhatom meg, kivéve, ha valamelyikük történetesen vígjátékíró.* De ahányan csak irigy rágalmaikkal meggyőztek benneteket, vagy akik maguk meggyőzetvén másokat győztek meg, ezek mindannyian teljesen hozzáférhetetlenek. Mert egyiküket sem idézhetem ide, nem cáfolhatom meg itt, hanem egyszerűen mintegy árnyékokkal harcolva kell védekeznem és cáfolgatnom, anélkül, hogy valaki is válaszolna. Higgyétek el tehát, amit mondtam, hogy kétféle vádlóm van: mások
e az újonnan vádaskodók, és mások a régiek, akikről beszéltem, és lássátok be, hogy először az utóbbiak ellen kell védekeznem. Hiszen ti is előbb a régebbiek vádjait hallgattátok, méghozzá sokkal többször, mint a később-
19 a biekét. Legyen hát: védenem kell magamat, athéni férfiak, és meg kell kísérelnem kiirtani belőletek, méghozzá ilyen rövid idő alatt, azt a rágalmat, mely oly hosszú ideig élt bennetek. Szeretném, ha ez sikerülne – föltéve, hogy nektek is, nekem is valamivel jobb így –, és szeretném, ha elérnék valamit a védekezésemmel. Hanem, úgy vélem, ez nehéz lesz, és egyáltalán nem kerüli el a figyelmemet, hogy mennyire nehéz. És mégis – forduljon úgy a dolog, ahogyan az istennek tetszik: engedelmeskednem kell a törvénynek, és védekeznem kell.

III. Kezdjük tehát a legelején, mi is az a vád, amelyből ellenem a rágalom keletkezett, és amelyben bízva
b Melétosz is megírta ellenem azt a vádiratot. Lássuk hát, mit beszéltek rágalmazóim, midőn rágalmaztak. Tekintsük úgy, mintha csak valóságos vádlók esküvel megerősített vádiratát olvasnánk föl: „Vétkezik Szókratész és áthágja a törvényt, mert föld alatti dolgokat és égi jelenségeket kutat, a silány ügyet jónak tünteti föl, és másokat is erre tanít." Ilyenformán hangzik. Láttatok ilyesmit magatok is Arisztophanész vígjátékában.* Ott
c valami Szókratészt léptetnek föl, aki azt mondogatja,

hogy a levegőben sétál, és sok más butaságot is összelocsog, amiből én éppenséggel semmit sem értek. Ezt pedig nem azért mondom, mintha lenézném az ilyenfajta tudományt, ha valaki ilyen tekintetben valóban bölcs – nehogy Melétosz még ezért is perbe fogjon! –, hanem azért, athéni férfiak, mert semmi közöm sincs az egész-
d hez. Sokatokat hívhatom erre tanúul, és azt óhajtom: világosítsátok föl egymást, és mondjátok el, ahányan csak engem beszélgetni hallottatok – márpedig sokan vannak köztetek ilyenek –, mondjátok hát el egymásnak, vajon hallott-e valaha is valamelyiktek engem ilyesmiről, akár sokat, akár keveset beszélgetni. Ebből aztán fölismerhetitek, hogy ilyen a többi dolog is, amit rólam a sokaság állít.

IV. Tehát sem ebből nem igaz semmi, sem az nem igaz, amit némelyektől hallhattatok, hogy emberek nevelésére vállalkozom, és ezzel pénzt keresek. Ámbár azt
e is szépnek tartom, ha valaki ért az emberek neveléséhez, mint a leontinoi Gorgiasz, a keószi Prodikosz és az éliszi Hippiasz. Ezek mindegyike ért hozzá, férfiak; városról városra járnak, és ráveszik az ifjakat, akik pedig saját polgártársaik közül ingyen lehetnek együtt azzal, akivel
20 a csak akarnak, hogy amazok társaságát hagyják el, őhozzájuk csatlakozzanak, fizessenek nekik érte, és még hálát is érezzenek irántuk. Egyébként nálunk is él még egy ilyen ember, egy paroszi bölcs, akiről megtudtam, hogy itt tartózkodik. Véletlenül találkoztam ugyanis valakivel, aki egymaga többet fizetett már a szofistáknak, mint a többiek együttvéve: Kalliasszal, Hipponikosz fiával. Ezt azután megkérdeztem, mert van neki két fia: „Kal-
b liasz – így szóltam hozzá –, ha a két fiad csikónak vagy borjúnak született volna, ugye valami felügyelőt kellene melléjük keresnünk és felfogadnunk, aki széppé és jóvá tenné őket a hozzájuk illő erényekben? Ez pedig vagy a

lóidomítók, vagy a gazdálkodók közül kerülne. Most azonban, minthogy a fiaid emberek, milyen felügyelőt szándékozol fogadni melléjük? Ki ért a hozzájuk illő erényekhez? Gondolom, megfontoltad már ezt, hiszen fiaid vannak. Van-e már valakid – kérdeztem – vagy
c nincs?" „Van bizony" – felelte. „Kicsoda – szóltam –, hová való és mennyiért tanít?" „Euénosz – válaszolta –, paroszi ember, Szókratészom, és öt mináért." Én pedig magasztaltam Euénoszt, ha valóban ért ehhez a mesterséghez és ilyen mértéktartással tanít. Hiszen magam is dicsekedném és büszkélkedném vele, ha értenék ehhez: csakhogy nem értek hozzá, athéni férfiak.

V. De talán valaki közületek ezt az ellenvetést tehetné: „De hát, Szókratész, mi is ez a te ügyed? Hogyan keletkeztek rólad e rágalmak? Hiszen ha semmi egyebet nem míveltél volna, mint mások, ha nem cselekedtél volna mást, mint a sokaság, bizonyára nem támadt volna felőled ez a hír és beszéd. Mondd meg hát, mi az okuk, nehogy elhamarkodottan ítéljünk feletted." Úgy látom,
d igaza van annak, aki ezt kérdezi, és meg is kísérlem kifejteni nektek, mi hozta rám ezt a nevet és rágalmat. Halljátok hát! Lehet, hogy akad majd közületek, aki azt hiszi, tréfálok; de tudjátok meg: a tiszta igazságot mondom. Én ugyanis, athéni férfiak, nem más miatt, hanem bizonyos bölcsesség miatt jutottam ahhoz a névhez. És miféle bölcsesség miatt? Bizonyosan valami emberi bölcsesség miatt, mert valóban úgy lehet, hogy ebben a tekintetben bölcs vagyok. Azok ellenben, akiket az
e imént említettem, valami, az emberinél magasabb bölcsesség birtokosai, vagy ha nem, nem tudom, mit mondjak. Mert én ahhoz nem értek, és aki azt állítja, hogy értek, az hazudik, és azért mondja, hogy rágalmazzon. És most, athéni férfiak, kérlek, ne zajongjatok, ha valami nagyot találnék mondani. Mert nem enyém a

szó, amit most mondanék, hanem aki elég hitelt érdemel előttetek, olyan valakire hivatkozom. Az én bölcsesség-
21 a gemre vonatkozóan ugyanis, hogy van-e és milyen, tanúul a delphoi istent állítom elétek. Khairephónt ugye ismeritek? Ő nekem gyermekkori barátom, és közületek is a legtöbbnek barátja, veletek menekült ő is ama futás idején,* és veletek együtt tért haza. Azt is tudjátok, milyen volt Khairephón, milyen buzgó mindabban, amibe csak belefogott. Többek között egyszer Delphoiba is elment, és ilyen jóslatot mert kérni – de, amint kérlek, ne zajongjatok, férfiak –, azt kérdezte tehát, van-e ember, aki nálam bölcsebb. A Püthia pedig azt a választ adta, hogy nálam senki sem bölcsebb. Erről az ő itt jelenlévő testvére* tanúskodik előttetek, mert ő maga már halott.

b VI. Figyeljetek mármost, miért mondom el mindezt: mert föl akarlak világosítani benneteket, honnan eredt ellenem a rágalom. Mikor ugyanis én ezt meghallottam, a következőképpen elmélkedtem: Mit is mond az isten, vajon mire céloz? Mert annyi bizonyos: én magam egyáltalán nem tudok róla, hogy akár nagyon, akár csak valamennyire is bölcs volnék. Mit akarhat tehát mondani, mikor kijelenti, hogy én vagyok a legbölcsebb? Mert csak nem hazudik; hiszen neki ezt az isteni törvény nem is engedi. Hosszú ideig bizonytalanságban voltam afelől, mit akar mondani, végre nagy nehezen a következő utat találtam, hogy szava jelentését kutathassam. El-
c mentem egyikéhez azoknak az embereknek, akik bölcs hírében állanak, hogy ha valahol, hát nála megcáfoljam a kinyilatkoztatást, és bebizonyítsam a jósszónak, hogy „íme, ez bölcsebb nálam, te pedig azt mondtad, hogy én vagyok a legbölcsebb". Jól megvizsgáltam ezt az embert – a nevét nem szükséges említenem, elég az, athéni férfiak, hogy egyike volt azoknak az államférfiaknak,

akiknél én vizsgálódva így jártam –, társalogtam vele, és
úgy láttam, hogy ezt az embert bölcsnek találja ugyan
d sok más ember, leginkább pedig ő maga, valójában
azonban nem az. Azután megkíséreltem neki is bebizonyítani, hogy bár bölcsnek véli magát, mégsem az. Így aztán ellenségemmé vált ő is, és még sok más is, aki jelen volt. Elmenve azután számot vetettem magammal, s úgy találtam, hogy ennél az embernél bizony bölcsebb vagyok. Mert valószínű ugyan, hogy egyikünk sem tud semmi szépet és jót, csakhogy ő azt véli, hogy tud, noha nem tud, én viszont, mint ahogy nem tudok, nem is vélem azt, hogy tudok. Úgy látszik hát, hogy én evvel a kicsiséggel mégiscsak bölcsebb vagyok nála, hogy amit nem tudok, arról nem is vélem, hogy tudom. Azután egy másikat kerestem fel, egyikét azoknak, akiket amannál
e is bölcsebbnek tartottak, és teljességgel ugyanazt tapasztaltam. És így aztán ez is meg sok más ember is ellenségemmé vált.

VII. Ezután mármost sorban mentem tovább mindegyikhez, érezve, félve, bánva, hogy ellenségeket szerzek – és mégis elkerülhetetlennek tartottam, hogy ne az isten kijelentését becsüljem a legtöbbre: a jóslat jelentésének vizsgálása érdekében el kellett tehát mennem
22 a mindenkihez, aki valamely tudás hírében állott. És, a kutyára,* athéni férfiak – hiszen az igazságot kell mondanom előttetek –, ilyesmit tapasztaltam: azokról, akik a legjobb hírben állnak, az isten szava értelmében vizsgálódva úgy láttam, hogy a bölcsesség dolgában csaknem a legfogyatékosabbak; mások viszont, akikről pedig azt tartották, hogy értéktelenebbek, a józan belátásra rátermettebbnek látszottak. Most pedig fel kell előttetek tárnom bolyongásom történetét: miféle munkákat végeztem el, csak azért, hogy mégis megcáfolatlan maradjon a kinyilatkoztatás. Az államférfiak után a költőket

b kerestem föl, a tragédia- és dithüramboszköltőket meg a többieket, hogy ott tetten érhessem magam, mennyivel tudatlanabb vagyok náluk. Elővettem tehát azokat a költeményeiket, amelyekre, úgy láttam, a legtöbb gondot fordították, és apróra kikérdeztem őket, hogyan értették, amit mondtak, hogy egyszersmind tanuljak is tőlük valamit. Szégyellem megmondani nektek, férfiak, az igazat; mégis ki kell mondanom. Úgyszólván mindenki, aki jelen volt, náluk okosabban tudott hozzászól-
c ni ahhoz, amit ők maguk szereztek. Egyszóval megtudtam a költőkről is, hogy nem bölcsesség folytán költik, amit költenek, hanem valami természeti adottságnál fogva, bizonyos ihletettségben, mint a jövendőmondók és jósok; mert ezek is sok szépet beszélnek, de semmit sem tudnak arról, amiről beszélnek. Valami ehhez hasonló történik, úgy láttam, a költőkkel is. Ugyanakkor észrevettem, hogy ők költészetük miatt azt képzelik: más dolgokban is ők a legbölcsebbek, pedig nem azok. Eltávoztam tehát tőlük, és úgy éreztem: őket is éppen avval múlom felül, amivel az államférfiakat.

VIII. Végül is a kézműveseket látogattam meg. Ma-
d gamról ugyanis tudtam, hogy úgyszólván semmit sem tudok, róluk pedig már előbb is gondoltam, hogy olyannak találom őket, mint akik sok szép dologhoz értenek. Ebben azután nem is csalódtam, mert értettek olyasmikhez, amikhez én nem – és ennyiben bölcsebbek is voltak nálam. Csakhogy, athéni férfiak, úgy találtam, hogy ugyanaz a hibájuk a jó kézműveseknek is, ami a költőknek: mindegyik, aki a maga mesterségét jól végezte, azt képzelte, hogy minden más dologban is ő a legbölcsebb, és bizony ez a hibájuk eltakarta azt a bölcsességet is; így azután a jósszó nevében megkérdeztem
e magamtól, vajon azt választanám-e, hogy olyan maradjak, amilyen vagyok, csöppet sem bölcs az ő bölcsessé-

gük, de nem is tudatlan az ő tudatlanságuk szerint, vagy mindkét tulajdonságuk meglegyen bennem is. És azt feleltem magamnak és a jósszónak, hogy jobb nekem, ha olyan maradok, amilyen vagyok.

IX. E vizsgálódások következtében, athéni férfiak,
23 a sok gyűlölség keletkezett ellenem, méghozzá a legterhesebb és legsúlyosabb gyűlölségek. Annyira, hogy sok rágalom is származott belőlük, és ezért adták nekem a „bölcs" nevet is. Mert a jelenlevők mindannyiszor azt hiszik, hogy én magam bölcs vagyok mindabban, amiben másokat cáfolgatok. De alighanem úgy áll a dolog, férfiak, hogy valójában egyedül az isten bölcs, és evvel a jósigével azt mondta, hogy az emberi bölcsesség keveset vagy éppenséggel semmit nem ér, és kitetszik az is, hogy nem Szókratészt értette, csak felhasználta az én nevemet, például állítva engem, mintha csak ezt monda-
b ná: „Az közületek a legbölcsebb, emberek, aki, mint Szókratész, felismerte, hogy bölcsesség tekintetében valójában semmit sem ér." Ezért megyek el még most is mindenüvé, ezt kutatom és vizsgálom az isten kijelentése értelmében, ha valakit akár a városbeliek, akár az idegenek közül bölcsnek gondolok; ha azután úgy látom, hogy nem az, akkor az isten oldalára állok, és kimutatom, hogy nem bölcs. És e miatt az elfoglaltságom miatt nem jutott időm sem a város ügyeivel, sem házi ügyeimmel említésre méltó módon törődnöm, hanem ezerszeres szegénységben élek az isten szolgálata miatt.

c X. Ezenkívül az ifjak önként csatlakoznak hozzám, azok, akiknek a legtöbb ráérő idejük van, a leggazdagabbak gyermekei; szeretik hallgatni, amint az embereket vizsgálgatom; azután ők maguk is gyakran utánoznak engem, és megkísérelnek másokat is megvizsgálni; és azután, gondolom, találnak is nagy bőségben olyan em-

bert, aki azt hiszi magáról, hogy tud valamit, pedig csak nagyon keveset vagy semmit sem tud. Az általuk megvizsgáltak pedig nem rájuk haragszanak meg, hanem
d énrám, és azt mondják, hogy „van egy bizonyos nagyon utálatos Szókratész, és megrontja az ifjúságot". Ha pedig valaki megkérdi tőlük, milyen cselekedettel és milyen tanítással teszi ezt, semmit sem tudnak felelni, mert hiszen nem tudják; de hogy el ne árulják zavarukat, azokat a minden bölcselkedővel szemben kéznél levő dolgokat emlegetik: az égi jelenségeket meg a föld alatti dolgokat, az istentagadást, a silány ügy jobbnak való feltüntetését. Mert az igazat, gondolom, nem szívesen mondanák meg, azt tudniillik, hogy kiderült róluk: megjátsszák, hogy tudnak valamit, de nem tudnak sem-
e mit. Minthogy pedig ezek, úgy tartom, becsvágyóak és ingerültek, sokan vannak, és együvé sorakozva meggyőző hévvel beszélnek rólam, sikerült és sikerül is teletölteniük a fületeket heves rágalmaikkal. Közülük lépett föl ellenem Melétosz is, Anütosz is, Lükón is. Melétosz a költőkért haragszik rám, Anütosz a kézmívesekért és
24 a államférfiakért, Lükón a szónokokért. Így hát, mint ahogy már kezdetben mondtam, csodálkoznék, ha ilyen rövid idő alatt ki tudnám belőletek irtani azt az oly nagyra nőtt rágalmat. Íme az igazság, athéni férfiak, kimondtam előttetek, anélkül, hogy akármit is eltitkoltam vagy elrejtettem volna. Pedig majdnem biztosan tudom, hogy éppen evvel magamra haragítalak. Ez viszont megint csak bizonyítéka annak, hogy igazat mon-
b dok, hogy valóban ezen alapul az ellenem szóló rágalom, és hogy ez az oka. És akár most, akár máskor vizsgáljátok mindezt, így fogjátok találni.

XI. Avval szemben, amivel régi vádlóim vádoltak, legyen elég előttetek ennyi védelem. Melétosszal, a derék és államát szerető Melétosszal, mint ő nevezi magát,

és a későbbiekkel szemben kísérelem meg ezek után a védekezést. Vegyük hát újra elő, mert ők másfajta vádlók, az ő vádiratukat is. Valahogy így szól: „Vétkezik Szókratész – mondja –, mert megrontja az ifjúságot, és nem hisz azokban az istenekben, akikben a város, hanem
c más, új daimónok működésében." Ilyen hát a vád: vizsgáljuk meg ennek a vádnak minden pontját. Azt állítja, azzal vétkezem, hogy megrontom az ifjúságot. Én pedig, athéni férfiak, azt mondom: Melétosz vétkezik, minthogy komoly dolgokból tréfát űz, és könnyedén főbenjáró bűnnel vádolva törvényszék elé idéz embereket, buzgalmat és aggodalmat színlelve olyan dolgokban, amelyekre idáig soha semmi gondot nem fordított. Hogy ez így van, megkísérlem nektek is bebizonyítani.

XII. És most gyere csak, Melétosz, és felelj: vajon fontosnak tartod, vagy éppen nem, hogy az ifjak a lehető legderekabbak legyenek?

MELÉTOSZ

d Én bizony igen.

SZÓKRATÉSZ

Rajta hát, mondd meg most ezeknek itt, ki teszi őket derekabbá. Világos, hogy tudod, hiszen törődöl vele. A megrontójukat már meg is találtad: engem, amint mondod; ide is állítasz; be is vádolsz. De most jelöld meg azt, aki derekabbá teszi őket, és jelentsd ezeknek, kicsoda az. Látod, Melétosz, hallgatsz, és egyetlen szót sem tudsz szólni. Nem tartod ezt csúfságnak és elég bizonyítéknak az állításomra, hogy soha nem törődtél a dologgal? De hát mondd meg már, te derék ember, ki teszi őket derekabbakká.

MELÉTOSZ

A törvények.

SZÓKRATÉSZ

De nem ezt kérdem, te legderekabb, hanem melyik
e ember, aki mindenekelőtt ezeket is ismeri, a törvényeket.

MELÉTOSZ

Hát ezek a bírák, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Hogy érted, Melétosz? Ezek tudják az ifjakat nevelni és derekabbá tenni?

MELETOSZ

De mennyire!

SZÓKRATÉSZ

És vajon mindnyájan vagy némelyikük igen, némelyikük nem?

MELÉTOSZ

Mindnyájan.

SZÓKRATÉSZ

Hérára, jól beszélsz! Nagy bőségében vagyunk hát a jótevőknek. Hát aztán? Ezek a hallgatók itt derekabbá teszik őket; vagy nem?

25 a MELÉTOSZ

Ezek is.

SZÓKRATÉSZ

Hát a tanács tagjai?

MELÉTOSZ

A tanács tagjai is.

SZÓKRATÉSZ

Hogyan, Melétosz, csak nem a népgyűlésben a népgyűlés tagjai rontják meg az ifjúságot? Vagy talán azok is mindnyájan derekabbá teszik?

MELÉTOSZ

Azok is.

SZÓKRATÉSZ

Úgy látszik tehát, minden athéni polgár derekabbá és jobbá teszi őket, kivéve engem: én vagyok egyedül a megrontójuk. Ezt mondod?

MELÉTOSZ

Bizony nagyon is, éppen ezt mondom.

SZÓKRATÉSZ

Így hát nagy szerencsétlenségre ítélsz. És most kérlek,
b felelj. Úgy gondolod, a lovaikkal is így áll a dolog? Minden ember jobbá teszi őket, és csak egy rontja el? Vagy pedig éppen az ellenkezője igaz: egy képes csak derekabbá tenni a lovakat, vagy csak nagyon kevesen: a lovászok. A többiek pedig, ha foglalkoznak velük és használják őket, elrontják. Nem így áll a helyzet, Melétosz, a lovakkal is és minden más élőlénnyel is? De bizony így, akár tagadjátok, te és Anütosz, akár beleegyeztek. Mert hiszen nagy-nagy szerencséje volna az
c ifjaknak, ha csak egy ember rontaná őket, és a többi mind javítaná. Csakhogy, Melétosz, te eléggé bebizonyítod most, hogy soha nem is gondolkoztál az ifjúság felől, és világosan kimutatod azt a gondatlanságot, hogy

soha nem törődtél avval, amiért engem törvényszék elé vezetsz.

XIII. De, Zeuszra, azt is mondd meg nekünk, Melétosz, vajon derék vagy gonosz polgártársak között jobb-e élnünk? Felelj hát, ember! Nem kérdezek nehezet. Hát nem tesznek a gonoszok az ő közvetlen környezetükkel mindig valami rosszat, a jók pedig valami jót?

MELÉTOSZ

Dehogynem.

SZÓKRATÉSZ

d És van-e, aki inkább óhajtja, hogy a vele élők ártsanak neki, mint hogy használjanak? Felelj, te derék ember! Hiszen a törvény is azt parancsolja neked, hogy felelj. Van-e olyan, aki jobb szereti, ha ártanak neki?

MELÉTOSZ

Olyan nincs.

SZÓKRATÉSZ

Most aztán mondd meg azt is, vajon miért idéztél engem ide; azért, mert az ifjúságot szándékosan vagy azért, mert akaratlanul rontom meg és teszem gonosszá?

MELÉTOSZ

Én bizony azért, mert szándékosan.

SZÓKRATÉSZ

Hogyan, Melétosz, annyival bölcsebb volnál te, ily fiatal létedre, nálam, az öregnél, hogy fölismered: a rosszak
e mindig rosszat mívelnek a hozzájuk legközelebb állókkal, a jók meg jót – én pedig a tudatlanságnak oly fokára jutottam, hogy azt sem értem meg: ha a velem együtt

élők közül valakit gonosszá teszek, annak a veszélynek teszem ki magam, hogy az ő részéről valami ártalom ér majd – és ilyen nagy bajt szándékosan okozok, ezt mondod? Ezt ugyan nem hiszem el neked, Melétosz, és azt
26 a hiszem, más sem akad, aki elhiggye. Hanem vagy nem rontom meg őket, vagy ha megrontom, akaratlanul teszem, és így te mindkét esetben hazudsz. Ha pedig akaratlanul rontom meg, az ilyen akaratlanul elkövetett vétségekért a törvény szerint nem ide kell idézni az embert, hanem személyesen külön felkeresve felvilágosítani és inteni. Mert világos, hogy ha ezt megtudom, fölhagyok avval, amit akaratlanul teszek. De te óvakodtál attól, hogy velem együtt légy és fölvilágosíts, ezt egyáltalán nem akartad, hanem ide idézel, ahová a törvény szerint a büntetésre és nem a tanításra szorulókat kell idézni.

XIV. Bizony, athéni férfiak, most már világos, amit
b mondtam, hogy Melétosz ezekkel a dolgokkal soha egy csöppet sem törődött. Mindazonáltal mondd meg nekünk, Melétosz: mivel rontom meg szerinted a fiatalabb embereket? Vagy igaz is! A benyújtott vádirat szerint azt tanítom, hogy ne higgyenek az istenekben, akikben a város hisz, hanem más, új daimónok működésében. Nem azt mondod, hogy ilyen tanítással rontom meg őket?

MELÉTOSZ

De igen, nagyon is, éppen ezt mondom.

SZÓKRATÉSZ

Most pedig magukra az istenekre, akikről éppen szó
c van, Melétosz, mondd meg ezt még világosabban nekem és ezeknek a férfiaknak. Mert én sehogyan sem tudom megérteni, mit állítasz: azt tanítom-e, hogy bizo-

nyos istenekben hinni kell, és így magam is hiszek istenekben, és nem vagyok teljességgel istentagadó, és nem is ez a vétkem, csak az, hogy nem azokban az istenekben hiszek, akikben a város, hanem másokban – ezzel vádolsz-e, hogy másokban? Vagy azt állítod, hogy egyáltalán nem hiszek istenekben, és másokat is erre tanítok?

MELÉTOSZ

Azt mondom, hogy egyáltalán nem hiszel istenekben.

SZÓKRATÉSZ

Különös ember vagy, Melétosz; ugyan miért állítod ezt?
d Hát sem a napot, sem a holdat nem tartom istennek, mint a többi ember?

MELÉTOSZ

Zeuszra, nem, igaztévő férfiak! Hiszen a napot kőnek mondja, a holdat meg földnek.

SZÓKRATÉSZ

Azt hiszed talán, kedves Melétosz, hogy Anaxagoraszt vádolod? Annyira lenézed ezeket, annyira járatlannak tartod őket az irodalomban, hogy azt hiszed, nem tudják: a klazomenai Anaxagorasz könyvei vannak tele
e ezekkel a beszédekkel? S így hát azt tanulják tőlem az ifjak, amit ha nagyon drágán, hát egy drachmáért megvásárolhatnak maguknak a színházban, hogy aztán kinevethessék Szókratészt, ha úgy tesz, mintha az övé volna ez a tanítás, mely egyébként még képtelen is? De Zeuszra! Olyan erős a meggyőződésed, hogy én semmiféle istenben nem hiszek?

MELÉTOSZ

Bizony nem hiszel, Zeuszra, egyáltalán nem.

SZÓKRATÉSZ

Hihetetlen, amit mondasz, Melétosz, méghozzá úgy látom, neked magadnak is. Mert úgy látom, athéni férfiak, nagyon elbizakodott és féktelen ez az ember, és vádiratát is kétségtelenül elbizakodottságból, féktelenségből és éretlenségből nyújtotta be. Úgy viselkedik,
27 a mintha csak valami rejtvényt adott volna föl, és most kísérletet tesz: „Vajon rájön-e ez a bölcs Szókratész, hogy csak tréfálok és enmagamnak ellentmondok, vagy becsaphatom őt is meg a többieket, a hallgatóságot is?" Én úgy látom, magamagának mond ellent a vádiratban, mintha csak ezt mondaná: „Vétkezik Szókratész, mert nem hisz istenekben, hanem istenekben hisz." Ezt pedig csak olyan ember mondhatja, aki játszik a szavakkal.

XV. Vizsgáljátok meg velem együtt, férfiak, miért hiszem, hogy Melétosz ezt mondja. Te pedig felelj nekünk, Melétosz. És ti, kérlek, ne feledkezzetek meg
b arról, amire már kezdetben kértelek, hogy ne zajongjatok, ha az általam szokásos módon intézem hozzátok beszédemet.

Van-e olyan ember, Melétosz, aki emberi dolgok létezésében hisz, emberek létezésében azonban nem? Feleljen, férfiak, és ne összevissza kiabáljon. Van-e, aki a lovak létezésében nem hisz, de a lóversenyekében igen; vagy aki a fuvolásokéban nem, de a fuvolaszóéban igen? Nincs, te legkitűnőbb ember; és ha te nem akarsz felelni, majd megmondom én, neked és mindezeknek
c itt. De most felelj legalább erre: van-e, aki daimónok működésében hisz, daimónokban azonban nem?

MELÉTOSZ

Nincs.

SZÓKRATÉSZ

Szerencse, hogy nagy nehezen válaszoltál – e férfiak parancsára. Azt mondod, ugye, hogy daimónok működésében hiszek és tanítom létezésüket, már akár újakét, akár régiekét. Daimónok működésében tehát hiszek a te szavaid szerint, melyeket esküvel is megerősítettél a vádiratodban. Ha viszont daimónok működésében hiszek, feltétlenül szükséges, hogy daimónokban is higgyek. Nem így áll a dolog? De így áll: fölteszem, hogy
d egyetértesz, minthogy nem felelsz. A daimónokat pedig nem tartjuk-e isteneknek vagy istenek gyermekeinek? Mit mondasz: igen vagy nem?

MELÉTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát daimónokban hiszek, ahogyan mondod, és ha a daimónok valamiféle istenek, akkor úgy van, amint mondtam, hogy csak rejtvényt adsz fel és tréfálsz, mikor azt állítod, hogy nem hiszek az istenekben és megint csak hiszek bennük, minthogy hiszek a daimónokban. Ha pedig a daimónok az isteneknek valamiféle fattyúgyermekei nimfáktól vagy másoktól, ahogyan tartják is róluk, akkor hát hinné-e ember, hogy istenek gyermekei vannak, istenek azonban nincsenek? Ez éppoly képte-
e lenség volna, mint hogyha valaki elismerné, hogy a lovaknak és szamaraknak vannak csikaik: az öszvérek, azt azonban már nem ismerné el, hogy lovak és szamarak is vannak. Tehát, Melétosz, nem lehet másképp, te ezt a vádiratot azért nyújtottad be, hogy bennünket próbára tégy, vagy pedig, mert zavarban voltál, hogy milyen valóságos vétekkel vádolj engem. De hogy ezt elhitesd bárkivel is, akinek csak egy csöpp kis esze van,

hogy valaki, aki daimóni és isteni dolgokban hisz,
28 a ugyanaz az ember nem hisz sem daimónokban, sem istenekben, sem héroszokban – az teljesen lehetetlen.

XVI. Tehát, athéni férfiak, annak bizonyítására, hogy a Melétosz vádirata értelmében nem vagyok vétkes, azt hiszem, nincs szükség nagy védelemre, hanem ennyi is éppen elég. Amit azonban az előbb mondtam, hogy sokan nagyon meggyűlöltek engem, higgyétek el, hogy igaz. És ez az, ami engem elveszít, ha elveszít, nem Melétosz, nem is Anütosz, hanem a sokaság rágalma és irigysége. Mert ez már sok más derék embert elveszített,
b és gondolom, fog is még elveszíteni; attól ugyan nem kell félnem, hogy énnálam megállapodik.

De valaki talán így szólhatna: „Hát nem szégyelled magad, Szókratész, amiért olyan foglalatossággal foglalkozol, amely most könnyen halálra vihet?" Én pedig ennek igaz szóval így felelnék: „Nem beszélsz helyesen, ember, ha azt hiszed, hogy olyan férfinak, akiben csak egy kis érték van is, az életben maradás vagy meghalás eshetőségét kell mérlegelnie és nem csupán azt vizsgálnia, mikor valamit mível, vajon igazságos vagy igazságtalan, derék vagy rossz emberhez illő dolgot cselekszik-e. Hiszen a te szavad szerint silány volna mindaz
c a félisten, aki Trójában lelte végét, és a többi közt Thetisz fia is, aki annyira semmibe vette a veszélyt a gyalázathoz képest, amit talán el kellett volna tűrnie, hogy mikor Hektór megölésére vágyott, s anyja, az istennő – gondolom – ilyenformán szólt hozzá: „Gyermekem, ha barátod, Patroklosz haláláért bosszút állsz és megölöd Hektórt, magadnak is meg kell halnod, mert – így szólt –

nyomban Hektor után készen vár rád is a végzet";*

akkor ő, noha hallotta ezt a beszédet, a halállal és veszéllyel nem törődött, sokkal inkább félt attól, hogy gyáván életben maradjon és barátait bosszulatlanul hagyja; így szólt:

Ám haljak meg azonnal . . .*

ha megbüntettem a bűnöst, semhogy itt vesztegeljek nevetségül

görbe hajóknál, terhe a földnek.*

Csak nem hiszed, hogy ő törődött volna halállal és veszéllyel? Mert igazság szerint úgy áll a dolog, athéni férfiak: ahová valami egyszer odaállt, mert azt a helyet találta legjobbnak, vagy mert a vezére oda rendelte, ott kell maradnia szerintem és szembeszállnia a veszéllyel, és nem szabad a halállal vagy bármi mással jobban törődnie, mint a gyalázattal.

XVII. Szörnyűséget követtem volna el, athéni férfiak, ha én, akinek az általatok elöljáróimmá választott hadvezérek jelölték ki a helyemet Potidaiánál, Amphipolisnál és Délionnál, és helytállottam úgy, mint a többiek, azon a helyen, ahová állítottak, és szembeszálltam a halállal, most pedig, mikor felfogásom és meggyőződésem szerint, ha isten jelölte ki a helyemet, hogy bölcselkedve, magamat és másokat vizsgálgatva éljek, anynyira félnék a haláltól vagy bármi mástól, hogy elhagyjam a helyemet. Szörnyű lett volna bizony, és voltaképpen igazság szerint akkor idézhetnének törvényszék elé, hogy nem hiszek az istenek létezésében, minthogy nem engedelmeskedem az isteni szónak, félek a haláltól, és bölcsnek tartom magamat, pedig nem vagyok az. Mert ha valaki fél a haláltól, férfiak, az nem tesz mást, mint

29 a

hogy bölcsnek tartja magát, mikor pedig nem az; mert ez is csak annyi, hogy azt hiszi, tudja, amit nem tud. Hiszen senki sem tud a halálról semmit, még azt sem,
b hogy nem éppen a legnagyobb jótétemény-e mindenekelőtt az ember számára – és mégis úgy félnek tőle, mintha bizonyosan tudnák, hogy a legnagyobb baj. Hogyne volna hát ez tudatlanság, méghozzá a legszégyenletesebb: azt hinni, hogy tudjuk, amit nem tudunk? Én, férfiak, e tekintetben is bizonyára abban különbözöm a legtöbb más embertől – és ha valamiben, hát ebben merném magamat másnál bölcsebbnek mondani –, hogy mivel nem tudok eleget a Hadész-beli dolgokról, nem is képzelem, hogy tudok. Azt azonban biztosan tudom, hogy vétkezni és nem engedelmeskedni a jobbnak, akár isten az, akár ember, az csúf és rossz. Olyan dolgoktól tehát, melyekről nem tudom, nem éppen jók-e, sohasem fogok jobban félni és óvakodni, mint olya-
c noktól, amelyekről biztosan tudom, hogy rosszak; még akkor sem, ha most elbocsátanátok, és nem hinnétek Anütosznak, aki kijelentette, hogy vagy egyáltalán nem kellett volna nekem idekerülnöm, vagy ha már idekerültem, mindenképpen ki kell végeztetnetek, mert, mondta, ha innen megmenekülnék, akkor a fiaitok nyomban avval foglalkoznának, amit Szókratész tanít, és valamennyien teljesen elromlanának. Tehát, ha ti erre így szólnátok hozzám: „Szókratész, most ugyan nem hallgatunk Anütoszra, hanem elbocsátunk téged, de csak azzal a feltétellel, hogy soha többé nem foglalkozol azzal
d a vizsgálódással, soha nem bölcselkedel; ha pedig ezen mégis rajtakapunk, meghalsz", ha tehát, mint mondtam, ezzel a feltétellel mentenétek föl, azt felelném: szeretlek is, kedvellek is benneteket, athéni férfiak, engedelmeskedni azonban inkább fogok az istennek, mint nektek, és amíg csak lehelek és képes vagyok rá, nem

hagyom abba a bölcselkedést, sem azt, hogy ne intsem
és ne világosítsam föl, akivel csak éppen találkozom
közületek, a szokott módon ekképpen szólva hozzá: „Ej-
nye, te legderekabb ember, athéni polgár vagy, a böl-
csességben és hatalomban legnagyobb és legkiválóbb
e város polgára; nem szégyelled hát, hogy mindig csak a
vagyonod lehető legnagyobb gyarapítására van gondod,
meg hírnevedre, megbecsültetésedre, de a belátásról, az
igazságról és arról, hogy lelkedet a lehető legjobbá tedd,
nem is gondoskodol, nem is gondolkodol?" Ha pedig
valamelyikőtök ellentmondana, és azt állítaná, hogy ő
igenis törődik ezzel, akkor nem bocsátom el rögtön, nem
is távozom mellőle, hanem kikérdezem, megvizsgálom,
cáfolgatom, és ha úgy látom, nincs birtokában az erény-
30 a nek, de azt állítja, hogy igen, akkor össze is szidom,
hogy a legtöbbet érő dolgokat a legkevesebbre becsüli,
a silányabbakat pedig többre. Ezt fogom tenni ifjúval,
öreggel, akivel csak találkozom, idegennel is, városbeli-
vel is, de veletek, városbeliekkel, még inkább, hiszen
származásotoknál fogva közelebb álltok hozzám. Mert
tudjátok meg, hogy az isten parancsolja ezt, nekem
pedig meggyőződésem, hogy nem is volt még a város-
ban számotokra nagyobb jótétemény, mint ez az én
istennek tett szolgálatom. Mert nem másban fáradoz-
b zom, mikor köztetek járok, mint abban, hogy ifjatokat-
öregeteket meggyőzzem: ne törődjék előbb, és ne is
olyan buzgón, testével, vagyonával, mint a lelke lehető
legjobbá tételével; mondván, hogy nem a vagyonból lesz
az erény, hanem az erényből a vagyon és minden más
jó az ember számára, a magánéletben is, a közéletben is.
Ha ezt mondván, megrontom az ifjúságot, akkor lehet,
hogy az ilyen beszédek ártalmasak; ha pedig azt állítja
valaki, hogy másról beszélek és nem ilyesmiről, annak
a szava semmit sem ér. Mindehhez még hozzátenném,

athéni férfiak, akár hallgattok Anütoszra, akár nem, akár elbocsáttok, akár nem, hogy én semmiképpen sem fogok másképp cselekedni, még akkor sem, ha százszor kell is meghalnom.

XVIII. De ne zajongjatok, athéni férfiak, hanem maradjatok meg annál, amire kértelek benneteket: hogy ne zajongjatok a szavaim miatt, hanem hallgassatok meg; hiszen úgy gondolom, még hasznotokra is válik, ha meghallgattok. Mert egyet-mást még el kell mondanom, amire valószínűleg lármázni fogtok; de kérlek, ne tegyétek mégse. Tudjátok ugyanis meg: ha engem, aki ilyen vagyok, mint amilyennek mondom magamat, kivégeztettek, nem annyira nekem árttok vele, mint magatoknak, mert nekem ugyan nem árthat sem Melétosz, sem Anütosz. Nem is tehetné meg, mert, gondolom, nem isteni jog szerint való dolog, hogy a derekabb embernek a silányabb árthasson. Bizonyára megöletheti vagy száműzetheti, vagy megfoszthatja polgári jogaitól; ezeket ő is meg más is nyilván nagy bajnak tartja, én azonban nem. Sokkal nagyobb bajnak tartom azt cselekedni, amit ő tesz most: egy ember igazságtalan megölését megkísérelni. Most tehát, athéni férfiak, nagyon is távol állok attól, hogy – mint ahogyan vélnék – magamat védelmezzem, hanem titeket védelmezlek: ne vétkezzetek az isten ajándéka ellen azzal, hogy engem elítéltek. Mert ha engem kivégeztettek, nem egykönnyen találtok más ilyen embert, akit, ha ez nevetségesen hangzik is, egyenesen úgy küldött városotokra az isten, mint valami nagy nemes paripára, mely éppen nagysága miatt meglehetősen lomha, és rászorul arra, hogy egy bögöly felébressze. Úgy vélem, ilyesvalaminek rendelt az isten a város számára engem, aki benneteket külön-külön ébresztgetni, buzdítani és korholni egész nap soha meg nem szűnök, hanem mindig a nyakatokon ülök. Más

ilyen ember nem egykönnyen kerül majd számotokra, férfiak; ezért, ha rám hallgattok, meg fogtok kímélni. Lehet, hogy mint a felriasztott szundikálók, haragotokban felém csaptok, és – Anütoszra hallgatva – megöltök, de azután az egész hátralevő életet alva tölthetitek, hacsak az isten nem gondoskodik rólatok és nem küld
b hozzátok másvalakit. Hogy én valóban olyasvalaki vagyok, akit isten adott a városnak, a következőkből vehetitek észre: nem vall emberi észjárásra az, hogy én a magam dolgaival egyáltalán nem törődtem, és immár annyi éven át tűrtem házi ügyeim elhanyagolását, de a ti dolgaitokban mindig tevékenykedtem, és külön-külön fölkeresve benneteket, mint apátok vagy bátyátok buzdítalak, hogy az erénnyel törődjetek. És ha ebből hasznot húztam volna vagy bér fejében intettelek volna, még volna magyarázata a dolognak. Magatok is látjátok
c azonban, hogy minden mással oly szégyentelenül vádolgató vádlóim ekkora szemtelenségre mégsem vetemedtek, nem állították, tanút sem léptettek fel rá, hogy én valaha valakitől is fizetséget kértem vagy követeltem. De én, úgy gondolom, eléggé hiteles tanút léptetek föl rá, hogy igaz, amit mondok: a szegénységemet.

XIX. Talán különösnek látszik, hogy magánúton mindenkihez elmegyek, tanácsokat adok és sokat fáradozom, nyilvánosan azonban nem merek a sokaságotok előtt fellépni és a városnak tanácsot adni. Ennek pedig az az oka, amiről engem már sok helyütt és gyakran hallottatok beszélni, hogy bennem egy isteni, egy démoni hang szokott megszólalni, ugyanaz, amelyről vígjáté-
d ki csúfolódással Melétosz is megemlékezik a vádiratában. Már gyerekkorom óta megvan bennem ez a szózat, és ahányszor csak megszólal, mindig lebeszél arról, amit tenni szándékozom, rábeszélni pedig soha nem beszél

rá. Ez az, ami ellene szegül annak, hogy nyilvános szereplésre adjam magamat. És, azt hiszem, nagyon jól teszi, hogy ellene szegül: mert tudjátok meg, athéni
e férfiak, hogy ha én már régen megkíséreltem volna az államügyekben való nyilvános szereplést, már régen elpusztultam volna, és sem nektek nem tudtam volna használni, sem magamnak. Ne haragudjatok rám, ha kimondom az igazat: nem is lehetséges, hogy biztonságban maradhasson bármely ember, aki akár veletek, akár bármilyen más sokasággal nemesen szembeszáll, és megakadályozza azt a sok igazságtalanságot és törvény-
32 a telenséget, ami a városban történik – arra van szükség, hogy az igazságért valóban harcoló ember, ha legalább rövid időre biztonságban akar maradni, magánéletet és ne államférfiúi életet éljen.

XX. Nagy bizonyságot nyújthatok nektek erre, nem szavakat, hanem amiket becsülök: tetteket. Halljátok hát, mi történt velem, hadd tudjátok meg, hogy én a haláltól való félelemben senkinek sem szoktam engedni az igazság ellenére, minthogy viszont nem engedek, könnyen el is pusztulhatok. Talán terhes és törvényszéki beszédbe illő, amit mondok, de igaz. Én, athéniak,
b soha semmi tisztséget nem viseltem a városban, a tanácsnak azonban tagja voltam. És éppen a mi törzsünkön, az Antiokhisz törzsön volt a prütania sora, mikor azt a tíz hadvezért,* aki a tengeri ütközetben elesetteket nem szedette össze, együttesen akartátok elítélni, törvényellenesen, mint ahogyan később mindannyian be is láttátok. Akkor a prütaniszok közül egyedül én szegültem ellenetek, nehogy törvényelleneset cselekedjetek, és ellenetek is szavaztam. És bár a rétorok készen álltak,
c hogy följelentsenek és elvezettessenek, és magatok is ezt követeltétek kiabálva, úgy gondolkoztam, hogy inkább

a törvény és igazság oldalán várom be a veszélyt, semhogy csak azért, mert a börtöntől vagy a haláltól félek, veletek tartsak, mikor jogtalanságot akartok elkövetni. Ez még a nép uralma idején történt; mikor pedig megalakult az oligarchia,* akkor az a harminc egyszer ötödmagammal a kerek épületbe hivatott, és elrendelte: hozzuk át Szalamiszból a szalamiszi Leónt, hogy kivégeztessék. Másoknak is adtak ők számos ilyen megbízást,
d mert igyekeztek mennél több embert bűntársukká tenni. És hát ekkor sem szóval, hanem tettel bizonyítottam be, hogy én a halállal, ha nem volna parasztos így mondanom: egy fikarcnyit sem törődöm, de hogy semmi igazságtalanságot, semmi gonoszságot ne kövessek el, azzal aztán mindennél inkább. Engem az az uralom, akármilyen hatalmas volt, meg nem félemlített annyira, hogy igazságtalanságot kövessek el, hanem, miután az épületből kiléptünk, a többi négy elment Szalamiszba és elhozta Leónt, én pedig elváltam tőlük és hazamen-
e tem. És talán meg is halok emiatt, ha az az uralom akkor hirtelen meg nem bukik. Erre sok tanúm lesz előttetek.

XXI. Azt hiszitek hát, hogy ennyi ideig élhettem volna, ha részt veszek a közéletben, és úgy veszek részt, mint derék emberhez méltó: az igazságnak segítek, és mint ahogyan kell is, ezt becsülöm a legtöbbre? Távol áll ez a valóságtól, athéni férfiak: nemcsak én nem,
33 a hanem egyetlen más ember sem. Márpedig én egész életemben ilyen vagyok, nyilvános szereplésemben is, ha ugyan tettem valamit, ilyennek látszom: soha senkivel szemben nem tágítottam az igazság oldaláról, sem mással, sem azokkal szemben, akiket rágalmazóim tanítványaimnak mondanak. Tanítója soha senkinek nem voltam; de ha valaki meg akarta hallgatni, mit beszélek és hogyan végzem hivatásomat, akár fiatal volt, akár öreg, ezt senkitől sem sajnáltam; és nem úgy van, hogy

b csak akkor beszélek, ha pénzt kapok érte, ha pedig nem, akkor nem; hanem gazdagnak-szegénynek egyaránt kész vagyok felelni, ha kérdezni akar; annak is, aki válaszolgatva kívánja meghallgatni, amit mondok. Hogy azután ezek közül valaki derék emberré válik vagy sem, azért én, igazság szerint, a felelősséget nem vállalhatom, hiszen soha senkinek tanítást nem ígértem, és nem is tanítottam. Ha pedig valaki azt állítja, hogy tőlem valaha is külön tanult vagy hallott olyasvalamit, amit a többiek is valamennyien nem hallottak, jól tudjátok meg, hogy nem mond igazat.

XXII. De hát miért örülnek némelyek, ha velem
c hosszabb ideig együtt lehetnek? Hallottátok már, athéni férfiak, a teljes igazságot mondtam: szívesen hallgatják, mikor olyan embereket vizsgálgatok, akik bölcsnek tartják magukat, pedig nem azok. Hiszen ez nem is mulatság nélkül való. Számomra ezt a foglalatosságot, mint mondtam, az isten rendelte, jóslatokkal, álomképekkel és minden módon, ahogyan csak valaha is valami cselekedetet embernek az isteni végzés megszabott. Mindez,
d athéniak, igaz és könnyen bizonyítható. Mert ha én az ifjak egy részét megrontom, egy másik részét meg már meg is rontottam, akkor azoknak, akik érettebb korba jutva rájöttek, hogy én nekik, míg ifjak voltak, valaha valami rossz tanácsot adtam, most fel kellene lépniük és bevádolniuk engem és megbüntettetniük. Vagy ha ők maguk nem akarnák tenni, akkor a hozzájuk tartozók közül valakinek, apjuknak vagy testvérüknek, vagy más rokonuknak kellene most emlékeznie, hogy valaha valami rosszat szenvedtek tőlem a rokonaik, és megbüntettetniük. Hiszen, amint látom, itt is vannak közülük
e sokan, legelőször is kortársam és démosztársam, ez a Kritón, ennek a Kritobulosznak az apja, azután a szphéttoszi démoszból való Lüszaniasz, ennek az Aiszkhi-

nésznek az apja és még ez a képhiszoszi Antiphón, Epigenész apja – azután megint mások, akiknek testvérei voltak társaságomban: Nikosztratosz, Theozotidész fia, Theodotosz testvére – pedig Theodotosz már meghalt és nem kérheti érdekemben őt –; lám, itt van Paralosz, Démodokosz fia, akinek Theagész volt a testvére; íme, ez az Adeimantosz, Arisztón fia, akinek testvére ez a szintén jelenlévő Platón, és itt van Aiantodórosz, akinek ez az Apollodórosz a testvére. Sok mást is meg tudnék nevezni, akik valamelyikére feltétlenül kellett volna, mint tanúra, Melétosznak beszédében hivatkoznia, de ha akkor elfelejtette is, léptesse fel őket most, én nem fogom útját állni, és mondja meg, ha van ilyen bizonyítéka. Csakhogy éppen az ellenkezőjét tapasztalhatjátok majd, férfiak, azt, hogy valamennyien készségesen tanúskodnak mellettem, „megrontójuk" mellett, rokonaik kártevője mellett, ahogyan Melétosz és Anütosz mondják. És maguknak a megrontottaknak talán lehetne még okuk, hogy védelmezzenek; de a meg nem rontott, már érettebb korú férfiaknak, az ő rokonaiknak mi más okuk lehet az én védelmezésemre, mint az a helyes és igazságos ok, hogy jól tudják: Melétosz hazudik, én igazat mondok.

34 a

b

XXIII. De legyen már elég, férfiak; körülbelül ez és talán még más ilyesmi az, amit védelmemre elmondhatok. Talán könnyen akad köztetek, aki bosszankodik, mert visszaemlékezik önmagára, amikor ennél a pörnél sokkal jelentéktelenebb pörben pörlekedve könnyek közt könyörgött és esdekelt a bírákhoz, és, hogy mennél inkább szánakozzanak rajta, fölléptette kisgyermekeit és sok más rokonát és barátját – én pedig mindebből semmit sem teszek, noha veszedelem fenyeget, méghozzá, amint látom, a legnagyobb. Könnyen lehet, hogy akad majd, aki ezt észrevéve, gőgösebben viselkedik irá-

c

nyomban, és éppen ezek miatt ingerülten úgy szavaz, ahogyan a haragja irányítja. Ha tehát valamelyikőtök
d úgy viselkedik – bár én nem tartom méltányosnak, de ha mégis így lenne –, úgy látom, illendő, ha így szólok hozzá: „Nekem, te kiváló ember, gondolhatod, szintén vannak rokonaim, hiszen az is Homérosz mondása, hogy

tölgytől vagy sziklától én sem eredtem,*

hanem emberektől, így hát vannak rokonaim is, fiaim is, athéni férfiak, hárman: egy már ifjú, kettő pedig még gyermek. Mindazonáltal egyiküket sem léptetem föl, hogy ezzel felmentő szavazatért esdekeljek hozzátok." Miért nem teszek semmi ilyesmit? Nem elbizakodott-
e ságból, athéniak, nem is azért, mintha benneteket megvetnélek. De az, hogy a halállal szemben bátran viselkedem-e vagy sem, más kérdés, viszont sem az én, sem a ti, sem az egész város tisztességéhez nem tartanám illőnek, hogy én, az én életkoromban, s annak a névnek – már akár jogos, akár jogtalan – birtokában bármi ilyes-
35 a mit cselekedjem; hiszen a közvélemény is az, hogy Szókratész a többi embertől különbözik valamiben. Az is csúnya volna, ha közületek valaki, ki a közhit szerint bölcsességben, vitézségben vagy bármilyen más erényben kitűnik, így viselkednék; pedig hát én gyakran láttam egyeseket, akik, mikor elítélték őket, bár azt hitték róluk, hogy érnek valamit, furcsán viselkedtek, mert úgy vélték, valami szörnyűséget szenvednek el, ha meghalnak – mintha csak halhatatlanságra számítottak volna, ha ti nem végzitek ki őket. Ezek, szerintem, szégyent
b hoznak a városra, olyannyira, hogy egy idegen azt mondhatja: az athéniak erényben legkitűnőbb emberei, akiket ők maguk emelnek hivatalokba és más tisztségek-

re, az asszonyoktól semmiben sem különböznek. Nem szabad tehát, athéni férfiak, ilyesmit tennünk, akik valamit tartunk magunkról, és ha mégis így tennénk, nektek nem szabad megengednetek, hanem éppen azt kellene megmutatnotok, hogy sokkal szigorúbban elítélitek az ilyen szánalmas színjátékokat bemutató embert, aki a várost nevetségessé teszi, mint azt, aki nyugodtan viselkedik.

XXIV. De a tisztesség hírétől függetlenül is, férfiak,
c igazságosnak sem tartom, hogy könyörögjek a bíróhoz, és könyörgéssel nyerjek felmentést, hanem föl kell őt világosítani, és meg kell győzni. Mert nem azért ül a helyén a bíró, hogy az igazságot kegyelemből osztogassa, hanem azért, hogy az igazság szerint ítéljen. Hiszen meg is esküdött, hogy nem annak fog kedvezni, aki neki megtetszik, hanem a törvények szerint fog ítélkezni. Sem nekünk nem szabad tehát benneteket esküszegésre szoktatnunk, sem nektek hozzászoknotok az esküszegéshez, mert különben egyikünk sem viselkednék jámborul. Ne késztessetek hát, athéni férfiak, arra, hogy olyasmit cselekedjem előttetek, amit sem szépnek, sem igazságosnak, sem istenesnek nem tartok – különösen
d pedig, Zeuszra bizony, akkor nem, mikor éppen istentelenséggel vádol ez a Melétosz. Mert ha rábeszélnélek titeket és esdekléseimmel eskütök megszegésére kényszerítenélek, akkor valóban arra tanítanálak, hogy ne higgyetek az istenekben, és éppen védekezésemmel vádolnám csak magamat igazán, hogy nem hiszek istenekben. De szó sem lehet róla, hogy így legyen; mert hiszek bennük, athéni férfiak, méghozzá úgy, mint egyik vádlóm sem – most pedig rátok és az istenre bízom, hogy úgy ítéljetek fölöttem, ahogy számomra is a legjobbnak ígérkezik és számotokra is.

XXV. Hogy ne haragudjam, athéni férfiak, azért, ami
36 a megesett: hogy engem vétkesnek nyilvánítottatok, arra sok okom van. Nem is ért váratlanul, ami ért, sőt sokkal inkább csodálkozom a kétféle szavazatok számán. Mert nem hittem volna, hogy ilyen kevésen múlik, hanem sokkal nagyobb rosszat vártam. Most pedig úgy látszik, ha csak harminc szavazattal több esett volna a másik oldalra, föl volnék mentve. Melétosszal szemben, azt hiszem, már így is fölmentést nyertem, és nemcsak
b fölmentést nyertem, hanem mindenki előtt világos, hogy ha Anütosz és Lükón nem léptek volna föl vádlóimul, még ezerdrachmás bírságot is kellene fizetnie, mint olyannak, aki nem kapta meg a szavazatok ötödrészét.

XXVI. Halálbüntetést indítványoz tehát számomra ez az ember. Hagyján! De hát én miféle ellenindítványt tegyek, athéni férfiak? Vagy csak azt kérjem, amit megérdemlek? Mit is hát? Milyen büntetést vagy bírságot érdemlek meg én azért, amiért meggyőződésem szerint egész életemben soha nem henyéltem, hanem ügyet sem vetettem semmire, amivel a legtöbb ember törődik, a vagyonszerzésre, a gazdálkodásra, a hadvezéri állásokra, népgyűlési szereplésre és más hivatalokra vagy a város-
c beli összeesküvésekre és pártokra, mivel úgy gondoltam: sokkal tisztességesebb vagyok, semhogy épségben maradhassak, ha erre az útra térek; nem is tértem erre az útra, amelyen sem nektek, sem magamnak nem használtam volna semmit, hanem mindenkit külön-külön felkeresve, a legnagyobb jótéteményben részesítettelek benneteket, legalábbis én így hiszem, mert megkíséreltem mindegyikteket meggyőzni: ne törődjék semminemű dolgával előbb, mielőtt önmagával nem törődik, hogy hogyan lehet a lehető legderekabb és legokosabb;

d sem a város ügyeivel, míg magával a várossal nem törődik, és minden más dologban is hasonlóképpen járjon el. Mi történjék tehát velem, ha ilyen vagyok? Mindenesetre valami jó, ti athéni férfiak, ha valóban érdemem szerint kell javaslatot tennem; mégpedig olyanféle jó, ami megillet engem. Mi illet hát meg egy szegény sorsú, jótevő férfiút, aki a közügyektől visszavonultan kénytelen élni, hogy benneteket buzdíthasson? Semmi más nem illetheti meg jobban, athéni férfiak, az ilyen embert, mint az, hogy a prütaneionban étkezzék, és még sokkal inkább megilleti, mint olyan valakit közületek, aki lóval, vagy kettős vagy négyes fogattal Olümpiában
e győzelmet aratott. Mert az ilyen ember a boldogság látszatát adja nektek, én pedig valóban boldoggá teszlek; azután meg ő nem szorul rá az eltartásra, de én rászorulok. Ha tehát érdemem szerint kell megtennem indítványomat, akkor ezt ítélem: a prütaneionban való étkezést.

37 a

XXVII. Talán most is úgy találjátok, hogy ugyanúgy beszélek, mint az előbb a szánalomkeltésről és az esedezésről: elbizakodottan. De nem így áll a dolog, athéniak, hanem sokkal inkább a következőképpen. Meggyőződésem, hogy senkinek szántszándékkal nem vétettem, bár benneteket erről meg nem győztelek, mert csak rövid ideig beszélgettünk egymással. Hiszen, gondolom, ha
b nektek is, mint más népeknek, törvényetek volna rá, hogy a halálbüntetésről ne csak egy, hanem több napon át tanácskozzatok, meggyőztelek volna. Így viszont nem könnyű ilyen rövid idő alatt oly nagy rágalmakat kiirtani belőletek. De mivel meggyőződésem, hogy senkinek nem vétettem, távol állok attól, hogy magam ellen vétkezzem, és kimondjam magamról, hogy büntetést érdemlek, sőt, hogy ki is szabjak valami büntetést magamra. Mert mitől való féltemben is tenném ezt? Talán,

hogy ne szenvedjem azt a büntetést, amit Melétosz indítványozott számomra, és amiről nem tudom sem azt, hogy jó, sem azt, hogy rossz? Ehelyett válasszak olyasmit, amiről nem tudom, hogy rossz, és arra ítéljem
c magamat? Vajon hát börtönre? De hát mi értelme lenne az életemnek a börtönben, míg az ottani váltakozó elöljáróságot, a tizenegyeket szolgálnám? Vagy talán pénzbírságra és bebörtönzésre, míg ki nem fizetem? Ez számomra ugyanaz, amit az előbb említettem, mert hiszen nincs vagyonom, amiből fizethetném. Vagy talán számkivetést indítványozzak? Hiszen ezt talán ti is helybenhagynátok. Ugyancsak ragaszkodnom kellene az élethez, ha olyan esztelen volnék, hogy ne tudnám meggondolni ezt: ti, noha polgártársaim vagytok, nem voltatok
d képesek elviselni az én társaságomat és beszédemet, hanem olyan terhessé és gyűlöletessé vált előttetek, hogy most, íme, szabadulni akartok tőle – és mások majd könnyen fogják elviselni? Messze jár ez a valóságtól, athéni férfiak. Szép is lenne az életem, ha ilyen korú ember létemre elhagynám hazámat, és egyik városból a másikba vándorolva és mindegyikből kiűzetve élnék. Jól tudom ugyanis, hogy bárhová érkezem, az ifjak mindenütt hallgatni fogják szavaimat, csakúgy, mint otthon. És ha őket elűzöm magamtól, akkor ők maguk űznek
e ki engem, rábeszélve erre az öregebbeket; ha pedig nem űzöm el, akkor apjuk és rokonaik teszik ezt velem, éppen őmiattuk.

XXVIII. De talán így szólhatna valaki: „Hát csendben és nyugton maradva nem léssz képes élni, Szókratész, ha tőlünk távozol?" Ez az, amiről a legeslegnehezebb meggyőznöm némelyikteket. Mert ha azt mondom, hogy ez annyi, mint nem engedelmeskedni az istennek, és hogy ezért lehetetlen nyugton maradnom,
38 a nem hiszitek el nekem, mintha csak gúnyolódnám. Ha

pedig azt mondom, hogy az ember számára éppen ez a legfőbb jó: hogy naponként az erényről és más olyan dolgokról beszélgethet, amilyenekről engem hallottatok társalogni, mikor magamat és másokat vizsgáltam, és hogy a vizsgálódás nélküli élet nem embernek való élet, ha ezt mondom, ezt még úgyse hiszitek el nekem. Pedig hát, férfiak, így áll a dolog, ahogy mondtam, csakhogy erről benneteket meggyőzni nem könnyű feladat. És nem is szoktam hozzá, hogy magamat valami rosszra érdemesnek tartsam. Ha volna vagyonom, pénzbünte-
b tést javallanék, akkorát, amekkorát ki tudnék fizetni: hiszen ebből semmi károm sem lenne. Így azonban tudjátok, hogy nincs, hacsak nem akartok annyira ítélni, amennyit ki is tudnék fizetni. Talán tudnék fizetni nektek egy ezüstmínát: ekkora összeget indítványozok tehát. Ez a Platón itt, athéni férfiak, és Kritón meg Kritobulosz meg Apollodórosz arra biztatnak, hogy harminc mínát ajánljak – ők majd kezeskednek. Ennyit ajánlok
c hát, és ők számotokra elég megbízható kezesek lesznek az ezüstökért.

A HALÁLBÜNTETÉS KIMONDÁSA UTÁN

XXIX. Nem valami hosszú idő miatt keveredtek, athéni férfiak, rossz hírbe, és vonjátok magatokra annak a vádját, aki szidalmazni akarja a várost amiatt, hogy megöltétek Szókratészt, a bölcs férfiút; mert ha nem vagyok is bölcs, annak neveznek majd engem, akik titeket szidalmazni kívánnak. Ha csak rövid ideig vártatok volna, önmagától bekövetkezett volna, amit akartok: hiszen látjátok a koromat, milyen előrehaladott már az életem,
d milyen közel vagyok a halálhoz. Nem mindannyiótoknak mondom ezt, csak azoknak, akik halálomra szavaz-

tak. És ugyancsak nekik mondom még a következőket is: valószínűleg azt hiszitek, férfiak, hogy azért vesztem el, mert híjával voltam a bizonyító érveknek, amelyekkel meggyőzhettelek volna benneteket, ha úgy véltem volna, hogy bármit is el kell követnem, és mondanom kell mindent, csak hogy az elítélés elől megmeneküljek. Távol áll ez a valóságtól. Elvesztem, mert híjával voltam – nem ám a bizonyító érveknek, hanem a vakmerőségnek és szemtelenségnek. És olyanokat nem akartam mondani, amit a legszívesebben hallgattatok volna, míg én sírok, jajveszékelek, és mindenféle mást teszek és
e mondok, ami véleményem szerint méltatlan lett volna hozzám, de amit másoktól mindig hallani szoktatok. De előbb sem tartottam megengedhetőnek, hogy a veszély miatt valami szabad emberhez méltatlant cselekedjem, és most sem bánom, hogy úgy védekeztem, ahogyan védekeztem, hanem sokkal szívesebben választom az ilyen védekezés után a halált, mint az olyan után az
39 a életben maradást. Mert sem pörben, sem háborúban, sem nekem, sem senki másnak nem szabad csak azon mesterkednie, hogy a halált bármi módon is, de kikerülje. Hiszen a csatákban is gyakran világos, hogy könnyen kikerülheti az ember a halált, ha fegyvereit elhányja, vagy ha esdekelni kezd üldözőihez; és sok más eszköz is van még mindenféle veszedelemben arra, hogy az ember a halál elől megmeneküljön, ha elég vakmerő mindent tenni és mondani. Hiszen nem is ez a nehéz, férfiak, megmenekülni a haláltól, sokkal nehezebb megme-
b nekülni a bűntől. Hisz ez a halálnál fürgébben fut. Így engem, aki lassú járású vagyok és öreg, lassabban futó ellenség ért utol, vádlóimat pedig, mivel fiatalok és fürgék, a gyorsabban futó: a gonoszság. Én innen úgy távozom majd, mint akit ti halálos ítélettel marasztaltatok el, ezek pedig úgy, mint akiket az Igazság marasztalt

el a gonoszság és jogtalanság vétkében. Én is megmaradok az ítéletem mellett, ők is a maguké mellett. Mindennek bizonyára így kellett történnie, és hiszem, hogy helyesen van így.

XXX. Most pedig a jövőt szeretném megjósolni nektek, elítélőim; hiszen ott állok már, ahol az emberek leginkább szoktak jósolgatni: a halál pitvarában. Kijelentem, férfiak, akik engem megöltök, hogy halálom után rögtön elér benneteket a megtorlás, amely – Zeuszra! – sokkal súlyosabb lesz, mint ez a halálbüntetés. Azért míveltétek ezt velem, mert azt hittétek: megszabadultok attól, hogy életetekről számot adjatok; de azt állítom: éppen az ellenkezője történik majd veletek. Még többen lesznek a számonkérők, kiket eddig én tartóztattam, és ti nem vettétek őket észre; és annyival terhesebbek, amennyivel fiatalabbak; ti pedig még jobban bosszankodtok majd. Ha azt hiszitek, hogy egyesek megölésével valakit is meggátoltok abban, hogy helytelen életetekért korholjon titeket, nem jól gondolkoztok. Mert az ilyen megszabadulás nem is lenne szép, de nem is lehetséges; legszebb és legkönnyebb az a másik: nem a mások megakadályozása, hanem a magatok előkészítése, hogy a lehető legderekabbak legyetek. És tőletek, akik a halálomra szavaztok, ezzel a jóslattal el is válok.

XXXI. A fölmentésemre szavazókkal pedig szíves örömest elbeszélgetnék még erről a most történt dologról, míg a tisztviselőknek még egyéb elfoglaltságuk lesz, és amíg nem indulok oda, ahol majd meg kell halnom. Tehát, férfiak, maradjatok addig még velem. Semmi sem gátolja, hogy elbeszélgessünk egymással, míg van időnk. Nektek, mint barátaimnak, föl szeretném tárni, hogy mi jelentősége van annak, ami most velem történt. Velem ugyanis, bírák – mert azt hiszem, titeket joggal nevezlek bíráknak, mikor így szólítalak –, valami csodá-

latos dolog történt. Az a megszoktam jósige, a daimonion szava, egészen idáig mindenkor nagyon sűrűn jelentkezett, és a legkisebb dologban is ellenem szegült, ha valamit nem helyesen akartam cselekedni; most pedig olyasvalami történt velem, mint magatok is látjátok,
b amiről azt gondolhatná valaki, hogy a legnagyobb baj, és amit annak is szokás tartani. Velem pedig sem kora reggel, mikor hazulról eltávoztam, nem szállt szembe az isten jeladása, sem mikor itt a törvényszék elé léptem, sem beszéd közben soha, mikor valamit mondani akartam. Más beszédeimben bizony sokszor a szó közepén állított meg; most azonban az egész tárgyalás alatt sem tetteimben, sem szavaimban nem ellenkezett velem. Mit gondoltok, mi ennek az oka? Megmondom nektek:
c úgy látszik, ami most velem történt, valami jó dolog, és eszerint nem lehet igazunk nekünk, valahányan csak úgy véljük, hogy a halál rossz. Nagy a bizonyságom erre: lehetetlen, hogy a megszokott jel ne szegült volna ellenem, ha nem lett volna jó, amit tenni készültem.

XXXII. De hogy valóban erősen remélhetjük, hogy a halál valami jó, azt megérthetjük a következőkből is. Mert két dolog közül egyvalami a halál: vagy abból áll, hogy a megholt semmivé lesz és egyáltalán semmit sem érzékel már, vagy pedig – ahogyan mondogatni szokták – abból, hogy a lélek itteni helyét egy más hellyel váltja fel és máshová költözik. És ha semmi érzékelése
d sincs, hanem olyan, mint az álom, amelyben alvás közben még álomképeket sem látni, hiszen akkor csodálatos nyereség a halál. Mert úgy hiszem, ha valakinek ki kellene választania azt az éjszakát, amelyben úgy aludt, hogy még álomképet sem látott, azután élete többi éjszakáját és napját e mellé az éjszaka mellé állítva meg kellene fontolnia és meg kellene mondania, hány napot és éjt töltött már el életében kellemesebben és jobban,

mint ezt az éjszakát – akkor, úgy gondolom, nemcsak
e valamely közönséges ember, hanem maga a nagy király
is úgy találná, hogy a többihez képest nagyon könnyen
meg lehet azokat a napokat és éjeket számlálni. Ha tehát
ilyen a halál, én bizony nyereségnek mondom; mert így
egész ideje nem tűnik többnek, mint egyetlen éjszaká-
nak. Ha pedig a halál valamiféle elköltözés innen egy
másik helyre, és igaz, amit mondanak, hogy ott vannak
mind a megholtak, akkor mi lehetne ennél nagyobb jó,
bírák? Mert ha valaki Hadész országába ér, és megsza-
41 a badulva az itteni állítólagos bíráktól, megtalálja majd ott
az igazi bírákat, akikről azt tartják, hogy ott ítélkeznek,
Minószt, Rhadamanthüszt, Aiakoszt, Triptolemoszt és
mind a többi félistent, aki életében igazságos volt, vajon
lehet-e rossz ez az átköltözés? Vagy azt, hogy együtt
lehettek Orpheusszal, Muszaiosszal, Hésziodosszal meg
Homérosszal, ugyan mennyiért nem adnátok sokan? Én
legalább még többször is szívesen meghalok, ha mindez
b igaz, mert számomra csodálatos lenne ott a társalgás,
valahányszor csak találkozom Palamédésszel meg Tela-
món fiával, Aiasszal, vagy más egykoriakkal, akik igaz-
ságtalan ítélet következtében haltak meg, és összehason-
lítom az én esetemet az övékkel, úgy gondolom, ez nem
lenne öröm nélkül való. Hát még, ami a legnagyszerűbb
lenne: úgy tölteni ott is az időmet, hogy megvizsgálom
az ottaniakat, éppúgy, mint az itteniekkel tettem, ki
bölcs közöttük, és ki az, aki csak képzeli, hogy bölcs, de
nem az. Ugyan mennyiért nem adná az ember, bírák, ha
megvizsgálhatná azt, aki Trójában ama hatalmas sereget
c vezette, vagy Odüsszeuszt vagy Sziszüphoszt vagy még
ezer meg ezer mást, férfit és nőt, akit még említhetne?
Azokkal ott társalogni, együtt lenni és őket megvizsgálni
kimondhatatlan nagy boldogság lenne. Mert egészen

bizonyos, hogy az ottaniak nem ölik meg az embert ilyesmiért, hisz a többi között még abban is boldogabbak az ott levők az itteniekénél, hogy a hátralevő időben már halhatatlanok – ha igaz, amit mondani szoktak.

XXXIII. Tehát nektek is, bírák, jó reménységgel kell lennetek, ami a halált illeti, és meg kell gondolnotok
d azt az egy bizonyos igazságot, hogy a jó emberrel nem történhetik rossz sem életében, sem halálában, és nem is feledkeznek meg az istenek az ő ügyeiről; az én dolgaim sem maguktól jutottak ilyen fordulathoz, hanem világos előttem, hogy jobb most már ez nekem így: holtnak lennem s szabadnak a bajoktól. Ezért is nem tartott vissza engem sehol az a jel, és ezért is nem haragszom nagyon elítélőimre és vádlóimra. Ámbár ők nem e szerint a meggondolás szerint ítéltek el és vádoltak, hanem mert azt hitték, hogy ártanak vele, és ezért
e megérdemlik a korholást. Egyet azonban még kérek tőlük: ha majd a fiaim fölserdültek, őrajtuk álljatok bosszút, férfiak, szakasztott úgy bántsátok őket, mint ahogy én bántottalak benneteket, ha látjátok, hogy pénzzel vagy bármi mással inkább törődnek, mint az erénnyel, vagy azt hiszik, érnek valamit, pedig semmit sem érnek: korholjátok akkor őket úgy, mint benneteket én, hogy nem azzal törődnek, amivel kell, s hogy úgy vélik, érnek valamit, pedig semmirekellők. Ha ezt tesz-
42 a itek, igazságos dolgot szenvedek el tőletek én is, a fiaim is. De ideje már, hogy távozzunk. Én halni indulok, ti élni; de hogy kettőnk közül melyik megy jobb sors elé, az mindenki előtt rejtve van, kivéve az istent.

KRITÓN

DEVECSERI GÁBOR FORDÍTÁSA

43 a I. SZÓKRATÉSZ

Miért jöttél ilyen korán, Kritón? Vagy nincs még nagyon korán?

KRITÓN

Dehogyisnem.

SZÓKRATÉSZ

Mégis, milyen tájt?

KRITÓN

Dereng a hajnal.

SZÓKRATÉSZ

Csodálkozom, hogy a börtönőr olyan készséggel hallgatott rád.

KRITÓN

Jó ismerősöm ő már, Szókratész, mivelhogy gyakran járok ide, és még némi ajándékot is kapott tőlem.

SZÓKRATÉSZ

Imént érkeztél csak, vagy már régen?

KRITÓN

Meglehetősen régen.

SZÓKRATÉSZ

Hát akkor miért nem ébresztettél fel rögtön, miért ültél mellettem csendben?

KRITÓN

b Nem, Zeuszra, Szókratész, én magam nem akarnék ekkora szomorúságban álmatlanul virrasztani. Már rég csodálkozom rajtad, látva, milyen édesen alszol; és szándékosan nem ébresztettelek föl, hogy mennél kellemesebben töltsd el az idődet. Hiszen ezelőtt is, egész eddigi életünk folyamán sokszor boldognak tartottalak a jellemed miatt, de a leginkább e most rád váró szerencsétlenség alkalmából, hogy ezt milyen könnyen és szelíden viseled.

SZÓKRATÉSZ

Hát hiszen, Kritón, hiba is volna, ha valaki ennyi idős
c létére bosszankodnék, ha életét végre már be kell fejeznie.

KRITÓN

Mégis, Szókratész, más hasonló korúakat is ér ugyanilyen csapás, és a koruk nem óvja meg őket attól, hogy ne bosszankodjanak a rájuk váró sors miatt.

SZÓKRATÉSZ

Meglehet. De hát miért jöttél ilyen korán?

KRITÓN

Nehéz hírt hozok, Szókratész; nem számodra, ahogyan nekem tűnik, hanem számomra és minden barátod számára súlyos és szomorú hírt, melyet én, úgy érzem, a legnehezebben viselek el.

SZÓKRATÉSZ

Milyen hírt? Talán a hajó érkezett meg Déloszból,*
d melynek érkeztével meg kell halnom?

KRITÓN

Nem érkezett ugyan meg, de azt hiszem, még ma megérkezik, mint ahogy néhányan jelentik nekem, akik Szunionból jöttek és otthagyták a hajót. Ebből a hírből világos, hogy ma érkezik, és ezért holnap kell, Szókratész, befejezned az életedet.

II. SZÓKRATÉSZ

Ám legyen, Kritón, jó szerencsével. Ha így tetszik az isteneknek, így legyen. De mégse hinném, hogy ma már megérkezik.

44 a KRITÓN

Miből következteted?

SZÓKRATÉSZ

Megmondom. A hajó megérkezését követő napon kell ugyanis meghalnom.

KRITÓN

Így mondják, akik efelől döntenek.

SZÓKRATÉSZ

Nem a mai napon várom tehát az érkezését, hanem az ez utánin. Ezt egy álomképből következtetem, amelyet ma éjjel kevéssel ezelőtt láttam; és így könnyen lehet, hogy a legjobbkor nem ébresztettél fel.

KRITÓN

És mi volt az az álomkép?

SZÓKRATÉSZ

Úgy tetszett, hogy gyönyörű és szép alakú asszony közeledik felém, fehér ruhát visel, megszólít, és azt mondja: „Szókratész, harmadnapra a sűrű-rögű Phthiába elérsz majd."*

KRITÓN

Különös álomkép ez, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

De világos, amennyire én látom, Kritón.

III. KRITÓN

Nagyon is, úgy látszik. Hanem, te különös Szókratész, még akár most is engedelmeskedj nekem, és mentsd meg magad; mert engem, ha te meghalsz, nemcsak egyetlen csapás ér, hanem azonkívül, hogy ilyen barátot veszítek, amilyenre soha többé nem találok, még sokak előtt, akik engem és téged nem ismernek eléggé, olyan színben tűnök majd föl, mint aki, mikor meg lehetett volna menteni téged, ha hajlandó lettem volna pénzt áldozni rá, ezt elmulasztottam. És hát mi lehet csúnyább hír annál, mint ha valaki abban a hírben áll, hogy többre becsüli a pénzt, mint barátait? Mert a tömeg nem hiszi majd, hogy te magad nem akartál innen elmenni, noha mi buzdítottunk rá.

SZÓKRATÉSZ

De hát mi gondunk nekünk, derék Kritónom, a tömeg véleményével? A derekak ugyanis, akikkel méltóbb törődnünk, úgy látják majd ezeket a dolgokat, ahogyan valóban történtek.

KRITÓN

De látod, Szókratész, hogy kénytelenek vagyunk a tö-
d meg véleményével is törődni. Mert ami most történik, mutatja, hogy képes ám a tömeg nem is a legkisebb rosszat okozni, hanem közel a legnagyobbat, ha valakit megrágalmaznak előtte.

SZÓKRATÉSZ

Bárcsak képes volna a tömeg, Kritónom, a legnagyobb rosszat okozni, mert akkor képes volna a legnagyobb jót is okozni, és így jól volna; de valójában nem képes egyikre sem, mert nem tud sem érdemes dolgot cselekedni, sem esztelenséget, hanem azt teszi mindig, amibe éppen botlik.

IV. KRITÓN

Ám legyen; de ezt mondd meg nekem, Szókratész: talán
e csak nem miattam és a többi barátod miatt aggódva vigyázol, nehogy ha te innen elmenekülsz, a szükophanták majd nekünk okozzanak kellemetlenséget, mint akik téged innen kicsempésztünk, és kényszerüljünk egész vagyonunkat vagy legalábbis nagy részét elveszíteni,
45 a vagy akár még valami mást elszenvedni? Mert ha ilyesmitől félsz, ne törődj vele; mert igazságos az, hogy téged megmentve kitegyük magunkat ennek a veszedelemnek, sőt, ha kell, ennél nagyobb veszedelemnek is. Tehát hallgass rám, és ne tégy másképp.

SZÓKRATÉSZ

Ettől is tartok, kedves Kritón, és sok mástól is.

KRITÓN

De hát ettől igazán ne félj, mert hiszen nem is nagy az az összeg, aminek fejében egyesek hajlandók téged meg-

menteni és kivezetni innen. Meg azután nem látod, hogy milyen könnyen megvesztegethetők ezek a szü-
b kophanták, s hogy nem is kell rájuk olyan sok pénzt szánni? Számodra elég is lesz az én vagyonom, mint gondolom, bőségesen. Ha pedig énrám van gondod, és nem akarod az enyémet elkölteni, vannak itt vendégek, akik készek a költségeket viselni; egy pedig hozott is magával éppen erre a célra elég pénzt: a thébai Szimmiasz; azután kész rá Kebész is és még sokan mások. Így hát, mint mondom, sem ettől tartva ne fáradj bele a magad megmentésébe, se az ne kedvetlenítsen el, amit a törvényszék előtt mondtál, hogy nem tudod, innen
c eltávozva mitévő légy magaddal: mert hiszen sok helyütt, máshol is, ahová csak megérkezel, szeretnek majd téged; ha Thesszáliába óhajtasz menni, vannak ott vendégbarátaim, akik téged nagyra becsülnek, és biztonságot nyújtanak neked, hogy senki se zaklasson a thesszáliaiak közül.

V. Aztán meg, Szókratész, úgy látom, nem is igazságos dolgot kísérelsz meg, mikor ki akarod magad szolgáltatni, noha megmenekülhetnél; és sietteted, hogy olyasmi történjék veled, amit az ellenségeid siettetnének és siettettek is, akik el akarnak pusztítani. Mindezeken
d felül, úgy látom, fiaidat is elárulod, mert noha végig gondoskodhatnál róluk és fölnevelhetnéd őket, itthagyod és elmégy, és felőled azt tehetik, ami éppen a részükül jut; a részükül pedig, mint várható, olyasmi jut majd, ami árvaságukban szokott történni az árvákkal. Vagy nem kell gyermekeket nemzeni, vagy végig kell kísérni őket az életen, gondoskodni róluk és fölnevelni őket; te azonban, úgy látom, a legkönnyebbet választod; pedig azt kell ám választani, amit a jó és derék férfi választana, annak, aki mindig mondogatja, hogy egész
e életében az erényre van gondja; így azonban miattad is

és magunk miatt, a barátaid miatt is szégyenkezem, mert majd még úgy látszik: mindez, ami veled történik, a mi gyávaságunk miatt történik, a per megkezdése is a törvényszék előtt, hogy megjelentél ott, noha lehetett volna nem megjelenned, azután a tárgyalás menete, ahogy lejátszódott, és végül az egész ügynek ez a szinte
46 a nevetséges befejezése, úgy látszik majd, a mi silányságunk és gyávaságunk miatt történhetett meg, akik nem mentettünk meg téged, sem te magadat, noha lehetett volna, és megtehettük volna, ha csak valamit is értünk volna. Mindezeket, Szókratész, vedd tekintetbe, nehogy a rosszal együtt még csúfság is származzék rád és ránk. Szánd hát el magad, de már nem is az elszánásnak van itt az ideje, sokkal inkább annak, hogy már elszánt légy, a szándék pedig csak egy lehet: a mai éjszakán mindennek meg kell történnie. Ha pedig késlekedünk, többé már el nem végezhető és lehetetlen. Tehát, Szókratész, mindenképpen hallgass rám, és nehogy másképp cselekedj.

b VI. SZÓKRATÉSZ

Kedves jó Kritón, buzgalmad sokra érdemes, ha valamilyen igazság is van benne; ha azonban nincs: mennél nagyobb, annál terhesebb. Meg kell ugyanis vizsgálnunk, vajon ezt kell-e tennünk vagy nem: minthogy én nemcsak most, hanem mindig olyan voltam, hogy semmi másra nem hallgattam, csak arra az érvre, amely, ha a dolgot megfontoltam, előttem legjobbnak tetszett. És azokat a beszédeket, amelyeket ezelőtt mondtam el, sehogyan sem tudom most elvetni azért, mert ez történik velem, ami történik, hanem csaknem ugyanolyanok-
c nak látszanak előttem, és ugyanazokat tisztelem és becsülöm most is, mint azelőtt, amelyeknél jobbakat ha nem vagyunk képesek mondani most, tudd meg, hogy

nem engedek neked, még akkor sem, ha a tömeg hatalma a mostaniaknál még többel is ijesztgetne bennünket, mint a gyermekeket mumussal: bilincseket, kivégzéseket, vagyonelkobzásokat mérve ránk. Hát hogyan vizsgálhatnánk meg ezt a kérdést a leghelyesebben? Vagy legelőször arra az érvre emlékezzünk, amelyet te emlí-
d tesz, a vélemények felől, vajon helyesen mondottuk-e mindannyiszor vagy nem, azt, hogy vannak vélemények, amelyekre ügyelnünk kell, és vannak vélemények, amelyekre nem; vagy mielőtt engem halálra ítéltek, helyesen mondtuk, most azonban kiderült, hogy csak úgy a beszéd kedvéért mondtuk, és csak gyermekjáték volt és bolondozás valójában? Mert én bizony szeretném megvizsgálni, Kritónom, veled együtt, vajon valamenynyire is másnak tetszik-e előttem most, hogy ilyen állapotban vagyok, vagy ugyanannak, s hogy vessük-e el, vagy engedelmeskedjünk neki. Azt hiszem, olyasmit mondtak mindig azok, akik úgy gondolták, hogy mondanak is valamit, amit én is mondottam most, hogy a
e vélemények közül, melyeket az emberek hangoztatnak, egyeseket sokra kell becsülni, másokat meg nem. Az istenekre, Kritón, nem gondolod, hogy ezt helyesen mondják? Hiszen neked, amennyire a feltevést emberi számítás megengedi, nem kell holnap meghalnod, és
47 a nem vezet félre ilyen fenyegető csapás; vizsgáld csak meg: nem megfelelő számodra az az állítás, hogy az embereknek nem minden véleményét kell becsülni, hanem egyeseket igen, másokat azonban nem? És nem is mindenkiét, hanem egyesekét igen, másokét pedig nem? Mit mondasz? Nem helyesen állítottuk ezt?

KRITÓN

De helyesen.

Szókratész

És, ugye, a jókat kell becsülni, a rosszakat nem?

Kritón

Igen.

Szókratész

S a jók nem az okosak véleményei-e, és a rosszak nem az esztelenekéi?

Kritón

Dehogynem.

VII. Szókratész

És figyelj csak, más ilyesmiről mit mondtunk? A tornáb szó és evvel foglalkozó férfi vajon minden ember dicséretével, szidalmával és véleményével törődik-e, vagy csak annak az egynek a véleményével, aki történetesen orvos vagy nevelő?

Kritón

Csak annak az egynek a véleményével.

Szókratész

Tehát azoktól a korholásoktól kell félnie és azoknak a dicséreteknek örülnie, amelyeket az az egy mond, és nem amelyeket a tömeg.

Kriton

Világos.

Szókratész

Olyan módon kell tehát cselekednie és tornásznia, ennie és innia, ahogyan azt az az egy felügyelő és hozzáértő

látja helyesnek, és nem ahogyan a többiek mind együttvéve.

KRITÓN
Így van.

SZÓKRATÉSZ
Jó. Ha pedig annak az egynek nem engedelmeskedik, és
c megveti az ő véleményét és dicséreteit, s a sokaknak és egyáltalán hozzá nem értőknek szavát tiszteli, vajon nem szenved-e el majd rosszat?

KRITÓN
Dehogyisnem.

SZÓKRATÉSZ
És mi lesz ez a rossz? Hová irányul, és mijét támadja meg az engedetlennek?

KRITÓN
Világos, hogy a testét; ezt teszi ugyanis tönkre.

SZÓKRATÉSZ
Helyesen mondod. És hát a többi dologra vonatkozóan, Kritón, ugyanígy, hogy ne menjünk végig mindegyiken, ami az igazat és igaztalant, a csúnyát és a szépet s a jót
d és a rosszat illeti, amiről éppen most tanácskozunk, vajon a sokak véleményét kell követnünk és attól félnünk, vagy pedig az egyét, ha az hozzáértő, aki előtt szégyellnünk kell magunkat, és jobban félnünk tőle, mint a többiektől együttvéve? S ha őt nem követjük, elpusztítjuk és bántalmazzuk magunkban azt, ami az igazságtól jobbá válik, az igazságtalanságtól pedig elpusztul. Vagy ilyesmi talán nincs bennünk?

KRITÓN

De igen, én legalábbis azt hiszem, Szókratész.

VIII. SZÓKRATÉSZ

S gondold meg, ha azt, ami az egészség által jobbá lesz, a betegség által pedig elpusztul, tönkretesszük, mert
e nem a hozzáértők véleményére hallgatunk, vajon érdemes-e élnünk, ha az elpusztult? Ez pedig, ugye, a test; vagy nem?

KRITÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Tehát érdemes élnünk nyavalyás és tönkrement testtel?

KRITÓN

Semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ

S hát akkor érdemes-e élnünk, ha az elpusztul bennünk, aminek az igazságtalanság árt, az igazság meg használ?
48 a Vagy hitványabbnak tartjuk a testnél azt, bármi légyen is ez bennünk, amivel az igazságtalanságnak és az igazságnak van dolga?

KRITÓN

Semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát becsesebbnek?

KRITÓN

Nagyon is.

Szókratész

Tehát nem azt kell nagyon megfontolnunk, kedvesem, mit mond majd rólunk a tömeg, hanem hogy mit mond az az egy, aki ért az igazsághoz és igazságtalansághoz, és mit mond maga az igazság. És így legelőször is nem helyesen kezded, amikor azzal kezded, hogy a sokak véleményével kell törődnünk, ami az igazságosat, szépet, jót és ezek ellenkezőjét illeti. De hát, mondhatná b valaki, a sokak meg tudnak bennünket ölni.

Kritón

Ez bizony világos, ezt mondhatná, Szókratész.

Szókratész

Igazad van. Hanem hát, csodálatos barátom, az az érv, amit most megtárgyaltunk, úgy tetszik nekem, ugyanaz maradt, mint ami azelőtt volt; hát most ezt a következőt vizsgáld meg, vajon megmarad-e számunkra vagy nem, hogy nem az életet kell a legtöbbre becsülnünk, hanem a jó életet.

Kritón

Ez is megmarad.

Szókratész

S az, hogy a jó, a szép és az igaz egy és ugyanaz, marad vagy nem marad?

Kritón

Marad.

IX. Szókratész

Azokból kiindulva, amikben megegyeztünk, azt kell megvizsgálnunk, vajon igazságos-e, ha én megkísérlem

c innen a távozást annak ellenére, hogy az athéniak nem engednek el, vagy nem igazságos; és ha igazságosnak látszik, kíséreljük meg, ha pedig nem, hagyjunk föl vele. Azok a meggondolások pedig, amelyekről te beszélsz: a pénzköltés, a hír és a gyermekek nevelése felől, félek, hogy valójában nem mások, Kritón, mint azoknak a nézetei, akik oly könnyen ölik meg az embert és könnyen föl is támasztanák, ha tudnák, minden meggondolás nélkül, a sokaság nézetei. Nekünk pedig, minthogy az ésszerűség így akarja, nem szabad mást vizsgálnunk,
d mint azt, amiről most beszéltünk: vajon igazságos dolgot cselekszünk-e, ha pénzt és hálát adunk azoknak, akik engem innen kiszabadítanak, s ha magunk szabadulunk ki, vagy kiszabadítanak bennünket; vagy valójában igazságtalanságot követünk el, ha mindezt megtesszük; és ha majd úgy látszik, hogy ezeket jogtalanul követjük el, akkor nem kell számításba vennünk még azt sem, ha meg kell halnunk itt maradásunk és nyugton létünk esetén, vagy akármi mást szenvednünk, ahelyett, hogy igazságtalanságot kövessünk el.

KRITÓN

Úgy érzem: helyesen beszélsz, Szókratész. Nézd hát meg, mit tegyünk.

SZÓKRATÉSZ

Vizsgáljuk, kedvesem, együtt, és ha valahol van valami ellentmondanivalód, mikor szólok, mondj ellent, és en-
e gedelmeskedni fogok neked; ha pedig ezt nem akarod, boldog barátom, hagyj föl avval, hogy olyan sokszor mondogatod nekem ugyanazt, hogy el kell nekem innen távoznom, noha az athéniak nem akarják; minthogy én sokra becsülöm, hogy csak miután téged meggyőztelek, cselekedjem mindezt, és ne kedved ellenére. Most pedig

figyeld meg a vizsgálódás elejét, vajon eleget mond-e
49 a neked, és próbálj meg válaszolni a kérdésre, úgy, ahogyan leghelyesebbnek gondolod.

KRITÓN
Megkísérlem.

X. SZÓKRATÉSZ
Azt mondjuk, hogy semmiképpen sem szabad szándékosan jogtalankodnunk, vagy azt, hogy egy bizonyos fajta módon jogtalankodhatunk, máshogyan meg nem? Vagy pedig a jogtalankodás semmiképpen sem jó, nem is szép, mint ahogyan ebben már ezelőtt is sokszor megegyeztünk? S amit az előbb mondottunk? Vagy pedig mindazt, amiben ezelőtt megegyeztünk, ily rövid
b néhány nap alatt elszórjuk, és mi, Kritónom, ilyen öreg férfiak, akik oly régóta komolyan társalgunk egymással, nem láttuk magunkról, hogy semmiben sem különbözünk a gyermekektől? Vagy pedig mindennél inkább úgy van, ahogyan akkor mondottuk, akár helyesli a tömeg, akár ellenzi, és akár a mostaniaknál súlyosabb dolgokat kell elszenvednünk, akár szelídebbeket, mégis: a jogtalankodás annak számára, aki jogtalankodik, mindenképpen rossz és csúnya? Ezt mondjuk, vagy nem?

KRITÓN
Ezt mondjuk.

SZÓKRATÉSZ
Semmiképpen nem szabad tehát jogtalankodnunk?

KRITÓN
Nem bizony.

SZÓKRATÉSZ

De még a jogtalankodásra sem szabad jogtalankodással felelnünk, mint ahogyan a tömeg véli, mivelhogy semmiképpen sem szabad jogtalankodnunk.

c KRITÓN

Úgy látszik, hogy nem.

SZÓKRATÉSZ

Hát aztán? Gonoszat tennünk szabad-e, Kritón, vagy nem?

KRITÓN

Bizonyára nem, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

No és? Gonoszat szenvedve gonosztettel felelni, ahogyan ezt a tömeg helyesnek mondja, vajon igazságos-e vagy nem?

KRITÓN

Semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ

Mert hiszen, ugye, ha az emberekkel rosszat teszünk, ez az igazságtalanságtól semmiben sem különbözik.

KRITÓN

Igazat mondasz.

SZÓKRATÉSZ

Tehát nem szabad viszontigazságtalankodnunk, sem rosszat tennünk egyetlen emberfiával sem, ha bármit
d szenvedünk is tőle. És vigyázz, Kritónom, mikor ezeket

helyesled, hogy vajon nem a véleményed ellenére helyesled-e. Mert tudom, hogy kevesen vélekednek így, és kevesen is fognak. Akik pedig így vélekednek, és akik nem, azoknak nem egy a szándékuk, hanem szükségszerű, hogy kölcsönösen megvessék egymást, ha észreveszik egymás elgondolásait. Vizsgáld hát meg te is jól, vajon velem tartasz-e, és te is így látod-e, és induljunk-e ki tanácskozásunkban abból, hogy a helyesen élőnek sohasem szabad jogtalankodnia, de még viszontjogtalankodnia sem, s még ha rosszat szenved is: nem szabad
e azzal védekeznie, hogy rossz cselekedettel válaszol; vagy pedig elpártolsz, és már eleve nem tartasz velem? Mert énnekem már régóta így tetszik és most sem másképp, de ha te valahogyan másképp látod, mondd meg és világosíts fel. Ha azonban megmaradsz az előbbiek mellett, hallgasd meg, mi következik ezután.

KRITÓN

De bizony megmaradok, és ugyanúgy látom én is; hát beszélj.

SZÓKRATÉSZ

Elmondom tehát az ezután következőket, vagyis inkább kérdezem: ha valaki elismeri valamiről, hogy az az igazságos, vajon azt kell-e cselekednie, vagy inkább kijátszania az igazságot?

KRITÓN

Azt kell cselekednie.

XI. SZÓKRATÉSZ

Ebből kiindulva szemléld hát: ha eltávozunk innen,
50 a anélkül, hogy a várost meggyőznénk ennek a helyességéről, vajon rosszat cselekszünk-e némelyekkel, még-

hozzá azokkal, akikkel legkevésbé illik, vagy nem? És megmaradunk-e azok mellett az elvek mellett, amelyeket igazságosaknak mondtunk, vagy nem?

KRITON

Nem tudok válaszolni a kérdesedre, Szókratész, mert nem értem.

SZOKRATESZ

De hát vizsgáld csak így: képzeld el, hogy mikor szoknı akarunk innen, vagy nevezd ezt a szándekot ugy, ahogyan akarod, elénk állnának a torvények és a város kozossége, és megkérdeznék: „Mondd csak meg nekunk, Szókratész, miféle cselekedetet forgatsz a fejedben? Vajon mást szándékolsz-e evvel a cselekedettel, amit megb kísérelsz, mint elpusztítani bennunket, a torvényeket es az egész várost – amennyire ez rajtad áll? Vagy talán te úgy látod: lehetséges, hogy az a város álljon és ne forduljon csúnyán fol, amelyben a meghozott torvények határozatainak semmi erejuk nincs, hanem azokat a magánemberek ervénytelenne teszik és elpusztítják?" Mit valaszolunk majd, Kriton, erre és más ilyesmire? Mert hiszen sokat mondhatna valaki, kulonosen, ha szónok, ennek a pusztulással fenyegetett torvénynek védelmécben, mely úgy rendeli, hogy a meghozott határozatok érvényesek legyenek. Vagy talán mondjuk nekik azt, hogy igazságtalanságot kovetett el velunk szemben a város, és nem helyesen hozta az ítéletet? Ezt mondjuk? Vagy mit?

KRITON

Zeuszra, bizony ezt, Szókratész.

S hát aztán, ha a törvények erre azt mondják: „Szókratész, nem abban egyeztünk-e meg mi és te, hogy megmaradsz azok mellett az ítéletek mellett, bármik legyenek is, amelyeket a város ítél?" És ha mi a szavaikra csodálkoznánk, könnyen így szólhatnának: „Ne csodálkozz, Szókratész, a beszédünkön, hanem inkább felelj,
d hiszen szoktál is kérdezősködni és válaszolgatni. Rajta hát, mivel vádolsz bennünket és a várost, mikor megkísérelsz elpusztítani? Nem mi hoztunk-e először is létre téged, és nem a mi segítségünkkel vette-e el apád anyádat és nemzett téged? Mondd csak meg, vajon közülünk, törvények közül azokat, amelyek a házasságot szabályozzák, ócsárlod-e valamivel, hogy nem helyesek?" „Nem ócsárlom" – mondanám. „Vagy talán azokat, amelyek a már megszületett gyermek fölnevelésére és tanítására vonatkoznak, amelyekben te is nevelkedtél? Vagy nem helyesen rendelkeztek közülünk az erre rendelt törvények, mikor apádnak meghagyták, hogy téged
e zenével és testgyakorlással képezzen?" „De helyesen" – felelném. „Jó. És miután megszülettél és fölneveltek és tanítottak, mondhatod-e azt először is, hogy nem a mi sarjunk és szolgánk vagy te magad is meg az őseid is? Ha pedig ez így van, úgy gondolod, hogy igazságosság dolgában egyenlő jogúak vagyunk, és amit csak mi veled tenni szándékozunk, úgy gondolod, hogy neked jogod van ugyanazt cselekedni velünk? Vagy pedig apáddal szemben és gazdáddal szemben, ha gazdád van, nem vagy egyenlő rangú, ami az igazságot illeti, tehát amit
51 a elszenvedsz, azt nem teheted meg vele: nem felelhetsz vissza, ha szid, nem is ütheted vissza, ha megüt, s még sok mást sem tehetsz; a hazáddal azonban és a törvényekkel szemben viszont megteheted ezt, hogy ha mi téged, úgy gondolva, hogy ez igazságos, el akarunk

pusztítani, te is, amennyire csak képes vagy rá, megkísérelsz bennünket, a törvényeket és hazádat elpusztítani, és azt mondod, hogy igazságos dolgot cselekszel, mikor ezt műveled, te, aki valójában csak az erénnyel törődsz?
b Vagy csak annyira vagy bölcs, hogy megfeledkezel róla: apádnál, anyádnál és minden más ősnél becsesebb a haza és tiszteletreméltóbb és szentebb is, jelentősebb az istenek és az értelmes emberek előtt is, és tisztelnünk kell őt, és jobban kedvére járnunk és hízelegnünk a neheztelő hazának, mint az apánknak, és vagy meggyőznünk, vagy megtennünk, bármit parancsol is, és eltűrnünk, ha valami szenvedést ránk mér, nyugodtan, akkor is, ha megüt, akkor is, ha megkötöz, akkor is, ha a csatába küld, hogy ott megsebesüljünk vagy meghaljunk, mindezt meg kell tennünk, és ez az igazság: nem szabad odébbállnunk, sem hátrálnunk, sem őrhelyünket
c elhagynunk, hanem háborúban is, törvényszék előtt is és másutt is mindenütt meg kell tennünk, amit csak parancsol a város és a haza, vagy pedig meggyőznünk őt, merre van az igazság, de erőszakoskodnunk nem istennek tetsző dolog sem anyánkkal, sem apánkkal szemben, de még sokkal kevésbé a hazánkkal szemben?" Mit felelünk erre, Kritónom? Igazat mondanak a törvények vagy nem?

KRITÓN

Úgy látom, igazat.

XIII. SZÓKRATÉSZ

„Vizsgáld meg hát, Szókratész – folytathatnák könnyen a törvények –, vajon igazunk van-e, mikor azt mondjuk, hogy avval, amit most megkísérelsz, igazságtalanságot szándékozol elkövetni ellenünk. Mert miután világra hoztunk, fölneveltünk, tanítottunk és részt juttattunk

d neked is meg minden más polgárnak is mindabból a jóból, amiből csak tudtunk, egyben azt is kijelentjük, hogy annak az athéninak, aki teljes jogú lett, s látja a város szokásait és bennünket, törvényeket, ha nem tetszünk neki, szabadságában áll óhajtása szerint vinni a vagyonát és eltávoznia, ahová csak akar. És közülünk, törvények közül, egyetlenegy sem fog útjában állni, és nem tiltja meg, ha valamelyikőtök valamely gyarmatra akar távozni, mert nem tetszünk neki mi és a város, vagy el akar költözni máshová: oda mehet, ahová akar, és a
e vagyonát is magával viheti. Aki azonban közületek itt marad, látva, hogy miképpen hozzuk mi az ítéleteket és más tekintetben is hogyan irányítjuk a várost, arról már azt mondjuk, hogy tettleg egyezett bele abba, hogy bármit parancsolunk, megteszi, s ha nem engedelmeskedik, azt mondjuk róla, hogy háromszorosan is igazságtalanságot követ el: először is, mert nem engedelmeskedik nekünk, noha mi vagyunk a szülei, másodszor, mert mi vagyunk a fölnevelői is, harmadszor, mert miután beleegyezett abba, hogy engedelmeskedni fog nekünk, nem engedelmeskedik, és nem is győz meg
52 a bennünket róla, ha valamit nem jól csinálunk; pedig mi csak javasoltuk neki, és nem durván róttuk ki rá, hogy megtegye a parancsainkat, hanem kettő közül engedtünk választást: vagy győzzön meg bennünket, vagy engedelmeskedjék – és ő egyiket se teszi.

XIV. Kimondjuk: ezek azok a vádak, amelyeknek te is kiteszed magad, Szókratész, ha megteszed azt, amit tervelsz, és nem legkevésbé az athéniak közül, hanem a legesleginkább." Ha pedig én megkérdezném: „Vajon miért?" – könnyen meglehet, hogy igazságosan azt vetik ellenem, hogy az összes athéniak közül a legesleginkább éppen én egyeztem bele ebbe a velük kötött szerződés-
b be. Ezt mondanák ugyanis: „Szókratész, hatalmas tanú-

bizonyságunk van ám arra, hogy tetszettunk neked mi és a város; mert nem tartózkodnál benne az összes athéniak közül ilyen különösen állhatatosan, ha nem tetszenénk neked különösképpen; mert még csak ünnepi kuldottségbe sem mentél ki a városból, kivéve egyszer Iszthmoszba, sem máshova sehova, hacsak nem azért, hogy csatába menjél, de még más utazást sem tettél soha, mint a többiek, s vagy sem támadt benned, hogy
c más várost és más törvényeket is megismerj, hanem elégségesek voltunk neked mi és a mi városunk; ennyire szerettél bennünket, és ennyire beleegyeztél, hogy a mi polgárunk légy; s minden más dolgaid mellett meg gyermekeket is nemzettél itt, mivelhogy tetszett neked a város. És hát azután még magának ennek a mostani perednek folyamán is szabadságodban állt volna száműzetést kérned, ha akartad volna, és akkor amit most a várossal szemben kísérelsz megtenni, a város beleegyezésével tetted volna. De te akkor ugyancsak szépen szónokoltál arról, hogy nem bosszankodsz, ha meg kell halnod, s inkább választod, mondtad, a halált, mint a száműzetést. És most nem restelled magad az akkori szavaid előtt, és nem is törődsz velünk, a törvényekkel,
d hanem megkísérelsz elpusztítani bennünket, és úgy cselekszel, ahogyan a leghitványabb rabszolga cselekednék: meg akarsz szökni szerződésünk és megegyezéseink ellenére, pedig megígérted, hogy életedet, mint polgár, hozzájuk igazítod. Legelőször is hát éppen erre felelj nekünk: vajon igazat szólunk-e, amikor azt állítjuk, hogy tettel és nem szóval egyeztél bele abba, hogy mint polgár, szerintünk élsz, vagy nem igazat?" Mit mondjunk erre, Kritónom? Mást-e, mint azt, hogy igazuk van?

KRITÓN

Azt kell mondanunk, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

„Így tehát – mondhatnák – valóban megszeged a velünk kötött szerződést és egyezséget, pedig hát nem kényszerűségből értettél egyet velünk, s nem is azért, mert becsaptak, vagy mert túlságosan rövid idő alatt kényszerültél határozni, hanem hetven éved volt rá, s ezalatt eltávozhattál volna, ha nem tetszettünk volna neked, s ha nem tartottad volna igazságosnak megegyezéseinket. De te sem Lakedaimónt nem választottad inkább, sem Krétát,* amelyekről pedig gyakorta mondogattad, hogy törvényeik jók, sem más görög vagy barbár várost, hanem kevesebbszer távoztál ebből a városból, mint akár a sánták, a vakok vagy egyéb nyomorékok: ennyire tetszett minden más athéni közül éppen neked ez a város és mi is, a törvények, ez nyilvánvaló – hiszen kinek is tetszenék város a törvényei nélkül? És most mégsem maradsz meg az egyezségeink mellett? Megmaradsz mellettük, Szókratész, legalábbis, ha ránk hallgatsz; s nem válsz nevetségessé azáltal, hogy elhagyod a várost.

XV. Vizsgáld csak meg, ha megszeged egyezségeinket s vétesz ellenük, mi jót téssz akkor magaddal és a hozzád tartozókkal. Mert hogy a hozzád tartozókat az a veszedelem fenyegeti, hogy nekik maguknak is menekülniük kell, hogy elvesztik városukat és vagyonukat, az csaknem bizonyos; te magad pedig először is, ha valamelyik szomszéd városba mégy, akár Thébába, akár Megarába – hiszen mindkettőnek jó törvényei vannak –, úgy érkezel majd oda, Szókratész, mint az ő államuk ellensége, s akinek csak gondja van a maga városára, görbe szemmel néz majd rád, mert a törvények megrontójának tart, és megerősíted a bíráid hitét is, hogy, úgy

látszik, helyesen hozták ítéletüket: mert aki megrontója a törvényeknek, arról nagyon is elhihető, hogy megrontója a fiatal és tapasztalatlan embereknek is. Vagy talán messze kerülöd a jó törvényű városokat és a leginkább törvényes rendben élő embereket? És ha így téssz, érdemes lesz élned? Vagy pedig közeledsz hozzájuk, és olyan szégyentelen leszel, hogy fejtegetésekbe bocsátkozol előttük – ugyan milyen fejtegetésekbe, Szókratész? Vagy talán olyanokba, amilyenekbe itt is, hogy az erény és az igazságosság a legnagyobb kincse az embernek, s
d a törvényesség és a törvények? S nem gondolod, hogy csúfnak tetszik majd Szókratész cselekedete? Pedig ezt kellene gondolnod. Vagy eltávozol ezekről a vidékekről, s Thesszáliába költözöl Kritón vendégbarátaihoz, ott azután igazán nagy a rendetlenség és féktelenség, s meglehet, hogy nagy élvezettel hallgatják meg, ha elmondod, milyen nevettető módon surrantál ki a börtönből, álöltözetben, állatbőrt öltve, vagy másvalamit, már amilyen mezt öltenek magukra a szökevények, és hogyan
e változtattad el az alakodat. De hogy öregember létedre, akinek az életből a természet rendje szerint amúgy is kevés ideje van hátra, merészkedtél ilyen csúf mohósággal ragaszkodni az élethez, hogy ezért a legnagyobb törvényeket megszegted, ezt nem akad, aki majd fölemlíti? Lehet, hogy nem, ha senkit meg nem bántasz; de ha megbántasz valakit, akkor majd sok mindent hallgathatsz, Szókratész, ami méltatlan hozzád. Mindenki előtt megalázkodva, rabszolgaéletet élsz majd – s mit téssz? Vagy jól élsz majd Thesszáliában, mintha csak lakomázgatni mentél volna oda? És hát azok a fejtegetéseid az igazságosságról és a többi erényről ugyan hova lesznek?
54 a De hiszen te a gyermekeidért kívánsz élni, hogy őket fölnevelhesd és tanithasd. Hogyan? Talán Thesszáliába viszed, ott neveled és tanítod őket, idegenekké teszed,

hogy még ebben az élvezetben is részesüljenek tőled? Vagy ezt ugyan nem teszed, s ők itt nevelkedve jobban nevelkednek és tanulnak, ha te életben vagy, még ha nem vagy is velük? Mert hiszen a barátaid majd gondoskodnak róluk. Hát ha Thesszáliába költözöl, gondoskodnak róluk, és ha a Hadészba költözöl, akkor már nem
b gondoskodnak róluk? De bizony, ha csak valamit is érnek ezek a te úgynevezett barátaid, akkor hinnünk kell, hogy igen.

XVI. Tehát, Szókratész, hallgass ránk, nevelőidre, és se a gyermekeidet ne becsüld többre, sem az életet, sem más egyebet, mint az igazságot – hogy majd a Hadészba érkezve mind e tekintetben jól tudd védeni magadat az ott uralkodók előtt: mert, úgy tetszik, hogy itt sem lesz számodra, sem bárki számára a tieid közül jobb, igazságosabb és szentebb, ha amúgy cselekszel, és odaérkezve sem lesz számodra jobb. Most ugyan igazságtalanságot
c szenvedve távozol, de nem mi okozzuk ezt, a törvények, hanem az emberek; ha azonban oly csúfosan megszöksz, s az igazságtalanságért igazságtalansággal, a gonosztettért gonosztettel fizetsz, és a szerződést és egyezségeket, melyeket velünk te magad kötöttél, megszeged, és azokkal mívelsz rosszat, akikkel legkevésbé kellene, magaddal, barátaiddal, hazáddal és velünk, akkor mi is megneheztelünk rád, míg élsz, odalent pedig a mi testvéreink, a Hadész-beli törvények jóindulat nélkül fogadnak majd téged, tudva, hogy hiszen bennünket is megkíséreltél
d elveszíteni, amennyire csak telt tőled. Rá ne vegyen hát valahogy Kritón arra, hogy azt tedd, amit ő mond, és ne azt, amit mi."

XVII. Tudd meg jól, kedves barátom, Kritón, hogy úgy tetszik nekem, mintha ily szavakat hallanék, mint ahogyan a korübasz-papok fuvolahangokat vélnek hallani; s bennem e beszédek hangja éppen úgy bong, s

nem engedi, hogy másokra hallgassak; tudd meg tehát, hogy mivel nekem mindez úgy tetszik, ha ellene szólsz, hasztalan szólsz. Mégis, ha úgy véled, többre mehetsz, csak beszélj.

KRITÓN

Nincs mit mondanom, kedves Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Hagyd hát abba, kedves Kritón, s cselekedjünk így, mert az isten is erre vezérel.

GORGIASZ

PETERFY JENO FORDÍTASA

447 a I. KALLIKLÉSZ

Te is úgy jártál, Szókratész, mint aki akkor nyúl fegyverhez, ha nincs már itt az ellenség.

SZÓKRATÉSZ

Hogyhogy, hát késtem? A közmondás szerint: már ünnep után vagyunk?

KALLIKLÉSZ

S milyen ünnep után! Gorgiasz épp az imént sok szépet beszélt.

SZÓKRATÉSZ

Khairephón társam az oka, hogy elkéstem. Soká ott fogott a piacon.

b KHAIREPHÓN

Nem baj, Szókratészom! Segítek rajta; Gorgiasz nekem jó barátom, s előttünk is kimutatja majd tudományát; ha tetszik, most, vagy ha kívánod, egy közelebbi alkalommal.

KALLIKLÉSZ

Hogyan, Khairephón? Gorgiaszt akarja hallgatni Szókratész?

KHAIREPHÓN

Épp emiatt jövünk.

KALLIKLÉSZ

Úgy gyertek el hozzám, amikor tetszik. Gorgiasz nálam szállt meg, s ott majd beszél előttetek is.

SZÓKRATÉSZ

c Helyesen, Kalliklészem. De lesz-e kedve velünk társalogni? Mert szeretném tőle megtudakolni, hogy tulajdonképpen mire való az ő művészete, s hogy mit hirdet, mit tanít. Egyéb beszédeit – mint te is mondtad – halaszthatja máskorra.

KALLIKLÉSZ

Legjobb lesz őt magát kérdezni, Szókratész! Előadásának az volt egyik érdekes pontja, hogy minden jelenlévőt felszólított, kérdezzenek tőle bármit, mert ő mindenre megfelel.

SZÓKRATÉSZ

Ez már derék. Hát csak kérdezd őt, Khairephón.

KHAIREPHÓN

Mit kérdezzek?

d SZÓKRATÉSZ

Azt, hogy micsoda.

KHAIREPHÓN

Hogy értsem ezt?

SZÓKRATÉSZ

Mintha például cipőkészítő volna, s azt felelné, hogy cipész. Értesz?

II. KHAIREPHÓN

Értelek, s majd így kérdezek: „Igaz-e, Gorgiasz, amit ez a Kalliklész beszél, hogy azt hirdeted, nincs olyan kérdés, melyre ne tudnál megfelelni."

GORGIASZ

448 a Igaz, Khairephón! Épp most is azt hirdetem, s mondhatom, már évek óta nem hozott senki zavarba kérdéseivel.

KHAIREPHÓN

Valóban nagyon könnyű lehet neked a felelés, Gorgiasz.

GORGIASZ

Azonnal próbára tehetsz, Khairephón.

PÓLOSZ

Zeuszra, ha akarod, Khairephón, inkább velem tégy így. Gorgiasz, úgy tűnik, fáradt, mert sokat beszélt már az előbb.

KHAIREPHÓN

Hogyhogy, Pólosz? Azt gondolod, hogy te Gorgiasznál jobban válaszolsz?

PÓLOSZ

b Azzal ne törődj, elég, ha neked megfelelően felelek.

KHAIREPHÓN

Igazad van. Felelj hát, ha kedved tartja.

PÓLOSZ

Kérdezz!

KHAIREPHÓN

Íme: ha Gorgiasz ugyanabban a művészetben volna jártas, melyben testvére, Hérodikosz, hogyan nevezhetnénk őt joggal? Nemde ugyanazzal a névvel?

PÓLOSZ

Kétségkívül.

KHAIREPHÓN

Helyesen mondanánk hát orvosnak?

PÓLOSZ

Helyesen.

KHAIREPHÓN

Hát ha azt a művészetet értené, melyet Arisztophón, Aglaophón fia vagy annak testvére művel, minek kellene őt neveznünk?

c PÓLOSZ

Világos, hogy festőnek.

KHAIREPHÓN

Milyen művészetben való jártassága után adjuk meg hát Gorgiasznak az őt megillető nevet?

PÓLOSZ

Khairephón barátom! Sok művészet van az emberek közt, ezeket tapasztalatok alapján hozták létre. Mert a tapasztalat vezérli életünket a művészet szerint, a tapasztalatlanság ellenben a véletlen sors szerint. E sok művészet közül egyikünk ezt, másikunk azt, ez így, az úgy sajátítja el, a legkiválóbbakat pedig a legkiválóbbak.

Ezek közé tartozik Gorgiasz is, és a legszebb művészet jutott osztályrészéül.

d III. Szókratész

Úgy látom, Gorgiasz, Pólosz jól érti, hogyan kell fűzni a szót, de azért mégsem tette meg, amit Khairephónnak ígért.

Gorgiasz

Ugyan mit, Szókratész?

Szókratész

Nemigen vettem észre, hogy felelt volna a kérdésre.

Gorgiasz

Hát kérdezd te őt, ha úgy kívánod.

Szókratész

Nem kívánom, ha volna kedved magadnak felelni; téged ugyanis sokkal szívesebben kérdeznélek. Mert már az eddigiekből is látom: Pólosz inkább az úgynevezett rétorikában gyakorolta magát, mint a párbeszédben.

e Pólosz

Miből következteted ezt, Szókratész?

Szókratész

Abból, Pólosz, hogy Khairephón kérdésére, milyen mesterségben jártas Gorgiasz, te magasztalni kezdted tudását, mintha ócsárolta volna valaki, de nem mondtad meg mégsem, hogy tulajdonképpen micsoda az.

Pólosz

Nem feleltem-e, hogy a legszebb?

SZÓKRATÉSZ

Sőt éppen. De senki sem kérdezte, hogy milyen a Gorgiasz művészete, hanem hogy melyik az, s milyen nevet adunk Gorgiasznak. Amint szépen s röviden feleltél az
449 a imént Khairephónnak az eléd terjesztett példákra, úgy felelj most is: mi tulajdonképpen Gorgiasz művészete, s hogyan nevezzük őt magát? De inkább te magad mondd meg nekünk, Gorgiasz, melyik művészetben vagy jártas, s ennek révén minek nevezzünk?

GORGIASZ

Művészetem a szónoklás, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Tehát szónoknak mondunk?

GORGIASZ

Éspedig jelesnek, kedves Szókratészom, ha ugyan olyannak akarsz nevezni, amilyen – Homérosszal szólva – lenni dicsekszem.*

SZÓKRATÉSZ

Hogyne akarnálak!

GORGIASZ

Akkor hát nevezz olyannak!

b SZÓKRATÉSZ

S másokat is szónokká tudsz nevelni?

GORGIASZ

Ajánlkozom is rá, nemcsak itt, hanem másutt is.

Szókratész

Csak arra kérlek, folytasd továbbra is úgy a beszélgetést, mint most: hol kérdezve, hol felelve; a hosszú fejtegetéseket pedig, amilyenbe Pólosz fogott az imént, hagyd máskorra! De aztán szavadnak állj, s röviden felelj!

Gorgiasz

c Csakhogy némely felelet, Szókratész, hosszabb kifejtést kíván. De mindegy, a lehető rövidségre törekszem. Mert azzal is dicsekszem művészetemben, hogy senki nálam rövidebben nem fejezi ki magát.

Szókratész

Erre van éppen szükségünk, Gorgiasz. Adj most példát rövidszavúságodról; a hosszabb beszédet halaszd máskorra.

Gorgiasz

Ám legyen, s be fogod vallani, hogy rövidebb szavút nem hallottál soha.

IV. Szókratész

d A dologra tehát. Azt mondod, a szónoklás művészetének vagy tudója, s szónokká tudsz képezni mást is. Ugyan mi a szónoklás tárgya? Mint ahogy a szövés, nemde, ruhák készítésére vonatkozik?

Gorgiasz

Arra.

Szókratész

A zene dallamok szerzésére?

Gorgiasz

Arra.

SZÓKRATÉSZ

Hérára mondom, bámulom feleleteidet; nem is lehetnének rövidebbek.

GORGIASZ

Tartok is rá, hogy kiválóan tegyem a dolgom.

SZÓKRATÉSZ

Dicsérlek érte. Most már a szónoklásról is így felelj: az milyen dolgoknak a tudása?

GORGIASZ

A beszédekének.

e SZÓKRATÉSZ

Csakhogy milyen beszédekének, Gorgiasz? Olyanokénak-e, melyek megtanítják a beteget, hogy milyen életmód mellett fog felgyógyulni?

GORGIASZ

Nem.

SZÓKRATÉSZ

Tehát nem mindenféle beszédre vonatkozik a szónoklás?

GORGIASZ

Nem bizony.

SZÓKRATÉSZ

De megtanítja az embereket beszélni?

GORGIASZ

Meg.

SZOKRATESZ

S elmélkedni is arról, amiről beszélünk?

GORGIASZ

Kétségkívül.

SZOKRATESZ

450 a De nem tesz-e az orvosi mesterség* is, mint említettük, képessé rá, hogy a betegekről beszéljünk s elmélkedjünk?

GORGIASZ

De, szükségképpen.

SZOKRATESZ

Így hát az orvostudomány is beszédekre vonatkozik?

GORGIASZ

Természetesen.

SZOKRATESZ

Éspedig a betegekkel foglalkozó beszédekre?

GORGIASZ

Bizonnyal.

SZOKRATESZ

De nem vonatkozik-e a testgyakorlás is beszédekre, amelyek a test jó vagy rossz mivolta körül forognak?

GORGIASZ

Dehogynem.

Szókratész

b S így vagyunk a többi művészettel is, Gorgiasz! Beszédekre vonatkoznak mindannyian. E beszédek tárgya pedig az a dolog, melynek művészetéről épp szó van.

Gorgiasz

Úgy látszik.

Szókratész

Miért nem nevezed hát a többi művészetet is szónoklásnak, ha beszédekre vonatkozik, mikor a magadét, mert beszédekre vonatkozik, szónoklásnak mondod?

Gorgiasz

Azért, Szókratész, mert a többi művészetnél a tudás úgyszólván kézügyességen s más ilyen fogásokon fordul meg; a szónoklásnál az ilyen kézművesség számba sem
c jön, mert az egyedül csak beszéddel tesz és végez mindent. Ezért mondom – s bizony helyesen mondom –, hogy a szónoklásnak tárgya maga a beszéd.

V. Szókratész

Kezdem már érteni a dolgot, s nemsokára majd világosabban is látok. Felelj csak: nemde vannak művészeteink?

Gorgiasz

Vannak.

Szókratész

S mind e művészetek közül némelyek sok fáradságot s csak kevés szót kívánnak meg; mások pedig elvannak minden szó nélkül, úgyhogy feladatukat teljes csendben meg lehet oldani; ilyen a festészet, szobrászat s még sok

d más. Úgy látszik, az ilyenfélékről mondod, hogy a szónoklásnak semmi köze hozzájuk. Igaz?

GORGIASZ

Nagyon jól megértettél, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Vannak aztán olyan művészetek, melyek mindent szóval végeznek, s egyéb cselekvésre csak kevés vagy éppen semmi szükségük nincs. Ilyen a számtan, a mértan, az ostáblázás; ilyen még sok más művészet, melyek közül
e egyeseknek éppannyi beszédre van szüksége, mint egyéb cselekvésre; a legtöbbje azonban csak a szóhoz tartja magát, s beszéddel tesz és végez mindent. Ezek sorába valónak mondod – úgy látszik – a szónoklást.

GORGIASZ

Eltaláltad.

SZÓKRATÉSZ

De azért, úgy gondolom, a felsoroltak egyikét sem akarod szónoklásnak nevezni. Bár ha valaki betű szerint venné állításodat: hogy a szónoklás kizárólag beszédekre vonatkozik, s ha szavaidat gáncsolni akarná, azt kérdezhetné tőled: „Szónoklásnak nevezed tehát a számtant, Gorgiasz?" Én azonban azt hiszem: sem a számtant, sem a mértant nem nevezed annak.

451 a GORGIASZ

S nem csalódol, Szókratész; úgy értesz, amint kell.

VI. SZÓKRATÉSZ

Akkor hát adj teljesen kielégítő választ kérdésemre. Mivel a szónoklás azon művészetek egyike, melyek főleg a

beszédet használják, s mivel van sok más is ilyenféle:
kíséreld meg meghatározni, mire vonatkozva végzi fel-
b adatát beszédekkel a rétorika? Ha például engem kérdezne valaki a felsorolt művészetek valamelyikéről: „Mely művészet a számok tana, Szókratész?", azt felelném neki, mint előbb nekem te: „Azok közül való, melyek feladatukat beszéddel végzik." S ha tovább kérdezne: „Mire vonatkozó beszédekkel?", azt felelném: „A páros és páratlan számokra, s azok nagyságára vonatkozókkal." Ha újra kérdezne: „Mily művészetet nevezel számtannak?", azt felelném, hogy azt, amelyik mindent beszéddel intéz. És ha rákérdezne: „Milyen vonatkozásban?", úgy felelnék, mint a népgyűléseken a jegyzők:*
c „Ugyanegyről van szó": ami a számtanra illik, illik a számvetés tanára is; mert mindkettőnek egy a tárgya, a páros és a páratlan; a különbség csak az, hogy a számítások tana még azt is vizsgálja, miként viszonylik a páros és páratlan nagyság tekintetében önmagához és egymáshoz. Ha pedig valaki a csillagászatról kérdezősködnék, s feleletemre – hogy ez is beszéddel végez mindent – azt mondaná: „De hát mire vonatkoznak a csillagászat beszédei, Szókratész?", azt felelném: a csillagok, a nap s a hold mozgására s arra, hogy viszonylanak gyorsaság tekintetében egymáshoz.

GORGIASZ

Helyesen beszélnél Szókratész.

d SZÓKRATÉSZ

Kövesd hát példámat, Gorgiasz. A szónoklás a mindent beszéddel végző s intéző művészetek közül való, nemde?

GORGIASZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Mondd most: mely dolgok azok, melyekre a rétorika alkalmazta beszédek vonatkoznak?

GORGIASZ

Az emberi életnek legnagyobb s legfontosabb dolgaira, Szókratész.

VII. SZÓKRATÉSZ

e Ej, Gorgiasz, amit mondasz, megint csak kétséges, és nem világos. Hisz hallottad te is lakomákon énekelni, hogy legfontosabb az egészség, utána a szépség; a harmadik pedig, mint ama dal költője* mondja, a csalás nélkül szerzett vagyon.

GORGIASZ

Hallottam hát; de mire mondod ezt?

452 a SZÓKRATÉSZ

Erre, íme. Eléd állnak mesterei azon javaknak, melyeket a dalköltő úgy dicsért: az orvos, a tornamester s a pénzkufár. És szól először az orvos: „Vigyázz, Szókratész! Gorgiasz megcsal. Az ember legfőbb java nem az ő művészetének tárgya, hanem az enyémé." S ha kérdezném: „Ki vagy te, hogy így beszélsz?", azt felelné: „Az orvos." „Hogyan? Hát a te művészeted munkája a leg-
b főbb jó?" „Az egészség, Szókratész – mondaná –, mi lehetne más az egészségnél nagyobb jó az embereknek?" Aztán előáll a tornamester: „Én csodálkoznám legjobban, ha Gorgiasz művészetével nagyobb jót mutathatna föl, mint én az enyémmel." S ha erre kérdezném: „Hát te ki vagy, barátom, s mi a munkád?" „Tornamester – felelné –, munkám pedig az, hogy az emberek testét széppé, erőssé teszem." A tornamester után a kalmár

c következik, s megvetve a többit, így szól: „Ítélj magad, Szókratész! Mutathat-e a vagyonnál nagyobb jót Gorgiasz vagy bárki más?" S ha erre kérdeném: „Hát te szerzed a gazdagságot?" „Én" – felelné. „S mi vagy?" „Pénzkufár." „Hát a vagyont tartod a legfőbb jónak?" „Azt én" – mondaná. S ha most erre azt a választ adnánk: „Pedig Gorgiasz itt ellenkezőleg azt állítja, hogy az ő művészete nagyobb jónak okozója, mint a tiéd",
d bizonyosan azt vetné ellene: „Mi hát az a nagyobb jó? Erre feleljen Gorgiasz!" Képzeld el, Gorgiaszom, hogy ilyen kérdésekkel jövünk eléd, én is, ezek is, felelj most, mi hát az a szerinted legfőbb jó, amelynek mesteréül állítod magad?

GORGIASZ

Az, Szókratész, ami általában is a legfőbb jó, mert szabaddá teszi az embert, s biztosítja uralmát mások fölött a saját városában.

SZÓKRATÉSZ

Minek nevezed tehát?

e GORGIASZ

A legfőbb jó az a képesség, hogy beszédeinkkel meggyőzzük a bírákat a törvényszéken, a tanácsnokokat a tanácsban, a polgárokat a népgyűlésen vagy egyéb politikai célú összejöveteleken. A beszéded hatalmával szolgáddá teszed az orvost, szolgáddá a tornamestert. Arról a pénzkufárról pedig ki fog tűnni, hogy nem magának gyűjti a vagyont, hanem neked, aki értesz hozzá, hogyan kell szónokolni s a tömeget okoskodással meggyőzni.

VIII. SZÓKRATÉSZ

453 a Most végre pontosan meghatároztad, Gorgiasz, milyen

művészetnek tartod a szónoklást. Ha jól értem, a rábeszélés művészetének mondod, amelynek egész működése és fő törekvése a rábeszélésben végződik. Vagy azt állítod, hogy még többre is képes, mint meggyőződést támasztani a hallgatók lelkében?

GORGIASZ

Nem. Nézetem szerint egészen helyesen határoztad meg. Fő törekvése csakugyan az.

SZÓKRATÉSZ

b Most hallgass rám, Gorgiasz, mert elhiheted, hogy ha valakivel beszélgetek, valóban végére akar járni annak, amiről szó van: én ilyen vagyok. Úgy vélem, te is.

GORGIASZ

És mire való mindez?

SZÓKRATÉSZ

Azonnal megmondom. Ma még nem tudom ugyan világosan, hogy mi az a szónoki rábeszélés és milyen tárgyakra vonatkozik; de már gyanítom, mit akarsz mondani róla. Azért mégis fölteszem a kérdést: milyen az a c rábeszélés, amely a szónoklásból ered, s milyen tárgyakra vonatkozik? Hogy gyanításom ellenére sem mondom ki véleményemet, hanem téged kérdezlek: azt nem a kedvedért teszem, hanem nyomozásunk javára, hogy így jobban tisztázhassuk a szóban forgó ügyet. S nem látod-e be, hogy méltán kérdezlek? Ha például tudni akarnám, milyen festő Zeuxisz, s te azt felelnéd: „alakok festője", nem helyesen kérdeznélek-e tovább: „Milyen alakokat fest és milyen anyagra?"

GORGIASZ

De helyesen kérdeznél.

d SZÓKRATÉSZ

És nemde azért, mert vannak festők, akik sokféle alakot is festenek?

GORGIASZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

De ha Zeuxiszon kívül más festő nem volna, feleleted kielégítene.

GORGIASZ

Ki.

SZÓKRATÉSZ

Mondd meg hát a szónoklásról is: vajon egyedül csak az tud-e rábeszélni vagy más művészetek is? Értem pedig ezt a következőképpen: aki valami dologra tanít, rábeszéli-e azt, akit tanít, vagy nem?

GORGIASZ

De mennyire, Szókratész!

e SZÓKRATÉSZ

Hogy az említett művészetekre térjünk: vajon a számtan s a számtudós megtanítja-e az embert arra, hogy milyen nagyok a számok?

GORGIASZ

Természetesen.

SZÓKRATÉSZ

Ennélfogva rá is beszél?

GORGIASZ

Rá.

SZÓKRATÉSZ

Ennélfogva a számtan is a rábeszélés művészete?

GORGIASZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

S ha megkérdezné valaki, hogy milyen és milyen tárgyra irányuló a rábeszélése, azt felelnénk neki: arra, mely
454 a arra tanít, hogy milyen nagy a páros és páratlan. S így az említett művészetekről, valamennyiről kimutathatjuk, hogy rábeszélést kelt, és azt is, hogy milyen s mi körül. Vagy nem?

GORGIASZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Ennélfogva nem egyedül a szónoklás tud rábeszélni?

GORGIASZ

Igazat beszélsz.

IX. SZÓKRATÉSZ

Ha tehát a többi művészet is ért hozzá, itt is, mint a festő körül, méltán föltehetjük a kérdést: milyen és mely tárgyra vonatkozó rábeszélést kelt a szónoklás? Vagy
b nem helyes a kérdésem?

GORGIASZ

De helyes.

SZÓKRATÉSZ

Felelj hát, Gorgiasz, ha ez a véleményed.

GORGIASZ

A szónoklás azon rábeszélés művészete, melyre, mint már mondtam, a törvényszék előtt s egyéb gyülekezetekben van szükségünk, rábeszélése tárgya pedig a jogos és jogtalan.

SZÓKRATÉSZ

Én is gyanítottam, Gorgiasz, hogy azt a rábeszélést s a rábeszélésnek ilyen tárgyát érted. De azért ne csodálkozz, ha megint olyan kérdést vetek fel, melyre egész világos a felelet. Nem miattad teszem ezt, hanem hogy beszélgetésünk illő rendjét-módját meg ne zavarjam, és hogy mondanivalónkat puszta gyanításra el ne kapjuk egymás elől, s te a magad ügyét föltevéseid értelmében tetszésed szerint kifejthesd.

GORGIASZ

Nézetem szerint helyesen cselekszel így, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Úgy hát vizsgálódjunk a következőkről. Mondhatjuk-e azt, hogy valamit „tudunk"?

GORGIASZ

Mondhatjuk.

SZÓKRATÉSZ

Hát azt, hogy „hiszünk"?

GORGIASZ

Azt is.

Szókratész

Vajon egyet jelent-e a „tudunk" és a „hiszünk"? Egy-e tudás s hit, vagy különböző?

Gorgiasz

Véleményem szerint különböző, Szókratész.

Szókratész

Helyesen vélekedel. Azonnal fel is ismerheted őket, mert ha kérdezné valaki: „Van-e igaz és hamis hit, Gorgiasz?", azt hiszem, azt felelnéd: van.

Gorgiasz

Jól mondod.

Szókratész

S tovább? Van-e igaz és hamis megismerés?

Gorgiasz

Éppenséggel nincs.

Szókratész

Világos tehát, hogy a két dolog nem azonos.

Gorgiasz

Igazat beszélsz.

e Szókratész

De azért rábeszélés kellett annak is, aki megtanult valamit, akárcsak annak, aki elhisz valamit?

Gorgiasz

Ez már úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Ha tetszik tehát, két fajtáját különböztethetjük meg a rábeszélésnek: az egyik hitet kelt tudás nélkül, a másik tudást.

GORGIASZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Vajon melyik rábeszélést kelti a szónoklás a törvényszék előtt s egyéb helyeken a jogos és jogtalan körül? Azt-e, mely hitet ad tudás nélkül, vagy azt, amely tudást?

GORGIASZ

Világos, Szókratész: azt, amely hitet ad.

455 a SZÓKRATÉSZ

A szónoklás tehát, úgy látszik, az elhitető rábeszélés művészete, nem pedig az oktató rábeszélésé a jogos és jogtalan ügyében.

GORGIASZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Ennélfogva a szónok nem oktatja a törvényszéket s a tömeget arra, hogy mi jogos, mi jogtalan, hanem azt is, ezt is csak elhiteti velük. Annyi népet ily rövid idő alatt oly nagy dologra meg sem taníthatna!

GORGIASZ

Nem bizony.

X. Szókratész

b Nos, mit is mondjunk hát a szónoklásról? Én magam még nem vagyok tisztában vele. Ha gyűlést tartanak e városban, hogy orvost válasszanak vagy hajóácsot, vagy más mesterembert: nemde a szónok ilyenkor nemigen fog tanácsot adni? Mert világos, hogy minden ilyen választásnál a legképzettebbet kell kiszemelni. Ha pedig körfalak vagy kikötők, vagy hajógyárak építéséről van szó, akkor is csak az építéshez értők adnak tanácsot. Mikor pedig az a kérdés, hogy ki legyen a hadvezér, milyen állást foglaljunk el az ellenség ellen, milyen helyeket szálljunk meg: akkor meg a hadvezérségben jártac sak szava dönt, nem a szónoké. Vagy mit szólsz ehhez, Gorgiasz? Mivel magad is szónoknak nevezed magadat, s állítod, hogy másokat is szónokká képzel: legjobb lesz nálad kérdezősködni művészeted felől. S úgy nézz most engem, hogy hasznodat is akarom. Hátha van itt közöttünk egynéhány, aki tanítványod szeretne lenni – s úgy látom, sokan is vannak –, csakhogy nincs bátorsága kérd dezni. Vedd hát úgy, mintha nevükben is kérdeznélek: „Mit nyerünk vele, Gorgiasz, ha hozzád szegődünk? Miről tudunk majd tanácsot adni a városnak? Csak a jogosról s jogtalanról, vagy azon ügyekről is, melyeket az imént említett Szókratész?" Próbálj meg felelni nekik.

Gorgiasz

e Meg is kísérlem, Szókratész, s világosan kifejtem a szónoklás teljes hatalmát; nagyon jó nyomra vezettél. Azt csak tudod, hogy az athéniak hajógyárai, falai meg kikötői Themisztoklésznek s részben Periklésznek tanácsára épültek, nem pedig a mesteremberek szavára.

SZÓKRATÉSZ

Themisztoklészről így beszélik, Gorgiasz! Azt meg saját fülemmel hallottam, mikor Periklész indítványozta, hogy a középső falat fölépítsük.

456 a GORGIASZ

S nem veszed-e észre, hogy az imént szóba esett választásoknál is mindig a szónokok adnak tanácsot, s itt is az ő véleményük dönt?

SZÓKRATÉSZ

Épp efölötti bámulatomban kérdezem újra, Gorgiasz: mi hát tulajdonképpen a szónoklat hatalma? Mert valami megmagyarázhatatlan nagynak tűnik előttem, ha így tekintem.

XI. GORGIASZ

Hátha még amúgy igazában ismernéd, Szókratész, ha tudnád, hogy úgyszólván az összes többi művészet min-
b den képességét magában foglalja! Mondok neked erre döntő bizonyítékot. Testvérem és más orvosok kíséretében nemegyszer mentem már oly beteghez, aki sem orvosságot nem akart bevenni, sem vágatni vagy égettetni nem engedte sebét. Beszélhetett az orvos. Végre nekem kellett előállnom, s én rábeszéltem a beteget, és nem más művészettel, hanem a puszta szónoklással. Azt is állítom, hogy ha egy szónok és egy orvos egy városba vetődne, és ketten a népgyűlésen vagy más tömeg előtt vitára kelnének arról, hogy melyiket kell orvosnak vá-
c lasztani, az orvosra rá se hederítenének, hanem ha akarná, a szónokot választanák meg orvosnak. S bármely más művésszel szemben is a szónoké lesz az elsőség a tömeg előtt; mert nincs dolog, amiről a szónok a sokaságnak ne tudna meggyőzőbben beszélni, mint más em-

berfia. Íme ilyen s ily nagy hatalma van a szónoklásnak.
d Csakhogy úgy kell ám használnunk, Szókratész, mint másféle versenyzési képességünket is, hiszen azt sem kell azért valamennyi ember ellen bevetnünk. Ha megtanultunk ökölléssel vívni, egész testtel birkózni vagy teljes fegyverzettel síkraszállni, úgy, hogy túlteszünk baráton, ellenségen: azért még jó embereinket ütni, vágni, megölni nem szabad. Ha pedig valaki a tornaiskolában izmos testű s kemény öklű lett, azután atyját veri vagy anyját, vagy valamelyik családjabelit, barátját: Zeuszra!,
e azért nem kell ám a tornamestereket s a fegyveres vívás tanítóit gyűlölni s a városból kiűzni. Mert ezek jogos használatra adták át a mesterséget ellenségeink és bántalmazóink ellen: védelemre, nem pedig támadásra; s csak akik a másik oldalról fogják meg a dolgot, élnek
457 a vissza erejükkel és művészetükkel. Nem a tanítók károsak tehát, s nem a művészet káros és oka a bajnak, hanem azok, akik visszaélnek vele. Ez az eset a szónoklással is. Mert bár a szónok is mindenki ellen síkraszállhat s mindenről képes szólni, úgyhogy nincs dolog,
b miről ne a legmeggyőzőbben tudna beszélni a tömegeknek: azért azonban, habár tehetné, neki sem szabad megfosztania tekintélyétől sem az orvost, sem a többi szakembert; hanem méltóan kell használnia a szónoki, valamint a versenyzési ügyességét. Ha pedig szónokká lett valaki, s e hatalmával és művészetével jogtalankodik: tanítóját azért nem kell gyűlölni s a városból kiűzni.
c Mert az jogos használatra adta át művészetét, ő azonban ellenkezőre fordítja. Igazán gyűlölni, kiűzni, megölni tehát csak a művészetével visszaélő tanítványt lehet, de nem a tanítót.

XII. Szókratész

Úgy gondolom, Gorgiasz, hogy te is már sok vitatkozás-

ban vettél részt, s szembetűnhetett neked a következő körülmény. A beszélgetők nemigen szokták szabatosan
d meghatározni a vitatkozás tárgyát, hogy így egymáson okulva, egymást oktatva juthassanak a kérdés végére. Hanem ha ellentmondás támad közöttük, s az egyik azt mondja, hogy ellenfele nem beszél helyesen vagy világosan: összezördülnek, és ráfogják egymásra, hogy irigységből, puszta ellenkezésből állítanak valamit, nem pedig a szóban forgó tárgy kiderítésére. Vannak, kik végül rútul összekapnak, egymást csúfolják, szidalmaz-
e zák, úgyhogy a jelenlevők szinte restelkednek, hogy ilyen embereket figyelmükre méltattak. S miért mondom most ezt? Mert úgy látom, hogy abból, amit a szónoklásról először megjegyeztél, nemigen következik s vele nemigen egyezik az, amit most beszélsz. Ha mármost megcáfollak, attól tartok, majd azt hiszed: kötekedésből beszélek, és nem a dolog megvilágítására, hanem
458 a ellened. Ha te is azon emberek sorából vagy, akikéből én, nagyon szívesen kereszttűzbe veszlek; de ha nem, inkább abbahagyom a dolgot. S milyen emberekhez tartozom én? Azokhoz, akik szívesen veszik a cáfolatot, ha nem mondanak igazat, de szívesen cáfolnak is, ha másvalaki hibázza el; s azokhoz, kiknek a megcáfoltatás semmivel sem kellemetlenebb, mint a cáfolás. Sőt a megcáfoltatást annyival nagyobb jónak tartom, amennyivel jobb, ha az ember maga szabadul meg a legnagyobb rossztól, mintha mást szabadít meg. S azt hiszem, nagyobb rossz nem is érhetné az embert, mint a
b hamis vélemény épp arról, ami most szóban forog. Ha te is ilyen embernek vallod magad, úgy folytassuk a beszélgetést; ha azonban azt gondolod: ne vitassuk tovább, ám legyen, hagyjuk abba.

GORGIASZ

De bizony vallom, hogy én is olyan vagyok, Szókratész barátom, amint te ezt bemutattad. Csakhogy tekintetbe kell vennünk a jelenlevőket is. Már jóval előbb, hogy eljöttetek, sokat magyarázgattam nekik; beszélgetésünk
c pedig, ha folytatjuk, ki tudja, mily hosszan elnyúlhat. Gondoljunk hát velük is, hogy ne tartsunk vissza senkit, ha másra volna kedve.

XIII. KHAIREPHÓN

Barátaink zajából, íme, megérthetitek, Gorgiasz és Szókratész, mennyire vágynak tovább is hallgatni szavaitokat. Engem pedig ne érjen soha olyan elfoglaltság, hogy miatta ilyen tárgyú és ilyen módon vezetett beszélgetésben ne lehessen részem.

d KALLIKLÉSZ

Istenuccse, igazad van, Khairephón! Sok beszélgetést hallgattam végig már én is, de nem emlékszem, hogy nagyobb örömem telt volna benne, mint épp most; azért akár egész nap vitatkozhattok: szívesen veszem.

SZÓKRATÉSZ

Részemről, Kalliklészem, nincs akadály; csak Gorgiasz is akarja!

GORGIASZ

e Illetlen volna ellenkeznem, Szókratész, mikor én hívtam fel mindenkit, hogy kérdezhet tőlem, ami neki tetszik. Ha társainknak hát kedvük tartja, beszélgessünk, te pedig kedvedre kérdezhetsz.

SZÓKRATÉSZ

Íme, min akadtam fel beszédedben! Lehet különben,

helyesen beszéltél, csakhogy nem értettelek meg. Azt mondtad, mindenkit szónokká képezhetsz, ha tőled tanulni akar.

GORGIASZ

Igen, azt mondtam.

SZÓKRATÉSZ

Éspedig úgy, hogy a tömeg nem tanításának, hanem rábeszélésének el fog hinni mindent.

459 a GORGIASZ

Úgy.

SZÓKRATÉSZ

Azt állítod tehát, hogy még az egészség kérdésében is nagyobb rábeszélő lesz a szónok, mint az orvos?

GORGIASZ

Mondtam már: a tömeg előtt.

SZÓKRATÉSZ

A tömeg előtt, nemde, annyi, mint a tudatlanok előtt, mert a tudók előtt nem kelt nagyobb bizalmat, mint az orvos.

GORGIASZ

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát több hitelre talál, mint az orvos, több hitelre talál, mint a tudó?

GORGIASZ

Bizonnyal többre.

b SZÓKRATÉSZ

Anélkül, hogy orvos volna, ugye?

GORGIASZ

Anélkül.

SZÓKRATÉSZ

A nem orvos pedig bizonnyal járatlan abban, miben az orvos járatos?

GORGIASZ

Világos.

SZÓKRATÉSZ

A tudatlan tehát a tudatlanok előtt több hitelre talál, ha igaz, hogy a szónok több hitelre talál, mint az orvos. Helyesen következtetek vagy nem?

GORGIASZ

Helyesen.

SZÓKRATÉSZ

Eszerint a többi művészettel szemben is hasonló helyzete van a szónoknak és a szónoklásnak. Hogy mi tulajdonképpen a dolgok természete, azt éppen nem kell tudnia; elég, ha a rábeszélésnek valami fortélyát kieszeli, hogy a tudatlanok előtt úgy lássék, mintha többet tudna a tudóknál.

c

XIV. GORGIASZ

Micsoda kényelem, Szókratész! Egyebet sem kell tudni,

csak azt az egy művészetet, s nem foghat ki rajtunk semmi tudós.

SZÓKRATÉSZ

Kifoghat-e ily módon a többi művészen a szónok vagy nem? Majd megvizsgáljuk, ha beszélgetésünk sora rá-
d vezet. Előbb azonban jöjjünk tisztába a következővel. Vajon a jogossal, a jogtalannal, a széppel és a rúttal, a jóval és a rosszal szemben is oly helyzetben van-e a szónok, mint előbb az egészséggel és a többi művészet tárgyával? Maga ugyan nem tudja, mi tulajdonképpen a jó és a rossz, a szép és a rút, a jogos és a jogtalan, de azért oly fortélyos rábeszélést eszel ki, hogy a tudatlanok előtt,
e bár nem érti a dolgot, olyannak tűnik fel, mint aki többet tud a hozzáértőknél. Vagy mindezt már tudnia kell annak, ki szónoknak készül; s csak ha tudja, fogadod tanítványul? Vagy ellenkezőleg, mint a szónoklás mestere, te ugyan a hozzád érkezőt minderre nem tanítod – hiszen nem is feladatod, de azért annyira viszed vele, hogy a tömegnek úgy látszik, mintha tudna mindent, pedig nem tud, s jó ember volna, pedig nem az? Vagy egyáltalán nem is taníthatod szónoklásra, míg e dolgokban az igazságot nem ismeri? Vagy hogy is áll a dolog,
460 a Gorgiasz? Az egekre! Fejtsd ki, mint előbb mondtad, milyen a szónoklás teljes hatóköre?

GORGIASZ

Ha tanítványom még nem ismerné e dolgokat, úgy hiszem, Szókratész, tőlem majd meg fogja tanulni.

SZÓKRATÉSZ

Megálljunk! Így már jól beszélsz. Ha tehát szónokká akarsz képezni valakit, annak tudnia kell, mi a jogos és a jogtalan, akár előbb tanulta meg, akár később – tőled.

GORGIASZ
Igen.

b SZÓKRATÉSZ
Nos, tovább! Aki építést tanult, az építőmester, ugye?

GORGIASZ
Az.

SZOKRATÉSZ
S zenész, aki zenét?

GORGIASZ
Az.

SZOKRATESZ
Aki pedig orvoslást, az orvos? Szóval a többi mesterségben is: aki valamelyiket tanulta, olyanná lesz, amilyenné az a tudománya teszi.

GORGIASZ
Kétségkívül.

SZOKRATÉSZ
S ezen okból nem lesz-e igazságos ember, aki megtanulta, mi a jogos, mi az igazságos?

GORGIASZ
De, hogyne.

SZOKRATÉSZ
Az igazságos ember pedig igazságosan cselekszik?

GORGIASZ
Úgy.

c SZÓKRATÉSZ

Eszerint a szónoknak igazságosnak kell lennie, az igazságos embernek pedig igazságosan kell cselekednie.

GORGIASZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Az igazságos tehát sohasem fog akarattal jogtalanságot elkövetni?

GORGIASZ

Sohasem.

SZÓKRATÉSZ

A szónok pedig a mondottak szerint szükségképpen igazságos.

GORGIASZ

Az.

SZÓKRATÉSZ

Sohasem fog tehát akarattal jogtalanságot elkövetni.

GORGIASZ

Úgy látszik, nem.

XV. SZÓKRATÉSZ

d Emlékezz most, mit mondtál kevéssel ezelőtt: nem a tornamestert kell vádolni s a városokból kiűzni, ha az ökölvívó nem jól használja tudományát s jogtalanságot követ el. Éppúgy, ha a szónok jogtalanul visszaél a szónoklással, nem a mestert kell vádolni s a városból

kizavarni, hanem a jogtalankodót s a szónoklással helytelenül élőt. Mondtad ezt vagy sem?

GORGIASZ

Mondtam.

e SZÓKRATÉSZ

Most pedig kitűnt, hogy, íme, a szónok sohasem jogtalankodik. Vagy nem?

GORGIASZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Beszélgetésünk kezdetén pedig, Gorgiasz, azt állítottad, hogy a szónoklás olyan beszédek körül forog, melyeknek tárgya nem a páros és páratlan, hanem a jogos és a jogtalan. Így van-e?

GORGIASZ

Így.

SZÓKRATÉSZ

Amikor te így szóltál, én úgy éreztem, hogy a szónoklás sohasem lehet igazságtalan dolog, hiszen beszédei mindig az igazságosság körül forognak. Midőn azonban
461 a később azt állítottad, hogy a szónok jogtalanul vissza is élhet a szónoklással, csodálkozni kezdtem, s úgy vélekedtem, hogy ezek az állítások nem egyeztethetők össze. Ezért mondtam ezeket a szavakat: ha mint én, te is nyereségnek tartod a megcáfolást, beszélgessünk tovább, de ha nem, hagyjuk abba. Erre újra vizsgálatra fogtuk a dolgot, s most már magad is láthatod az eredményt: hogy a szónok sem igazságtalanul vissza nem

élhet a szónoklattal, sem akarattal igazságtalanságot el nem követhet. De valójában hogy miképp van is a dolog,
b annak – a kutyára! – rövid beszélgetésben nemigen járhatunk kellően a végére, Gorgiasz.

XVI. Pólosz

Hogyan, Szókratész? Valóban így vélekedel a szónoklásról, mint ahogy most beszélsz? Vagy azt hiszed, Gorgiasz puszta restelkedésből fogadta el állításodat, hogy a szónoknak ismernie kell, mi a jogos, a szép, a jó, s csak restelkedésből hagyta rád, hogy erre meg is tanítja a
c hozzáérkező tanítványt, ha az még nem tudná? Ebből az állításból támadt az egész ellentmondás, melybe oly nagy örömmel kergetted Gorgiaszt. Mert véleményed szerint ki tagadná, hogy maga is ismeri az igazságot, s mást is megtaníthat rá? Nemigen finom tréfa ily módon sarokba szorítani valakit!

Szókratész

Szép ifjú Póloszom! Hisz épp azért törjük magunkat társak és utódok után, hogy mikor már korosabbá válva meg-megingunk, ti, fiatalabbak oldalunk mellett álljatok, s tetteinket, szavainkat a helyes útra tereljétek. Ha tehát én és Gorgiasz most tévedtünk beszélgetésünk-
d ben, itt vagy mellettünk, igazíts rajtunk. Kötelességed. Én legalábbis abból, amiben megegyeztünk, mindent visszavonok, amit akarsz, ha azt hiszed, hogy rosszul következtettünk. Csak egy dologra vigyázz!

Pólosz

Nos, mire?

SZÓKRATÉSZ

Fojtsd magadba, Pólosz, a szóáradatot; beszélgetésünk elején nagyon nekiindultál.

PÓLOSZ

Ej! Ne beszélhessek annyit, amennyit akarok?

e SZÓKRATÉSZ

Valóban hallatlan szerencsétlenség volna, kedvesem, ha ide, Athénba érkezve, hol olyan nagy szólásszabadság uralkodik, mint sehol Görögországban, egyedül te volnál az, akiben bennreked a szó. Csakhogy rám is gondolj. Ha megereszted a szót, s kérdéseimre nem felelsz,
462 a velem is hallatlan dolog történne, ha nem mehetnék el s meg kellene hallgatnom téged. Azért, ha érdekel beszélgetésünk, s a helyes útra akarod terelni, mint most mondtam, fogj bele ott, ahol neked tetszik, s annak rendje szerint kérdezve-felelve, mint én és Gorgiasz, cáfolj meg, vagy fogadd el tőlem a cáfolatot. Hisz tudod te is azt, amit Gorgiasz, vagy nem?

PÓLOSZ

De, tudom.

SZÓKRATÉSZ

Eszerint te is fel szoktad szólítani az embereket, hogy tegyenek kérdést bármiről, mert mindenre megfelelsz nekik?

PÓLOSZ

Úgy van.

b SZÓKRATÉSZ

Úgy válassz hát tetszésed szerint: kérdezz vagy felelj!

Elfogadom a választást, s felelj nekem, Szókratész, minek mondod te a szónoklást, most, hogy azt hiszed: Gorgiasz zsákutcába jutott.

Szókratész

Azt kérded, milyen művészetnek tartom?

Pólosz

Azt én.

Szókratész

Nem tartom semmifélének sem, Pólosz barátom, hogy megmondjam az igazat!

Pólosz

Minek tartod hát a szónoklást?

Szókratész

c Foglalkozásnak, melyből iratodban, mint nemrég olvastam, azt mondod, hogy művészetté emelted.

Pólosz

S milyen foglalkozásnak?

Szókratész

Valami gyakorlatnak.

Pólosz

Gyakorlatnak mondod tehát a szónoklást?

Szókratész

Annak én, hacsak te mást nem állítasz.

PÓLOSZ

S minek gyakorlata?

SZÓKRATÉSZ

Élvezetet, gyönyört szerzünk vele.

PÓLOSZ

Nemde valami szépnek tűnik neked a szónoklás, hogy így kedveskedik az embereknek?

SZÓKRATÉSZ

d Hogyan, Pólosz? Még nem is hallottad tőlem, minek tartom, s máris azt kérdezed, hogy nem tűnik-e szépnek nekem?

PÓLOSZ

Hát nem hallottam-e, hogy valami gyakorlatnak nevezted?

SZÓKRATÉSZ

Mivel oly nagyra vagy a kedveskedéssel, akarsz-e nekem is kedveskedni egy kicsit?

PÓLOSZ

Szívesen.

SZÓKRATÉSZ

Akkor kérdezz: milyen művészetnek tartom a szakácsmesterséget?

PÓLOSZ

Kérdem hát: milyen művészet a szakácsmesterség?

SZOKRATÉSZ
Semmiféle, Pólosz!

POLOSZ
Mondd meg hát, micsoda?

SZOKRATESZ
Valami gyakorlat, azt állítom.

POLOSZ
Mondd hát, milyen?

e SZÓKRATESZ
Gyakorlat valami gyönyör vagy élvezet szerzésében.

POLOSZ
Hát a szakácsmesterség és a szónoklás egyre megy?

SZOKRATESZ
Azt nem mondom, de ugyanazon foglalkozásnak része az is.

POLOSZ
S milyen foglalkozásé?

SZOKRATESZ
Csak valami durvaságot el ne kövessek, ha megmondom az igazat. Restellek szólni Gorgiasz miatt; még majd azt hiszi: foglalkozását akarom csúfolni. Különben igazán
463 a nem tudom, azzal a szónoklással foglalkozik-e Gorgiasz, amelyet én értek; az eddig mondottakból még nem világos előttem a véleménye. Amit én nevezek szónoklásnak, az bizony nem valami szép dolognak a része.

GORGIASZ

Mondd csak meg, Szókratész, minek a része, miattam ne restelld magad.

XVIII. SZÓKRATÉSZ

Úgy vélem, Gorgiasz, oly foglalkozás, melynek a művészethez semmi köze; inkább csak agyafúrt, merész s az
b emberekkel ügyesen bánni tudó elmének a tevékenysége. A legfőbb benne a hízelgés. S ez a tevékenység sok és különböző részre oszlik; az egyik ilyen rész a szakácsság is, mely művészetszámba megy ugyan, szerintem azonban nem művészet, csak ügyesség és gyakorlat. Része még a szónoklás, aztán a piperézés és a szofisztika: négy rész, melynek ugyanannyi külön tárgya van. Most
c már, ha akarja, kérdezhet Pólosz, mert még nem hallotta, a hízelkedés melyik részének tartom a szónoklást. Észre sem vette, hogy előbb erre kell felelnem, mielőtt azt kérdezheti, vajon szépnek tartom-e a szónoklást. Pedig addig nem mondom meg neki, hogy szépnek vagy rútnak tartom-e, míg előbb arra nem felelek, hogy egyáltalán micsoda. Ez nem volna rendjén, Pólosz! Ha tehát tudni akarod, kérdezd: a hízelgés melyik részének tartom a szónoklást?

PÓLOSZ

Íme kérdezlek, s felelj: melyik részének?

d SZÓKRATÉSZ

Vajon megértesz-e? Szerintem ugyanis a szónoklás a politikai művészet egy részének árnyképe.

PÓLOSZ

S aztán? Szépnek vagy rútnak tartod?

SZÓKRATÉSZ

Rútnak én. Mert a rosszat rútnak nevezem, hogy úgy feleljek neked, mintha értenéd már gondolatomat.

GORGIASZ

Istenemre, Szókratész: én magam sem értem, mit akarsz mondani.

e SZÓKRATÉSZ

Könnyen úgy lehet, Gorgiasz, mert még nem fejthettem ki világosan. Pólosz még nagyon fiatalos és hevesen rohan előre.

GORGIASZ

Hát hagyd őt, s nekem mondd meg, hogyan érted, mikor a szónoklást mint a politikai művészet egy részének árnyképét határozod meg?

SZÓKRATÉSZ

Megkísérlem tehát elmondani, minek tűnik nekem a szónoklás. Ha nem találnám el, Pólosz majd megcáfol.

464 a Nevezel-e testnek valamit meg léleknek?

GORGIASZ

Nevezek.

SZÓKRATÉSZ

S mindkettőnek külön-külön jólétéről is beszélhetünk?

GORGIASZ

Beszélhetünk.

SZÓKRATÉSZ

Hát tovább? Nem beszélhetünk-e látszólagos jólétről is,

de valójában nem létezőről? Mint mikor például sokaknak látszatra jó állapotban van a teste, s az orvoson és a tornamesteren kívül senki sem venné észre, hogy fogyatékos az egészségük.

GORGIASZ

Igazat beszélsz.

SZÓKRATÉSZ

Azt mondom tehát, van valami a testben meg a lélekben is, ami azt teszi, hogy látszatra jól bírja magát a test s a lélek, ha a valóságban nem is.

b GORGIASZ

Van.

XIX. SZÓKRATÉSZ

Még világosabban ki szeretném fejezni előtted, amit gondolok. Két tárgy lévén (a test és a lélek), két művészetet is különböztetek meg. Azt, amelyik a lélekre vonatkozik, politikának nevezem, a testre vonatkozót azonban nem tudom csak úgy egy névvel nevezni; ezért – ámbár a test ápolása egységes – két részre osztom: a tornára és az orvostanra. A politikát is feloszthatom: a
c tornával a törvényhozást állítom párhuzamba, az orvostannal az igazságszolgáltatást. Mivel ugyanazon tárgyra vonatkoznak, mindegyiknek van valami közössége a másikkal: az orvostannak a tornával, az igazságszolgáltatásnak a törvényhozással. De különböznek is némileg egymástól. Ezt a négy dolgot, amelyek közül kettő a testet, kettő a lelket gondozza a legüdvösebb módon, megérzi a hízelgés – nem mondom, hogy megismeri, csak szimatolja –, s maga is négy részre válik, és ama másik négy rész alá búvva, mindig külön-külön annak mezét veszi

d magára, amely mögé elbújt; s nem törődve a legüdvösebbel, mindig a legkellemesebb csalétkével fogja meg az esztelenséget, úgyhogy ez feltétlenül hódol neki. Így bújik az orvostan mögé a szakácsmesterség s tetteti magát, mintha tudná, mily ételek a legüdvösebbek a testnek; s ha gyermekek vagy gyermekien együgyű emberek előtt kellene vitatkoznia a szakácsnak és az orvosnak, hogy ki ért közülük jobban a jó vagy rossz eledelhez: az orvos akár éhen halhatna. Én pedig hízelgésnek nevezem és rútnak tartom az ilyent, Pólosz barátom
465 a – mert most hozzád beszélek –, ami az üdvössel nem törődve csak a kellemest veszi célba. S művészetnek sem mondom, csak gyakorlatnak, mert anélkül, hogy tárgyának természetét ismerné, vaktában tesz mindent és semminek nem tudja okát adni. Oktalan cselekvést pedig nem nevezek művészetnek. Ha most kifogásod van beszédem ellen, kész vagyok vitatkozni veled.

b XX. Azt állítom ugyanis, hogy az orvostan mögé bújik a szakácsmesteri hízelkedés. A torna mögé pedig a piperészés mint káros, csaló, nemtelen, szabad emberhez méltatlan gyakorlat, amely formás külsővel, bőrre rakott festékkel, a ráncok elsimításával, cifra ruhával csalogat, úgyhogy az ember külső szépséget rakva magára, tornán edzett természet adta szépségével nem törődik. Hogy el ne nyújtsam a beszédet, a mérnökök módjára akarom kifejezni magam – mert most már való-
c színűleg követheted okoskodásomat –: amilyen viszonyban áll a piperézés a tornával, olyanban a szofisztika a törvényhozással, s amilyenben a szakácsmesterség az orvostannal, olyanban a szónoklás az igazságszolgáltatással. Íme így különböznek természetükben, mivel azonban egymáshoz közel is állnak, ugyanazon tárgyra is vonatkoznak: a szofisták és a szónokok egymással összezavarodnak, és nem képesek sem ők hasznára lenni

önmaguknak, sem nekik a többi ember. S ha nem a lélek
d kormányozná e testet, hanem a test magamagát, s nem a lélek vizsgálná s különböztetné meg egymástól a szakácsügyességet és az orvostant, hanem a test saját gyönyörei mérlegén, akkor nagy kelete volna Anaxagorasz mondásának – ismered te is, Pólosz barátom –, hogy egybe van kavarva minden dolog* s nem lehetne megkülönböztetni azt, ami egészséges, gyógyító az ínycsiklandótól.

Hallottad most, minek tartom a szónoklást: a lélekre
e nézve ugyanaz, ami a szakácsmesterség a testre. Meglehet, furcsán jártam el, hogy oly hosszúra nyújtottam beszédemet, mikor nálad a szó árja ellen kikeltem. De bocsánatodat várom. Mert mikor röviden szóltam, nem értettél meg s nem tudtál elbánni feleleteimmel: ezért
466 a kellett a bővebb fejtegetés. Ha én is így járnék, ereszd meg te is beszéded gyeplőjét; ha azonban találnak feleleteim, türtőztesd magad s ne zavarj. Így van rendjén. Ha ezzel a feleletemmel tudsz mit kezdeni, rajta, használd fel!

XXI. Pólosz

Mit is mondtál? Hízelgésnek tartod a szónoklást?

Szókratész

A hízelgés egy részének mondtam, igen. Fiatal létedre már ilyen rosszul emlékezel? Pólosz, Pólosz, mi lesz veled később?

Pólosz

Azt hiszed hát, hogy a jeles szónokokat a városban hitvány hízelgőnek nézik?

b SZÓKRATÉSZ

Kérdés gyanánt veted ezt fel, vagy valami fejtegetésbe kezdesz?

PÓLOSZ

Kérdés gyanánt.

SZÓKRATÉSZ

Úgy gondolom hát, nem is veszik figyelembe őket.

PÓLOSZ

Nem? Hát nem ők-e a leghatalmasabbak az államokban?

SZÓKRATÉSZ

Nem ám, ha hatalomnak azt nevezed, ami a hatalmasnak javára válik.

PÓLOSZ

Hisz épp ezt értem rajta.

SZÓKRATÉSZ

Akkor úgy tartom, a szónokoknak van a legcsekélyebb hatalma az államokban.

PÓLOSZ

Hogyan? Hát nem ölhetnek-e meg kényükre bárkit,
c mint a zsarnokok? S nem foszthatják-e meg vagyonától s nem üldözhetik-e el az államokból azt, akit akarnak?

SZÓKRATÉSZ

Teringettét, Pólosz! Ha valamit mondasz, zavarban vagyok: vajon a magad állítását s véleményét fejezed-e ki, vagy pedig engem kérdezel?

PÓLOSZ

Csak téged kérdezlek.

SZÓKRATÉSZ

Ám legyen, barátom! Csakhogy egyszerre kétfélét kérdezel.

PÓLOSZ

Kettőt, hogyan?

SZÓKRATÉSZ

d Nem mondtad-e az imént, hogy a szónokok kényükre ölhetnek bárkit, mint a zsarnokok, s hogy vagyonától foszthatják meg s kiüldözhetik az államokból azt, akit akarnak?

PÓLOSZ

De mondtam.

XXII. SZÓKRATÉSZ

Azt állítom erre, hogy ez két kérdés, s felelek mind a kettőre. Mondom pedig Pólosz, mint az imént is megjegyeztem, hogy a szónokoknak és a zsarnokoknak a leg-
e csekélyebb hatalma van államokban; s hogy úgyszólván semmi olyat nem tesznek, amit akarnak, hanem csak azt teszik, ami nekik a legüdvösebbnek látszik.

PÓLOSZ

Hisz épp ez mutatja nagy hatalmukat.

SZÓKRATÉSZ

Nem, legalábbis Pólosz nem azt állítja.

PÓLOSZ

Nem? De hiszen éppen azt állítom!

SZÓKRATÉSZ

Zeuszra, hát nem te mondtad, hogy hatalom az, ami a hatalmasnak javára válik.

PÓLOSZ

Ezt állítom most is.

SZÓKRATÉSZ

Jónak tartod azt, ha valaki esztelenségében cselekszik olyat, ami neki üdvösnek látszik? Ezt nevezed nagy hatalomnak?

PÓLOSZ

Nem én.

SZÓKRATÉSZ

Akkor, ha meg akarsz cáfolni, ki kell mutatnod, hogy a
467 a szónokoknak belátása van, s szónoklásuk művészet, nem pedig hízelkedés. Ha pedig cáfolatlan maradok, akkor a szónokok és a zsarnokok, akik kényükre cselekszenek, ezzel semmi jót sem szereznek maguknak. Hisz magad mondod, hogy a hatalom valami jó; esztelenül, puszta önkényből cselekedni pedig szerinted is rossz. Vagy nem így van?

PÓLOSZ

De így.

SZÓKRATÉSZ

Nincs hát a szónokoknak és a zsarnokoknak nagy hatal-

ma az államban, amíg Pólosz rá nem bizonyítja Szókratészra, hogy csakugyan azt teszik, amit akarnak.

b PÓLOSZ

Milyen ember is ez a Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Állítom, hogy nem azt teszik, amit akarnak. Hát cáfolj meg.

PÓLOSZ

Nem hagytad-e helyben az imént, hogy azt teszik, ami nekik üdvösnek látszik?

SZÓKRATÉSZ

S most is helybenhagyom.

PÓLOSZ

Akkor hát azt teszik, amit akarnak.

SZÓKRATÉSZ

Tagadom.

PÓLOSZ

Mikor azt teszik, ami nekik üdvösnek látszik?

SZÓKRATÉSZ

Akkor.

PÓLOSZ

Hetyke, hóbortos beszéd ez, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Ne vádolj, aranyom, Póloszom, hogy szájad íze szerint

c szólítsalak. Hanem ha van mit kérdezned, mutasd ki, hogy hamisan beszélek; ha nincs, te felelj nekem.

PÓLOSZ

Nem bánom, felelek; hadd lássam, hogy érted.

XXIII. SZÓKRATÉSZ

Vajon azt hiszed, hogy az emberek mindig azt akarják, amit cselekszenek? Vagy inkább azt, ami miatt teszik azt, amit tesznek? Például aki orvos rendelte gyógyszerét issza, azt akarja-e, amit tesz: orvosságot inni és szenvedni, vagy inkább a gyógyulást, s azért iszik?

d PÓLOSZ

Világos: gyógyulást akar.

SZÓKRATÉSZ

S nemde a hajósok és másféle ügyekben eljárók sem mindig azt teszik, amit akarnak. (Ki kíván hajóra szállni, veszéllyel dacolni, ügyes-bajoskodni?) Hanem úgy hiszem, gazdagodni akarnak, azért hajóznak. A gazdagság céljából indulnak tengeri útra.

PÓLOSZ

Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

S nem áll-e ez minden egyébre is? Ha valaki valami célból cselekszik, nem azt akarja, amit cselekszik, hanem azt a célt, amely miatt cselekszik.

PÓLOSZ

Így van.

e SZÓKRATÉSZ

Ami a világon van, az vagy jó, vagy rossz, vagy e kettő között van: se jó, se rossz.

PÓLOSZ

Szükségszerűen, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Jónak mondod, nemde, a bölcsességet, az egészséget, a gazdagságot s a többi ilyesmit, rossznak pedig az ellenkezőjét?

PÓLOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

468 a Se jónak, se rossznak meg olyasmit mondasz, aminek néha a jóban, néha a rosszban van része, néha egyikben sem. Ilyen az ülés, járás, futás, hajózás, ilyen a kő, a fa és más ilyesmi. Ezt érted-e rajta, vagy másvalamit nevezel se jónak, se rossznak?

PÓLOSZ

Nem mást, ezt.

SZÓKRATÉSZ

Vajon ha valami közöttes (se jó, se rossz) dolgot teszünk, a jó végett tesszük-e, vagy a jót e közöttes végett?

b PÓLOSZ

A közöttest a jó végett.

SZÓKRATÉSZ

A jóra törekedve járunk tehát, ha járunk, mert üdvö-

sebbnek tartjuk, s ellenkezőleg, ugyane jó miatt állunk meg, valahányszor megállunk. Vagy nem?

PÓLOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát gyilkolunk is, ha valakit megölünk, és száműzünk, vagyonát lefoglaljuk, azt is csak azért tesszük, mert ránk nézve üdvösebbnek tartjuk; vagy nem?

PÓLOSZ

De azért.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát ilyet teszünk, a jó végett tesszük?

PÓLOSZ

Avégett.

XXIV. SZÓKRATÉSZ

S abban is egyetértünk, hogy akaratunk nem arra irányul, amit valami célra cselekszünk, hanem arra, ami miatt ezt cselekedjük.

c PÓLOSZ

Egyet.

SZÓKRATÉSZ

Nem egyszerűen gyilkosságot akarunk tehát, nem másnak száműzetését vagy vagyona elkobzását. Ezt csak akkor akarjuk, ha hasznosnak tartjuk; ellenkező esetben nem. Mert mi, mint magad elismered, csak a jót akarjuk

– a se jót, se rosszat vagy a rosszat nem. Nos, igazam van, Pólosz, vagy nem? Miért nem felelsz?

PÓLOSZ

Igazad van.

d SZÓKRATÉSZ

Ha tehát ebben egyetértünk, akkor az a zsarnok vagy szónok, aki gyilkol, valakit száműz, vagy valakinek a vagyonát elkobozza abban a hitben, hogy a javára válik, pedig a kárára üt ki: nemde azt cselekszi, ami neki jónak látszik?

PÓLOSZ

Azt.

SZÓKRATÉSZ

De azt teszi-e, amit akar, ha cselekvése rossznak bizonyul? Nos, nem felelsz?

PÓLOSZ

Úgy látom, nem azt cselekszi, amit akar.

SZÓKRATÉSZ

És nagy hatalma van-e az ilyennek városában, ha szerinted a nagy hatalom valami jó?

e PÓLOSZ

Nincs.

SZÓKRATÉSZ

Úgy helyesen mondtam, hogy az az ember, aki mindent tehet az államban, ami neki jónak látszik, azért még nem rendelkezik nagy hatalommal, s nem azt teszi, amit akar.

PÓLOSZ

Mintha bizony, Szókratész, magad is nem inkább azt kívánnád, hogy kedvedre mindent tehess az államban, mint hogy ne tehess; s nem irigykednél, mikor észreveszed, hogy más tetszése szerint kivégeztethet egy másik embert, vagy elkobozhatja vagyonát, vagy tömlöcbe vetheti!

SZÓKRATÉSZ

S mindezt jogosan vagy jogtalanul cselekedve?

469 a PÓLOSZ

Bármiként teszi is, nem lesz-e így is, úgy is irigyelni való?

SZÓKRATÉSZ

Vigyázz a nyelvedre, Pólosz!

PÓLOSZ

Ugyan miért?

SZÓKRATÉSZ

Mert az irigylésre nem méltókat s a szerencsétleneket szánni kell, nem irigyelni.

PÓLOSZ

Hogyan? Hogy illik ez ide, az én példáimra?

SZÓKRATÉSZ

Miért ne illenék?

PÓLOSZ

Eszerint, aki tetszése szerint bárkit megölethet s jogosan ölethet meg: szerinted az szerencsétlen és szánalmas?

SZÓKRATÉSZ

Nem az, de irigylésre sem méltó.

PÓLOSZ

Nem mondtad-e az imént szerencsétlennek is?

b SZÓKRATÉSZ

Csak azt, barátom, aki jogtalanul ölet, s az ilyen emellett még szánalomra méltó is; de irigyelni valónak még a jogos halállal büntetőt sem mondom.

PÓLOSZ

Inkább a jogtalanul kivégzett a szánandó és szerencsétlen.

SZÓKRATÉSZ

Kevésbé, mint a gyilkos s kevésbé, mint a jogosan kivégzett!

PÓLOSZ

Hogyan, miért, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Azért, mert a jogtalan cselekvés a legnagyobb rossz.

PÓLOSZ

A legnagyobb? Nem nagyobb-e a jogtalan szenvedés?

SZÓKRATÉSZ

Éppen nem az.

PÓLOSZ

Inkább elszenvedni kívánnál tehát jogtalanságot, semmint cselekedni?

c SZÓKRATÉSZ

Nem kívánnám én egyiket sem; de szükségszerű választás esetében inkább elszenvedném a jogtalanságot, mintsem megtenném.

PÓLOSZ

Így hát zsarnok sem akarnál lenni?

SZÓKRATÉSZ

Nem én, ha azt érted zsarnokoskodáson, amit én.

PÓLOSZ

Azt értem rajta, mint az imént mondtam, hogy szabadságunkban áll az államban tetszésünkre cselekednünk: megölethetünk, száműzhetünk bárkit, s mindent saját véleményünk szerint intézhetünk.

XXV. SZÓKRATÉSZ

d Ó, te boldog ember! Cáfold hát meg, amit mondok. Ha a népes piacon, tőrt rejtve hónom alá, így szólnék hozzád: „Pólosz! Csodálatos hatalom, csodálatos zsarnokság jutott az imént osztályrészemül. Mert ha jónak találnám, hogy ezek közül az emberek közül, akiket itt magad előtt látsz, valamelyik most tüstént meghaljon: az a kényemre kiszemelt itt nyomban meg fog halni. Ha pedig jónak találnám, hogy betörjem a fejét: betört feje lesz; hogy széthasítsam a ruháját: széthasított ruhája.
e Ilyen nagy hatalmam van ebben a városban." S ha kételkedésedre tőrömet mutatnám eléd, alighanem így szólnál láttára: „Ilyen nagy hatalma, Szókratész, mindenkinek lehet. Így akármely házat is felperzselheted, lángra lobbanthatod az athéniak hajógyárát és hadihajóit s az állam vagy a magánemberek valamennyi naszádját." De hát nagy hatalommal rendelkezni nem

annyi, mint azt tenni, amit jónak látunk. Vagy nincs igazam?

PÓLOSZ

Ily módon igazad van.

470 a SZÓKRATÉSZ

De tudnád-e okát is adni, miért ócsárolod az ilyenféle hatalmat?

PÓLOSZ

Tudom.

SZÓKRATÉSZ

Nos, add elő!

PÓLOSZ

Mert szükségképpen meglakol érte, aki így cselekszik.

SZÓKRATÉSZ

S rossz-e az a meglakolás?

PÓLOSZ

Rossz bizony!

SZÓKRATÉSZ

Íme, te különös ember, a nagy hatalom most megint akkor tűnik előtted jónak, ha a kedvünk szerint való cselekvés haszonnal is jár. Úgy látszik hát, ebben rejlik a nagy hatalom. De ha nem jár haszonnal, akkor rossz és keveset ér. S most a következőt vizsgáljuk: egyetér-
b tesz-e velem, hogy az a cselekvés, miről az imént beszéltünk: ölni, valakit száműzni vagy valakinek vagyonát elkobozni – néha jobb, néha pedig rosszabb?

PÓLOSZ

Egyetértek.

SZÓKRATÉSZ

Ebben tehát, úgy látszik, egy véleményen vagyunk.

PÓLOSZ

Egyen.

SZÓKRATÉSZ

Vond meg most a határt: mikor mondod, hogy ilyet tenni jó?

PÓLOSZ

Erre a kérdésedre magad felelj, Szókratész.

c SZÓKRATÉSZ

Azt állítom tehát, Pólosz – ha szívesebben hallod tőlem –, hogy ha az igazság szerint tesz ilyet valaki, akkor jól cselekszik; ha igazságtalanul, akkor rosszul.

XXVI. PÓLOSZ

Ezt aztán nem nehéz megcáfolni, Szókratész! Még gyerek is rád bizonyíthatná, hogy nem mondasz igazat!

SZÓKRATÉSZ

Akkor nagyon meg fogom azt köszönni a gyermeknek s neked is, ha megcáfolsz s fölmentesz a hiú szóbeszédtől. Ne sajnáld a fáradságot, tégy jót barátoddal és cáfolj meg.

PÓLOSZ

Nemigen kell visszanyúlnom régi példákra, hogy meg-
d cáfoljalak, Szókratész. Megmutatja már az is, ami teg-

nap, tegnapelőtt történt, hogy sok igazságtalanul cselekvő ember szerencsés, boldog.

SZÓKRATÉSZ
S mi történt?

PÓLOSZ
Nem látod-e, hogy Makedonián Arkhelaosz uralkodik, Perdikkasz fia?

SZÓKRATÉSZ
Ha nem látom is, de hallom.

PÓLOSZ
Boldognak tartod-e vagy boldogtalannak?

SZÓKRATÉSZ
Azt, Pólosz, nem mondhatom meg; nem voltam soha társaságában.

e PÓLOSZ
Hogyan? Ha társalogtál volna vele, tudnád; magadtól azonban nem tudsz rájönni, boldog-e?

SZÓKRATÉSZ
Az ég legyen a tanúm, nem.

PÓLOSZ
Ej, Szókratész! Talán bizony a perzsa királyról sem tudod, vajon boldog-e?

SZÓKRATÉSZ
Igazán nem, mert nem tudom, hogyan áll nevelés és igazságszeretet dolgában.

PÓLOSZ

Hogyan? Hát ebben rejlenék minden boldogság?

SZÓKRATÉSZ

Szerintem legalábbis ebben, Pólosz. Mert boldognak a szép és derék férfit vagy nőt mondom, az igazságtalant és rosszat pedig boldogtalannak.

471 a PÓLOSZ

Szavaid után ítélve Arkhelaosz tehát boldogtalan?

SZÓKRATÉSZ

Ha ugyan, barátom, igazságtalan.

PÓLOSZ

De hogyne cselekedne igazságtalanul? Az uralom, melynek most birtokában van, a legkevésbé sem illette meg, hisz Alketosznak, Perdikkasz testvérének egy rabszolganőjétől született s jog szerint Alketosz rabszolgájának kellene lennie. Ha tehát igazságosan akart volna cselekedni, íme, Alketosznak szolgálna, s állításod szerint boldog volna. Most pedig nyomorult, módfelett nyo-
b morult, mert hát a legnagyobb igazságtalanságot követte el. Először is az urát, ki egyszersmind nagybátyja volt, magához kérette azzal az ürüggyel, hogy újra kezébe akarja adni azt a hatalmat, amelyet Perdikkasz elrabolt tőle. A lakománál aztán őt is, fiát, Alexandroszt is, a maga közel egykorú unokatestvérét lerészegítette, mindkettőt szekérre rakatta, legyilkoltatta s eltétette láb alól. És e jogtalankodás után éppenséggel nem vette
c észre, mennyire nyomorulttá vált, meg sem bánta tettét, hanem ahelyett, hogy igazságosan boldoggá akart volna válni azáltal, hogy testvérét, Perdikkasz hétéves törvényes fiát fölneveli, s átadja neki az őt megillető uralko-

dást, befullasztotta a fiút egy kútba, az anyának, Kleopatrának pedig megüzente, hogy fia ludat kergetve kútba esett, s úgy fulladt meg. Így hát, mert Makedoniában Arkhelaosznál nagyobb igazságtalanságot senki sem követett el, ő ott a legnyomorultabb, nem pedig a legboldo-
d gabb; s meglehet, nem egy athéni, elsősorban jómagad, inkább volnál a legutolsó makedoniai, mintsem Arkhelaosz.

XXVII. Szókratész

Már beszélgetésünk elején megdicsértelek, Pólosz, mennyire képzettnek látszol a szónoklásban, de a párbeszéd szabályaival annál kevesebbet törődsz. Ez hát az a beszéd, mellyel még egy gyermek is megcáfolhatna; mellyel, véleményed szerint megdöntötted állításomat: hogy a jogtalanságot elkövető ember boldogtalan? Ej, derék barátom! Abból, amit mondasz, semmit sem fogadok el.

e Pólosz

Nem akarsz semmit elfogadni, bár egy véleményen vagy velem.

Szókratész

Szónokias fogásokkal törekszel engem megcáfolni, Pólosz barátom, amint a törvényszékeken van divatban. Itt is azzal győzi le az egyik a másikat, hogy állításai bizonyítására sok és tekintélyes tanút tud idézni, ellenfele
472 a viszont csak egyet vagy egyet sem. Az ilyen cáfolat azonban az igazságra nézve nem döntő; mert néha sok és tekintélyes ember hamis tanúságára a rövidebbet húzhatjuk. Így a szóban forgó kérdésben is veled fognak tartani az athéniak és az idegenek, csaknem valamennyien, s ha tanúkat akarsz ellenem állítani arra, hogy

nem mondok igazat, tanúskodni fog melletted, ha tetszik, Nikératosz fia, Nikiasz s vele együtt testvérei, akiknek tripuszai ott állnak sorjában Dionüszosz templomában; vagy ha tetszik, Szkelliosz fia, Arisztokratész,
b akinek meg Delphoiban látható szép ajándéka; ha tetszik, Periklész egész háza népe, vagy tetszésed szerint bármelyik család az idevalók közül. Hanem én, egymagamban ellened, nem tágítok; mert nem okokkal győzöl meg, csak sok hamis tanúval szeretnél vagyonomból és igazamból kitudni. Én pedig addig, míg téged magad tanúnak nem állíthatlak arra, amit mondok, éppen nem
c gondolom, hogy valami fontosat tettem kérdésünk tisztázására; de azt hiszem, te sem, míg én magam, aki egyedül vagyok, nem állok bizonyságodra, és a többi tanút mind semmibe sem veszed. Íme két módja a cáfolásnak: az egyiket te és sokan mások hiszitek jónak; a másikat meg én gondolom annak. Vessük hát egybe a kettőt, s lássuk, vajon nem különböznek-e egymástól. Hisz nem éppen kis dologról vitatkozunk, hanem olyanról, amit tudni a legszebb, nem tudni a legrútabb. Mert
d lényegileg a körül a kérdés körül forog: tudjuk vagy nem tudjuk azt, hogy ki a boldog s ki nem az. Íme te például azt hiszed, hogy az ember boldog lehet, ha igazságtalan s jogtalanul cselekszik, ha Arkhelaoszt igazságtalannak tartod, de boldognak is. Nemde ezt kell véleményedül elfogadnunk?

PÓLOSZ

Igen, ezt.

XXVIII. SZÓKRATÉSZ

Én pedig lehetetlennek tartom a dolgot. Ez tehát az egyik, amiben nem értünk egyet. De menjünk most egy

lépéssel tovább: vajon boldog lesz-e a jogtalanul cselekvő, ha törvény elé állítják s bűnhődik!

PÓLOSZ

Éppen nem; abban az esetben a legboldogtalanabb.

e SZÓKRATÉSZ

Ha azonban nem kerül törvény elé, akkor állításod szerint boldog lesz?

PÓLOSZ

Úgy állítom.

SZÓKRATÉSZ

Én pedig úgy vélem, Pólosz, a jogtalanul cselekvő s az igazságtalan mindenképpen nyomorult; a legnyomorultabb azonban, ha jogtalan cselekvéséért nem kerül törvény elé és nem bűnhődik; ha törvény elé került, s isten és ember előtt bűnhődik, már nem annyira az.

473 a PÓLOSZ

Esztelen állításokra vetemedsz, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Rajta leszek, barátom, hogy te is ilyeneket beszélj, mert jó emberemnek nézlek. A következőben térünk el egymástól. Vizsgáld te is. Az imént azt állítottam, hogy jogtalanságot elkövetni rosszabb, mint jogtalanságot elszenvedni.

PÓLOSZ

Igen, azt.

SZÓKRATÉSZ

Te pedig azt, hogy elszenvedni rosszabb.

PÓLOSZ

Igen, rosszabb.

SZÓKRATÉSZ

Én a jogtalanul cselekvőket szerencsétlennek, nyomorultnak mondtam; te pedig megcáfoltál.

PÓLOSZ

De meg ám, Zeuszra!

b SZÓKRATÉSZ

Úgy hiszed legalábbis, Pólosz.

PÓLOSZ

S igazat hiszek.

SZÓKRATÉSZ

Talán. S boldognak tartod a jogtalanságot elkövetőket, ha nem kerülnek törvény elé.

PÓLOSZ

Igen, annak.

SZÓKRATÉSZ

Én pedig a legboldogtalanabbnak tartom őket; de már kevésbé, ha megbűnhődnek. Meg akarod cáfolni ezt is?

PÓLOSZ

Ej, ezt már nehezebb lesz megcáfolnom, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Egyszerűen lehetetlen, Pólosz, lehetetlen! Az igazat soha nem lehet megcáfolni.

PÓLOSZ

Hogyan mondod? Ha jogtalanul cselekvő embert rajtakapnak, hogy zsarnokságra tör, s aztán kínpadra feszítik, megcsonkítják, szemét kiégetik, gyalázatról gyalázatra hurcolják, és tulajdon feleségét és gyermekeit hasonló szenvedésekben tudja, végül keresztre feszítik vagy szurokkal leforrázzák: vajon boldogabb lesz-e az ilyen, mint az, aki elmenekülve zsarnokká küzdi föl magát, mint városának ura tölti el életét, cselekszik kénye-kedve szerint, akit a polgár s idegen irigyel, boldogságban ünnepel? Ezt volna lehetetlen megcáfolni?

XXIX. SZÓKRATÉSZ

Mumussal rémítgetsz, derék Póloszom, de éppúgy nem cáfolsz meg, mint az előbb, amikor tanúkat idéztél ellenem. Hogy is mondtad csak? Olyanról szóltál, aki jogtalanul tör zsarnokságra?

PÓLOSZ

Olyanról.

SZÓKRATÉSZ

Nos, boldogabb nem lesz egyik sem a másiknál. A zsarnokságot igazságtalanul bitorló s az ilyenért bűnhődő: mindkettő nyomorult, s nincs köztük boldogabb. De nyomorultabb mindenesetre az, aki kikerüli a bűnhődést és zsarnokoskodik. Nevetsz, Pólosz? Vagy az is egyik neme a cáfolásnak, ha kinevetünk valamit, ahelyett, hogy cáfolnánk?

PÓLOSZ

Nem gondolod, hogy már meg vagy cáfolva, amikor olyat állítasz, amit senki el nem fogad? Kérdezd csak meg ezeket itt!

SZÓKRATÉSZ

Pólosz, nem tartozom a politikusok közé. A múlt évben
474 a is, mikor sors útján a tanácsba kerültem, mert épp a törzsemen volt a sor,* a szavazatokat kellett volna beszednem: kinevettek, mert nem tudtam, hogyan járjak el. Ne kívánd hát most se, hogy megszavaztassam a jelenlévőket, hanem ha a cáfolásnak ennél jobb módját nem tudod, engedd, hogy én vegyem kezembe a dolgot s megmutassam, milyennek tartom a helyes cáfolást. Pusztán csak egy tanút kell idéznem állításaim bizonyí-
b tására: éppen azt, akivel vitatkozom, többre nincs szükségem. Csak egyetlenegyet tudok megszavaztatni; a tömeghez nincs szavam. Akarsz-e hát felelni kérdéseimre, hogy megmutathassam rajtad eljárásomat? Mert azt hiszem, hogy én is, te is és mindenki más rosszabbnak gondolja, ha valaki igazságtalanságot követ el, mint ha elszenved; rosszabbnak, ha nem bűnhődik, mint ha bűnhődik.

PÓLOSZ

Én pedig azt állítom, hogy sem én, sem más nem gondolkodik így. Vagy te inkább szenvednéd el az igazságtalanságot, mintsem megtennéd?

SZÓKRATÉSZ

Te is és a többiek is.

Pólosz

Nem bizony! Sem én, sem te, sem más.

c Szókratész

Akarsz-e válaszolni kérdéseimre?

Pólosz

Hogyne! Kíváncsi vagyok, mit mondasz.

Szókratész

Akkor felelj hát, mintha most először tenném fel a kérdést. Mit tartasz rosszabbnak, Pólosz, ha elkövet valaki igazságtalanságot, vagy ha elszenved?

Pólosz

Én bizony, ha elszenved.

Szókratész

És mit rútabbnak? A jogtalan cselekvést vagy a jogtalan szenvedést? Felelj!

Pólosz

A jogtalan cselekvést.

XXX. Szókratész

Nem rosszabb-e akkor, ha már rútabb?

Pólosz

Éppen nem.

d Szókratész

Már értem; úgy látszik, a szépet és jót, valamint a rútat és rosszat nem tekinted azonosnak.

Pólosz

Nem bizony.

Szókratész

Nos, tovább. Az összes szépet, mint a test, a szín, az alak, a hang, a foglalkozás, vajon minden más vonatkozása nélkül mondod-e szépnek? Nem bizonyos haszon céljából szép-e például a test: azért, mert bizonyos dolgokra alkalmas, vagy mert szemlélete gyönyörrel tölt el? Vagy más okot is tudsz mondani a test szépségére?

e Pólosz

Nem tudok más okot.

Szókratész

A többit is tehát: a formát, a színt, azért nevezed szépnek, mert vagy gyönyört nyújt, vagy hasznot, vagy mindkettőt?

Pólosz

Azért.

Szókratész

Azért a hangot meg a zenét?

Pólosz

Azért.

Szókratész

A törvények és foglalkozások szépsége sem áll tehát másban, mint hogy gyönyört adnak vagy hasznot, vagy mindkettőt?

PÓLOSZ

Úgy látszik.

475 a SZÓKRATÉSZ

S más-e a tudományok szépsége?

PÓLOSZ

Ugyanaz. Nagyon helyes a meghatározásod. Szép az, mi gyönyört ad és hasznos.

SZÓKRATÉSZ

Az ellenkező áll tehát a rútról. Fájdalmat okoz és rossz.

PÓLOSZ

Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ

Ha mármost két dolog közül az egyik szebb: azért szebb, mert gyönyörben, haszonban vagy mindkettőben túltesz a másikon.

PÓLOSZ

Nagyon helyesen mondod.

SZÓKRATÉSZ

b Ha pedig két rút dolog közül az egyik rútabb, azért rútabb, mert vagy a fájdalomban, vagy a rosszban, vagy mindkettőben túltesz a másikon? Nem így van-e szükségképpen?

PÓLOSZ

De így.

Szókratész

Most vigyázz! Mit is állítottunk arról, ha valaki igazságtalanságot követ vagy szenved el: nem azt mondtad-e, hogy rosszabb az igazságtalanságot elszenvedni, de rútabb elkövetni?

Pólosz

Azt.

Szókratész

Ha tehát rútabb elkövetni, mint elszenvedni, azért rútabb, mert vagy több fájdalommal jár, vagy több rosszal, vagy együtt mindkettővel? Nem így van-e szükségképpen ez is?

Pólosz

De így.

c XXXI. Szókratész

Vizsgáljuk meg most először, vajon fájdalommal többel jár-e az igazságtalanság elkövetése, mint elszenvedése, és nagyobb-e a jogtalanságot elkövető kínja, mint a jogtalanságot elszenvedőé?

Pólosz

Bizony nem nagyobb, Szókratész.

Szókratész

Így hát nagyobb fájdalommal sem jár.

Pólosz

Nem hát.

Szókratész

Ha tehát nem jár nagyobb fájdalommal, akkor ez a vonatkozás nem kerül túlsúlyba sem, ugye?

Pólosz

Úgy látszik, nem.

Szókratész

Így hát csak a második vonatkozás marad meg.

Pólosz

Az.

Szókratész

Vagyis a rossz.

Pólosz

Úgy tűnik.

Szókratész

Ennélfogva a rossz túlsúlya által nagyobb rossz a jogtalan cselekvés, mint a jogtalan szenvedés?

Pólosz

Világos.

d Szókratész

De nem ismeri-e el a legtöbb ember, s nem vallottad–e magad is az imént, hogy rútabb jogtalanságot elkövetni, mint elszenvedni?

Pólosz

De azt vallottam.

SZÓKRATÉSZ

Most pedig látjuk, hogy nagyobb rossz is.

PÓLOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

A rosszabbnak, rútabbnak adnál tehát előnyt a kevésbé olyannal szemben? Ne restelld felelni, Pólosz – nem esik benned kár –, add hát magad habozás nélkül a vitatkozás menetének, mint valami orvosnak, s felelj igennel vagy nemmel.

e PÓLOSZ

Tehát nem adnék neki előnyt.

SZÓKRATÉSZ

Hát más ember?

PÓLOSZ

A mondottak után más sem.

SZÓKRATÉSZ

Ennélfogva igazam volt. Sem én, sem te, sem másvalaki nem akar szívesebben elkövetni igazságtalanságot, mint elszenvedni. Mert az nagyobb rossz.

PÓLOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Látod-e most, Pólosz, hogy az én cáfolási módom nem hasonlít semmiben a tiédre. Nálad mindenki egy véleményen van veled, csak én nem; én pedig beérem egye-

476 a dül a te vallomásoddal s tanúskodásoddal is; csak egyedül téged szavaztatlak meg, a többiekkel semmi gondom. Az első pontra nézve tehát megállapodtunk. Vizsgáljuk most a másik vitás kérdést: mikor valaki jogtalanságot követ el, mi a nagyobb rossz: az-e, ha bűnhődik érte, mint te hiszed, vagy az-e, ha nem, mint én gondolom. Vizsgáljuk pedig a következő módon: a jogtalanul cselekvő bűnhődése ugyanaz, mint ami a jogos büntetése, nemde?

PÓLOSZ

Ugyanaz.

SZÓKRATÉSZ

b Tagadhatod-e, hogy minden igazságos, jogos dolog, amennyiben igazságos, szép? Jól gondold meg; s utána felelj!

PÓLOSZ

Úgy tűnik, igen.

XXXII. SZÓKRATÉSZ

Ezt is gondold meg: ha valaki cselekszik valamit, nem kell-e valaminek lennie, ami a cselekvő által szenved?

PÓLOSZ

Úgy hiszem, kell.

SZÓKRATÉSZ

Éspedig épp azt szenvedi, amit a cselekvő cselekszik, és úgy szenvedi, amint az cselekszik? Ezt pedig így értem: ha ver valaki, akkor vernek is valakit?

PÓLOSZ

Szükségképpen.

Szókratész

c S ha e verő erősen és sűrűn osztja a csapást, azt éppilyen módon érzi a megcsapott is?

Pólosz

Jól mondod.

Szókratész

A verést kapó szenvedése tehát olyan, amilyen a verés volt.

Pólosz

Egészen.

Szókratész

S ha valaki éget, nemde, ég is valami?

Pólosz

Természetesen.

Szókratész

S ha valami sajgón és fájdalmasan éget, akkor az égettnek éppoly módon kell égnie, amint égetik?

Pólosz

Kétségkívül.

Szókratész

S hasonlóképpen, ha valaki vág, akkor vágnak is valamit.

Pólosz

Vágnak.

SZÓKRATÉSZ

d S ha a vágás nagy, mély vagy fájdalmas, a vágott seb mindig olyan, amilyen a vágás.

PÓLOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Figyelj most, elfogadod-e általában mindenre, amit az imént mondtam: amilyen a cselekvő cselekvése, olyan a szenvedő szenvedése?

PÓLOSZ

Elfogadom.

SZÓKRATÉSZ

S ha ezt elfogadod, mondd meg: cselekvés-e a bűnhődés vagy szenvedés?

PÓLOSZ

Szükségképpen szenvedés, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Éspedig valami cselekvő behatás következtében.

PÓLOSZ

Úgy van, a büntető cselekvése következtében.

e SZÓKRATÉSZ

Aki pedig helyesen büntet, az jogosan büntet?

PÓLOSZ

Jogosan.

SZÓKRATÉSZ
Tehát jogosan is cselekszik; vagy nem?

PÓLOSZ
Jogosan.

SZÓKRATÉSZ
A bűnös bedig bűnhődve jogosan szenved?

PÓLOSZ
Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ
Előbb megegyeztünk, hogy ami jogos, az szép is.

PÓLOSZ
Meg.

SZÓKRATÉSZ
Ennélfogva a mi esetünkben az egyik szépet cselekszik, a másik pedig, a bűnhődő, szépet szenved.

PÓLOSZ
Úgy van.

477 a XXXIII. SZÓKRATÉSZ
Ami szép, az jó is, nemde? Mert vagy kellemes, vagy hasznos.

PÓLOSZ
Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ
Tehát jót szenved a bűnhődő.

PÓLOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Ennélfogva hasznára is válik a bűnhődés.

PÓLOSZ

Hasznára.

SZÓKRATÉSZ

S nemde azt a hasznot érted, amelyet én: hogy megjavul a lelkében, ha ugyan jogosan bűnhődik?

PÓLOSZ

Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ

Valami lelki rossztól szabadul meg tehát.

PÓLOSZ

Attól.

SZÓKRATÉSZ

S nem a legnagyobb rossztól-e? Vizsgáld meg a következő módon. Vagyoni tekintetben érheti-e más rossz az
b embert, mint a szegénység?

PÓLOSZ

Nem érheti.

SZÓKRATÉSZ

Hát a test mivoltát tekintve? Nem fogod-e rossznak nevezni a gyöngeséget, a betegséget, a rútságot és más efféléket?

PÓLOSZ

De annak.

SZÓKRATÉSZ

S hiszed, ugye, hogy a lélekben is vannak bajos állapotok?

PÓLOSZ

Kétségkívül.

SZÓKRATÉSZ

És jogtalanságnak, gyávaságnak és hasonlóknak nevezed, nemde?

PÓLOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

c Három tárgy, a vagyon, a test és a lélek körül tehát három bajos állapotot említettél: szegénységet, betegséget, jogtalanságot.

PÓLOSZ

Elismerem.

SZÓKRATÉSZ

E bajok közül melyik most a legrútabb? Nem a jogtalanság-e, szóval a lélek baja?

PÓLOSZ

De, elsősorban az.

SZÓKRATÉSZ

S ha a legrútabb, nem a legrosszabb is?

PÓLOSZ

Hogyan érted ezt, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Így: előbbi megegyezésünk szerint az a legrútabb, ami vagy a legtöbb fájdalmat, vagy a legtöbb kárt, vagy együtt mindkettőt okozza.

PÓLOSZ

Helyesen.

SZÓKRATÉSZ

d A legrútabbnak pedig a jogtalanságot, általában a lélek összes bajos állapotát mondtuk.

PÓLOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

A legrútabbnak pedig nemde azért, mert vagy káros, vagy kellemetlen voltában, vagy mindkettőben túltesz minden máson?

PÓLOSZ

Szükségképpen azért.

SZÓKRATÉSZ

Vajon fájdalmasabb-e igazságtalannak, zabolátlannak, gyávának, tudatlannak lenni, mint szegénynek, betegnek?

PÓLOSZ

A mondottak után legalábbis nem gondolom, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát, mint állítod, nem nagyobb fájdalmassága által válik ki a lélek baja, módfelett káros és különösképpen
e rossz volta következtében kell a többivel szemben a legrútabbnak lennie.

PÓLOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Aminél pedig nincs károsabb dolog, az a legnagyobb rossz a világon.

PÓLOSZ

Az.

SZÓKRATÉSZ

Az igazságtalanság tehát, a zabolátlanság s a léleknek egyéb baja a legnagyobb létező rossz.

PÓLOSZ

Úgy látszik.

XXXIV. SZÓKRATÉSZ

Milyen művészet szabadít meg a szegénységtől: nemde a pénzszerzésé?

PÓLOSZ

Az.

SZÓKRATÉSZ

Hát a betegségből? Nem az orvosé?

PÓLOSZ

De az.

478 a SZÓKRATÉSZ

Hát a lelki bajtól, az igazságtalanságtól? Ha még nem vagy nyomon, vizsgáld meg a következő módon: hová s kikhez visszük a testben betegeket?

PÓLOSZ

Az orvoshoz, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Hát a jogtalanul cselekvőket és zabolátlankodókat?

PÓLOSZ

Azt akarod mondani: a bíróhoz?

SZÓKRATÉSZ

Nemde, hogy bűnhődjenek?

PÓLOSZ

Elismerem.

SZÓKRATÉSZ

S nem az igazságosság szerint járnak-e el azok, akik helyesen büntetnek?

PÓLOSZ

De kétségkívül.

SZÓKRATÉSZ

b A pénzszerzés ennélfogva megszabadít a szegénységtől, az orvos művészete a betegségtől, az igazságszolgáltatás pedig a zabolátlanságtól és az igazságtalanságtól.

Pólosz
Úgy látszik.

Szókratész
És melyik a legszebb a három közül?

Pólosz
Mire gondolsz?

Szókratész
A pénzszerzésre, az orvostanra és az igazságszolgáltatásra.

Pólosz
Mindegyiken túltesz az igazságszolgáltatás,Szókratész.

Szókratész
Nemde, mert a legnagyobb gyönyört vagy a legnagyobb hasznot nyújtja, vagy együtt mindkettőt, ha csakugyan a legszebb?

Pólosz
Azért.

Szókratész
Hát a gyógykezelés valami kellemes dolog-e, s kedve telik a betegnek benne, ha az orvos gyógyítja?

Pólosz
Úgy gondolom, nem.

Szókratész
Mégis hasznos dolog, nemde?

c PÓLOSZ

Hasznos.

SZÓKRATÉSZ

Mert nagy rossztól menekül a beteg, úgyhogy érdemes eltűrnie a fájdalmat és így egészségessé válni.

PÓLOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Vajon úgy lesz-e testét tekintve az ember a legboldogabb, ha gyógyítják, vagy ha egyáltalán nem beteg?

PÓLOSZ

Világos, hogy akkor, ha nem beteg.

SZÓKRATÉSZ

Mert hát a boldogság, úgy látszik, nem a bajtól való szabadulás, hanem a bajtól való mentesség.

PÓLOSZ

Úgy van.

d SZÓKRATÉSZ

Nos, tovább: két ember közül, akiknek lelkét vagy testét megszállja a baj, melyik a szerencsétlenebb: az-e, akit gyógyítanak, s bajától szabadul, vagy az, akit nem gyógyítanak, s bajában megmarad?

PÓLOSZ

Úgy látom, az, kit nem gyógyítanak.

SZÓKRATÉSZ

Nem mondtuk-e, hogy a bűnhődés a legnagyobb rossztól: a lelki bajtól való szabadulás?

PÓLOSZ

De mondtuk.

SZÓKRATÉSZ

Mert a büntetés kijózanít, igazságosabbá tesz és a lelki bajból kigyógyít.

PÓLOSZ

Igaz.

e SZÓKRATÉSZ

A legboldogabb tehát az, akinek lelkében egyáltalán nincs rossz vonás, mert a lelki baj tűnt nekünk a legnagyobb rossznak.

PÓLOSZ

Világos.

SZÓKRATÉSZ

Utána következik az, aki lelki bajától megszabadult.

PÓLOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Ez pedig az, akit megintettünk, akire rápirítottunk, aki bűnhődött.

PÓLOSZ

Az.

SZÓKRATÉSZ

A legrosszabbul tehát az él, akiben jogtalanság van, és nem szabadul tőle.

PÓLOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

És nem ilyen ember-e az, aki a legnagyobb jogtalanságokat elkövetve annyira viszi, hogy főbenjáró gonoszságaiért nem lehet sem meginteni, sem megfenyíteni vagy megbüntetni? Márpedig ilyen – a saját állításod szerint – Arkhelaosz és a többi zsarnok, szónok és hatalmaskodó mind.

PÓLOSZ

Úgy látszik.

XXXV. SZÓKRATÉSZ

Majdnem úgy vannak ezek is, derék barátom, mint amikor egy súlyos betegségben szenvedő ember nem akarja testi vétkeiért megbűnhődve átadni magát az orvosnak gyógykezelésre, mivel, akár a gyermek, úgy irtózik a fájdalmas égetéstől, vágástól. Nem így találod-e te is?

PÓLOSZ

De így!

SZÓKRATÉSZ

Az ilyen, úgy látszik, nem tudja, mi tulajdonképpen az egészség és a testi épség. Előbbi okoskodásunk értelmében valami hasonlót cselekszenek azok is, kik a büntetés alól kivonják magukat, Pólosz. Csak a dolog fájós oldalát

látják, de a haszna iránt vakok, s nem tudják, hogy az
c egészségtelen testnél még sokkal nyomorultabb az egészségtelen lélek, a hibás, igazságtalan, szentségtelen, s azért minden tőlük telhetőt elkövetnek, csak hogy menekülhessenek a büntetés alól, s így meg ne szabadulhassanak a legnagyobb rossztól; a pénzt hajhásszák, barátokat toboroznak, s azon vannak, hogy szavahihetőnek látsszanak. Márpedig, ha igaz az, amiben megegyeztünk: tudod-e, Pólosz, mi akkor a következtetés? Vagy együtt vonjuk le?

PÓLOSZ

Ha nincs ellenedre.

SZÓKRATÉSZ

Nem az következik-e, hogy a legnagyobb rossz a jogtalanság és a jogtalan cselekvés?

PÓLOSZ

Úgy látszik.

d SZÓKRATÉSZ

E rosszból pedig, mint láttuk, bűnhődés útján szabadulunk.

PÓLOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Ha pedig a bűnhődés elől elmenekülünk, megmaradunk a rosszban.

PÓLOSZ

Meg.

SZÓKRATÉSZ

Nagyságát tekintve tehát csak második rossz a jogtalan cselekvés; a legnagyobb s legelső minden rossz között, ha jogtalanul cselekszünk s mégis bűnhődés nélkül maradunk.

PÓLOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Nos, kedves barátom, éppen e pont körül tért el a vélemé-
e nyünk. Te boldognak nézed Arkhelaoszt, mert szörnyű jogtalanságaiért nem bűnhődött; én meg ellenkezőleg, azt állítottam, hogy a jogtalanságaiért nem bűnhődő, legyen az Arkhelaosz vagy más ember, a legnyomorultabb a világon; mert az igazságtalanság elkövetője mindig nyomorultabb, mint aki az elszenvedője; s aki nem bűnhődik, mint aki bűnhődik. Nem így mondtam?

PÓLOSZ

De így.

SZÓKRATÉSZ

S nemde bebizonyult, hogy igazat mondtam?

PÓLOSZ

Úgy látszik.

480 a XXXVI. SZÓKRATÉSZ

Hát úgy legyen. De ha ez igaz, Pólosz, miben lássuk a szónoklás nagy hasznát? Mert állításaink szerint mindenekfölött a jogtalan cselekvéstől kell óvakodnunk, különben kárt okozunk lelkünknek. Nemde?

PÓLOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Ha pedig vagy magunk követünk el jogtalanságot, vagy olyan ember, akinek javát akarjuk, önként kell jelentkezni ott, ahol a leghamarabb igazságot szolgáltatnak: a
b bíró előtt, mintha orvoshoz mennénk, hogy gyökeret ne verjen lelkünkben az igazságtalanság nyavalyája s lelkünket belsőleg romlottá, gyógyíthatatlanná ne tegye. Vagy mit mondjunk, Pólosz, ha megmaradunk előbbi állításainknál? Ha következetesek akarunk lenni, szólhatunk-e másképpen?

PÓLOSZ

Hogy is szólhatnánk másképpen, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Ennélfogva, Pólosz barátom, akár magunk, akár szülőnk, gyermekünk, barátunk vagy hazánk követ el jogtalanságot, a védekező szónoklás éppen semmi javunkra
c sincsen. Ellenkezőleg, csak egy hasznos dolog van: vádolni magunkat, azután rokonainkat s olyan barátunkat, ki jogtalanságot követett el. Nem rejtegetni kell a bűnt, hanem napvilágra hozni, hadd bűnhődjék az illető, s nyerje vissza egészségét, és kényszerítenünk kell magunkat és másokat, hogy ne gyáváskodjunk, hanem a szépre, a jóra törve, csukott szemmel és bátran odaálljunk, mint az orvos elé égetésre, metszésre s a fájdalom-
d mal ne törődjünk. Ha tehát hibánk verést érdemel, álljuk ki a verést; ha bilincset, veressük bilincsre magunkat; ha pénzbüntetést, fizessünk; ha száműzetést, vonuljunk el; ha halált, haljunk meg. Éspedig mindenki önmaga legyen a maga és rokonai vádlója, s arra használja

a szónoklást, hogy rossz tetteinket napfényre derítve a legnagyobb rossztól, a jogtalanságtól is megszabaduljunk. Nos, Pólosz, mit szólsz hozzá?

e PÓLOSZ

Bizony furcsa dolgokat beszélsz, Szókratész. A következtetés azonban helyes.

SZÓKRATÉSZ

Vagy vissza kell tehát vonnunk az előzményeket, vagy elfogadnunk az állítást.

PÓLOSZ

Ez már igaz.

SZÓKRATÉSZ

Ellenkezőleg kell azonban eljárnunk, ha ellenségünknek vagy másvalakinek kárt akarunk okozni. Csak attól óvakodjunk, hogy az ne okozzon nekünk; egyébként, ha
481 a ellenségünk másvalaki ellen követ el jogtalanságot, minden módon, szóval, tettel azon kell lennünk, hogy ne bűnhődjék, s meg ne jelenjen a bíró előtt. Ha pedig mégis megjelenne, azon kell ügyeskednünk, hogy fölmentsék és ne bűnhődjék. Ha sok a rablott aranya, vissza ne adja, hanem hadd pazarolja el magára és övéire jogtalanul és istentelenül; ha halálos vétket követett el,
b hadd kerülje el a halált, ha lehet, örökre; legyen mint gonosz ember halhatatlan, vagy legalább hurcolja jó hosszan életét.

Íme, Pólosz, mire látom én hasznosnak a szónoklást. Aki nem akar elkövetni jogtalanságot, annak nemigen van rá szüksége. Az előbb mondottak után egyáltalán alig van rá szükség.

XXXVII. KALLIKLÉSZ

Mondd csak, Khairephón, komolyan beszél Szókratész, vagy csak tréfálkozik?

KHAIREPHÓN

Úgy látom, meggyőződésből beszél; de legjobb lesz, ha megkérdezed őt magát.

c KALLIKLÉSZ

Az egekre is! Nagyon szívesen. Mondd csak, Szókratész, tréfára vegyük vagy komolyan értsük-e szavaidat? Mert ha komolyan kell értenünk, s az igazat mondod, akkor mi, emberek, felfordult világban élünk, s mindenben az ellenkezőjét tesszük annak, amit kell.

SZÓKRATÉSZ

Ha az emberek állapota, Kalliklészem, különböző meg-
d nyilvánulásai ellenére is nem volna alapjában ugyanegy, ha valaki egészen sajátságosat élne át, mást, mint a többiek, nemigen magyarázhatnánk ki magunkat a többiek előtt. Azért mondom ezt, mert észreveszem, hogy mi mindketten ugyanazt az egyet érezzük: mindketten szeretünk, és mindegyikünk kettőt. Én Kleiniasz fiát, Alkibiadészt és a filozófiát; te pedig az athéniakat és Pürilampész Démoszát.* És mindannyiszor észreveszem rajtad, hogy akármit s akármiképpen beszélnek is kedveseid, te minden ékesszólásod ellenére nem tudsz
e nekik ellentmondani, hanem a körülmények szerint hol jobbra, hol balra hajolsz. Ha felszólalsz a népgyűlésen, s az athéni nép erre azt mondja: nem úgy van; te rögtön köpönyeget forgatsz, s ennek szája íze szerint beszélsz. Így vagy ezzel a szép ifjúval, Pürilampész fiával is. Kedveseid vágyaival, beszédeivel nem tudsz ellenkezni. Ha most csodálkoznék valaki azon a sok esztelenségen,

482 a amit ezek szája ízére összevissza fecsegsz: ha be akarnád vallani az igazat, bizonnyal azt felelnéd neki: „Akadályozzátok meg hát kedveseimet abban, hogy így beszéljenek, akkor majd felhagyok én is az ilyen beszéddel." Képzeld most, hogy én is ezt feleltem neked; s ne csodálkozz állításaimon, hanem akadályozd meg kedvesemet, a filozófiát, hogy így beszéljen. Énbelőlem, kedves barátom, ő szól s mindig egyformán; távolról sem oly szeszélyes, mint másik pajtásom: mert Kleiniasz fia egyszer így, másszor amúgy beszél, a filozófia azonban
b következetes. Amin annyira csodálkozol: az az ő véleménye. Itt voltál, hallottad. Azért hát cáfold meg őt abban, amit az imént mondtam: hogy jogtalankodni s a jogtalanságért büntetlen maradni a legnagyobb rossz. Ha pedig ezt cáfolatlanul hagyod, akkor, a kutyára, az egyiptomiak istenére mondom, Kalliklész sohasem fog egyetérteni Kallikléssszel, s egész életén át önmagával ellentmondásban marad. Pedig, kedves barátom, jobb, ha lantom húrjai nem hangzanak egybe; a kar, melynek
c vezetője vagyok, hamisan énekel; s az emberek mind ellentmondanak nekem; mint ha lelkemben nincs összhang, hanem ellentmondás.

XXXVIII. Kalliklész

Nagyokat mondasz, Szókratész, mint valami igazi népszónok. Most is csak el akarsz káprázatni, mikor Pólosz ugyanazon kelepcébe csaltad, amelybe vádja szerint azelőtt Gorgiasz esett. Pólosz azt állította tudniillik,
d hogy mikor Gorgiaszt kérdezted, vajon a szónokolni tanulókat, ha még nem tudnák, megtanítja-e arra is, mi az igazságosság: e kérdésre Gorgiasz puszta restelkedésből mondott igent, mert félt az emberek véleményétől, akik rossz néven vették volna az ellenkezőt. Pólosz szerint Gorgiaszt ez az engedékenysége hozta önmagával

ellentmondásba, aminek te annyira megörültél. Pólosz ezért kigúnyolt, s nézetem szerint teljes joggal. Csakhogy most vele is ugyanaz esett meg. S éppen nem dicsérem Póloszt, hogy elfogadta állításodat, mely szee rint jogtalanságot elkövetni rútabb, mint elszenvedni. Ezáltal ő is szavaid hálójába került s kénytelen volt hallgatni, mert szégyellte bevallani gondolatát. S valóban, Szókratész! Az igazság nyomozásának ürügye alatt te mindig ilyen tömegnek való fogós kérdésekre tereled a szót; olyan dolgokra, melyek a természettől ugyan nem szépek, de a törvény szempontjából szépek. Mert a természet és a törvény igen sokban ellenkeznek egymás-
483 a sal; s ha most valaki szégyenkezik, és nem meri kimondani, amit gondol, ellentmondásokba keveredik. Te pedig, fölismerve e bölcs fogást, rútul elcsavarod a beszédet, s ha valaki a törvényszerűről szól, te a természetszerűről kérdezed; ha pedig a természetszerűt említi, te a törvényszerű mögé bújsz. Így tettél az imént is a jogtalan cselekvés s a jogtalan szenvedés kérdésében. Pólosz a törvény szerint rútabbról beszélt, te pedig a törvényt a természettel helyettesítve vetted üldözőbe. Mert a terb mészet szerint mindig az a rútabb, ami a rosszabb, amilyen például a jogtalan szenvedés; a törvény szerint azonban a jogtalan cselekvés a rútabb. Egy férfihoz nem is illik a más jogtalan cselekedeteit eltűrni; ez csak rabszolgának való, akinek jobb meghalni, mint élni, mert ha igazságtalanul megtámadják s lábbal tiporják, nem tud segíteni sem magán, sem máson, aki a szívéhez közel áll. Ezért a gyönge embereket és a tömeget tartom a
c törvények szerzőinek. A maguk javára, a saját hasznukra hoznak törvényeket és határozzák meg, mit kell dicsérni, mit gáncsolni. El akarják ijeszteni az erősebb s mindenben tehetősebb embereket, hogy ne törjenek többre, mint mások; azért mondják, hogy a hatalmi vágy rút és

jogtalan; sőt hogy a jogtalanság épp abban áll, ha valaki hatalomból, vagyonból nagyobb részt kíván. Ők maguk, mint hitványabbak, boldogan beérik az egyenlő mértékkel.

XXXIX. Íme, miért rút a törvény szerint, ha valaki
d a tömegnél többre tör, s miért jogtalanság.

A természet ellenben, véleményem szerint, azt mutatja jogosnak, hogy a derekabbnak többje legyen, mint a hitványabbnak, a hatalmasnak többje, mint a gyöngébbnek. S mutatja ezt mindenfelé: az állatoknál s az embereknek is minden államában és nemzetségében azt ismerik el igazságosnak, hogy a hatalmasabb uralkodjék a gyöngébben, s hogy övé legyen mindenből a nagyobb
e rész. Vajon mily jogon támadott Xerxész Görögországra vagy atyja a szkűthák ellen? S ezer más ilyen példát idézhetnék! Az ilyenek, úgy hiszem, mind a természet szerint cselekednek, sőt istenemre, a természet törvénye szerint. Csakhogy nem a mi kieszelt törvényünk szerint, mert mi az erősebbeket s jobbakat már gyermekkoruktól
484 a nevelés alá fogjuk, mint az oroszlánkölyköket, s ráolvasással és megbabonázással szolgává tesszük őket, untalan azt hirdetve nekik, hogy tisztelni kell az egyenlőséget, mert így van ez szépen s igazságosan. De aztán ha előlép egy nagyra termett férfiú s lerázza magáról tanításainkat, szétszakítja, elkerüli vagy lábbal tapossa rendeleteinket, ráolvasásainkat, varázsigéinket, természet ellen való törvényeinket mind, s rabszolgánkból, aki volt,
b urunkká lázad fel: ekkor lobban elő fénnyel a természet joga. Úgy látom, Pindarosz is erre céloz dalában,* mikor így szól: „Halandóknak, halhatatlanoknak egyaránt királya a törvény; hatalmas kezével maga után vonja a legnagyobb erőszakot – folytatja tovább – és szentesíti azt. Példám Héraklész, ki bár nem vásárolta meg . . .” Ezek körülbelül Pindarosz szavai, mert könyv nélkül

nem tudom a dalt. De értelmük az, hogy Héraklész
c elhajtotta Gérüonész marháit, pedig nem vásárolta meg s ajándékba sem kapta. Mert a természet joga az, hogy a gyöngébbnek és hitványabbnak marhája és egyéb vagyona a jobbé és erősebbé.

XL. Íme az igazság, s magad is majd meg fogod ismerni, ha a filozófiától elfordulva fontosabb dolgokra térsz. Mert mulattató a filozófia, kedves Szókratészom, fiatal korunkban mértékkel űzve; de kész veszedelem, ha a kellőnél többet bíbelődünk vele. Hiába kiváló tehetségű valaki, ha egy meghatározott koron túl is filozófiával tölti meg az életét, szükségképpen tapasztalatlan marad
d mindabban, amiben a kitűnőségre és a hírnévre törekvőnek jártasnak kell lennie. Nem fogja ismerni állama törvényeit, nem fogja tudni, hogyan érintkezzék az emberekkel magán- és közügyekben, s az emberi vágyakban és gyönyörökben, egyáltalán, az emberek gondolkodásmódjában teljesen járatlan marad. Ha aztán valami
e magán- vagy közügyben kell eljárnia, nevetségessé válik, mint ahogy kinevetni valók a politikusok, mikor társaságtokban s beszélgetéseitekben részt vesznek. Itt is beteljesedik Euripidész mondása:*

> Abban jeles mindenki s arra tör,
> s élte javát is abban tölti el,
> miben érzi, hogy túltesz önmagán.

485 a Azt ellenben kerüli, ócsárolja, amiben gyönge; de dicséri önszeretetből az ellenkezőjét, mert benne magamagát dicséri. A legjobbnak tartom különben mindkettőben jártasnak lenni. A filozófiával műveltségünk céljából foglalkozni szép dolog, s éppen nem válik szégyenére az ifjúnak. De már nevetségesnek tartom, ha valaki még meglett korában is filozofál. A bölcselkedőkkel úgy va-

b gyok, mint a dadogókkal s azokkal, akik játszva töltik a napot. Ha kisgyermek dadog, akinek még illik az ilyen beszéd, s az játszik: ennek örülök, ez kedves, a gyermeki természetnek megfelelő dolog. Mint ahogy van abban valami bántó, fülsértő és kényszerített, ha egy ilyen kis
c fickó tisztán, értelmesen ejt minden szótagot. Ha ellenben férfiút hallunk dadogni, s látunk gyermeki módra játszani: nevetségesnek, férfiatlannak fogjuk ítélni s meg szeretnénk verni. Így vagyok a filozofálókkal is. Serdületlen ifjúban szeretem a filozófiát; itt helyén van, s szabad lelkűnek tartom az ilyesmivel foglalkozó fiatalt;
d szolgalelkűnek, szép és nemes tettre képtelennek azt, aki nem filozofál. De ha érettebb ember foglalkozik filozófiával, s nem tudja abbahagyni, azt, Szókratész, meg kellene botozni. Mert mint az imént mondtam, ha mégakkora tehetsége van is az ilyennek, férfiatlanná válik, kerüli a nyilvános élet zaját s a piacot, ahol a költő mondása szerint hírnevet szerez az ember, elbújik egy
e rejtett zugba, három-négy ifjú társaságában ciripelve tölti hátralevő napjait, s soha nagy, szabad és használható gondolatot nem hangoztat.

XLI. Baráti hajlandósággal vagyok hozzád, Szókratész! Azért most ugyanazt érzem veled szemben, mint Euripidésznél,* kit csak az imént idéztem, Zéthosz érez Amphiónnal szemben. Olyasfélét szeretnék mondani neked, mint Zéthosz mondott testvérének: Nem azzal törődsz, Szókratész, amivel kellene; s lényednek annyira
486 a nemes természetét gyermekes viselkedéssel elcsúfítod, s nem tudnál sem a gyűléseken megfelelően beszélni, sem illő és meggyőző dolgot művelni, sem bátor tanáccsal más ügyén lendíteni. S ugyan mondd meg, Szókratész barátom – de ne neheztelj rám, mert a jó szándék szól belőlem –, nem szégyenletes-e az ilyen állapot, amilyenben téged látlak, s azokat, akik folyton

a filozófiát kergetik. Vegyük azt az esetet, hogy valaki
b téged vagy más hozzád hasonlót elfog, börtönbe hurcol, jogtalansággal vádol, mikor semmit sem követtél el. Nemde azt sem tudnád, hová légy, csak ájuldoznál, s néma zavarodban a szádat tátanád. Mikor azután törvényszék elé idéznének, legyen bár hitvány és rossz is a vádlód, meg kellene halnod, ha az halálos büntetésedet kívánná. Ugyan milyen bölcsesség volna abban, ha egy művészet egy nemes természetű férfiút annyira hitványnyá tehet, hogy nem tud magán segíteni, a legnagyobb
c veszélyekből sem magát, sem másokat nem képes kimenteni, s emellett ellenségei minden vagyonától megfoszthatják, és hazájában minden megbecsülés nélkül kell élnie? Az ilyen embert, hogy durvábban szóljak, büntetlenül akár arcul is üthetik. Ezért, jó barátom, engedelmeskedj nekem, hagyd abba az okoskodást, tettekben keresd az élet szép összhangját; azt gyakorold, ami mások előtt értelmesnek mutat; űzze más azt a díszes foglalkozást: nem tudom fecsegésnek vagy butás-
d kodásnak mondjam, mely miatt „házad tája pusztul s néptelen marad".* Ne azokat vedd tehát mintául, akik ily csekélységeken vitatkoznak, hanem azokat, akik hírt, vagyont és sok más javat szereznek maguknak.

XLII. Szókratész

Ha véletlenül aranyból volna lelkem, képzeld örömömet, Kalliklész, ha oly kitűnő próbakőre lelnék, mely hibátlanul mutatná annak értékét. Melléje tenném lelkemet, s ha jó állapotáról tanúskodhatnék a kő: nem kell egyéb próba; tudnám, hogy rendben vagyok.

e Kalliklész

Miért mondod ezt, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Megtudod azonnal. Benned ilyen kincsre találtam.

KALLIKLÉSZ

Hogyhogy?

SZÓKRATÉSZ

Meg vagyok győződve róla, hogy azok a gondolataim,
487 a melyeket te is el fogsz fogadni, teljesen igazak. Mert három dolog kell arra, hogy kellően megvizsgálhassuk, jó úton jár-e lelkünk vagy sem; s ez a három megvan benned mind: a tudás, a jóakarat és az őszinte, nyílt beszéd. Sokakkal találkozom, akik lelkem vizsgálatára nem alkalmasak, mert nem olyan bölcsek, mint te; mások bölcsek ugyan, de nem akarják a szemembe mondani az igazat, mert nem törődnek velem annyit, mint te.
b Ez a két idegen pedig, Gorgiasz és Pólosz, bölcs is, jó barátom is, de nem elég nyílt szavú s a kelleténél szégyellősebb. Íme az imént is mindkettő annyira hímezett-hámozott, hogy csupa szégyellőségéből magamagának ellentmondott, éspedig sok ember füle hallatára s a legnagyobb dolgokkal kapcsolatban. Benned azonban egyesül minden, ami a többiből hiányzik. Megc felelő nevelésed van, ahogy a legtöbb athéni mondaná, s jóakaróm is vagy. Megmondom azt is, miből következtetem. Tudom, Kalliklész, hogy ti négyen: te, az aphidnai Tiszandrosz, Androtión fia, Andrón s a kholargeiszi Nauszikúdész együtt tanultátok a filozófiát. Egyszer meglestelek, mikor arról tanakodtatok, milyen fokig kell vele foglalkozni. Az a nézet győzött, hogy nem jó végletd tekig vinni a filozofálást, s egymást óvatosságra is intettétek, nehogy a szükségesnél bölcsebbé válva akaratlanul kárt okozzatok magatoknak. S mivel most, mint látom, nekem is azt tanácsolod, amit legmeghittebb

barátaidnak: igazi jóakaratodról megvan a kellő bizonyságom. Hogy pedig őszinte szavú vagy, s nem jössz zavarba, magad is mondod, és imént tartott beszéded is
e mutatja. És mivel így áll a dolog: ha kutatásainkban valamire nézve megegyezünk, azt részemről és részedről eldöntöttnek fogadhatjuk el, s nincs egyéb próbára szükségünk. Mert bölcsesség hiányából vagy fölösleges szégyenkezés miatt állításaimat nem fogod elfogadni; de azért sem, hogy megcsalj, mert mint magad mondod, barátom vagy. A mi közös megegyezésünk célja tehát az igazság lesz. Szebbről pedig nem is vitázhatnánk, Kalliklészem, mint arról, ami miatt engem megróttál: mi-
488 a lyen legyen az ember, mivel foglalkozzék s meddig, ha fiatalabb, ha öregebb? Mert én, ha botlom, tudd meg, sohasem akarva tévedek, hanem tudatlanságom miatt. Folytasd hát intéseidet, amint elkezdted, s mutasd meg annak rendje szerint, mi az s mi módon érhetem el, amire törekednem kell. És ha látod, hogy a jövőben nem azt cselekszem, amiben most megegyeztünk: tarts egy-
b ügyűnek és többé intésedre se méltass. Felelj hát újból a kérdésre: mit nevezel te és Pindarosz természet szerint igazságosnak? Nemde azt, ha a hatalmasabb erővel elveszi a gyöngébb jószágát, ha a jobb a rosszabbon uralkodik, s a nemesebbnek többje van, mint a hitványabbnak? Jól emlékezem-e, vagy mit mondasz jogosnak?

XLIII. KALLIKLÉSZ

Ezt mondtam és mondom most is.

SZÓKRATÉSZ

c Vajon egy és ugyanazon embert nevezel-e jobbnak és hatalmasabbnak? Mert már az előbb sem értettelek meg tisztán. Az erősebbeket érted-e a hatalmasabbakon, s azt állítod, hogy a gyöngébbnek meg kell hajolnia az erő-

sebb előtt? Legalábbis erre utalt az a megjegyzésed, hogy a nagy államok a természet joga értelmében támadnak a kicsinyek ellen, mert hatalmasabbak és erősebbek; a hatalmasabb és erősebb pedig egyszersmind a jobb is. Vagy lehet valaki jobb azért, hogy tehetetlenebb és gyöngébb; vagy ha hatalmasabb is, azért roszszabb? Vagy pedig, a jobbnak és a hatalmasabbnak ugyanaz a meghatározása? Jelöld ki világosan, egyet jelent-e vagy különbözőt a hatalmasabb, jobb, erősebb?

KALLIKLÉSZ

Világosan kimondom: egyet.

SZÓKRATÉSZ

S nem hatalmasabb-e a természet rendje szerint a tömeg az egyesnél, mikor – mint az imént állítottad – az egyes ellen törvényeket is hoz?

KALLIKLÉSZ

Ki kételkedik benne?

SZÓKRATÉSZ

A tömeg törvénye tehát a hatalmasabbnak törvénye is.

KALLIKLÉSZ

Bizonyosan.

SZÓKRATÉSZ

Tehát a jobbaknak a törvénye is. Mert a tekintélyesebbek állításod szerint a jobbak is.

KALLIKLÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Ennélfogva a természet szerint is szépek rendelkezéseik, mert a tekintélyesebbek rendelkezései.

KALLIKLÉSZ

Én is azt állítom.

SZÓKRATÉSZ

Nos, nem azt mondtad-e a tömeg nézetének, hogy csak az egyenlőség az igazságos, és hogy a jogtalan cselekvés
489 a rútabb, mint a jogtalan szenvedés? Áll-e ez, vagy nem? S nehogy itt szégyenkezésből megfogasd magad! Azt tartja-e a sokaság, hogy csak az jogos, ha egyenlő résszel rendelkezünk, nem pedig nagyobbal; és hogy jogtalanságot elkövetni rútabb, mint méltatlanul szenvedni? Ne sajnáld tőlem a szót, Kalliklész; ha egyetértesz velem, hadd erősödjem meg hitemben egy hozzáértő ember helyeslése által.

KALLIKLÉSZ

A sokaság csakugyan így vélekedik.

SZÓKRATÉSZ

De akkor nemcsak törvény szerint rútabb a jogtalankodás, mint a méltatlan szenvedés s nemcsak törvény szerint igazságos az egyenlőség, hanem természet szerint is. Úgy látszik, nem helyesen mondtad az imént, hogy a törvény és természet ellenkezik egymással; engem meg méltatlanul vádoltál, hogy az ellentétet ismerve hamisan beszélek, és ha valaki a természetről beszél, én a törvényt rántom elő; ha pedig a törvényszerűről, én a természetet.

XLIV. Kalliklész

Így nem lesz vége a fecsegésnek! Nem szégyellsz, Szók-
c ratész, még öreg korodra is szavakra vadászni? Mint valami kincsnek, úgy örülsz neki, ha valaki egy kifejezésben megbotlik. Vagy igazán azt hiszed, hogy nem tartom egynek a hatalmasabbat s a jobbat? Hisz már régóta mondom: hatalmasabb és jobb egybeesik. Csak nem képzeled, hogy ha rabszolganép és csőcselékhad, amely testi erején kívül számba sem jön, összegyűl s valami végzést hoz, azt törvénynek nevezem?

Szókratész

Legyen, fölötte bölcs Kalliklészem. Hát így érted?

Kalliklész

Egészen így.

d Szókratész

Különben régen gyanítottam már magam is, tüzes barátom, hogy ily értelemben veszed „a tekintélyesebbet"; csak azért faggattalak, mert világosan vágytam tudni gondolataidat. Két embert csak nem fogsz jobbnak tartani egynél, sem rabszolgáidat jobbnak, mint magadat, mivel erősebbek, mint te. Így hát kezdd újból s mondd: mit értesz a jobbakon, ha nem az erősebbeket? Csak kérlek, drága barátom, szelídebben bánj velem; különben elszököm az iskolából.

e Kalliklész

Tréfát űzöl velem, Szókratész.

Szókratész

Nem én, Kalliklész, Zéthoszra mondom, akivel az imént

annyit bosszantgattál. Hanem mondd csak, kiket is tartasz te jobbaknak?

KALLIKLÉSZ

Én? A nemesebbeket.

SZÓKRATÉSZ

No ládd, te is csak szót raksz szóra s nem világítasz meg semmit. Mondd inkább: vajon az eszesebbeket nevezed-e hatalmasabbaknak, jobbaknak, vagy másokat?

KALLIKLÉSZ

Zeuszra! eltaláltad; elsősorban ezeket.

490 a SZÓKRATÉSZ

Így hát szerinted gyakran egyetlen eszes ember tízezer esztelennél hatalmasabb; őt illeti meg az uralkodás; ezeket pedig, hogy rajtuk uralkodjanak; s mint uralkodónak, gazdagabbnak kell lennie, mint akiken uralkodik. Úgy látom, ezt akarod mondani – és nem szavakra vadászom –, amikor azt mondod, hogy egy hatalmasabb ezreknél.

KALLIKLÉSZ

Eltaláltad. Mert éppen ezt értem a természet jogán: a jobb és eszesebb uralkodjék, és több jusson neki, mint a hitványabbnak.

b XLV. SZÓKRATÉSZ

Megálljunk csak. Hogy is mondanád? Ha mint most, egy közös helyen összegyűlnénk sokan, s volna ennünk, innunk bőviben: volnának közöttünk pedig különböző egyének, erősebbek, gyöngébbek, s egyikünk orvos volna, és így az étkezésben okosabb, de valószínűleg gyön-

gébb az egyiknél, erősebb a másiknál: akkor az az orvos, mert az étkezésben okosabb, ebben a tekintetben, nemde, jobb is és kiválóbb is volna?

KALLIKLÉSZ

Kétségkívül.

c SZÓKRATÉSZ

Vajon mert jobb, nagyobb rész jut-e neki az ételekből, mint nekünk? Vagy mint elsőt közöttünk csak az illeti meg, hogy felossza az ételt? Az élvezetet s teste táplálását tekintve azonban nem vehet magának többet, ha nem akar érte lakolni. Hanem az egyiknél többet, a másiknál kevesebbet oszt magának. Ha pedig véletlenül a leggyöngébb volna, akkor a legjobbnak legkevesebb járna. Vagy nem így van, jó Kalliklész barátom?

KALLIKLÉSZ

Ételről, italról, orvosról s mindenféle badarságról be-
d szélsz; én nem erről szóltam.

SZÓKRATÉSZ

Csak azt mondd meg, az okosabbat jobbnak mondod-e?

KALLIKLÉSZ

Annak.

SZÓKRATÉSZ

S ne jusson-e a jobbnak több?

KALLIKLÉSZ

De nem ám ételből, italból.

SZÓKRATÉSZ

Értem, értem. Úgy hát ruhából. S a legkitűnőbb takács a legnagyobb köpenyt ölti magára, s a legtöbb és legszebb ruhába bújtatva járkál ide-oda.

KALLIKLÉSZ

Mit akarsz itt a ruhákkal?

SZÓKRATÉSZ

e A mesterségében legokosabb s legjobb cipész pedig szerit-számát se tudja saruinak. S a legtöbb s legnagyobb sarut húzza lábára, úgy indul sétára.

KALLIKLÉSZ

Milyen sarukról fecsegsz?

SZÓKRATÉSZ

Ha nem ilyenre gondolsz, akkor talán azt akarod mondani, hogy például az olyan földművesnek, aki a szántásban, vetésben okos, derék és kiváló, több vetőmagja legyen, mint másnak, s földjébe jóval több magot szórhasson, mint más?

KALLIKLÉSZ

Mindig ugyanazt hajtogatod, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Nemcsak ugyanazt, Kalliklészem, hanem ugyanazokról a dolgokról is beszélek.

491 a KALLIKLÉSZ

Istenemre! El nem hagynád a cipészt, a cserzővargát, a szakácsot, az orvost, mintha ezekről volna köztünk szó.

Szókratész

Úgy hát te mondd meg, miben kell valakinek eszesebbnek, hatalmasabbnak lennie, ha joggal akar többet birtokolni másoknál? Vagy nem tűröd, hogy rávezesselek, s magad sem mondod meg?

Kalliklész

Mióta megmondtam már! Először is nem a cipészt és a
b szakácsot értem a hatalmasabbakon, hanem azokat, akik a közügyekben eszesek, s tudják, hogyan kell az államot kormányozni. Sőt nemcsak eszesek, hanem bátrak is, és végrehajtják, amit elhatároztak, s lágyszívűségből el nem állnak céljuktól.

XLVI. Szókratész

Íme, jeles barátom, milyen különbözők a mi kölcsönös vádjaink! Rólam azt mondod, hogy mindig ugyanazt hajtogatom, s azért neheztelsz. Én meg az ellenkezőjéért rólak meg: tárgyadról mindig mást beszélsz. Egyszer
c mint erősebbeket határozod meg a jobbakat s hatalmasabbakat, másszor, mint okosabbakat. Most ismét valami újjal lépsz elő. Bátrabbaknak mondod őket. Végre határozd el magad, kedvesem, kiket tartasz jobbaknak s hatalmasabbaknak, és miben?

Kalliklész

Mondtam már: az állam ügyeiben eszeseket és bátrakat.
d Ezeket illeti meg az állam vezetése: s az a jogos, hogy ezeknek, akik parancsolnak, több jusson, mint másoknak, akik engedelmeskednek.

Szókratész

S kinek parancsolnak vagy engedelmeskednek? Maguknak? Vagy hogyan?

KALLIKLÉSZ

Mit mondasz?

SZÓKRATÉSZ

Azt, hogy minden ember önmagán uralkodik. Vagy az önuralom nem is szükséges, elég, ha másokon uralkodunk?

KALLIKLÉSZ

Mit értesz az önuralmon?

SZÓKRATÉSZ

Nem valami találós mesét. Amit az egész világ, azt
e mondom én is önuralomnak: ha valaki mértékletes, tud magának parancsolni, és a gyönyöröket és a vágyakat féken tartja.

KALLIKLÉSZ

Milyen kedves ember vagy! Az együgyűt mondod józannak.

SZÓKRATÉSZ

Hogyhogy? Mindenki megértheti, hogy nem azt akartam mondani.

KALLIKLÉSZ

Márpedig úgy van, Szókratész! Mert hogy lehetne az ember boldog, ha szolga valamiben? Sőt nyíltan megmondom, mit tartok a természet rendje szerint szépnek
492 a és jogosnak. Csak az él jól, aki vágyait hagyja nagyra nőni s nem fékezi; és bátran és belátón ki tudja elégíteni még akkor is, ha már tetőpontjukat elérték, és mindig megszerzi azt, amire vágyik. Ez a tömeg számára nem lehetséges. Ezért a tömeg megbélyegzi az ilyeneket, s

szégyenből rejtegetve saját tehetetlenségét, rútnak nevezi a féktelenséget. Így, mint már mondtam, szolgává lesznek a természettől kiválóbb emberek, s mivel gyönyöreik kielégítésére nem képesek, puszta gyávaságból
b dicsérik a józanságot és igazságosságot. Azok szemében, akiket a sors a királyok fiává tett, vagy a természet zsarnokságra vagy uralkodásra alkotott, lehet-e igazában rútabb s rosszabb valami, mint a józan mérséklet és az igazságosság? Ha az élet javait minden korlát nélkül élvezhetik, csak nem fogják urukká tenni a tömeg törvé-
c nyét, ítéletét, gáncsát? Milyen szánalmassá változtatná őket az igazságosság s józan mérséklet szépsége, ha mint államuk kormányzói nem juttathatnának többet barátaiknak, mint ellenségeiknek! Nos, Szókratész, azt állítod, hogy mindig az igazságot kergeted, halljad hát, mi az igazság. Kéjes életmód, féktelenség, szabadosság, csak legyen mire támaszkodnia, ez az erény, ez a boldogság. A többi mind csak szépelgés, természetellenes megegyezés, üres, értéktelen fecsegés.

d XLVII. Szókratész

Nyíltan s nem bátor tűz nélkül törsz előre beszédeddel, Kalliklészem. Mert világosan kimondod, amit mások is gondolnak, de nyilvánítani nem mernek. Kérlek is, ne hagyj fel vele semmiképp, hadd lássuk tisztán, milyen a helyes élet. Azt mondod tehát, hogy vágyainkat, ha olyanok akarunk lenni, amilyeneknek lennünk kell, nem szabad fékeznünk; sőt hagyni kell nagyra nőni őket, s
e kielégítésükről, bárhonnan vegyük is, gondoskodnunk kell. Épp ebben áll az erény.

Kalliklész

Igen, ezt mondom.

SZÓKRATÉSZ

Úgy hát helytelenül nevezik boldognak az olyanokat, akik semmire sem szorulnak rá.

KALLIKLÉSZ

A kövek meg a halottak volnának akkor a legboldogabbak.

SZÓKRATÉSZ

Különös egy élet ám az is, melyet te rajzolsz elénk!
493 a Éppen nem csodálkoznám, ha Euripidész igazat mondana:* „Ki tudja, életünk nem meghalás-e s halálunk élet?" Valóban, talán halottak vagyunk; én is hallottam egy bölcstől, hogy az ember olyan, mint a halott s testünk olyan, mint a sír. S mivel lelkünknek az a része, melyben a vágyak rejtőznek, könnyen enged minden rábeszélésnek és ide-oda lökésnek, azt egy jelképes szókban jeleskedő, gondolom, szicíliai vagy itáliai ember ezen ide-oda görgés miatt tréfásan hordónak nevezte el, az esztelen embereket pedig beavatatlanoknak.
b A féktelen emberek lelkének azt a részét pedig, hol a vágyak fészkelnek, mert egészen zabolátlan s mindenfelé nyílt, telhetetlensége miatt feneketlen hordóhoz hasonlította. Ellentétben veled, Kalliklész, azt állítja, hogy az Alvilágban – a láthatatlan világot érti rajta – ezek a
c legszerencsétlenebbek, a beavatatlanok, s vizet kell hordaniuk áttört szitán feneketlen hordóba. A szitán pedig, mint magyarázták nekem, a lelket értette. Áttört szitának az oktalan lelkét nevezte, mivel megbízhatatlansága és feledékenysége miatt nem tud semmit magában tartani. Ez, igaz, némileg különös beszéd, mégis fényt vet rá, amit előtted bizonyítani akarok; ha ugyan rábírhatnálak, hogy változtasd meg nézetedet, s a telhetetlen, zabolátlan életmód helyett válaszd azt, amely mértéket tart, a

d meglévővel beéri s azzal meg is elégszik. De vajon rábeszélhetlek-e erre? Vajon boldogabbnak fogod-e tartani a mértéktartókat, mint a féktelenekét? Vagy bármennyit mesélek is neked, megmaradsz nézeted mellett?

KALLIKLÉSZ

Megmaradok. Ebben igazat mondtál, Szókratész.

XLVIII. SZÓKRATÉSZ

Várj, egy másik képet is veszek, onnan, ahonnan az elsőt vettem. Vizsgáld csak, nem hasonlít-e a mértéktartónak
e és a féktelennek az életmódja ahhoz a két emberéhez, akiknek sok a hordója. Az egyik ember hordói jókarban vannak, színültig telve borral, mézzel, tejjel és így tovább, csupa ritka, nehezen kapható és csak sok és nagy fáradsággal szállítható folyadékkal. De mikor emberünk megtöltötte hordóit, aztán nem kell többé utánatöltögetnie; gond nélkül élhet, s nyugton maradhat. A másik emberünk is ugyanolyan nehezen szerzi meg az italokat,
494 a mint az első. Edényei azonban likacsosak s korhadtak, és ezért éjjel-nappal kell töltögetnie, hacsak nem akar maró kínokat szenvedni. Íme a két életmód: a féktelenét mondod-e boldogabbnak vagy a mértéktartóét? Meggyőzlek-e, hogy beismerd: a mértékletes élet jobb a féktelennél? Vagy nem?

KALLIKLÉSZ

Nem győzöl meg, Szókratész. Mert emberednek, ha megtöltötte hordóit, nincs többé öröme; hanem, mint
b már mondtam, úgy él, akár a kő. Ha tele van hordója, nem örül és nem is szomorkodik. Pedig annál kellemesebb az élet, minél jobban zajlik.

SZÓKRATÉSZ

De ha jobban zajlik, szükségképpen sok el is folyik belőle, és nagy nyílásokon kell kiáramlania.

KALLIKLÉSZ

Kétségkívül.

SZÓKRATÉSZ

Hisz akkor amiről te beszélsz, az egy gödény, nem pedig halott és nem is kő. Mondd csak, tudod-e, mit tesz az, éhezni, s ha éhezünk, enni?

KALLIKLÉSZ

Tudom.

c SZÓKRATÉSZ

S szomjazni, és ha szomjazunk, inni?

KALLIKLÉSZ

Igen, s azt is tudom, hogy az a vidám, boldog élet, hogy ami vágyunk csak van, azt mind be tudjuk tölteni.

XLIX. SZÓKRATÉSZ

Derekasan felelsz, édesem. Csak folytasd így, amint kezdted, s valahogy el ne restelld magad. Természetesen engem sem fog lebírni a szégyenkezés. Azért hát mondd meg, boldogan él-e a vakaródzó rühes, ha untig vakaródzhatik, s azzal töltheti életét?

d KALLIKLÉSZ

Miket beszélsz itt, Szókratész, s már megint a csőcselék szája ízére!

SZÓKRATÉSZ

Hisz éppígy zavartam meg Póloszt s Gorgiaszt is, hogy jól elrestellték magukat. Te azonban, Kalliklész, bátor lévén, meg ne zavartasd magad s ne restelkedj. Csak felelj!

KALLIKLÉSZ

Jól van hát: a vakaródzónak is édes az élet.

SZÓKRATÉSZ

Ha édes, akkor boldogan él.

KALLIKLÉSZ

Úgy él.

e SZÓKRATÉSZ

Vajon csak a fejét vakarja, vagy tovább is kérdezzelek? Mit felelnél, Kalliklész, ha sorjában végigmennénk mindenén, amije csak van? Vagy mi van a fajtalanokkal: azoknak nem szörnyű, rút és szerencsétlen az élete? Mered-e mondani: boldogok ezek is, ha bővében vannak annak, amit kívánnak?

KALLIKLÉSZ

Nem pirulsz erre terelni a beszédedet, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Nem én terelem rá, barátom, hanem az, aki minden
495 a megszorítás nélkül boldognak mondja azokat, akik élveznek, bármit élvezzenek is; és nem különböztet meg jó és rossz gyönyöröket. Mondd meg különben: egynek nevezed-e a kellemest és a jót, vagy van-e olyan kellemes dolog, ami nem jó?

KALLIKLÉSZ

Hogy a megkülönböztetéssel ne kerüljek ellentmondásba magammal, egynek veszem.

SZÓKRATÉSZ

Elrontod előbbi állításaidat, Kalliklész, és nem vizsgálhatod tovább velem a dolgokat annak rendje és módja szerint, ha olyasmit mondasz, ami ellenkezik a véleményeddel.

b KALLIKLÉSZ

Ez rád is érvényes, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Én sem cselekednék helyesen, ha úgy tennék; de te sem. Azért vizsgáld csak meg, barátom, talán nem abban áll a jó, hogy mindenképpen örülünk. Mert nagyon sok rút dolog származna ebből, olyan, amire távolról utaltam, és még sok más egyéb.

KALLIKLÉSZ

Mármint a te véleményed szerint, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Megmaradsz hát állításod mellett, Kalliklész?

KALLIKLÉSZ

Meg.

c L. SZÓKRATÉSZ

Ezt komolyan vegyem?

KALLIKLÉSZ

Egészen komolyan.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát így vélekedsz, fejtsd meg a következőt: nevezel-e valamit tudásnak?

KALLIKLÉSZ

Nevezek.

SZÓKRATÉSZ

Nemde mondtad azt is, hogy a tudással párosulhat bátorság?

KALLIKLÉSZ

Mondtam.

SZÓKRATÉSZ

S mert megkülönbözteted a bátorságot és a tudást, kettőnek is mondod.

KALLIKLÉSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Hát a gyönyör és tudás egy-e, vagy különböznek egymástól?

KALLIKLÉSZ

Bizony különböznek, te legbölcsebb!

d SZÓKRATÉSZ

S a bátorság is különbözik a gyönyörtől?

KALLIKLÉSZ

Természetesen.

SZÓKRATÉSZ

Megállj, ezt jegyezzük meg jól, hogy az akharnai Kalliklész a gyönyört és a jót azonosnak mondta; a tudást és bátorságot pedig egymástól is és a jótól is különbözőnek.

KALLIKLÉSZ

Az alopékébeli Szókratész ellenben más véleményen van. Vagy egyetért velünk?

e SZÓKRATÉSZ

Nem; de még Kalliklész maga sem, ha jól szemügyre veszi a dolgot. Mert mondd csak, ugyanazt vagy az ellenkezőjét érzi az, akinek jó sora van, s az, akinek rossz?

KALLIKLÉSZ

Az ellenkezőjét.

SZÓKRATÉSZ

Ha az ellenkezőjét, akkor úgy vagyunk vele, mint az egészséggel s a betegséggel. Egyszerre egészséges és beteg nem lehet az ember; s egyszerre el nem hagyhatja az egészség is, a betegség is.

KALLIKLÉSZ

Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ

Vizsgáld tetszés szerint a test valamely részét. Lehet-e
496 a az ember a szemére beteg? Lehet-e szembaja?

KALLIKLÉSZ

Hogyne!

SZÓKRATÉSZ
S egészséges-e olyankor a szemére?

KALLIKLÉSZ
Semmiképpen sem.

SZÓKRATÉSZ
De ha szembaját elveszti, elveszti-e akkor szemének egészségét is, végül pedig mindkettőt?

KALLIKLÉSZ
Éppen nem.

b SZÓKRATÉSZ
Csodálatos s képtelen dolog is volna, nemde?

KALLIKLÉSZ
Az.

SZÓKRATÉSZ
Hanem felváltva kapja vissza s veszti el mindegyiket.

KALLIKLÉSZ
Helyes.

SZÓKRATÉSZ
Éppúgy az erőt és a gyöngeséget.

KALLIKLÉSZ
Éppúgy.

SZÓKRATÉSZ
A gyorsaságot és a lassúságot?

KALLIKLÉSZ
Azt is úgy.

SZÓKRATÉSZ
Vajon a jót és a boldogságot, s ellentétét, a rosszat és a nyomorúságot is felváltva nyerjük meg és veszítjük el?

KALLIKLÉSZ
Minden bizonnyal.

c SZÓKRATÉSZ
Ha tehát találunk olyat, amit egyszerre kap meg az ember és egyszerre veszít el: az nyilvánvalóan nem lesz a jó és rossz. Elfogadod ezt? Meggondolva felelj!

KALLIKLÉSZ
Minden megszorítás nélkül elfogadom.

LI. SZÓKRATÉSZ
Úgy térjünk arra, miben már előbb megállapodtunk. Kellemesnek vagy kellemetlennek mondod az éhezést? Magát az éhezést értem!

KALLIKLÉSZ
Kellemetlennek. De enni, ha éhezünk, kellemes.

d SZÓKRATÉSZ
Értem. De maga az éhezés kellemetlen.

KALLIKLÉSZ
Vallom.

SZÓKRATÉSZ
S a szomjúzás is?

KALLIKLÉSZ
Fölöttébb.

SZÓKRATÉSZ
Kérdezzek még többet is, vagy beismered, hogy minden szükségben, vágyban van valami kellemetlen?

KALLIKLÉSZ
Elismerem, csak ne kérdezz tovább.

SZÓKRATÉSZ
Jó. De a szomjasnak kellemes az ivás, nemde?

KALLIKLÉSZ
Hogyne volna kellemes.

SZÓKRATÉSZ
De ugyanakkor maga a szomjazás kellemetlen?

e KALLIKLÉSZ
Az.

SZÓKRATÉSZ
Az ivás azonban valami szükséglet kielégítése, s így gyönyörűség?

KALLIKLÉSZ
Az.

SZÓKRATÉSZ
Ennélfogva: inni – örömet ad?

KALLIKLÉSZ
Azt.

SZÓKRATÉSZ

A szomjazónak?

KALLIKLÉSZ

Annak.

SZÓKRATÉSZ

Annak tehát, aki kellemetlenséget érez?

KALLIKLÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Figyeld most meg, mi következik ebből. Ha azt mondod: a szomjas iszik, annyi, mintha azt mondanád: a kellemetlenséget érző gyönyörűséget is érez. És nem történik-e ez egyszerre, ugyanazon helyben és órában, akár a testben, akár a lélekben, mert az itt egyre megy? Áll-e ez, vagy nem?

KALLIKLÉSZ

Áll.

SZÓKRATÉSZ

497 a Azt pedig lehetetlennek mondtad, hogy az, aki jó sorban él, ugyanakkor rossz sorban is legyen.

KALLIKLÉSZ

Lehetetlennek.

SZÓKRATÉSZ

De lehetségesnek, hogy a kellemetlenséget érző gyönyörűséget is érezzen.

KALLIKLÉSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Így hát a gyönyör érzése nem a boldogság, a fájdalom érzése pedig nem a boldogtalanság. És más a kellemes, más a jó.

KALLIKLÉSZ

Nem értem, mint csűröd-csavarod a dolgot, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Dehogynem érted, csak huzakodsz, Kalliklész. De előre
b hát jeles okaiddal, hogy meglásd, mily bölcsességgel intettél engem az imént. Az ivás által nem szűnik-e meg mindnyájunkban a gyönyörködés is és a szomjúság is?

KALLIKLÉSZ

Tudom is én, mit akarsz mondani!

GORGIASZ

Ne hagyd abba, Kalliklész, hanem felelj a mi kedvünkért is, hogy bevégezhessük a vitát.

KALLIKLÉSZ

Lásd, Gorgiasz, mindig ilyen ez a Szókratész! Értéktelen hitványságokat kérdez, és így cáfolgat.

GORGIASZ

Sohase törődj vele! Az nem a te dolgod. Cáfolgasson Szókratész úgy, amint neki tetszik.

c KALLIKLÉSZ

Gorgiasz kedvéért kérdezd hát tovább apró hitványságaidat.

LII. SZÓKRATÉSZ

Milyen boldog is vagy te, Kalliklész, hogy a kicsinyek helyett mindjárt a nagy titkokba avattak be! Azt hittem eddig, hogy ez nem járja. Felelj hát, ahol abbahagytad: nem szűnik-e meg mindegyikünkben a szomjúsággal együtt a kellemes érzés is?

KALLIKLÉSZ

De megszűnik.

SZÓKRATÉSZ

Az éhséggel s más vágyakkal és gyönyörökkel együtt szintúgy a kellemes érzés?

KALLIKLÉSZ

Úgy van.

d SZÓKRATÉSZ

A gyönyör és a fájdalom tehát egyszerre szűnik meg?

KALLIKLÉSZ

Egyszerre.

SZÓKRATÉSZ

A jó és rossz azonban – saját beismerésed szerint – nem egyszerre szűnik meg. Vagy most már másként gondolkozol?

KALLIKLÉSZ

Nem, ugyanúgy. Nos, azután?

SZÓKRATÉSZ

A jó tehát, kedvesem, nem azonos a gyönyörrel, s a rossz nem a fájdalmassal. Az előbbiek egyszerre szűnnek meg,

az utóbbiak azonban, mert eltérő természetűek, nem egyszerre. Hogyan volna hát a gyönyör a jóval, a fájdalom a rosszal azonos? Ha tetszik, más oldalról is vizsgálhatod. (Úgysem fogsz azonosságra találni. Figyelj csak!) Nemde jónak azért mondasz valakit, mert jelen van benne a jó, mint ahogy szépnek azért, mert van benne szépség?

KALLIKLÉSZ
Azért.

SZÓKRATÉSZ
Jónak nevezed-e az esztelent s gyávát? Azelőtt nem tetted! Mert a bátrakat és eszeseket mondtad jónak. Vagy nem az ilyeneket tartod jónak?

KALLIKLÉSZ
Most is az ilyeneket mondom jónak.

SZÓKRATÉSZ
Hát láttál-e már esztelen gyermeket örülni?

KALLIKLÉSZ
Láttam.

SZÓKRATÉSZ
Hát esztelen férfit?

KALLIKLÉSZ
Azt hiszem, de milyen kérdés ez!

SZÓKRATÉSZ
Ne törődj vele, csak felelj!

KALLIKLÉSZ

Láttam.

SZÓKRATÉSZ

Eszes embert láttál-e örülni és szomorkodni?

KALLIKLÉSZ

Hogyne!

SZÓKRATÉSZ

S kik örülnek és bánkódnak jobban, az eszesek vagy az esztelenek?

KALLIKLÉSZ

Azt hiszem, nincs köztük nagy különbség.

SZÓKRATÉSZ

Megelégszem a felelettel. Láttál-e már gyávát háborúban?

KALLIKLÉSZ

Hogyne láttam volna.

SZÓKRATÉSZ

Az ellenség elvonultán ki örül jobban, a bátor vagy a gyáva?

b KALLIKLÉSZ

Egyik úgy örült, mint a másik, vagy közel egyformán.

SZÓKRATÉSZ

Nem kívánok olyan pontos választ. Tehát a gyávák is örülnek?

KALLIKLÉSZ

De nagyon.

SZÓKRATÉSZ

S amint látszik, az esztelenek is?

KALLIKLÉSZ

Azok is.

SZÓKRATÉSZ

Az ellenség közeledtén pedig egyedül a gyávák bánkódnak, vagy a bátrak is?

KALLIKLÉSZ

Mindketten.

SZÓKRATÉSZ

Egyenlően?

KALLIKLÉSZ

Talán inkább a gyávák.

SZÓKRATÉSZ

Az ellenség elvonultán meg nem örülnek-e inkább?

KALLIKLÉSZ

Meglehet.

SZÓKRATÉSZ

Ennélfogva az eszes és esztelen, a gyáva és bátor közel egyformán örül és bánkódik, sőt mint mondod, a gyávák
c még inkább, mint a bátrak?

KALLIKLÉSZ
Úgy van.

SZÓKRATÉSZ
Az eszesek és a bátrak pedig jók, a gyávák és az esztelenek rosszak?

KALLIKLÉSZ
Úgy van.

SZÓKRATÉSZ
Közel egyformán örülnek s bánkódnak tehát a jók és a rosszak?

KALLIKLÉSZ
Közel egyformán.

SZÓKRATÉSZ
Így hát közel egyformán jók is, rosszak is a jók és a rosszak; sőt a rosszak még nagyobb mértékben jók is, rosszak is.

d LIII. KALLIKLÉSZ
Istenemre, nem értem, mit beszélsz.

SZÓKRATÉSZ
Hát már nem emlékszel, hogy a jókat azért nevezted jónak, mert jó van bennük; a rosszakat rossznak, mert rossz van bennük? S nem mondtad-e jónak a gyönyöröket, s rossznak a fájdalmakat?

KALLIKLÉSZ
De mondtam.

SZÓKRATÉSZ

Ennélfogva az örvendőkben valami jó van, ha örülnek: a gyönyörök.

KALLIKLÉSZ

Világos.

SZÓKRATÉSZ

S minthogy valami jó van bennük, az örvendők jók is.

KALLIKLÉSZ

Azok.

SZÓKRATÉSZ

Hát a bánkódókban nincs valami rossz: a fájdalom?

KALLIKLÉSZ

De van.

e SZÓKRATÉSZ

S rossznak azért nevezel valakit, mert valami rossz van benne; vagy nem?

KALLIKLÉSZ

De azért.

SZÓKRATÉSZ

Jók tehát, akik örülnek, rosszak, akik bánkódnak.

KALLIKLÉSZ

Eltaláltad.

SZÓKRATÉSZ

S a nagyobb vagy kisebb mértékben örvendők vagy

bánkódók nagyobb vagy kisebb mértékben jók vagy rosszak; s a hasonló mértékben örvendők vagy bánkódók hasonlóban.

KALLIKLÉSZ
Úgy van.

SZÓKRATÉSZ
Azt állítod továbbá, hogy az eszes és az esztelen, a gyáva és a bátor hasonló mértékben örül és bánkódik; de talán a gyáva még inkább.

KALLIKLÉSZ
Azt.

SZÓKRATÉSZ
Vonjuk le most együtt az eddigi állításokból a következtetést: mert már a közmondás szerint is többször meg
499 a kell hányni-vetni azt, ami szép. Az eszest és a bátrat mondtuk jónak, ugye?

KALLIKLÉSZ
Azt.

SZÓKRATÉSZ
Rossznak pedig az esztelent s a gyávát?

KALLIKLÉSZ
Úgy van.

SZÓKRATÉSZ
Jónak mondtuk aztán az örvendezőt.

KALLIKLÉSZ

Annak.

SZÓKRATÉSZ

Rossznak a bánkódót.

KALLIKLÉSZ

Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ

S hogy a jó és a rossz egyaránt örül és bánkódik. Sőt a rossz még inkább.

KALLIKLÉSZ

Úgy van.

b SZÓKRATÉSZ

A rossz tehát éppoly jó, sőt jobb, mint a jó. Ez pedig a mondottakon kívül nem következik-e abból, hogy azonosnak vesszük a gyönyört a jóval? Nos, Kalliklész, nem így van-e ez szükségképpen?

LIV. KALLIKLÉSZ

Már régen hallgatlak, Szókratész, s nem ellenkezem veled, mert látom, milyen örömmel kapsz utána, mint a gyermek, ha valaki csak tréfából is rád hagy valamit. Csak nem hiszed, hogy én vagy bárki más ne tudná, hogy a gyönyörök közt is van jobb is, rosszabb is?

SZÓKRATÉSZ

c Ej, ej! gonosz csontja, úgy játszol velem, mint a gyermekkel, s hogy lépre csalj, egyszer így, másszor úgy beszélsz! Pedig kezdetben nem hittem volna, hogy akarva tévútra vezess, hisz barátom vagy. De hát csalódtam,

s úgy látszik, a régi példaszó szerint be kell érnem a meglevő kevéssel, s el kell fogadnom az alamizsnádat. Mit is mondasz most? Hogy a gyönyörök közt vannak jók s vannak rosszak. Nemde?

d KALLIKLÉSZ
Azt.

SZÓKRATÉSZ
A jók, nemde, a hasznosak, a rosszak a károsak?

KALLIKLÉSZ
Helyesen.

SZÓKRATÉSZ
A hasznosak pedig valami jót tesznek, a károsak valami rosszat?

KALLIKLÉSZ
Azt.

SZÓKRATÉSZ
Olyan gyönyöröket értesz, nemde, mint amit az imént mondottak szerint a test által érzünk, ha eszünk-iszunk? Ha ezek egészséget, erőt vagy egyéb kiválóságot adnak a testnek, akkor jók; ha ellenkezőt, akkor rosszak?

e KALLIKLÉSZ
Így van.

SZÓKRATÉSZ
S ez áll a fájdalmakról is: némelyek üdvösek, némelyek kínosak.

KALLIKLÉSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Így hát az üdvös gyönyöröket és fájdalmakat kell választanunk és átélnünk.

KALLIKLÉSZ

Kétségkívül.

SZÓKRATÉSZ

A károsakat pedig nem.

KALLIKLÉSZ

Természetesen.

SZÓKRATÉSZ

Mert ha emlékezel, én és Pólosz abban egyeztünk meg, hogy a jóért kell cselekednünk mindent. Egyetértesz-e
500 a te is velünk, hogy minden cselekvésünk célja a jó, s hogy miatta cselekszünk mindent, nem pedig a jót valami más miatt? Hozzánk állsz-e harmadiknak szavazatoddal?

KALLIKLÉSZ

Hozzátok.

SZÓKRATÉSZ

A jó miatt kell tehát minden másra, így a gyönyörökre is törekednünk: nem pedig a gyönyörök miatt a jóra.

KALLIKLÉSZ

Bizonyosan.

SZÓKRATÉSZ

De megkülönböztetheti-e mindenki, mi jó és mi rossz a gyönyörök közül; vagy szakértelem is kell hozzá?

KALLIKLÉSZ

Kell hozzá szakértelem is.

LV. SZÓKRATÉSZ

Emlékezzünk csak vissza, mit is mondtam én Pólosznak
b s Gorgiasznak. Ha még nem felejtetted el: azt vitattam, hogy vannak cselekvések, amelyek a gyönyörre irányulnak, egyedül a gyönyört nézik, s nem tudják, mi a jó és mi a rossz; s vannak mások, amelyek ismerik a jót s a rosszat. A csakis a testi gyönyört nézők közé számítottam a szakács ügyességét – s nem művészetét; azokhoz ellenben, amelyeknek tárgya a jó, az orvos művészetét.
c S a barátság istenére kérlek, ne játssz velem és ne mondj nézeteiddel ellenkezőt, de az én mondásaimat se vedd tréfának. Hisz láthatod, hogy komoly dologról van szó. Az a beszéd tárgya, hogy mire törekedjék és milyen módon éljen az ember, ha csak egy csöpp ésszel is meg van áldva: vajon, amint te kívánod, a férfi dolgát végezze, beszéljen a nép előtt, gyakorolja a szónoklást, vezesse az állam ügyeit, amint most ti teszitek; vagy pedig inkább forduljon a másik életmód: a filozófia felé. De mi a különbség a két életmód között? Legjobb lesz talán először, mint az imént megkíséreltem, elkülöníteni őket. S csak azután vizsgáljuk, ha már e két különböző életmód felől tisztában vagyunk, hogy miben is különböznek, s melyiket kell követnünk. Érted, mit akarok mondani?

KALLIKLÉSZ

Nem én.

SZÓKRATÉSZ

Hát világosabban kifejtem. Megegyeztünk abban te meg én, hogy van jó és van kellemes, s hogy a kellemes más, mint a jó, s hogy mindkettő megszerzéséhez – akár a kellemest vadásszuk, akár a jót akarjuk – előkészület
e és törekvés kell. Mondd előbb: igazam van-e vagy nincs?

KALLIKLÉSZ

Igazad van.

LVI. SZÓKRATÉSZ

Nyilatkozz most még arról is, amit itt nekik mondtam. Igazam volt-e? Tudniillik azt állítottam, hogy a szakács-
501 a kodás csak gyakorlatnak tűnik nekem, nem pedig művészetnek; az orvostan azonban művészetnek, mert annak, amit gyógyít, a természetét is vizsgálja, az okokra vezeti vissza eljárását, és számot tud adni mindenről, amit tesz. A szakácskodás ellenben teljes egészében csak a gyönyört nézi, erre irányul minden igyekezete, de sem természetét, sem okát nem kutatja; semmit ki nem számít és – hogy úgy mondjam – oktalan cselekvés és
b gyakorlat, amely csak arra emlékezik, hogy megszokott módon gyönyört szerezzen. Először most ezt vizsgáld: helyesen mondtam-e, hogy vannak a lélekkel kapcsolatban is ilyen cselekvések: némelyek művésziek, belátással járnak és a lélek igaz javát akarják; de vannak olyanok, amelyek ezzel nem törődnek, hanem, mint előbbi példámban, pusztán azt nézik, hogy bármily módon is gyönyört szerezzenek neki; azzal azonban már nem gondolnak, melyik a jobb, melyik a rosszabb gyönyör, csak kedveskedni akarnak a léleknek, akár javára legyen, akár
c kárára. Azt hiszem, vannak ilyen cselekvések; s ilyen, Kalliklész barátom, a hízelgés mind a testre, mind a

lélekre, vagy minden másra nézve, aminek pusztán gyönyörét keressük, nem törődve a jobbal vagy a rosszabbal. Vajon ez a te véleményed is, vagy ellentmondasz?

KALLIKLÉSZ

Nem én; rád hagyom, csak hogy befejezhesd már ezt a beszédet, és Gorgiasznak se szegjem kedvét.

d SZÓKRATÉSZ

S vajon csak egy lélekre áll mindez; kettőre vagy többre már nem?

KALLIKLÉSZ

Nemcsak egyre; kettőre és többre is.

SZÓKRATÉSZ

Így hát a tömegbe gyűlteket is lehet gyönyörködtetni anélkül, hogy javukat tekintenénk?

KALLIKLÉSZ

Lehet.

LVII. SZÓKRATÉSZ

Nos megmondhatnád, melyek az ilyen gyönyörködtető foglalkozások? Vagy, ha jobban tetszik, majd én kérdezek, s te aztán tetszésed szerint mondj igent vagy nemet. Kezdjük a fuvolázáson. Nemde, Kalliklész, ez csak gyönyörködtetni akar, mással nem törődik?

KALLIKLÉSZ

Úgy látom.

SZÓKRATÉSZ

S nem ilyen-e a többi zenei gyakorlat is? Például a lantjáték a versenyeken?

KALLIKLÉSZ

De ilyen.

SZÓKRATÉSZ

Hát a karok éneke s a dithürambosz-költészet? Vagy nem így látod? Azt hiszed, törődik azzal Kinésziasz,
502 a Melész fia, hogy jobbá tegye hallgatóit; nem inkább csak gyönyörködtetni akarja a tömeget?

KALLIKLÉSZ

Kinésziasz kétségkívül csak ezt akarja, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Hát atyja, Melész? Lelki javadat tekinti, mikor lantját veri s énekel? Vagy ez talán még gyönyörűségedet sem keresi, mert énekével csak megkínoz? Vizsgáld meg jól: nem a gyönyör végett találták-e fel a lantjátékot, és a dithürambosz-költészetet?

KALLIKLÉSZ

De igen.

b SZÓKRATÉSZ

Hát a magasztos s bámulatra méltó tragédiaköltészet mire törekszik? Egyedül abban fárad s egyedül azt célozza-e véleményed szerint, hogy a nézőkben kellemes érzelmeket keltsen; vagy pedig gondja van rá, hogy a nézőknek kellemes vagy gyönyörködtető dolgot el se mondjon, ha az rossz, a hasznosat azonban, ha kellemet-

len is, akár tetszik, akár nem, elszavalja s elénekelje? Nos, hogyan jár el a tragédiaköltészet?

KALLIKLÉSZ

c Nyilvánvaló, Szókratész: inkább a gyönyörre törekszik s arra, hogy kedveskedjen a hallgatóknak.

SZÓKRATÉSZ

Az ilyet pedig hízelgésnek nevezzük, ugye, Kalliklész?

KALLIKLÉSZ

Annak.

SZÓKRATÉSZ

Mondd csak, ha elvonnák az egész költészetből a dallamot, a ritmust és a mértékét, maradna-e más is, mint a szavak?

KALLIKLÉSZ

Nem.

SZÓKRATÉSZ

És a szavakat nem a nagy tömeghez és a néphez intézik-e?

KALLIKLÉSZ

De ahhoz.

SZÓKRATÉSZ

A költészet tehát nyilvános beszédféle.

d KALLIKLÉSZ

Olyasvalami.

SZÓKRATÉSZ

S amennyiben nyilvános beszéd, szónoklás. Vagy nem szónokolnak-e a költők a nézők előtt?

KALLIKLÉSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

A szónoklás olyan nemére akadtunk tehát, amely gyermekek, asszonyok, szolgák s szabad emberek tömegéhez egyaránt szól, csakhogy nemigen vagyunk tisztelettel iránta, mert hízelgésnek nevezzük.

KALLIKLÉSZ

Igaz.

LVIII. SZÓKRATÉSZ

e De mit tartsunk arról a másik szónoklásról, mikor athéni nép előtt vagy egyéb városok szabad népe előtt beszélnek a szónokok? Vajon a legjobb szempontból szónokolnak-e mindig és abból a célból, hogy a polgárokat a beszéd által jobbá tegyék, vagy ezek is csak hízelegnek polgártársaiknak? A közügy örve alatt magánérdekeiket hajhásszák? Becézik a népet, mint a gyermeket, s nem
503 a törődnek vele, hogy rontják-e, javítják-e ezen az úton?

KALLIKLÉSZ

Nem olyan egyszerű a dolog. Vannak, akik a polgárok javát igazán szívükön viselve szónokolnak; vannak aztán olyanok is, amilyenekről te beszélsz.

SZÓKRATÉSZ

Ezzel is megelégszem. Mert ha van kétféle szónoklás, az egyik hízelgés és rút népámítás; a másik azonban szép,

ha a polgárok lelkét minél jobbá tenni törekszik, szavával mindig a legjobb mellett küzd, akár
b kellemes, akár kellemetlen a hallgatóknak. Csakhogy ilyen szónoklást nem értél meg soha. Ha pedig ismernél ilyen szónokot, miért nem nevezed meg nekem is?

KALLIKLÉSZ

Istenemre!, a mostaniak közül nem tudok neked senkit mondani.

SZÓKRATÉSZ

Hát a régiek közül tudsz-e egyet is, akiről el lehetne mondani, hogy szónoklataival jobbá változtatta az athéniakat, holott azelőtt kevésbé voltak jók? Mert én nem ismerek ilyet.

c KALLIKLÉSZ

Nem-e? Hát nem volt-e jeles férfiú Themisztoklész, Kimón és Miltiadész és – akit még magad is hallottál – a minap elhunyt Periklész?

SZÓKRATÉSZ

Az volt, ha abban áll igazán az erény, hogy – mint azelőtt állítottad – a magunk és a mások vágyait betöltsük. De ha nem ez az erény, hanem az, amit vitatkozásunk folyamán beismerni kényszerültünk: hogy csak
d azokat a vágyainkat elégítsük ki, melyek jobbá teszik az embert; de azokat, melyek rosszabbá, nem, ennek megítélésére szakértelem kell; s hogy az említett férfiak közül melyik felel meg ennek, arra nem tudok felelni.

KALLIKLÉSZ

Ha tovább vizsgálódsz szépen, ki fogod találni.

LIX. SZÓKRATÉSZ

Vizsgáljuk csak meg szép nyugodtan, hogy ilyen volt-e valamelyikük. Nemde az erényes ember, aki mindig a
e legjobbat tartja szem előtt, ha beszél, nem vaktában, hanem bizonyos szándék szerint fog beszélni? A többi művész is jól meggondolja, mit tesz; nem találomra választja eszközeit, hanem úgy, hogy megfelelő alakot nyerjen műve. Tekintsd például a festőt, az építőt, hajóácsot vagy más mesterembert, akit akarsz, s látni fogod, hogy bizonyos rendbe helyezi, amit dolgozik, egybeil-
504 a leszti, összehangolja a részeket, míg végre műve mint összefüggő, elrendezett, szép egész áll elő. S ugyanazt, amit a mesterekről mondtunk, teszik a tornamesterek s orvosok a testtel: rendbe hozzák és széppé teszik. Igaz-e vagy nem?

KALLIKLÉSZ

Igaz.

SZÓKRATÉSZ

Amely házban tehát rend van s összeillenek a részek, az jó; amelyben rendezetlenség, az rossz?

KALLIKLÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

S áll ez a hajóra is?

b KALLIKLÉSZ

Áll.

SZÓKRATÉSZ

S ezt mondjuk testünkről is?

KALLIKLÉSZ

Kétségkívül.

SZÓKRATÉSZ

Hát a lélekről nem? Rendezetlensége által lesz-e jó, vagy pedig rendezettsége és összeillesztettsége következtében?

KALLIKLÉSZ

Kétségkívül az utóbbi következtében.

SZÓKRATÉSZ

Hogyan hívjuk azt a hatást, melyet a testben a rend és a részek összhangja hoz létre?

KALLIKLÉSZ

Talán az egészséget és az erőt érted?

c SZÓKRATÉSZ

Azt. Hát a lélekben mi támad a rendből s az arányosságból? Ezt is találd el és nevezd meg.

KALLIKLÉSZ

Miért nem mondod meg te magad, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Ha jobban tetszik, megmondom én, s ha aztán helyesnek tartod beszédemet, fogadd el; ha nem, cáfold meg és ne hagyd helyben. A test rendes állapotait az épség nevében foglaljuk össze. Ebből származik az egészség s a test egyéb kiválósága. Így van-e vagy nincs?

KALLIKLÉSZ

Így van.

d SZÓKRATÉSZ

A lélek rendjét és összhangját ismét a törvényszerű fejezi ki. Általa lesznek törvénykövetővé, rendszeretővé az emberek. Ez pedig nem más, mint az igazságosság és mértékletesség. Így van-e?

KALLIKLÉSZ

Legyen úgy.

LX. SZÓKRATÉSZ

A tárgyát értő s jó szónok tehát mindig ezt a célt fogja szem előtt tartani, akár hallgatói lelkére beszél, akár egyebet cselekszik. S ha ajándékot oszt a polgároknak,
e vagy megvon tőlük valamit, ezt is, azt is csak abból a szándékból teszi, hogy azáltal fölkeltse lelkükben az igazságosságot, s elűzze a jogtalanságot, beléjük oltsa a mértékletességet s kiirtsa belőlük a zabolátlanságot, szóval föltámasszon minden erényt és kizárjon minden bűnt. Nos helybenhagyod?

KALLIKLÉSZ

Helyben.

SZÓKRATÉSZ

Mert ugyan mi haszna, Kalliklészem, a beteg, sínylődő testnek a sok jó ételből, italból és más egyébből, ha nem nagyobb javára, hanem – valójában – nagyobb kárára van? Nem igaz?

505 a KALLIKLÉSZ

De igaz.

SZÓKRATÉSZ

Mert – úgy hiszem – nyavalyás testtel élni nem is üdvös. Maga az élet is csupa baj és betegség lesz. Nemde?

KALLIKLÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

S nemde az egészségesnek vágyai betöltését is legtöbbször megengedik az orvosok; ha éhes, ehet, amennyit tetszik; ha szomjas, ihat, amennyit tetszik. A betegnek ellenben úgyszólván sohasem engedik meg, hogy beteljék azzal, mire vágyakozik. Egyetértesz ezzel is?

KALLIKLÉSZ

Egyet.

b SZÓKRATÉSZ

Vajon ne ezt mondjuk-e a lélekről is, barátom? Amíg rossz, mivel esztelen, zabolátlan, igazságtalan s szentségtelen, el kell zárni vágyaitól, s csak arra szorítani, ami által jobbá válik. Így van-e?

KALLIKLÉSZ

Így.

SZÓKRATÉSZ

Ez valóban a legüdvösebb a lélekre.

KALLIKLÉSZ

Igazat beszélsz.

SZÓKRATÉSZ

De ha vágyaitól eltiltjuk, akkor megzabolázzuk?

KALLIKLÉSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Úgy hát a zabolázás jobb a léleknek, mint a zabolátlanság, ahogy te gondoltad?

d KALLIKLÉSZ

Nem értem, miket beszélsz, Szókratész; kérdezz mást!

SZÓKRATÉSZ

Íme az ember a saját hasznára sem akarja tűrni azt, amiről most szó van: a megzabolázást.

KALLIKLÉSZ

Törődöm is én a beszédeiddel! Eddig is csak Gorgiasz kedvéért felelgettem.

SZÓKRATÉSZ

Ám legyen. De mit tegyünk? Félbeszakítsuk a beszélgetést?

KALLIKLÉSZ

Amint tetszik.

d SZÓKRATÉSZ

Pedig még a mesét sem illik ám abbahagyni a közepén, míg meg nem adtuk a módját. Azért csak felelgess a hátralevő kérdésekre, hogy keze-lába legyen beszélgetésünknek.

LXI. KALLIKLÉSZ

Milyen erőszakos vagy, Szókratész! Jobb lesz, ha nem folytatjuk tovább, vagy keress magadnak más vitatkozótársat.

SZÓKRATÉSZ

Nos, ki vállalkozik? Kár ám félbehagyni a vitát.

KALLIKLÉSZ

Bevégezheted egymagad is. Értekezhetsz vagy felelgethetsz magadnak, amint tetszik.

e SZÓKRATÉSZ

Hogy rám olvashassák Epikharmosz mondását: „Amit azelőtt két ember mondott, most én egymagam végzem."* Úgy látszik azonban, meg kell tennem. De aztán rajta legyünk ám mindannyian, hogy kideritsük, mi igaz, mi hamis fejtegetésünk tárgyában; mert ezt kideríteni mindnyájunk közös java. Elmondom hát a dolgot, amint én látom; s ha valaki úgy látja, hogy olyat tartok igaznak, ami nem az, szakítsatok félbe és cáfoljatok meg. Hiszen nem úgy beszélek, mintha birtokomban volna az igazság; veletek együtt csak keresem, s én leszek az első, aki elfogadja a helyes ellenvetést. Mondom, ha ti is úgy gondoljátok, hogy végig kell vinni a vitát. Mert ha nem akarjátok, hagyjuk abba és távozzunk.

506 a

GORGIASZ

Nem úgy, Szókratész! Nem megyünk el és végezd be
b beszédedet. A többiek is így akarják és magam is szeretném hallani azt, ami még hátravan.

SZÓKRATÉSZ

Hisz igen szívesen beszélgetnék, Gorgiasz barátom, Kalliklésszel, hogy Zéthosz mondására Amphión szavával felelhessek neki. De hát ha nem akarod, Kalliklész, hogy ketten folytassuk a beszédet, legalább szólj közbe,
c ha olyat mondok, amit nem helyeselsz. Én bizony nem

fogok megharagudni rád, mint te énrám, ha megcáfolsz; sőt azt fogom mondani: legnagyobb jótevőm vagy.

KALLIKLÉSZ

Mondd el hát, Szókratész, ami mondanivalód még van!

LXII. SZÓKRATÉSZ

Úgy hallgasd: az elején kezdem a beszédet. Vajon ugyanaz-e a jó és a kellemes? Nem ugyanaz, amint Kalliklész és én megegyeztünk. Vajon a kellemest a jóért kell tennünk vagy a jót a kellemesért? – A kellemest a jóért. – Kellemes pedig az, aminek az előfordulása gyönyört okoz; jó az, aminek a jelenléte jóvá tesz. Nemde? – Kétségkívül. – Jók pedig úgy leszünk, mi és minden más jó dolog is, ha valamilyen erényben van részünk. Én legalábbis így látom szükségesnek, Kalliklész barátom. – A kiválóságban, erényben pedig, akár eszközről, akár testről, lélekről, élő állatról van szó – tökéletes formájában – nemcsak úgy véletlenül lesz részünk, hanem rend, szabály és művészet útján. Így van-e? – Így. – Bárminek az erénye tehát kiszabott, hozzáillő renden alapszik? – Én úgy mondanám. – Ennélfogva a vele született s természetének megfelelő rend tesz jóvá minden dolgot? – Úgy hiszem. – A lélek tehát, amelyben a természetnek megfelelő rend uralkodik, jobb, mint a rendezetlen? – Szükségképpen. – A lélek pedig, amelyben rend van, jól rendezett? – Az. – A jól rendezett pedig mértékletes? – Szükségképpen. – A mértékletes lélek tehát jó. – Én legalábbis, kedves Kalliklészem, ennek nem tudnék ellentmondani; ha te tudsz, taníts meg rá.

KALLIKLÉSZ

Csak beszélj, beszélj, barátom!

Beszélek hát. Ha a mértékletes lélek a jó, akkor az ellenkező állapotú, az esztelen, a zabolátlan a rossz? – Kétségkívül. – A mértékletes ember mindig a megfelelőt
b teszi az istenekkel s az emberekkel szemben; hiszen nem volna mértéktartó, ha nem a megfelelőt tenné. – Kétségkívül. – S mikor az emberekkel szemben cselekszi a megfelelőt, igazságosan, mikor pedig az istenekkel szemben, jámboran cselekszik. Az igazságosan s jámboran cselekvő pedig igazságos és jámbor ember. – Az. – S szükségképpen bátor is. Mert a mértékletes csak azt a cselekvést, azt az embert, azt a gyönyört vagy fájdal-
c mat keresi, melyet keresnie kell, s csak az elől fut, amely elől futnia illik; és nyugodtan helytáll ott, ahol kell. Ebből pedig, Kalliklész barátom, szükségképpen az következik, hogy a mértéktartó ember, mint kimutattuk, bátor, igazságos, jámbor, egyszersmind tökéletesen jó is; s hogy a jó ember szépen és jól végez mindent, amibe belefog. Aki pedig így cselekszik, az boldog és szerencsés, a gonosz, a rosszul cselekvő ellenben boldogtalan. Ez az utóbbi pedig, a mértéktartó ellentéte, a mértéktelen az, akit te dicsértél.

LXIII. Íme ezt állítom és vallom igaznak. Ha pedig ez igaz, akkor annak, aki a boldogságot akarja, a mérték-
d tartásra kell törekednie s azt kell gyakorolnia: a zabolátlanság elől azonban fusson, amennyire csak lába bírja. Életét pedig mindenekelőtt úgy intézze, hogy ne szoruljon büntetésre. Ha azonban ő maga vagy valamelyik hozzátartozója, ha egy magánember vagy egy város büntetést érdemel, éreztetni kell vele a törvény szigorát s meg kell büntetni, ha boldog akar lenni. Íme, szerintem, ez az az irány, melyet életünkben követnünk kell: a magándolgainkat s a város ügyeit is abból a szempont-
e ból kell intéznünk, hogy a boldogságra törekvésben az

igazságosságot és a józan mértéket tartsuk szem előtt; vágyainkat ne hagyjuk megfékezetlenül, és ne a kielégítésükön fáradjunk, mert az ilyen végtelenül rossz és rablóhoz méltó élet. Sem embertársa, sem isten előtt nem lehet kedves a zabolátlan ember. Nem lehet vele közösségben élni, ahol pedig nincs közösség, nincs ba-
508 a rátság se. A bölcsek is azt mondják, Kalliklész, hogy a közösség, a barátság, a rendezettség, a józan mérték és az igazságosság fűzik egybe az eget és a földet, az isteneket és az embereket. Ezért hívják a mindenséget is világrendnek, nem pedig zűrzavarnak vagy bomlottságnak. Te ellenben bölcsességed ellenére sem igen látszol erre ügyelni, és feleded, hogy milyen nagy hatalom az arányos mértani egyenlőség az istenek és az emberek között. Azt hiszed, mindig többre kell vágyni, s nem törődsz a mérték tanával.

Jól van hát! De akkor cáfold meg állításomat, hogy
b nem az igazságosság és a józan mértékletesség birtokában boldogul a boldog, s nem a rossz hatására lesz nyomorult. Ha pedig szavam igaz, akkor vizsgáljuk tovább, hogy mi következik belőle. Bekövetkezik mindaz, Kalliklész, amit előbb mondtam, s amiről azt kérdezted, hogy komolyan beszélek-e, amikor azt vitattam, hogy igazságtalanság elkövetése miatt saját magunkat, gyermekünket és barátunkat is vádolnunk kell és a szónoklást erre kell használnunk. S igaz volt az is, amit hited
c szerint Pólosz csak szégyenkezésből hagyott helyben: hogy a jogtalan cselekvés annyival rosszabb is, amennyivel rútabb, mint a jogtalan szenvedés. S igaz az is, amit Pólosz állítása szerint viszont Gorgiasz is puszta restelkedésből ismert be: hogy annak, aki jó szónokká akar válni, igazságosnak kell lennie s tudnia kell, mi az igazság.

LXIV. Mivel így áll a dolog, vizsgáljuk csak szemre-

hányásaidat; helyesen mondod-e, hogy nem tudok sem
a magam, sem a barátom, sem a házam népe baján
d segíteni és megmenteni őket a nagy veszélyektől, hanem
becstelen prédája vagyok bárkinek, ha kedve támad en-
gem – túlzó szavad szerint – arcul ütni, vagyonomból
kitúrni, a városból száműzni, vagy akár megölni. Sze-
rinted ilyen állapotban lenni a legrútabb dolog. Az én
nézetemet mar többször kifejtettem; de miért ne ismé-
telném? Nos, Kalliklész, én nem azt tartom legrútabb-
e nak, ha tűrnünk kell jogtalanul az arcul ütést, a testünk-
ben vagy a vagyonunkban tett kárt; sokkal rútabb és
rosszabb maga a cselekvés, ha valaki jogtalanul megtá-
mad és testemben, vagyonomban megkárosít. Ha meg-
lopnak, rabszolgának eladnak, házamba betörnek, szó-
val ha valaki ellenem vagy vagyonom ellen jogtalanságot
követ el: mindez rútabb és rosszabb annak, aki a jogta-
lanságot elköveti, mint nekem, aki elszenvedem a jogta-
lanságot. Már előbbi vitatkozásunk folyamán is úgy
509 a láttam ezt a dolgot, ahogy most mondom, s hogy dur-
vábban szóljak, vaserejű és legyőzhetetlen okok kapcsa
tartja össze, legalábbis úgy tűnik. S ha nem tudjátok
szétfeszíteni ezt a kapcsot – sem te, sem más fiatalabb,
erősebb –, nem beszélhettek e tárgyról helyesen, ha nem
azt mondjátok, amit én. Én tudniillik, hogy mindig
ugyanazt ismételjem, valóban nem tudom, mi itt az
b igazság; de akivel csak beszélgettem, mint most veled,
mind nevetségessé vált, ha más véleményen volt. Felte-
szem tehát, hogy az én nézetem a helyes. De ha helyes,
s ha a jogtalanságot elkövetőnek a legnagyobb rossz a
jogtalan cselekvés, s ha legnagyobbnál is lehet nagyobb
rossz, az elkövető büntetlensége az: vajon milyen eset-
ben válik igazán nevetségessé az olyan ember, aki nem
tud magán segíteni? Nemde akkor, mikor a legkínosabb
bajt kellene elhárítania magától? Tagadhatatlanul akkor

volna a legrútabb, a legszégyenletesebb, ha sem magát, sem barátait, sem háza népét nem tudná kiszabadítani
c a hínárból. A második, ennél kisebb bajjal szemben már csökkenne a szégyen, a harmadikkal szemben még inkább, s így tovább sorjában. Mert minél nagyobb a baj, annál szebb, ha segíteni tudunk magunkon; s annál szégyenletesebb, ha nem vagyunk rá képesek. Nos, Kalliklész, így áll-e a dolog?

KALLIKLÉSZ
Így.

LXV. SZÓKRATÉSZ
Jogtalanságot cselekedni és elszenvedni tehát kétféle rossz, és nagyobbnak mondjuk a jogtalan cselekvést,
d kisebbnek a jogtalan szenvedést. Ugyan mit kell most megszereznünk, ha segíteni akarunk magunkon, hogy mind a két előnyünk meglehessen: se jogtalanul ne cselekedjünk, se jogtalanságot ne szenvedjünk el? Hatalom kell-e hozzá vagy akarat? Így értem: megmenekülünk-e a jogtalankodástól már azáltal, hogy nem akarjuk elszenvedni; vagy pedig csak azáltal menekülünk meg tőle, ha hatalmunk van megakadályozni?

KALLIKLÉSZ
Világos dolog. Csak ha hatalmunk van.

SZÓKRATÉSZ
Hát a jogtalan cselekvéssel hogyan állunk? Elég-e pusz-
e tán nem akarni a jogtalan cselekvést, s már nem fogjuk elkövetni? Vagy ehhez is kell valami hatalom, művészet, melynek hiányában jogtalanságot követhetünk el? Nos, nem felelsz erre, Kalliklész? Helyesnek tartod-e vagy nem, mikor az imént én meg Pólosz abban kényszerül-

tünk megegyezni, hogy akarattal senki sem jogtalankodik, hanem akarata ellen követi el az igazságtalanságot mindenki!

510 a KALLIKLÉSZ

Nem mondok ellent, Szókratész, csak hogy bevégezhesd már beszédedet.

SZÓKRATÉSZ

Úgy látom hát, bizonyos hatalom és művészet kell ahhoz is, hogy jogtalanságot el ne kövessünk.

KALLIKLÉSZ

Legyen úgy.

SZÓKRATÉSZ

S milyen művészet óv bennünket attól, hogy ne szenvedjünk el mástól jogtalanságot, vagy csak a lehető legkevesebbet? Vizsgáld meg velem te is! Mert az én nézetem ez: a város vezetőjének vagy zsarnokának kell lennünk, vagy legalább az uralkodók barátjának.

KALLIKLÉSZ

Látod, Szókratész, szívesen elismerem, ha valami szé-
b pet mondasz. Most kedvemre szóltál.

LXVI. SZÓKRATÉSZ

Figyelj, helyesnek találod-e a következőt is. Azt hiszem, az a legjobb barátság, ha a régiekkel s a bölcsekkel elmondhatjuk, hogy hasonló hasonlóval társult. Te mit tartasz erről?

KALLIKLÉSZ

Én is azt hiszem.

Szókratész

Ha most egy államban vad, műveletlen zsarnok uralkodik, s ugyanott egy nála sokkal jobb ember is él: ettől a zsarnok félni fog és sohasem lesz szívvel-lélekkel barátja.

Kalliklész

Igazad van.

Szókratész

S nem fog szeretni egy nála hitványabb férfit sem. Az ilyet megveti és éppen nem fogja keresni barátságát.

Kalliklész

Ez is igaz.

Szókratész

A zsarnoknak tehát csak egy igaz barátja marad: a hasonló jellemű, aki azt dicséri, azt gyalázza, amit ő, s azt akarja, hogy uralkodjanak rajta, s aláveti magát az uralkodónak. Az ilyen embernek nagy hatalma lesz a városban. Büntetlenül senki sem bántalmazza. Nem így van?

Kalliklész

De így.

Szókratész

S ha valamelyik fiatal a városunkban azt fontolgatná magában: „Milyen módon emelkedhetném hatalomra s védhetném meg magam a jogtalanság ellen?", úgy látom, ez volna az útja: már ifjú korától meg kellene szoknia azt szeretni, azt gyűlölni, amit az ura; s törekednie kellene, hogy minél jobban hasonlítson hozzá. Nincs igazam?

KALLIKLÉSZ

De igazad van.

SZÓKRATÉSZ

e Így aztán elmondhatjuk, nem érnék igazságtalanságok, s nagy hatalma lenne a városban.

KALLIKLÉSZ

Mindenesetre.

SZÓKRATÉSZ

De meg volna-e mentve e jogtalan cselekvéstől is? A legkevésbé sem, ha ugyan hasonlít a jog ellen vétő urához s nagy kegyben áll nála. Inkább azt gondolom: minden törekvése az lesz, hogy minél több jogtalanságot kövessen el, és mégse bűnhődjék. Nemde?

KALLIKLÉSZ

Igen, így van.

511 a SZÓKRATÉSZ

A legnagyobb baj éri tehát, mert hatalmával visszaélve s urát utánozva, kárt szenved lelkében és elzüllik.

KALLIKLÉSZ

Nem tudom, hova csűröd-csavarod a szavakat, Szókratész! Vagy nem tudod, hogy az, aki a zsarnokot utánozza, ha akarja, megfoszthatja életétől és kiforgathatja vagyonából azt, ki nem utánozza?

b SZÓKRATÉSZ

Hogyne tudnám, derék Kalliklészem! Süketnek kellene lennem, ha nem tudnám, hisz csak az imént már annyiszor hallottam tőled meg Pólosztól, s a város majd min-

den polgárától is. De hallgass rám is. Az ilyen, ha akarja, csakugyan megölhet mást, de csak mint gonosz, rossz ember a jót, a derekat.

KALLIKLÉSZ

Hisz épp ez a bosszantó.

SZÓKRATÉSZ

De nem az értelmes embernek, mint ezt beszélgetésünk is kimutatja. Vagy véleményed szerint arra kell talán
c törekednünk, hogy minél hosszabbra nyújtsuk életünket, s megtanuljuk azokat a művészeteket, amelyek veszély idején kimentenek a bajból? Mint ahogy nekem a szónoklás gyakorlatát ajánlottad, mert a törvényszékek előtt védelmet ad?

KALLIKLÉSZ

Zeuszra! Tanácsom helyes volt.

LXVII. SZÓKRATÉSZ

Ej, barátom, talán még az úszás mesterségét is tiszteletre méltónak tartod?

KALLIKLÉSZ

Azt már nem, Zeuszra!

SZÓKRATÉSZ

Pedig haláltól ment meg ez is, ha oly helyzetbe jutunk,
d amelyben szükségünk van rá. De ha lekicsinyled, mondok neked nagyobbat: a hajókormányzást. Nemcsak lelkünket menti meg a legnagyobb veszélyektől, hanem testünket és vagyonunkat is, akárcsak a szónoklás. S emellett igen egyszerű, szerény művészet; nem hivalkodó, s nem kérkedik vele, hogy milyen hallatlan dolgo-

kat művel. Ugyanazt végzi, mint a törvényszéki szónoklás, s gondolom, csak két oboloszt kér, ha Aiginából épen, egészségesen átszállít partunkra; ha pedig Egyiptomból vagy a Pontosz mellől szállít haza, e nagy jótéte-
e ményért, hogy magunkat, gyermekeinket, vagyonunkat, asszonyainkat megvédi és sértetlenül a révbe szállítja, csak két drachmát követel. A kormányos pedig, aki művészetével mindezt megcselekedte, miután kikötött, szerényen járkál fel-alá a parton, a hajója mellett. Mert, gondolom, ki tudja számítani, mennyire bizonytalan, hogy útitársai közül kinek használt vagy kinek tett kárt, midőn az elmerüléstől megmentette; s azt is tudja, hogy
512 a sem testben, sem lélekben nem tette jobbá őket, mint amilyenek beszálláskor voltak. Kiszámítja, hogy ha a gyógyíthatatlan testi bajban szenvedő nem merült el, ezzel neki nemigen használt, mert az ilyen szerencsétlen, hogy nem halt meg; és annak, akinek a testénél becsesebbet, a lelkét sújtja sok, gyógyíthatatlan baj, annak élnie kell és annak használt, hogy a tengerből, a
b törvény kezéből vagy más egyéb bajból kimentette? Pedig tudta, hogy a rossz embernek nem előny az élet, mert szükségképpen rossz életet kell élnie.

LXVIII. Íme, ezért nem szokott büszkélkedni a kormányos, bár minden veszélytől megóvott; de nem büszkélkedik, kedves barátom, a gépész sem, aki – hogy kormányost és más ilyet ne említsek – néha nagyobb szolgálatokat tehet, mint a hadvezér, mert vannak esetek, mikor egész városokat ment meg. Vajon azonos mércével méred-e azért a törvényszéki védővel? Pedig,
c ha úgy beszélne, amint ti szoktatok, s magasztalni akarná a maga művészetét, bizony, Kalliklész barátom, ő is elönthetne benneteket a szó árjával, s buzdíthatna, hogy legyetek gépészek, mert annál különb foglalkozás nincsen. Lenne mondanivalója elég. És te mégis megveted

őt és művészetét, s szidalomként nevezed őt gépésznek, és sem fiához nem adnád leányodat, sem az övét el nem jegyeznéd fiaddal. Pedig azokat az okokat tekintve, ame-
d lyek alapján a magad művészetét dicséred, mi joggal gyalázhatod a gépészét és a többiét? Tudom, azt mondanád, hogy kiválóbb vagy s jobb család ivadéka. De ha a kiválóság nem az, amit én tartok annak, hanem az az erény, hogy valaki magát és vagyonát – úgy, amint van – megóvja: akkor megvetésed a gépésszel, az orvossal és a többi művészet képviselőjével szemben nevetségessé válik, mert ezeknek is ugyanegy a céljuk: a megóvás. Arra nézz inkább, barátom, hogy talán mást jelent a jó és az erényes, mint hogy magunkat és mást megóvjuk a veszélytől. Mert az igazi férfiú nem arra fog tekinteni,
e hogy minél tovább éljen; ezt a gondolatot nem dédelgeti, hanem az istenekre bízza, és az asszonyokkal együtt hiszi, hogy végzete napját senki el nem kerülheti. Ehelyett inkább azt kell vizsgálnia, hogyan élje le legjobban kiszabott idejét. Úgy-e, ha minél hasonlóbbá lesz a
513 a kormányhoz, amely alatt él? Mert akkor neked is minél hasonlóbbá kell válnod az athéni néphez, ha közkedveltségre s nagy hatalomra akarsz szert tenni a városban. Íme ezt kutasd: javunkra lesz-e nekem és neked. Csak úgy ne járjunk aztán, mint a holdat igéző thesszáliai nők,* hogy mi is csak a legbecsesebb árán juthassunk hatalomra a városban. Ha azonban azt hiszed, hogy megtaníthat ember a világon olyan művészetre, amely
b által nagy hatalomra jutsz a városban, s az athéniaktól jóban-rosszban mégis különbözhetsz: véleményem szerint csalódsz, Kalliklész! Mert nem elég utánozni az athéniakat; a természettől hasonlónak kell lenned hozzájuk, ha tartós barátságot akarsz akár velük, akár ezzel a Pürilampész Démoszával itt. S csak az, aki megteremti benned e hasonlóságot, csak az fog téged olyan politi-

c kussá és szónokká képezni, amilyen te akarsz lenni. Mert az embereknek csak a szájuk íze szerinti beszéd tetszik: a másfélét nagyon zokon veszik. Hacsak te valami mást nem állítasz, szívem Kalliklésze. Van talán valami ellenvetésed?

LXIX. KALLIKLÉSZ

Nem tudom miképp, de jól beszélsz, Szókratész, úgy érzem. Csakhogy úgy vagyok veled, mint a legtöbb hallgatód: nemigen tudok hinni neked.

SZÓKRATÉSZ

Mert ellenem dolgozik a démosz szeretete, Kalliklész, amely a lelkedben fészkel. De talán majd hinni fogsz, ha
d többször még alaposan meghányjuk-vetjük a dolgot. Emlékezz csak, két módját említettük a test és a lélek nevelésének. Az egyiknek célja a gyönyör, a másiké pedig a jó, amely nem kedveskedik a vágyaknak, hanem harcosan szembeszáll velük. Nemde így mondtuk?

KALLIKLÉSZ

Így.

SZÓKRATÉSZ

Az egyik, a gyönyört célzó, nemtelen és nem más, csak puszta hízelgés. Vagy nem?

e KALLIKLÉSZ

Legyen úgy, ha kívánod.

SZÓKRATÉSZ

A másik ellenben csak azt akarja, hogy nevelésének tárgya, a test vagy a lélek jobbá legyen.

KALLIKLÉSZ

Helyesen van.

SZÓKRATÉSZ

S a városnak és polgárainak ügyében is nem azon kell-e
514 a iparkodnunk, hogy magukat a polgárokat lehetőleg jóvá tegyük? Az előbb láttuk, enélkül más jótéteménynek nincs semmi haszna. Mert mit ér a vagyon, a méltóság, a hatalom annak, akinek a lelke nem jó és nemes? Így van-e?

KALLIKLÉSZ

Legyen így, ha neked így tetszik.

SZÓKRATÉSZ

Ha mármost, nyilvános ügyekkel foglalkozva, Kalliklészem, építési vállalkozásokra buzdítanánk egymást, vá-
b rosfalak, kikötők, templomok, nagyszerű épületek építésére: nem kellene-e magunkba szállnunk és megvizsgálnunk először: vajon értjük-e az építés művészetét vagy sem, és hogy ki volt a mesterünk? Nemde így kellene tennünk?

KALLIKLÉSZ

Kétségkívül.

SZÓKRATÉSZ

Másodszor azt kellene vizsgálnunk: építettünk-e már egyáltalán valami házat magánembernek, barátainknak, magunknak, és jól vagy rosszul építettünk-e? S ha úgy
c találjuk, hogy ügyes és híres mestereink voltak, és vezetésük alatt már sok szép épületet emeltünk, sőt azóta is, hogy elváltunk tőlük: akkor egészen ésszerű, ha nyilvános építkezésekbe fogunk. Ha azonban sem mestert

nem tudunk felmutatni, sem épületet, vagy csak sok rosszat, akkor tiszta esztelenség volna egymást közvállalkozásokra buzdítani. Nemde helyesen beszélek?

d KALLIKLÉSZ

Nagyon helyesen.

LXX. SZÓKRATÉSZ

S így van ez minden másban is. Ha arra serkentenénk egymást, hogy mint ügyes orvosok szolgáljuk a közügyet: nem vizsgálnánk-e meg akkor is egymást, én téged, te engem? Nézzük csak – az istenekre! –, hogy is szolgál Szókratész egészsége? Kigyógyított-e már bajából Szókratész szabad embert vagy szolgát? S én is
e éppígy puhatolóznám tenálad. S ha azt találnánk, hogy eddig még senkit sem tettünk egészségesebbé, sem idegent, sem városit, sem férfit, sem nőt: Zeuszra!, valóban nevetséges esztelenség volna tőlünk, Kalliklész, ha a mondás szerint azonnal nagy öblös edényen kezdenénk a fazekasságot, s nyilvános orvosokként akarnánk szerepelni, s másokat is felbuzdítanánk, mielőtt szűkebb körben meg nem próbálkoztunk, többeket ki nem gyógyítottunk és kellőleg nem gyakoroltuk a mesterséget. Nemde esztelenül cselekednénk?

KALLIKLÉSZ

Úgy.

515 a SZÓKRATÉSZ

Nos hát, férfiak legkiválóbbika, miután egy idő óta magad is a közügyekbe avatkozol, engem pedig buzdítasz rá, és irigykedsz, hogy nem teszem: ne vizsgáljuk-e meg kölcsönösen egymást: nos, tett-e már jobbá valamely polgárt Kalliklész? Van-e olyan idegen vagy városi,

szolga vagy szabad, aki azelőtt rossz, igazságtalan, zabolátlan, esztelen volt, Kalliklész révén azonban derék és
b jó lett? Mit felelnél, Kalliklész, ha valaki így puhatolódzna? Melyik embert tette jobbá társaságod? Vagy restelled megmondani, ha mint magánember tettél ilyet, mielőtt még a közüggyel kezdtél volna törődni?

KALLIKLÉSZ

Kötekedsz velem, Szókratész.

LXXI. SZÓKRATÉSZ

Pedig nem kötekedésből kérdeztelek; igazán szeretném
c tudni, milyen módon gondolod nálunk a közügyekben való részvételt, és nyilvános tevékenységedben más célt tűzöl-e magad elé, mint azt, hogy minél jobb polgárok legyünk. Mert – mint már annyiszor elismertük mindketten – az államférfiú feladata ez kell hogy legyen. Elismertük-e vagy sem? Nem felelsz? Felelek hát én helyetted: igen, elismertük. Ha tehát városa javára ebben kell fáradnia a derék embernek, úgy emlékezz csak
d vissza s mondd meg: jeles államférfiúnak tartod-e Periklészt és Kimónt, Miltiadészt s Themisztoklészt, akikről az imént beszéltél?

KALLIKLÉSZ

Annak.

SZÓKRATÉSZ

Ha jeles államférfiak voltak, világos, hogy jobbá tették polgártársaikat, mint amilyenek azelőtt voltak. Tették vagy sem?

KALLIKLÉSZ

Tették.

SZÓKRATÉSZ

Mikor tehát Periklész először szólt a néphez, a polgárok rosszabbak voltak, mint amikor az utolsó beszédét tartotta?

KALLIKLÉSZ

Meglehet.

SZÓKRATÉSZ

Nemcsak meglehet, édes barátom; okoskodásunk értelmében úgy is kell lennie, ha csakugyan derék államférfi volt Periklész.

e KALLIKLÉSZ

De miért mondod ezt?

SZÓKRATÉSZ

Csak úgy mondom. Még erre is felelj: mi a közvélemény: jobbá tette-e Periklész gondoskodása az athéniakat vagy rosszabbá? Azt hallom, hogy lustábbak, gyávábbak, fecsegőbbek, kapzsibbak, mióta Periklész behozta a zsoldot.

KALLIKLÉSZ

Azoktól hallhattad, Szókratész, akik zúzott füllel járnak.*

SZÓKRATÉSZ

De azt már nem hallomásból mondom, hanem bizonyosan tudom, s tudod te is, hogy Periklész eleinte jó hírben állt, s az athéniak, amikor még rosszabbak voltak, semmi szégyenletes büntetést nem szabtak ki rá. Mikor
516 a azonban vezetése alatt derék és jó polgárokká váltak

– élete végén –, lopással vádolták, s kevésen múlt, hogy – mint rossz polgárt, nyilván – halálra nem ítélték.

LXXII. KALLIKLÉSZ

Nos, csak nem volt ezért rossz államférfiú Periklész?

SZÓKRATÉSZ

Az az öszvérhajcsár, csikós vagy béres legalábbis rossznak bizonyul, aki az azelőtt szelíd állatot annyira elvadítja, hogy döf, rúg, harap, holott korábban nem volt
b ilyen szokása. Vagy szerinted nem rossz gondviselője az bármilyen állatnak, aki szelíden kapja keze alá s aztán vadabbá teszi? Szerinted az vagy nem?

KALLIKLÉSZ

Az, hogy kedvedet töltsem.

SZÓKRATÉSZ

Felelj hát a kedvemért erre is: az állatok sorába tartozik-e az ember vagy nem?

KALLIKLÉSZ

Oda hát.

SZÓKRATÉSZ

S embereknek volt gondviselője Periklész?

KALLIKLÉSZ

Azoknak.

SZÓKRATÉSZ

Nos, nem kellett volna-e, mint előbb megegyeztünk,
c igazságtalanból igazságosabbá válniuk, ha Periklész mint jeles államférfiú viseli gondjukat?

KALLIKLÉSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Az igazságos pedig szelíd, amint Homérosz mondja.* S te mit mondasz, te nem így gondolkodol?

KALLIKLÉSZ

De így.

SZÓKRATÉSZ

Periklész ellenben vadabbá tette, mint amilyenek akkor voltak, amikor átvette őket, éspedig maga ellen vadította őket, ami legkevésbé sem volt szándékában.

KALLIKLÉSZ

Akarod, hogy igazat adjak neked?

SZÓKRATÉSZ

Ha azt hiszed, hogy igazat mondok.

KALLIKLÉSZ

Legyen hát igazad.

SZÓKRATÉSZ

De ha vadabbá tette őket, nem tette-e igazságtalanabbá és rosszabbá?

d KALLIKLÉSZ

Legyen.

SZÓKRATÉSZ

Ezeknek az okoknak alapján tehát Periklész nem volt jeles államférfiú.

KALLIKLÉSZ

Te mondtad.

SZÓKRATÉSZ

És bizony te is, ha kérdéseimre őszintén feleltél. De beszélj tovább: nem száműzték-e Kimónt is a gondjai alá vett polgárok, hogy tíz évig még hangját se hallják? S Themisztoklészt, mégpedig örökre? Miltiadészt, a
e marathóni győzőt arra ítélték, hogy sziklaüregbe vessék; s oda is jut, ha nincs a prütanisz.* Pedig ha oly jelesek lettek volna, amint te mondod, ez nem történik meg velük. Vajon a jó kocsis nem kezdetben esik le a kocsiról, hanem akkor, amikor a lovakat már jól betanította, és maga is jól fogja a gyeplőt? Ilyesmi nem fordul elő sem a kocsizásnál, sem másutt. Vagy mit gondolsz?

KALLIKLÉSZ

Ebben igazad van.

SZÓKRATÉSZ

517 a Akkor, úgy látom, igaz az előbbi állításom is, hogy nem ismerek embert, aki városunkban jeles államférfiú lett volna. Azt te is elfogadod, hogy ma nincsenek ilyenek; de azt állítottad, hogy régebben voltak, és példaként idézted az említett férfiakat. Láttuk azonban, hogy ezek is olyanok voltak, akár a maiak, és így, amikor szónokként szerepeltek, nem a helyes szónoklást művelték – különben nem kerültek volna bajba –, de nem éltek a hízelgővel sem.

LXXIII. KALLIKLÉSZ

Márpedig nemigen valószínű, hogy a mai politikusaink
b közül bárki is olyan tetteket hajtson végre, mint azok a régiek.

Hiszen, kedves barátom, nem is ócsárolom én a régieket, mivel az állam szolgái voltak, sőt azt hiszem, a maiaknál sokkal többet buzgólkodtak, és ügyesebben meg tudták szerezni azt, amire a nép vágyakozott. A nép vágyainak ők sem adtak más irányt; nem korlátozták őket, s a rábeszélést és a kényszert nem arra használták,
c hogy a polgárokat jobbá tegyék. (Abban a tekintetben, hogy mi a jó politikus kötelessége, nincs köztünk – hogy úgy mondjam – semmi különbség.) Abban a tekintetben is egyetértek veled, hogy falak emelésében, hajók, hajógyárak építésében s több más ilyen dologban messze túlszárnyalták a maiakat. Csakugyan némileg nevetséges, ahogyan vitatkozunk. Amióta beszélgetünk, mindig egyazon pont körül forgunk, s egyikünk sem érti meg a másikat. Én legalábbis úgy vélem, már több ízben
d helyeselted és beismerted, hogy a test és a lélek ápolása kétféle lehet. Az egyik szolgai, és segélyével, ha éhezik a test, ételt, ha szomjazik, italt szerezhetünk; ha pedig fázik, ruhát, takarót, lábbelit vagy egyebet, amire éppen vágyik a test. S szántszándékkal élek megint ezekkel a példákkal, hogy könnyebben megérts. Egyáltalán nem
e csodálom, ha az, aki az ilyesmit beszerzi: a szatócs vagy a nagykereskedő; vagy aki készíti: a szakács, pék, takács, tímár, másokkal együtt maga is azt hiszi, hogy tulajdonképpen ő a gondviselője a testnek. Egyikük sem tudja, hogy az ő foglalkozásán kívül ott van még a testgyakorlás és az orvostudomány, s hogy ezeknek a feladata a test valódi ápolása. Ezek vezetik a többi mesterséget és al-
518 a kalmazzák azok készítményeit; csak ezek tudják, hogy ételben, italban mi hasznos, mi káros a test erejére; a többiek az ilyesmiben járatlanok. Ezért joggal ura a többi mesterségnek a test ápolásában a testgyakorlás és az orvostan; a többiek pedig csak alárendeltek, segítők,

szolgák. Így van ez a lélek körében is, és néha, mintha értenéd gondolatomat, tudatosan egyetértve felelsz. De a következő pillanatban már azt mondod, hogy kiváló és
b jeles polgárai voltak városunknak. S mikor erre kérdem: ugyan kik? – olyanféle embereket sorolsz fel a politikában, mintha a testgyakorlással kapcsolatban kérdeznélek: kik voltak, vagy kik még most is a jó tornamesterek? –, és te nagy garral így válaszolnál: „Thearión, a kenyérsütő, Mithaikosz, aki szicíliai szakácskönyvet írt, és Szarambosz, a kocsmáros, ezek a test legkiválóbb
c gondozói, mert jobbat nem kaphatunk sehol, mint náluk, az egyiknél kenyeret, a másiknál csemegét, a harmadiknál bort."

LXXIV. Talán még meg is haragudnál, ha erre azt mondanám: „Ember, azt sem tudod, mi az a testgyakorlás. Csupa szolgát említesz, akik vágyaink kielégítésén fáradoznak, és nem tudják, mi a szép és a jó a dolgokban, hanem csak megtöltik és felpuffasztják testünket, és még dicséretet is kapnak, hogy végre lesorvasztják rólunk még az egészséges húst is. Az emberek aztán, tudatlan-
d ságukban, nem az ilyen vendéglátókat okolják betegségeikért és ép húsuk fonnyadásáért, hanem azokat, akik véletlenül épp a kezük ügyébe estek, és tanácsokat adtak nekik. S amikor gyomruk egészségtelen túltömése később meghozza a bajt, a tanácsadókat okolják, ócsárolják, s ha tehetik, rosszal fizetnek nekik vissza; a baj
e valódi okozóit, az előbbieket pedig dicsérik. Így cselekszel te is, Kalliklész? Azokat a férfiakat dicséred, akik mindent feltálaltak az athéniaknak, amit csak kívántak, s torkig jóllakatták őket. Mondják, hogy naggyá tették a várost; de nem veszik észre, hogy ez a növekvés csak
519 a puffadás, mert e régibb politikusok józan mérték és igazságosság nélkül csak kikötőkkel, hajógyárakkal, falakkal, vámokkal és más ilyen haszontalansággal töltöt-

ték meg a várost. S ha majd bekövetkezik a gyöngülés rohama: az éppen kéznél levő tanácsadókat fogják okolni; a bajok valódi szerzőit pedig, Themisztoklészt, Kimónt, Periklészt dicsérni. Még majd téged is előrántanak – vigyázz! – s barátomat, Alkibiadészt, ha újabb
b szerzeményeiken kívül régi birtokukat is elvesztik, holott nem ti vagytok a bajok okozói, legföljebb csak részben. Látom különben, hogy sok esztelen dolog történik most, s történt a régieknél is. Azt veszem észre, hogy politikusaink, ha a város, mert vétettek a jog ellen, büntetni akarja őket, föllobbannak, jajveszékelnek a szörnyű bánásmódon, s azt mondják, hogy az állam a neki tett jó szolgálatokért, íme, hálátlansággal fizet. Ez
c hazug beszéd: állami elöljáró egy sem pusztult el igazságtalanul abban az államban, melynek az élén állt. A mondvacsinált politikusokkal is úgy vagyunk, mint a szofistákkal. A szofisták is, akik bölcs emberek különben, hasonló ostobaságot követnek el: egy lélegzettel az erény tanítóinak mondják magukat, és azzal vádolják
d tanítványaikat, hogy jogtalanságot követnek el ellenük, ha visszatartják bérüket, s nem fizetnek jóval jóért. Milyen értelmetlen vád! A tanító beoltja tanítványába a jót és az igazságost, kiveszi belőle az igazságtalanságot. A tanítvány, akiben megvan az igazságosság, hogyan kövessen el igazságtalanságot, ha az a vétek már nincs benne! Nem esztelenség az ilyen, barátom? Ej, Kalliklész! Szinte népszónok lett belőlem. De te vagy az oka. Miért nem feleltél?

LXXV. Kalliklész

Hát csak akkor tudsz beszélni, ha van valaki, aki felel a kérdésedre?

e SZÓKRATÉSZ

Úgy látszik. De most, hogy nem akarsz felelni, ugyancsak elnyújtottam a szót. A barátság istenére, mondd: nem tartod-e esztelennek, ha valaki azt állítja, hogy egy másikat jóvá tesz, s aztán mégis rosszasággal vádolja azt, akit jóvá tett, s aki igazán jóvá is vált?

KALLIKLÉSZ

De esztelennek tartom.

SZÓKRATÉSZ

S nem így beszélnek-e azok, akik azt hirdetik, hogy képesek az erényt tanítani?

520 a KALLIKLÉSZ

De így. Hanem kár szót vesztegetni ezekre a haszontalanokra.

SZÓKRATÉSZ

Hát azokról mit mondasz, akik azt hirdetik, hogy az állam élén állva egész erejükkel gondot fordítottak annak lehető legjobbá tételére, s az első alkalommal mégis úgy vádolják, mintha a legromlottabb volna? Hol itt a különbség? Egy húron pendül – barátom! – a szofista meg a szónok, vagy legalábbis nagyon közel állnak egymáshoz, mint Pólosznak mondtam. De mert ezt nem
b tudod, az egyiket, a szónoklást, valami gyönyörű szépnek tartod, a másikat ellenben megveted. Pedig valójában a szofisztika annyival szebb a szónoklásnál, amennyivel a törvényhozás szebb, mint a bíráskodás, a testgyakorlás, mint az orvostan. Én a magam részéről azt hittem, egyedül a népszónoknak és a szofistának nincs joga avval vádolni neveltjét, hogy rosszul viselkedik vele. Nem vádolja-e így egyszersmind önmagát is, hogy

éppen semmit sem használt annak, akinek használnia kellett volna? Nincs igazam?

c KALLIKLÉSZ

De igazad van.

SZÓKRATÉSZ

S ha igazam van, egyedül ezeknek illik jótéteményeiket bér nélkül ajánlani fel. Mert ha valaki másféle jóban részesül, például tornamestere segítségével jó futó lesz,
d talán megtagadhatja a köszönetet, ha mestere szabad kezet enged neki, s nem szerződik vele a bérről, hogy gyorsaságot ad és pénzt kap. Mert nem a lomha mozgás, hanem az igazságtalanság által rosszak az emberek. Vagy nem?

KALLIKLÉSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

De ha valaki éppen ezt: az igazságtalanságot tudja kiirtani, az ne tartson tőle, hogy igazságtalanságot szenved. Ő lesz az egyetlen, aki teljes biztonsággal előlegezheti jótéteményeit, ha igaz az, hogy jóvá tudja tenni az embereket. Nincs igazam?

KALLIKLÉSZ

De igazad van.

LXXVI. SZÓKRATÉSZ

Éppen ezért úgy látom, éppen nem szégyen, ha valaki más dolgokban, például az építészetben és egyéb művészetekben adott tanácsaiért pénzt fogad el.

e KALLIKLÉSZ

Úgy látom én is.

SZÓKRATÉSZ

De azt mondani, hogy amíg nem kapunk pénzt, addig nem adunk tanácsot abban a kérdésben, hogy hogyan váljék lehetőleg jóvá az ember, s hogyan kormányozza leghelyesebben családját, városát: ezt már gyalázatos dolognak tartjuk. Vagy nem?

KALLIKLÉSZ

De annak.

SZÓKRATÉSZ

Az ok világos. Minden jótétemény közt csak az utóbbi ösztönzi a benne részesülőt, hogy jóval viszonozza a jót. Ha tehát a jótevőt jó éri: ez jó jel, mint ahogy az ellenkező rossz. Nem így áll a dolog?

521 a KALLIKLÉSZ

De így.

SZÓKRATÉSZ

Fejtsd ki tehát, mire akarsz serkenteni, hogyan törődjem városunkkal? Szembeszálljak az athéniakkal, hogy mind jobbá tegyem őket, mint valami orvos? Szolgáljam őket, s kedvükben járjak? Igazat beszélj, Kalliklész! Amilyen őszinte szavú voltál kezdetben, olyan légy most is: csak azt mondd, amit valóban gondolsz. Bátran, igazán!

KALLIKLÉSZ

Azt mondom, szolgálj nekik.

b SZÓKRATÉSZ

Tehát hízelegjek. Ezt kívánod, nemes barátom?

KALLIKLÉSZ

Különben rútul megjárod, Szókratész; mert ha nem hízelegsz . . .

SZÓKRATÉSZ

Csak ne ismételd, amit már annyiszor mondtál, hogy akkor megölhet bárki tetszése szerint, mert különben én is ismétlem, hogy: igen, mint jó embert a gonosz. Azt se hozd fel, hogy akkor elrabolhatják vagyonomat, mert
c azzal felelek, hogy nem fogják hasznát látni, hanem aki igazságtalanul elrabolta, igazságtalanul is fogja használni; ha pedig igazságtalanul, rútul; s ha rútul, rosszul.

LXXVII. KALLIKLÉSZ

Úgy látom, Szókratész, nagyon bízol benne, hogy semmi ilyesmi nem ér. Mintha valami félreeső helyen laknál, s az első hitvány jöttment ember nem hurcolhatna törvényszék elé.

SZÓKRATÉSZ

Esztelen volnék valóban, Kalliklész, ha azt hinném, hogy Athénban ilyesmi meg ne eshetne bárkivel. De jól tudom azt is, ha meg kellene jelennem a törvényszék
d előtt, és ilyen veszély kerülgetne, mint mondod, vádlóm csak gonosz ember lehetne. Jó ember nem vádol ártatlant. Még azt sem csodálnám, ha halálra ítélnének. Tudod-e, miért gyanítok ilyet?

KALLIKLÉSZ

Kíváncsi vagyok.

SZÓKRATÉSZ

Azt hiszem, hogy kevesedmagammal – nem akarom mondani, hogy egymagam – foglalkozom Athénban manapság az igazi politikával s gyakorlom is törvényeit. S mivel sohasem kedvkeresésből beszélek, hanem a legjobbat tartom szemem előtt, nem pedig a kellemeset, s
e azokat a szép dolgokat, amelyeket te ajánlasz, nem akarom megtenni: a törvényszék előtt valóban nemigen lesz mondanivalóm. Rám is illik az, amit Pólosszal szemben említettem: el fognak ítélni, mint a gyermekek a szakács vádjára az orvost. Ugyan mivel védje magát ilyen bírák előtt az orvos, ha így vádolnák: „Sok rosszat tesz nektek ez az ember, gyermekek! Megront benneteket s a nála-
522 a tok fiatalabbakat. Vág, éget, soványít, fojtogat; keserű orvossággal itat; éheztet, szomjaztat – én pedig csupa nyalánksággal tartalak benneteket jól." Mit mondjon ilyenkor a csávába került orvos? Az igazat? „Gyermekek! Csak egészségtek miatt tettem így!" Bezzeg nagy zajt ütnek erre a beszédre az ilyen bírák, nemde?

KALLIKLÉSZ

Elképzelhető.

SZÓKRATÉSZ

b Azt gondolod hát, hogy teljes bizonytalanságban volna arról, hogy mit kell mondania?

KALLIKLÉSZ

Azt bizony.

LXXVIII. SZÓKRATÉSZ

A törvényszék előtt, tudom, én is így járnék. Én sem beszélhetnék a bíráknak a nekik szerzett gyönyörökről, melyeket jótéteménynek, haszonnak néznek, mert én

sem a gyönyörök szerzőit, sem élvezőit nem irigylem. Ha pedig azzal vádolna valaki, hogy elrontom az ifjakat, mert kétkedővé teszem őket, vagy hogy az öregebbeket szidalmazom, mert négyszemközt vagy nyíltan keserű
c dolgokat hányok szemükre: nem állhatnék elő sem az igazsággal, hogy: „Jogosan szólok s teszek így, bírák, mert a ti javatokra cselekszem"; sem más egyébbel. Így hát viselni fogom, amit rám mér a sors.

KALLIKLÉSZ

És azt hiszed, Szókratész, szép dolog az, ha ilyen helyzetbe jutunk és nem tudunk segíteni magunkon?

SZÓKRATÉSZ

Csak meglegyen bennünk az, Kalliklész, aminek szük-
d ségét sokszor elismerted: csak meglegyen bennünk az a tudat, hogy ember, isten ellen szóval, tettel semmi igazságtalanságot el nem követtünk. Mert elismertük, hogy ennél nincs hathatósabb segítség. Ha azonban valaki rám bizonyítaná, hogy ezt a segítséget nem tudom megszerezni magamnak vagy másnak: a tömeg előtt vagy kevés ember előtt éppúgy szégyellném magamat, mint egy ember előtt, és nagyon fájna, ha az ilyen tehetetlenségem miatt kellene meghalnom. De ha azért érne halál, mert nem értek a hízelgő szónoklásához, tudom, könnyen
e elviselném sorsomat. Mert a haláltól nem retteg senki, ha nem esztelen s gyáva. Csak az igazságtalanság elkövetése félelmes, s a legfőbb rossz az, ha a lélek jogtalan cselekedetek alatt görnyedve száll le az Alvilágba. Ha akarod, ezt egy elbeszéléssel is bizonyítom.

KALLIKLÉSZ

Vitánkat úgy is befejeztük. Csak mondd el!

Hallgasd hát, mint mondani szokás, a szép szót. Te valószínűleg mítosznak tartod; de én igazságnak, és mint igazat adom elő. Miután Homérosz elbeszéli,* Zeusz, Poszeidón és Plutón, miután atyjuktól átvették az uralkodást, megosztozkodtak rajta. Kronosz alatt az volt a törvény – az istenek közt mindig az maradt és ma is
b fennáll –, hogy az igazságos jámbor ember halála után a Boldogok Szigetére szállt, s ott minden bajtól távol, zavartalan boldogságban lakhatott; az igazságtalan és istentelen ellenben a bűnhődés, az igazságszolgáltatás börtönébe került, amelynek neve Tartarosz. Kronosz alatt és még Zeusz uralkodásának kezdetén is élő bírák tartottak törvényt a még élő embereken, aznap, hogy meg kellett halniuk. De rosszak voltak az ítéletek. Plutón s a Boldogok Szigetének elöljárói tehát elmentek
c Zeuszhoz, s elmondták neki, hogy nem odavaló emberek vándorolnak hozzájuk. „Véget vetek a dolognak – felelte Zeusz. – Azért igazságtalanok az ítéletek, mert most ruhástul ítéltetnek meg az emberek, mikor még élnek. Sokan – folytatta – gonosz lelküket szép testtel, nemes származással, gazdagsággal födik fel, s mikor
d eljön ítéletük napja, egy sereg tanú bizonyítja, hogy igazságosan éltek. Ez megzavarja a bírákat, akik maguk is ruhástul ítélnek, s az ő lelküket is elfátyolozza szemük, fülük és egész testük. A maguk burka, akárcsak az ítéletvárók ruhája, egyaránt akadályukra van. Mindenekelőtt tehát – folytatta tovább Zeusz – ne tudják
e haláluk óráját az emberek; mert most ismerik előre. Mondják meg Prométheusznak, hogy szüntesse meg az előrelátásukat. Aztán csupaszon, ruha nélkül kell őket megítélni, és csak ha már meghaltak. Meztelen és halott legyen maga a bíró is; és közvetlenül a lelkével vizsgálja a meghaltak lelkét, tüstént a halál után, amikor nincs

körülöttük semmi rokonság, s a földön hagytak minden díszt. Így lesz igazságos az ítélet. Tudtam már e zavarról, régebben, mint ti, és saját fiaimat rendeltem birákká, kettőt Ázsiából: Minószt és Rhadamanthüszt, és
524 a egyet Európából: Aiakoszt. Haláluk után majd ezek fognak ítélni az aszphodelosz-mezőn a hármas útnál, melynek egyik ága a Boldogok Szigetéhez, a másik a Tartaroszba vezet. Rhadamanthüsz az Ázsiából érkezőket fogja megítélni, az Európából valókat Aiakosz; Minósznak pedig az elnökséget adom, ő döntsön, amikor a másik kettő nem tudna eligazodni, hogy így minél igazságosabb legyen az ítélet arról: ki melyik útra térjen az emberek közül."

LXXX. Íme, Kalliklész! Ezt hallottam én, és hiszek
b az igazságában. Az elbeszélésből pedig a következőt vonom le. A halál, véleményem szerint, két dolognak a szétválása: a léleké és a testé. A különválás után még mindkettő körülbelül ugyanolyan állapotban marad, amilyenben az ember életében volt. A test megtartja
c természetét, és magán hordja ápolásának s a különböző behatásoknak nyomait. Ha például valakinek életében nagy teste volt – akár a természettől, akár a táplálkozás következtében vagy mindkettő folytán –, annak halála után is nagy teteme marad; ha vastag, vastag s így tovább. Az, aki nagy hajat növesztett, halála után is fürtös lesz; a lusta szolgán pedig meglátszanak az ostorcsapások és egyéb sebek nyomai, melyeket testén viselt; ha pedig valakinek a csontja törött, vagy valamelyik tagja
d megrándult, azt a halála után is meglátni rajta. Egyszóval, ahogy a testtel életében bántak, annak vagy minden, vagy a legtöbb nyoma látható lesz még egy ideig. Úgy gondolom, Kalliklész, a lélekkel hasonlóképpen áll a dolog. Ha a testnek mezétől szabadul, nyilvánvalóvá lesz rajta minden: természete s minden benyomás, me-

lyet az ember törekvései, foglalatosságai hátrahagytak benne. Mikor aztán a halottak a bíró elé érkeznek – az Ázsiából valók például Rhadamanthüsz elé –, ez egy-
e más után megvizsgálja lelküket, anélkül, hogy tudná, kié. És gyakran megesik, hogy elvonul előtte királyok, fejedelmek vagy hatalmasok lelke, nem fedez fel bennük semmi egészségest, a sok hamis eskü, a sok jogtalan tett
525 a csupa seb és ostorcsapás rajta, a hazugság és a hivalkodás meggörbítette, s mert igazság nélkül nőtt fel, nincs benne semmi egyenes, a telhetetlenség, az elpuhultság, a gőg, a zabolátlanság aránytalanná és utálatossá tette. Így látja Rhadamanthüsz a lelket, s dicstelenül a fogságba küldi, hová elérkezve, rögtön megkezdi méltó bűnhődését.

b LXXXI. A bűnhődő – éspedig jogosan bűnhődő – lélek erre vagy megjavul, és így maga látja bűnhődése hasznát, vagy legalább például szolgál másoknak, hogy szenvedéseitől megrémülve jobb útra térjenek. Akiknek hasznára válik az isten s ember rárótta bűnhődés, azok orvosolható hibákat követtek el; de csak fájdalom és bánat árán szerezhetik meg ezek is az engesztelést, a földön csakúgy, mint az Alvilágban; más módon nem
c szabadulhatnak az igazságtalanságtól. Azok ellenben, akik iszonyú bűneik miatt gyógyíthatatlanok, csak intő például szolgálnak. Maguknak semmi hasznuk nincs a büntetésükből, mert gyógyíthatatlanok; de van a többinek, amikor a legfájdalmasabb, legszörnyűbb kínok örökkévalóságában látják őket, mintegy kifüggesztve a Hadész tömlöcében a szakadatlanul odatolongó bűnö-
d söknek látványul s intő például. Közéjük fog tartozni – ha igazat beszélt róla Pólosz – Arkhealosz is és sok más, hozzá hasonló zsarnok. Egyáltalán azt hiszem, az ilyen példák legnagyobb része zsarnokokból, királyokból, hatalmasokból, államférfiakból kerül ki, mert korlátlan

hatalmuk miatt ezek követik el a legnagyobb s legorvo-
e solhatatlanabb bűnöket. Bizonyságom Homérosz: sze-
rinte a királyokat, államfőket, Tantaloszt, Sziszüphoszt,
Titüoszt örök büntetéssel büntetik a Hadészban. Ther-
szitészről vagy más hitvány magánszemélyről azonban
nem írta a költő, hogy orvosolhatatlan bűnökért a végső
bűnhődést szenvedi. Úgy vélem, az ilyeneknek hiány-
526 a zott hozzá a hatalma; ennyiben szerencsésebbek voltak
azoknál, akiknek ez megvolt. Valóban, Kalliklész, a ha-
talmasok köréből kerülnek ki a leghitványabb emberek;
s bár semmi akadálya, hogy közöttük is legyenek derék
férfiak, azért bámulatra méltó köztük az erényes ember.
Mert vajmi nehéz az, Kalliklész, s a legnagyobb dicsé-
retre méltó, ha igazságosan élünk, mikor kényünkre
követhetünk el jogtalanságot. Csakhogy nem sok ilyen
ember van. De azért akadtak Athénban és másutt is, s
azt hiszem, lesznek is mindig emberek, akiknek erénye
b marad, hogy hűen kezelik a rájuk bízott vagyont. Csak
Ariszteidészt említem, Lüszimakhosz fiát, akit aztán
ismert egész Görögország. A legtöbb hatalmas azonban
rossz ember, barátom!

LXXXII. Ha tehát – mint mondtam – Rhadaman-
thüsz a kezébe kap ilyen lelket, nem tud róla semmit,
nem ismeri sem őt, sem származását, csak azt tudja róla,
hogy gonosz. Erre a Tartaroszba küldi, s megjelöli,
hogy orvosolható-e vagy gyógyíthatatlan. A lélek aztán
c a Tartaroszba érve elszenvedi a rámért büntetést. Ha
pedig Rhadamanthüsz olykor olyan lelket pillant meg,
amely jámbor és igaz életet élt: egyszerű polgárét vagy
másvalakiét – hogy kimondjam, Kalliklész –, főleg filo-
zófusét, aki életében csak a saját dolgával törődött, és
hiábavalóságok halmazával nem bíbelődött, nagyon
megörül neki, és elküldi a Boldogok Szigetére. Így tesz
Aiakosz is; mindkettő pálcával a kezében ítél – egy kissé

d távolabb ül Minósz mint főbíró, s aranypálcája van, mint Homérosz Odüsszeusza látta:

tartva arany jogarát, holtak közt tette a törvényt.*

Engem ez a beszéd meggyőzött, Kalliklész, s azt vizsgálom, hogyan állíthassam lelkemet a leginkább ép állapotban bírám elé. Ezért semmibe sem veszem azt, mit a tömeg tisztel; csak az igazságot keresem, s arra törek-
e szem, hogy tőlem telhetőleg erényesen éljek és haljak is meg, ha időm már betelt. Erre intem – amennyire képes vagyok – a többi embert is, s íme most téged is fölszólítlak, hogy ezt az életmódot kövesd, ezt a harcot vívd, melynél – állítom – nincsen szebb földi küzdelem. Másképp ugyanis nem fogsz segíteni tudni magadon, ha
527 a majd a halál után az igazságszolgáltatás és a vizsgálat ideje elérkezik. Ha aztán majd bírád elé, Aigina fiához* indulsz, s az törvényszéke elé hurcol: szádat tátod, zavarba jössz te ott, mint én itt, a földön, s még az is megtörténhetik, hogy arcul üt valaki, és minden módon meggyaláz.

LXXXIII. Mondhatod erre, hogy vénasszony meséje, és megveted. Nem csodálnám, ha félvállról vennénk, ha sok kutatás után bár, de tudnánk valami jobbat és igazabbat találni helyette. De, íme, itt vagytok ti hár-
b man, a mai görögök közt a legbölcsebbek, te, Pólosz és Gorgiasz, s ti sem tudtátok bizonyítani, hogy más életet kell élnünk, mint azt, amely odalent hasznunkra lesz. Sőt a sok megcáfolt állítás közül egyedül csak egy maradt megdöntetlenül: az, hogy jobban óvakodjunk igazságtalanságot tenni, mint elszenvedni. Hogy elsősorban törekedjünk jók lenni, magánemberként és a közéletben is, ne csak színre, hanem igazán; ha pedig valami rosszat követünk el, bűnhődjünk meg érte, s ez a második leg-

c nagyobb jó azután, hogy igazságosak vagyunk: igazságossá válni és megbűnhődni. És ne hízelegjünk sem magunknak, sem másoknak, sem egyeseknek, sem a tömegnek. S hogy akár szónokolunk, akár mást teszünk, mindig az igazságosságot tartsuk szem előtt. Fogadd meg hát szavamat, és kövess azon az úton, amely a boldogsághoz vezet életben, halálban egyaránt, amint beszélgetésünk megmutatta. Ne bánd, ha mint esztelent megvetnek; tűrd el a gyalázatot, sőt, istenemre!, tűrd el
d még azt a szégyenletes arcul ütést is. Ha valójában jó és derék vagy és az erényt gyakorolod: semmi baj nem érhet. Ilyen közös gyakorlat után, nem bánom, ha alkalmasnak látjuk, forduljunk a politikához; bármiről lesz majd szó, érettebbek leszünk tanácsot adni, mint most. Mert szégyenletesnek tartom, ha a jelen állapotunkban hősködünk, mintha érnénk is valamit, mikor véleményeink untalan változnak, még a legnagyobb dolgokban
e is. Ily hiányos a nevelésünk! Fogadjuk hát vezérül mai vitatkozásunk eredményét, amely szerint akkor élünk a legjobban, ha az igazságosság és a többi erény gyakorlásában élünk s halunk. Ezt kövessük mi is és a többieket is erre szólítsuk föl; arra pedig, amit nekem bizakodva ajánlottál, ne is gondoljunk, mert annak semmi értéke sincs, Kalliklészem!

MENÓN

KERÉNYI GRÁCIA FORDÍTÁSA

Meg tudod-e mondani nekem, Szókratészom, vajon az erény tanítható-e, vagy nem tanítható, hanem gyakorlással szerezhető meg? vagy pedig sem gyakorlással, sem tanulással nem szerezhető meg, hanem természettől fogva vagy valami más módon válik az emberek sajátjává?

Szókratész

Menónom, a thesszáliaiak azelőtt lovaglótudományukért és gazdagságukért örvendtek jó hírnek és közcsodá-
b latnak a görögök között, most pedig, úgy látom, a bölcsességükért is, és nem utolsósorban a barátod, Arisztipposz polgártársai, a larisszaiak. S ez Gorgiasznak köszönhető: mert amikor megérkezett a városba, bölcsességre vágyakozókká tette az Aleuaszok főembereit – ezek közül való a te szerelmesed, Arisztipposz is – meg a többi thesszáliait; s ráadásul azt a szokást oltotta belétek, hogy félelem nélkül és nagyszerűen válaszoljatok,
c ha valaki kérdez valamit, ahogy tudósokhoz illik, és ahogy ő maga is szívesen tett eleget minden kérdezőnek, akárkinek támadt is rá kedve a görögök közül, és soha senkitől sem tagadta meg a választ. Itt azonban, kedves Menónom, ennek ellenkezője alakult ki: mintha afféle
71 a aszálya támadt volna a bölcsességnek, s alkalmasint elköltözik a bölcsesség a mi vidékünkről tihozzátok. Ha pedig az itteniek közül akarnál megkérdezni valakit, senki nem akadna, aki ne nevetne a szemedbe, s ne ekképp szólna:

– Ó idegen, olyan boldognak nézel-e engem, aki tudja, hogy az erény tanítható-e, vagy miféle más módon sajátítható el? holott én olyan távol állok attól, hogy tudjam: vajon tanítható-e vagy sem, hogy éppenséggel azt sem tudom, egyáltalán mi az erény.

b II. Én magam is ilyenformán vagyok tehát, Menónom; szűkében vagyok ennek a dolognak, éppúgy, mint polgártársaim, és szidom is magam érte, hogy egyáltalán nem tudok az erényről semmit; s amiről nem tudom, hogy micsoda, hogyan is tudnám, hogy milyen? Vajon azt hiszed, hogy olyasvalaki, aki nem ismeri Menónt, egyáltalán nem tudja, ki az, tudhatja, hogy szép-e, gazdag-e, nemes lelkű-e, vagy mindezek ellenkezője? Tudhatja, azt hiszed?

MENÓN

Nem én. De vajon te, Szókratész, igazán nem tudod, mi az erény, és ezt a hírt vigyem rólad haza is?

SZÓKRATÉSZ

Nemcsak ezt, barátom, hanem azt is, hogy még soha senki mással sem találkoztam, aki tudná, véleményem szerint.

MENÓN

Micsoda? Nem találkoztál Gorgiasszal, amikor itt volt?

SZÓKRATÉSZ

Dehogynem.

MENÓN

És nem tett rád olyan benyomást, mint aki tudja?

SZÓKRATÉSZ

Nem valami jó az emlékezőtehetségem, Menónom, azért nem tudom most megmondani, mi volt akkor a benyomásom róla. De ő talán tudja, és talán te is, hogy
d mit mondott, azért emlékeztess rá, hogyan mondta. Ha pedig akarod, mondd meg te magad; mert nyilván te is úgy vélekedsz, ahogy ő.

MENÓN

Én bizony úgy.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát hagyjuk őt most, hiszen úgy sincs itt; tehát te magad, Menónom, az istenekre, mit mondasz, mi az erény? Mondd meg és ne irigyeld tőlem, hadd legyek a legboldogabb hazugság hazudója, ha kiderül, hogy te is tudod, meg Gorgiasz is, és én azt mondtam, hogy soha senkivel sem találkoztam, aki tudná.

e III. MENÓN

Nem is nehéz megmondanom, Szókratészom. Először is, ha egy férfi erényét kérded, könnyű, mert a férfi erényéhez elég, ha városa ügyeivel foglalatoskodik, s foglalatossága során jót tesz barátaival és rosszat ellenségeivel, s közben vigyáz, hogy őt magát ne érje semmi baj. Ha pedig a nő erényét kívánod, nem nehéz kifejteni, hogy jól kell a házban gazdasszonyi tisztét ellátnia, óvnia a javakat bent, és szót fogadnia férjének. S a gyer-
72 a mek erénye is más, más a lányé, más a fiúé, és az idősebb férfié is, ha kívánod, a szabadé, ha kívánod, a rabszolgáé. És rengeteg másféle erény is van, úgyhogy nem okoz gondot megmondani az erényről, hogy micsoda; mert minden egyes foglalkozás szerint és életkor szerint, minden egyes munkánál és mindegyikünk számára más-

más az erény; s azt hiszem, Szókratész, ugyanígy van a hitványsággal is.

SZÓKRATÉSZ

Úgy látszik, csakugyan nagy szerencsém van, Menónom, mert erényt kerestem és, íme, egész méhrajnyit találtam nálad egy rakáson. De hogy ennél a példánál
b maradjunk, Menónom, a méhrajnál: ha a méh lényegéről kérdezlek, hogy micsoda, és te azt mondod erre, hogy sok van és sokféle, mit válaszolnál, ha azt kérdezem:

– Vajon azt mondod, hogy a méhek abban számosak és sokfélék és egymástól különbözők, hogy méhek? Vagy ebben egy csöppet sem különböznek egymástól, hanem másvalamiben, például szépség, nagyság vagy más efféle dolgában? – Mondd, mit válaszolnál erre a kérdésre?

MENÓN

Én bizony azt, hogy abban semmit sem különböznek egymástól, hogy méhek.

c SZÓKRATÉSZ

Ha tehát azt mondanám ezután:

– Most pedig azt közöld velem, Menón, hogy mi az, amiben nem különböznek egymástól, hanem egyformák mind? mit mondasz, mi az? – Nyilván tudnál rá válaszolni.

MENÓN

Persze hogy tudnék.

IV. SZÓKRATÉSZ

Hát az erényekkel is így van: bár sok van és sokféle,

mindnek egy és ugyanaz az alakja, ami által erény, s jó lenne, ha ezt tartaná szem előtt a kérdés megválaszolója,
d mert rá tudna világítani, mi az erény; vagy nem érted, amit mondok?

MENÓN

Azt hiszem, értem; de azt, amiről kérdezel, még nem tudom úgy megragadni, ahogy szeretném.

SZÓKRATÉSZ

Vajon csak az erényről az a véleményed, Menón, hogy más a férfié, más az asszonyé és a többieké, vagy ugyan-
e így az egészségről és a nagyságról és az erőről is? Véleményed szerint más a férfi egészsége, és más az asszonyé? Vagy mindenütt ugyanaz az alakja, ha csakugyan egészség, akár férfiban van meg, akár bárki másban?

MENÓN

Véleményem szerint a férfi és a nő egészsége ugyanaz.

SZÓKRATÉSZ

Nemde a nagyságuk és az erejük is? Ha egy nő erős, ugyanattól az alaktól és ugyanattól az erőtől erős? Úgy értem, hogy „ugyanattól", hogy erő-mivoltára nézve semmit sem különbözik az erő, akár férfiban van, akár nőben; vagy véleményed szerint különbözik?

MENÓN

Dehogyis.

73 a SZÓKRATÉSZ

Az erény pedig különbözni fog erény mivoltára nézve, ha gyermekben van vagy öregemberben, ha nőben vagy ha férfiban?

MENÓN

Én valahogy úgy látom, Szókratészom, hogy ez mégsem hasonló a többi említett dologhoz.

SZÓKRATÉSZ

Micsoda? nem azt mondtad, hogy a férfi erénye a város jó kormányzása, a nő erénye pedig a házé?

MENÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

És vajon képes-e jól kormányozni a várost vagy a házat, vagy akármi mást, aki nem józanul és igazságosan kormányoz?

MENÓN

Bizony nem.

b SZÓKRATÉSZ

S nemde, akik igazságosan és józanul kormányoznak, azok igazságossággal és józansággal kormányoznak?

MENÓN

Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

Így hát ugyanazokra a dolgokra van szükségük, ha derekak akarnak lenni, akár nők, akár férfiak: igazságosságra és józanságra.

MENÓN

Úgy látszik.

Szókratész

Nos hát? Vajon lehet-e derék a gyermek és az öregember, ha féktelen és igazságtalan?

Menón

Bizony nem.

Szókratész

Csak ha józan és igazságos?

Menón

Igen.

c Szókratész

Tehát minden ember ugyanúgy derék: mert ugyanolyan tulajdonságok birtokában lesznek derekak.

Menón

Úgy látszik.

Szókratész

Így hát nem lennének ugyanúgy jók, ha erényük nem lenne ugyanaz.

Menón

Nem bizony.

V. Szókratész

Ha tehát ugyanaz az erénye mindenkinek, próbáld megmondani és emlékezetedbe idézni, mit mond Gorgiasz, hogy mi az erény, és vele együtt te is.

MENÓN

Mi más volna, mint képesnek lenni az emberek kor-
d mányzására? Ha egyvalamit keresel mindenkinél.

SZÓKRATÉSZ

Persze hogy azt keresek. De vajon a gyermek erénye is ugyanaz, Menónom, meg a rabszolgáé is, hogy kormányozni tudja urát, s rabszolgának tartod továbbra is azt, aki kormányoz?

MENÓN

Nemigen, Szókratészom.

SZÓKRATÉSZ

Mert nem is helyénvaló, jóemberem. Mert vedd még ezt is figyelembe: azt mondod, képesnek lenni a kormányzásra – ne tegyük-e hozzá azt is, hogy igazságosan s nem igazságtalanul?

MENÓN

De igen, szerintem; mert az igazságosság erény, Szókratészom.

e SZÓKRATÉSZ

Vajon *az* erény, Menónom, vagy egy erény?

MENÓN

Hogy mondod?

SZÓKRATÉSZ

Ahogyan bármi másra vonatkozólag. Ahogyan, ha akarod, a gömbölyűségről azt mondanám, hogy egy forma, nem pedig egyszerűen a forma. És azért mondanám így, mert más formák is vannak.

MENÓN

Helyesen is mondanád, hiszen én is azt mondom, hogy nemcsak az igazságosság erény, hanem más erények is vannak.

74 a SZÓKRATÉSZ

Melyek azok? Mondd meg; ahogyan én is mondanék neked más formákat is, ha felszólítanál rá; tehát te is mondj nekem más erényeket is.

MENÓN

Nos, véleményem szerint a bátorság is erény, meg a józanság is, meg a bölcsesség, meg a nagylelkűség és az összes többi is.

SZÓKRATÉSZ

Megint csak ugyanaz történt velünk, Menónom: lám, sok erényt találtunk, holott egyet kerestünk, noha másképp, mint az imént; arra az egyre pedig, mely mindegyikben közös, nem bírunk rátalálni.

b VI. MENÓN

Mert nem tudom, Szókratészom, hogyan ragadjam meg, amit te keresel, azt a mindegyikben meglevő, egyetlen erényt, úgy, mint a többi esetében.

SZÓKRATÉSZ

Ez természetes is; de én igyekezni fogok, ha képes vagyok rá, előbbre vinni bennünket. Mert ugye érted, hogy mindennel így van: ha valaki azt kérdezné tőled, amit most mondtam, hogy mi a forma, Menón? és te azt felelnéd neki, hogy a gömbölyűség, s ha erre azt kérdené, amit én, hogy vajon a gömbölyűség a forma vagy egy forma? nyilván azt felelnéd, hogy egy forma.

MENÓN
Minden bizonnyal.

c SZÓKRATÉSZ
Nemde azért, mert más formák is vannak?

MENÓN
Igen.

SZÓKRATÉSZ
És ha még azt is megkérdezi tőled, melyek azok, megmondanád?

MENÓN
Meg én.

SZÓKRATÉSZ
Ha azután a színről is ugyanígy megkérdezne, hogy mi, és amikor azt mondod, a fehér, azután a kérdező újra átvenné a szót: vajon a fehér a szín vagy egy szín?, azt mondanád ugye, hogy egy szín, minthogy más színek is vannak?

MENÓN
Azt bizony.

SZÓKRATÉSZ
És ha felszólítana, hogy sorolj fel más színeket, felsorol-
d nál másokat, melyek semmivel sem kevésbé színek, mint a fehér?

MENÓN
Igen.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát úgy folytatná beszédét, ahogy én, és azt mondaná: mindig a sokhoz érkezünk el, de nekem így nem felel meg, hanem, mivel ezt a sokat egy névvel jelölöd, és azt mondod, nincs köztük egy se, ami ne lenne forma, bár vannak köztük egymással ellentétesek is, vajon mi az, ami semmivel sem kevésbé sajátja a gömbölyűnek, mint az egyenesnek, amit tehát formának nevezel, s azt állítod, a gömbölyű csöppet sem kevésbé ilyen forma,
e mint az egyenes? Vagy nem ezt mondod?

MENÓN

De ezt.

SZÓKRATÉSZ

Amikor tehát ezt állítod, akkor nem azt mondod, hogy a gömbölyű nagyobb mértékben gömbölyű, mint az egyenes, sem hogy az egyenes nagyobb mértékben egyenes, mint a gömbölyű?

MENÓN

Nem bizony, Szókratészom.

SZÓKRATÉSZ

Hanem inkább azt mondod, hogy a gömbölyű csöppet sem nagyobb mértékben forma, mint az egyenes, sem ez utóbbi az előbbinél?

MENÓN

Igazad van.

VII. SZÓKRATÉSZ

Akkor tehát mi az, aminek forma a neve? Próbáld meg-

75 a fogalmazni. Ha tehát annak, aki a forma vagy a szín felől kérdez, azt mondanád:

– De nem értem, mit akarsz, ember, és nem tudom, mit beszélsz – alighanem elcsodálkoznék, és azt mondaná:

– Nem érted, hogy azt keresem, ami mindezekben azonos?

S vajon ezekről se tudnád, Menónom, megmondani, ha megkérdezne valaki:

– Mi az, ami a gömbölyűben és az egyenesben és a többiben, amit formának nevezel, mindnyájukban azonos?

Próbálj felelni, hogy ezzel felkészülj az erény dolgában való válaszadásra.

b MENÓN

Nem, hanem mondd meg te, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Azt akarod, hogy a kedvedben járjak?

MENÓN

Nagyon szeretném.

SZÓKRATÉSZ

S azután te is hajlandó vagy válaszolni nekem az erényre vonatkozólag?

MENÓN

Igen, én is.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát iparkodnom kell, mert érdemes.

MENÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Nosza hát, hadd próbáljuk megmondani neked, mi a forma. Vedd tehát fontolóra, elfogadod-e így: legyen számunkra a forma az az egyetlen minden létező közül, ami mindig együtt jár a színnel. Elegendő ez neked, vagy másképp kívánod? Mert én szeretném, ha te is így magyaráznád meg nekem az erényt.

c MENÓN

De ez együgyűség, Szókratészom.

SZÓKRATÉSZ

Hogy mondod?

MENÓN

Hogy szavaid szerint az a forma, ami mindig együtt jár a színnel. Legyen: de ha valaki a színről is azt mondja, hogy nem tudja, hanem ugyanolyan tájékozatlan rá vonatkozólag, mint a formára, mit gondolsz, milyen választ adtál?

VIII. SZÓKRATÉSZ

Igazat; s ha a kérdező a bölcsek közül való lenne, meg
d a vitatkozók és a harciasak közül, azt mondanám neki, hogy én megmondtam a magamét, ha pedig nem mondom helyesen, a te dolgod átvenni a szót és megcáfolni. Ha azonban két barát – mint például te meg én – szeretne beszélgetni egymással, szelídebben és dialektikusabban kellene válaszolgatniok. S a dialektikusabb alkalmasint nem csupán annyi, hogy igaz válaszokat adunk, hanem az is, hogy olyan fogódzókkal, melyekkel a kér-

dezett maga is tisztában van és ezt be is ismeri. Hát
e megpróbálok én is így válaszolni neked. Mondd meg nekem tehát: mit nevezel végnek? Olyasmiről beszélek, ami határ és lezárás: mert állítom, hogy mindez egy és ugyanaz. Prodikosz alighanem más véleményen lenne, mint mi; de te biztosan nevezel valamit elhatároltnak, befejezettnek; ilyesmiről akarok beszélni, nem valami különlegességről.

MENÓN

Csakugyan nevezek, és azt hiszem, értem, amit mondasz.

76 a SZÓKRATÉSZ

Nos hát! Ugye van valami, amit síknak nevezel, másvalamit pedig testnek, ahogy a mértanban van?

MENÓN

Igen, úgy nevezem őket.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát ezekből megérted, miféle formáról beszélek. Mert azt mondom minden formáról, hogy ami a testet körülhatárolja, az a forma; ezt összefoglalva azt mondanám, hogy a forma a test határa.

IX. MENÓN

És a színről mit mondasz, Szókratészom?

SZÓKRATÉSZ

Ej, de fölültél a magas lóra, Menónom: úgy intézed,
b hogy egy öregember fáradozzon a válaszadással, te magad pedig nem akarsz visszaemlékezni és megmondani, hogy mit nevez Gorgiasz erénynek.

MENÓN

Ha te ezt megmondod nekem, Szókratész, akkor én is megmondom neked amazt.

SZÓKRATÉSZ

Bekötött szemmel is fölismerné, Menónom, aki veled beszélget, hogy szép vagy, és még vannak szeretőid.

MENÓN

Ugyan miért?

SZÓKRATÉSZ

Mert mást se teszel beszélgetésünk során, csak rendelkezel; amit az elkényeztetett férfiak csinálnak: zsarnokoskodnak, míg virágkorukat élik. S ugyanakkor te is
c nyilván leolvastad rólam, hogy alattvalója vagyok a szépeknek. Tehát a kedvedben fogok járni, és válaszolok neked.

MENÓN

Járj hát nagyon is a kedvemben.

SZÓKRATÉSZ

Tehát akarod-e, hogy Gorgiasz módszerével válaszoljak neked, hogy a lehető legjobban követhess?

MENÓN

Akarom, már hogy is ne?

SZÓKRATÉSZ

Nemde a létezőkből kiinduló áramlásokról beszéltek, Empedoklész szerint?

MENÓN

Igen, hogyne.

Szókratész

És nyílásokról is, melyekbe és melyeken át az áramlások folynak?

Menón

Pontosan.

Szókratész

És egyes áramlások épp beleillenek a nyílásokba, mások pedig kisebbek vagy nagyobbak?

d Menón

Úgy van.

Szókratész

Nemde látásnak is nevezel valamit?

Menón

Minden bizonnyal.

Szókratész

Mindezekből pedig „értsd meg, amit mondok", ahogy Pindarosz mondta.* Mert a szín a formák látással fölmérhető és észlelhető kiáramlása.

Menón

Úgy látom, Szókratész, nagyszerűen fogalmaztad meg ezt a választ.

Szókratész

Alighanem azért, mert a te szájad íze szerint fogalmaztam meg; s egyúttal, azt hiszem, látod, hogy meg tudod ebből határozni azt is, mi a hang, és a szagot is meg sok más effélét.

e MENÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Mert válaszom a tragédiák nyelvén szólt, azért tetszik neked jobban, Menónom, mint az, amit a formáról mondtam.

MENÓN

Csakugyan nagyon tetszik.

SZÓKRATÉSZ

Pedig én magamat nem tudom meggyőzni róla, ó Alexidémosz fia, mert amaz a jobbik; és azt hiszem, te is belátnád, ha nem kellene, mint tegnap mondtad, a misztériumok előtt elutaznod, hanem itt maradnál, beavatásra készen.

77 a MENÓN

Itt is maradnék, Szókratész, ha sok ilyesmit mondanál nekem.

X. SZÓKRATÉSZ

Ó, ami az igyekezetemet illeti, csöppet sem lanyhulok, miattad sem és magam miatt sem, hogy ilyesmiket mondhassak; csak úgy ne essék, hogy nem leszek képes sok ilyesmit mondani. De nosza, próbáld te is beváltani nekem tett ígéretedet, és mondd meg az erényről általánosságban, hogy micsoda, és ne csinálj megint sokat az egyből, ahogy tréfásan mondani szokták azokról, akik
b pozdorjává törnek valamit, hanem hagyd meg ép egésznek és mondd meg, mi az erény; a példákat már megkaptad tőlem.

MENÓN

Tehát én úgy látom, Szókratészom, hogy az erény, miként a költő mondja,* örvendezni annak, ami szép, és képesnek lenni rá; én is azt nevezem erénynek, ha az, aki kívánja a szépet, meg is tudja szerezni.

SZÓKRATÉSZ

Azt mondod–e, hogy aki a szépet kívánja, az a jót kívánja?

MENÓN

Igenis azt.

SZÓKRATÉSZ

c Ha ez így van, vajon egyesek a rosszat kívánják-e, mások pedig a jót? Vagy véleményed szerint, jóemberem, mindenki a jót kívánja?

MENÓN

Szerintem nem.

SZÓKRATÉSZ

Hanem egyesek a rosszat?

MENÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Mert azt hiszik a rosszról, hogy jó, úgy gondolod, vagy fölismerik, hogy rossz, és mégis azt kívánják?

MENÓN

Ilyenek is vannak meg olyanok is, véleményem szerint.

SZÓKRATÉSZ

Tehát véleményed szerint, Menónom, van, aki fölismeri, hogy a rossz rossz, és mégis kívánja?

MENÓN

Igenis van.

SZÓKRATÉSZ

Mit értesz megkívánáson? hogy az övé legyen?

MENÓN

Az övé legyen; mi mást értenék?

d SZÓKRATÉSZ

Vajon azért, mert azt hiszi, hogy hasznára válik a rossz annak, akié lesz, vagy belátva, hogy árt annak, aki elnyeri?

MENÓN

Vannak, akik azt hiszik, hogy hasznukra van a rossz, és vannak, akik belátják, hogy árt.

SZÓKRATÉSZ

Vajon véleményed szerint belátják, hogy a rossz rossz, akik azt hiszik, hogy hasznukra van a rossz?

MENÓN

Nemigen hiszem.

SZÓKRATÉSZ

Nemde nyilvánvaló, hogy azok az emberek nem a rosz-
e szat kívánják, akik nem ismerik fel, hanem azt, amit jónak vélnek, holott rossz; így hát akik nem ismerik fel és jónak vélik, azok nyilvánvalóan a jót kívánják. Vagy nem?

MENÓN

Azok alkalmasint igen.

SZÓKRATÉSZ

Tehát akkor? Azok a rosszat kívánók, akik, mint mondod, úgy vélekednek, hogy a rossz árt annak, akié lesz, alighanem tisztában vannak azzal, hogy ártalmukra lesz?

MENÓN

Föltétlenül.

78 a SZÓKRATÉSZ

És ezek nem gondolják, hogy akinek ártalmára van valami, azt szerencsétlenné teszi az, ami árt neki?

MENÓN

De, természetesen.

SZÓKRATÉSZ

És hogy aki szerencsétlen, az boldogtalan?

MENÓN

Azt hiszem.

SZÓKRATÉSZ

Van-e, aki szerencsétlen és boldogtalan akar lenni?

MENÓN

Azt hiszem, nincs, Szókratészom.

SZÓKRATÉSZ

Tehát nem akarhatja, Menónom, senki a rosszat, ha

nem akar olyanná lenni. Mert mi más lenne szerencsétlennek lenni, mint megkívánni a rosszat és megszerezni?

b MENÓN

Alkalmasint úgy van, ahogy mondod, Szókratész, és senki sem akarja a rosszat.

XI. SZÓKRATÉSZ

Nemde azt mondtad az imént, hogy az erény annyi, mint a jót akarni és képesnek lenni rá?

MENÓN

Azt mondtam.

SZÓKRATÉSZ

Nemde ezek szerint a jó akarása mindenkinek sajátja, s e tekintetben senki sem jobb a másiknál?

MENÓN

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Nyilvánvaló viszont, hogy ha egyik jobb a másiknál, a rá való képesség szerint jobb?

MENÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Tehát aszerint, amit mondasz, úgy látszik, ez az erény: a javak megszerzésének képessége.

c MENÓN

Pontosan az a véleményem, Szókratész, hogy úgy van, ahogy te most megfogalmazod.

SZÓKRATÉSZ

Nézzük hát meg azt is, hogy igazat mondasz–e; mert lehet, hogy jól mondod. Azt mondod, a javak megszerzésének képessége az erény?

MENÓN

Azt én.

SZÓKRATÉSZ

S olyasmiket nevezel javaknak, amilyen az egészség és a gazdagság, és az arany meg az ezüst megszerzését is gondolnám még, és a városban szerzett megbecsülést, meg tisztségeket. Nem másvalamit nevezel jónak, hanem ezeket a dolgokat?

MENÓN

Nem, hanem mindezeket.

d SZÓKRATÉSZ

Legyen; tehát aranyat és ezüstöt szerezni erény, miként Menón, a perzsa király atyai ágon való vendégbarátja mondja. Vajon hozzáteszel-e, Menónom, még valamit ehhez a szerzéshez, azt, hogy: jogosan és tisztességesen, vagy nincs számodra különbség, és ugyanúgy erénynek nevezed, ha jogtalanul szerzi meg valaki mindezt?

MENÓN

Semmiképp sem, Szókratészom, hanem hitványságnak.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát, úgy látszik, a szerzéshez igazságosságnak, vagy józanságnak, vagy jámborságnak kell járulnia,
e vagy az erény más alkatrészének; ha pedig nem, akkor nem lesz erény, bármennyire is javakat szerez.

MENÓN

Hogy is létezhetne erény ezek nélkül?

SZÓKRATÉSZ

Ha viszont nem szerez valaki aranyat meg ezüstöt, amikor az nem jogos, sem magának, sem másnak, nem erény-e ez a nem szerzés önmagában is?

MENÓN

De, úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Vagyis e javak megszerzése semmivel sem inkább erény, mint meg nem szerzésük, hanem, úgy látszik, ha jog szerint történik, erény, ha pedig minden ilyesmi nélkül, akkor hitványság.

79 a MENÓN

Úgy látom, nyilvánvalóan úgy van, ahogy mondod.

XII. SZÓKRATÉSZ

Nemde azt mondtuk az előbb, hogy ezek mindegyike alkatrésze az erénynek, az igazságosság is, a józanság is, és minden ilyesmi?

MENÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Vagyis mókázol velem, Menónom?

MENÓN

Ugyan miért, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Mert az imént, amikor arra kértelek, ne tördeld szét és ne darabold fel az erényt, és példákat hoztam föl rá,
b melyek szerint válaszolnod kellett volna, te erre ügyet se vetettél, és azt mondod nekem, hogy az az erény, ha valaki igazságosan szerez javakat; ez pedig, azt mondod, része az erénynek?

MENÓN

Azt én.

SZÓKRATÉSZ

Nemde az következik mindabból, amiben egyetértesz velem, hogy az az erény, ha az erény egy része szerint csinálja valaki, amit csinál; mert azt mondod, az erény egy része az igazságosság, és az összes többi.

MENÓN

És aztán?

SZÓKRATÉSZ

Azért mondom ezt, mert amikor arra kértelek, hogy beszélj az egész erényről, te egyáltalán nem mondtad meg, micsoda, hanem azt mondod, minden cselekvés
c erény, ha az erény valamely része szerint cselekednek, mintha már megmondtad volna, mi az erény egészében véve, és én ráismerhetnék, ha így részekre darabolod szét. Úgy látom tehát, ismét föl kell tennem neked,

kedves Menónom, elölről kezdve ugyanazt a kérdést, hogy mi az erény, ha az erény valamely része szerint minden cselekvés erény. Mert ezt jelenti az, amit mondasz, hogy minden cselekvés erény, ha az igazságosság szerint való. Vagy te nem vélekedsz úgy, hogy ismét föl kell tenni ugyanazt a kérdést, hanem azt hiszed, tudja valaki, mi az erény egy része, ha magát az erényt nem ismeri?

MENÓN

Nem hiszem.

d SZÓKRATÉSZ

Mert ha emlékszel arra is, amit a formára vonatkozólag válaszoltam neked: elvetettük az olyasféle választ, mely a még keresettek által és nem a közösen elfogadottak által iparkodott felelni.

MENÓN

És helyesen is vetettük el, Szókratészom.

SZÓKRATÉSZ

Te se tégy tehát ilyet, jóemberem, hogy amikor az egész erényt keressük, hogy micsoda, te bárkinek meg tudod
e magyarázni, ha annak részei által válaszolsz, vagy ha akármi mást mondasz ugyancsak ilyenformán, hanem ismét föl kell tenni ugyanazt a kérdést, hogy miféle erényről mondod, amiket mondasz. Vagy úgy találod, a beszédem semmire se jó?

MENÓN

Úgy találom, helyes a beszéded.

XIII. Szókratész

Akkor hát válaszolj ismét, elölről kezdve: mit nevezel erénynek, te is meg a barátod is?

Menón

Szókratész, hallottam én, még mielőtt összekerültem
80 a veled, hogy nem csinálsz egyebet, csupán te magad is szűkölködsz, és másokat is nincstelenségbe viszel; most is, úgy látom, megbűvölsz engem, elvarázsolsz és valósággal rám olvasol, úgyhogy magam se tudom, mihez fogjak. S úgy látom, egészen olyan vagy, ha már tréfára fordítjuk a szót, külsőleg is meg máskülönben is, mint a zsibbasztó rája nevű lapos tengeri hal. Mert az is, valahányszor közeledik hozzá valaki és megérinti, elzsibbasztja az illetőt; s most te is, úgy látom, ilyesmit
b csináltál velem: elzsibbasztottál. Mert valóban megbénultam én is, a lelkem is, a nyelvem is, és nem tudom, mit válaszoljak neked. Holott számtalanszor tartottam beszédet az erényről, rengeteget és sok ember előtt, és nagyon jól, benyomásom szerint; most pedig egyáltalán meg se tudom mondani, mi az. Azért úgy vélem, helyesen teszed, hogy nem hajózol el innen és nem is költözöl máshova; mert ha más városban, idegenként művelnél ilyesmit, csakhamar elkergetnének, mint varázslót.

Szókratész

Agyafúrt fickó vagy, Menón, s kis híján túljártál az eszemen.

Menón

Mi a szösz, Szókratész?

c Szókratész

Most már értem, miért mondtad rólam azt a hasonlatot.

MENÓN

Mit gondolsz, miért?

SZÓKRATÉSZ

Hogy én is hasonlattal viszonozzam. Tudom én, hogy minden szép fiú örül, ha képekbe foglalják. Mert hasznukra válik; a szépeknek ugyanis, azt hiszem, a képük is szép. De én nem viszonzom hasonlattal a tiédet. Ami engem illet, ha a rája maga is elzsibbad, amikor másokat elzsibbaszt, akkor hasonlítok hozzá; ha pedig nem, akkor nem. Mert nem úgy teszek másokat nincstelenné,
d hogy magamnak jól megy dolgom, hanem én magam is mindenkinél nincstelenebb vagyok, s így teszek másokat nincstelenekké. Most is, az erénnyel kapcsolatban, én nem tudom, hogy micsoda, s te talán mégis tudtad, mielőtt velem összekerültél, most viszont úgy festesz, mint aki nem tudja. Mindazonáltal meg akarom veled együtt vizsgálni és kifürkészni, hogy mi is az.

XIV. MENÓN

És miképpen fogod kifürkészni, Szókratész, azt, amiről egyáltalán nem tudod, hogy mi? Ki tudsz-e tűzni valamit azok közül a dolgok közül, amiket nem ismersz, magad elé, hogy kutasd? Vagy ha nagyszerűen rátalálnál is, honnan fogod tudni, hogy ez az, amit előzetesen nem ismertél?

SZÓKRATÉSZ

Értem, mit akarsz mondani, Menón. Látod-e, milyen
e cseles az okoskodásod: azt mondod, ne kutassa az ember sem azt, amit ismer, sem azt, amit nem ismer? Azt se kutassa, amit ismer: mert ismeri, tehát az ilyen embernek nincs szüksége kutatásra; s azt sem, amit nem ismer: mert nem tudja, mit kutasson.

81 a MENÓN

Nemde úgy véled, szépen hangzott, amit mondtál, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Én bizony nem.

MENÓN

Meg tudod-e mondani, miért nem?

SZÓKRATÉSZ

Meg én; mert hallottam az isteni dolgokban bölcs férfiakat és nőket . . .

MENÓN

Mit mondtak?

SZÓKRATÉSZ

Igazat, véleményem szerint, és szépet.

MENÓN

Mi volt az, és kik mondták?

SZÓKRATÉSZ

A papok és papnők közül valók mondták, akik gondot fordítanak arra, hogy beszédbe tudják önteni, amivel
b foglalkoznak; és Pindarosz is mondta, meg sokan mások is a költők közül, akik isteni ihletésűek. S a következőképpen hangzik, amit mondanak – vizsgáld meg, hogy szerinted igazat mondanak-e. Azt mondják ugyanis, hogy az ember lelke halhatatlan, s hol bevégzi életét, amit meghalásnak neveznek, hol pedig újjászületik, de soha nem pusztul el; épp ezért a lehető legtisztességesebben kell leélni az életet:

mert akiknek Perszephoné megbűnhődöttnek látja már
régi bünét, a fönti napra a kilencedik évben azoknak
lelkét újra föladja,
c s a pompás királyok ezekből
nőnek, s jóizmú meg a bölcsességben
nagyszerü férfiak: és a további időben
szent hérószoknak hívják őket az embereknél.*

XV. Ha tehát a lélek halhatatlan és többször született, és minden dolgot látott, ami itt és ami a Hadészban van, semmi sincs, amit meg ne tanult volna; így hát nem csoda, hogy az erényre és más dolgokra is vissza tud
d emlékezni, melyekről azelőtt tudomása volt. Minthogy pedig az egész természet rokon vele és a lélek eleve megtanult mindent, nincs semmi akadálya annak, hogy aki egyvalamire visszaemlékezik, amit tanulásnak neveznek az emberek, az rátaláljon az összes többire is, ha bátor az illető, s nem fárad bele a kutatásba. Mert a kutatás és a tanulás teljes egészében nem más, mint visszaemlékezés. Így hát nem kell arra a cseles okoskodásra hallgatnunk: mert tétlenné tenne bennünket, s az
e elpuhult emberek szívesen is hallgatják, emez viszont szorgoskodásra és kutatásra buzdít bennünket; azért hát én elhiszem, hogy igaz, s azt akarom kutatni veled együtt, hogy mi az erény.

MENÓN

Igen, Szókratész. De miképpen gondolod azt, hogy nem tanulunk, hanem amit tanulásnak nevezünk, az visszaemlékezés? Meg tudsz-e tanítani rá, hogy ez így van?

SZÓKRATÉSZ

Már az imént is mondtam, Menónom, hogy agyafúrt fickó vagy; s most azt kérdezed, meg tudlak-e tanítani

82 a téged, én, aki azt mondom, hogy nincs tanítás, csupán visszaemlékezés – hogy ezáltal olyan látszatba kerüljek, mintha ellentmondanék saját magamnak.

MENÓN

Nem, Zeuszra, nem ilyen szándékkal mondtam, Szókratész, hanem megszokásból; ha tehát be tudod valahogy bizonyítani nekem, hogy úgy van, ahogy mondod, bizonyítsd be.

SZÓKRATÉSZ

Ez nem könnyű ugyan, mégis iparkodni fogok, a te kedvedért. De hívj csak ide egyet szolgáid népes csapatából, amelyiket épp akarod, hogy rajta bizonyítsam be neked.

b MENÓN

Kész örömmel. Gyere csak ide!

SZÓKRATÉSZ

Görög, és beszél görögül?

MENÓN

Nagyon jól, a házamban született.

SZÓKRATÉSZ

Figyelj tehát, milyen benyomást tesz rád: visszaemlékszik-e, vagy tanul tőlem?

MENÓN

Nagyon figyelek.

XVI. Szókratész

Mondd hát meg nekem, fiú, tudod-e, hogy ez egy négyszög?

Fiú

Igen, tudom.

c Szókratész

Tehát van olyan négyszög, melynek összes oldalai, ezek itt, egyenlők, mind a négy?

Fiú

Van hát.

Szókratész

S ugye ezek a közepét átvágó vonalak is egyenlők?

Fiú

Igen.

Szókratész

Nemde egy ilyen sík nagyobb is lehet meg kisebb is?

Fiú

Hogyne.

Szókratész

Ha tehát ez az oldala két lábnyi lenne és emez is kettő, hány lábnyi lenne az egész? Így gondold végig: ha ez két lábnyi lenne, emez pedig csak egy, nem egyszer két lábnyi lenne a sík?

Fiú

De igen.

Szókratész
Minthogy azonban ez is két láb, nem kétszer kettő lesz?

Fiú
Annyi lesz.

Szókratész
Tehát kétszer két lábnyi?

Fiú
Igen.

Szókratész
És mennyi kétszer két láb? Számítsd ki és mondd meg.

Fiú
Négy, Szókratész.

Szókratész
Ugye lehet egy másik ilyen, kétszer ekkora sík is, és annak is lehet egyenlő minden oldala, mint ennek?

Fiú
Igen.

Szókratész
Tehát hány lábnyi?

Fiú
Nyolc.

Szókratész
Nos hát, próbáld megmondani nekem, mekkora ennek

e minden egyes oldala? Mert ennek itt két lábnyi; akkor a kétszeresének mekkora?

FIÚ

Világos, Szókratész, hogy a kétszerese.

SZÓKRATÉSZ

Látod-e, Menón, hogy én nem tanítom ezt a fiút semmire sem, hanem mindenről csak kérdezem? És most azt hiszi, hogy tudja, mekkora az az oldal, amelyből a nyolc lábnyi sík keletkezni fog. Vagy nem így gondolod?

MENÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

És csakugyan tudja?

MENÓN

Egyáltalán nem.

SZÓKRATÉSZ

Mert azt hiszi, a megkettőzéséből lesz?

MENÓN

Azt.

XVII. SZÓKRATÉSZ

Nézd csak meg, hogyan fog sorjában visszaemlékezni mindenre, amire emlékeznie kell. – Te pedig mondd
83 a meg nekem: az oldal megkétszerezéséből keletkezik, azt állítod, a kétszeres sík? Olyanról beszélek, melynek oldalai nem erről hosszúak, emerről meg rövidek, hanem mindenfelé egyenlők, mint itt, s az egész kétszerese

ennek, nyolc lábnyi: nézd csak meg, vajon még mindig azt hiszed-e, hogy az oldal megkétszerezéséből lesz?

FIÚ

Én azt.

SZÓKRATÉSZ

Nemde ez attól kétszereződik meg, hogy még egy ugyanilyen hosszút teszünk ide?

FIÚ

Hát persze.

SZÓKRATÉSZ

Akkor ebből lesz, azt állítod, a nyolc lábnyi sík, ha négy ilyen oldal jön létre?

FIÚ

Igen.

b SZÓKRATÉSZ

Rajzoljunk hát hozzá négy egyformát. Nem ez lesz-e az, amit te nyolc lábnyinak mondasz?

FIÚ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Tehát mekkora lesz? Nem négyszer ekkora?

FIÚ

Dehogynem.

SZÓKRATÉSZ

Tehát a négyszer ekkora a kétszerese?

FIÚ

Zeuszra, dehogyis.

SZÓKRATÉSZ

Hanem hányszorosa?

FIÚ

Négyszerese.

c SZÓKRATÉSZ

Tehát akkor, fiú, az oldal megkettőzéséből nem kétszer ekkora sík keletkezik, hanem négyszer ekkora.

FIÚ

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Mert négyszer négy az tizenhat. Nem?

FIÚ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

És a nyolc lábnyi milyen hosszú oldalból keletkezik? Ebből nem a négyszerese lett?

FIÚ

Dehogynem.

SZÓKRATÉSZ

A négy lábnyi pedig ennek a feléből itt?

Fiú

Igen.

Szókratesz

Jó; a négy lábnyi pedig nem ennek a kétszerese, emennek pedig a fele?

Fiú

De biztosan.

Szókratész

Ugye ennél nagyobb, emennél pedig kisebb oldalból lesz? Vagy nem?

d Fiú

Azt hiszem, igen.

Szókratész

Szép; csak válaszold mindig azt, amit hiszel. És mondd meg nekem: ugye ez két lábnyi volt, emez pedig négy?

Fiú

Igen.

Szókratész

Tehát a nyolc lábnyi síknak az oldala nagyobb kell hogy legyen a két lábnyinál, és kisebb a négy lábnyinál.

Fiú

Úgy kell lenni.

e Szókratész

Próbáld hát megmondani, mit gondolsz, mekkora.

Fiú

Három láb hosszú.

Szókratész

Ugye ahhoz, hogy ez három láb hosszú legyen, ennek itt a felét hozzáadjuk, s nyomban három lábnyi lesz? Mert ez itt kettő, ez pedig egy; és így keletkezik az a sík, amiről beszélsz.

Fiú

Igen.

Szókratész

Nemde ha erről is három meg emerről is, akkor az egész sík háromszor három lesz?

Fiú

Úgy látszik.

Szókratész

És háromszor három láb, az mennyi?

Fiú

Kilenc.

Szókratész

És hány lábnak kell a kétszeres síknak lennie?

Fiú

Nyolcnak.

Szókratész

Akkor hát nem a három lábnyiból lesz a nyolc lábnyi sík.

Fiú

Hát nem.

Szókratész

Hanem mekkorából? Próbáld meg pontosan megmon-
84 a dani nekünk; ha pedig nem akarod kiszámítani, mutasd meg, mekkorából.

Fiú

De Zeuszra, Szókratész, nem tudom.

XVIII. Szókratész

Észreveszed-e, Menón, mennyire előrehaladt már ez a fiú a visszaemlékezésben? Mert először nem tudta ugyan, mekkora a nyolc lábnyi sík egyik oldala, ahogyan még most se tudja, de akkor azt hitte, hogy tudja, és hetykén válaszolgatott, mintha tudná, s nem gondolta,
b hogy nincstelen; most pedig már gondolja, hogy nincstelen, és ahogyan nem tudja, nem is hiszi, hogy tudja.

Menón

Igazat szólsz.

Szókratész

Nemde most jobb a hozzáállása ahhoz a dologhoz, amit nem tud?

Menón

Én is így vélekedem.

Szókratész

Amikor tehát nincstelenné tettük és megnémítottuk, mint a zsibbasztó rája, vajon ártottunk-e neki?

MENÓN

Véleményem szerint nem.

SZÓKRATÉSZ

Tehát tettünk valamit, úgy látszik, a cél érdekében, hogy kifürkésszük, miképp is van; mert most szívesen fogja kutatni, minthogy nem tudja, akkor pedig könnyedén, sokak előtt és gyakran azt hitte, jól beszél a sík kétszereséről: hogy az oldalának kétszer olyan hosszúnak kell lennie.

MENÓN

Alighanem.

SZÓKRATÉSZ

Gondolod-e, hogy azelőtt iparkodott kutatni vagy megtanulni azt, amiről azt hitte, hogy tudja, holott nem tudta, míg rá nem ébredt nincstelenségére, arra a véleményre nem jutott, hogy nem tudja, s megkívánta a tudást?

MENÓN

Azt hiszem, nem, Szókratészom.

SZÓKRATÉSZ

Így hát hasznára vált az elzsibbadás?

MENÓN

Úgy látom.

SZÓKRATÉSZ

Nézd hát végig, mire fog nincstelenségében rábukkanni, ha velem együtt kutat, holott nem teszek mást, csak kérdezem, nem pedig tanítom; figyelj, hogy rajtakapsz-e

azon, hogy tanítom és előadok neki, nem pedig az ő véleményét kérdezem.

XIX. Te pedig most mondd meg nekem: ugye ez a mi négy lábnyi síkunk? Értesz engem?

FIÚ

Értelek.

SZÓKRATÉSZ

És még egy, vele egyenlőt teszünk hozzá?

FIÚ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

És ezt a harmadikat, a másik kettővel egyenlőt is?

FIÚ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

És kitölthetjük még itt a sarokban ezzel?

FIÚ

Hogyne.

SZÓKRATESZ

Tehát négy egyenlő síkunk keletkezett, ugye?

FIÚ

Igen.

e SZÓKRATESZ

Akkor hát ez az egész hányszorosa lett ennek?

Fiú

Négyszerese.

Szókratész

Nekünk arra van szükségünk, hogy a kétszerese legyen; vagy nem emlékszel?

Fiú

Dehogynem.

Szókratész

Nemde ez az egyik saroktól a másikig érő vonal kétfelé vágja a síkok mindegyikét?

85 a Fiú

Igen.

Szókratész

Nemde ezekből négy egyenlő oldal keletkezik, melyek itt ezt a síkot határolják körül?

Fiú

Úgy van.

Szókratész

Nézd csak: mekkora ez a sík?

Fiú

Nem tudom.

Szokratész

Ugye mind a négy vonal a négy sík mindegyikének a felét vágta le? vagy nem?

Fiú
De igen.

Szókratész
Hány ilyen van ebben itt?

Fiú
Négy.

Szókratész
És ebben hány?

Fiú
Kettő.

Szókratész
És a négy mije a kettőnek?

Fiú
Kétszerese.

b Szókratész
Tehát akkor ez hány lábnyi lesz?

Fiú
Nyolc lábnyi.

Szókratész
Melyik vonal az oldala?

Fiú
Ez.

Szókratész

Amelyik az egyik saroktól a másikig metszi a négy lábnyit?

Fiú

Igen.

Szókratész

Ezt pedig átlónak nevezik a tudósok; tehát, ha ennek átló a neve, az átlóból keletkezik, mint mondod, Menón szolgája, a kétszeres sík.

Fiú

Föltétlenül, Szókratész.

XX. Szókratész

Hogy látod a dolgot, Menón? Másvalakinek a véleménye volt, amit válaszolt, nem pedig a sajátja?

c Menón

Nem, a sajátja volt.

Szókratész

Pedig nem tudta, ahogy az imént mondtuk.

Menón

Igazat szólsz.

Szókratész

De megvoltak benne ezek a vélemények; vagy nem?

Menón

De igen.

Szókratész

Tehát a nem tudóban benne vannak a helyes vélemények azokról a dolgokról, amikről nem tud?

Menón

Úgy látszik.

Szókratész

És most azok a vélemények fellebbentek benne, mint egy álom; ha pedig gyakran fogja kérdezgetni valaki ugyanezekről a dolgokról és sokféleképpen, tudod-e, hogy végül nem kevésbé pontos tudomása lesz mindezekről, mint bárki másnak?

d Menón

Alighanem.

Szókratész

Nemde nem azért lesz tudomása, mert valaki megtanította, hanem a kérdezgetés eredményeképpen, ő maga hozza felszínre saját magából a tudását?

Menón

Igen.

Szókratész

S ezt a tudást felszínre hozni saját magából nem visszaemlékezés?

Menón

Dehogynem.

SZÓKRATÉSZ

S ugye ezt a tudást, aminek most birtokában van, vagy kapta valamikor, vagy mindig is birtokolta?

MENÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Nemde, ha mindig is birtokolta, akkor tudta is mindig, ha pedig valamikor kapta, semmiképp sem mostani élee tében kaphatta. Vagy tanította őt valaki mértanra? Mert nyilván ugyanezt fogja tenni az egész mértannal is, meg az összes többi tudománnyal. Tehát van-e valaki, aki megtanította minderre? Alighanem tudnod kellene róla egyébként, hiszen a te házadban született és nőtt föl.

MENÓN

Tudom is, hogy senki nem tanította soha.

SZÓKRATÉSZ

De birtokában van ezeknek a véleményeknek, vagy nem?

MENÓN

Föltétlenül, Szókratészom, úgy látszik.

XXI. SZÓKRATÉSZ

86 a Ha pedig nem ebben a mostani életében kapta őket, nem világos-e ebből, hogy egy másik időben lettek az övéi, s tanulta meg őket?

MENÓN

Úgy látszik.

Szókratész

Nemde abban az időben, amikor még nem volt ember?

Menón

Igen.

Szókratész

Ha tehát abban az időben is, amikor ember, s abban is, amikor még nem ember, helyes vélemények vannak benne, melyek a kérdésektől fölébrednek és tudássá válnak, vajon nem az derül-e ki, hogy a lelke minden időben tanult lélek? Mert világos, hogy minden időben ember vagy nem ember.

Menón

Úgy látszik.

Szókratész

Nemde, ha az igazság mindig megvan a lélekben, míg
b mi létezünk, akkor a lélek halhatatlan, úgyhogy bátran kell arra törekedned, hogy azt, amit most történetesen nem tudsz, ami azt jelenti, hogy nem emlékszel rá, kutasd és visszaemlékezz rá?

Menón

Úgy látom, jól beszélsz, Szókratész, de nem tudom, hogyan.

Szókratész

Én is úgy látom, Menónom. Egyébként nem erősködnék olyan nagyon az állításom mellett; de ha úgy vélekedünk, hogy kutatni kell, amit nem tud valaki, akkor jobbak vagyunk és bátrabbak és kevésbé restek, mint ha
c úgy vélekednénk, hogy amit nem tudunk, azt nem is

lehet megtalálni, és nem is kell keresni; nagyon is kardoskodnék emellett, ha tudnék, szóval is, tettel is.

MENÓN

Véleményem szerint ezt is helyesen mondod, Szókratész.

XXII. SZÓKRATÉSZ

Tehát akarod-e, miután egyetértünk abban, hogy kutatni kell, amiről valaki semmit sem tud, hogy együtt törekedjünk annak kutatására, mi az erény?

MENÓN

De még mennyire. Vagy mégsem, Szókratészom, hanem én a legszívesebben azt vizsgálnám is, hallanám is, amit legelőször kérdeztem: hogy vajon úgy kell-e rá
d törekedni, mint valami tanítható dologra, vagy mintha természettől fogva vagy valami más módon lett volna az erény az emberek sajátjává.

SZÓKRATÉSZ

Bizony ha uralkodhatnék, Menónom, nemcsak magamon, hanem rajtad is, nem vizsgálnók, hogy vajon tanítható-e az erény vagy nem tanítható, mielőtt kifürkészszük, hogy micsoda; de mivel te egyáltalán nem törekedsz arra, hogy uralkodj magadon, s így szabaddá légy, rajtam pedig uralkodni próbálsz és uralkodsz is, engedni fogok neked; mert mit is tehetnék? Úgy látszik tehát,
e meg kell vizsgálni, hogy milyen valami, amiről még nem tudjuk, micsoda. Ha másra nem is vagy hajlandó, egy kicsikét lazíts uralkodásodon és engedd meg, hogy egy feltevésből kiindulva vizsgáljuk, vajon tanítható-e, vagy milyen. Úgy értem azt, hogy egy feltevésből kiindulva, ahogy a mértan tudósai szoktak vizsgálódni, ha valaki

87 a megkérdezi őket például egy síkról, hogy el lehet-e helyezni ezt a háromszögű síkot ebben a körben; azt mondaná erre valaki, hogy: még nem tudom, olyan-e ez a sík, de úgy látom, a következő feltevés lesz ebben az esetben a célravezető: ha ez a sík olyan, hogy egy adott oldalát meghosszabbítva ugyanolyan síkot metsz le, amilyen a meghosszabbítás által létrejött, az véleményem szerint más eredményre vezet, s megint másra, ha erre alkalmatlan; tehát a feltevés segítségével akarom
b megmondani neked, mi a sík körbeillesztésének az eredménye, lehetetlen-e vagy lehetséges.

XXIII. Hát mi is ugyanígy, az erényre vonatkozólag, mivel sem azt nem tudjuk, hogy mi, sem pedig, hogy milyen, feltevéssel vizsgáljuk meg, hogy tanítható-e vagy sem, éspedig így vetjük föl a kérdést: ha az erény a lélekkel kapcsolatos dolgok közé tartozik, tanítható-e vagy sem? Mert először is, ha másféle dolog, mint a tudomány, vajon tanítható-e vagy sem, vagy ahogy az imént mondtuk, emlékezetünkbe idézhető-e? Ne törődc jünk azzal, hogy melyik nevet használjuk; tehát vajon tanítható-e? Vagy pedig mindenki számára nyilvánvaló, hogy az ember nem tanul meg semmi egyebet, csupán a tudományokat?

MENÓN

Véleményem szerint igen.

SZÓKRATÉSZ

Ha pedig az erény tudomány, nyilvánvaló, hogy tanítható?

MENÓN

Hogyne lenne tanítható?

SZÓKRATÉSZ

Azt tehát gyorsan eldöntöttük, hogy ha ilyen, akkor tanítható, ha pedig olyan, akkor nem.

MENÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Ezután pedig alighanem azt kell megvizsgálnunk, vajon tudomány-e az erény vagy nem tudomány, hanem másvalami.

d MENÓN

Szerintem is ezt kell ezután megvizsgálni.

SZÓKRATÉSZ

Nos hát akkor! Azt mondjuk-e, hogy az erény másvalami, mint a jó, vagy fenntartjuk azt a feltevést, hogy a jó?

MENÓN

Hogyne, minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Nemde, ha van más jó is, a tudománytól elhatárolható, könnyen megeshet, hogy az erény nem tudomány; ha viszont nem létezik semmiféle jó, amit a tudomány ne foglalna magában, jól sejtjük, ha azt sejtjük, hogy tudomány.

MENÓN

Így van.

e SZÓKRATÉSZ

És vajon az erény által vagyunk jók?

MENÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Ha pedig jók, hasznosak is; mert minden, ami jó, hasznos. Nem?

MENÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Vagyis az erény is hasznos?

MENÓN

Ez szükségszerűen következik mindabból, amiben megegyeztünk.

XXIV. SZÓKRATÉSZ

Vizsgáljuk hát meg egyenként szemügyre véve, milyenek azok a dolgok, melyek hasznosak számunkra. Az egészség, azt mondjuk, és az erő, és a szépség, no meg a gazdagság; ezeket tartjuk hasznosnak, meg a hozzájuk hasonlókat. Nem?

MENÓN

De igen.

88 a SZÓKRATÉSZ

De ugyenezekről azt mondjuk, hogy néha ártalmasak is; te talán másképpen mondod, vagy így?

MENÓN

Nem, hanem így.

Szókratész

Most nézd csak, hogy e dolgok mindegyike mitől vezettetve válik hasznunkra, s mitől vezettetik, amikor ártalmas? Vajon nem akkor használ-e, amikor helyesen élünk vele, és akkor árt, amikor nem?

Menón

Minden bizonnyal.

Szókratész

Most pedig még a lélek szerint is vizsgáljuk meg. Van valami, amit józanságnak hívsz, és igazságosságnak, és bátorságnak, és jó felfogóképességnek, meg emlékezőtehetségnek, és nagyvonalúságnak, meg más effélék?

Menón

Hogyne.

b Szókratész

Vizsgáld csak meg, hogy ezek közül azok, melyek véleményed szerint nem tudományok, hanem másvalamik, nem olykor ártanak-e, olykor pedig használnak? Például a bátorság, ha nem eszméletből* eredő bátorság, hanem afféle vakmerőség; ugye amikor eszmélet nélkül merész az ember, akkor árt, amikor pedig eszmélettel, akkor használ?

Menón

Igen.

Szókratész

Nemde a józanság is ugyanígy, meg a jó felfogóképesség is; eszmélettel hasznosak a megtanult és elsajátított dolgok, eszmélet nélkül pedig ártalmasak?

c MENÓN

Pontosan így van.

SZÓKRATÉSZ

Nemde általában a lélek minden törekvése és kitartása, ha eszmélet vezérli, boldogsághoz vezet, ha pedig esztelenség, az ellenkezőjéhez?

MENÓN

Alighanem.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát az erény a lélekben meglevő valami, és szükségképpen hasznos, eszméletnek kell lennie, mivel az
d összes lelki dolgok önmagukban se nem hasznosak, se nem ártalmasak, hanem aszerint, hogy eszmélettel társulnak-e vagy esztelenséggel, válnak károssá, illetve hasznossá. E szerint az elgondolás szerint tehát az erénynek, minthogy hasznos, eszméletnek kell lennie.

MENÓN

Én is úgy látom.

XXV. SZÓKRATÉSZ

Vagyis akkor a többi dolgokkal is, melyekről az imént azt mondtuk, a gazdagságról meg a többi efféléről, hogy hol jók, hol ártalmasak, vajon nem úgy van-e, mint a lélekkel általában: hogy ha az eszmélet vezérli, ami a lélekben van, hasznossá válik, ha pedig az esztelenség,
e akkor károssá, úgy ezekkel is, ha a lélek helyesen él velük és vezérli őket, hasznossá válnak, ha pedig helytelenül, ártalmassá?

MENÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

S az okos lélek vezérli helyesen, az oktalan pedig helytelenül?

MENÓN

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Nemde általában is ki lehet mondani, hogy az embernél
89 a minden más a lélektől függ, a lélek dolgai pedig az eszmélettől, ha jóra valók; és e szerint az elgondolás szerint az eszmélet lenne hasznos; pedig azt mondjuk, hogy az erény hasznos?

MENÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Tehát azt mondjuk, az eszmélet az erény, vagy teljes egészében, vagy a része annak?

MENÓN

Véleményem szerint, Szókratész, szépen mondtad, amit mondtál.

SZÓKRATÉSZ

Nemde, ha ez így van, a jó emberek nem természettől fogva jók?

MENÓN

Nem, azt hiszem.

b SZÓKRATÉSZ

És akkor talán még ez is helytálló: ha a jók természettől fogva lennének azok, lennének köztük olyanok, akik fölismerik az ifjak közt a jó természetűeket, s ezeket mi, átvéve, akikre rámutatnak, az Akropoliszon őriznénk, sokkal erősebb pecsét alatt, mint az aranyat, hogy senki ne tegye őket tönkre, hanem ha majd érett korba jutnak, hasznára váljanak városuknak.

MENÓN

Ez bizony valószínű, Szókratész.

XXVI. SZÓKRATÉSZ

Mivel tehát a jók nem természettől fogva jók, vajon tanulás által azok?

c MENÓN

Úgy látom, már szükségszerűen így van; és világos, Szókratész, a feltevésünk szerint, hogy az erény, ha tudomány, tanítható.

SZÓKRATÉSZ

Talán, Zeuszra; csak nem fog-e helytelennek bizonyulni, ha ebben megegyezünk?

MENÓN

Hisz az imént úgy látszott, hogy jól mondtuk.

SZÓKRATÉSZ

De nem elég, hogy az imént úgy látszott, hogy jól mondtuk, hanem most is úgy kell látszania és azután is, hogy helytálló maradjon.

d MENÓN

Akkor hát? Mi olyat látsz ebben, amivel elégedetlen vagy, és nem hiszed el, hogy az erény tudomány?

SZÓKRATÉSZ

Megmondom én neked, Menónom. Nem azt állítom én, hogy azt nem mondtuk jól, hogy tanítható, ha tudomány, hanem hogy nem tudomány; nézd csak, nem kétkedem-e joggal e tekintetben. Mert mondd meg nekem: ha bármely dolog, nemcsak az erény, tanítható, nem szükségszerű-e, hogy tanítói is legyenek, meg tanulói is?

MENÓN

Azt hiszem, igen.

SZÓKRATÉSZ

És nemde, ellenkezőleg, ha valaminek sem tanítói nin-
e csenek, sem tanulói, jól jellemezzük-e, ha úgy jellemezzük, hogy nem tanítható?

MENÓN

Úgy van; de nem gondolod-e, hogy az erénynek vannak tanítói?

SZÓKRATÉSZ

Hisz gyakran kutattam én, vannak-e valamiféle tanítói, de bár mindent megtettem, nem bírok rájuk találni. Pedig sokakkal együtt keresem, s leginkább azokkal, akik, úgy vélem, legjáratosabbak a dologban. És most is, Menónom, épp jókor ült ide mellénk ez az Anütosz,
90 a hogy őt is bevonjuk kutatásunkba. Helyes is, hogy bevonjuk; mert ennek az Anütosznak a gazdag és bölcs Anthemión az apja, akinek a gazdagsága nem magától

gyűlt fel, s nem is másvalaki adta neki, ahogy most legutóbb is megkapta a thébai Iszméniasz a Polükratész kincseit, hanem saját bölcsességével és fáradozásával szerezte; meg aztán egyébként sem látszik gőgös polgár-
b nak, sem elbizakodottnak meg visszataszítónak, hanem tisztességes és helyes magatartású férfiú; azután ezt a fiát jól nevelte és oktatta, az athéniak többségének véleménye szerint: hiszen a legmagasabb tisztségekre választják meg. Azért helyes dolog ilyenekkel együtt keresni az erény tanítóit, hogy vannak-e vagy sem, és kik azok.

XXVII. Tehát te is kutass, Anütosz, velünk, velem és ezzel a vendégbarátoddal, Menónnal együtt, ebben az ügyben: hogy kik is lehetnek azok a tanítók. A következő-
c képpen vizsgálódj: ha azt akarnók, hogy ez a Menón jó orvos legyen, miféle tanítóhoz küldenők? Vajon nem orvosokhoz?

ANÜTOSZ

Dehogynem.

SZÓKRATÉSZ

Ha pedig azt akarnók, hogy jó varga legyen, vajon nem a vargákhoz?

ANUTOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

És a többi esetben is így?

ANÜTOSZ

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Akkor mondd meg nekem ugyanezekkel a dolgokkal kapcsolatban ezt is: amikor őt, azt mondjuk, az orvo-
d sokhoz küldenők, helyesen küldjük, ha azt akarjuk, hogy orvos legyen; vajon amikor ezt állítjuk, azt is állítjuk-e, hogy ésszerűen cselekszünk, ha ezekhez küldjük – vagyis inkább ennek a mesterségnek a gyakorlóihoz, mint nem azokhoz –, és azokhoz, akik ezáltal pénzt keresnek és hirdetik magukról, hogy tanítói mindenkinek, aki el akar menni hozzájuk és tanulni akar? Vajon nem akkor küldjük el őket helyesen, ha mindezt szem előtt tartjuk?

ANÜTOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Nemde a fuvolázásra meg a többi dologra is ugyanez
e vonatkozik? Nagy esztelenség lenne, ha azt, akit fuvolásnak szánunk, nem azokhoz akarjuk küldeni, akik vállalják ennek a mesterségnek a tanítását, és ezzel keresik a pénzt, hanem másoknak okozunk vele alkalmatlanságot, vagyis olyanokkal próbáljuk taníttatni, akik nem is állítják magukról, hogy a tanítói, és egyetlen tanítványuk sincs, aki azt tanulná tőlük, amiről mi úgy véljük, megtanulja tőlük, akit hozzájuk küldünk. Nem tartanád ezt nagy esztelenségnek?

ANÜTOSZ

De bizony, Zeuszra, s ráadásul tudatlanságnak is.

XXVIII. SZÓKRATÉSZ

Jól mondod. Most hát módodban áll velem együtt,
91 a közösen tanakodni, mit kezdjünk ezzel a vendégbará-

toddal, Menónnal. Ő ugyanis, Anütoszom, azt mondogatja nekem már régóta, hogy arra a bölcsességre és erényre vágyik, amellyel az emberek jól kormányozzák házuk és városuk ügyeit, és gondját viselik szüleiknek,
b és polgártársaikat meg vendégbarátaikat derék emberhez méltó módon tudják fogadni és útjukra bocsátani. Nézd csak, hogy ezért az erényért kihez kell őt küldenünk, hogy helyesen küldjük. Ugye világos, az imént mondottak szerint, hogy azokhoz, akik vállalják, hogy az erény tanítói, és hirdetik is magukról, hogy megtanítanak rá bárkit a görögök közül, aki akarja, s ezért árat is szabnak, és be is hajtják?

ANÜTOSZ

És mit mondasz, kik ezek, Szókratészom?

SZÓKRATÉSZ

Hiszen te magad is tudod, hogy ezek azok, akiket az emberek szofistáknak hívnak.

c ANÜTOSZ

Héraklészre, vigyázz, mit beszélsz, Szókratész! Senkit, sem rokonaim közül, sem házam népéből, sem barátaim közül, sem városombelit, sem idegent, ne szálljon meg olyan őrület, hogy ezeket keresse fel, csúfságára, mert ezek nyilvánvaló csúfságot és romlást hoznak mindazokra, akik érintkeznek velük.

XXIX. SZÓKRATÉSZ

Mit beszélsz, Anütoszom? Hát azok közül, akik azt hirdetik magukról, hogy értenek valamilyen hasznos tevékenységhez, egyedül csak ők különböznének annyira a többitől, hogy nem csupán nem javítják meg, mint
d a többiek, amit rájuk bíznak, hanem épp ellenkezőleg,

elrontják? És mindezzel még nyíltan pénzt is merészelnek keresni? Én bizony nem tudom, hogyan higgyek neked: mert ismerek egy férfit, Prótagoraszt, aki nagyobb vagyont szerzett ezzel a bölcsességével, mint Pheidiasz, aki közismerten szép műveket alkotott, és hozzá még tíz szobrász. Bizony csuda dolgot mondasz; hiszen azok, akik régi cipőkkel meg ruhákkal dolgoznak,
e harminc napig se tudnák titokban tartani, hanem híre menne, hogy silányabb állapotban adták vissza a ruhákat és cipőket, mint ahogyan kapták, de ha ilyet tennének, csakhamar éhen halnának – Prótagorasz pedig egész Görögország előtt titkolni tudta volna, hogy megrontja a vele érintkezőket, és silányabb állapotban bocsátotta el őket, mint ahogyan kapta, több mint negyven esztendőn át? Mert azt hiszem, közel hetvenéves volt, amikor meghalt, s negyven éven át folytatta a mesterségét: és egész idő alatt, s még a mai napig sem szűnt meg a jó híre; és nemcsak Prótagorasz, hanem mások is, nagy
92 a számban, akik őelőtte születtek, és akik most is élnek. Vajon tehát, szavaid szerint, azt mondjuk-e, hogy ezek tudatosan vezették félre az ifjakat és csúfolják meg őket, vagy őelőttük is titok, hogy így van? És így őrültnek tartjuk-e azokat, akiket egyesek a legbölcsebb embereknek mondanak?

XXX. Anütosz

Távolról sem őrültek, Szókratészom, sokkal inkább azok az ifjak, akik pénzt adnak nekik; de még inkább
b azoknak a hozzátartozói, akik rájuk bízzák őket; s mindenkinél inkább azok a városok, melyek megengedik, hogy beállítsanak, és nem kergetik el az ilyeneket, akár egy idegen vállalkozik ilyen tevékenységre, akár egy városbeli.

SZÓKRATÉSZ

Talán megbántott valamelyik szofista, Anütoszom, vagy miért neheztelsz rájuk ennyire?

ANÜTOSZ

Nekem bizony, Zeuszra, soha nem volt semmi közöm egyikükhöz sem, s nem is engedném meg az enyéim közül senkinek.

SZÓKRATÉSZ

Tehát egyáltalán nincs semmi tapasztalatod e férfiakkal kapcsolatban?

c ANÜTOSZ

És ne is legyen soha!

SZÓKRATÉSZ

Hát akkor hogyan tudhatsz, te rendkívüli férfiú, erről az egész dologról, hogy van-e benne valami jó, vagy csak rossz, ha egyáltalán nincs semmi tapasztalatod?

ANÜTOSZ

Könnyen; hisz tudom én, mifélék, akár van róluk tapasztalatom, akár nincs.

SZÓKRATÉSZ

Alighanem jós vagy, Anütoszom: mert különben csodálkoznék, hogyan is tudhatsz ezekről, annak alapján, amit magad is mondasz. Csakhogy mi nem azokat keresd sük, akik által Menón, ha fölkeresné őket, silánnyá válnék; mert, ha akarod, ám legyenek a szofisták ilyenek; hanem amazokat jelöld meg nekünk, és ezzel az atyai barátoddal is tedd meg azt a jót, hogy megmondod neki, kikhez menjen el ebben a nagy városban, hogy abban az

erényben, amit én most fejtegettem, említésre méltó eredményre jusson.

ANÜTOSZ

És miért nem mondtad meg neki te?

SZÓKRATÉSZ

Én megmondtam, kiket tartottam e dolog tanítóinak, de alkalmasint fabatkát sem ér, amit mondtam, szerinte; s talán van is valami abban, amit mondasz. Most hát rajtad a sor, te mondd meg, kihez menjen el az athéniak közül; olyan nevet mondj, amilyet akarsz.

XXXI. ANÜTOSZ

Miért kellene egyetlen ember nevét hallania? Hiszen akárkivel találkozik a derék és erényes athéniak közül, senki sincs, aki ne tenné jobbá, mint a szofisták, ha hajlandó megfogadni a szavát.

SZÓKRATÉSZ

Vajon ezek a derék és erényes férfiak maguktól lettek ilyenekké, senkitől sem tanulták, és mégis képesek másokat arra tanítani, amit ők maguk nem tanultak?

ANÜTOSZ

Énnekem az a véleményem, hogy ezek is őseiktől tanulták, akik ugyancsak derék és erényes emberek voltak; vagy nem gondolod-e, hogy sok kiváló férfiú élt ebben a városban?

SZÓKRATÉSZ

Én is úgy vélekedem, Anütoszom, hogy vannak itt államügyekben kiváló emberek, s azelőtt sem voltak kevesebben, mint ahányan most vannak; de vajon jó

tanítói voltak-e saját erényüknek? Mert erről folyik közöttünk a szó: nem arról, hogy vannak-e itt derék férfiak
b vagy sem, sem hogy voltak-e azelőtt, hanem hogy tanítható-e az erény, azt vizsgáljuk régóta. S ennek vizsgálatakor azt vizsgáljuk, hogy vajon a derék férfiak, a mostaniak is meg az azelőttiek is, át tudták-e adni másnak is azt az erényt, amelyben jeleskedtek, vagy pedig az erény nem adható át más embernek, s nem is hagyhatja egyik ember a másikra: ez az, amit régóta fürkészünk, én és Menón.

XXXII. Így hát nézd csak, a te elgondolásod szerint: nem tartod-e Themisztoklészt derék embernek?

c ANÜTOSZ

Én bizony annak tartom, a legeslegderekabbnak.

SZÓKRATÉSZ

Nemde jó tanítónak is; ha tanítója lehet valaki saját erényének, ő az volt, ugye?

ANÜTOSZ

Úgy vélem, igen, ha tanítani akarta.

SZÓKRATÉSZ

Mit gondolsz, nem akarta-e, hogy mások is derekak és erényesek legyenek, s legelsősorban, hogy a saját fia?
d Vagy azt hiszed, irigyelte tőle, és szántszándékkal nem adta át neki az erényt, amiben ő maga jeleskedett? Vagy nem hallottad-e, hogy Themisztoklész a fiát, Kleophantoszt kiváló lovassá taníttatta ki? Mert egyenesen állva is tudott lovagolni, és így kiegyenesedve lóhátról dárdát is tudott dobni, és sok más csodálatos dolgot művelt, amikre apja nevelte, s tudóssá tette mindabban, ami a

jó tanítók tehetségétől függ. Vagy nem hallottál erről az idősebbektől?

ANÜTOSZ

De hallottam.

SZÓKRATÉSZ

Tehát senki sem állíthatja, hogy a fiának rossz természete volt?

e ANÜTOSZ

Aligha.

SZÓKRATÉSZ

Hát akkor hogy van ez? Hallottál-e akár ifjabb embertől, akár idősebbtől olyasmit, hogy Kleophantosz, Themisztoklész fia, derék és tudós lett volna azokban a dolgokban, melyekben az apja?

ANÜTOSZ

Bizony nem.

SZÓKRATÉSZ

Hát hihetőnek tartjuk-e, hogy amarra rá akarta nevelni a fiát, abban a bölcsességben viszont, amiben ő maga volt tudós, nem akarta, hogy jobb legyen a szomszédainál – ha az erény csakugyan tanítható volna?

ANÜTOSZ

Zeuszra, nem hinném.

XXXIII. SZÓKRATÉSZ

Tehát itt van, láthatod, az erénynek egy tanítója, aki,
94 a ebben te is egyetértesz velem, elődeink legjobbjai közé

tartozik; most pedig vizsgáljunk meg egy másikat, Ariszteidészt, Lüszimakhosz fiát: vajon nem értesz velem egyet abban, hogy ő is derék ember volt?

ANÜTOSZ

De igen, a legnagyobb mértékben.

SZÓKRATÉSZ

Nemde a fiát, Lüszimakhoszt ő is az athéniak közt a legjobb nevelésben részesítette, amennyire csak a tanítóktól telt; de gondolod, hogy minden másnál jobb emberré tette? Hisz te is érintkeztél vele, és láthatod, mi-
b lyen. S ha akarod, nézd meg például Periklészt, ezt a káprázatosan bölcs férfiút, ugye tudod, hogy két fiúgyermeket nevelt fel, Paraloszt és Xanthipposzt?

ANÜTOSZ

Persze.

SZÓKRATÉSZ

Ezeket bizony, mint te is tudod, egyetlen athéninál sem alábbvaló lovasokká képeztette ki, és muzsikára meg bajvívásra, és sok más effélére oktatta, hogy ezekben a mesterségekben senkinél se legyenek alábbvalók; de vajon nem akarta-e őket derék emberekké is tenni? Gondolom, akarta, csakhogy ez nem tanítható. De hogy azt
c ne hidd, hogy csak egynéhány athéni, és a legsilányabbja volt erre képtelen, vedd fontolóra, hogy Thuküdidész is két fiút nevelt fel, Melésziaszt és Sztephanoszt, és ezeket más tekintetben is jól nevelte, és ők birkóztak a legjobban az athéniak közül: mert az egyiket Xanthiaszhoz adta, a másikat Eudóroszhoz; s ezek voltak akkoriban, a közvélemény szerint, a legjobb birkózók; vagy nem emlékszel?

ANÜTOSZ

De igen, hallottam róla.

XXXIV. SZÓKRATÉSZ

d Nemde világos, hogy ő, aki megtaníttatta gyermekeit mindarra, amit fizetségért tanítanak, soha nem tette volna, hogy ne taníttassa őket arra, amire fizetség nélkül taníttathatta volna; hogy derék emberek legyenek – ha az tanítható lett volna? Vagy talán silány ember volt Thuküdidész, és nem volt igen sok barátja az athéniak és szövetségeseik közt is? Eleve kiváló házból származott, és nagy volt a hatása a városban és a többi görög közt is, úgyhogy, ha az tanítható lett volna, talált volna
e valakit, aki hajlandó lett volna a fiaiból derék embert faragni, akadt volna akár földijei, akár vendégbarátai közt, ha már ő maga nem ért rá, mert elfoglalták a város ügyei. Bizony attól tartok, Anütosz barátom, hogy az erény nem tanítható.

ANÜTOSZ

Úgy látom, Szókratész, könnyen mondasz rosszat az emberekről. Azért én azt tanácsolnám neked, ha hallgatni akarsz rám, vigyázz: mert talán más városban is könnyebb rosszat tenni az emberekkel, mint jót, ebben
95 a pedig különösen; ezt, gondolom, magad is tudod.

XXXV. SZÓKRATÉSZ

Úgy látszik, Menón, Anütosz neheztel rám, s egy csöppet sem csodálkozom rajta; mert először is, azt hiszi, hogy én becsmérlem azokat a férfiakat, azután pedig úgy véli, ő is közéjük tartozik. De ha majd egyszer megtudja, milyen a becsmérlő beszéd, megszűnik neheztelése, csakhogy most még nem tudja; te pedig mondd meg nekem, nincsenek-e nálatok is derék és erényes férfiak?

MENÓN

Dehogynem.

b SZÓKRATÉSZ

Tehát akkor? Akarnak-e ezek az ifjak tanítói lenni, s egyetértenek-e azzal, hogy tanítói, és hogy az erény tanítható?

MENÓN

Zeuszra, nem, Szókratészom, hanem hol azt hallhatnád tőlük, hogy tanítható, hol pedig, hogy nem.

SZÓKRATÉSZ

Tehát mondhatjuk-e, hogy azok, akik még ebben sem értenek egyet, tanítói ennek a dolognak?

MENÓN

Nem hinném, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát? Véleményed szerint ezek a szofisták az egye-
c düliek, akik ezt hirdetik magukról, az erény tanítói?

MENÓN

Gorgiaszban is, Szókratészom, azt csodálom leginkább, hogy soha nem hallhatod, hogy ilyesmit ígér, hanem a többieket is kineveti, ha hallja, hogy ilyesmit ígérnek; hanem úgy véli, hogy súlyos szavú szónokká kell tenni az embereket.

SZÓKRATÉSZ

Tehát te sem hiszed, hogy a szofisták tanítók?

MENÓN

Nem tudom megmondani, Szókratészom. Mert magam is úgy vagyok, mint a legtöbben: hol azt hiszem, igen, hol meg, hogy nem.

SZÓKRATÉSZ

Tudod-e, hogy nemcsak te meg a többi államüggyel
d foglalatoskodó van így, hogy hol tanítható nak hiszi, hol pedig nem, hanem még Theognisz, a költő is ezt mondja, tudod?

MENÓN

Melyik versében?

XXXVI. SZÓKRATÉSZ

Az elégiák közt, ahol ezt mondja:

> és csak azokkal igyál meg egyél, és ülj lakomához,
> kik nagy tettre valók, tetszeni nékik akarj:
> jóra tanít, aki jó; a silánya közé elegyedve
> e fel se figyelsz, s oda lesz még maradék eszed is*

– ugye ezekben a sorokban úgy beszél az erényről, mint ami tanítható?

MENÓN

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Másutt viszont, kissé odább: „Hogyha csinálni lehetne – úgymond – az észt, s emberbe betenni", úgy folytatja: „nagy bért kapnának, dús jutalom lesz övék", akik erre képesek volnának, és

jó apa gyermeke nem lenne silány sohasem,
96 a mert hallgatna a józan szóra; hiába, tanítva
azt, aki rossz, jóvá nem teheted sohasem.*

Ugye látod, hogy itt ugyanazokra a dolgokra vonatkozólag ellentmond saját magának?

MENÓN
Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ
Tehát tudsz-e bármilyen más dolgot mondani, aminek állítólagos tanítói a közvélemény szerint nemcsak hogy nem tanítói másoknak, hanem ők maguk sem értenek
b hozzá, s még hitványak is épp abban a dologban, aminek a tanítóiként lépnek fel, azok viszont, akik a közvélemény szerint szép és derék férfiak, hol azt mondják róla, hogy tanítható, hol pedig, hogy nem? Tehát azokat, akik ennyire zavarosak bármiben, vajon jogosan nevezheted-e tanítóknak?

MENÓN
Zeuszra, nem én.

XXXVII. SZÓKRATÉSZ
Nemde, ha sem a szofisták, sem azok, akik maguk szép és derék férfiak, nem tanítói ennek a dolognak, akkor világos, hogy mások sem?

MENÓN
Azt hiszem, nem.

c SZÓKRATÉSZ
Ha pedig senki sem tanítója, akkor tanulója sem?

MENÓN

Azt hiszem, úgy van, ahogy mondod.

SZÓKRATÉSZ

Így hát megegyeztünk abban, hogy aminek sem tanítói nincsenek, sem tanulói, az nem tanítható?

MENÓN

Megegyeztünk.

SZÓKRATÉSZ

Nemde, úgy látszik, nincsenek az erénynek tanítói sehol?

MENÓN

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Ha pedig nincsenek tanítói, akkor tanulói sem?

MENÓN

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Tehát az erény nem tanítható?

MENÓN

Úgy látszik, nem, ha vizsgálódásunk csakugyan helyes
d volt. Így hát igazán csodálkozom, Szókratészom, hogy van ez: vajon nincsenek-e derék emberek sem, vagy pedig, ha vannak, mi módon váltak derekakká?

SZÓKRATÉSZ

Alkalmasint én is meg te is, Menónom, silány emberek

vagyunk, s téged sem oktatott ki kellőképpen Gorgiasz, és engem sem Prodikosz. Tehát mindennél inkább arra kell fordítanunk figyelmünket, s azt kell kutatnunk,
e hogy ki tesz bennünket akármi módon jobbá; ezt azért mondom, mert szem előtt tartom iménti vizsgálódásunkat, amikor nevetséges módon megfeledkeztünk arról, hogy az emberek nem csupán a tudás révén sajátítják el helyesen és jól a dolgokat, s talán épp ezért siklik ki folyton kezünk közül annak megismerése, hogy miképpen keletkeznek a derék férfiak.

MENÓN
Hogy érted ezt, Szókratész?

XXXVIII. SZÓKRATÉSZ
Így: hogy a derék férfiaknak hasznosaknak is kell lenniök, abban helyesen egyeztünk meg, hogy nem lehet másként, vagy nem?

97 a MENÓN
De igen.

SZÓKRATÉSZ
És hogy akkor lesznek hasznosak, ha helyesen vezérelnek ügyeinkben, abban is szépen megegyeztünk, ugye?

MENÓN
Igen.

SZÓKRATÉSZ
Abban viszont, hogy nem vezérelhet helyesen, aki nem okos, úgy tűnik, tévesen egyeztünk meg.

MENÓN

Hogy érted azt, hogy „helyesen"?

SZÓKRATÉSZ

Mindjárt megmondom. Ha valaki, ismerve az utat, mely Larisszába vezet, vagy bárhova, ahova menni kíván, elindulna és másokat is elvezetne, helyesen és jól vezetne, ugye?

MENÓN

Minden bizonnyal.

b SZÓKRATÉSZ

Ha pedig valaki helyesen vélekedik arról, hogy melyik az út, bár soha nem járt arra és nem ismeri a járást, nem vezet az is helyesen?

MENÓN

De minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Vagyis mindaddig, míg helyes véleménye van arról, amiről másvalakinek tudása van, semmivel sem lesz rosszabb vezető annál, aki tudja az igazságot, noha csak véleménye van róla, nem pedig tudja.

MENÓN

Semmivel sem.

SZÓKRATÉSZ

Tehát az igaz vélemény mint helyes cselekedetre vezérlő kalauz semmivel sem alábbvaló az ismeretnél; és ez az, amit most az erényre vonatkozó vizsgálódásunkban el-

c hanyagoltunk, mert azt mondtuk, csupán az eszmélet vezérel helyes cselekedethez: holott az igaz vélemény is.

MENÓN
Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ
Tehát semmivel sem kevésbé hasznos a helyes vélemény, mint a tudás.

MENÓN
Annyiban mégis, Szókratészom, hogy akinek tudása van, az mindig célba talál, akinek pedig helyes véleménye van, az hol célba talál, hol nem.

XXXIX. SZÓKRATÉSZ
Hogy mondod? Az, akinek mindig helyes a véleménye, nem talál mindig célba, amíg helyesen vélekedik?

MENÓN
De, úgy látszik, föltétlenül; azért csodálkozom, Szókra-
d tészom, hogy ha így áll a dolog, miért sokkal becsesebb a tudás a helyes véleménynél, és mitől van az, hogy ez is más meg az is?

SZÓKRATÉSZ
És tudod-e, miért csodálkozol, vagy én mondjam meg neked?

MENÓN
Persze hogy mondd meg.

SZÓKRATÉSZ

Mert nem figyelted meg Daidalosz szobrait. Talán nálatok nincsenek?

MENÓN

Mire célzol?

SZÓKRATÉSZ

Mert azok is, ha nincsenek odakötözve, megszöknek* és elinalnak, ha viszont odakötözik őket, helyben maradnak.

MENÓN

No és?

e SZÓKRATÉSZ

Ha az ő alkotásai közül egy kioldozottat szerez meg valaki, az nem sokat ér, mintha csak egy szökevény embert szerezne, mert nem marad ott nála; a megkötözött viszont sokat ér: mert nagyon szép munkák. Hogy mire célzok ezzel? Az igaz véleményekre. Mert az igaz
98 a vélemények is, ameddig megmaradnak, az szép dolog és sok jót művelnek; de nem akarnak sokáig helyben maradni, hanem elinalnak az ember lelkéből, úgyhogy nem sokat érnek, míg valaki oksági gondolatmenettel oda nem kötözi őket. Ez pedig, Menón barátom, a visszaemlékezés, ahogy az imént megegyeztünk. Miután pedig odakötözik, előbb tudássá lesznek, azután rögződnek; és ezért becsesebb a tudás a helyes véleménynél, és a kötöttségével különbözik a tudás a helyes véleménytől.

MENÓN

Zeuszra, Szókratészom, úgy látszik, ilyenformán áll a dolog.

b XL. Szókratész

Pedig én sem úgy mondom ezt, hogy tudom, hanem csak valószínűnek tartom; azt azonban, hogy a helyes vélemény és a tudás különböznek egymástól, úgy vélem, nem csupán nagyon is valószínűnek tartom, hanem, ha van valami, amiről azt mondanám, hogy tudom, márpedig kevés dologról mondanám, ezt az egyet azok közé sorolnám, amiket tudok.

Menón

És helyesen is mondod, Szókratész.

Szókratész

Nos hát: és azt talán nem helyesen, hogy az igaz vélemény, mint bármely cselekvésre vezérlő kalauz, semmivel sem silányabb hatású, mint a tudás?

Menón

Azt hiszem, ebben is igazad van.

c Szókratész

Tehát a helyes vélemény semmivel sem alábbvaló a tudásnál, s nem kevésbé lesz hasznos is a cselekvés szempontjából, s az az ember sem, akinek helyes véleménye van, annál, akinek tudása van.

Menón

Így van.

Szókratész

Abban is megegyeztünk, hogy a derék ember hasznos.

Menón

Igen.

Szókratész

Miután tehát az emberek nemcsak a tudás által derék és városuknak hasznos emberek, amennyiben azok, hanem helyes véleményük által is, s e kettő közül egyik sincs meg természettől fogva az emberekben, sem a tudás,
d sem az igaz vélemény, s nem is szerezhetők meg – vagy gondolod, hogy valamelyik természettől fogva megvan bennük?

Menón

Nem én.

Szókratész

Nemde, ha nincs meg természettől fogva, a derék férfiak sem természettől fogva azok?

Menón

Nem hát.

Szókratész

Miután pedig nem természettől fogva azok, azt vizsgáltuk azután, hogy tanítható-e.

Menón

Igen.

Szókratész

Nemde arra a belátásra jutottunk, hogy akkor tanítható az erény, ha eszmélet?

Menón

Igen.

Szókratész

Vagyis ha tanítható, akkor ismeret?

Menón

Minden bizonnyal.

Szókratész

Ha pedig vannak tanítói, akkor tanítható, s ha nincsenek, akkor nem tanítható?

e Menón

Úgy van.

Szókratész

Viszont abban is megegyeztünk, hogy nincsenek tanítói?

Menón

Ahogy mondod.

Szókratész

Tehát megegyeztünk abban, hogy nem tanítható, és nem is eszmélet?

Menón

Minden bizonnyal.

Szókratész

Viszont abban is egyetértünk, hogy jó?

Menón

Igen.

SZÓKRATÉSZ

És hogy az hasznos és jó, ami helyesen vezérel?

MENÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

99 a De csupán ez a két dolog vezérel helyesen, a helyes vélemény és a tudás: ezeknek birtokában jár az ember helyes úton. Mert ami véletlenül történik, az nem emberi vezérlettel történik; s két olyan dolog van, amitől az ember helyes irányban vezérlődik: az igaz vélemény és a tudás.

MENÓN

Azt hiszem, így van.

XLI. SZÓKRATÉSZ

Nemde, ha nem tanítható az erény, akkor nem lehet tudás?

MENÓN

Úgy látszik, nem.

b SZÓKRATÉSZ

Tehát a két dolog közül, ami jó és hasznos, az egyik kiesik, s a tudás nem vezérlő kalauz az államügyek intézésében.

MENÓN

Nem, úgy látom.

SZÓKRATÉSZ

Vagyis nem valami bölcsességgel, s nem is bölcsként

vezérlik az olyan férfiak a városokat, mint a Themisztoklész-félék, meg akiket Anütosz az imént említett; s ezért nem képesek arra sem, hogy másokat olyanokká tegyenek, amilyenek ők maguk, abban, amiben ők maguk sem tudás által lettek olyanná.

MENÓN

Az a benyomásom, Szókratészom, hogy úgy van, ahogy mondod.

SZÓKRATÉSZ

Nemde, ha nem tudás által, akkor csupán a helyes vélemény van hátra; ennek segítségével kormányozzák az
c államférfiak helyesen a városokat, s éppannyi közük van az eszmélethez, mint a jósoknak és a jövendőmondóknak; mert ezek is igazat mondanak, méghozzá bőven, de semmit sem tudnak abból, amit mondanak.

MENÓN

Alkalmasint így van.

SZÓKRATÉSZ

Nemde, Menónom, akkor méltán nevezzük isteninek azokat a férfiakat, akiknek nincs eszmélete, és mégis sok és nagy dolgot intéznek helyesen, szóval is, tettel is?

MENÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

d S helyesen neveznők isteninek azokat is, akikről most szóltunk, a jósokat meg a jövendőmondókat, meg az összes költőféléket, s az államférfiakat is, semmivel sem kevésbé amazoknál, isteninek mondhatnók, és ihletett-

nek, mert egy istenség lehel rájuk és teszi őket magáévá, amikor sok nagyszabású dolgot helyesen intéznek beszédükkel, holott nem is tudják, mit beszélnek.

MENÓN
Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ
És persze az asszonyok is, Menónom, isteninek nevezik a derék férfiakat; és a lakedaimónok is, amikor egy derék férfit dicsérnek, azt mondják: ez isteni férfiú.

e MENÓN
És úgy látszik, helyesen mondják, Szókratészom. De ez az Anütosz alighanem megharagszik, ha ezt mondod.

XLII. SZÓKRATÉSZ
Engem ugyan nem zavar. Vele majd máskor beszélgetünk, Menónom; most pedig, ha ebben az egész gondolatmenetünkben jól kutattunk és beszéltünk, az erény nem természettől fogva van meg az emberben, és nem is tanítható, hanem isteni rendelés folytán lesz sajátja, az értelem részvétele nélkül, azoknak, akikben megvan,
100 a ha valóban nincs az államférfiak közt senki, aki képes volna másvalakit államférfivá tenni. Ha viszont van, jószerivel azt lehetne róla mondani, hogy olyan az élők közt, amilyen Teiresziasz a holtak közt, mint Homérosz mondja, amikor azt állítja róla, hogy „ő az egyetlen eszmélettel megáldott" a Hadészban, míg a többiek „puszta szökellő árnyak".* Az ilyen pontosan olyan volna az erény szempontjából, amilyen a valódi dolog az árnyak között.

b MENÓN

Véleményem szerint nagyon szépen beszélsz, Szókratészom.

SZÓKRATÉSZ

Tehát ebből az okoskodásból, Menónom, az derül ki, benyomásunk szerint, hogy isteni rendelés által sajátja az erény azoknak, akiknek sajátjuk; s csak akkor lesz róla világos tudásunk, ha mielőtt azt kutatnánk, miképpen válik az erény az emberek sajátjává, igyekeznénk önmagában kifürkészni, mi is az erény tulajdonképpen.

Most azonban ideje már mennem, te meg próbáld meggyőzni ezt a vendégbarátodat, Anütoszt, arról, amit
c te magad beláttál, hogy megszelídüljön egy kicsit; s ha őt meggyőzöd, bizonyára használni fogsz vele az athéniaknak is.

KRATÜLOSZ

SZABÓ ÁRPÁD FORDÍTÁSA

383 a I. HERMOGENÉSZ

Akarod, hogy Szókratésznak is elmondjuk vitánkat?

KRATÜLOSZ

Ha jónak látod, tessék!

HERMOGENÉSZ

Ez a Kratülosz azt állítja, Szókratész, hogy minden dolognak *természettől fogva* van helyes, valódi neve, és hogy a név nem az, amivel az emberek a dolgokat valamiféle hangot adva *megegyezés alapján,* konvencionálisan jelölik, hanem hogy van a neveknek valami termé-
b szetes helyessége, valódisága* a görögök és nem görögök nyelvében egyaránt. Erre megkérdezem tőle, hogy neki hát a valóság szerint is Kratülosz-e a neve; ő azt mondja, hogy „igen". – Hát Szókratésznak mi a valódi neve? – kérdeztem; ő meg azt feleli, hogy „Szókratész". – Hát akkor vajon nem minden embernek az-e a neve, amivel éppen jelöljük? – „Neked semmi esetre sem Her-
384 a mogenész a neved, még ha mindenki így is hív." Ahogy aztán tovább kérdezősködöm, és mindenáron tudni szeretném, hogy mit akar ezzel mondani, nem felel világosan, hanem csak tetteti magát velem szemben, és azt a látszatot kelti, mintha valami nagyot gondolna magában, amit tud erről a kérdésről, és amivel engem is meggyőzne nézetének, ha el is mondaná. Ha tehát meg tudod fejteni Kratülosz dódónai szavát, szívesen meghallgatnám; persze még ennél is jobban szeretném tud-

ni, ha nincs ellenedre, mi a te véleményed a nevek helyességéről, valódiságáról.

SZÓKRATÉSZ

Hipponikosz fia, Hermogenész, régi közmondás az, hogy nem könnyű a szép dolgot megérteni, és hát bi-
b zony, ami a neveket illeti, az se könnyű kérdés. Ha például én meghallgattam volna Prodikosznak ötvendrachmás előadását, amely saját állítása szerint éppen erről a témáról világosította föl a közönséget, akkor most mindjárt megtudhatnád tőlem, hogy mi az igazság a nevek helyességét, valódiságát illetőleg. De hát én ezt az előadást nem hallottam, csak az egydrachmásat; épp
c ezért nem is tudom hát, hogy áll ez a kérdés. De ha akarod, veled meg Kratülosszal közösen hozzáláthatunk bogozgatásához. Az meg, hogy azt állítja, hogy neked a valóság szerint nem Hermogenész (Hermész fia) a neved – úgy sejtem –, gúnyolódás; biztosan arra céloz, hogy törekvéseid a meggazdagodásra mindig balul ütöttek ki.* Persze, mint már az előbb is mondtam, nehéz az ilyesmit megérteni, és inkább közös munkával kell megvizsgálni, hogy úgy áll-e a dolog, ahogy te mondod, vagy ahogy Kratülosz.

II. HERMOGENÉSZ

d Nos hát, Szókratész, én már többször beszélgettem erről Kratülosszal is meg mással is, de sehogy se tudom elhinni, hogy a névben valami másféle helyesség, valódiság is legyen, mint a megegyezés, azaz a konvenció. Úgy gondolom ugyanis, ha valaki valaminek nevet ad, akkor ez lesz annak a dolognak helyes, valódi neve. Ha ennek a dolognak aztán később más nevet ad és az előbbit többé nem használja, akkor ez a később adott név semmivel sem lesz kevésbé helyes, valódi név, mint

az előbbi; mint amiképpen szolgáinknak is más neveket adhatunk. Hiszen semminek sincs *természettől fogva*
e neve, csak az elnevezők szokása és gyakorlata adja ezt neki. Ha pedig nem így áll a dolog, csupa fül vagyok, hogy tanuljak és meghallgassam akár Kratüloszt, akár valaki mást.

385 a SZÓKRATÉSZ

Lehet, hogy mondasz valamit, Hermogenész; de mégis lássuk csak! Azt akarod hát mondani, ugye, hogy amivel az ember az egyes dolgokat megjelöli, az a dolgok neve?

HERMOGENÉSZ

Igen, így gondolom.

SZÓKRATÉSZ

Az ugye mellékes, hogy magánember vagy valamely város adja-e a megjelölést?

HERMOGENÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Nos és hát mit gondolsz. Ha én egy létezőt, például azt, amit most embernek nevezünk, ha én ezt *lónak* nevezem el, amit pedig most *lónak* hívunk, azt *embernek*, akkor, ugye, az egyik esetben a közösség szerint *„ember"*, a magánvélemény szerint *„ló"* lesz a név; a másik esetben meg a magánvélemény szerint *„ember"*, a közösség szerint pedig *„ló"*? Vagy nem így gondolod?

b HERMOGENÉSZ

De igen, így.

III. Szókratész

Na, hát akkor most felelj a következőre. Van-e különbség aközött, hogy az ember igazat mond-e vagy hamisat?

Hermogenész

Persze hogy van!

Szókratész

Akkor hát, ugye, van igaz beszéd is meg hamis is?

Hermogenész

Természetesen.

Szókratész

Vajon hát nem az-e az igazi beszéd, amely úgy mondja a dolgokat, ahogy vannak, a hamis meg az, amelyik úgy mondja, ahogy nincsenek?

Hermogenész

De igen.

Szókratész

Akkor hát lehet a dolgokat úgy mondani, ahogy vannak, és úgy, ahogy nincsenek?

Hermogenész

Lehet.

Szókratész

c Hát az lehetséges-e, hogy az igaz beszéd egészében igaz ugyan, de részeiben hamis?

HERMOGENÉSZ

Nem, az nem lehetséges, a részeknek is igazaknak kell lenniük.

SZÓKRATÉSZ

Hát az lehetséges-e, hogy a nagy részek igazak ugyan, de a kicsinyek nem; vagy mindnek igaznak kell lennie?

HERMOGENÉSZ

Az én véleményem szerint mindnek igaznak kell lennie.

SZÓKRATÉSZ

Hát van-e szerinted a beszédnek más kisebb része, mint a név (szó)?

HERMOGENÉSZ

Nem, nincs. Ez a legkisebb.

SZÓKRATÉSZ

A név, ugye, az igaz beszédnek is része?

HERMOGENÉSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát ez is igaz, amint mondod?

HERMOGENÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

A hamis beszédnek része pedig nem hamis?

HERMOGENÉSZ

Dehogyisnem!

SZÓKRATÉSZ

Eszerint lehet a név (a szó) igaz is meg hamis is, mint ahogy a beszéd?

HERMOGENÉSZ

Miért ne?

d SZÓKRATÉSZ

És minden dolognak az a neve, amit mindenki ad neki?

HERMOGENÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

És mindennek annyi neve is lesz, ahányat adnak neki, ha többféleképpen nevezik el?

HERMOGENÉSZ

Szerintem a névnek nincs más valódisága, Szókratész, mint az, ami abból áll, hogy én másnak nevezhetem a dolgokat, ha én adok nekik nevet, és te is másnak nevezheted, ha te adsz nevet. Így például látom, hogy ugyanazoknak a dolgoknak más és más nevük van az egyes
e városokban, éspedig nemcsak egyes görög városokban, szemben más görögökkel, hanem általában görögöknél és nem görögöknél is.

IV. SZÓKRATÉSZ

No de lássuk csak, Hermogenész, úgy gondolod talán, hogy így van ez a dolgokkal magukkal is? Hogy tudniillik mindenkinek mindenki szemében más és más a lé-
386 a nyege, ahogy Prótagorasz állította, amikor azt mondta, hogy „minden dolognak mértéke az ember"; úgyhogy akkor a dolgok számomra olyanok, amilyennek én látom

őket, a te számodra pedig olyanok, amilyennek te látod őket. Vagy talán inkább úgy gondolod, hogy van a dolgok lényegében valami állandóság?

HERMOGENÉSZ

Bizony ez a kérdés már régen nyugtalanít, Szókratész, és néha már közel éreztem magam Prótagorasz tanításához; de ezt valahogy mégse tartom egészen helyesnek.

SZÓKRATÉSZ

Hogyan? Talán már annyira közel jutottál Prótagorasz tanításához, hogy felfogásod szerint egyáltalán nincs is gonosz ember?

b HERMOGENÉSZ

Ó, dehogy! Isten ments! Hiszen gyakran megesett már velem, hogy egyes embereket nagyon rosszaknak tartottam, sőt nagyon is sokat!

SZÓKRATÉSZ

Hát nagyon derék embernek még soha senkit sem tartottál?

HERMOGENÉSZ

Bizony nagyon keveset!

SZÓKRATÉSZ

De talán mégis előfordult?

HERMOGENÉSZ

No persze!

SZÓKRATÉSZ

Hát hogy magyarázod ezt meg? Talán úgy, hogy a na-

gyon derekak nagyon értelmesek, a nagyon gonoszak pedig nagyon értelmetlenek?

HERMOGENÉSZ

Így valahogy gondolom.

c SZÓKRATÉSZ

Lehetséges mármost, ha tudniillik igaza van Prótagorasznak és tényleg ez az „Igazság",* hogy minden dolog olyan, amilyennek mindenki tetszése szerint éppen látja, lehetséges-e akkor, hogy közülünk egyesek értelmesek, mások meg értelmetlenek?

HERMOGENÉSZ

Semmi esetre sem!

SZÓKRATÉSZ

Úgy gondolom ugyanis, hogy mivel meg vagy győződve arról, hogy van értelmesség is meg értelmetlenség is,
d semmi esetre sem lehet igaza Prótagorasznak. Mert valójában egyik sem lenne értelmesebb a másiknál, ha mindenki számára az lenne az igaz, amit ő éppen annak lát.

HERMOGENÉSZ

Nyilvánvaló.

V. SZÓKRATÉSZ

De azt hiszem, azt sem tartod helyesnek, amit Euthüdémosz tanít, hogy tudniillik „mindenre minden egyformán, egyszerre és mindig érvényes". Mert így sem lehetnének egyesek derekak, mások meg gonoszak, ha egyformán mindenkiben és mindig meglenne a kiválóság is meg a hitványság is.

HERMOGENÉSZ

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát sem úgy nem áll a dolog, hogy mindenre minden egyformán, egyszerre és mindig érvényes, sem pedig úgy nem, hogy mindenki számára minden egyen-
e ként más és más, akkor világos, hogy a dolgoknak megvan a maguk állandó lényege, amit nem mi határozunk meg, és ami nem a mi tetszésünkhöz, látásmódunkhoz igazodik, hanem önmagában a saját meglevő lényege szerint független.

HERMOGENÉSZ

Ez a helyes nézetem szerint, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

És vajon ez a megállapításunk csak a létező dolgokra érvényes, de azoknak cselekvéseire már nem? Vagy pedig a cselekvés is a létezőnek egy fajtája?

HERMOGENÉSZ

Persze hogy a cselekvés is a létező egyik fajtája.

387 a SZÓKRATÉSZ

Akkor hát a cselekvés is a saját természete szerint megy végbe, és nem a mi elképzelésünk szerint. Például ha valamit el akarunk vágni, akkor úgy kell-e vágnunk, ahogy mi akarjuk és azzal, amivel mi akarjuk, vagy inkább akkor lesz belőle hasznunk és akkor cselekszünk helyesen, ha a vágás és a vághatóság természete szerint a megfelelő eszközzel vágunk; ha pedig a természet ellenére cselekszünk, akkor ugye hibázunk és semmit sem fogunk elérni?

b HERMOGENÉSZ

Így gondolom én is.

SZÓKRATÉSZ

És ha valamit el akarunk égetni, ugye akkor sem járhatunk el akármiféle önkényes elképzelés szerint, hanem csak a helyes elgondolás szerint égethetünk, azaz csak az égetés, az égés és az eszköz természetének figyelembevételével?

HERMOGENÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Nemde a többivel is így áll a helyzet?

HERMOGENÉSZ

Egész biztosan.

VI. SZÓKRATÉSZ

És hát a beszéd vajon nem egyfajta cselekvés-e?

HERMOGENÉSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Vajon hát akkor úgy kell-e beszélni, ahogy az egyes
c ember kedve tartja, és az így beszélő fog-e helyesen beszélni, vagy pedig akkor jut az ember célhoz, és akkor fog helyesen beszélni, ha úgy beszél és azzal az eszközzel, amit a dolgok természete a beszédben megkíván, ha pedig nem így jár el, akkor hibázik és semmit sem fog elérni?

HERMOGENÉSZ

Azt hiszem, igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Ugye része a beszédnek az elnevezés is, hiszen azáltal beszélünk, hogy a dolgokat elnevezzük?

HERMOGENÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Ugye az elnevezés is cselekvés, ha már a beszéd is dolgokra vonatkozó cselekvés volt?

HERMOGENÉSZ

Persze.

d SZÓKRATÉSZ

A cselekvésekről pedig, ugye, megállapítottuk, hogy nem tőlünk függenek, hanem saját autonóm természetük van?

HERMOGENÉSZ

Igaz.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát úgy is kell elnevezni, ahogy a dolgok természete az elnevezést megkívánja, és azzal az eszközzel, amit megkíván, nem pedig úgy, ahogy mi akarjuk, ha következetesek akarunk maradni ahhoz, amiben az előbb megállapodtunk. Talán így jutnánk célhoz és így neveznénk el helyesen, másképp pedig nem.

HERMOGENÉSZ
Úgy látszik, igazad van.

VII. SZÓKRATÉSZ
No, hát akkor: ugye, amit vágni kellett, azt, hogy úgy mondjam, *valamivel* kellett vágni?

e HERMOGENÉSZ
Igen.

SZÓKRATÉSZ
És amit szőni kellett, azt is *valamivel* kellett szőni, amit pedig fúrni kellett, azt is *valamivel* kellett fúrni?

HERMOGENÉSZ
Nyilvánvaló.

SZÓKRATÉSZ
És ezek után, ugye, amit el kellett nevezni, azt is *valamivel* kell elnevezni?

HERMOGENÉSZ
Úgy van.

388 a SZÓKRATÉSZ
És hát mi volt az, amivel fúrni kellett?

HERMOGENÉSZ
A fúró.

SZÓKRATÉSZ
Mi az, amivel szőni kell?

HERMOGENÉSZ

A vetélő.

SZÓKRATÉSZ

És mi az, amivel elnevezni kell?

HERMOGENÉSZ

A név.

SZÓKRATÉSZ

Jól mondod! Akkor hát a név, ugye, valamiféle eszköz?

HERMOGENÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Hát ha most azt kérdezném: Miféle eszköz a vetélő? Ugye az, amivel szövünk?

HERMOGENÉSZ

Igen.

b SZÓKRATÉSZ

Mit csinálunk akkor, ha szövünk? Ugye a vízszintes és függőleges szálakat rendezzük?

HERMOGENÉSZ

Igaz.

SZÓKRATÉSZ

Ugye a fúróról is meg a többi eszközről is elmondhatnánk sorjában ezt a kérdés-feleletet?

HERMOGENÉSZ

El.

SZÓKRATÉSZ

El tudod-e ezt mondani így a névről is? Minthogy a név eszköz, mit csinálunk akkor, amikor elnevezünk?

HERMOGENÉSZ

Nem tudom megmondani.

SZÓKRATÉSZ

Talán tanítunk, közlünk akkor egymással valamit, és a dolgokat természetük szerint rendezzük?

HERMOGENÉSZ

Tényleg, igaz!

VIII. SZÓKRATÉSZ

c Közlési, tanítási eszköz akkor hát a név és a lényeg rendezője, amiképpen a vetélő a szövet rendezője.

HERMOGENÉSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

A vetélő, ugye, szövőeszköz?

HERMOGENÉSZ

Hát hogyne lenne szövőeszköz?

SZÓKRATÉSZ

Aki ért a szövéshez, az fogja jól használni a vetélőt, mert jól használni annyi, mint szakszerűen, azaz a szövőmesterségnek megfelelően; a nevet pedig a tanító fogja jól

használni, mert jól használni itt annyi, mint a tanítás, a közlés művészetének megfelelően.

HERMOGENÉSZ
Igen.

SZÓKRATÉSZ
Kinek a művét fogja jól használni a szövő, amikor a vetélőt használja?

HERMOGENÉSZ
Az esztergályosét.

SZÓKRATÉSZ
Vajon mindenki esztergályos, vagy csak az, aki ért a mesterséghez?

HERMOGENÉSZ
Aki ért a mesterséghez.

d SZÓKRATÉSZ
És kinek a művét használja jól a fúró, amikor a fúrószerszámot használja?

HERMOGENÉSZ
A kovácsét.

SZÓKRATÉSZ
És hát mindenki kovács, vagy csak az, aki ért a mesterséghez?

HERMOGENÉSZ
Aki ért a mesterséghez.

Szókratész

Nos hát akkor: kinek a művét használja a tanító akkor, amikor a nevet használja?

Hermogenész

Ezt már nem tudom megmondani.

Szókratész

Azt sem tudod megmondani, honnan vesszük azokat a neveket, amelyeket használunk?

Hermogenész

Azt sem.

Szókratész

Hát nem úgy gondolod talán, hogy a szokás* hagyományozza ezeket számunkra?

e Hermogenész

Ez valószínű.

Szókratész

Akkor hát, ugye, a szokás-, illetőleg a törvényalkotónak művét használja a tanító, amikor a nevet használja?

Hermogenész

Úgy látszik.

Szókratész

És mit gondolsz, mindenki lehet törvényalkotó, vagy csak az, aki ért ehhez a mesterséghez?

HERMOGENÉSZ

Csak az, aki ért a mesterséghez.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát nem mindenki adhat nevet, Hermogenész,
389 a csak az úgynevezett *névalkotó*, ez pedig, úgy látszik, szokás-, illetőleg törvényalkotó, aki pedig a legritkább művész az emberek között.

HERMOGENÉSZ

Úgy látszik.

IX. SZÓKRATÉSZ

Nos hát, akkor gondold meg jól, mire ügyel a törvényalkotó, amikor nevet ad? Gondolj csak arra, amit az előbb mondtunk! Mire ügyel az esztergályos, amikor vetélőt készít? Vajon hát nem a szövés természetére?

HERMOGENÉSZ

Dehogyisnem.

SZÓKRATÉSZ

b És ha készítés közben eltörik a vetélő, akkor vajon az újnak elkészítésénél a töröttre fog-e ügyelni, vagy pedig a vetélőnek arra az ideális ősképére, amelyet már az eltörött vetélő készítésekor is mintául vett?

HERMOGENÉSZ

Azt hiszem, az ideális ősképre lesz tekintettel.

SZÓKRATÉSZ

Hát nem éppen ez az ősép, az idea érdemli-e meg a leginkább a vetélő nevet?

HERMOGENÉSZ

De azt hiszem.

SZÓKRATÉSZ

Tehát minden vetélőben, akár vékony, akár vastag, akár len-, akár gyapjúfonal szövéséhez használják, meg kell
c lennie a vetélő ősképének, ideájának és annak a tulajdonságnak, amely az egyes különleges munka elvégzésére a legalkalmasabb.

HERMOGENÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Így van ez a többi eszközzel is. Céljának megfelelő természetes tulajdonságát megismerve, ezt kell megvalósítania készítőjének abban az anyagban, amiből elkészíti, nem önkényesen, ahogy a készítő akarja, hanem ahogy az eszköz természete megkívánja. Mert a készítőnek értenie kell ahhoz, hogy a vasban megvalósítsa a fúró egyes sajátos céljainak megfelelő természetét.

HERMOGENÉSZ

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

És értenie kell ahhoz, hogy a fában megvalósítsa a vetélő egyes sajátos céljainak megfelelő természetét.

HERMOGENÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

d Mert természettől fogva mindenfajta szövethez más- és

másfajta vetélő kell, és így van ez a többi hasonló esetben is.

HERMOGENÉSZ

Így hát.

SZÓKRATÉSZ

No és akkor, kedves barátom, vajon nem kell-e a törvényalkotónak is értenie ahhoz, hogy hangokban és szótagokban valósítsa meg a név természetét, és vajon nem úgy kell-e a neveket alkotnia, hogy mintául a név ősképét, az ideát veszi, ha igazán névalkotó akar lenni? Azon
e pedig, hogy nem minden névalkotó ugyanazokat a szótagokat használja, nem kell csodálkoznunk, hiszen a kovácsok se mind ugyanazt a vasat használják, ha mind-
390 a nyájan ugyanazt az eszközt készítik is ugyanarra a célra. Ha ugyanazt az ideát valósítja meg, ha más vasból készült is, jó a szerszám, akár itt csinálták, akár a barbárok között. Nemde?

HERMOGENÉSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát, ugye, aszerint fogod megítélni a törvényalkotót itt is meg a barbárok között is, hogy amíg a dolgoknak megfelelő név ideáját valósítja meg akármiféle szótagokban is, egyik sem rosszabb a másiknál, sem az itteni, sem a külföldi.

HERMOGENÉSZ

Nyilvánvaló.

b X. SZÓKRATÉSZ

De ki tudja hát eldönteni, hogy a vetélő igazi ideája valósult-e meg a fában? Az-e, aki készítette, az esztergályos, vagy inkább az, aki használja, a szövőmester?

HERMOGENÉSZ

Én azt hiszem, Szókratész, az, aki használja.

SZÓKRATÉSZ

Ki az, aki a lantkészítő művét használja? Hát nem az, aki a készülő munkát a legjobban tudná irányítani, és aki utána meg tudja ítélni, hogy jól készült-e vagy sem?

HERMOGENÉSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

És ki ez?

HERMOGENÉSZ

A lantos.

c SZÓKRATÉSZ

És ki az, aki ugyanezt megteszi a hajóács művével?

HERMOGENÉSZ

A hajókormányos.

SZÓKRATÉSZ

És ki tudná legjobban irányítani a névalkotó munkáját, ki tudná megítélni művét, mind itt nálunk, mind pedig a nem-görögöknél? Hát nem az, aki e művet használni fogja?

HERMOGENÉSZ
De igen.

SZÓKRATÉSZ
Vajon hát ez nem az, aki kérdezni tud?

HERMOGENÉSZ
De igen.

SZÓKRATÉSZ
És ez, ugye, az, aki felelni is tud?

HERMOGENÉSZ
Úgy van.

SZÓKRATÉSZ
Aki pedig kérdezni és felelni tud, ugye az nem más, mint a dialektikus?

HERMOGENÉSZ
Úgy van, az ilyent dialektikusnak nevezzük.

d SZÓKRATÉSZ
Az ácsnak, ugye, az a feladata, hogy a hajókormányos utasítása szerint készítse el a kormányrudat, ha azt akarja, hogy a kormányrúd jó legyen?

HERMOGENÉSZ
Igen, az.

SZÓKRATÉSZ
Úgy látszik akkor, a névalkotónak meg az a feladata, hogy a dialektikus utasítása szerint alkossa a nevet, ha jó nevet akar alkotni.

HERMOGENÉSZ

Valóban, úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát, Hermogenész, a névalkotás a te saját véleményed szerint se valami könnyű dolog, és nem akárki végezheti el ezt a feladatot. És igaza van Kratülosznak,
e amikor azt állítja, hogy természettől van a dolgoknak nevük, és hogy nem mindenki gyárthat neveket, csak az, aki figyelembe veszi minden dolognak természettől meglevő nevét, és ezt az ideát hangokban és szótagokban meg is tudja valósítani.

HERMOGENÉSZ

Nem tudok ellentmondani véleményednek, Szókratész.
391 a És mégis nem olyan könnyű dolog elhinni ezt az egész levezetést. Hanem azt hiszem, sokkal jobban meggyőzhetnél, ha példán mutatnád meg, mi az, amit „a név természetes valódiságának" tartasz.

SZÓKRATÉSZ

Én semmit sem tartok annak, kedves Hermogenészem. Úgy látom, elfelejtetted, amit kevéssel ezelőtt mondtam, hogy tudniillik én erről semmit sem tudok, csak veled együtt vizsgálom a kérdést. Most aztán vizsgálódva te meg én közösen arra az eredményre jutottunk,
b hogy ellentétben eredeti felfogásoddal, van a névnek természettől valami helyessége, és hogy nem minden ember adhat a dolgoknak nevet. Nemde?

HERMOGENÉSZ

De igen.

XI. Szókratész

Ha tehát tudni akarod, hogy miben áll az a helyesség, akkor folytatnunk kell vizsgálódásunkat.

Hermogenész

Mindenesetre szeretném tudni.

Szókratész

Akkor hát kutasd!

Hermogenész

De hát hogy lehet ezt kutatni?

Szókratész

A leghelyesebb módja a kutatásnak az lenne, barátom,
c ha azokhoz fordulnál, akik értenek ehhez, és akiknek pénzzel és hálával fizethetnél. Ezek pedig a szofisták, akiknek testvéred, Kalliasz is sokat fizetett, hogy bölcs legyen. Ha pedig atyai örökségeddel nem rendelkezel, kérd meg testvéredet, és bírd rá, hogy világosítson föl ebben az ügyben, ahogy Prótagorasztól tanulta.

Hermogenész

De mégiscsak furcsa kérés lenne ez, Szókratész, ha én, bár Prótagorasz „Igazság"-át nem fogadom el, mégis helyeselném azokat az állításokat, amelyek erre az „Igazság"-ra épülnek.

Szókratész

d Hát ha ez neked nem tetszik, akkor Homérosztól és a többi költőtől kell tanulnod.

HERMOGENÉSZ

De hát ugyan, Szókratész, mit mond Homérosz a nevekről és hol?

SZÓKRATÉSZ

Több helyen beszél erről. De a legfontosabb és legszebb az a hely, ahol megkülönbözteti a dolgok istenektől és emberektől adott nevét. Vagy nem gondolod, hogy ezen a helyen valami nagy és csodálatos dolgot mond a nevek valódiságáról, helyességéről? Mert az csak nyilvánvaló,
e hogy az istenek a dolgokat valódi, természetes nevükön nevezik! Vagy nem gondolod?

HERMOGENÉSZ

Tudom, tudom. Ha egyáltalán nevet adnak az istenek a dolgoknak, akkor egész biztosan helyes nevet adnak. De hát miről beszélsz voltaképpen?

SZÓKRATÉSZ

Hát nem tudod, hogy arról a trójai folyóról, amely Héphaisztosszal küzdött, mondja Homérosz:

Xanthosznak hívják az istenek, Szkamandrosznak az emberek?*

HERMOGENÉSZ

Tényleg!

SZÓKRATÉSZ

392 a Na, hát nem tartod ezt nagyszerű dolognak, tudni, hogy miért helyesebb ezt a folyót Xanthosznak hívni, mintsem Szkamandrosznak? Vagy ha akarod, vegyük azt a másikat, azt a madárról szóló verset:

Khalkisznak hívják az istenek, az emberek meg kümindisznek (ölyvnek).*

Jelentéktelennek tartod talán azt a tudást, hogy miért helyesebb ugyanazt a madarat *khalkisz*-nak hívni, mintsem *kümindisz*-nek? Vagy hogy miért helyesebb név
b Batieisz, mint Müriné?* És a többi ehhez hasonlót Homéroszná l meg a többi költőnél? De ez talán magas lesz a mi véges emberi értelmünknek. Azt hiszem, könnyebb lesz emberi értelemmel kivizsgálni, hogy állunk a *Szkamandriosz* és *Asztüanax* nevekkel, amelyek Homérosz szerint* Hektór fiának nevei, hogy áll ezeknek a helyessége? Ismered, ugye, a verseket, amelyekben erről van szó?

HERMOGENÉSZ

Hogyne.

SZÓKRATÉSZ

No, hát mit gondolsz, melyiket tartotta Homérosz a gyerek valódibb nevének, az *Asztüanax*-ot-e vagy a *Szkamandriosz*-t?

c HERMOGENÉSZ

Nem tudom megmondani.

XII. SZÓKRATÉSZ

Gondolkodj így: ha azt kérdeznék tőled, hogy kik adnak helyesebb nevet, az értelmesek-e vagy az értelmetlenek, mit felelnél?

HERMOGENÉSZ

Nyilván azt felelném, hogy az értelmesek.

Szókratész

És vajon hát az asszonyokat tartod-e értelmesebbnek a városokban, vagy a férfiakat, hogy általánosságban beszéljünk a nemekről?

Hermogenész

A férfiakat.

Szókratész

No és hát nem tudod, hogy Homérosz szerint Hektór fiát a trójai férfiak nevezték Asztüanaxnak? Ebből következik, hogy Szkamandriosznak meg a nők nevezték, ha már egyszer Asztüanaxnak a férfiak hívták.

d

Hermogenész

Valóban.

Szókratész

És hát nem tartotta Homérosz is bölcsebbnek a trójaiakat, mint asszonyaikat?

Hermogenész

De azt hiszem.

Szókratész

Akkor hát ő is azt tartotta, hogy a fiúnak az Asztüanax helyesebb neve, mint a Szkamandriosz.

Hermogenész

Úgy látszik.

Szókratész

Vizsgáljuk mármost meg, hogy miért. Talán éppen a

költő adja ebben a legjobb útbaigazítást. Hiszen azt
e mondja Hektórról, hogy:

egyedül védte a várost meg a hosszú falakat.

Éppen ezért helyes is, hogy a város megmentőjének fiát Asztüanaxnak hívják, azaz a „város urának", tudniillik ama város urának, amelyet apja mentett meg.

HERMOGENÉSZ

Ez világos!

SZÓKRATÉSZ

393 a No, hát akkor rajta, tovább, kedves barátom. Hát Hektórnak nem Homérosz adott nevet?

HERMOGENÉSZ

Hát ezt miből gondolod?

SZÓKRATÉSZ

Abból, hogy úgy látom, ez nagyon hasonlít az Asztüanaxhoz, és olyanok ezek a nevek, mintha görögök lennének. Mert *anax* és *hektór* majdnem ugyanazt jelenti. Mert aki valaminek ura *(anax)*, az annak birtokosa is
b *(hektór)*, hiszen nyilvánvaló, hogy uralkodik is rajta, meg bírja is. Vagy úgy gondolod talán, nincs igazam és tévedek, ha azt hiszem, hogy nyomában vagyok annak, mit tartott Homérosz a nevek valódiságáról, helyességéről?

HERMOGENÉSZ

Nem, istenemre, nem tévedsz, sőt, úgy látszik, nyomon vagy.

XIII. Szókratész

Azt hiszem ugyanis, helyénvaló, ha az oroszlán fiát oroszlánnak, a lóét pedig lónak hívják. Nem arról beszélek, ha különös csodaként a ló mást hoz világra mint lovat, hanem arról, amikor az újszülött természetszerűleg a saját fajtájának újszülöttje. Ha természetellenes módon egy ló egy tehénnek újszülöttjét, egy borjút hozna világra, akkor ezt nem csikónak, hanem borjúnak kellene nevezni. És ha egy embernek nem emberi újszülöttje lenne, akkor ezt sem kellene embernek nevezni; csak akkor helyes az elnevezés, ha a gyermek normális emberi újszülött. És ugyanez érvényes a fákra is meg a többire mind. Vagy nem értesz talán egyet velem?

Hermogenész

De egyetértek.

Szókratész

No jó, csak azután vigyázz, hogy félre ne vezesselek. Ugyanígy hát a király fiát is királynak kell neveznünk. Az aztán már nem változtat a lényegen, hogy a név esetleg más szótagokból áll; akár több egy betűvel, akár kevesebb, mindegy az, a fontos csak az, hogy a dolog lényege jusson kifejezésre a névben.

Hermogenész

Hát ezt hogy gondolod?

Szókratész

Nagyon egyszerűen; tudod, úgy, ahogy a betűknek is nevet adunk, és nem magukban mondjuk őket a következő négy: az E, Y, O és Ω kivételével.* A többieknél ugyanis, akár magánhangzók, akár mássalhangzók, még egyéb betűket is rakunk hozzájuk a névben. Amíg azon-

ban a névben benne van a betűnek sajátsága és fölismerhető, addig jogosan nevezhetjük ezzel a névvel az illető betűt. Mint például a *béta* név; láthatod, hogy az *é*, a *t* és az *a* betűk hozzátétele semmit sem változtat azon, hogy a név a törvényalkotó akarata szerint a betű természetét, lényegét juttassa kifejezésre. Így hát a névalkotó értett ahhoz, hogy jól adjon nevet a betűknek.

HERMOGENÉSZ

Azt hiszem, igazad van.

SZÓKRATÉSZ

No és nem érvényes talán ez a királyra is? Mert a ki-
394 a rálytól király, a jótól jó és a széptől szép származik, és így van ez általában minden esetben, hogy tudniillik az újszülött minden fajtánál ugyanahhoz a fajtához tartozik, mint elődje, ha persze valami csoda nem történik; ezért hát aztán ugyanazzal a névvel is kell nevezni. A szótagokba viszont lehet változatosságot vinni, úgyhogy a nevek a laikus számára különbözőeknek látszódjanak, holott valójában azonosak. Amiképpen mi az azonos orvosságokat is színük és illatuk alapján különbö-
b zőeknek tartjuk, de az orvos, aki az orvosság lényegét vizsgálja, tudja, hogy minden egyes esetben ugyanarról az orvosságról van szó, amit a lényegtelen mellékes anyagok nem változtatnak meg. Talán ugyanígy a nevek lényegét vizsgálja az is, aki ért a nevekhez, és akit nem vezet félre az, ha valamely névben egy betűvel több vagy kevesebb van, vagy ha a névnek a lényegét egészen más betűkkel fejezik is ki. Amiképpen az előbbi példánkban
c is: az *Asztüanax* és a *Hektór* nevekben a *t*-n kívül nincs is azonos betű, és mégis a két név ugyanazt jelenti. És hát az *Arkhepolisz* (város ura) névben melyik betű azonos az előbbi két név betűivel? És mégis ugyanazt jelenti

ez is! És így van még sok más név is, ami egyszerűen csak királyt jelent, vagy ismét más, ami hadvezért jelent, mint például *Agisz* (vezér), *Polemarkhosz* (hadvezér) és *Eupolemosz* (jó katona); egyes nevek az orvosi foglalkozást jelölik, mint *Iatroklész* (híres orvos) és *Akeszimbrotosz* (gyógyító ember). Könnyen találhatnánk így még egész csomó olyan nevet, amelyben a szótagok és betűk különböznek, és mégis a név ugyanazt az értelmet fejezi ki. Ez a véleményed neked is, vagy talán nem?

HERMOGENÉSZ

Persze hogy ez a véleményem.

d SZÓKRATÉSZ

A természetes, normális utódoknak tehát ugyanazokat a neveket kell adnunk, mint elődeiknek.

HERMOGENÉSZ

Úgy van.

XIV. SZÓKRATÉSZ

Hát azoknak milyen nevet kell adjunk, akik nem természetes módon, hanem valami különös csodaképpen jöttek a világra? Például, ha egy derék, istenfélő embernek istentelen fia születik? Hát akkor vajon nem úgy kell-e elneveznünk, mint ahogy az előbbi példánkban; ha egy lónak borja születik, akkor, ugye, nem szülőjéről nevezzük el, hanem a szerint a fajta szerint, amelyikbe tartozik?

HERMOGENÉSZ

Nyilvánvaló.

e SZÓKRATÉSZ

Így hát, ha az istenfélőnek istentelen fia születik, akkor ezt faji hovatartozandósága szerint kell elneveznünk.

HERMOGENÉSZ

Igaz!

SZÓKRATÉSZ

Tehát nem *Theophilosz*-nak (istenhivő) vagy *Mnészitheosz*-nak (istenre emlékező) és nem is valami effélének, hanem éppen az ellenkezőjének kell neveznünk, ha azt akarjuk, hogy helyes és valódi legyen a név.

HERMOGENÉSZ

Feltétlenül, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Amiképpen az *Oresztész* is, úgy látszik, valódi név, akár a véletlen adta ezt az illetőnek, akár valami költő, mert hiszen ez viselőjének állatiasságát, vadságát és éppen zordságát (*oreinon*) fejezi ki.

HERMOGENÉSZ

Valóban, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

395 a Sőt, úgy látszik, nemcsak neki, apjának is természetes valódi neve van.

HERMOGENÉSZ

Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ

Mert *Agamemnón* olyan ember, aki ha valamit egyszer

elhatározott, szívós kitartással és eréllyel véghez is viszi határozatát. Bizonyíték erre az, hogy serege bátran ki-
b tartott Trója alatt. Az *Agamemnón* név is arra utal, hogy ez az ember *csodálatos* volt a kitartásban, azaz a *maradásban* (*agasztosz* és *moné*). Lehet, hogy még *Atreusz*-nak is helyes neve van. Mert tényleg Khrüszipposz meggyilkolása, amiben Atreusz részes volt, és mindaz, amit Thüesztésszel tett, büntetésre méltó és *elvetemült* dolog (*atéra*). A név jelentése azonban egy kicsit félrehajlik és homályban marad, úgyhogy nem mindenki előtt fedi fel viselőjének természetét, de azoknak, akik
c értenek a nevekhez, elég világosan beszél ez a megjelölés: *Atreusz*. Mert akár *ateiresz*-re (hajthatatlan), akár *atreszton*-ra (rettenthetetlen) vagy *atéron*-ra (elvetemült) gondoljunk is, egyformán megérdemelte viselője ezt a nevet. Sőt azt hiszem, *Pelopsz*-ra is jellemző a neve. Mert ez a név *rövidlátót* jelent.

HERMOGENÉSZ

Hogyhogy?

SZÓKRATÉSZ

Hát úgy, hogy erről az emberről azt mesélik, hogy amikor Mürtiloszt megölte, nem gondolt a jövőre és nem látta előre a következményeket, hogy mennyi szeren-
d csétlenséget okoz ezzel késő utódainak. Mert csak a jelenvalót, a közelit látta – hiszen ezt jelenti a *pelasz* –, amikor mindenáron feleségül akarta venni Hippodameiát. Azt meg, hogy a *Tantalosz* valódi és természetes név, mindenki beláthatja, ha igazak azok a történetek, amelyeket Tantaloszról mesélnek.

HERMOGENÉSZ

Miféle történetek?

Hát az a sok szerencsétlenség, ami még életében érte, és
e ami végül országát is romlásba vitte, meg aztán halála
után a kőnek a *lebegése* (*tantaleia*) a feje felett, ami oly
különös módon emlékeztet a nevére. Sőt úgy látszik,
mintha valaki *igen szerencsétlennek*, *talantatosz*-nak
akarta volna nevezni, de aztán ezt a szándékát elrejtve,
a *Tantalosz* nevet adta neki. Úgy látszik tehát, hogy híre
alapján a szerencsétlenség adta neki ezt a nevet. Azt
hiszem, állítólagos apjának, Zeusznak is nagyon találó
396 a a neve, csakhogy ezt nem olyan könnyű felismerni.
Mert a Zeusz név majdnem egy egész mondat. Az em-
berek ezt kettéválasztják, és egyik részük az egyiket,
másik részük meg a másikat használja; mert egyesek
tárgyesetben a *Zéna*, mások meg a *Dia* alakot mondják.
Ha ezt a kettőt összekapcsoljuk, akkor a kettő együtt
fejezi ki az isten lényegét, és mint említettük, épp ez a
név feladata. Mert számunkra, éppúgy, mint minden
b létező számára, az élet (*zén*) legfőbb forrása Zeusz, min-
denek ura és királya. Éppen ezért helyesen nevezik ezt
az istent olyannak, mint aki *által* (*dia*) a többi élőlény
mind az élet (*zén*) részese. De amint mondom, a név két
részre van osztva: *Zéna* és *Dia*, bár a kettő egy és ugyan-
az. Hogy ez az isten Kronosz fia, az az első hallásra talán
káromlásnak látszik, de mégis találó ez az elnevezés,
hogy tudniillik Zeusz egy nagy észnek a fia; mert a
korosz szó itt nem *gyermeket* jelent, hanem az értelem
(*nusz*) tisztaságát, zavartalanságát.* Ez a Kronosz a
c monda szerint Uranosz fia. A felfelé nézést pedig helye-
sen mondják éginek, azaz *urania*-nak, mert az ilyen látja
a fentieket (*horósza ta anó*); ezért mondhatják hát, Her-
mogenész, a meteorológusok, hogy a tiszta értelem on-
nan származik, és az égnek, *uranosz*-nak helyes a neve.
És ha még emlékeznék Hésziodosz genealógiájából

ezeknek az isteneknek többi elődjére, tovább folytatnám annak a kimutatását, hogy ezeknek is valódi nevük van, míg végleg ki nem meríteném ezt a bölcsességet, ami nem tudom, hogy ihletett meg engem most ily hirtelen,
d és végére járnék, hogy csődöt mond-e ez egyszer vagy sem.

HERMOGENÉSZ

Bizony, Szókratész, nekem az a benyomásom, mintha isten szállott volna meg, és egyszerre csak kinyilatkoztatásokba fogtál volna.

XV. SZÓKRATÉSZ

Azt hiszem, kedves Hermogenész, ez alighanem a proszpaltéi Euthüphrónról ragadt rám, mert ma reggel sokáig együtt voltam vele és hallgattam beszédére. Úgy látszik, megszállottságában nemcsak a fülemet töltötte meg ezzel a démoni bölcsességgel, hanem lelkemre is
e hatott. Úgy gondolom tehát, jó lenne a következőképpen cselekedni: használjuk ki ma ezt a megszállottságot és tekintsük át a nevekre vonatkozó többi kérdést is; aztán majd holnap, ha ti is jónak látjátok, istenhozzádot mondunk ennek a bölcsességnek, és megtisztulunk, ha találunk egy olyan papot vagy szofistát, aki meg tud tisztítani.

397 a HERMOGENÉSZ

Helyes, én beleegyezem, mert szívesen hallgatnálak tovább is a nevekről.

SZÓKRATÉSZ

Hát akkor rajta! Mivel kezdjük hát vizsgálódásunkat most, miután módot találtunk arra, hogy meggyőződ-
b jünk, vajon vallomást tesznek a nevek arról, hogy nem-

csak úgy véletlenül ragadtak a dolgokra, hanem van bizonyos valódiságuk? Mert hát a hérószok és az emberek szokásos nevei talán félrevezetnek bennünket. Hiszen sok ember ugyanazt a nevet viseli, mint amit ősei viseltek, bár ez néha rá éppen nem talál, mint az előbb megállapítottuk, aztán meg némely név adásánál a kívánság volt irányadó, mint például Eutükhidész (szerencsés), Szósziasz (egészséges), Theophilosz (istennek kedves) és a többi. Az ilyenekkel ne törődjünk. Sokkal valószínűbb, hogy azokban a nevekben találunk helyességet, valódiságot, amelyek örökkévaló dolgokra vonatkoznak. Mert valószínű, hogy éppen ezeknél a neveknél
c erőltette meg magát legjobban az, aki a nevet adta. Sőt lehetséges, hogy az ilyen nevek részben nem is emberektől, hanem valami isteni hatalomtól származnak.

HERMOGENÉSZ

Azt hiszem, igazad lehet, Szókratész.

XVI. SZÓKRATÉSZ

No és hát akkor nem lenne-e méltányos magukkal az istenekkel kezdeni, és megvizsgálni, hogy mennyiben helyes az ő nevük, a *theoi* szó?

HERMOGENÉSZ

De alighanem.

SZÓKRATÉSZ

Én hát valami ilyesmit gyanítok: azok az első emberek, akik Hellaszban laktak, mint sok barbár nép még ma is,
d csak az olyan dolgokat tartották isteneknek, mint a napot, a holdat, a földet, a csillagokat és az eget; minthogy pedig látták, hogy ezek a dolgok állandóan mozgásban vannak, futnak, erről a természetes *futásról* (*thein*) ne-

vezték el őket *theosz*-oknak, azaz isteneknek. Később aztán, amikor megismerték a többi istent is, ezt a nevet általánosították. Valószínű ez, amit mondok, vagy nem?

HERMOGENÉSZ

De nagyon is valószínű!

SZÓKRATÉSZ

Hát ezek után mit vizsgáljunk?

HERMOGENÉSZ

A démonokat.

e SZÓKRATÉSZ

Tényleg, Hermogenész! Mit is jelent ez a név, hogy *démonok*? Figyelj csak, helyes-e a föltevésem!

HERMOGENÉSZ

No, mondd csak!

SZÓKRATÉSZ

Tudod-e, kiket nevez Hésziodosz démonoknak (jótét lelkeknek)?

HERMOGENÉSZ

Nem emlékszem rá.

SZÓKRATÉSZ

És arra se emlékszel, hogy szerinte az első az *aranynemzedék* volt?

HERMOGENÉSZ

De igen, azt tudom.

SZÓKRATÉSZ

No, hát erről mondja Hésziodosz:

És azután, hogy e népet a végzete eltakará már,
398 a Föld mélyén lakozók és szentelt démonok ők már,
Jók, szelídek s bajtól védik az emberiséget.*

HERMOGENÉSZ

No és mit akarsz ezzel?

SZÓKRATÉSZ

Azt, hogy szerintem az *aranynemzedék* nem azt jelenti, hogy aranyból volt, hanem hogy derék és becsületes volt. És erre a bizonyítékom az, hogy minket meg vasnemzedéknek hívnak.

HERMOGENÉSZ

Igazad van!

SZÓKRATÉSZ

b No és hát nem gondolod, hogy a mai emberek közül is a derék ember az aranynemzedékből való?

HERMOGENÉSZ

De az valószínű.

SZÓKRATÉSZ

A derekak pedig, ugye, eszesek.

HERMOGENÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Azért hát úgy gondolom, azért nevezi őket *démonoknak*

a költő, mivel hogy eszesek és bölcsek (*daémonesz*) voltak. Így hangzik régi görög nyelven ez a szó. Igaza van hát Hésziodosznak és minden költőnek, aki azt mondja, hogy a derék és kiváló embernek, ha meghal,
c nagy tisztesség és kitüntetés jut osztályrészül, mert daimón lesz, azaz bölcsességéről kapja melléknevét. Ezért tartok én is minden derék és kiváló embert, akár él, akár meghalt, démoninak, és ezért helyes, valódi név a *démon*.

HERMOGENÉSZ

Igazat kell adjak neked, Szókratész. De mondd csak, mit jelent a *hérósz* név?

SZÓKRATÉSZ

Ezt aztán igazán nem nehéz kitalálni. Hiszen ez a név csak egy kicsit ferdült el, és ez jelzi, hogy a hérószok *erósz*-nak köszönhetik eredetüket.

HERMOGENÉSZ

Hogy gondolod?

d SZÓKRATÉSZ

Nem tudod, hogy a hérószok félistenek?

HERMOGENÉSZ

No és?

SZÓKRATÉSZ

Mindnyájan úgy születtek, hogy vagy egy isten földi nőbe, vagy egy istennő földi férfiba szeretett. Ha ezt is a régi attikai kiejtés szerint vizsgálod, akkor inkább megérted, mert akkor világos lesz előtted, hogy ez a név Erósz (szerelem) nevétől, akinek a hérószok eredetüket

köszönhetik, alig tér el, és az is csak a talány kedvéért van. Tehát vagy ez a magyarázata a hérósz névnek, vagy pedig az, hogy ezek a hérószok bölcsek, nagy szónokok és vitázók voltak, akik fogas kérdéseket tudtak tenni;
e mert *eirein* azt jelenti, hogy beszélni. Amint hát mondom, az attikai nyelvjárásban hérósz *szónokot, kérdezősködőt* (*erótétikosz*) jelent; így aztán a hérószok nemzedéke szónok- és szofistafajta volt. De hát ezt nem nehéz fölismerni, hanem sokkal nehezebb azt megérteni, hogy miért nevezik tulajdonképpen az embereket *anthróposz*nak. Vagy tudod talán?

XVII. Hermogenész

Ugyan már honnan tudnám? Még ha ki is tudnám találni, akkor se törném a fejem, minthogy azt hiszem, te úgyis könnyebben kitalálod.

399a Szókratész

Úgy látszik, bizol Euthüprón ihletésében.

Hermogenész

Hát persze.

Szókratész

Nagyon helyes. Most is úgy látom, gyönyörűen rám jött ez az ihlet, és ha nem vigyázok, bizony ma még bölcsebb leszek a kelleténél. Figyelj csak, mit mondok. Mindenekelőtt arra kell ügyelni a neveknél, hogy amikor tervszerűen nevet adunk, betűket szúrunk közbe vagy kihagyunk, és a hangsúlyt megváltoztatjuk. Példá-
b ul ha azt akarjuk, hogy a *Dii philosz* mondatszakaszból név legyen, akkor az egyik iótát kilökjük, és a középső éles hangsúlyú szótag helyett hangsúlytalant ejtünk

(*Diphilosz*). Máskor viszont betűket szúrunk közbe és az előzőleg hangsúlytalan szótagot élesnek ejtjük.

HERMOGENÉSZ

Igazat beszélsz.

SZÓKRATÉSZ

Úgy gondolom, ezek közül a változások közül egy az ember nevén, az *anthróposz* szón is végbement. Egy egész mondatból ugyanis név lett azáltal, hogy egy betű, tudniillik az *a* kiesett, és a szó vége hangsúlytalanná lett.

c HERMOGENÉSZ

Hogy mondod?

SZÓKRATÉSZ

A következőképpen: ez a név, hogy *anthróposz*, arra utal, hogy míg a többi élőlény nem szemléli, nem gondolja és nem is vizsgálja meg azt, amit látott, az ember, ha egyszer látott valamit – ezt jelenti az *opópe* –, *megvizsgálja* (*anathrei*), és gondolkodik is azon, amit látott. Épp ezért az összes élőlények közül egyedül az embernek neve az, hogy *anthróposz*, mert csak ő vizsgálja meg azt, amit látott; *anathrón ha opópe*.

HERMOGENÉSZ

No és hát mi következik most ezek után? Megkérdezhetem tőled azt, amit tudni szeretnék?

SZÓKRATÉSZ

Feltétlenül.

d HERMOGENÉSZ

Úgy gondolom, ezzel szorosan összefügg még egy do-

log. Hiszen azt mondjuk, hogy az ember lélekből és testből áll.

SZÓKRATÉSZ

Nyilvánvaló.

HERMOGENÉSZ

Próbáljuk meg hát ezeket a szavakat is elemezni, mint az előbbieket.

SZÓKRATÉSZ

Azt akarod hát, ugye, hogy megvizsgáljuk, helyes név-e a lélekre az, hogy *pszükhé*, és utána vegyük elő a test nevét, a *szóma*-t?

HERMOGENÉSZ

Igen, azt.

SZÓKRATÉSZ

Hogy hát rögtönözve beszéljek, azt hiszem, azok, akik
e a lelket *pszükhé*-nek nevezték, arra gondoltak, hogy a lélek, ha benne van a testben az élet oka, ez teszi lehetővé a légzést, vagyis a *lélegzést (anapszükhei)*; ha pedig ez a lélegzőből eltávozik, akkor a test elpusztul és meghal. Ezért hívják hát *pszükhé*-nek. De kérlek, várj csak! Azt hiszem, olyan magyarázat jutott épp most eszembe, amit sokkal meggyőzőbbnek találnának Euthüphrón
400 a hívei. Mert ezt az előbbit biztosan lenéznék, és túlságosan nehézkesnek mondanák. Figyelj csak erre a másikra, vajon nem jobban tetszik-e neked is emez.

HERMOGENÉSZ

Na, halljuk csak.

Szókratész

Mit gondolsz, mi tartja (*ekhei*) és mi hajtja (*okhei*) az egész testnek természetét, hogy éljen és mozogjon, ha nem a lélek?

Hermogenész

Persze hogy a lélek.

Szókratész

No és hát nem hiszed el Anaxagorasznak, hogy az ész és a lélek tartja rendben a többi dolog természetét is?

Hermogenész

Dehogyisnem.

Szókratész

b E tulajdonsága szerint tehát azt a princípiumot, amely *a természet hajtja és összetartja (hé phüszin okhai kai ekhei)*, *phüszekhé*-nek nevezhetnénk. Ezt a szót aztán *pszükhé*-re is cifrázhatjuk.

Hermogenész

Feltétlenül! Ez a magyarázat még ügyesebb, körmönfontabb, mint az előbbi.

Szókratész

Úgy is van. Mert nevetséges is lenne a névadás, ha úgy lenne, ahogy az előbb megmagyaráztam.

Hermogenész

No és most hogy áll a másik?

Szókratész

A testre, a *szómá*-ra gondolsz?

HERMOGENÉSZ

Arra.

SZÓKRATÉSZ

Azt hiszem, nagyon is sokféle jelentése van ennek, ha egy kicsit változtatjuk is meg. Mert egyesek azt mond-
c ják, hogy ez a léleknek *széma*-ja, azaz sírköve, minthogy a lélek a földi életben el van temetve. Vagy hogy a lélek ezáltal ad *jelt* magáról és azért a helyes forma *széma* lenne. Az én véleményem szerint azonban az orphikusoktól származik ez a név, minthogy szerintük a lélek bűnhődik bűneiért. A test viszont a léleknek börtönszerű védett helye, hogy abban őriztessék (*szózétai*), míg ki nem tölti büntetését. Ezért hívják a testet *szóma*-nak. Így aztán nem kell a magyarázatnak a néven egy betűt sem változtatnia.

d XVIII. HERMOGENÉSZ

Hát ezt a nevet jól megmagyaráztad, Szókratész. De nem lehetne-e talán az istenek neveit is megvizsgálni, és kimutatni róluk, hogy mennyiben helyesek, valódiak ezek, úgy, ahogy az előbb Zeusz nevéről kimutattad?

SZÓKRATÉSZ

Persze hogy meg lehetne, nagyon is szépen, Hermogenész, ha belátnánk, hogy mi az istenekről semmit sem tudunk, sem őróluk magukról, sem pedig neveikről, ahogy ők magukat nevezik; mert nyilvánvaló, hogy ők
e igazi, valódi neveket adnak maguknak. A másik helyes mód pedig az lenne, hogy mi is úgy nevezzük őket, ahogy nekik kedves, mint ahogy az imában tesszük, mivel mi semmit sem tudunk; én ezt nagyon szép szo-
401 a kásnak tartom. Ha tehát akarod, vizsgáljuk meg ezt a kérdést is, de bocsássuk előre az isteneknek, hogy mi

őket nem akarjuk megvizsgálni, mert erre képtelenek vagyunk, hanem csak azt vizsgáljuk, hogy mire gondoltak az emberek, amikor nevet adtak nekik. Ezért aztán az istenek sem haragudhatnak meg.

HERMOGENÉSZ

Istenfélően beszélsz, Szókratész. Csakugyan, tegyünk így.

b SZÓKRATÉSZ

Ne kezdjük talán a szokás szerint *Hesztiá*-val?

HERMOGENÉSZ

De, így illenék.

SZÓKRATÉSZ

Mire gondolhatott hát az, aki a *Hesztia* nevet adta?

HERMOGENÉSZ

Ez bizony nem könnyű kérdés.

SZÓKRATÉSZ

Bizony nem jelentéktelen emberek voltak azok az első névadók, hanem filozófusok és meteorológusok, kedves Hermogenészem!

HERMOGENÉSZ

Ugyan már?

SZÓKRATÉSZ

Én bizony azt hiszem, hogy ilyenek voltak azok, akik a
c neveket csinálták. Mert ha figyelembe vesszük az idegen kifejezésüket, egész biztosan megtaláljuk a nevek értelmét. Például azt is, amit *uszia*-nak (lényegnek) hívunk,

vannak, akik *esszia*-nak mondják, mások meg *ószia*-nak. Így aztán feltehetjük, hogy a dolgok lényege az egyik forma szerint *Hesztia*-nak nevezhető; hiszen mi is mindenre, aminek része van a lényegben (létezésben), azt mondjuk, hogy *esztin*, azaz: *van*. Úgy látszik, régebben
d az *uszia*-t mi is *esszia*-nak mondtuk. Azonkívül, ha figyelembe vesszük az áldozatokat, annak alapján is valószínű, hogy a névadó erre gondolt. Mert valószínű, hogy éppen azok mutatják be minden más isten előtt *Hesztia*-nak az első áldozatot, akik az *uszia*-t (lényeget) *esszia*-nak nevezik. Azok pedig, akik a lényeget *ószia*-nak mondják, biztosan úgy gondolkoznak, mint Hérakleitosz, hogy tudniillik a dolgok állandó mozgásban vannak és soha nem nyugszanak. Vezető princípium számukra tehát a mozgás (*óthun*), és ezért mondják a lényeget *ószia*-nak. Ehhez a magyarázathoz is jegyezzük meg
e azonban, hogy semmit sem tudunk (az istenről magáról). Hesztia után pedig helyénvaló lenne a *Rhea* és *Kronosz* nevet megvizsgálni. Kronoszt ugyan egyszer már megtárgyaltuk, de lehet, hogy akkor nem volt igazam.

XIX. Hermogenész

Miért, Szókratész?

Szókratész

Barátom, a bölcsesség egész raja lepett meg!

Hermogenész

Miféle rajról beszélsz?

Szókratész

Talán nevetségesnek hangzik, de mégis van benne vala-
402 a mi értelem.

HERMOGENÉSZ
Hát csak ki vele!

SZÓKRATÉSZ
Azt hiszem, rájöttem arra, hogy Hérakleitosz nagyon régi bölcsességet újított fel, ami egészen jól talál Kronoszra és Rheára, és amit már Homérosz is hangoztatott.

HERMOGENÉSZ
Hogy gondolod ezt?

SZÓKRATÉSZ
Hiszen Hérakleitosz azt mondja, hogy „minden mozog és semmi sem áll", meg aztán a folyónak áramlásával hasonlítva össze a létezést, azt mondja, hogy „nem lépsz kétszer ugyanabba a folyóba".

HERMOGENÉSZ
Igaz.

b SZÓKRATÉSZ
No, hát aztán mit gondolsz, vajon távol állott az Hérakleitosz nézetétől, aki az istenek őseinek a *Rhea* és *Kronosz* neveket adta? Azt hiszed, véletlenül adott talán csak mindkettőjüknek *folyóneveket?** Hiszen Homérosz is azt mondja, hogy:

Ókeanosz az istenek őse, Téthüsz meg az anyja.

Azt hiszem, talán még Hésziodosz is így gondolja. Orpheusz még egy helyen azt mondja, hogy „Nászra elő-
c ször a szép Ókeanosz vize lépett, anyja leányát, Téthüszt véve nejéül". Gondold meg hát, hogy ezek mind

összhangban vannak egymással is meg Hérakleitosz nézetével is.

HERMOGENÉSZ

Azt hiszem, mondasz valamit, Szókratész. Csak azt nem értem, hogy mit jelent a Téthüsz név.

SZÓKRATÉSZ

Hát ez a név majdnem hogy maga mondja, hogy egy forrás neve van elrejtve benne. Mert a *diattómenon* (átd szűrődő) és *éthumenon* (átszivárgó) szavak képletes kifejezések a forrásra. A *Téthüsz* név pedig ennek a két szónak az összeolvasztásából keletkezett.

HERMOGENÉSZ

Ez aztán szép volt, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

De még mennyire! De mi is következik ezután? Zeuszt, ugye, már elintéztük?

HERMOGENÉSZ

El.

SZÓKRATÉSZ

No, hát akkor vegyük a testvéreit, Poszeidónt és Plutónt, valamint azt a másik nevet még, amit Plutónnak adnak.

HERMOGENÉSZ

Jó, vegyük.

SZÓKRATÉSZ

e Poszeidónnak valószínűleg azért adta ezt a nevet az első

névadó, mert őt menet közben a tenger feltartóztatta, és nem hagyta továbbmenni, hanem mintegy bilincset vetett a lábára. Azt az istent tehát, akinek ilyen a hatalma, *Poszeidón*-nak, azaz *Poszideszmosz*-nak (lábat bilincselőnek) nevezte. Az *e* meg talán a szép hangzás kedvéért van benne. De lehet, hogy nem is ezt jelenti ez a név,
403 a hanem eredetileg az *sz* helyett kettős *l*-t mondtak, minthogy ez az isten sokat tud (*polla eidosz*). Vagy lehet az is, hogy a föld rengetéséről nevezték el *rengetőnek* (*ho szeión*). Ami pedig *Plutón*-t illeti, hát ezt a gazdagságnak, *plutosz*-nak adásáról nevezték el, minthogy a föld alól jön a gazdagság. A *Hadész* nevet meg a legtöbben *aidesz*-nek, *láthatatlannak* magyarázzák, és mivel ettől a névtől félnek, inkább Plutónnak nevezik az istent.

b HERMOGENÉSZ

No és te mit gondolsz *Hadész*-ról, Szókratész?

XX. SZÓKRATÉSZ

Én azt hiszem, hogy az emberek sok tekintetben tévedésben vannak ennek az istennek hatalmát illetőleg, és félnek tőle, bár nem érdemes. Azért félnek tőle ugyanis, mert ha valaki egyszer közülünk meghalt, akkor mindig nála van, és a lélek test nélkül hozzá megy. Én azt hiszem, hogy az istennek a birodalma is meg a neve is mind ugyanarra céloz.

HERMOGENÉSZ

Hogyhogy?

SZÓKRATÉSZ

Hát elmondom véleményemet. De mondd csak, mi köthet
c erősebben és mi vihet arra bármilyen lényt, hogy valahol ott maradjon, a kényszer-e vagy a vágy?

HERMOGENÉSZ

A vágy sokkal erősebb, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

No és nem gondolod-e hát, hogy Hadésztól nagyon sokan elmenekülnének, ha ő nem a legerősebb bilinccsel kötné meg azokat, akik hozzá mentek?

HERMOGENÉSZ

De bizony.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát, úgy látszik, Hadész vággyal bilincsel, ha már egyszer az a legerősebb kötelék és nem a kényszer.

HERMOGENÉSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

No és nincs-e sokféle vágy?

HERMOGENÉSZ

Dehogynem.

d SZÓKRATÉSZ

Akkor pedig Hadész a legerősebb vágyával bilincsel meg, ha igaz az, hogy ő tartja a legerősebb kötelékkel fogva az embereket.

HERMOGENÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

No és van-e annál nagyobb vágy, mintha az ember

valakivel érintkezve látja, hogy általa kiválóbb ember lesz?

HERMOGENÉSZ

Tényleg, ennél nincs nagyobb, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Ezért pedig elmondhatjuk, hogy onnan, az Alvilágból
e senki sem akar ide visszatérni, még a szirének sem, mert ott még ők is éppúgy el vannak bűvölve, mint mindenki. Úgy látszik, olyan szép beszédeket tud mondani Hadész, és eszerint hát ez az isten tökéletes szofista, és nagy jótevője azoknak, akik nála vannak. Hiszen még a földi embereknek is annyi ajándékot küld fel odaátról, akkora a bőség ott lent nála, hogy innen kapta a *Plutón* (gazdag) nevet. És az a tulajdonsága is, hogy addig nem akar érintkezni az emberekkel, amíg ezek testben élnek, ha-
404 a nem csak akkor lesz együtt velük, ha a lélek megtisztul minden földi bajtól és vágytól, hát ez nem filozófusra vall, és nem olyanra, mint aki fölismerte, hogy így magánál tudja tartani az embereket a kiválóság vágyával megbilincselve, de ha megvan bennük a test félelme és őrülete, akkor még Kronosz atya se tudná visszatartani őket, azokkal a bilincsekkel sem, amelyekkel állítólag ő volt megkötözve?

HERMOGENÉSZ

Mondasz valamit, Szókratész!

b SZÓKRATÉSZ

Így hát akkor, Hermogenész, a *Hadész* névnek nincs semmi köze az *aidész*-hez, a *láthatatlanhoz*, hanem azért nevezte *Hadész*-nak a névadó ezt az istent, mert ő minden szépet tud (*eidósz*).

XXI. Hermogenész

Jó, de hát a Démétér, Héra, Apollón, Athéna, Héphaisztosz, Arész és a többi isten nevét hogy magyarázzuk meg?

Szókratész

Démétért bizonyára az ételadásról nevezik *didusza métér*-nek, azaz *ajándékozó anyának*. *Héra* meg *eraté*, azaz szeretetre méltó, hiszen mondják is, Zeusz szerelemből vette feleségül. De lehet az is, hogy a névadó, mint valami meteorológus a levegőt, az *aér*-t nevezte Hérának, és ezt a szándékát rejtette el azáltal, hogy a szó végét az elejére rakta. Ezt fölismerheted akkor, ha a Héra nevet többször mondod gyorsan egymás után. *Pherrephatta* pedig – sokan ettől a névtől is félnek, éppúgy, mint Apollóntól, tudatlanságból persze, mert nem értenek a nevek helyességéhez; hiszen megváltoztatva ezt a nevet *Pherszephoné*-nak nézik, és szörnyűnek képzelik, pedig hát ez a név csak azt jelenti, hogy az istennő bölcs. Mivel ugyanis a dolgok mozgásban vannak, csak a bölcsesség tudja megállítani, megtapogatni és követni őket. Így hát bölcsessége és a *mozgó dolgok megtapogatása* miatt (*epaphé tu pheromenu*) Pherepapha az istennő helyes neve, vagy valami ilyesmi. Most persze elferdítik ezt a nevet, mert többre tartják a jó hangzást, mint az igazságot. Így van ez az Apollón névvel is, mert mint mondom, sokan félnek ennek az istennek a nevétől is, abban a hiszemben, hogy ez valami rettenetest jelent. Vagy nem vetted ezt még észre?

Hermogenész

De igen, igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Pedig hát ez a név az én véleményem szerint nagyon is jól talál az isten lényegére.

HERMOGENÉSZ

Ugyan már hogy?

SZÓKRATÉSZ

405 a Megkísérlem elmondani véleményemet. Nincs ugyanis még egy olyan név, amely jobban ki tudná fejezni az istennek mind a négy szerepét úgy, hogy utaljon mind a muzsikára és a jóslásra, mind pedig a gyógyításra és a nyíllövésre.

HERMOGENÉSZ

No, mondd csak! Hiszen akkor szerinted ez egészen különös, ritka név!

XXII. SZÓKRATÉSZ

Hát bizony jól összeillesztett név ez, minthogy az isten
b maga is muzsikus! Először is hát a megtisztítás és a tisztítószerek mind az orvoslásban, mind pedig a jóslásban, mind orvosszerekkel, mind pedig füstölőszerekkel, éppúgy, mint a megfürdetés és a vízzel való behintés is mind egyetlenegy célt szolgál, tudniillik, hogy a testet és a lelket tisztává tegye. Vagy talán nem?

HERMOGENÉSZ

Feltétlenül így van.

SZÓKRATÉSZ

Nos, és hát a megtisztelő isten, *Apollón* nem az, aki *lemos és megszabadít* a bajoktól (*ho apoluón kai apolüón*)?

HERMOGENÉSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát a megszabadításról és lemosásról, mivel ő ezeknek orvosa, helyesen *Apolúon*-nak nevezhetnénk.
c A jóslásra, az igazságra és az egyszerűségre *(haplun)* való tekintettel pedig – mert hát ilyen is ő – leghelyesebben úgy nevezhetnénk, mint a thesszáliaiak. Mert Thesszáliában ezt az istent *Aplun*-nak mondják. Mivel pedig nyilai sohasem tévesztik el a célt, *mindig találónak, aei bolón*-nak mondhatnánk. Ami pedig a muzsikát illeti, utalnunk kell arra, hogy az gyakran az együttest fejezi ki. Így ez a név az *együttforgást* (*homu polészisz*)
d is kifejezi, mind az égen, amit *polosz*-nak is mondanak, mind pedig a zenében a harmóniát, amit szümphoniának is hívnak. Amint a muzsikához és az asztronómiához értők mondják, ezek a dolgok mind harmóniával mennek végbe. Ez az isten pedig ügyel a harmóniára és mindent *együtt forgat* (*polei hama*) istenek és emberek között. Ahogy pedig a *homokeleuthosz* és *homokoitisz* szavak helyett azt mondjuk, hogy *akoluthosz* és *akoitisz*, ugyanúgy csinálunk a *homopolón*-ból *Apollón*-t azáltal,
e hogy a *homo* szótagot *a*-ra változtatjuk. Hogy aztán a névnek a hangzása kellemesebb legyen, közbeszúrunk még egy *l*-t.* Egyesek azonban még így is ezt a kellemetlen szót gyanítják a névben, és mivel rosszul vizsgálják az értelmét, félnek, abban a hiszemben, hogy pusz-
406 a tulást jelent. Pedig hát valójában, mint kimutattuk, ez a név az istennek négyes szerepére utal: az igazságra, a nyilazásra, a megtisztulásra és a harmonizálásra. – A múzsákat és a muzsikát pedig valószínűleg a gondolkodásról (*mószthai*) és a filozófus kutatásról nevezték így. *Létó*-t pedig az istennő szelídségéről, mivel ő *enge-*

dékeny (*ethelémón*), ha valamire kérik. De lehet, hogy az idegeneknek kiejtése szerint helyes ez a név, mert sokan *Léthó*-nak mondják. Akkor persze azok szerint,
b akik így mondják, *Leléthó* volt az eredeti név, mert ez az istennő *szelíd* és *kegyes jellemű* (*leion éthosz*). – *Artemisz friss* szépsége (*artemesz*) és a szüzesség iránt való hajlama miatt kapta nevét. Vagy talán azért nevezte őt így a névadó, mert az istennő *ismeri az erényt* (*aretész hisztór*), vagy mert *gyűlöli a megtermékenyítést* (*aroton miszusza*). Vagy az egyik ilyen tulajdonságára, vagy erre mind gondolt a névadó.

XXIII. Hermogenész

Hát a *Dionüszosz* meg az *Aphrodité* mit jelent?

Szókratész

Nagyot kérdezel, Hipponikosz fia. Mert van ezeknek az
c istenneveknek komoly magyarázata is, meg tréfás is. A komoly magyarázatot másoktól kérdezd, de a tréfásat, azt elmondhatom, hiszen ezek az istenek a tréfát is szeretik. *Dionüszosz* adja a bort (*didusz oinon*), és ezért tréfásan *Didoinüszosz*-nak is lehetne nevezni. A bort pedig nem *oinosz*-nak, hanem *oinusz*-nak kellene mondani, mert akik isszák, azt hiszik, hogy van eszük, még ha nincs is (*oieszthai* és *nusz*). Ami pedig *Aphrodité*-t illeti, nem szabad ellentmondani Hésziodosznak,* hanem bele kell nyugodni, hogy onnan kapta a nevét, hogy *habból* (*aphrosz*) született.

d Hermogenész

De hát, Szókratész, mint athéni, csak nem fogsz megfeledkezni Athénáról és Héphaisztoszról meg Arészről?

Szókratész

Bizony az nem is illenék.

Hermogenész

De nem ám!

Szókratész

Hát az egyik nevét nem nehéz megmagyarázni.

Hermogenész

Melyik egyikét?

Szókratész

Hiszen Pallasznak is hívjuk az istennőt?

Hermogenész

Hát persze.

Szókratész

e Úgy gondolom, feltehetjük, hogy ezt a nevet az istennő a fegyvertáncról kapta. Mert a földről való felemelkedést, vagy a kézzel való lóbálást, rázást a *pallein* és *palleszthai* szavakkal jelöljük.

407 a

Hermogenész

Úgy van.

Szókratész

Innen van hát az istennő *Pallasz* neve.

Hermogenész

Helyes, de hát a másikat hogy magyarázod?

Szókratész

Az Athénát?

Hermogenész

Azt.

Szókratész

Hát ez már nehezebb, kedvesem. Valószínűleg azt tartották a régiek Athénáról, mint most a Homéroszmagyarázók. Mert ezek közül sokan tartják, hogy a költő szerint Athéna az ész és az értelem. Úgy látszik, valami
b ilyesmit gondolt a névadó is, és még nagyítva „*istenész*"-nek, *ha theonoa*-nak nevezte, miközben idegen kiejtés szerint *é* helyett *a*-t mondott és kihagyta az *i*-t meg az *sz*-t. De lehet, hogy nem is így van, hanem mivel Athéna az isteni dolgokra szokott gondolni, azért nevezte őt
c megkülönböztetve a többiektől *Theonoé*-nak. De az is lehet, hogy *Éthonoé*-nek akarta nevezni, mert ennek az istennőnek jellemében benne van a gondolkodás (*en tó éthei noészisz*). Aztán vagy ő, vagy mások később ezt a szép hangzás kedvéért *Athéná*-ra változtatták.

Hermogenész

No és a Héphaisztoszt, azt hogy magyarázod?

Szókratész

A nemeset, a *fény ismerőjét* (*phaeosz hisztór*) kérdezed?

Hermogenész

Igen, őt.

Szókratész

Világos, hogy ez *ragyogót, Phaisztosz*-t jelent, csak az *é*-t vonta még maga elé ez a név.

HERMOGENÉSZ

Jó, helyes, ha persze nem jut még hirtelen valami más az eszedbe, amit látni vélem rajtad.

SZÓKRATÉSZ

No, hát hogy ne jusson semmi más az eszembe, kérdezd inkább az Arészt.

HERMOGENÉSZ

Csak tessék, akkor hát azt kérdezem.

SZÓKRATÉSZ

d Arész, ha úgy tetszik, *férfiassága meg bátorsága miatt (arren kai andreion)* kaphatta nevét. De ha akarod, akkor nyers és hajthatatlan természete miatt is – amit *arratosz*-nak neveznek – illik ehhez a nagyon is harcias istenhez az *Arész* név.

HERMOGENÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

De az istenért, hagyjuk már az isteneket, mert félek róluk beszélni. Inkább kérdezz valami mást, ha felvilágosítást akarsz, hogy lásd, „milyenek Euthüphrón lovai".*

e HERMOGENÉSZ

Jó, jó, megteszem. Még csak Hermészt akartam megkérdeni tőled, mert hát Kratülosz azt mondja, hogy én nem vagyok *Hermész fia,* Hermogenész. Próbáljuk talán megvizsgálni a *Hermész* nevet, mit is jelent, hadd lássuk, igaza van-e Kratülosznak.

SZÓKRATÉSZ

Valóban, a *Hermész* név valamiképpen a beszédre kell
408 a hogy vonatkozzék; tolmács (*herméneusz*), követ, tolvaj, beszéddel csaló és kereskedő: mindenben legfontosabb a beszéd ereje. Mint az előbb is mondtuk, az *eirein* szó a beszéd használatát jelenti; az *emészato* pedig, amit Homérosz is gyakran használ, azt jelenti, hogy *kigondolni*. E szerint a két szó szerint szinte parancsolja nekünk a névadó, hogy az istent, aki a beszélést meg a beszédet feltalálta – mert hát beszédet jelent az *eirein* –, így
b nevezzük. Mintha csak azt mondaná: emberek, nevezzétek azt, aki a beszédet kitalálta (*eirein emészato*), *Eiremész*-nek. Mi persze ezt most Hermésznek mondjuk, mert azt hisszük, hogy így szebb a név.

HERMOGENÉSZ

Istenemre, igaza van Kratülosznak, hogy én nem vagyok Hermogenész, mert tényleg nem vagyok túlságosan találékony a beszédben.

XXIV. SZÓKRATÉSZ

Aztán meg annak is megvan a valószínűsége, barátom, hogy Hermész fia a kettős alakú Pan.

c HERMOGENÉSZ

Hogyhogy?

SZÓKRATÉSZ

Tudod-e, hogy a beszéd *mindenről (pan)* hírt ad, mindent körüljár és megforgat, és kettős természetű, igaz is meg hamis is?

HERMOGENÉSZ

Hogyne tudnám!

SZÓKRATÉSZ

Ami igaz belőle, az sima és isteni és fent lakik az istenek között, ami pedig hamis, hazug, az lent, az emberek között, durva és bakszerű, azaz tragikus. Hiszen éppen a tragikus életkörben van a legtöbb műthosz és hazugság.

HERMOGENÉSZ

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Joggal nevezhetnénk tehát azt, ami *mindenről hírt ad*
d (tudniillik a beszédet, *pan ménüon*) és mindig mozgásban van (*aei polón*) *Pan aipolosz*-nak, kecskepásztor Pannak, aki kettős alakú fia Hermésznek, felül sima, alul pedig durva és olyan, mint egy kecskebak. És Pan bizonyára a beszéd vagy a beszédnek testvére, ha már egyszer Hermész fia. Hogy meg a testvér hasonlít testvérére, az igazán nem csoda. De mit mondtam, kiváló barátom, hagyjuk már az isteneket.

HERMOGENÉSZ

Hát az ilyen isteneket, ha akarod, hagyhatjuk, Szókratész. De miért ne beszélhetnél az olyanokról, mint a nap, a hold, a csillagok, a föld, az aéther, a levegő, a tűz, a víz, az évszakok és az esztendő?

e SZÓKRATÉSZ

Sokat várasz tőlem egy kicsit, de hát ha kedvedre van, tessék, megtehetem.

HERMOGENÉSZ

Már hogyne lenne kedvemre.

SZÓKRATÉSZ

Hát mit vegyünk először? Vagy talán, ahogy te kezdted, a napot?

HERMOGENÉSZ

Jó, vegyük azt.

SZÓKRATÉSZ

409 a A nap neve, a *Héliosz* sokkal érthetőbb, ha a dór formát vesszük, a dórok ugyanis *Haliosz*-nak mondják. Haliosznak meg bizonyosan azért mondják, mert az embereket mind ugyanarra a célra *egyesíti* (*halizein*) ha felkel; vagy talán azért, mert mindig a föld körül *forog* (*eilein*) pályáján; lehet, hogy azért is, mert útjában a földön termő dolgokat mind *kiszínezi;* hiszen *aiolein* azt jelenti, hogy kiszínezi.

HERMOGENÉSZ

Nos és a hold?

SZÓKRATÉSZ

Ennek a neve meg kellemetlen lehet Anaxagorasznak.

HERMOGENÉSZ

Ugyan már miért?

SZÓKRATÉSZ

Hiszen ez a név már sokkal régebben ugyanazt a tételt
b bizonyítja, amit Anaxagorasz csak mostanában állított fel, hogy tudniillik a hold a naptól kapja fényét.

HERMOGENÉSZ

Hogyhogy?

SZÓKRATÉSZ

„Szelasz" ugye azt jelenti, hogy *fény*?

HERMOGENÉSZ

Igen, azt.

SZÓKRATÉSZ

Ez a fény pedig a holdon mindig új is meg régi is, ha igaz az, amit Anaxagorasz követői mondanak. Mert a nap körben járva mindig új fényt vet rá, a régi fény pedig még az előző hónapról van rajta.

HERMOGENÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Némelyek pedig a holdat *Szelanaia*-nak is mondják.

HERMOGENÉSZ

Persze.

SZÓKRATÉSZ

c Mivel pedig a hold mindig *új-régi fény*,* tulajdonképpen *Szelaenoneoaeia*-nak kellene hívni, *Szelanaia*-ra vonják össze.

HERMOGENÉSZ

Ez aztán dithürambikus név, Szókratész! De hát a hónapot és a csillagokat hogy magyarázod?

SZÓKRATÉSZ

A hónapot (*meisz*) a kisebbedésről (*meiuszthai*) tulajdonképpen *meiész*-nek kellene mondani. – A csillagok (*asztra*) nevüket a villámról (*asztrapé*) kapták. A villám

pedig az asztrapé, mivel a szemet elfordításra kényszeríti (*anasztrephei*), tulajdonképpen *anasztropé* kellene hogy legyen, csak a jóhangzás kedvéért mondunk *asztrapé*-t.

HERMOGENÉSZ

Hát a tűz meg a víz?

d SZÓKRATÉSZ

A tűz (*pür*), azt nem tudom. Vagy Euthüphrón múzsája hagyott cserben, vagy túlságosan nehéz ez. De figyelj csak, milyen módot találtam azoknak megmagyarázására, amiket nem tudok.

HERMOGENÉSZ

No milyet?

SZÓKRATÉSZ

Mindjárt megmondom. Csak arra felelj, meg tudod-e mondani, milyen szempont szerint adtak nevet a tűznek?

HERMOGENÉSZ

Biz' isten, azt nem tudom.

XXV. SZÓKRATÉSZ

Figyelj csak, mit gyanítok én erről. Azt hiszem, hogy a
e hellének mind, de különösen azok, akik a barbárok uralma alatt éltek, sok nevet a barbároktól vettek át.

HERMOGENÉSZ

No és mit akarsz ezzel?

SZÓKRATÉSZ

No és ha most valaki ezeket a neveket a görög nyelvből

akarná megmagyarázni és nem abból, amelyikből átvették, akkor, tudod, zavarba jönne.

HERMOGENÉSZ
De úgy ám!

10 a SZÓKRATÉSZ
Akkor hát talán a tűz neve, a *pür* is idegen szó. Mert nem könnyű ezt beleilleszteni a görög nyelvbe. Másrészt viszont tudjuk, hogy a phrűgek egy kis eltéréssel majdnem így nevezik a tüzet. Így van ez a víz (*hüdór*) meg a kutyák (*künesz*) nevével is, meg sok mással.

HERMOGENÉSZ
Helyes.

SZÓKRATÉSZ
Nem kell hát az ilyeneket erőltetni, mert hiszen lehetne
b akár ezekről is mondani valamit. A tűz és a víz nevét tehát így teszem félre. – A levegőt pedig azért nevezik *aér*-nek, Hermogenész, mert a dolgokat a földről felemeli (*hairei*), vagy mert mindig mozgásban van (*aei rhei*), vagy mert áramlásából szél lesz. Hiszen a költők a szélfúvást *aétasz*-nak mondják. Így hát talán *aétorrun* (áramló szellő), a neve, mint ahogy áramló szelekről is beszélünk. Így gondolom az *aétherről* is, hogy mivel
c mindig fut (*aei thei*) a levegő körül, *aeitheér*-nek kellene helyesen neveznünk. Hogy mit jelent a föld neve, *gé*, az világos lesz akkor, ha *gaia*-nak mondjuk. Mert Homérosz szerint *gaia* a helyes kifejezés a nemzőre. Hiszen Homérosz azt, hogy *születtek*, úgy mondja, hogy *gegáaszi*. No de mi van még hátra?

HERMOGENÉSZ

A hórák, Szókratész, az esztendő meg az év.

SZÓKRATÉSZ

A hórák nevét attikai nyelvjárásban a régi kiejtés szerint kell kimondani, ha meg akarjuk tudni, hogy mit jelent. Mert *határok* ezek az istennők, mivel a telet és a nyarat,
d a szeleket és a földi termés idejét *határozzák* meg. Minthogy pedig határolnak, (*horai*) *határok* a helyes nevük. Az esztendő (*eniautosz*) és az év (*etosz*), egy és ugyanaz. Mert azt, ami a növekedést és a termést a maga idejében napvilágra hozza, és azt önmagában megvizsgálja, ezt a dolgot nevezzük – mint az előbb Zeusz nevéről mondtuk, hogy kettéválasztják, és némelyek a *Zéna,* mások meg a *Dia* alakot használják – *eniautosz*-nak, azaz önmagában *(en heautó)* és *etosz*-nak, azaz vizsgálónak *(etazei);* a teljes név azonban úgy hangzik,
e hogy *en heautó etazon;* ezt a teljes nevet kettéválasztották *eniautosz*-ra és *etosz*-ra.

HERMOGENÉSZ

Szókratész, te valóban fejlődsz!

SZÓKRATÉSZ

Hamarosan benne leszek egészen a bölcsességben.

HERMOGENÉSZ

Úgy bizony.

SZÓKRATÉSZ

Ezt majd mindjárt megállapíthatod.

411 a XXVI. HERMOGENÉSZ

Ez után a csoport után azt szeretném látni, hogy mi a

valódisága azoknak az *areté*-re vonatkozó szép neveknek, mint *phronészisz* (gondolkodás), *szüneszisz* (értelem), *dikaioszüné* (igazságosság) és a többi ilyenek.

SZÓKRATÉSZ

Bizony nem valami hitvány nevekre vetetted ki a hálódat! De ha már egyszer felvettem az oroszlánbőrt,* nem szabad gyávának lennem, és meg kell vizsgálnom a gondolkodást, a belátást, a véleményt, a fölismerést és a többi szép nevet, amelyekről kérdeztél.

HERMOGENÉSZ

b Bizony addig nem szabad abbahagynunk ezt a beszélgetést.

SZÓKRATÉSZ

Valóban, istenuccse, azt hiszem, jól sejtettem én, amint már az előbb is megmondtam, hogy a régi emberek egészen úgy jártak, mint sok mai bölcs. Mert ezek kutatva a dolgok lényegét, addig forgatják őket jobbra-balra, míg egészen beleszédülnek, és úgy tűnik fel nekik, mint-
c ha a dolgok összevissza forognának és állandó mozgásban lennének. Arra aztán persze nem gondolnak, hogy ennek a látszatnak az oka őbennük magukban van, hanem azt hiszik, hogy ez a dolgok lényege, hogy semmi sem állandó, maradandó bennük, hanem mozgásban vannak, változandók, az enyészetnek és a keletkezésnek vannak alávetve. Ez vonatkozik mindazokra a nevekre, amelyekről most beszélünk.

HERMOGENÉSZ

Hogyhogy, Szókratész?

Szókratész

Nem vetted észre talán, hogy az említett nevek mind úgy jelölik meg a dolgokat, mintha ezek mozgásban, változásban és keletkezésben lennének?

d Hermogenész

Nem én, ezt nem vettem észre!

Szókratész

Pedig hát az első név, amelyet említettünk, teljes egészében ilyen jellegű.

Hermogenész

Ugyan már melyik?

Szókratész

A gondolkodás, a *phronészisz*, mert ez szóról szóra a *mozgásnak* és *folyásnak észrevevése* (*phorasz kai rhu noészisz*); vagy jelentheti akár a *mozgás hasznát* is (*phorasz onészisz*), de mindenesetre benne van a mozgás. A *vélemény*, a *gnómé* pedig, ha akarod, a *keletkezés mérlegelése* (*gonész nómészisz*) lehet. Mert mérlegelni ugyanaz, mint vizsgálni. Az észrevevés, a *noészisz* pedig az *újra*
e *való vágyakozás: neu heszisz*. Hogy tudniillik a létező *új*, az annyit jelent, hogy minden keletkezésben van. Aki a *neoeszisz* nevet adta, azt akarta kifejezésre juttatni, hogy a lélek erre vágyódik. Mert régebben nem *noészisz*-nak mondták az észrevevést, hanem *neoeszisz*-nak. Az okos-
412 a ság, a *szóphroszüné* pedig *megtartása* (*szótéria*) az imént vizsgált *phronészisz*-nek. A tudomány, az *episztémé* meg azt fejezi ki, hogy az érdemes lélek a mozgásban levő dolgokat követi, nem marad el tőlük, és nem is siet előre. Ezért közbeszúrva az *i*-t, tulajdonképpen *hepeisztémé*-nek kellene neveznünk. Az értelem, a *szüneszisz* első

b pillanatra osszefoglalásnak látszik; de ha az ember a *szunienai* igét veszi, ez pontosan azt jelenti, mint tudni (*episzthaszthai*). Mert *szunienai* azt jelenti, hogy a lélek egyutt megy a dolgokkal. A bolcsesség, a *szophia* pedig a mozgásnak megérintése. Csak ez egy kicsit homályosan és idegenul hangzik. De a koltőkre kell gondolnunk, akik gyakran mondják arról, ami gyorsan mozgásba jón, hogy *eszuthé,* azaz tovarohant. Az egyik kiváló spártainak meg a neve is az volt, hogy *Szusz,* mert így nevezik a spártaiak a gyors rohanást. Nos hát ennek a mozgásnak a megérintése *(epaphé)* a bolcsesség *(szophia),* mint-
c hogy a dolgok mozgásban vannak. A „jó", az *agathon* szó pedig az egész természetben a *csodálatossal,* az *agaszton*-nal függ ossze. Mivel ugyanis a dolgok mozgásban vannak, megvan bennuk a gyorsaság is meg a lassúság is. De nem mind csodálatos az, ami gyors. A gyorsból (*thoon*) csak a csodálatosnak jár az *agathon* (jó) jelző.

XXVII. Az igazságosságról (*dikaioszuné*) konnyű kikovetkeztetni, hogy ez az *igazságos* (*dikaion*) *megértésének* (*szuneszisz*) a neve; az igazságos (*dikaion*) szintén nem nehéz. Mert egy bizonyos pontig a legtobben
d egyetertenek, de attól kezdve aztán eltérnek egymástól a nézetek. Mert mindazok, akik azt gondolják, hogy a mindenség mozgásban van, ennek legnagyobb részét olyannak gondolják, hogy csak a mozgásra képes; mindezen keresztul azonban átvonul valami, ami által a keletkező dolgok létrejonnek, és ez a leggyorsabb és legfinomabb. Mert kulonben nem lenne képes mindenen áthatolni, ha nem lenne a legfinomabb, úgyhogy semmi se tudja visszatartani, és a leggyorsabb, úgyhogy hozzá
e képest minden mozdulatlannak látszódjek. Mivel pedig ez *átvonulva* (*diaion*), mindenen uralkodik, helyesen nevezik *dikaion*-nak, csak a *k*-t szúrva kozbe a jóhangzás

413 a kedvéért. Eddig a pontig tehát, amint mondtuk, sokan egyetértenek az *igazságos* természetét illetőleg. Én azonban, Hermogenész, minthogy ebben a kérdésben kényes vagyok, mindezt bizalmas közlésekből tudtam meg, hogy az igazságos és az ok ugyanaz, mert hát az ok az, ami által (*dia*) valami létrejön; Zeuszt is helyesen nevezik ezért *Dia*-nak, mint valaki mondta nekem. Mikor aztán ezeket hallva még tovább kérdeztem őket: „Mi hát az igazságos, barátom, ha ez így van?", úgy látszik, a
b kelleténél már többet is kérdeztem, és átléptem a megengedett határt. Mert azt mondják, már eleget hallottam, és meg akarva nyugtatni, egyik ezt, másik amazt mondja, de a feleletek már nincsenek összhangban egymással. Mert az egyik azt mondja, hogy az igazságos a nap. Mert csak ez halad át (*diaion*) mindenen, és melegítve (tulajdonképpen *égetve*, *kaón*) uralkodik mindenen. Ha aztán ezt örömömben valakinek elmesélem, mintha valami szép dolgot hallottam volna, kinevet, ha ezt hallja, és megkérdezi, vajon azt gondolom-e, hogy nincs többé semmi igazságos sem az emberek között, ha
c lement a nap? Ha aztán ettől kikönyörgöm a saját nézetét, azt mondja, hogy az igazságos a tűz. De hát ezt meg nem könnyű megérteni. A másik meg azt mondja, hogy nem a tűz, hanem a meleg, ami a tűzben is benne van. A harmadik meg mindezen csak nevet, és azt mondja, hogy az igazságos az, amit Anaxagorasz mond, az értelem, mert ez korlátlan úr, nem keveredik semmivel és rendezi a dolgokat azáltal, hogy áthatja őket. Így hát aztán, kedves barátom, még nagyobb zavarban vagyok,
d mint mielőtt meg akartam volna tudni valamit az igazságosról. No de hát, amit vizsgáltunk, a név, az valószínűleg az említett okra vezethető vissza.

HERMOGENÉSZ

Úgy látszik, Szókratész, ezt te valakitől hallottad, és nem most hirtelenében találod ki.

SZÓKRATÉSZ

No és a többit?

HERMOGENÉSZ

Azt nem feltétlenül.

XXVIII. SZÓKRATÉSZ

Figyelj hát, mert talán a következőkben is félre tudlak vezetni, mintha nem hallomásból beszélnék. Mi van még hátra az igazságosság után? A bátorságot, az *andreia*-t, azt hiszem, még nem vettük. Mert az igazságtalanság, az *adikia* nyilvánvaló, hogy az *áthaladónak* azaz az igazságosnak *diaion* = *dikaion* akadálya, a bátorság, az *andreia* pedig arra mutat, hogy ezt a nevet harcban adták. A harc pedig valóban nem más, ha minden mozog, mint az ellentétes áramlás. Ha valaki a bátorság nevéből, az *andreia*-ból kiveszi a deltát, maga a név, *anreia,* mutatja a lényeget. Nyilvánvaló persze, hogy nem mindenféle áramlással ellentétes áramlás bátorság, csak az, amely az igazságos ellen való áramlással ellentétes; különben nem dicsérnék a bátorságot. A férfias, *arren,* és a férfi, *anér* is valami hasonlóra vonatkozik, tudniillik a felfelé áramlásra: *anó rhoé.* Az asszony *(güné)* pedig valószínűleg a szülést (*goné*) jelzi. A nőneműt, a *thélü*-t bizonyára az emlőről (*thélé*) nevezték el. Az emlőt pedig azért mondják *thélé*-nek, mert a sarjadást (*tethélenai*) elősegíti, mint az, amit megöntöztek.

e

414 a

HERMOGENÉSZ

Természetesen, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Sőt azt hiszem, a *thallein* (virulni) ige is a fiatalok növe-
b kedését juttatja kifejezésre, mert ez gyorsan és hirtelenül megy végbe. Úgyhogy ezt utánozza a név is, ami a *thein* (futni) és *hallesthai* (ugorni) szavakból van összetéve. De nem veszed észre, hogy letértem az útról, miután a simára értem? Pedig még sok név van hátra, amit fontosnak tartunk.

HERMOGENÉSZ

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

A *tekhné* is azok közé tartozik, amiknek meg kell vizsgálnunk a jelentését.

HERMOGENÉSZ

Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

c Vajon ez nem az *ész bírását* (*hexisz nu*) jelenti, ha elhagyjuk a *t*-t és közbeszúrjuk az *o*-t a *kh*, az *n* és az *é* közé (*ekhenoé*)?

HERMOGENÉSZ

Ez bizony nagyon nyakatekert magyarázat, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Te boldog ember, hát nem tudod, hogy már az első neveket, alighogy elkészültek, máris tönkretették azok, akik nagyszerűekké akarták tenni ezeket, és a jóhangzás kedvéért betűket raktak bele vagy kivettek belőle részben azért, hogy szépítgessék, részben meg egyszerűen csak az idő hatása alatt. Vagy nem tartod talán értelmet-

d lennek, hogy a *katoptron* szóba beleszúrták az *r*-t? Azt hiszem, ezt az olyan emberek csinálják, akik nem törődnek az igazsággal, csak a kiejtést alakítgatják. Így aztán annyi mindent toldozgatnak az első nevekbe, hogy a végén már senki sem érti meg a szó jelentését. Így a szfinxet is „*fix*" helyett szfinxnek mondják; és még sok ilyen van.

HERMOGENÉSZ

Tényleg így van, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Ha azonban bárki tetszése szerint beletehet a nevekbe
e meg kivehet belőlük, amit akar, akkor könnyű lesz a dolga, és minden nevet hozzá lehet igazítani a megnevezett dologhoz.

HERMOGENÉSZ

Igazat beszélsz.

SZÓKRATÉSZ

Persze hogy igazat beszélek. Csak persze a te bölcs vezetéseddel mértéket kell tartsunk, és ügyelnünk kell a valószínűségre.

HERMOGENÉSZ

Azt én is szeretném.

XXIX. SZÓKRATÉSZ

415 a Majd segítek, Hermogenész. Csak ne légy olyan kínosan pontos, te boldog ember, és ne vedd el tőlem a lendületet! Hiszen épp most jutok el a legmagasabbra, mint előre megmondtam, most, ha majd a *tekhné* után a *mékhané*-t, a mesterfogást is megvizsgáltuk. A *mékhané* sze-

rintem valami *nagy teljesítményt* jelentő kifejezés. Mert a *mékosz, a hosszúság* valami nagyot jelent. A *mékhané* szó pedig abból a kettőből van összetéve, hogy *mékosz* és *anein, befejezni, teljesíteni*. De amint éppen mondtam, most aztán mondanivalómnak a legmagasabb pontjára
b kell érkeznem. Mert ki kell kutassuk, hogy mit jelent az erény *(areté)* és a gonoszság *(kakia)*. Az egyiket nem látom tisztán, de a másikat világosan értem. Mert jól illik az elmondottakhoz. Mert mivel a dolgok mozgásban vannak, *mennek*, mindaz, ami rosszul megy (*kakósz ion*), rosszaság (*kakia*). És ha megvan a léleknek az a tulajdonsága, hogy rosszul megy a dolgokra, akkor illik rá az egésznek a jelzője, a *kakia, rosszaság, gonoszság*. Hogy pedig mi az alapjelentése a *kakósz ión*-nak, a
c *rosszulmenésnek*, azt megvilágítja a *deilia* szó, amit még nem vettünk át, elmulasztottunk, bár az *andreia*, a *bátorság* után kellett volna vizsgálnunk. Különben is azt hiszem, sok mindent elhagytunk. A *deilia*, a *gyávaság* ugyanis a lélek *erős bilincsét* jelenti; mert a *lian* azt jelenti, hogy *erősen*, és így a lélek igen nagy, *erős bilincse (deszmosz lian)* a gyávaság: *deilia*. Mint ahogy a tehetetlenség is, az a rossz, mint minden, ami gátol a menésben, haladásban. A rosszulmenés tehát a gátolt és akadályozott mozgást fejezi ki, és ha ez megvan a lélekben, akkor tele van rosszasággal. Ha tehát a rosszaság, *kakia*
d név ilyesmit jelent, akkor az *areté* (erény) ennek az ellenkezője. Jelenti először is a lehetőséget (*euporia*) és a jó lélek állandó szabad mozgását. Így aztán a meg nem akadályozott és meg nem gátolt *állandó áramlásról* (*aei rheon*) nevezték el ezt helyesen *aeireité*-nek, és aztán
e összevonták a szót *areté*-re. Talán azt fogod mondani, hogy képzelődöm, de én azt állítom, hogy ha helyes az előbbi, a másik, az *areté*-re vonatkozó is az.

HERMOGENÉSZ

De hát mit jelent a rossz, a *kakon* szó, amivel az előbb olyan sok mindent magyaráztál?

416 a SZÓKRATÉSZ

Bizony isten, szerintem ez egészen különös, és nehéz ezt megmagyarázni. Itt is azt a mesterfogást kell igénybe vennem.

HERMOGENÉSZ

Melyiket?

SZÓKRATÉSZ

Azt, hogy ez is idegen szó.

HERMOGENÉSZ

Úgy látszik, mintha igazad lenne. De ha jónak látod, próbáljuk meg kideríteni, hogy a szép (*kalon*) és a csúnya (*aiszkhron*) szavak mennyiben helyesek.

SZÓKRATÉSZ

Az, hogy az *aiszkhron* (csúnya) mit jelent, azt hiszem,
b egészen világos. Mert ez is összhangban van az előbbiekkel. Mert nyilván mindazt rosszallta a névadó, ami a dolgok áramlását megakadályozza és gátolja, és így annak is, ami *mindig megakasztja a folyást* (*aei iszkhon ton rhun*), azt a nevet adta, hogy *aeiszkhorun*. Ezt aztán összevonva *aiszkhron*-nak mondják.

HERMOGENÉSZ

No és a szép (*kalon*)?

Szókratész

Ezt nehezebb megérteni. Ámbár úgy vezetik le, hogy a harmonia és az *u* hosszúsága miatt mondják azt az *o*-t.

Hermogenész

Hogy mondod?

Szókratész

Ez a név valószínűleg a gondolkodás jelzője.

Hermogenész

Nem értem!

c Szókratész

No, hát akkor mondd csak, miben látod a dolgok megnevezésének okát? Hát nem abban, ami a nevet meghatározza?

Hermogenész

De, mindenesetre.

Szókratész

No és hát vajon ez nem a *gondolkodás*, akár az isteneké vagy az embereké, vagy akár mindkettőjüké?

Hermogenész

De igen.

Szókratész

És hát akkor az, ami a dolgokat megnevezi (*kalun*) és a szép (*kalon*), már tudniillik a gondolkodás, nem egy és ugyanaz?

HERMOGENÉSZ

De valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ

d És hát nem úgy van-e, hogy mindaz, amit az ész és a gondolkodás hoz létre, dicsérendő, az ellenkezője pedig megrovandó?

HERMOGENÉSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

A gyógyszerészet a gyógyszereket, az építészet pedig az építési dolgokat hozza létre. Vagy nem így gondolod?

HERMOGENÉSZ

De igen, így gondolom.

SZÓKRATÉSZ

Az elnevezés (*kalun*) pedig a szép dolgokat (*kala*).

HERMOGENÉSZ

Így kell hogy legyen.

SZÓKRATÉSZ

Ez pedig (tudniillik a *kalun*), ugye, a gondolkodás?

HERMOGENÉSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát a gondolkodásnak méltán jelzője a szép (*kalon*), minthogy ilyesmit hoz létre, amit mi örömmel üdvözlünk és szépnek tartunk.

HERMOGENÉSZ

Nyilvánvaló.

e XXX. SZÓKRATÉSZ

Mi van még hátra az efféle nevekből?

HERMOGENÉSZ

417 a Az, ami a jóval és a széppel összefügg, a hasznos, előnyös, célszerű, nyereséget adó és az ellentéteik.

SZÓKRATÉSZ

Hát a *hasznosat,* a *szümpheron*-t magad is kitalálhatod, ha figyelembe veszed az előbbieket. Hiszen ez mintha csak testvére lenne az *episztémé*-nek (tudomány). Mert nem jelent mást, mint a lélek *együttmozgását* (*hama phora*) a dolgokkal, és ami ezáltal történik, azt *szümpheronta*-nak, *szümphora*-nak (hasznosnak) nevezzük az együttmozgásról *(szümperipheresthai).* A *kerdaleon* (nyereséget hozó) pedig a *kerdosz*-ból, a *nyereségből* van. A *kerdosz* szó értelmét pedig megkapjuk, ha a *d* helyébe
b *n*-et teszünk. Mert ugyanazt jelenti más szempontból, mint az *agathon,* a jó. Mivel ugyanis áthaladva mindenen, mindenbe *belekeveredik: kerannütai,* a név ezt a lényeges tulajdonságát fejezi ki. Aztán az *n* helyébe *d*-t téve, *kerdosz*-nak mondjuk.

HERMOGENÉSZ

Hát az *előnyös,* a *lüszitelun* mit jelent?

SZÓKRATÉSZ

Természetesen nem az az értelme, Hermogenész, ahogy a szatócsok képzelik, hogy tudniillik az *adósságot feloldja*
c (*lüein, telosz*), hanem mivel ez a legesleggyorsabb, nem hagyja a dolgokat megállni, sem pedig azt nem engedi,

hogy a mozgás bevégződjék, megszakadjon és megszűnjék. Mert mindig feloldja azt, ami véget akar érni, és így szüntelenné, halhatatlanná teszi a mozgást. Azt hiszem, ezért nevezik a jót előnyösnek, *lüszitelun*-nak. Mert az előnyös (*lüszitelun*), ami a mozgás végét feloldja (*lüon to telosz*). A célszerű, az *óphelimon* idegen szó, amit Homérosz is gyakran használ *ophellein* alakban, ez a szó pedig a növekedésre vonatkozik..

d XXXI. HERMOGENÉSZ

Hát az ellentéteikkel hogy állunk?

SZÓKRATÉSZ

Úgy gondolom, az egyszerűen tagadó értelműeket nem érdemes átvennünk.

HERMOGENÉSZ

Melyek azok, amikre gondolsz?

SZÓKRATÉSZ

A nem hasznos: *aszümphoron,* haszontalan: *anóphelesz,* nem előnyös: *alüszitelesz,* nem célszerű: *akerdesz.*

HERMOGENÉSZ

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Talán vegyük inkább a *károst: blaberon,* és az *ártalmast: zémiódesz.*

HERMOGENÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

e A káros (*blaberon*) biztosan azt jelenti, ami árt az áramlásnak, (*blapton ton rhun*), a *blapton* meg az, ami bele akar akaszkodni (*bulomenon haptein*); beleakaszkodni és visszatartani egy és ugyanaz. Ez a szó tehát mindenképpen gáncsol. Ami *bele akar akaszkodni az áramlásba* (*bulomenon haptein rhun*), azt tényleg helyesen mondják *bulapterun*-nak; ebből lesz aztán kicsinosítva *blaberon*.

HERMOGENÉSZ

A te kezedben aztán cifrák lesznek a szavak, Szókratész! Mintha csak Athéné ünnepi dalát fuvoláztad volna, úgy hangzott ez a szó: *bulapterun!*

418 a SZÓKRATÉSZ

Nem én vagyok az oka, Hermogenész, hanem a névadók!

HERMOGENÉSZ

Igaz, igaz! De hát mit jelent az ártalmas, a *zémiódesz*?

SZÓKRATÉSZ

Mi is hát az ártalmas? Nézd csak, Hermogenész, menynyire igazam volt, amikor azt mondtam, hogy akik betű-

b ket vesznek ki vagy raknak bele a szavakba, egészen megváltoztatják értelmüket, úgyhogy kis híján néha már az ellenkezőjét jelentik. Ez történt a *deon* szóval is. Mert éppen eszembe jutott arról, amit mondani akartam neked, hogy a mi szép új kiejtésünk éppen az ellenkezőjére fordította a *deon* és *zémiódesz* nevek jelentését, elrejtve, hogy mire céloznak ezek, míg a régi kiejtés mindkettőnek az értelmét megvilágítja.

HERMOGENÉSZ

Hogy mondod?

SZÓKRATÉSZ

Megmondom. Tudod, hogy öregeink szívesen használ-
c ták az *i*-t és a *d*-t, különösen az asszonyok, akik gyakran megőrzik a régi kiejtést. Most pedig az *i* helyett vagy *e*-t, vagy *é*-t, a *d* helyett pedig *z*-t mondanak, mintha ezek szebben hangzanának.

HERMOGENÉSZ

Hogyhogy?

SZÓKRATÉSZ

Úgy, hogy a régiek a napot *himera*-nak vagy *hemera*-nak mondták, a mostaniak meg *hémera*-nak mondják.

HERMOGENÉSZ

Tényleg.

SZÓKRATÉSZ

Tudod-e, hogy ezek közül csak a régi szó fejezi ki a
d névadó gondolatát? Mivel ugyanis az emberek örömére és vágyakozására (*himeiruszin*) lett a sötétségből fény, azért nevezték a napot *himera*-nak.

HERMOGENÉSZ

Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ

Ahogy azonban most ki van cifrázva, nem találnád ki, mit jelent a *hémera!* Ámbár egyesek azt gondolják, a nap (*hémera*) onnan kapta nevét, hogy szelíddé (*hémera*) tesz.

HERMOGENÉSZ

Én is így látom.

SZÓKRATÉSZ

Azt is tudod, hogy a régiek az igát (*zügón*) *düogon*-nak mondták?

HERMOGENÉSZ

Hogyne.

SZÓKRATÉSZ

e A *zügón* semmit se jelent, a *düogon* viszont azt jelenti, hogy kettőt (*düo*) kötöztek egybe a hajtásra (*agógé*). És van így még sok más is.

HERMOGENÉSZ

Valóban.

SZÓKRATÉSZ

Ugyanígy hát a *deon* is a mai kiejtés szerint éppen az ellenkezőjét jelenti mindazoknak a neveknek, amelyek a jóval függenek össze. Mert bár ez is a jónak egyik fajtája, mégis úgy látszik, hogy a *deon* bilincs, *deszmosz* a mozgásnak akadálya, mintha csak testvére lenne a *károsnak* (*blaberon*).

HERMOGENÉSZ

Valóban, Szókratész, így látszik.

SZÓKRATÉSZ

De nem akkor, ha a régi kiejtést vesszük, ami valószínű-
419 a leg sokkal helyesebb, mint a mostani! Mert akkor összhangba hozható az előbbi *jót* jelentő kifejezésekkel, ha tudniillik az *e* helyébe *i*-t teszel, mert *dion*, nem *deon* az,

ami a jót jelöli és dicséri. Így hát nincs ellentmondásban önmagával a névadó, mert a *szükséges, deon,* célszerű, előnyös, hasznos, jó, nyereséget adó és bőséges mind ugyanazt jelenti különböző neveken, tudniillik a rende-
b zőt, minden áthatolót *(diion)* mint dicséretre méltó dolgot, az viszont, ami gátol és akadályoz *(dun)*, gáncsra érdemes. Így a *zémiódesz* is, ha a régi kiejtés szerint a *z* helyett *d*-t mondunk, *démiódesz* azt jelenti, ami *megköti a mozgót* (*deon to ion*).

XXXII. Hermogenész

Hát az *élvezet,* a *bánat,* a *vágy* és a többi mit jelent, Szókratész?

Szókratész

Azt hiszem, ez mind nem nehéz, Hermogenész. Mert ami az *élvezetet* illeti, valószínűleg a használatra (*onészisz*) törekvő cselekvésnek a neve ez. Aztán a *d*-t közbeszúrva, *hédoné*-t mondanak *héoné* helyett. A bánatot, *lüpé*-t pedig a test *felbomlásáról,* (*dialüszisz*) nevezték el, mert ez történik a testtel a bánatban. A fájdalom, az
c *ania* az, ami megakadályoz a menésben (*ienai*). Az *algédón,* a *bánkódás* véleményem szerint az *algeinon*-ból levezethető idegen szó. Az *odüné*-t, a *kint* a bánat behatolásáról (*endüszisz*) nevezték el. A panasz, az *akthédón* nyilvánvaló, hogy a mozgás nehézségére céloz. Az
d öröm, *khara* az ömlést és a lélek áramlásának (*diakhüszisz* és *rhoé*) bőségét jelenti. A *gyönyör, terpszisz* a gyönyörűségesből (*terpnon*) van; a gyönyörűséges, *terpnon* a lélekbe csúszó *ihlet* (*herpszisz* és *pnoé*); tulajdonképpen *herpnun*-nak kellene mondani, de ebből idővel *terpnon* lett. A vidámságot, *euphroszüné* meg se kell magyarázni. Hiszen mindenki látja, hogy ez a név azt jelenti, hogy a lelket a jó események magukkal viszik (*eu*

szüm pheraszthai); tehát voltaképpen *eupheroszüné*-t kellene mondanunk, mégis ehelyett *euphroszüné*-t mon-
e dunk. A vágy, az *epithümia* sem nehéz, mert a lélekbe hatoló erő ez (*epi thümon iusza*). A lélek (*thümosz*) *lángolásáról* (*thüszisz*), forrásáról kapta nevét. A vágyat,
420 a *himerosz*, a lelket magával vonó áradásról nevezik így, mert *előretörve árad* (*hiemenosz rhei*) a dolgok után és vágyódik rájuk, és persze a lelket is magával viszi az áradás erejénél fogva; erről a tulajdonságáról nevezik *himerosz*-nak. A *sóvárgás, pothosz* szót arra alkalmazzuk, ami nincs jelen, hanem valahol máshol van (*allothi pu on*). Ezért *pothosz* az ilyen vágy, míg a jelenlévő dolgokra való vágyakozás: *himerosz;* ugyanaz, ha távollevőre irányul: *pothosz*. Az *erósz* meg olyan áradás, ami
b kívülről tör az emberbe, és nem sajátja, hanem a szemén keresztül közelíti meg. Erről a betörésről, *beömlésről* (*eszrein*) régen *eszrosz*-nak nevezték, mert *o*-t mondtak *ó* helyett, most azonban *erósz*, mert az *o*-t *ó*-ra cserélték. De mit akarsz még, hogy megvizsgáljunk?

HERMOGENÉSZ

Mit gondolsz a *doxa*-ról, a véleményről és az ehhez hasonlókról?

SZÓKRATÉSZ

A véleményt vagy arról az *üldözésről, dióxisz*, nevezik *doxa*-nak, amellyel a lélek a dolgok után veti magát,
c vagy pedig a *nyíl lövéséről*, a *toxu bolé*-ról. Valószínűbb az utóbbi. Mert egybehangzik ezzel a *vélekedés*, az *oiészisz* is. Mintha a lélek mozgását (*oiszisz*) akarná kifejezni a dolgok minősége, milyensége után. Éppúgy, mint ahogy a terv, *bulé*, is a dobásra, lövésre (*bolé*) céloz, és a *buleszthai*, valamint *buleueszthai* valamire való törekvést jelent. Mindezekben a szavakban, ame-

lyek a *doxa*-hoz tartoznak, a dobásnak, a lövésnek a képe van, ugyanúgy, ahogy ellentétben az *abulia*-ban, a tanácstalanságban is az *atükhia, ügyetlenség* van benne, minthogy az ember nem *találta* (*tünkhanó*) és nem érte el a célt, ami után dobott, amit tervezett és akart.

HERMOGENÉSZ

d Úgy látom, Szókratész, most már tömegesen intézed el a szavakat.

SZÓKRATÉSZ

Isten segítségével már a vége felé járunk. De még az *ananké*-t (kényszer) és a *hekuszion*-t (önként) akarom elintézni, mert ezek is ide tartoznak. A *hekuszion* (önként) azt jelöli, ami enged, nem fordul ellene, hanem, mint mondom, enged a mozgásnak (*eikon tó ionti*) és a terv szerint történik. A kényszerű (*anankaion*) és ellenszegülő az, ami az akarat ellenére van, a tudatlanságra
e és tévedésre vonatkozik; összehasonlítható a *szoroson keresztül való* (*kata ta anké*) menéssel, mivel ez rosszul járható, nehéz és keskeny lévén, akadályozza a járást. Innen, a szoroson járásról nevezték a kényszerűt *anankaion*-nak. De amíg jelen van az erő, ne bocsássuk el, és te se engedj, hanem kérdezz.

XXXIII. HERMOGENÉSZ

421 a Akkor hát a legnagyobb és legszebb fogalmakat kérdezem, az igazságot (*alétheia*), a hazugságot (*pszeudosz*), a létezőt (*on*) és azt, amiről éppen beszélünk, a nevet (*onoma*), honnan van ezeknek a nevük?

SZÓKRATÉSZ

Ismered azt a szót, hogy *maieszthai,* kutatni?

HERMOGENÉSZ

Hogyne, annyit jelent, mint *zétein*, keresni.

SZÓKRATÉSZ

Nos hát, úgy látszik, az *onoma*, név, egy egész mondatból összesűrített szó, ami azt jelenti, hogy ez a létező, amire a kutatás irányul. Még könnyebben felismerheted ezt az *onomaszton* kifejezésből, mert ez világosan megmondja, hogy ez az a *létező, amié a kutatás* (*on hu masz-*
b *ma*). Ami pedig az *alétheia*-t (igazság) illeti, ez is összevont szó, mint a többiek. Valószínűleg a létezőnek isteni mozgását nevezik *alétheia*-nak, mert ez *alé theia, isteni bolyongás*. A hazugság (*pszeudosz*) meg ellentéte a mozgásnak. Ez is megrója azt, ami visszatart és nyugalomra kényszerít, és az *alvóval* (*katheudon*) hasonlítja össze; persze az eléje tett *pszi* elrejti a név értelmét. A létező (*on*) és a lényeg (*uszia*) megegyezik az igazsággal, csak az *i*-t vesztette el, mert azt jelenti, hogy mozgó, menő:
c *ion;* a nem létező (*uk on*) viszont nem mozgó, nem menő, mint egyesek mondják is (*uki on = uk ion*).

HERMOGENÉSZ

Hát ezeket a szavakat derekasan megmagyaráztad, Szókratész. De ha most aztán valaki megkérdezné tőled az ilyen neveknek a jelentését, mint *ion* (mozgó), *rheon* (áramló) és *dun* (akadályozó) . . .

SZÓKRATÉSZ

Mit válaszolnánk neki? – azt akarod, ugye, kérdezni?

HERMOGENÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Egy módot már az előbb is találtunk, és ezt valószínűnek tartottuk.

HERMOGENÉSZ

Melyiket?

SZÓKRATÉSZ

Azt, hogy amit nem tudunk megmagyarázni, azt idegen szónak tartjuk. Lehet, hogy tényleg ilyen is van közöttd tük, de lehet az is, hogy ezeket az ősi neveket ódonságuk miatt nem lehet értelmezni. Mivel ugyanis a neveket összevissza forgatják, nem csoda, ha a régi kiejtés a mai barbár kiejtéstől semmiben sem különbözik.

HERMOGENÉSZ

Nem lehetetlen, amit mondasz.

SZÓKRATÉSZ

Bizony, ez valószínű. De mégis, azt hiszem, ebben a küzdelemben a magyarázkodással, kibeszéléssel nem megyünk semmire; neki kell látnunk a vizsgálódásnak.e De fontoljuk csak meg, ha valaki a nevek jelentését kérdezi, aztán meg a jelentés jelentését, és így szakadatlanul tovább és tovább, vajon nem elkerülhetetlen-e akkor, hogy az ember a végén adós marad a felelettel?

422 a HERMOGENÉSZ

De bizony.

SZÓKRATÉSZ

És mikor szabad a felelettel adósnak maradni? Hát nem akkor, amikor azokhoz a szavakhoz érkeztünk, amelyek mintegy elemei a beszédnek és a neveknek? Mert ha így

áll a dolog, akkor ezek már nem lehetnek más neveknek az összetételei. Mint ahogy az előbb az *agathon*-ról megállapítottuk, hogy ez az *agaszton* és *thoon* összetétele. A *thoon*-ról aztán megállapíthatjuk, hogy más szavak-
b ból, és ezek ismét másokból vannak összetéve. Mikor aztán eljutunk ahhoz a névhez, ami már nem más nevek összetétele, joggal mondhatjuk, hogy az alapszónál, az elemnél vagyunk, és az ilyent aztán már nem vezethetjük le más névből.

HERMOGENÉSZ

Véleményem szerint igazad van.

SZÓKRATÉSZ

No és hát azok a szavak, amiket az imént kérdeztél, nem alapszavak talán? És kell vajon még ezeknek az értelmét tovább kutatni?

HERMOGENÉSZ

Nem, ezeket már nem kell.

SZÓKRATÉSZ

c Úgy látszik, ezek már alapszavak. Legalábbis a többieket mind erre vezethetjük vissza. Ha pedig ez így van, amint én is gondolom, figyelj, nem beszélek-e butaságot, ha az alapszavak jelentését a következőképpen magyarázom.

HERMOGENÉSZ

Mondd csak, amennyire tudok, segítek a kutatásban.

XXXIV. SZÓKRATÉSZ

Azt hiszem, neked is az a véleményed, hogy minden névnek, akár alapszó, akár levezetett szó, egy és ugyanaz

a helyessége, és egyik sem különbözik a másiktól, amennyiben név.

HERMOGENÉSZ

Én is így gondolom.

SZÓKRATÉSZ

Viszont azokban az esetekben, amelyeket átvettünk, a
d nevek helyessége, valódisága abból állt, hogy mindegyik a dolgok lényegét juttatta kifejezésre.

HERMOGENÉSZ

Természetesen.

SZÓKRATÉSZ

Ez a tulajdonságuk meg kell hogy legyen az alapszavaknak is, ha ezek is nevek.

HERMOGENÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

És mégis, a levezetett nevek erre csak az alapszavak segítségével voltak képesek.

HERMOGENÉSZ

Igaz.

SZÓKRATÉSZ

e No és hát akkor az alapszavak, amelyek másra már nem vezethetők vissza, vajon hogy fogják kifejezésre juttatni a dolgokat, ha már egyszer ezek is nevek? Felelj a következőre. Ha nem lenne hangunk és nyelvünk, és a dolgokat közölni akarnánk egymással, akkor vajon nem úgy

kísérelnénk-e meg a jeladást, mint most a némák, kézzel-lábbal és az egész testtel?

HERMOGENÉSZ

Hiszen másképp nem is tudnánk, Szókratész!

423 a SZÓKRATÉSZ

Úgy gondolom például, ha azt akarnánk jelezni, hogy *fönt* és *könnyű*, akkor kezünket az ég felé emelnénk, valamiképpen utánozva a dolog természetét; ha meg azt akarnánk kifejezni, hogy *lent* és *nehéz*, akkor a földhöz közelítenénk kezünket. Ha pedig egy futó lóról vagy valami más állatról akarnánk jelt adni, akkor a lehetőség szerint ezt utánoznánk testünkkel és alakunkkal.

HERMOGENÉSZ

Kétségtelenül így kell lennie, ahogy mondod, Szókratész!

b SZÓKRATÉSZ

Mert ez lenne véleményem szerint a jel, ha a test utánozná azt, amit ki akar fejezni.

HERMOGENÉSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Minthogy azonban hanggal, nyelvvel és szájjal akarjuk kifejezni a dolgokat, vajon nem úgy készítünk-e ezekkel az eszközökkel jelet mindenikről, hogy utánozzuk őket?

HERMOGENÉSZ

Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

A név tehát eszerint hanggal való utánzása annak, amit utánoz és ezáltal megnevez az ember.

HERMOGENÉSZ

Én is azt hiszem.

SZÓKRATÉSZ

De istenemre, azt hiszem, mégsem jó ez a magyarázat!

c HERMOGENÉSZ

Ugyan miért?

SZÓKRATÉSZ

Mert ennek értelmében kénytelenek lennénk például azt mondani, hogy azok, akik a birkát vagy a kakast utánozzák, nevet adnak azáltal, hogy utánoznak.

HERMOGENÉSZ

Tényleg, igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Azt hiszed hát, hogy helyes volt a meghatározás?

HERMOGENÉSZ

Nem, nem volt helyes. De hát miféle utánzás akkor a név?

SZÓKRATÉSZ

Hát először is, úgy gondolom, nem olyan, mint a muzsi-
d ka utánzása, ámbár ez is hanggal utánoz. Aztán meg akkor sem nevet adunk, ha azt utánozzuk, amit a muzsika. Körülbelül így gondolom: van a dolgoknak hangja, mindnek van alakja, sőt némelyiknek színe is.

HERMOGENÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Nos hát, ha ilyen dolgokat utánozunk, akkor az természetesen még nem lesz névadás. Mert az ilyesmi zeneművészet vagy festészet. Vagy nem?

HERMOGENÉSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

No és a következőt hogy gondolod? Vajon nincs-e min-
e den dolognak lényege is (*uszia*), éppúgy, ahogy színe és tulajdonságai vannak? Sőt nincs-e a színnek magának is lényege, meg a hangnak meg mindennek, amiről elmondhatjuk, hogy van, létezik?

HERMOGENÉSZ

Szerintem feltétlenül van.

SZÓKRATÉSZ

No és hát ha valaki éppen ezt, magát a lényeget utánozni tudja, hát nem juttatja-e ezáltal kifejezésre azt, hogy mi ez a tárgy?

424 a HERMOGENÉSZ

Dehogyisnem.

SZÓKRATÉSZ

És minek neveznéd ezt a tevékenységet? Ha az előbbi zeneművészet, illetve festészet, akkor mi ez?

HERMOGENÉSZ

Szerintem épp ez az, amit már régen keresünk, Szókratész, az elnevezés művészete.

SZÓKRATÉSZ

Ha ez igaz, akkor most meg kell vizsgálnunk azokat a neveket, amelyeket kérdeztél, a *rhoé*-t, az *ienai*-t és a
b *szkheszisz*-t, megragadják-e betűkkel és szótagokkal a dolgokat, és utánozzák-e lényegüket vagy sem.

HERMOGENÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

De hát lássuk csak, vajon csak ezek az alapszavak, vagy vannak még mások is?

HERMOGENÉSZ

Azt hiszem, van még több ilyen.

SZÓKRATÉSZ

Valószínű. De miképpen határozhatnánk meg, hogy mi szerint utánoz az utánzó? Minthogy a lényeg utánzása
c szótagokkal és betűkkel történik, leghelyesebb lesz talán előbb a betűket beosztani, éppúgy, mint azok, akik a ritmikával tesznek kísérletet, előbb meghatározzák a hangok és szótagok értékét, és csak azután látnak a ritmushoz, előbb nem.

HERMOGENÉSZ

Helyes.

XXXV. SZÓKRATÉSZ

Nekünk is így kell hát először a magánhangzókat kivá-

lasztanunk, azután a többi betűből a némákat és zöngétleneket – mert így nevezik ezeket a szakértők. Azután
d azokat, amelyek nem magánhangzók ugyan, de nem is zöngétlenek, majd pedig a magánhangzók különböző osztályait. Amikor azután ezeket mind szétválasztottuk, akkor a megnevezendő dolgokat magukat kell elővennünk, hogy vannak-e itt is ilyen osztályok, amelyekre ezek visszavezethetők, mint a hangoknál. Ha ezt mind szépen megvizsgáltuk, akkor tudnunk kell, hogy a hasonlóság alapján ezt a kettőt* összekapcsolhatjuk-e egymással. Mert lehet, hogy egy dologhoz csak egy hang szükséges, vagy többnek a keveréke. Amint a festők is
e a hasonlóság kedvéért néha csak a bíborszínt vagy valami más színt vesznek, néha meg több színt kevernek össze, mint például amikor a hús színét vagy valami ilyesmit festenek. Úgy gondolom ugyanis, hogy minden festmény a maga színét kívánja. Így fogjuk mi is a
425 a hangokat a dolgokra alkalmazni, egyet egyre, vagy ha szükséges, többet is; így képezzük azt, amit szótagnak neveznek, és a szótagokat összerakva a neveket és a cselekvést jelentő szavakat. A nevekből és szavakból pedig valami nagy és szép egészet állítunk össze, amiképpen tudniillik amott a festészetben a képet, úgy itt a mondatot az elnevezés vagy beszéd művészetében, vagy akárminek is hívják. Jobban mondva nem mi csináljuk ezt, csak a beszéd heve ragadott el, hanem a
b régiek fűzték így egybe a szavakat, ahogy most egybe vannak fűzve. Nekünk pedig úgy kell szétválasztanunk, ha szakszerűen akarjuk vizsgálni őket, hogy kitűnjék, vajon az alapszavakban és a belőlük levezetettekben van-e rendszer vagy sem. Csak úgy összevissza fűzni őket hiábavaló és rendszertelen lenne, kedves Hermogenész.

HERMOGENÉSZ

Bizony istenemre, Szókratész!

XXXVI. SZÓKRATÉSZ

No és hát bízol-e magadban, hogy szét tudod őket így választani? Mert én nem!

HERMOGENÉSZ

Én aztán igazán messze vagyok attól!

SZÓKRATÉSZ

Hagyjuk akkor hát ezt, vagy akarod, hogy mégis kísérletet tegyünk úgy, ahogy tudunk, még ha alig is leszünk képesek betekintést nyerni valamennyire, és bocsássuk előre, amiképpen az imént az istenekkel kapcsolatban is megtettük, hogy mi az igazságból semmit sem tudunk, csak az emberek rájuk vonatkozó véleményét vizsgáljuk; bocsássuk így most is előre, hogy ha akár mi, akár másvalaki ezt a felosztást úgy csinálta volna, ahogy kell, akkor ez igaz is lenne, most azonban mi úgy csináljuk, ahogy éppen tudjuk? Jó lesz ez így, vagy mit gondolsz?

HERMOGENÉSZ

Szerintem ez így nagyon jó lesz.

SZÓKRATÉSZ

Azt hiszem, Hermogenész, nevetséges lesz, ha kiderül, hogy a betűk és a szótagok a dolgokat utánozzák, no de hát rajta. Mert ennél jobb módszerünk nincs az alapszavak jelentésének levezetésére, ha nem akarod, hogy mi is úgy tegyünk, mint a tragédiaköltők, akik zavarukban a deus ex machinához folyamodnak; így persze mi is azt mondhatnánk, hogy az alapszavak helyesek, valódiak, mert az istenek csinálták őket. Hát meggyőző magyará-

zat lenne ez számunkra? Vagy talán az, hogy a barbároktól vettük át ezeket, és a barbárok nálunk régebbek? Vagy hogy régiségük miatt ezeket már éppúgy nem
426 a lehet megfejteni, mint az idegen szavakat? Mindezek nagyon szép kibúvók lennének annak, aki nem akar számot adni az alapszavak helyességéről. Ámbár akármilyen mentséget hoz is fel az, aki az alapszavak jelentését nem ismeri, lehetetlen a levezetett szavakat megmagyarázni, ha az ember amazokat nem tudja, amelyekből ezeket le kell vezetni. Nyilvánvaló, hogy aki szakértőnek
b tartja magát ebben a kérdésben, annak éppen az alapszavakat kell a legtisztábban és legvilágosabban értenie, ha meg nem, akkor tudnia kell, hogy mindaz, amit a többiről mond, fecsegés. Vagy nem így gondolod?

HERMOGENÉSZ

Pontosan így, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Az én észrevételeim az alapszavakról nagyon faragatlanok és nevetségesek. De ha akarod, elmondom, és ha aztán te tudsz valami jobbat, mondd el te is.

HERMOGENÉSZ

Megteszem, Szókratész, csak beszélj nyugodtan.

c XXXVII. SZÓKRATÉSZ

Mindenekelőtt az *r* úgy tűnik föl nekem, mint minden mozgás eszköze, amiről pedig még nem mondtuk meg, hogy miért *kinészisz* a neve; nyilván azért, mert ez *menés: ieszisz,* régen ugyanis az *e*-t használtuk az *é* helyett. A töve: *kiein,* idegen szó, azt jelenti, hogy *ienai,* menni. Ha a régi nevét akarnánk mai formában mondani, helyesen *ieszisz* lenne, de ehelyett ma az idegen *kiein* szóból

é-re változtatással és az *n* közbeszúrásával *kinészisz*-t
d mondunk, bár *kieinészisz*-t kellene. A *sztaszisz,* megállás a menés (*ieszisz*) tagadása (*aieszisz*); a szép kiejtés miatt lett: *sztaszisz*. Az *r*-t hát, mint mondom, a névadó nagyon jó eszköznek találta a mozgás utánzására, és nagyon sokszor használta is erre; először is a *rhein* és *rhoé* szavakban (folyni, folyás), ezekkel utánozta a moz-
e gást, majd a reszketés, rohanás szavakban, valamint az olyan kifejezésekben, mint rázni, törni, morzsolni, dörzsölni, forgatni, mindezekben benne van az *r*. Valószínűleg észrevette, hogy ennél a hangnál marad legkevésbé nyugalmi állapotban és mozog leginkább a nyelv, ezért használja ezekben a szavakban. Az *i*-t viszont min-
427 a den finomra alkalmazza, mert ez tud áthatolni a legjobban mindenen. Ezért az *ienai* és *ieszthai* szavak (menni, haladni) az *i*-vel utánoznak, míg a phi, pszi, szigma, zéta, mivel erős fúvással ejtik, a hozzájuk hasonló dolgokat utánozzák, mint *pszükhron* (fagyos), *zeon* (forró) vagy *szeieszthai* és *szeiszmosz* (rázni, rázás). Ha meg a névadó valami levegőszerűt (*phüszódesz*) utánoz, akkor nagyrészt éppen ilyen betűket (hangokat) alkalmaz. Mivel pedig a *d*-nél és *t*-nél a nyelvet összeszorítjuk és
b odanyomjuk, alkalmasnak találta ezt a *deszmosz, bilincs* és *sztaszisz, megállás* utánzására. És mert az *l*-nél a nyelv siklik, erről a siklásról vette az olyan szavakat, mint: *leia, oliszthanein, liparon kollódesz* (sima, siklik, olajos, enyves). Az *l* siklását a *g* befolyásolja; innen vannak az olyan szavak, mint *gliszkhron, glükü, gloiódesz*
c (tapadó, édes, ragadó). Az *n* befelé képzett hang, és innen van az *endon* (bent) meg az *entosz* (benn); a hang utánozza a megnevezettet. Az *a* a *nagyba* (*megaló*) került, az *é* pedig a *szélesbe* (*mékosz,* tulajdonképpen hosszúság), mert ezek a hangok nagyok. Mivel a *gongülon* (gömbölyű) szóhoz leginkább az *o*-ra volt szüksége, ezt

a hangot keverte a névbe. Nyilván a többi esetben is így járt el a névadó, hogy tudniillik betűkből és szótagokból alkot minden egyes dolog számára egy jelet, azaz nevet, azután ezekből az elemekből ugyanígy utánozva állítja
d össze a többit. Ebből áll szerintem, Hermogenész, a nevek helyessége, valódisága, feltéve, hogy Kratülosz nem mond valami mást.

XXXVIII. HERMOGENÉSZ

Bizony, Szókratész, Kratülosz engem már sokszor nehéz feladat elé állított, amint már az előbb is mondtam, a nevek helyességére vonatkozó állításával azáltal, hogy nem beszélt világosan, úgyhogy nem tudtam megítélni,
e akarva vagy nem akarva beszél-e mindig ilyen homályosan. Most hát, mondd, meg, Kratülosz, Szókratész előtt, tetszik-e neked Szókratész magyarázata a nevekről, vagy tudsz-e ennél jobbat? Ha tudsz, mondd el, hogy vagy tanulj Szókratésztól, vagy pedig győzz meg mindkettőnket.

KRATULOSZ

Hát mit gondolsz, Hermogenész, olyan könnyű az, akármit is tanulni vagy tanítani, hogy erről a nagy vagy talán legeslegnagyobb dologról ne is beszéljek?

428 a HERMOGENESZ

Nem, biz' isten, azt nem gondolom. De azt hiszem, igaza van Hésziodosznak,* még ha valaki keveset tesz is a kevéshez, azzal is előbbre jutunk. Ha tehát csak egy kevéssel is tudsz hozzájárulni, ne röstelld, hanem tégy jót Szókratésszal meg velem, hiszen ezzel tartozol is.

SZÓKRATÉSZ

Én magam sem akarok körömszakadtáig kitartani amel-

lett, amit mondtam, Kratülosz. Csak szerény nézetemet
b adtam elő Hermogenésszel való vizsgálódásaink során. Úgyhogy, ami azt illeti, csak bátran mondd el, ha valami jobbat tudsz, én biztosan elfogadom. Nem is csodálnám, ha te valami jobbat tudnál. Hiszen te bizonyára átvizsgáltad ezt a kérdést és másoktól is tanultál. Ha tehát valami szebbet tudsz, akkor engem is számíts a nevek helyességéről vallott nézeted tanítványai közé.

KRATULOSZ

Bizony, Szókratész, amint te is mondod, foglalkoztatott
c engem ez a kérdés, és talán tanítványommá tehetnélek. De félek, hogy fordítva lesz. Mert isten tudja, valahogy azt kell mondjam neked, amit Akhilleusz mondott az Iliaszban Aiasznak:

> Isteni sarj, Aiász, Telamón fia, nép fejedelme,
> lelkem lelke szerint szóltál, úgy látom, egészen.

Nekem is, Szókratész, mintha csak a lelkemből mondtad volna azt a kinyilatkoztatást, akár Euthüphrón ihletett meg, akár egy más múzsa, aki már benned rejtőzik.

d SZÓKRATÉSZ

Kedves Kratülosz, én már régen csodálkozom ezen az állítólagos bölcsességemen, és bizalmatlan vagyok vele szemben. Jó lesz hát újra megvizsgálnunk, mit is mondtam. Mert a legrosszabb az, ha az ember magamagát vezeti félre. Hogy is ne lenne az bosszantó, ha a félrevezető egy percre sem távozik tőlünk, hanem mindig velünk van. Épp ezért szükséges, hogy az ember gyakran átvizsgálja előbbi nézeteit, és a költő szavai szerint úgy
e tegyen, hogy előre is néz meg hátra is. Most is, lássuk csak, mit mondtunk. Azt állítottuk, hogy a nevek he-

lyessége abból áll, hogy kifejezésre juttatja a megnevezett dolgot. Vajon helyes ez?

KRATÜLOSZ
Szerintem nagyon is helyes, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ
A név tehát a közlés kedvéért van?

KRATULOSZ
Igen.

SZÓKRATÉSZ
Ugye ez is mesterség *(tekhné)*, és vannak mesterei?

KRATULOSZ
Úgy van.

SZÓKRATÉSZ
Kik ezek a mesterek?

429 a KRATULOSZ
Azok, akiket te az előbb névadóknak, törvényalkotóknak neveztél.

SZÓKRATESZ
És vajon hát ez a mesterség is ugyanúgy megvan az emberek között, mint a többi, vagy nem? A következőképpen gondolom: festők, ugye, vannak jobbak is meg rosszabbak is?

KRATULOSZ
Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

A jobbak, ugye, jobb képet festenek, a rosszabbak meg rosszabbat és a jobb építészek jobb házat építenek, a rosszabbak meg rosszabbat?

KRATULOSZ

Igaz.

b SZÓKRATÉSZ

És hát akkor a törvényalkotók, azaz a névadók is jobb vagy rosszabb munkát végeznek, aszerint, hogy jobbak-e vagy rosszabbak?

KRATULOSZ

Azt már nem hiszem.

SZÓKRATÉSZ

Véleményed szerint hát nincsenek jobb vagy rosszabb törvények?

KRATÜLOSZ

Nem, nincsenek.

SZÓKRATÉSZ

Így aztán valószínűleg azt sem hiszed, hogy az egyik név jobb, a másik meg rosszabb?

KRATULOSZ

Nem, azt sem hiszem.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát, ugye, minden név helyes?

KRATULOSZ

Úgy van, legalábbis amennyiben névnek nevezhető.

SZÓKRATÉSZ

c No és akkor most példának okáért azt gondoljuk-e, hogy ennek a Hermogenésznek a *Hermogenész* nem neve, mivelhogy ő nem Hermész fia, vagy inkább azt, hogy ez neve ugyan, de nem helyes a név?

KRATULOSZ

Szerintem, Szókratész, ez nem az ő neve, csak *úgy látszik, mintha* az *ő* neve volna. Valójában ez valaki másnak a neve, akinek tudniillik a természete ebben a névben jut kifejezésre.

SZÓKRATÉSZ

Hát akkor vajon nem is mond hamisat az, aki őt Hermogenésznek mondja? Mert hiszen ez sem lehetséges, hogy tudniillik őt Hermogenésznek mondják, ha ő nem az.

KRATULOSZ

Hogy mondod?

SZÓKRATÉSZ

Vajon hát az-e a te tételed, hogy hamisat egyáltalán nem
d is lehet mondani? Mert sokan vannak és voltak, akik ezt állítják, kedves Kratülosz, ma is meg régebben is.

KRATULOSZ

Hát hogy is volna lehetséges, Szókratész, hogy valaki, aki mond valamit, ne azt mondja, ami van? Vagy hát nem abból áll-e a hamis beszéd, hogy az ember azt mondja, ami nincs?

SZOKRATESZ

Ez egy kicsit magas az én oreg eszemnek, barátom! Inkább arra felelj, úgy gondolod talán, hogy az ember
e nem állíthat ugyan hamisat, de mondhat?

KRATULOSZ

Azt hiszem, nem is mondhat.

SZÓKRATESZ

Hát hamisan beszélni, megszólítani se lehet? Ha például valaki idegenben találkoznék veled, megfogná kezed, és így szólna: „Üdvöz légy, athéni barátom, Szmikrión fia, Hermogenész!", akkor ez nem téged szólítana meg, nem hozzád beszélne vagy szólna, hanem Hermogenészhez? Vagy talán senkihez se?

KRATULOSZ

Szerintem ezt, Szókratész, hiábavalóan zengedeznék.

SZOKRATÉSZ

Rendben van, nekem így is jó. De hát vajon igazat
430 a zengedezne vagy hamisat? Vagy részben igazat, részben meg hamisat? Mert nekem az is elég lenne.

KRATULOSZ

Szerintem az ilyen csak hangot ad, és hiábavaló mozgást végez, mintha valaki ércet kongatna.

XXXIX. SZÓKRATESZ

No jó! Talán valahogy majd mégiscsak kiegyezünk, Kratulosz. Hát szerinted, ugye, mégiscsak más a név, és más az, aminek ez a neve?

KRATÜLOSZ
Persze.

SZÓKRATÉSZ
Abban is egyetértesz, hogy a név a dolgoknak utánzata?

b KRATULOSZ
Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ
Hát a festmények valahogy másképpen nem utánzatai a dolgoknak?

KRATULOSZ
De igen.

SZÓKRATÉSZ
Nohát akkor! Lehet ugyanis, hogy csak én nem értem, mit akarsz mondani, de neked nagyon is igazad van. Lehetséges-e ezt a kétfajta utánzást, a festményeket és a neveket, a dolgok között szétosztani és rájuk vonatkoztatni vagy sem?

c KRATULOSZ
Lehetséges.

SZÓKRATÉSZ
Akkor hát először is a következőt gondold meg. Összefüggésbe hozhatná-e valaki a férfi képét a férfival, az asszonyét pedig az asszonnyal és így tovább?

KRATULOSZ
Természetesen.

SZÓKRATÉSZ

És hát, ugye, fordítva is lehetséges, hogy tudniillik a férfi képét az asszonyra, az asszonyét pedig a férfira vonatkoztatja?

KRATULOSZ

Ez is lehetséges.

SZÓKRATÉSZ

No és mind a két felosztás, vonatkoztatás helyes-e, vagy csak az egyik?

KRATULOSZ

Csak az egyik.

SZÓKRATÉSZ

Úgy gondolom, az, amelyik mindegyikkel a hozzáillőt és hasonlót hozza összefüggésbe.

d KRATULOSZ

Ez az én véleményem is.

SZÓKRATÉSZ

Hogy tehát ne küzdjünk egymással vitánkban, te meg én, jó barát létünkre, íme, hallgasd meg véleményemet. Az ilyen felosztást nevezem én mind a kétféle utánzatnál, mind a képeknél, mind pedig a neveknél, helyesnek, sőt a neveknél helyesnek és igaznak, a másik fajtát pedig, amikor nem hasonlókat hozunk összefüggésbe egymással, helytelennek, és ha nevekről van szó, hamisnak is.

KRATULOSZ

e Igen ám, Szókratész, csakhogy a képeknél lehetséges a

helytelen felosztás, de a neveknél nem, mert ott szükségszerűen mindig helyes.

SZÓKRATÉSZ

Hogy mondod? Hát miben különbözik ez amattól? Hát nem lehet vajon odalépni egy férfihoz, és azt mondani neki: „Ez a te képed", és mutatni neki, ha úgy tetszik, a saját képét, ha meg úgy tetszik, az asszonyét? A mutatáson azt értem, hogy az ember a szeme elé tartja, nézze meg.

KRATÜLOSZ

Dehogyisnem lehet.

SZÓKRATÉSZ

No és hát akkor nem lehet-e odamenni hozzá, és azt mondani: „Ez a te neved?" Hiszen a név éppúgy után-
431 a zat, mint a kép. Így gondolom ugyanis: nem lehet-e azt mondani egy férfinak: „Ez a te neved", és erre megmutatni neki, azaz odamondani, hogy hallja, ha úgy tetszik, a saját utánzatát, *férfi*, vagy ha úgy tetszik, a női nem utánzatát, *asszony*? Nem gondolod, hogy ez lehetséges, és néha meg is történik?

KRATÜLOSZ

Engedek és igazat adok neked, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Jól teszed, barátom, ha így áll a dolog. Nem is érdemes
b most erről erőnek erejével vitatkoznunk. Ha tehát itt a neveknél is lehetséges ez a felosztás, akkor az egyiket igaz beszédnek, a másikat meg hamisnak mondjuk. Ha meg ez így van, és lehetséges a neveket helytelenül kiosztani és nem a megilletőt adni minden dolognak,

hanem néha olyat is, ami nem illik hozzá, akkor így kell hogy legyen ez a szavakkal is. Ha meg ezt meg lehet
c csinálni a nevekkel és szavakkal, akkor így van ez a mondatokkal is. Mert a mondatok szerintem a szavak összetételei, vagy hogy gondolod, Kratülosz?

KRATULOSZ

Így. Véleményem szerint igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Ha pedig az alapszavakat rajzokkal hasonlítjuk össze, akkor, ugye, lehet ugyanúgy, mint a festménynél, hogy tudniillik vagy beleviszünk minden színt és formát, vagy nem mindent, hanem egyes dolgokat elhagyunk, másokat meg hozzáteszünk, többet vagy kevesebbet? Vagy nem?

KRATULOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

No és hát nem az csinál-e szép képet és rajzot, aki
d mindent beletesz, az viszont, aki hozzátesz vagy elvesz belőle, képet csinál ugyan, de rosszat?

KRATULOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

No és az, aki a dolgok lényegét szótagokkal és betűkkel utánozza? Hát nem ugyanúgy, ha minden hozzáillőt beletesz, szép lesz a kép, azaz ebben az esetben a név, ha meg egy keveset elhagy vagy hozzátesz helyenként,

akkor kép lesz ugyan, de nem szép? Úgyhogy a szavak egy része jó lesz, más része meg rossz lesz.

KRATULOSZ

Lehet.

SZÓKRATÉSZ

De akkor, ugye, van a neveknek jó mestere is meg rossz is?

KRATULOSZ

Van.

SZÓKRATÉSZ

És ennek a mesternek nem *nomothetész* (törvényalkotó, névalkotó) a neve?

KRATULOSZ

De igen.

e SZÓKRATÉSZ

De hát akkor, istenuccse, van itt is, mint a többi mesterségben, jó törvényalkotó meg rossz is, ha már egyszer az előzményekben megegyeztünk.

KRATULOSZ

Igen, Szókratész, de látod, amikor ezeket a betűket, az
432 a *a*-t és a *b*-t és mindeniket az írás szabályai szerint belevisszük a nevekbe, ha aztán elhagyunk, hozzáteszünk vagy megváltoztatunk valamit, akkor, igaz, szót írtunk le, de nem helyesen, sőt valójában nem is az a szó ez már, hanem valami egészen más, ha ilyen változtatás történt.

SZÓKRATÉSZ

Vigyázz, Kratülosz, hogy rosszul ne vezessük vizsgálódásainkat.

KRATÜLOSZ

Hogyhogy?

SZÓKRATÉSZ

Mindarra, ami szükségszerűleg egy bizonyos számból áll, vagy különben nem is létezik, érvényes az, amit
b mondasz. Például a *tíz*, vagy ha akarod, bármely más szám, ha ebből elveszel vagy hozzáteszel, rögtön más lesz. De nem ebből áll a minőségnek és általában a képnek a helyessége: sőt, ellenkezőleg, nem is szabad teljes egészében és nem minden tekintetben pontosan olyannak lennie, mint az, amihez hasonlít, ha azt akarjuk, hogy kép legyen. Mert nézd csak, mire gondolok. Itt van például két dolog: Kratülosz meg Kratülosz képe; ha most egy isten nemcsak alakodat és színedet
c képezné le, mint a festők, hanem azt is, ami belül van, pontosan olyanná tenné, mint a tied, azonkívül lágyságát és melegségét pontosan olyanná tenné, sőt mozgást, lelket és gondolkozást is tenne belé, egyszóval mindazt, ami neked megvan, másodpéldányban melléd állítaná: hát akkor vajon ez a kettő most Kratülosz és Kratülosz képe lenne-e, vagy két Kratülosz?

KRATULOSZ

Szerintem bizony két Kratülosz.

XL. SZÓKRATÉSZ

Látod hát, kedvesem, hogy másban kell keresnünk a kép
d helyességét, és másban az említettekét, és nem kell mereven ragaszkodnunk ahhoz, hogy az már nem kép,

amiből hiányzik valami, vagy amiben több van. Vagy nem látod, mennyi mi minden hiányzik a képen abból, aminek képe?

KRATÜLOSZ

Dehogyisnem.

SZÓKRATÉSZ

Bizony, Kratülosz, nevetséges helyzetbe is kerülnének a dolgok a nevek által, ha a nevek mindenben hasonlítanának hozzájuk. Hiszen akkor minden duplán lenne, és senki se tudná megmondani, melyik az egyik és melyik a másik, melyik a dolog és melyik a név.

KRATÜLOSZ

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

e Nyugodj bele hát bízvást, barátom, hogy a nevek részint jók, részint meg rosszak, és ne ragaszkodj ahhoz, hogy minden betű meglegyen bennük, hogy pontosan olyanok legyenek, mint azok, amikre vonatkoznak, hanem engedd, hogy lényegtelen betű is belekerülhessen. És ha ezt a betűnek megengeded, akkor hagyd meg a szónak is a mondatban; ha meg a szónak lehet a mondatban, akkor hagyd a mondatnak is a beszédben, hogy a tárgyra
433 a nem tartozó dolgok is legyenek benne. A fontos csak az, hogy benne legyen a dolog lényege, amiről szó van, éppúgy, mint a betűk nevében benne van, ha még emlékszel arra, amiről Hermogenésszel beszélgettünk.

KRATÜLOSZ

Persze hogy emlékszem.

SZÓKRATÉSZ

No jól van. Mert ha ez benne van, még ha nem is tartalmaz minden megfelelő hangot a szó, a tárgyat fogja kimondani, mégpedig jól, ha minden, és rosszul, ha kevés van benne. Azt azonban mindenesetre ismerjük el, hogy ez beszéd, nehogy mi is büntetést érdemeljünk, mint azok, akik Aiginában éjszaka az utcán járnak, és
b nehogy úgy tűnjék fel az igazságnak, hogy mi a kelleténél később érkezünk meg. Vagy ha ez nem tetszik, akkor keress más meghatározást a név helyességére, és ne egyezz bele abba, hogy a név a tárgynak szótagokból és betűkből alkotott jele. Mert ha mind a két előbbi állításodat fenn akarod tartani, ellentmondásba kell keveredned.

KRATÜLOSZ

Szerintem helyesen beszélsz, Szókratész, és elfogadom a gondolatmenetet.

SZÓKRATÉSZ

Minthogy ebben megegyezünk, lássuk a következőt. Azt állítjuk tehát: ahhoz, hogy a szó helyes legyen, meg kell lenniök benne a megfelelő betűknek.

KRATÜLOSZ

Igen.

c SZÓKRATÉSZ

A megfelelő betűk azok, amelyek hasonlítanak a dolgokhoz.

KRATÜLOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Ilyenek hát a helyesen képzett szavak. Ha pedig a szó nem jól készült, akkor nagyrészt talán mégis megfelelő és hasonló betűkből áll, ha tudniillik egyáltalán még képnek nevezhető, de van benne oda nem tartozó elem is, aminek következtében nem szép és nem is jól készült név. Vagy nem így mondjuk?

KRATÜLOSZ

Úgy látom, nem lehet ezen vitatkozni, Szókratész, ám-
d bár nekem sehogy se tetszik ez a kijelentés, hogy ez ugyan név, de mégsem helyes.

SZÓKRATÉSZ

Vajon az nem tetszik, hogy a név a tárgy jele?

KRATÜLOSZ

De igen, az tetszik.

SZÓKRATÉSZ

Vagy talán azt nem tartod helyesnek, hogy a nevek részint összetettek, részint pedig alapszavak?

KRATULOSZ

De igen, azt is helyesnek tartom.

SZÓKRATÉSZ

De hát ha az alapszavak jelei valaminek, tudsz-e jobb
e módot arra, hogy ezek tényleg jelek legyenek, mint azt, hogy az ember lehetőleg ahhoz a dologhoz hasonlókká alkotja őket, amit kifejezésre kell juttatniuk? Vagy jobban tetszik neked talán az, amit Hermogenész és sokan mások is állítanak, hogy a név megegyezés, konvenció dolga, és csak azoknak jelent valamit, akik ebben meg-

egyeztek és már előbb ismerték a dolgokat? Akkor persze a név helyessége csak konvenció. Az azonban mellékes, hogy az ember abban egyezik-e meg, ami most neve a dolgoknak, vagy az ellenkezőjében, úgyhogy, ami most kicsi, azt nagynak nevezi, a nagyot meg kicsinek. Hát melyik felfogás tetszik jobban neked?

434 a KRATÜLOSZ

Mindenesetre ésszerűbb az, hogy az ember hasonlósággal juttatja kifejezésre azt, amit jelezni akar és nem akármilyen tetszés szerinti eszközzel.

SZÓKRATÉSZ

Jól mondod. Ha pedig a név hasonló a tárgyhoz, akkor, ugye, azoknak a betűknek is hasonlóknak kell lenniök, amelyekből az ember az alapszavakat készíti? A következőképpen gondolom: tudna-e valaki, amint az imént mondtuk, valamely tárgyhoz hasonló festményt készíteb ni, ha nem lennének előre természettől fogva ahhoz hasonló színanyagok, amit a kép utánoz, és amely anyagokból a festmény készül? Vagy különben nem volna-e lehetetlen megoldani a feladatot?

KRATÜLOSZ

Lehetetlen volna.

SZÓKRATÉSZ

Nemde ugyanígy a nevek sem lennének hasonlóak semmihez, ha nem lennének már előzőleg olyan alkotórészek, amelyek hasonlóak ahhoz, amit a név utánoz, és amelyekből a név készül? És hát nem a betűk-e azok, amelyekből a neveket összerakjuk?

KRATÜLOSZ

De igen.

XLI. SZÓKRATÉSZ

c Most hát végy te is úgy részt a beszélgetésben, mint az előbb Hermogenész. Mondd, helyes-e az a megállapításunk, hogy az *r* mozgáshoz, áramláshoz, érdességhez hasonlít, vagy nem helyes?

KRATÜLOSZ

Szerintem helyes.

SZÓKRATÉSZ

Az *l* pedig a simához, lágyhoz és ahhoz, amit az előbb mondtunk.

KRATÜLOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Tudod-e, hogy amit mi *szklérotész*-nek *(érdességnek)* mondunk, ugyanazt Eretriában *szklérotér*-nek mondják?

KRATÜLOSZ

Tudom.

SZÓKRATÉSZ

Ugyanannak a dolognak felel meg hát a két betű, az *sz*
d és az *r*, és ugyanazt jelenti nekik a szó végén az *r*, amit nekünk az *sz*, vagy különböző dolgoknak felel meg és nem ugyanazt jelenti?

KRATÜLOSZ

Mindkettőnknek ugyanazt jelenti.

SZÓKRATÉSZ

Vajon annyiban jelenti ugyanazt, amennyiben hasonló a kettő, az *r* és az *sz*?

KRATÜLOSZ

Úgy van, amennyiben hasonló.

SZÓKRATÉSZ

És hát mennyiben hasonló a kettő?

KRATÜLOSZ

Annyiban, hogy mindkettő mozgást fejez ki.

e SZÓKRATÉSZ

No és az *l* a szó belsejében? Hát ez nem ellentéte éppen az érdességnek?

KRATÜLOSZ

Talán nem is helyes, hogy ez benne van, Szókratész: amiképpen a Hermogenésznek mondott példákban te is kivettél a szavakból meg beletettél betűket, és szerintem helyesen jártál el, talán úgy kellene itt is az *l* helyébe *r*-t tenni.

SZÓKRATÉSZ

Jól mondod. De hát ahogy most mondjuk, nem értjük-e meg egymást? Ha valaki *szklérotész*-t mond, nem érted akkor, vagy most se érted, ha én mondom?

KRATÜLOSZ

De igen, mert már megszoktam, kedvesem!

SZÓKRATÉSZ

No és ha szokást mondasz, azt hiszed, másról beszélsz, mint a megegyezésről? Vagy szerinted nem az-e a megszokás, hogy én azt mondom, amit gondolok, te pedig erről fölismered, hogy mit gondolok? Nem ezt érted megszokáson?

KRATÜLOSZ

De igen.

435 a SZÓKRATÉSZ

Vajon nem jelet kapsz-e tőlem, ha az én szavaimat megérted?

KRATÜLOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

És mégis ezt a jelet éppen az ellenkezőjéről veszem annak, mint amire gondolok, hiszen az *l*, amint mondod, ellentéte az érdességnek. Ha pedig ez így van, akkor mi más történt, mint hogy megegyeztél magaddal, és akkor a név helyessége megegyezés, konvenció. Hiszen a szokás és megegyezés alapján a hasonló és nem hasonló betűk egyaránt jeleznek, kifejeznek valamit. Ha
b meg a megszokás nem azonos a megegyezéssel, akkor nem lenne érvényes az az állítás sem, hogy hasonlóság a jel, hanem a megszokás lenne az, mert a megszokás hasonlóval is meg nem hasonlóval is kifejez. Mivel azonban ebben egyetértünk – mert hallgatásodat beleegyezésnek veszem –, kénytelenek vagyunk a megegyezésnek és szokásnak is helyet adni gondolatainknak beszéddel való kifejezésében. Mert ha a számokat veszed
c például, kedvesem, hát honnan vennél, honnan is vehet-

nél minden egyes számhoz hasonló szavakat, ha nem engednéd, hogy a megállapodás, beleegyezés dontse el a nevek helyességét? Nekem is tetszik ez a tétel, hogy a szavak a lehetőség szerint legyenek hasonlóak a dolgokhoz, de a valóságban, amint Hermogenész mondta, bizonytalan lehet ez a hasonlóság után való vonzódás, és föl kell vennunk ezt a súlyos terhet is a nevek helyességébe, valódiságába: a megegyezést, konvenciót. Akkor lesz a legtökéletesebb a név, ha minden vagy legalábbis
d minél tobb hasonló, azaz megfelelő elem van benne, az ellenkező esetben viszont tokéletlen. De arra felelj még nekem ezek után, mi szerepuk van a neveknek, és miben látjuk hasznukat?

XLII KRATUI OSZ

Véleményem szerint tanítanak, kozolnek, Szókratész. Ez nagyon egyszerű is, mert aki tudja a neveket, tudja a dolgokat is.

SZOKRATESZ

Talán a kovetkezőképpen gondolod, Kratulosz: ha valaki tudja, hogy milyen a nev – ez persze olyan, mint a
e dolog –, akkor tudni fogja a dolgot is, mivel ez hasonló a névhez; vagyis tehát csak egy *tekhné*-je (ismerete, tudománya) van mindazoknak a dolgoknak, amelyek hasonlóak egymáshoz. Azt hiszem, ebben az értelemben mondod, hogy aki tudja a neveket, az tudja a dolgokat is.

KRATULOSZ

Nagyon helyesen mondod.

SZOKRATESZ

Várj csak! Lássuk hát, miféle kozlési módja ez a dolgok-

nak, amelyről beszélsz? Van más is? És jobb ez, mint amaz, vagy ezen kívül nincs is más?

436 a KRATÜLOSZ

Én úgy gondolom, nincs más; ez az egyetlen és legjobb.

SZÓKRATÉSZ

Vajon hát ugyanez a dolgok feltalálása is, és aki a neveket feltalálta, az feltalálta azokat is, amikre a nevek vonatkoznak? Vagy az embernek másképpen kell kutatnia és találnia, de így kell tanulnia?

KRATÜLOSZ

Ugyanazokban a dolgokban feltétlenül ily módon kell kutatni és találni.

SZÓKRATÉSZ

b No, fontoljuk csak meg, Kratülosz: ha valaki kutatja a dolgokat, és a nevek után indul, azt vizsgálva, hogy milyenek ezek, hát nem veszed észre, hogy az ilyen nagyon könnyen tévedhet?

KRATÜLOSZ

Hogyan?

SZÓKRATÉSZ

Nyilvánvaló megállapításunk szerint, hogy az első névadó olyanra csinálta a neveket, amilyennek a dolgokat látta. Vagy nem?

KRATULOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

De ha ő nem helyesen látta a dolgokat, és ilyenre csinálta a neveket, mit gondolsz, mi lesz abból, ha utánamegyünk? Hát nem tévedés?

KRATÜLOSZ

De nem így van ám, Szókratész! Mert aki a neveket
c alkotta, annak feltétlenül tudva kellett alkotnia. Ha meg nem így volt, amint az előbb is mondtam, nem is lettek abból nevek. A legnagyobb bizonyíték pedig arra, hogy a névalkotó nem tévesztette el az igazságot, a következő: hiszen akkor nem is lenne minden olyan tökéletes belső összhangban, mint ahogy van. Vagy nem vetted hát észre saját magyarázataid közben, hogy minden szó ugyanazon elv szerint és ugyanazzal a szándékkal készült?

SZÓKRATÉSZ

Ez egyáltalán nem meggyőző védőbeszéd, Kratülosz.
d Mert nem lehetetlen, hogy a névadó, ha egyszer már tévedett, a többit aztán már erőnek erejével összhangba hozta ezzel a tévedésével. Éppúgy, mint ahogy a matematikában is, ha kezdetben csak egy kis hiba csúszik is bele, utána mind nagyobb számban követik azt mások is, és mégis összhangban vannak ezek egymással. Minden dolognak éppen az elejére kell a legnagyobb gondot
e és figyelmet fordítani, hogy helyes-e vagy nem. Ha ezt kellőképpen kivizsgáltuk, akkor jöhet csak következetesen a többi. Mégis nagyon csodálnám, ha a nevek teljes összhangban lennének egymással. Vizsgáljuk meg újra, amit az előbb átvettünk. Azt mondjuk, ugye, hogy a szavak a dolgok lényegét abban a föltevésben jelzik, hogy minden folytonos mozgásban van? Így képzeled a jelentéseket, ugye?

KRATÜLOSZ

Feltétlenül. Azt hiszem, nagyon is találóan jelzik a lényeget.

437 a SZÓKRATÉSZ

Vizsgáljuk meg hát közülük először újra elővéve a tudomány nevét, az *episztémé*-t, mennyire kétértelmű és hogy sokkal inkább azt jelenti, hogy ez *megállítja (hisztészin)* lelkünket a dolgoknál, mintsem azt, hogy együtt viszi a dolgokkal. Sokkal helyesebb is ennek a szónak elejét úgy mondani, ahogy most mondjuk, és ahelyett, hogy egy *e*-t raknánk eléje (*epeisztémé*), inkább egy *i*-t kellene beleszúrnunk (*epiisztémé*). Aztán az, hogy *biz-*
b *tos* (*bebaion*), az is az állásnak (*baszisz*), nyugalmi állapotnak (*sztaszisz*), és nem a mozgásnak az utánzása. A tudás (*hisztoria*) is azt jelenti, hogy ez megállítja az áramlást (*hisztészi ton run*). A megbízható (*piszton*) is a megállítást (*hisztan*) jelzi. Az emlékezés (*mnémé*) szó is azt mutatja mindenkinek, hogy maradás (*moné*) ez a lélekben és nem mozgás. Sőt ha akarod, a *tévedés* (*hamartia*) és *szerencsétlenség* (*szümphora*), ha valaki ezekre a szó jelentéséből akarna következtetni, ezek egyértelműek lennének a *belátással,* (*szüneszisz*) és a *tudással*
c (*episztémé*), és más csupa fontos, kedvező jelentésű névvel. Hasonló ezekhez még a *tudatlanság* (*amathia*) és *féktelenség* (*akolaszia*) is. Mert az *akolaszia az istennel együttmenőnek* a mozgása (*hama theó iontosz*), az *akolaszia* pedig a *dolgok követése* (*akolutheia*). Ily módon hát azok, amiket a legrosszabb dolgok neveinek tartunk, a legszebbekhez lennének hasonlóak. Azt hiszem, ha valaki akarná, még sok ilyent találhatna, amelyekből arra lehetne következtetni, hogy a névadó a

dolgokat nem mint mozgásban, hanem, éppen ellenkezőleg, mint nyugalmi állapotban lévőket akarta kifejezésre juttatni.

KRATULOSZ

De hát látod, Szókratész, hogy legnagyobb részük még-
d is a másik értelemben magyarázható.

SZÓKRATÉSZ

De hát mit bizonyít ez, Kratülosz? Mint szavazatokat, úgy számláljuk meg a neveket, és ez legyen a helyességük? Amilyen jelentésű szóból a legtöbb lesz, azé legyen az igazság?

KRATULOSZ

Az aligha lesz jó!

XLIII. SZÓKRATÉSZ

e Nem bizony, kedvesem. De hagyjuk talán ezt a kérdést, és térjünk vissza kiindulásunkhoz. Az előbb, ha emlékszel, azt mondtad, hogy a névalkotónak feltétlenül tudva kellett alkotnia. Hát még mindig így gondolod?

KRATULOSZ

Még mindig.

SZÓKRATÉSZ

Azt gondolod, hogy a legelső névalkotó is tudva alkotott?

KRATULOSZ

Azt.

SZÓKRATÉSZ

Hát miféle nevekből tanulta vagy ismerte meg a dolgo-
438 b kat, ha még az elsők sem voltak meg? Hiszen azt mond-
tuk, hogy lehetetlen a dolgokat másképpen megismerni,
mint úgy, hogy vagy a neveket ismeri meg az ember,
vagy maga találja föl ezeket?

KRATÜLOSZ

Mondasz valamit, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Hát hogyan alkothattak tudva, vagy hogyan lehettek
törvényalkotók, mielőtt egyetlen név is lett volna, és
ismerhették volna ezt, ha nem lehetséges a dolgokat
másképp megismerni, mint a nevekből?

KRATÜLOSZ

Azt hiszem, Szókratész, az a leghelyesebb magyarázat
c erre, hogy emberfeletti hatalom adta a dolgoknak az első
neveket, és így aztán feltétlenül helyesek is ezek.

SZÓKRATÉSZ

És hát azt hiszed, hogy önmagának ellentmondott volna
a szavak képzésénél a névalkotó, ha ez démon vagy isten
volt? Vagy hát nem volt semmi értelme annak, amiről
az előbb beszélgettünk?

KRATÜLOSZ

De talán az említett példák egy része nem is név.

SZÓKRATÉSZ

Melyik része, barátom, az-e, amelyik a nyugalmi álla-
pot, vagy amaz, amelyik a mozgás elvét képviseli? Mert,

amint éppen mondtuk, nem a többség szerint fogjuk eldönteni.

d KRATÜLOSZ

Az nem is lenne helyes, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Minthogy tehát a nevek két pártra szakadtak, és mind a két párt azt állítja magáról, hogy ő hasonlít az igazsághoz, hogy fogjuk eldönteni ezt a vitát, mi lesz a mértékünk? Más nevek, amelyek ezektől különböznek, nem lehetnek mérvadók. Nyilvánvaló, hogy nem neveket,
e hanem valami más mértéket kell keresnünk, amely nevek nélkül megmutatja nekünk, hogy melyik név az igazi és ami a dolgok igazi lényegét magát mutatja.

KRATÜLOSZ

Én is így képzelem.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát, Kratülosz, mégis valószínűleg meg lehet ismerni a dolgokat nevek nélkül is, ha ez így van.

KRATÜLOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Milyen más úton reméled, hogy megismerheted őket? Hát nem a legvalószínűbb és leghelyesebb úton, tudniillik egymáson keresztül, hiszen rokonságban vannak ezek egymással, és önmagukon keresztül? Mert ami más és különbözik ezektől, az csak mást és különbözőt juttathat kifejezésre.

KRATÜLOSZ

Igazat beszélsz.

439 a SZÓKRATÉSZ

Zeuszra, várj csak! Hát nem egyeztünk meg többször is abban, hogy a jól alkotott szavak hasonlóak azokhoz, amiknek nevei, és hogy ezek képei a dolgoknak?

KRATÜLOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Föltéve, hogy nagyon is lehetséges a dolgokat nevükből megismerni, meg önmagukból is, vajon melyik hát a szebb és világosabb megismerés? Az, hogy a képből
b ismerjük meg azt is, hogy jó-e a kép, meg az igazságot is, aminek ez képe, vagy az, hogy az igazságból ismerjük meg önmagát is meg képét is, hogy jól sikerült-e róla a kép?

KRATÜLOSZ

Feltétlenül szebb az igazságból való megismerés.

SZÓKRATÉSZ

Az a kérdés, hogy mily módon kell a valóságot megismerni és kikutatni, talán mindkettőnk képességeit felülmúlja, de megelégedhetünk már azzal is, hogy megegyezünk: a dolgokat nem a nevekből kell megértenünk és kutatnunk, hanem sokkal inkább önmagukból, mint a nevekből.

KRATÜLOSZ

Úgy van, Szókratész.

XLIV. Szókratész

Még csak a következőt vizsgáljuk meg, hogy félre ne
c vezessen bennünket az a sok, ugyanarra az elvre és célra valló név. Ha a névalkotók tényleg abban a feltevésben is alkották a neveket, hogy minden folyton mozgásban van – mert szerintem is valóban így gondolkoztak –, még ha tényleg így is történt, akkor sem így áll a dolog, csak ők maguk, az emberek szédültek örvénybe, és rántanak magukkal bennünket is. Mert nézd csak, Kratülosz, miről álmodozom én olyan sokszor. Vajon állíthatjuk-e azt, hogy van szép és jó önmagában, és ugyanígy minden egyes létező vagy sem?

d Kratülosz

Szerintem igen, Szókratész.

Szókratész

No, hát akkor vizsgáljuk meg ezt önmagában, nem azt, hogy egy arc szép-e vagy valami ilyesmit, hiszen ez mind változni látszik, hanem maga a szép, nem mindig olyan-e ez, mint amilyen?

Kratülosz

De feltétlenül.

Szókratész

Ha mármost ez állandó mozgásban van, megmondhatjuk-e akkor helyesen, hogy mi ez és milyen, vagy pedig elkerülhetetlen akkor, hogy miközben mi beszélünk, ez ne változzék, ne legyen mássá, és már ne olyan legyen, mint épp az előbb volt?

Kratulosz

De igen, ez elkerülhetetlen.

e SZÓKRATÉSZ

Hát hogy is lehetne az valami meghatározott lényeg, ami sohasem egyforma? Mert ha ez valamikor egyforma, akkor ebben az időben nyilván nem is változik. Ha pedig mindig egyforma és mindig ugyanaz, akkor hogy változnék vagy mozogna, ha ugyanabból az alakból sohasem lép ki?

KRATÜLOSZ

Sehogy sem.

SZÓKRATÉSZ

De nem is ismerhetné ezt meg senki. Mert ha valaki
440 a közelednék hozzá, aki meg akarná ismerni, ez mindig más és másféle lenne, úgyhogy minőségét és állapotát nem lehetne fölismerni. És nincs olyan megismerés, amely ne lenne a megismerendőnek valamilyen állapotához kötve.

KRATÜLOSZ

Úgy van, ahogy mondod.

SZÓKRATESZ

Még a megismerés lehetőségét sem tételezhetjük föl, Kratülosz, ha minden változik, és semmi sem állandó. Mert maga a megismerés, ha nem változik abban, hogy megismerés, maradandó és létező lenne a megismerés.
b Ha pedig maga a megismerés fogalma is változnék, hamarosan a megismerés más formájára változnék és nem lenne megismerés. Ha meg mindig változik, sohasem lenne megismerés. Ennek alapján nem lenne aztán a megismerésnek sem alanya, sem tárgya. Ha pedig van megismerő és megismerhető, van szép és jó, és van ugyanígy minden egyes létező, akkor ezek szerintem

c nem is hasonlóak úgy, ahogy az előbb mondtuk, a folytonos mozgáshoz. Hogy persze így van-e, vagy amúgy, ahogy Hérakleitosz hívei és még sokan mások állítják, nem könnyű dolog kivizsgálni. De hát józan eszű emberhez nem illenék, hogy magát és lelkének ápolását a nevekre bízza, higgyen nekik és a névadóknak; csökönyösen kitartson, mintha tudna valamit, önmaga és a dolgok
d fölött mondjon ítéletet, hogy semmi sem ép, minden folyik, mint a rossz fazék, vagy mint a náthás emberek, olyanok a dolgok, úgy folynak és csöpögnek.

Talán tényleg így van ez, Kratülosz, de az is lehet, hogy nem. Bátran és alaposan kell hát vizsgálódni, és nem kell túl gyorsan elfogadni akármit. Hiszen fiatal vagy még! Kutass, és ha találsz valamit, mondd el nekem is.

KRATÜLOSZ

Jó, megteszem. De hidd el, Szókratész, most is jól meggondoltam a dolgot, és az a benyomásom vizsgálódá-
e saim alapján, hogy mégis sokkal inkább úgy van, ahogy Hérakleitosz mondja.

SZÓKRATÉSZ

Majd legközelebb elmondod nekem, barátom, ha visszajöttél. Most pedig, amint elhatároztad, menj vidékre. Hermogenész majd elkísér.

KRATÜLOSZ

Jó, legyen úgy, Szókratész, de gondolkozz te is tovább ezekről.

EUTHÜDÉMOSZ

STEIGER KORNÉL FORDITASA

271 a I. KRITÓN

Ki volt az, Szókratész, akivel tegnap a Lükeionban beszélgettél? Jókora tömeg állt körül benneteket, így aztán, bár közel mentem, mert meg akartam hallgatni, nem hallottam tisztán semmit. Felágaskodva azonban láttam, kivel beszélgettél, és idegennek tűnt. Ki volt az?

SZÓKRATÉSZ

Melyiket is kérded, Kritón? Mert nem egy ember volt, hanem kettő.

KRITÓN

b Akire gondolok, az tőled jobbra a harmadik helyen ült. Köztetek foglalt helyet Axiokhosz fia. Úgy láttam, Szókratész, igen fejlett a fiú, és korban nemigen különbözik az én Kritobuloszomtól, csakhogy az vézna, emez meg sudár, szép és derék megjelenésű ifjú.

SZÓKRATÉSZ

Euthüdémosz az, akit kérdezel, Kritónom; aki pedig bal felől ült mellettem, az Dionüszodórosz, a fivére. Részt vesz ő is a beszélgetésekben.

KRITÓN

Egyiküket sem ismerem, Szókratész. Jövevények, és
c látszik rajtuk, hogy szofisták. Honnan jöttek? És miben áll a bölcsességük?

SZÓKRATÉSZ

Származásukra nézve azt hiszem, valahonnan Khioszról valók, majd áttelepültek Thurioiba, ahonnan elmenekülve immár évek óta élnek a környéken. A bölcsességük, Kritón, amelyre rákérdeztél, az csodálatos. Ezek mindentudók. Azelőtt nem tudtam, milyenek a pankratiaszták. Mert ezek a harc minden nemét művelik, nem úgy, mint az akarnaniai pankratiaszta testvérpár. Azok ugyanis testi küzdelmet tudtak vívni csupán, ezek viszont először is szerfölött ügyesek a testi küzdelemben, és harcban mindenkit legyőznek: mert maguk is nagyon
272 a értenek a fegyveres harchoz, és mást is, aki megfizeti, kiképeznek erre. Aztán kivált erősek a törvényszéki harc megvívásában, meg abban, hogy mást megtanítsanak szónokolni és megszerkeszteni egy bírósági beszédet. Nos, eddig csupán ezekben voltak mindketten kiválóak, de most betetőzték pankratiaszta művészetüket. Mert kiművelték magukat a küzdelemnek abban a fajtájában is, amelyet eddig nem űztek, úgyhogy senki se tudna megmérkőzni velük, olyan ügyesek lettek a szóharcban
b és abban, hogy az éppen elhangzó beszédet – akár hamis az, akár igaz, egyaránt – megcáfolják. Nekem az is a szándékom, Kritón, hogy rábízom magam e férfiakra, hiszen azt állítják, hogy ebben rövid idő alatt bárki mást is ügyessé tesznek.

KRITÓN

No de, Szókratész, nem aggaszt a korod? Nem vagy te ehhez már öreg?

SZÓKRATÉSZ

Egyáltalán nem, Kritón. Elegendő bizonyságom és mentségem van rá, hogy ne féljek. Hisz ők maguk is úgyszólván öregkorukban kezdtek ahhoz a bölcsesség-

hez, amelyre most én vágyom: a vitatkozáshoz. Tavaly
c vagy tavalyelőtt még nem értettek hozzá. Én inkább csak attól félek, nehogy szégyent hozzak a két idegenre, mint a lantos Konnoszra, Métrobiosz fiára, aki még most is tanít engem a lantjátékra. No, ezt látva tanulótársaim, a fiúk kinevetnek és Konnoszt *véntanár*-nak nevezik. Nehogy aztán valaki ugyanezzel csúfolja az idegeneket is! Talán tartanak is ettől és nem is nagyon akarózik nekik, hogy elfogadjanak. No de, Kritónom, én
d ott is rábeszéltem másokat, hogy kapcsolódjanak be vén fejjel a tanulásba. Most megint megpróbálok rávenni másokat is. Miért ne csatlakoznál magad is? Ezek nyilván nagyon vonzónak találják a fiaidat, és míg őutánuk vágyakoznak, tudom, hogy bennünket is fognak tanítani.

KRITÓN

Ha jónak látod, Szókratész, akkor semmi akadálya. De először mondd el nekem, miben áll a két férfiú bölcsessége, hogy tudjam, mit is fogunk tanulni.

II. SZÓKRATÉSZ

Rögtön meghallod! Nem mondhatnám, hogy nem figyeltem rájuk, sőt nagyon is odafigyeltem, és emlékszem is, úgyhogy megpróbálom az elején kezdve elmondani az
e egészet. Mert valamelyik isten akaratából ülhettem ott, ahol láttál engem, a vetkőzőhelyiségben egyedül, és már el is határoztam, hogy elindulok. De ahogy fölálltam, jelent-
273 a kezett a szokásos isteni jeladás. Így aztán visszaültem és kisvártatva bejött Euthüdémosz és Dionüszodórosz, meg mások is, gondolom, a tanítványaik. Ahogy beléptek, mindketten körbesétáltak a fedett versenypályán. S még kétszer vagy háromszor sem jártak körbe, amikor

megjelenik Kleiniasz, akit joggal mondasz igen fejlett fiúnak, mögötte meg rajongóinak serege, köztük Kté-
b szipposz is, egy paianiai ifjú, szép és derék alkatú ember, bár ifjúságánál fogva elbizakodott. Kleiniasz a bejáratból megpillantott engem, amint ott ültem egyedül, egyenesen odajött és leült jobbom felől, ahogy mondtad. Dionüszodórosz és Euthüdémosz, ahogy meglátták őt, először állva beszélgettek egymással, felénk-felénk tekingetve – nagyon odafigyeltem rájuk –, aztán odajöttek, és Euthüdémosz leült a fiú mellé, a másik meg balról énmellém, a többiek pedig oda, ahol éppen helyet találc tak. Úgy üdvözöltem mindkettejüket, mint akiket már régen láttam, azután így szóltam Kleiniaszhoz:

– Kleiniaszom, ezek mindketten bölcs emberek, Euthüdémosz is és Dionüszodórosz is. Mégpedig nem kicsiny, hanem jelentős dolgokban bölcsek. Hiszen mindent tudnak a háborúról, amit csak tudnia kell annak, aki jó hadvezér akar lenni: a seregek hadrendjét, a vezérleti módokat, és amit csak a fegyveres harchoz meg kell tanulni. Továbbá képessé teszik az embert arra, hogy védekezzék a bíróság előtt, ha jogtalanság esik rajta.

d Ezek ketten elég lenézően fogadták a szavaimat. Összenézve elnevették magukat, Euthüdémosz pedig így szólt:

– Mindezzel mi már nem törődünk, Szókratész, hanem mellékfoglalkozásként űzzük.

Csodálkozva feleltem erre:

– Vajmi szép lehet a ti foglalkozásotok, ha az efféle dolgok számotokra mellékesek! De hát az istenekre, áruljátok már el nekem, mi az a szép dolog?

– Úgy véljük, Szókratész – felelte –, hogy erényt tudunk adni, mégpedig szebb és gyorsabb módon, mint bárki emberfia.

e III. – Ó, Zeusz – szóltam erre –, mit nem mondtok! És hol bukkantatok erre a szerencsés leletre? Én pedig még azt gondoltam, amint az imént mondtam is, hogy a fegyveres vívásban vagytok kiválóak, és így beszéltem rólatok. Emlékszem ugyanis, hogy amikor annak előtte itt jártatok, mindketten ezt hirdettétek magatokról. De ha most valóban ennek a tudásnak vagytok birtokában, legyetek kegyesek hozzám, hiszen én úgy szólok hozzá-
274 a tok, ahogy az istenekhez szokás, bocsánatot kérve az előbb mondottakért. De mutassátok meg, Euthüdémosz és Dionüszodórosz, vajon igazat szóltatok-e. Éppen hivatásotok nagyszerűsége folytán ugyanis nem csoda, ha valaki kételkedik benne.

– Tudd meg, Szókratész – felelték –, hogy ez így van.

– Boldognak is tartalak benneteket e kincsért, sokkal inkább, mint a perzsa királyt az uralmáért. De áruljátok már el: bemutatjátok ezt a bölcsességet, vagy mi a tervetek vele?

– Épp azért vagyunk itt, Szókratész, hogy bemutas-
b suk és megtanítsuk, ha valaki meg akarja tanulni.

– Nos, arról én kezeskedem, hogy mindenki akarja majd, akinek nincs a birtokában. Elsőnek jómagam, aztán ez a Kleiniasz, továbbá Ktészipposz és a többiek valamennyien – szóltam Kleiniasz rajongóira mutatva. Azok már ott álltak körülöttünk. Ktészipposz pedig, úgy láttam, történetesen távol ült Kleiniasztól. Mivel Kleiniasz Euthüdémosz és köztem ült, ezért Euthüdémosz, midőn velem beszélgetve előrehajolt, eltakarta
c Ktészipposz elől a látványt. Minthogy Ktészipposz a szeretőjét is látni akarta és szenvedélyes beszédhallgató is volt, fölugrott és elsőként állt szembe velünk. Ezt látván körülálltak bennünket a többiek is: Kleiniasz rajongói és Euthüdémosz és Dionüszodórosz társai. Reájuk mutatva azt mondtam hát Euthüdémosznak,

d hogy mindnyájan készek tanulni. Kteszipposz is igen nagy hajlandósággal szólt mellettem meg a tobbiek is, és egyutt szolitották fol a két férfiút, hogy mutassak be bolcsesseguk erejét.

IV. Én igy szóltam: – Bizony, Euthudémosz és Dionuszodórosz, önekik is mindenképpen a kedvükben kell járnotok és az en kedvemért is be kell mutatnotok. Teljesen nyilvánvaló, hogy ezt bemutatni nem csekély munka. De mondjátok csak! Csupán azt tudjátok jó
e emberré változtatni, aki már meggyőződött róla, hogy tőletek kell tanulnia, vagy azt is, aki még egyáltalán nincs meggyózve erről, minthogy egyáltalán nem hisz az erény taníthatóságában, vagy abban nem hisz, hogy az erénynek ti vagytok a tanitói. Továbbá: azt, aki igy vélekedik, vajon ugyanazon művészetnek kell meggyőznie arrol is, hogy az erény tanítható, és arról is, hogy a leghelyesebben tőletek sajátítható el – vagy ez más művészet feladata?

– Ugyanazon műveszet feladatai ezek, Szókratész – mondta Dionüszodórosz.

– Kortársaink kozul tehát, kedves Dionuszodórosz –
275 a mondtam –, ti buzdíttok legjobban a filozófiára és az erény apolására.

– Úgy véljuk, Szókratész.

– A tobbit – mondtam – mutassátok be később. Egyvalamit azonban most mutassatok meg. Győzzétek meg ezt az ifjut arról, hogy filozofálni és az erényt apolni szukséges dolog! Ezzel orvendeztessetek meg engem meg a tobbieket mind. Úgy áll ugyanis a dolog ezzel a fiúval, hogy én is meg a tobbiek is azt óhajtjuk, hogy a
b lehető legjobb ember váljon belőle. Fia ő Axiokhosznak, az oreg Alkibiadész fiának és unokaoccse a most élő Alkibiadésznak, a neve pedig Kleiniasz. De ifjú még! Attól tartunk hat, nehogy valaki megelózzon bennunket

– ifjak esetében megtörténhetik ilyesmi –, és értelmét valamely más foglalatosság felé fordítván félrevezesse őt. Nos, ti a legjobbkor jöttetek. Ha nincs ellenetekre, tegyetek próbát a fiúval és beszélgessetek el vele előttünk.

Alig fejeztem be a beszédemet, Euthüdémosz bátran és merészen máris így szólt:

c – Egyáltalán nincs ellenünkre, Szókratész, de csak ha a legény válaszolni is akar.

– Ahhoz már hozzászokott – feleltem –, hiszen akik hozzá jönnek, gyakran és sokat kérdezgetik meg társalognak vele, úgyhogy megfelelően föl van vértezve arra, hogy válaszoljon.

V. De hogyan adhatnám elő neked híven, Kritón, ami ezután következett? Hiszen nem kis feladat ilyen hihetetlenül túláradó bölcsességet értőn fogadni. Úgyhogy
d nekem, akárcsak a költőknek, a múzsákat és az emlékezetet kell segítségül hívnom előadásom elején. Euthüdémosz pedig, ha jól emlékszem, valahogy így kezdte:

– Mondd, Kleiniasz, kik tanulnak? A bölcsek-e vagy a tanulatlan emberek?

Erre az ifjú, minthogy nehéz volt a kérdés, elpirult és zavartan rám nézett. Én pedig, hogy észrevettem zavarát, így szóltam hozzá:

– Szedd össze magad, Kleiniasz, és bátran válaszold
e azt, amit jónak látsz. A legnagyobb hasznod bizonnyal abból származik.

Ekkor Dionüszodórosz a fülemhez hajolt, és arcán széles mosollyal így szólt:

– Előre megmondom neked, Szókratész, bármit felel is az ifjú, meg fogjuk cáfolni.

276 a Kleiniasz éppen azonközben talált válaszolni, amíg ez beszélt hozzám, úgyhogy nem sikerült figyelmeztetnem

a fiút, hogy vigyázzon. Az válaszolta, hogy a bölcsek tanulnak, s erre Euthüdémosz így kérdezett:

– Ugye némelyeket tanítóknak nevezünk?

A fiú igennel felelt.

– És, ugye, a tanítók a tanulóknak tanítói? Például a zenetanár és nyelvtanár neked és a többi fiúnak volt tanítótok, ti pedig tanítványok voltatok?

Emez helybenhagyta.

– No és amikor tanultatok, még nem tudtátok azt, amit tanultatok, ugye?

– Nem bizony.

b – Vajon hát bölcsek voltatok-e, amikor még nem tudtátok ezeket a dolgokat?

– Dehogy voltunk!

– Ugyebár ha nem bölcsek, akkor tanulatlanok voltatok?

– Okvetlenül.

– Ti tehát, amikor azt tanultátok, amit még nem tudtatok, tanulatlanokként tanultatok.

A legény bólintott.

– Tehát a tanulatlanok tanulnak, Kleiniasz, nem pedig a bölcsek, mint te gondolod.

E szavakra, mint a tanítómester jeladására a kórus, egyszerre nyilvánították tetszésüket és nevettek mindazok, akik Dionüszodórosz és Euthüdémosz társaságá-

c ban voltak. És még mielőtt a fiú lélegzethez jutott és kifújhatta volna magát, máris jelentkezett Dionüszodórosz, és így szólt:

– Mondd, Kleiniasz, amikor a nyelvtanár fölolvas nektek, az ifjak közül kik tanulják meg az olvasottakat? A bölcsek vagy az oktalanok?

– A bölcsek – felelte Kleiniasz.

– Tehát a bölcsek tanulnak, nem pedig a tanulatla-

nok. Így hát nem feleltél helyesen az imént Euthüdémosznak.

d VI. No, erre törtek csak ki nagy nevetésben és zajos tetszésnyilvánításban a két férfiú rajongói, csodálva bölcsességüket, mi, többiek pedig döbbenten hallgattunk. Euthüdémosz észrevette döbbenetünket, és hogy még jobban csodáljuk őt, nem eresztette a fiút, hanem tovább kérdezgette, s ahogy a jó táncosok mozognak, úgy forgatta kétfelé ugyanazt a kérdést. Így beszélt:

– Vajon akik tanulnak, azt tanulják-e, amit tudnak,

e vagy amit nem tudnak?

Dionüszodórosz közben suttogva ismét hozzám fordult:

– Ez most valami más, Szókratész, mint az előbbi volt.

– Zeuszra – feleltem –, már az előbbi is igencsak szépen hangzott.

– Minden kérdésünk végzetes, kedves Szókratész.

– No lám – mondtam –, el is hiszem, hogy nagy tekintélyetek van a tanítványok előtt.

Közben Kleiniasz azt válaszolta Euthüdémosznak, hogy a tanulók azt tanulják, amit nem tudnak. Emez pedig ugyanúgy kérdezte őt, mint az imént:

277 a – Mondd csak, nem ismered a betűket?

– De igen – felelte.

– Ugyebár valamennyit ismered?

Amaz bólintott erre.

– No és amikor valaki fölolvas valamit, nem betűket olvas?

A fiú igenlően felelt.

– És, ugye, ha te mindet ismered – folytatta –, akkor olyat olvas föl, amit tudsz.

Ő ezt is elfogadta.

– És vajon abból, amit fölolvasnak, te nem tanulsz,
b aki viszont nem ismeri a betűket, az tanul belőle?

– Dehogy – felelte ő –, abból én tanulok.

– Vagyis, ha ismered az összes betűt – mondta –, akkor azt tanulod, amit ismersz.

Amaz igenlően felelt.

– Az imént tehát nem válaszoltál helyesen.

Alighogy Euthüdémosz befejezte, Dionüszodórosz mintegy labdaként véve át a szót, újra megcélozta vele a fiút, és így szólt:

– Euthüdémosz félrevezet téged, Kleiniasz. Hiszen mondd csak, vajon nem annyit tesz-e a tanulás, mint szert tenni annak a tudására, amit tanul az ember?

Kleiniasz beleegyezett ebbe.

– No és tudni valamit nem mást jelent – folytatta amaz –, mint birtokában lenni a már meglevő tudásnak.

c A fiú elfogadta.

– Nem tudni valamit tehát azt jelenti, hogy egyáltalán nem vagyunk birtokában a tudásnak?

Igennel felelt.

– Mármost kik szoktak valamit befogadni? Akik már birtokában vannak, vagy akik nem?

– Akik még nincsenek a birtokában.

– Ugye egyetértettél vele, hogy a nem tudók a nem birtoklók közé tartoznak?

Emez bólintott.

– A tanulók tehát azokhoz tartoznak, akik befogadnak, nem pedig azokhoz, akik birtokolnak dolgokat.

A fiú helyeselt.

– A nem tudók tanulnak tehát, Kleiniasz – mondta az –, nem pedig, akik tudnak.

VII. Harmadjára aztán úgy gyürkőzött neki Euthü-
d démosz, mint egy birkózócselhez, hogy leteritse az ifjút. Mivel felismertem, hogy a fiú elvesztette a lába alól a

talajt, elhatároztam, hogy véget vetek ennek, nehogy kedvét szegje a dolog. Így szóltam hozzá:

– Ne csodálkozz, Kleiniasz, ha szokatlannak találod ezeket a beszédeket. Talán nem is veszed észre, mit mesterkedik a két idegen körülötted. Ugyanazt teszik, mint Kübélé papjai az avatáskor, amikor trónusra ültetik azt, akit felavatni készülnek. Hiszen ott is van kar-
e tánc és tréfa, ha másként már fölavattak. Nos, ezek sem mást tesznek most, mint körültáncolnak, tánc közben tréfálkoznak, hogy azután fölavassanak. Gondold hát azt, hogy most a szent szofisztika alapelveit hallod. Először ugyanis, mint Prodikosz mondja, a helyes szóhasználatról kell tanulni. Ahogy a két idegen be is bizonyította neked, nem tudtad, hogy tanulásnak nevezik az
278 a emberek azt, amikor valaki, akinek kezdetben egy bizonyos tárgyról semmi tudása nem volt, e tudást megszerzi. De azt is így nevezik, amikor valaki, aki már birtokában van a tudásnak, tudása segítségével az említett tárgyat tevékenyen vagy szóban megvizsgálja. Ez utóbbit ugyan inkább megértésnek nevezzük, semmint tanulásnak, de bizonyos értelemben ez is tanulás. Neked pedig, mint ezt bebizonyították, elkerülte a figyelmedet, hogy ugyanazt a szót ellentétes értelemben használják az emberek, egyszer arra vonatkoztatva, aki tud valamit, más-
b kor arra, aki nem. Hasonló ehhez a másik kérdés is, amikor azt kérdezték tőled, hogy vajon azt tanulják-e az emberek, amit tudnak, vagy azt, amit nem tudnak. Ezek a tudomány tréfái. Ezért mondom, hogy ők csak tréfálnak veled. Tréfának nevezem ezeket, mert ha valaki sok vagy csupa effélét tanult, akkor azt ugyan nem tudja jobban, hogy miként vannak a dolgok, de el tud tréfálkozni az emberekkel a szavak többértelműsége révén,
c elgáncsolja és fölbuktatja őket, mint azok teszik, akik kirántják a széket a leülni készülők alól és jót nevetnek,

ha látják, hogy valaki hanyatt esik. Tartsd hát ezt tréfának! Világos, hogy ezután komoly dolgokat mutatnak meg neked, én pedig támogatni fogom őket. Hiszen vállalták, hogy ezt fogják nyújtani. De úgy látom, azt gondolták, előbb tréfát kell veled űzniük. Így hát,
d Euthüdémosz és Dionüszodórosz, vegyük úgy, hogy tréfáltatok, de most már elég lesz ebből. Ezután pedig buzdítsátok a fiút és mutassátok meg, hogyan kell foglakozni a bölcsességgel és az erénnyel. De előbb én mutatom meg nektek, hogyan értem ezt és mint kívánom hallani. Ha tehát úgy látjátok, hogy balgán és nevetségese
e sen csinálom, ne nevessetek ki, hiszen a ti bölcsességetek meghallgatásának a vágya bátorít fel, hogy elétek hozakodjak vele. Álljátok meg hát nevetés nélkül és hallgassátok ti is meg a tanítványaitok is. Te pedig, Axiokhosz fia, felelj nekem!

VIII. – Ugye mi, emberek, valamennyien azt kívánjuk, hogy jól menjen a sorunk? Vagy ez is ama nevetséges kérdések közé tartozik, amelyektől az imént megijedtünk? Hiszen ilyesmit kérdezni is értelmetlenség! Mert ki nem akarja, hogy jól menjen a dolga?

279 a – Nincs ilyen – szólt Kleiniasz

– Helyes – folytattam. – No és mivel azt kívánjuk, hogy jól menjen sorunk, hogyan vagyunk rá képesek? Vajon úgy, hogy nagyszámú javaink vannak? Vagy ez még az előbbinél is együgyűbb kérdés? Hiszen nyilvánvalóan így áll a dolog!

A fiú elfogadta ezt.

– És mondd csak, mik számítanak javaknak? Tán nem is nehéz ez a kérdés és nem rendkívüli ember feladata, hogy választ találjon rá. Mert azt mindenki megmondhatja, hogy a gazdagság jó, ugye?

– Okvetlenül – felelte ő.

b – Ugyancsak jó az egészség, a szépség és a test jó állapotának összes többi fajtája?

Egyetértett velem.

– Aztán jó a nemes származás, a hatalom és az is, ha az embert övéi megbecsülik.

Egyetértett ezzel is.

– Milyen javak vannak még hátra? – kérdeztem. – Mi a mértékletesség, igazságosság, bátorság? Zeuszra! Mit gondolsz, Kleiniasz, vajon akkor cselekszünk helyesen, ha ezeket is javaknak tekintjük, vagy akkor, ha nem? Mert hátha valaki vitába száll velünk. De neked mi a véleményed?

c – Ezek is javak – mondta Kleiniasz.

– Helyes – feleltem –, de vajon a bölcsességet hova fogjuk sorolni? A javak közé, vagy hogyan gondolod?

– A javak közé.

– Azon légy, nehogy kihagyjunk valamit, ami pedig említésre méltó!

– Szerintem – mondta Kleiniasz – nem hagytunk ki semmit.

De nekem eszembe jutott valami, és így szóltam:

– Zeuszra is, azt kockáztatjuk, hogy éppen a legnagyobb jót hagyjuk ki!

– Mi az? – kérdezte ő.

– Hát a jó szerencse, Kleiniasz! Ezt mindenki, még a legbalgábbak is a legnagyobb jónak tartják.

d – Igazad van – felelte.

Nekem azonban megint más jutott az eszembe, és így szóltam:

– Kis híján nevetségesek lettünk az idegenek előtt, Axiokhosz fia, én is meg te is.

– Miért? – kérdezte.

– Mert a jó szerencsét már egyszer elhelyeztük az imént említett javak között, és most megint ugyanarról beszélünk.

– Hogyhogy?

– Nevetséges ugyanis, hogy amit már korábban rögzítettünk, most újra elővegyük és így kétszer említsük ugyanazt.

– Ezt meg hogy érted? – kérdezte.

– A bölcsesség – válaszoltam – nyilván jó szerencse. Ezt még a gyerek is tudja.

Ő csak csodálkozott ezen, hiszen olyan fiatal és tapasztalatlan még. Én meg, látván, hogy csodálkozik, így szóltam:

– Hát nem tudod, Kleiniasz, hogy a fuvolázás tevékenységének helyes végrehajtásában a fuvolások a legszerencsésebbek?

Igennel felelt.

– A betűk írását-olvasását tekintve meg a tanítók.

– Úgy van.

– Hát a tenger veszélyeivel szemben vajon szerencsésebbnek tartasz-e bárkit is a hozzáértő kormányosnál?

– Nem én!

– Aztán meg hadjáratban vajon bölcs vagy tudatlan hadvezér parancsnoksága alatt vennéd-e ki szívesebben a részedet veszélyből és szerencséből?

– A bölcs parancsnoksága alatt.

– No és betegségben melyikkel vészelnéd át inkább a veszélyt? Bölcs vagy tudatlan orvossal?

– A bölccsel.

– Ugye azért – folytattam –, mert szerencsésebb kimenetelűnek tartod a dolgot, ha a bölccsel, mintha a tudatlannal tartasz?

– Úgy van.

– A bölcsesség tehát minden területen szerencsésséé teszi az embereket. Mert bizony a bölcsessége révén nem téved soha senki, hanem szükségképpen helyesen

cselekszik és eltalálja a dolgot. Hiszen ellenkező esetben az nem bölcsesség volna.

IX. Végezetül – már nem is tudom, hogyan – abban
b egyeztünk meg, hogy nagy vonalakban a következőképpen áll a dolog: akiben megvan a bölcsesség, annak nincs szüksége jó szerencsére. Miután ebben megállapodtunk, megint megkérdeztem tőle azt, amiben az imént már egyetértésre jutottunk.

– Abban maradtunk – mondtam –, hogy ha javaink számosak, akkor boldogok vagyunk és jól megy sorunk.

Ezt ő elfogadta.

– Vajon hát akkor boldogulunk javaink révén, ha azok nincsenek hasznunkra, vagy akkor, ha hasznunkra vannak?

– Hogyha hasznunkra vannak – felelte.

– No és vajon hasznunkra vannak-e, ha csupán meg-
c vannak, de nem használjuk őket? Például ha volna ugyan sok ennivalónk, de nem ennénk, vagy sok italunk, de nem innánk, hasznunkra volnának-e ezek?

– Egyáltalán nem – felelte.

– Aztán a kézművesek, ha mindegyiküknek megvolna ugyan minden szükséges eszköze a munkához, de nem használnák őket, vajon jól járnának-e pusztán birtoklásuk révén? Hiszen birtokában volnának mindannak, amivel csak rendelkeznie kell egy kézművesnek. Például
d az ács, ha el volna látva minden szerszámmal és elegendő fa is állna a rendelkezésére, de nem ácsolna, hát hasznára volna-e a birtoklás?

– Semmiképpen – felelte.

– Vagy pedig ha valaki birtokában volna a gazdagságnak és az imént említett összes javaknak, de nem élne velük, vajon boldog volna-e pusztán a javak birtoklása révén?

– Nem volna az, Szókratész.

– Látni való tehát – mondtam –, hogy annak, aki boldog akar lenni, nemcsak birtokolnia kell az ilyen javakat, hanem használnia is kell őket, különben nem válik hasznára a birtoklásuk.

– Igazad van.

e – No és, Kleiniasz, ha valaki birtokában van a javaknak meg használja is őket, ez így már elegendő ahhoz, hogy az illető boldog legyen?

– Én legalább úgy látom.

– Vajon akkor-e – folytattam –, ha helyesen használja őket, vagy akkor is, ha nem?

– Akkor, ha helyesen használja.

– Jól mondod – feleltem –, mert azt hiszem, jobban ellenkezik a boldogsággal, ha valaki helytelenül használ egy dolgot, mint ha békét hagy neki. Az előbbi ugyanis rossz, az utóbbi viszont se nem rossz, sem nem jó. Vagy nem így szoktuk mondani?

Egyetértett velem.

281 a – Mármost ami a fa megmunkálását és alkalmazását illeti, abban mi más tesz képessé a helyes használatra, mint az ácsok mesterségbeli tudása?

– Bizony nem egyéb – felelte.

– De az eszközök megmunkálásában is a helyes szaktudás vezet eredményre.

Ezzel is egyetértett.

– No és az előbb említett javak: a gazdagság, egész-

b ség, szépség használatát illetően vajon az őket irányító és a cselekvést vezető szaktudás teszi-e mindegyikük helyes használatát, vagy valami más?

– A tudás – felelte.

– Tehát úgy látszik, nemcsak jó szerencsét, hanem sikert is a tudás nyújt minden birtoklásban és tevékenységben.

Egyetértett velem.

– Nos hát, Zeuszra! – mondtam –, van-e haszna egyáltalán a többi javaknak belátás és bölcsesség nélkül? Vajon akkor eredményesebb-e az ember, ha a birtoka sok és sokféle tevékenységet űz, de híján van az észnek, vagy inkább akkor, ha amaz kevés, de van esze? Vedd csak szemügyre a következőképpen: ugye aki kevesebbet cselekszik, kevesebbet is hibázik. Aki kevesebbet hibázik, kevésbé jár rosszul; aki kevésbé jár rosszul, kevésbé szerencsétlen.

– Úgy van – válaszolta.

– Melyik ember cselekszik kevesebbet, a szegény vagy a gazdag?

– A szegény – felelte.

– Aztán vajon a gyenge vagy az erős?

– A gyenge.

– S vajon akit megbecsülnek, vagy aki nem örvend megbecsülésnek?

– Akit nem becsülnek.

– És vajon egy bátor és mértékletes ember cselekszik kevesebbet, vagy aki gyáva?

– Aki gyáva.

– És ugye a tétlen is kevesebbet tesz, mint a tevékeny?

Elfogadta ezt is.

– És a lassú is kevesebbet tesz, mint a gyors, és akinek gyönge a látása és hallása, kevesebbet teljesít, mint az éles szemű és a jó fülű?

Mindebben egyetértettünk.

– Végeredményben úgy látszik, Kleiniasz – szóltam –, hogy mindazok, amiket az imént javaknak mondtunk, nem azért kerültek szóba, mintha önmaguknál fogva javak volnának, hanem úgy áll a dolog, hogy ha tudatlanság vezérli őket, rosszabbak az ellentéteiknél, mivel nagyobb mértékben képesek arra, hogy alávessék magukat hitvány vezetőjüknek. De ha belátás és böl-

csesség vezérli őket, akkor nagyobb mértékben javak. Önmagában viszont egyikük sem értékes.

– Látni való, hogy úgy van, ahogy mondod – felelte ő.

– Mi következik hát számunkra a mondottakból? Nem egyéb, mint hogy a többi javak egyike sem jó vagy rossz, hanem ama kettő közül a bölcsesség jó és a tudatlanság rossz.

A fiú helyeselt.

282 a X. – De vegyük szemügyre még a többit is – folytattam. – Minthogy boldogok kívánunk lenni, ilyenek pedig láthatóan a dolgok használata, mégpedig helyes használata révén leszünk, a felhasználás helyes voltát és sikerét meg a tudás nyújtja – ezért láthatólag szükséges, hogy mindenki mindenképpen úgy intézze dolgát, hogy a lehető legbölcsebbé váljék. Vagy nem?

– De igen – mondta.

b – És vélhetőleg inkább ezt, semmint javakat kell kapnia atyjától, nevelőitől, és mind az egyéb barátaitól, mind azoktól, akiket szeretőinek mondanak, továbbá az idegenektől is és polgártársaitól is. Kérje őket és könyörögjön hozzájuk, hogy részesítsék bölcsességben. Nem szégyen az, kedves Kleiniasz, és nem is illetlenség, ha evégett jár kedvében a szeretőjének, sőt mindenkinek, készen bárminő szép szolgálatra, mivel arra vágyik, hogy bölcs legyen. Vagy te nem így látod?

– Úgy látom, teljesen úgy van, ahogy mondod – felelte.

c – Legalábbis akkor, Kleiniasz – folytattam –, ha tanítható a bölcsesség, nem pedig önmagától támad az emberben. Ezt ugyanis meg kell vizsgálnunk, mivel még nem alakítottunk ki közös véleményt, én meg te.

– Én úgy vélem, Szókratész, hogy tanítható.

Örömmel szóltam erre:

– Be jól beszélsz, te derék férfiú! Jól tetted, hogy

megkíméltél engem annak sokirányú vizsgálatától, hogy
d vajon tanítható-e a bölcsesség vagy sem. Most hát, hogy te is úgy látod, tanítható, és egyedül ez képes boldoggá és szerencsésséé tenni az embert, mi mást tartanál szükségesnek, mint a filozofálást, és nem az áll-e szándékodban, hogy ezt műveld magad is?

– Bizony, hogy ezt, Szókratész – felelte –, mégpedig a lehető legnagyobb mértékben.

Elégedetten hallottam ezt, és így szóltam:

– Az óhajom szerint való nevelő beszédre, Dionüszodórosz és Euthüdémosz, ez az én példám. Különös talán és hosszadalmasságánál fogva nehezen érthető. De amelyikőtök akarja, mutassa be nekünk ugyanezt művészi
e módon. Ha azonban ezt nem akarjátok, akkor onnan kezdve, ahol én abbahagytam, sorban mutassátok be a fiúnak, hogy vajon minden tudást meg kell-e szereznie ahhoz, hogy boldog és derék legyen, vagy egyetlen ilyen létezik és mi az az egy. Mert mint kezdetben említettem, igen fontos számunkra, hogy ez az ifjú derék és bölcs emberré váljon.

283 a XI. Nos, Kritón, én ezeket mondtam. Arra pedig, ami ezután következett, erősen odafigyeltem, lestem, hogyan fognak a beszédhez és honnan indulnak ki, amikor a fiúnak a bölcsesség és az erény gyakorlását ajánlják. Elsőként az idősebbik, Dionüszodórosz kezdett beszélni, és mi mindnyájan úgy néztünk rá, mint akik rögtön valami csodálatos beszédet fogunk hallani. Hát
b ez meg is történt. Mert ez a férfiú olyan csodás beszédbe fogott, Kritón, hogy érdemes meghallgatnod, hogyan buzdított szava az erényre.

– Mondd meg nekem, Szókratész, meg ti, többiek is, akik azon vagytok, hogy ez az ifjú bölcs legyen, vajon tréfából beszéltek így, vagy valóban erre vágytok és ezen fáradoztok?

Arra gondoltam, ezek azt hihették, hogy az imént, amikor arra kértük őket, beszélgessenek el a fiúval, tréfáltunk, és ezért játszottak ők is vele, és nem vették komolyan. Végiggondoltam ezt, és még határozottabban állítottam, hogy nagyon is azon vagyunk. Ekkor Dionüszodórosz így szólt:

– Csak vigyázz, Szókratész, nehogy megtagadd majd azt, amit most mondasz.

– Végiggondoltam – feleltem én –, és sohasem fogom megtagadni.

– Mondd csak – kérdezte –, hogy is van ez? Azt akarjátok hát, hogy bölcs legyen?

– Azt bizony.

– Vajon most – folytatta – bölcs-e Kleiniasz vagy sem?

– Egyáltalán nem állítja ezt magáról – feleltem –, mert nem kérkedő.

– Ti pedig – mondta – azt akarjátok, hogy bölcs legyen, ne pedig tudatlan.

Erre mi helyeseltünk.

– Azt akarjátok tehát, hogy azzá váljék, ami nem ő, és hogy az, ami ő most, ne létezzék.

Ezt hallván magam is zavarba jöttem. Amaz pedig, kihasználva zavaromat, így folytatta:

– Mi mást akartok hát, mint azt, hogy ami ő most, az ne létezzék? Látni való, hogy el akarjátok pusztítani! Na, hát sokat érnek ám az ilyen barátok és szeretők, akik fiúszerelmüket el akarják emészteni.

XII. Ktészipposz, hallva ezt, fölfortyant a fiúszeretőkről mondottakon, és így szólt:

– Thurioibeli idegen, ha nem volna nagy durvaság, azt mondanám, szálljon vissza a fejedre, hogy tanult ember létedre engem meg a többieket olyan hazug rága-

lommal illetsz, amit szerintem még kimondani sem szabad: hogy én őt el akarnám veszejteni.

– Hogyhogy, Ktészipposz! – szólalt meg Euthüdémosz –, szerinted lehetséges egyáltalán hazudni?

– Zeuszra, hogy lehetséges – felelte amaz –, hacsak meg nem bolondultam.

– No és aki hazudik, vajon beszél-e a szóban forgó dologról vagy sem?

– Beszél.

284 a – Ugyebár, ha arról beszél, akkor egyáltalán nem más dologról beszél, mint amiről éppen beszél?

– Persze hogy arról – felelte Ktészipposz.

– Beszédének tárgya is egy, a többitől különálló létező dolog?

– Igen.

– Ugye, aki erről beszél – folytatta emez –, olyasmiről szól, ami létezik?

– Igen.

– Márpedig aki olyan dologról vagy dolgokról beszél, amelyek léteznek, az igazat mond. Így hát Dionüszodórosz igazat mond, ha létező dolgokról szól – vagyis egyáltalán nem illetett téged hazug rágalommal.

b – Igen ám, Euthüdémosz – mondta Ktészipposz –, csakhogy aki ilyesmit mond, nem a létezőkről beszél!

– De mások-e a nem létezők – viszonozta Euthüdémosz –, mint olyan dolgok, amelyek nem léteznek?

– Nem mások.

– De a nem létezők semmi módon sem léteznek?

– Semmi módon.

– Előfordulhat-e hát, hogy nem létező dolgokkal úgy tevékenykedjék valaki, hogy ezáltal, jóllehet ezek nem létezők, valamit létrehozzon?

– Nem hinném – mondta Ktészipposz.

– Nos hát! Vajon a szónokok, amikor a néphez beszélnek, semmit sem cselekszenek?

– De bizony cselekszenek – válaszolta.

– Ugye, ha cselekszenek, alkotnak is?

– Igen.

c – Cselekvés tehát a beszéd és alkotás!

Amaz egyetértett ezzel.

– Senki sem nem létezőkről beszél tehát, hiszen ha beszélünk, máris alkotunk valamit. Te viszont egyetértettél azzal, hogy a nem létezők körében lehetetlenség az alkotás. Szavaid szerint tehát senki sem hazudik, hanem az a helyzet, hogy Dionüszodórosz, ha beszél, igazat szól és létező dolgokat mond.

– Zeuszra is, Euthüdémosz – szólt Ktészipposz –, jóllehet létező dolgokat mond bizonyos módon, csakhogy nem úgy mondja, ahogy azok vannak!

– Ezt hogy érted, Ktészipposz? – kérdezte Dionüszo-

d dórosz. – Akadnak, akik úgy mondják a dolgokat, ahogy azok vannak?

– Akadnak bizony – felelte –, a szép és derék emberek, akik igazat beszélnek.

– No és a jók, ugye, jól járnak el dolgaikban, a rosszak meg rosszul? – kérdezte emez.

A másik helyeselt.

– Egyetértesz-e azzal, hogy a szép és derék emberek akképp mondják a dolgokat, ahogy azok vannak?

– Egyetértek.

– A jó emberek tehát rosszul beszélnek a rosszakról, ha egyszer akképp mondják a dolgokat, ahogy azok vannak.

– De már, Zeuszra, bizony, hogy nagyon is rosszul –

e felelte amaz –, mégpedig a rossz emberekről, akiktől, ha rám hallgatsz, óvakodni fogsz, nehogy a jók rosszat

szóljanak felőled. Jegyezd meg jól, hogy rosszat mondanak a jók a rosszakról!

– A hatalmasakról meg, ugyebár, hatalmasat szólnak – fűzte hozzá Euthüdémosz –, és melegen beszélnek a melegekről.

– A legnagyobb mértékben – felelte Ktészipposz. – De hidegen szólnak a se íze, se bűze hidegekről, és ilyennek tartják a beszédüket is.

– Csúfolódunk, Ktészipposz, csúfolódunk? – kérdezte Dionüszodórosz.

– Zeuszra, nem, mert kedvellek, Dionüszodórosz,
285 a csak barátilag figyelmeztetlek és próbállak rávenni arra, hogy máskor ne mondj ilyen ellenségesen otromba dolgot, hogy én elveszejteni akarom azokat, akiket a legtöbbre becsülök.

XIII. Miután észrevettem, hogy nagyon hevesen fordulnak szembe egymással, tréfára fordítva a beszédet, így szóltam Ktészipposzhoz:

– Azt hiszem, Ktészipposzom, el kell fogadnunk az idegenektől, amit mondanak, ha szívesen nyújtják nekünk, és nem szabad összekülönböznünk a szavakon. Hiszen ha képesek rá, hogy úgy veszejtsenek el embereb ket, hogy haszontalanokból és esztelenekből hasznos és eszes embereket faragnak akár ők találták föl, akár mástól tanulták az efféle irtást és pusztítást, hogy a haszontalant eltüntetvén hasznos emberként állítsák újra szemünk elé – nos, ha értenek ehhez (márpedig világos, hogy értenek, hiszen azt állítják, hogy ez frissen lelt mesterségük: jó embereket alkotnak haszontalanokból), akkor engedjünk nekik! Tüntessék hát el a fiút, és tegyék
c eszessé őt is és mindnyájunkat! Ha pedig ti, fiatalabbak, féltek, legyek én az a kariai, akin próbát tesznek.* Mivel öreg vagyok, vállalom a kockázatot és átadom magam ennek a Dionüszodórosznak, mintha ő volna a kolkhiszi

Médeia. Pusztítsatok el, és ha akarjátok, főzzetek is meg, vagy csináljatok, ami jólesik, csak aztán hasznos emberként kerüljek újra elő.

Erre Ktészipposz így szólt:

– Én is készen állok rá, Szókratész, hogy átadjam
d magam az idegeneknek, még ha jobban meg akarnak is nyúzni, mint ahogy eddig nyúztak, ha nem tömlő készül a bőrömből, mint Marszüaszéból, hanem erény. Jóllehet Dionüszodórosz azt hiszi rólam, neheztelek rá, én nem neheztelek, csak ellentmondok neki abban, amit szerintem nem mond helyesen. Az ellentmondást pedig, nemes Dionüszodórosz, ne nevezd csúfolódásnak, mert a csúfolódás valami más.

XIV. Dionüszodórosz így szólt:

– Úgy beszélsz az ellentmondásról, Ktészipposz, mintha az létezne.

– Nagyon is – felelte amaz. – Te úgy gondolod, Dionüszodórosz, hogy nem létezik ellentmondás?

e – Nem tudod bebizonyítani – mondta az –, hogy valaha is azt hallod, amint valaki ellentmond a másiknak.

– Igazad van – felelte ő –, de hallgassuk csak, vajon nem most bizonyítom-e éppen be neked, hogy Ktészipposz ellentmond Dionüszodórosznak?

– Beszélgessünk erről?

– Igen – felelte.

– Lássuk hát! Mindegyik létező számára van szavunk?

– Van.

– Vajon ez azt fejezi ki, ahogyan létezik az illető dolog, vagy ahogyan nem létezik?

– Ahogyan létezik.

286 a – Hiszen ha emlékszel, Ktészipposz – folytatta –, épp az imént mutattuk meg, hogy senki sem úgy beszél

valamiről, ahogyan az nincs. Világos, hogy senki sem mond nem létezőt, miközben beszél.

– No és ettől kevésbé mondunk ellent egymásnak én meg te? – kérdezte Ktészipposz.

– Vajon ellentmondunk-e egymásnak, ha mindketten az ugyanazon dolognak megfelelő nyelvi formát alkalmazzuk, vagy pedig ilyenkor mindketten ugyanazt mondjuk?

Ktészipposz ezt elfogadta.

b – No és ha egyikünk sem a dolognak megfelelő nyelvi formát használja – folytatta –, akkor ellentmondunk-e egymásnak? Vagy ilyenkor arról van szó, hogy egyáltalán nem az illető dologra gondolunk?

A másik ezt is elfogadta.

– És olyankor – kérdezte emez tovább –, ha én a dolognak megfelelő nyelvi formát használom, te pedig egy másik dolognak megfelelőt, akkor ellentmondunk egymásnak? Vagy pedig ilyenkor én azt a dolgot fejezem ki, te viszont egyáltalán nem fejezel ki semmit? És aki nem fejez ki semmit, hogyan mondhat ellent annak, aki kifejez valamit?

XV. Ktészipposz elhallgatott. Én pedig, bámulva a beszédet, megkérdeztem:

– Hogy érted ezt, Dionüszodórosz? Nem tőled hall-

c lom ugyanis először ezt az érvet, hanem sokaktól és gyakran hallottam már, de mindig megcsodálom. Mert örömest élnek vele Prótagorasz követői, de használták a régebbiek is. Számomra mindig csodálatosnak tűnik, mégpedig olyannak, ami megcáfolja a többi érvet is és önmagát is. De azt hiszem, leginkább tőled tudhatom meg ezzel kapcsolatban az igazságot. Mert mi mást jelent ez az érv, ha nem azt, hogy nem létezik téves állítás, ugye, hanem aki beszél, az vagy igazat mond, vagy nem mond semmit.

Dionüszodórosz elfogadta ezt.

d – Vajon ha beszélni nem is, vélekedni lehet tévesen?

– Vélekedni sem lehet – felelte.

– Egyáltalán nem létezik tehát téves vélemény?

– Nem – felelte.

– Tudatlanság sem létezik tehát és tudatlan emberek sem? Vagy nem a dolgokkal kapcsolatos tévedés volna a tudatlanság – ha léteznék ilyen?

– De az volna – felelte.

– De ilyen nem létezik – vetettem ellene.

– Nem – válaszolta.

– Mondd, Dionüszodórosz, te a beszéd kedvéért beszélsz, csak hogy valami lehetetlenséget mondhass, vagy valóban úgy véled, senki emberfia sem tudatlan?

e – Cáfolj meg – felelte.

– No és tételed szerint lehetséges a cáfolat, ha egyszer senki sem téved?

– Nem lehetséges – szólt közbe Euthüdémosz.

– Tehát Dionüszodórosz nem is szólított föl rá, hogy megcáfoljam – mondtam –, hiszen hogyan javasolhat valaki nem létezőt? Nem nagyon értem ám én, Euthüdémosz, ezeket a bölcs és jól kifundált dolgokat, de valahogy majd csak fölfogom. Valószínű viszont, hogy valami nagy otrombaságot találok kérdezni. Bocsásd meg nekem. Ám lássad! Ha se téves kijelentést tenni nem lehetséges, se tévesen vélekedni, se pedig tudatlannak lenni nem lehetséges, mi mást jelent ez, mint hogy nem hibázhat az ember, amikor cselekszik? A cselekvő ugyanis nem hibázhat abban, amit cselekszik. Nem így mondtátok?

287 a

– De igen – felelte.

– Na, hát – mondtam – akkor itt jön az otromba kérdés. Ha ugyanis nem tévedünk sem akkor, ha cselekszünk, sem ha beszélünk, sem ha gondolkodunk – ha

mindez így van, akkor, Zeuszra is!, kinek a tanítóiként jöttetek ti ide? Vagy nem azt állítottátok az imént, hogy
b annak, aki tanulni akar, szebb módon tudtok erényt nyújtani, mint bárki emberfia?

XVI. – Szókratész, te tényleg olyan vagy, mint Kronosz – vette át Dionüszodórosz a szót –, amit az előbb mondtam, arra emlékszel, amit tavaly mondtam, arra is mindjárt vissza fogsz emlékezni, de a most elhangzott beszéddel nem tudsz mit kezdeni.

– Nyilván azért, mert nagyon nehéz – feleltem –, hiszen bölcsek mondják. Azzal is nagyon nehéz mit kezdeni, amit most legutoljára mondtál. Mi az értelme annak, hogy nem tudok vele mit kezdeni? Nyilvánvaló-
c an az, hogy nem tudom megcáfolni. Vagy mondd meg te, mit jelent ez a fordulat, hogy nem tudom használni a szavakat!

– Azzal nehéz bármit is kezdeni – felelte –, amit te mondasz. Mert hát felelj csak nekem!

– Mielőtt te felelnél? – kérdeztem Dionüszodórosztól.

– Nem felelsz? – kérdezte ő.

– Igazságos dolog ez?

– Igazságos bizony – felelte.

– És milyen alapon? – kérdeztem. – Talán mert nyilvánvaló, hogy te valamiféle, az érvek terén mindentudó
d emberként jöttél közénk, aki tudja, hogy mikor kell válaszolni és mikor nem, s most nem válaszolsz semmit, mert tudod, hogy nem kell?

– Fecsegsz, mert halogatod a választ – mondta. – Pedig higgy nekem, jóember, és válaszolj, hisz magad is elismered, hogy bölcs vagyok.

– Úgy látszik, engedelmeskednem kell – mondtam –, mert te parancsolsz. Kérdezz hát!

– Mondd csak, értelemmel a lelkes lények rendelkeznek, vagy lélekkel nem bírók is?

– A lelkes lények.

– Ismersz-e olyan szót – kérdezte –, amelynek lelke van?

– Zeuszra, nem!

e – Hát akkor miért kérdezted az imént, hogy mi az értelme a szavamnak?

– Mi másért – feleltem –, mint azért, mert együgyűségből elvétettem a dolgot. Vagy talán nem is vétettem el, és helyesen mondtam, hogy a szavaknak van értelmük? Te mit mondasz, elvétettem vagy sem? Mert ha nem vétettem el, akkor most te sem cáfoltál meg engem,

288 a azaz – jóllehet bölcs vagy – magad sem tudsz mit kezdeni a beszéddel. Ha meg elvétettem, akkor nem beszélsz helyesen, midőn azt állítod, hogy nem létezik tévedés. Mindezt pedig nem a tavalyi beszédedre mondom. De úgy látszik, egy helyben vesztegel ez a beszéd, Dionüszodórosz és Euthüdémosz, és most is, mint hajdan, maga kerül a földre, midőn mást akar leteríteni. És annak, hogy ez ne történjék meg vele, a ti művészetetek sem tudja meglelni a módját, még ha oly csodálatra méltó is a szavak pontossága tekintetében.

– Bizony – szólt közbe Ktészipposz is –, csuda dolgo-

b kat beszéltek, thurioibeli vagy khioszi férfiak, vagy bárminő elnevezésnek örvendjetek is. Nektek aztán tényleg nem esik nehezetekre, hogy szamárságokat fecsegjetek.

Félve, hogy gyalázkodni kezdenek, ismét békítőleg szóltam Ktészipposzhoz:

– Ugyanazt mondom neked, mint az imént Kleiniasznak: nem ismered föl, hogy milyen csodálatos az idegenek bölcsessége. Csakhogy nem akarják komolyan bemutatni nekünk, hanem Próteuszt, az egyiptomi szofis-

c tát utánozva kápráztatnak el bennünket. Mi viszont

utánozzuk Menelaoszt, és ne bocsássuk el e férfiakat, míg be nem mutatták komolyan azt, amivel foglalkoznak. Azt hiszem, nagyon szép látványt fognak nyújtani, ha komolyan kezdik venni a dolgot. Kérjük hát meg, beszéljük rá őket és könyörögjünk, hogy nyilvánuljanak meg nekünk. Arra gondoltam, magam is újra megmutatom, hogyan kérem meg őket rá, hogy megmutatkozzanak. Onnan kiindulva próbálok tehetségem szerint sorjában végigmenni a kérdéseken, ahol az imént abbahagytam, hátha valamiképpen megkönyörülnek rajtam, és megindulva komoly buzgalmamon, ők is komolyan nekilátnak.

XVII. – Kleiniasz – mondtam –, emlékeztess csak engem, hol is hagytuk el. Ha jól emlékszem, valahol itt: ugye végül is megegyeztünk abban, hogy filozofálni kell.

– Igen – felelte.

– A filozófia pedig – folytattam – a tudás birtoklása. Nem így van?

– De így – mondta.

– No és miféle tudás birtokában kell lennünk ahhoz, hogy birtoklásunk helyes legyen? Nem egyszerűen arról a tudásról van szó, amely hasznunkra van?

– De okvetlenül arról – felelte.

– Hasznunkra volna-e, ha értenénk hozzá, hogy körbesétálva meg tudjuk állapítani, hol van a legtöbb arany elásva?

– Nyilván – mondta.

– Csakhogy épp az előbb érveltünk úgy – folytattam –, az sem volna segítségünkre, ha fáradság és földásás nélkül lenne is miénk minden arany. Ennélfogva még ha a köveket arannyá tudnánk is változtatni, akkor sem érne semmit ez a tudás, mert ha nem tudunk majd

élni is az arannyal, nyilván semmi hasznunk nem származik belőle. Nem emlékszel erre?

– Dehogynem emlékszem – mondta.

– Látható, hogy a többi tudásnak sem lesz semmi haszna, sem a pénzszerzésnek, sem az orvoslásnak, sem semmi másnak, amely létrehozni képes ugyan valamit, de már használni nem tudja azt, amit létrehozott. Nem így van?

Egyetértett velem.

– Sőt, ha tartanunk kell magunkat előbbi megállapításainkhoz, még az a tudás is haszontalan – ha van
b ilyen –, amely halhatatlanná képes tenni az embert, ha nélkülözi annak ismeretét, hogy hogyan használjuk a halhatatlanságot.

Mindebben azonos volt a véleményünk.

– Olyan tudásra van hát szükségünk, szép gyermekem, amelyben az alkotás teljesen egybeesik annak ismeretével, hogy hogyan kell fölhasználnunk, amit megalkottunk.

– Látni való, hogy így van – mondta.

– Ez feltehetőleg erősen különbözik attól, hogy remek-
c kül értünk a lantkészítéshez, és az ilyesféle tudás alkalmazásához. Ebben az esetben ugyanis az alkotómesterség külön áll attól, amelyik alkalmazza a lantot, s ezek el is szakadtak egymástól, hiszen a lantkészítés és a lantpengetés igencsak különböző dolgok, ugye?

A fiú elfogadta ezt.

– És nyilván a fuvolakészítéssel sem megyünk semmire, hiszen az is másfajta dolog.

Helybenhagyta.

– Ohó, az istenekre! – kiáltottam föl –, hát a beszédalkotás? Ha ennek mesterségét megtanulnánk, ez volna az, amit ha alkalmazni is tudunk, boldogok leszünk?

– Nem hiszem – ellenkezett Kleiniasz.

d – Mire alapozod a véleményedet? – kérdeztem.

– Látom, hogy vannak beszédírók – felelte –, akik nem tudják alkalmazni a maguk alkotta beszédeket, ahogy a lantkészítők sem a lantot, hanem itt is az a helyzet, hogy mások, akik maguk képtelenek beszédet alkotni, fölhasználják ezeknek a műveit. Így hát nyilvánvaló, hogy a beszédek esetében is elkülönül az alkotás mestersége a használatától.

– Úgy látom – mondtam –, elegendő bizonyítékod van rá, hogy nem a beszédszerkesztők művészetének birtoklása tesz boldoggá. Bár én azt hittem, itt fog valae miképpen megjelenni az a tudás, amelyet régen keresünk. Mert nekem ezek a beszédírók szörnyű bölcsnek tűnnek, Kleiniasz, valahányszor csak a társaságukban vagyok, a művészetük meg emberfölöttinek és fenségesnek. De ebben nincs is semmi csodálatos, hiszen mes-
290 a terségük az igéző művészetnek része, és csak kevéssel marad el mögötte. Mert az igézés kígyók, pókok, skorpiók és más vadak meg betegségek megbűvölése, emez pedig a bíráknak, a népgyűlés tagjainak és más embercsoportoknak megbűvölése és meggyőzése. Vagy te másként látod?

– Nem – felelte –, hanem szakasztott úgy, ahogy mondod.

– Hát akkor hová forduljunk – kérdeztem –, melyik mesterséghez?

– Én nem látom, merre menjünk – mondta.

– De én úgy látom – szóltam –, rábukkantam.

– Mit találtál? – kérdezte Kleiniasz.

b – A hadvezetést látom olyan mesterségnek – feleltem –, amely ha szert teszünk rá, minden másnál alkalmasabb, hogy boldoggá tegyen.

– Hát én ezt nem hiszem.

– Ugyan miért nem? – kérdeztem.

– Ez valamiféle embervadász-mesterség.

– Mit akarsz ezzel mondani? – kérdeztem.

– A vadászat egyik fajtája sem több a vadászásnál és kézre kerítésnél. Miután elejtették azt, amire vadásznak, nem tudják fölhasználni, hanem a vadászok és a halászok a szakácsoknak adják át. A földmérők, csillagászok és számlálók pedig – hiszen vadászok ők is, mert egyikük sem alkotója az ábráknak és számsoroknak, hanem rájuk találnak csupán –, mivel fölhasználni nem tudják ezeket, csupán vadászni reájuk, a dialektikusoknak adják át a zsákmányt – már legalábbis azok, akik nem teljesen esztelenek.

– Jól van, szépséges és bölcs Kleiniaszom! – mondtam. – Szóval így áll a dolog?

– Így bizony – felelte. – És a hadvezérek is ugyanígy járnak el. Ha elejtettek egy várost vagy egy tábort, az államférfiaknak adják azt át, mivel ők maguk nem tudnak mit kezdeni a zsákmánnyal. Ahogy a fürjvadászok, gondolom, a fürjtenyésztőknek adják át zsákmányukat. Így hát, ha arra a mesterségre van szükségünk, amelyik azt, amit birtokol – akár alkotás, akár vadászat révén tett is rá szert –, használni is tudja (márpedig boldoggá az ilyen tesz bennünket), akkor valami mást kell keresnünk a hadvezetés mestersége helyett.

XVIII. KRITÓN

Mit nem mondasz, Szókratész! Ez a fiú ilyesmiket mondott?

SZÓKRATÉSZ

Nem hiszed el, Kritón?

KRITÓN

Nem hát, Zeuszra! Mert arra gondolok, hogy ha ezt

mondta, akkor nem szorul sem Euthüdémosz, sem senki emberfia nevelésére.

SZÓKRATÉSZ

Zeuszra! Vajon nem Ktészipposz mondta ezt, és én rosszul emlékszem?

291 a KRITÓN

Mit, Ktészipposz?

SZÓKRATÉSZ

Azt jól tudom, hogy sem Euthüdémosz, sem Dionüszodórosz nem mondta. Kedves Kritónom, tán valamelyik jelenlevő kiváló ember szólt így? Mert hogy hallottam, azt jól tudom.

KRITÓN

Zeuszra, így lehetett, Szókratész. Úgy ítélem, igen kiváló ember volt. És azután még milyen mesterséget vizsgáltatok meg? És megtaláltátok, amit kerestetek, vagy nem találtátok meg?

SZÓKRATÉSZ

b Hol kellett volna megtalálnunk, kedvesem? Még nevetségessé is váltunk, mint a gyerekek, akik búbos pacsirtát űznek. Mindig azt hittük mindegyik tudományról, hogy rögtön megfogjuk, azok pedig folyton elmenekültek. A többit miért is mesélném el neked, hanem az uralkodói mesterséget, azt igen. Ezzel úgy jártunk, hogy amikor megvizsgáltuk, vajon ez hozza-e létre a boldogságot, akkor mintha egy labirintusba kerültünk volna. Már azt
c hittük, célnál vagyunk, midőn ismét vissza kellett fordulnunk, és mintha csak a kutatás elején volnánk,

ugyanannyi mindennek voltunk híjával, mint mikor az első kérdést föltettük.

KRITÓN

Hát ez meg hogy történhetett, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Elmondom. Azt hittük ugyanis, hogy az államférfi és az uralkodó mestersége azonos.

KRITÓN

És aztán?

SZÓKRATÉSZ

A hadvezéri és egyéb mesterségek a műveiket, melyeknek ők a megformálói, átadják, hogy emez, mint az egyetlen, amely ért a fölhasználásukhoz, uralkodjék rajtuk. Világosan úgy tűnt nekünk, hogy ez az a művészet, d amelyet mi keresünk és hogy a városállamban ő a helyes cselekvés okozója. Egyszerűen az Aiszkhülosz jambusa szerint* gondolkodtunk: ő ül az állam kormányrúdjánál, irányít és kormányoz mindent, és így mindent hasznosra fordít.

KRITÓN

De hát ezt helyesen láttátok, Szókratész!

XIX. SZÓKRATÉSZ

Magad ítélsz, Kritón, ha meg akarsz hallgatni. Az előbbi gondolatok után a következőképpen folytattuk vizsgálódásunkat. Lássuk csak, vajon a mindeneket vezérlő uralkodói mesterség hoz-e létre művet vagy sem? Minden bizonnyal igen – mondtuk egymásnak. Te nem ugyanezt mondanád, Kritón?

KRITÓN
De igen.

SZÓKRATÉSZ
No és mit neveznél e mesterség művének? Például ha azt kérdezném, hogy az orvoslásnak, amely mindeneken uralkodik, amiken uralkodnia adatott, mi a műve – azt felelnéd, hogy az egészség?

KRITÓN
Azt felelném.

SZÓKRATÉSZ
e Tovább! A ti mesterségetek, a földművelés, amely mindeneken uralkodik, amin uralkodnia adatott, mit hoz létre? Nem a táplálékot neveznéd meg, amelyet a földből nyújt nekünk?

KRITÓN
De igen.

292 a SZÓKRATÉSZ
Hát az uralkodói mesterség, amely mindeneken uralkodik, amin uralkodnia adatott? Biztos nem jössz rá egykönnyen!

KRITÓN
Zeuszra, Szókratész, nem bizony!

SZÓKRATÉSZ
Mi sem, Kritón! De annyit csak tudsz, hogy amit keresünk, annak hasznosnak kell lennie.

KRITÓN
Persze.

SZÓKRATÉSZ

Ugye valami jót kell hogy nyújtson nekünk?

KRITÓN

Szükségképpen, Szókratész.

b SZÓKRATÉSZ

Abban pedig megegyeztünk, én meg Kleiniasz, hogy a jó nem más, mint egyfajta tudás.

KRITÓN

Így mondtad.

SZÓKRATÉSZ

Ugye az államtudomány egyéb művei – számos ilyen van, például, hogy gazdaggá, szabaddá és egyetértővé teszi a polgárokat – sem nem jók, sem nem rosszak. Ámde bölccsé kell tennie bennünket és tudást kell hogy
c adjon, ha egyszer hasznossá és a boldogság alkotójává kíván lenni.

KRITÓN

Így van. Egyetértünk abban, amit mondtál.

SZÓKRATÉSZ

No és vajon az uralkodói mesterség bölccsé és jóvá alakítja-e az embereket?

KRITÓN

Mi gátolná ebben, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Vajon mindenkit minden tekintetben ilyenné tesz? És a

tudás minden fajtáját: a varga- meg az építőmesterséget és az összes többit ez nyújtja?

KRITÓN

Ezt nem hinném, Szókratész

SZÓKRATÉSZ

d De hát milyen tudást nyújt? Mire használjuk? Hiszen nincs szüksége ennek a mesterségnek arra, hogy akár jó, akár hitvány műveket alkosson, tudást pedig nem nyújt semmi mást, csak önmagát. Meg kell mondanunk, hogy mi ez a mesterség és mire használjuk! Tán mondjuk azt, Kritón, hogy ennek révén másokat jó emberré teszünk?

KRITÓN

Mondjuk!

SZÓKRATÉSZ

És miben fog állni ezeknek a jó volta és hasznossága? Azt kell mondanunk, hogy ők meg másokat tesznek jó emberré és azok ismét másokat? De nem derül ki számunkra, hogy mit is jelent ezeknek az embereknek a jó
e volta, mivel elvetettük mindazt, amit az államtudomány művének tekinthetünk. Itt tehát egyszerűen az történik, amire a szólásmondás utal: Zeuszé Korinthosz is* – és mint mondtam, éppolyan távol vagy tán még távolabb vagyunk annak ismeretétől, hogy mi is az a tudás, amely bennünket boldoggá tesz majd.

KRITÓN

Zeuszra is, Szókratész, jókora nehézségbe bonyolódtatok!

SZÓKRATÉSZ

Mihelyt belebonyolódtam ebbe, Kritón, fennhangon
293 a kiáltozni kezdtem, ahogy Dioszkuroszokat szokás szólítani, úgy könyörögtem a két idegenhez, hogy mentsenek ki minket, engem meg a fiút, e roppant szótengerből, és mindenképpen lássanak már neki, hogy komolyan megmutassák: mi is az a tudás, amelynek részeseiként helyesen élhetjük le hátralévő életünket.

KRITÓN

Mi a csuda! Hát Euthüdémosz meg akart nektek mutatni bármit is?

SZÓKRATÉSZ

Már hogyne akart volna. És hozzá is fogott, barátom, igen büszkén a következő beszédhez.

b XX. – Mondd, Szókratész, megtanítsalak arra a tudásra, amellyel kapcsolatban oly régóta nehézségeitek vannak, vagy bebizonyítsam hogy a birtokodban van?

– Ó, kedvesem – mondtam –, hát ez tőled függ?

– Teljesen – felelte.

– Zeuszra is – szóltam –, bizonyítsd be, hogy birtokában vagyok, mert a magamkorú ember számára ez sokkal könnyebb, mint megtanulni.

– Felelj hát nekem – kezdte –, létezik olyasmi, amit tudsz?

– Sok is – mondtam –, bár jelentéktelen dolgok.

– Elegendő – válaszolta. – Lehetségesnek tartod-e azt, hogy valami, ami éppen létezik, nem létező legyen?

– Zeuszra is, dehogy tartom.

c – Ugyebár azt mondtad, van olyasmi, amit tudsz? – kérdezte.

– Azt mondtam.

– Mármost ha tudsz valamit, akkor tudó vagy?

– Okvetlenül, mármint abban a dologban.

– Ez nem jelent különbséget. De vajon nem szükségszerű-e, hogy mindent tudj, ha egyszer tudó vagy?

– Zeuszra is, nem szükségszerű – feleltem. – Hiszen sok mindent nem tudok.

– Ha valamit nem tudsz, akkor nem tudó vagy.

– Abban a vonatkozásban, barátom.

d – Egy kicsit nem tudó vagy hát? – kérdezte. – Az imént tudónak mondtad magad. Így hát egyidejűleg és ugyanazon vonatkozásban az is vagy meg nem is, ami vagy.

– Legyen így, Euthüdémosz – mondtam –, ami a szavakat illeti, nagyon szépen fejezed ki magad. Miként ismerem hát azt a tudást, amit éppen kutatunk? Mivel az lehetetlenség, hogy az ember ugyanaz is legyen meg ne is, ezért ha egyvalamit tudok, mindent tudok. Hiszen nem lehetek egyidejűleg tudó is és nem tudó is. Ha pedig mindent tudok, birtokomban van a keresett tudás is. Ezt mondod tehát, és ez az a bölcs dolog?

– Önmagadat cáfolod meg, Szókratész – felelte.

e – Hogyhogy, Euthüdémosz – kérdeztem –, te nem ugyanígy vagy ezzel? Hiszen én veled meg Dionüszodórosszal, ezzel a kedves lélekkel társulva bármit elviselnék és jajszó sem hagyná el a számat. Mondd csak, ti ketten nem úgy vagytok ezzel, hogy némely dolgokat tudtok, másokat meg nem?

– Egy cseppet sem, Szókratész – válaszolt Dionüszodórosz.

– Hogy érted ezt? – kérdeztem. – Hát semmit sem tudtok?

– Éppen ellenkezőleg – felelte.

294 a – Mindent tudtok tehát – kérdeztem –, bármi legyen is az?

– Mindent – felelte –, és így vagy ezzel te is: ha egy dolgot tudsz, mindent tudsz.

– Ó, Zeusz – mondtam –, milyen csodálatos dolgot mondasz, és micsoda nagy jó nyilvánul meg itt! És minden ember így van ezzel? Vagy mindent tud, vagy semmit sem?

– Persze, hiszen nem fordulhat elő, hogy némely dolgokat tudjanak, másokat meg nem, és így egyidejűleg tudók és nem tudók legyenek – felelte.

– Hanem? – kérdeztem.

– Valamennyien úgy vannak vele – válaszolta –, hogy ha egyetlen dolgot tudnak, tudnak mindent.

b – Dionüszodórosz, az istenekre mondom, immár világosan látni, hogy komolyan vesztek, ha nehezen tudtalak is rávenni benneteket a komoly beszédre – mondtam. – És ti ketten mindent tudtok? Például az ács- és a vargamesterséget is?

– Persze.

– Sarut foltozni is?

– Zeuszra mondom, még talpalni is – felelte.

– Meg azt is, hogy hány csillag van és hány homokszem?

– Természetesen – felelte. – Azt hitted, erre már nem fogunk igennel felelni.

XXI. Ekkor Ktészipposz szólt közbe:

c – Zeuszra is, Dionüszodórosz – mondta –, mi a bizonyítéka annak, hogy igazat beszéltek?

– Mit bizonyítsak?

– Tudod-e, hogy hány foga van Euthüdémosznak, és ő, hogy mennyi van neked?

– Nem elegendő, ha hallod, hogy mindent tudunk? – kérdezte amaz.

– Semmiképpen. Legalább ezt meg kell mondanotok és bizonyítanotok, hogy igazat szóltok. Ha megmondtá-

tok, hogy hány foga van a másiknak, mi pedig megszámoljuk, és kitűnik, hogy tudtátok, akkor elhisszük a többit is.

d Azt hitték, gúnyolódik, és nem akartak ráállni, hanem kitartottak amellett, hogy mindama dolgokat tudják, amelyekre Ktészipposz egyenként rákérdezett. A végén ugyanis Ktészipposz gátlástalanul faggatózni kezdett, és nincs olyan ronda dolog, amiről ne kérdezte volna meg, hogy tudják-e. Ezek meg nagy vitézül állták a faggatózást, rábólintva mindenre, hogy tudják. Olyanok voltak, Kritón, mint a vaddisznók, amelyek nekirohannak a
e késnek, úgyhogy a hitetlenségtől sarkallva a végén magam is megkérdeztem Dionüszodóroszt, hogy hát táncolni tud-e. Ez meg azt felelte, hogyne tudna!

– Na, hát – mondtam erre – csak nem jutottál olyan messze a bölcsességben, hogy a te korodban tótágast állva kardok között bukfencezz és keréken forogj?

– Nincs olyasmi, amit ne tudnék – felelte.

– Most tudtok mindent, vagy mindig is tudtatok? – kérdeztem.

– Mindig is tudtunk – válaszolta.

– Gyerekkorotokban is tudtatok, mindjárt, ahogy megszülettetek?

295 a – Tudtunk mindent – felelték egyszerre –, bár számunkra is hihetetlennek tűnt.

– Szókratész, te nem hiszel nekünk? – kérdezte Euthüdémosz.

– Azt látom, hogy igen bölcsek vagytok.

– Ha van kedved válaszolni nekem, bebizonyítom, hogy egyetértesz velünk magad is e csodálatos dolgokban.

– Hát az nagyszerű lesz – feleltem –, ha erről meggyőzöl. Mert ha eddig magam sem tudtam, hogy bölcs vagyok, te meg bebizonyítod nekem, hogy mindig min-

dent tudtam, hát mi volna ennél nagyobb dolog, amire életemben valaha is rábukkanhatnék?

XXII. – Felelj hát – szólított föl.

– Kérdezz csak – mondtam –, felelek.

b – Tudója vagy-e valaminek, Szókratész, vagy nem?

– Az vagyok.

– És éppen azzal tudsz, amivel tudó vagy, ugye?

– Amivel tudó vagyok. Gondolom, a lélekre célzol. Vagy nem arra gondoltál?

– Nem szégyelled magad, Szókratész, hogy kérdezett létedre visszakérdezel?

– Na jó – mondtam –, mit csináljak tehát? Mert én azt teszem, amit kívánsz. Ha nem értem a kérdést, azt kívánod, hogy akkor is válaszoljak és ne kérdezzek vissza?

c – De hát valahogyan csak értelmezed a szavaimat! – mondta.

– Valahogyan persze – feleltem.

– Na, hát ahogy érted a kérdést, annak megfelelően válaszolj.

– Csakugyan? – kérdeztem. – És ha te egyféleképpen érted, amit kérdezel, én meg másként értelmezem és aszerint válaszolok? Te megelégszel azzal, ha olyasmit felelek, ami nem is tartozik a tárgyhoz?

– Én meg – felelte –, de azt hiszem, te nem.

– Zeuszra mondom, hogy nem felelek addig, amíg meg nem értem.

– Nem felelsz a kérdésre – mondta –, amit pedig mindenkor tudsz értelmezni! Fecsegő vagy és faragatlanabb a kelleténél.

d Észrevettem, hogy neheztel rám, mert szétzilálom a beszédét, pedig ő be akart keríteni és csapdába akart ejteni szavaival. Eszembe jutott Konnosz, aki szintén mindig megneheztelt rám, valahányszor nem cselekedtem akarata szerint, aztán kevesebbet foglalkozott ve-

lem, mert tudatlannak tartott. De mivel úgy határoztam, hogy járni fogok hozzá, arra gondoltam, engednem kell neki, nehogy még ostobának tartson és kiutasítson.

Így szóltam:

e – Euthüdémosz, ha szerinted így kell tenni, ám tegyünk így. Hiszen te mindenképpen jobban értesz a beszélgetéshez, mint én, aki korlátolt vagyok.

– Válaszolj hát megint – mondta –, valamivel tudod azt, amit tudsz, vagy nem?

– Valamivel hát – feleltem –, a lelkemmel.

296 a – Ez megint többre válaszol, mint a kérdés – mondta erre –, hiszen nem kérdeztem, hogy mi az, amivel tudsz.

– Megint a kelleténél többre feleltem a tudatlanságom miatt. Bocsáss meg nekem! Most már egyszerűen azt fogom válaszolni, hogy valamivel tudom, amit tudok.

– És vajon mindig ugyanazzal a valamivel, vagy egyszer ezzel, máskor mással?

– Ha tudok valamit – feleltem –, akkor mindig ugyanazzal.

– Hát nem hagysz föl vele, hogy túlbeszéld a dolgot? – mondta.

b – Nehogy a „mindig" félrevezessen bennünket!

– Bennünket ugyan nem, legföljebb téged. De felelj: mindig ugyanazzal tudod?

– Mindig – feleltem –, ha már a „ha . . . akkor" megszorítást el kell hagynom.

– Ugyebár mindig azzal tudsz? De mindig tudó létedre vajon némely dolgokat azzal tudsz, amivel tudsz, másokat meg mással, vagy mindent ugyanazzal?

– Mindent, amit tudok, azzal – feleltem.

– Ez már megint túlbeszélés – szólt.

– Akkor elveszem az „amit tudok" kifejezést – mondtam.

– Te csak ne vegyél el semmit, mert nem kértelek rá
c – szólt. – Hanem erre felelj nekem: képes volnál-e rá, hogy az összes dolgot tudd, ha nem tudnál mindent?

– Csoda is volna az! – mondtam.

– Tégy hozzá, amit akarsz – mondta. – Elismerted, hogy tudod az összes dolgot.

– Úgy látszik, igen – feleltem –, hiszen ha az „amit tudok" megszorítás érvénytelen, akkor mindent tudok.

– Ugyebár elismerted, hogy mindig azzal tudsz, amivel tudsz, akár „ha . . . akkor", akár ahogy akarod. Egyetértesz azzal, hogy mindig tudsz és ugyanakkor mindent tudsz. Nyilvánvaló, hogy tudtad gyermekként
d is, mégpedig ahogy megszülettél, és felnőttként is tudod. És tudtad az összes dolgot, mielőtt megszülettél, és mielőtt az ég és a föld keletkezett volna – ha egyszer mindig tudtad. És Zeuszra mondom!, ha én akarom, fogod is tudni az összes dolgot.

XXIII. – Jó volna, ha akarnád, igen tisztelt Euthüdémosz – mondtam –, ha ugyan valóban igazat mondasz. De nemigen hinném, hogy ez elegendő volna, ha fivé-
e red, Dionüszodórosz nem akarja veled együtt. Úgy talán igen. De feleljetek nekem! Mert egyébként veletek, akik a bölcsességnek valóságos csodái vagytok, nem tudok vitázni arról, hogy én nem tudok mindent – mert ti ezt állítjátok. Ám az olyasféle ismereteket hogyan kell megfogalmazni, Euthüdémosz, hogy „az erkölcsileg jó emberek igazságtalanok"? Mondd hát meg nekem: tudom én ezt vagy nem tudom?

– Persze hogy tudod – mondta.

– Már micsodát? – kérdeztem.

– Hogy nem igazságtalanok az erkölcsileg jók.

297 a – No igen – mondtam –, azt régen tudom. De nem ezt kérdezem, hanem hogy hol tanultam én azt, hogy az erkölcsileg jók igazságtalanok.

– Sehol – felelte Dionüszodórosz.

– Akkor tehát nem is tudom? – kérdeztem.

– Elrontod a gondolatmenetet – szólt oda Euthüdémosz Dionüszodórosznak –, és úgy fog tűnni, hogy ez az ember nem tud valamit és így egyidejűleg tudó is és nem tudó is.

Dionüszodórosz elvörösödött.

– És te mit mondasz erre, Euthüdémosz? – érdeklődtem. – Úgy látod netán, hogy mindentudó fivéred nem szólt helyesen?

– Fivére vagyok én Euthüdémosznak? – tette föl hirtelen a kérdést Dionüszodórosz, de én így szóltam:

– Hagyj békén, kedvesem, amíg Euthüdémosz megtanít engem, honnan tudok olyasmiket, hogy az erkölcsileg jók igazságtalanok, és ne irigyeld tőlem a tudást!

– Megfutamodsz, Szókratész – szólt Dionüszodórosz –, és nem akarsz válaszolni.

– Természetesen – feleltem –, hiszen gyarlóbb vagyok, mint bármelyikőtök, így kettő elől még inkább meg kell futamodnom. Jóval gyöngébb vagyok Héraklésznél, aki nem volt képes megküzdeni a hüdrával, e szofistával, amely oly bölcs volt, hogy ha beszédének egyik fejét levágták, sokat növesztett helyette. Meg a másik szofistával, valamiféle rákkal sem, amely, azt hiszem, épp akkor mászott ki a tengerből. Hanem amikor ez bal felől szorongatta őt, beszéddel és harapással, unokaöccsét, Iolaoszt hívta segítségül, aki aztán kellőképpen meg is segítette. De ha az én Iolaoszom eljönne, igencsak másként cselekedne.

XXIV. – Felelj csak – szólt Dionüszodórosz –, ha már ezt hoztad szóba: vajon ez az Iolaosz inkább volt a Héraklész unokaöccse, mint a tiéd?

– Legjobb, ha felelek néked, Dionüszodórosz – mondtam –, mert jól tudom, hogy nem hagysz föl a

kérdezősködéssel, irigykedsz és megakadályozod, hogy Euthüdémosz megtanítson engem arra a bölcs dologra.

– No, akkor válaszolj – mondta ő.

– Azt válaszolom, hogy Héraklésznek volt Iolaosz az unokaöccse, amennyire ezt tudom, nem pedig az
e enyém. Hiszen nem Patroklész fivérem volt az apja, hanem Iphiklész, akinek rokon hangzású ugyan a neve, mégis Héraklésznek a fivére.

– Patroklész pedig a te fivéred? – kérdezte.

– Az bizony – feleltem –, mert egy anyától vagyunk, jóllehet más az apánk.

– Fivéred tehát és mégsem fivéred?

– Más az apánk, barátom – feleltem. – Az ő apja Khairedémosz, az enyém Szóphroniszkosz.

– Szóphroniszkosz és Khairedémosz tehát: apa – így ő.

– Igen – mondtam. – Egyik az enyém, másik az övé.

298 a – Akkor ugyebár Khairedémosz más, mint apa? – tette föl a kérdést.

– Más, mint az enyém – válaszoltam.

– Tehát apa létére más, mint apa? Avagy te olyan vagy, mint a kő?

– Attól tartok – feleltem –, hogy a te kezedben olyan leszek. De azt hiszem, mégsem vagyok olyan.

– Vagyis más vagy, mint a kő? – kérdezte.

– Más.

– És mivel más vagy, mint a kő, nem kő vagy. És mivel más vagy, mint az arany, nem arany vagy – mondta.

– Így van – feleltem.

b No, hát – mondta erre – Khairedémosz pedig, mivel más, mint apa, nem apa.

– Úgy látszik – feleltem –, nem apa.

– Ha meg mégis Khairedémosz az apa – szólt közbe

Euthüdémosz –, Szóphroniszkosz viszont más, mint az apa, s így nem apa, akkor te, Szókratész, apátlan vagy.

Készipposz közbevágott.

– Hát a ti apátokkal – szólt – nem ugyanez a helyzet? Más ő, mint az én apám?

– Távolról sem – felelte Euthüdémosz.

c – Akkor hát ugyanaz? – kérdezte.

– Ugyanaz.

– Ezt nem szeretném. És mondd, Euthüdémosz, csak az én apám ő, vagy a többi emberé is?

– A többieké is – felelte. – Vagy úgy gondolod, hogy ugyanaz az ember apa létére nem apa?

– Úgy gondolom – felelte Készipposz.

– Hogyhogy? – kérdezte amaz. – Arany létére nem arany? Ember létére nem ember?

– Ugyan már, Euthüdémosz! – mondta Készipposz. – Ahogy a szólás tartja, nem jól hozod össze a szálakat. Borzasztó dolgot mondasz, ha azt tartod, hogy az apád mindenkié!

– De hát mindenkié – szólt emez.

d – És emberek apja ő – kérdezte Készipposz –, vagy a lovaké is? Vagy az összes többi állaté is?

– Az összesé – válaszolt.

– Az anyád meg az anyjuk?

– Az meg az anyjuk.

– Tehát a tengeri sünöknek is a te anyád az anyjuk?

– Még a tiéd is – felelte.

– Fivére vagy tehát a borjaknak, kutyakölyköknek és malacoknak is?

– Te is az vagy – mondta erre.

– És az apád a kutyáknak is apja?

– Még a tiéd is.

– Rögvest egyetértesz te is mindezzel, Készipposz –

szólt közbe Dionüszodórosz –, ha válaszolsz nekem. Mondd csak, van neked kutyád?

e – Mégpedig igen vad – felelte Ktészipposz.

– És vannak kölykei?

– Vannak. Azok is olyanok.

– Ugyebár apjuk ezeknek a kutya?

– Saját szememmel láttam, amikor meghágta a szukát – felelte.

– Nomármost! Nem a tiéd a kutya?

– De igen – mondta.

– Ugyebár apa ő és a tiéd; így hát a te apád a kutya, te pedig kutyakölyköknek vagy fivére.

XXV. Dionüszodórosz gyorsan folytatta, nehogy Ktészipposz megelőzze őt és szóhoz jusson:

– Azt az egyet mondd még meg nekem: vered te a kutyádat?

– Hát istenem – mondta Ktészipposz nevetve –, ha már téged nem tudlak!

299 a – Szóval vered a saját apádat – mondta emez.

– Hát igazságosabb volna, ha a ti apátokat páholnám el, hogy mi a csodának nemzett ilyen bölcs fiakat. Hanem azért, Euthüdémosz, sok jó élményt szerezhetett a bölcsességetek annak, aki nektek is apátok meg a kutyakölykeknek is.

– Pedig sem neki nincs szüksége sok jóra, Ktészipposz, sem neked.

b – Meg neked sem, Euthüdémosz? – kérdezte emez.

– Senki emberfiának. Mondd csak, Ktészipposz, te jó dolognak tartod, ha a beteg orvosságot iszik, amikor szüksége van rá, vagy úgy véled, nem jó? Vagy ha háborúba megy az ember, fegyveresen jobb mennie, vagy fegyvertelenül?

– Az a jó, ha emez orvosságot iszik, amaz fegyveresen

megy. Sejtem, hogy megint valami szépet fogsz kérdezni.

– Ezt te fogod a legjobban tudni – mondta –, csak felelj nekem. Miután egyetértesz azzal, hogy az a jó, ha az ember orvosságot iszik, amikor szüksége van rá, ugyebár igen jó, ha minél többet iszik, és ez igazán akkor hat, hogyha még egy szekérderéknyi apróra tört hunyort is belekevernek?

Mire Ktészipposz így felelt:

c – Akkor aztán nagyon, Euthüdémosz, föltéve, hogy aki issza, akkora, mint a delphoi szobor.*

– No és mivel a háborúba fegyverrel jó menni, a lehető legtöbb dárdát és pajzsot kell vinni, mert az a jó.

– Persze! – felelte Ktészipposz. – Te azt hiszed, Euthüdémosz, hogy nem így kell menni, hanem egy pajzzsal és egy dárdával?

– Azt hát.

– És a Gérüonészt meg a Briareószt is így fegyverezznéd föl? Én bizony fegyveres harcos létedre jártasabbnak gondoltalak ebben téged is meg a társadat is.

Euthüdémosz erre elhallgatott. Dionüszodórosz

d azonban az iménti válaszokhoz kapcsolódva ezt kérdezte Ktészipposztól:

– Ugye az is jó, ha aranya van az embernek?

– Az nagyon jó, hát még ha sok van – felelt Ktészipposz.

– Nahát akkor! Szerinted nem az a jó, ha az embernek mindig és mindenütt javai vannak?

– Dehogynem – felelte.

– Ugyebár azzal egyetértesz, hogy az arany jó?

– Ebben már megegyeztünk – mondta.

– És ugye mindig és mindenütt kell hogy legyen,

e kivált az a jó, ha magánál hordja az ember. A legboldogabb pedig az volna, aki három talentum aranyat horda-

na a hasában, egy talentumot a koponyájában és egy-egy sztatér aranyat mind a két szemében.

– Beszélik, Euthüdémosz, hogy a szkűtháknál azok a férfiak a legboldogabbak és legkiválóbbak, akik egy csomó aranyat hordanak a koponyájukban. Úgy van ez, mint a kutyával, amelyet az imént apámnak neveztél. És az a legcsodálatosabb, hogy ezek isznak is a saját aranyozott koponyájukból, a fedelét a kezükben tartják és nézegetik a belsejét.

300 a – Vajon a szkűthák és a többi ember – kérdezte Euthüdémosz – azt látják, ami látószervük számára érzik vagy ami nem érzik?

– Ami érzik.

– Ugye te is így vagy ezzel?

– Én is.

– Látod a ruháinkat?

– Igen.

– Tehát érzenek?

– Nagyszerűen.

– És mit érzenek?

– Semmit. Nyilván te sem gondolod komolyan, hogy ezek maguk éreznek, hanem mókázol. Az a véleményem

b rólad, Euthüdémosz, hogy álmodsz, pedig nem is alszol. És ha lehetséges beszélni úgy, hogy az ember semmit se mondjon, úgy te azt teszed.

XXVI. – Hát nem tartod képesnek a némát beszélni? – kérdezte Dionüszodórosz.

– Egyáltalán nem – felelte Ktészipposz.

– Sem pedig a beszélőt, hogy némán hallgasson?

– Még kevésbé.

– És amikor kőről, fáról, vasról mesélsz, nem valami némát szoktál elbeszélni?

– Nem bizony! – felelte amaz. – Ha elmegyek a kovácsműhelybe, hatalmasan csengve és zúgva szól a vas,

mihelyt hozzáérnek. Úgyhogy a bölcsességed miatt elkerülte a figyelmedet, hogy most semmit sem mondtál.
c De még be kell bizonyítanod a másikat is: a beszélőt, hogy némán hallgat.

Úgy láttam, Ktészipposz a szeretője miatt küzd ilyen veszettül.

– Amikor némán hallgatsz – kérdezte Euthüdémosz –, ugye mindent elnémítasz?

– Mindent.

– Ugye még a beszélőről is némán hallgatsz, mivel a mindenben a beszélő is benne van?

– Hogyhogy? – kérdezte Ktészipposz. – Hát nem némul el minden?

– Teljesen mégsem – felelte Euthüdémosz.

– A minden tehát beszél, kedvesem?

– Hát a beszélők mégiscsak beszélnek.

– Csakhogy én nem ezt kérdeztem, hanem hogy hallgat-e minden, vagy beszél.

d – Egyiket sem teszi és mindkettőt – vágott közbe Dionüszodórosz. – Jól tudom, hogy ezzel a válasszal aztán nem tudsz mit kezdeni.

Ktészipposz nagyot kacagott, ahogy szokta, és így szólt:

– Euthüdémosz, a fivéred kettézúzta az érvet, így azután megsemmisült és vége van.

Kleiniasz nagyon örült és nevetett, úgyhogy Ktészipposz dicsősége megtízszereződött. Nekem úgy tetszett,
e Ktészipposz, amilyen ravasz, az érveit éppen amazoktól leste el: kortársaink közül ugyanis másoknak nincs ekkora bölcsessége.

XXVII. Így szóltam:

– Mit nevetsz ilyen komoly és szép dolgokon, Kleiniasz?

– Láttál te már szép dolgot, Szókratész? – kérdezte Dionüszodórosz.

– Láttam bizony, Dionüszodórosz, mégpedig sokat is – feleltem.

– És vajon ezek különböztek a széptől vagy azonosak voltak vele?

301 a Teljesen zavarba jöttem és arra gondoltam, hogy lám, most aztán itt a büntetés, amiért kinyitottam a számat. De azért csak válaszoltam, mondván, hogy a szép dolgok különböznek magától a széptől, de mindegyik esetben jelen van valami szép.

– Na és ha melletted egy ökör van jelen, akkor ökör vagy, és mert most én vagyok melletted jelen, te Dionüszodórosz vagy? – kérdezte.

– Ne mondj csúnyákat – figyelmeztettem.

– De hogyan lehetséges az – kérdezte –, hogy ha az egyik dolog vonatkozásában egy másik jelen van, akkor az egyik a másikká válik?

b – Kételkedsz tehát ebben? – kérdeztem. Nekiálltam, hogy utánozzam a két férfiú bölcsességét, mert igen vágytam rá.

– Hogyan kételkednék én is meg a többi ember is olyasmiben, ami nincs?

– Mit nem mondasz, Dionüszodórosz – szóltam –, hát nem szép a szép és nem rút a rút?

– Ha annak tartom – felelte.

– No és annak tartod?

– Persze hogy annak.

– És ugye az azonosat azonosnak és a különbözőt különbözőnek? Hiszen a különböző mégsem azonos!

c Legalábbis úgy gondolom, még egy gyerek sem kételkedne benne, hogy vajon a különböző: különböző-e. Ezt szándékosan hagytad figyelmen kívül, Dionüszodórosz! Mert egyébként úgy látom, hogy mesterek módjára,

akikhez egyfajta mesterség szerint való tevékenység illik, ti a beszélgetést alkotjátok meg igen szépen.

– Tudod-e, hogy egy-egy mesterhez milyen tevékenység illik? – kérdezte. – Először is tudod-e, hogy a kovácsolás kihez illik?

– Tudom, hogy a kovácshoz.

– Hát a fazekak készítése?

– A fazekashoz.

– És az állatok levágása, megnyúzása, a fölvágott hús sütése és főzése?

d – Ez a szakács dolga – feleltem.

– Ugyebár, ha valaki az őt megillető tevékenységet végzi, helyesen cselekszik?

– A leghelyesebben.

– Illő tevékenység pedig, mint mondtad, a szakács vágása és nyúzása. Egyetértettél ezzel vagy sem?

– Egyetértettem, de nézd el nekem!

– Nyilvánvaló tehát, hogy ha valaki levágja a szakácsot, és miután földarabolta, megfőzi és kisüti, az őt megillető tevékenységet végzi. És ha valaki kikovácsolja a kovácsot és fazékká formázza a fazekast, az is illő tevékenységet végez.

e XXVIII. – Poszeidónra mondom – kiáltottam föl –, most aztán föltetted a koronát a bölcsességre. Vajon részemül jut-e valaha oly mértékben, hogy sajátommá válik?

– Sajátodnak vallanád-e, Szókratész?

– Ha te akarod – feleltem –, nyilván annak vallom.

– Mit gondolsz, miről ismerszik meg, hogy a tiéd? – kérdezte.

– Arról, hogy te nem mondasz valami mást. Elindulni tőled kell ugyanis, végezni pedig Euthüdémosznál.

302 a – Nos tehát! Sajátodnak, ugye, azt tartod, aminek ura vagy és amivel tetszésed szerint rendelkezel? Például

sajátodnak tartod az ökröt és a juhot, ha tetszésed szerint eladhatod vagy elajándékozhatod, vagy föláldozhatod annak az istennek, amelyiknek akarod. Amivel nem ez a helyzet, az nem a tiéd.

Tudtam, hogy ebből megint valami gyönyörű dolog sül ki, és a lehető leggyorsabban szerettem volna meghallani, ezért így feleltem:

– Bizony így van, egyedül az ilyenek sajátjaim.

– És elevennek, ugye, azokat a lényeket nevezed, amelyeknek lelkük van? – kérdezte.

– Igen.

b – Egyetértesz azzal, hogy csupán azok az élőlények sajátjaid, amelyekkel tetszésed szerint művelheted mindazt, amit az imént elmondtam?

– Egyetértek.

Gúnyosan hallgatott, aztán mint aki valami nagy dologra készül, így szólt:

– Mondd, Szókratész, van néked családi Zeuszod?

Gyanítottam, hogy oda fog kilyukadni a beszéd, ahol aztán valóban végződött is. Tanácstalanul próbáltam egérutat nyerni, és már bele is gabalyodtam, mintha hálóval fogtak volna el.

– Nekem nincs, Dionüszodórosz – feleltem.

c – Szerencsétlen ember vagy te akkor, és nem is athéni, ha se családi isteneid, se szent tárgyaid nincsenek, se semmi, ami szép és nemes.

– Hagyj békét, Dionüszodórosz – mondtam –, ne beszélj csúfságot és ne oktass ki engem. Hiszen vannak oltáraim meg szent tárgyaim, háziak is meg családiak is, minden, ami a többi athéninak is van.

– Családi Zeusza tehát a többi athéninak sincs? – kérdezte.

– Nincs hát – feleltem. – Ez az elnevezés nem is

d létezik az iónoknál; sem azoknál, akik a városból elván-

dorolva gyarmatokat alapítottak, sem nálunk. Nekünk Ión származása miatt Apollón a családi istenünk. Zeuszt pedig nálunk nem családinak, hanem házvédőnek és nemzetségi istennek nevezik, Athénét meg nemzetségi istennőnek.

– Hát ez épp elég – mondta Dionüszodórosz. – Ebből kitűnik, hogy neked van Apollónod, Zeuszod és Athénéd.

– Úgy van – feleltem.

– Ugyebár ezek a te isteneid?

– Nemzetségemnek ősei is ők, és nekem uraim – mondtam.

– De a tieid! – mondta. – Avagy nem értettél egyet azzal, hogy sajátjaid?

– Egyetértettem – válaszoltam. – Na és?

– Na és ezek az istenek, ugye, szintén élőlények? Hi-
e szen egyetértettél azzal, hogy aminek csak lelke van, az élőlény. Vagy talán ezeknek az isteneknek nincs lelkük?

– De van – feleltem.

– Akkor hát élőlények!

– Élőlények.

– Mármost egyetértettél azzal, hogy azok az élőlények a sajátjaid, amelyeket elajándékozhatsz, eladhatsz, vagy föláldozhatod annak az istennek, amelyiknek akarod.

– Egyetértettem – mondtam erre. – Nem vonom visz-
sza a szavamat, Euthüdémosz.

303 a – Úgy hát, minthogy egyetértettél vele, hogy Zeusz és a többi isten a tiéd, mondd meg nekem nyomban, hatalmadban áll-e, hogy eladd vagy odaajándékozd őket, vagy hogy úgy bánj velük, ahogy akarsz, miként a többi élőlénnyel?

A beszédtől letaglózva roskadtam magamba, Kritón! Ktészipposz odalépett hozzám, hogy segítsen.

– Azt a lánchordta Héraklészét – szólt – ennek a szép beszédnek!

Erre Dionüszodórosz:

– Na most lánchordta Héraklész, vagy Héraklészhordta lánc?

– Ó, Poszeidón, de szörnyű szavak! – fakadt ki Kétszipposz. – Visszalépek! Én ezekkel nem harcolok.

b XXIX. Ekkor aztán nem akadt ember, Kritónom, aki ne magasztalta volna módfelett a beszédet meg a két férfiút. Nevettek, tapsoltak, majdnem magukon kívül voltak az örömtől. Korábban ugyanis csak az Euthüdémosz hívei fogadtak zajos tetszéssel minden szép riposztot, most azonban csaknem a Lükeion oszlopai is zajongva, lelkesen ünnepelték kettejüket. Engem is annyi-

c ra elkapott a lelkesedés, hogy elismertem: ilyen bölcs embereket még sohasem láttam. És bölcsességüktől teljesen lenyűgözve dicséretükhöz és magasztalásukhoz fogtam, ekképp szólván:

– Ó, ti boldogságos teremtményei a csodálatos természetnek, akik ily gyorsan és kis idő alatt ekkora dolgot visztek véghez! Nyilván sok egyéb szépség is lelhető beszédeitekben, Euthüdémosz és Dionüszodórosz, de a

d legnagyszerűbb mégiscsak az, hogy sem a sokasággal, sem a tiszteletre méltó és nagy hírű emberekkel nem törődtök, csupán a hozzátok hasonlókkal. Hiszen jól tudom, hogy e beszédeket csak kevés, hozzátok hasonló ember kedveli, a többiek meg úgy vélekednek felőlük, hogy az ilyen érvekkel kivívott győzelmet jobban szégyellnék, mint a vereséget. Aztán van még valami egyéb is e beszédekben, ami emberbaráti és jótékony: midőn azt állítjátok, hogy nem létezik semmi, ami szép vagy jó,

e vagy fehér, vagy más efféle volna, s hogy egyáltalán nem létezik olyasmi, ami különbözik a többi dologtól, akkor – mint mondjátok is – egyszerűen bevarrjátok az embe-

rek száját. De mivel nemcsak másokét, hanem vélhetőleg a magatokét is, ez roppant örvendetes dolog és megszünteti e beszédek utálatosságát. Aztán ami a legnagyobb szabású, hogy annyira urai vagytok a dolognak, és oly művészileg van kimódolva, hogy igen rövid idő alatt bárki megtanulhatja. Ezt magam is láttam, amikor
304 a megfigyeltem Ktészipposzt, hogy mily hamar kezdett könnyedén utánozni benneteket. Mármost ez szép dolog ugyan, hogy tárgyatok ily gyorsan átadható, csakhogy az ilyen beszélgetést az emberek füle hallatára folytatni nem célirányos. Ha rám hallgattok, óvakodtok tőle, hogy sok ember előtt beszéljetek, nehogy ezek, gyorsan eltanulva tőletek, hálátlanul viselkedjenek. Beszélgessetek inkább egymással! Vagy ha nem, akkor olyanok előtt, akik megfizetnek érte. Ha józanul gondol-
b kodtok, ugyanezt fogjátok javasolni a tanítványaitoknak is; ne beszéljenek mások társaságában, hanem vagy veletek, vagy egymással. Hiszen ami ritka, becsesebb. Ám a víz a legolcsóbb, jóllehet, mint Pindarosz mondja,* a legjobb. Nosza hát, fogadjatok tanítványotoknak engem és Kleiniaszt.

XXX. Ezeket és még néhány dolgot röviden megbeszéltünk, aztán távoztunk, Kritónom. Fontold hát meg,
c hogy csatlakozz hozzájuk, mivel azt állítják, tehetségre és korra való tekintet nélkül oktatni fogják azt, aki fizet nekik. Amit pedig különösen fontos tudnod: azt mondják, a vagyonszerző életmód sem akadálya annak, hogy az ember könnyedén elsajátítsa bölcsességüket.

KRITÓN

Szókratész, én ugyan hálás hallgató vagyok és szívesen
d tanulok, de tartok tőle, magam is olyan vagyok, aki nem Euthüdémoszhoz hasonlít, hanem azokhoz, akikről mondtad, hogy ilyen érvektől szívesebben szenvednek

vereséget, semhogy győzzenek velük. Jóllehet nevetségesnek tűnhetik, hogy figyelmeztesselek, de mégis el akarom mondani neked, mit hallottam. Amikor sétáltam, hozzám lépett egy férfi, aki éppen tőletek jött. Ez csuda nagy bölcsnek képzeli magát, azok közül való, akik roppant járatosak a törvényszéki beszédekben.

– Te nem hallgattad a bölcseket, Kritón? – kérdezte.

– Nem, az ördög vigye el – mondtam –, mert ott álltam ugyan, de egy szót se hallottam a tömegtől.

e – Pedig érdemes lett volna meghallgatnod.

– És miért? –kérdeztem.

– Hogy olyan férfiakat hallj beszélgetni, akik jelenleg a legbölcsebbek az ilyen érvelés terén.

– Ez miből derült ki?

– Mi másból, mint amit mindig hallani az efféle fecsegőktől, akik értéktelen témákat érdemtelen buzgalommal fejtegetnek?

Ilyen kifejezéseket használt. Erre én így szóltam:

– No de a filozófia legalább elmés dolog!

– Ugyan mitől lenne elmés, kedvesem? – mondta. –

305 a Hiszen semmi értéke, és azt hiszem, ha most velünk lettél volna, hát nagyon szégyenkeznél a barátod miatt. Lehetetlenül viselkedett: olyan embereknek akarta fölkínálni magát, akik egyáltalán nem törődnek azzal, hogy mit mondanak, de minden szóba belekapaszkodnak. És ezek, mint mondtam, a jelenlegi legjobbak közé tartoznak. Hiszen maga a tárgy, és az emberek, akik beszélgetnek róla, hitványak, Kritón, és nevetségesek.

b Nekem az volt az érzésem, Szókratész, hogy magát a tárgyat helytelen dolog kárhoztatni, akár ez az ember kárhoztassa is, akár pedig más. Ám hogy ilyenekkel akartál sok ember színe előtt vitába bocsátkozni, amiatt szerintem joggal ér szemrehányás.

XXXI. Szókratész

Csodálatosak az ilyen emberek, Kritónom. Még nem is tudom, mit akarok kérdezni. Ez, aki odajött hozzád és a filozófiát ócsárolta, kikhez tartozott? A híres törvényszéki szónokokhoz, vagy azokhoz, akiket a szónokok behoznak megszerkeszteni a beszédeket, amelyekkel aztán ők szállnak harcba?

c Kritón

Egyáltalán nem szónok! Nem hiszem, hogy valaha is föllépett volna a törvényszéken. Zeuszra is! A tárgyban való rendkívüli műveltségét dicsérik, meg azt, hogy pompás beszédeket ír.

Szókratész

Értem már! Most akartam magam is beszélni róluk. Ezek azok az emberek, Kritón, akikről Prodikosz azt mondta: a filozófus és az államférfi közötti határvonalon állnak, és minden embernél bölcsebbnek képzelik magukat. A sokaság számára ilyennek is minősülnek, úgy-
d hogy általános tekintélyük útjába senki más, csak a filozófiával foglalkozó emberek állnak. Úgy vélik hát, ha azt a látszatot keltik, hogy ezek nem érnek semmit, vitathatatlanul ők vinnék el a pálmát bölcsességben mindenki előtt. Mármost abban, hogy valóban ők legyenek a legbölcsebbek, megakadályozza őket az a tény, hogy az Euthüdémosz körével szemben az ő érveik húzzák a
e rövidebbet. De mégis bölcseknek tartják magukat, s úgy tűnhetik, joggal: mértékkel részt vesznek a filozófiában is, a politikában is. Mindkettőből annyira veszik ki a részüket, amennyire kell, és távol a veszélyektől és küzdelmektől élvezik a bölcsesség gyümölcseit.

KRITÓN

Mondd, Szókratész, te úgy látod, hogy mondanak valamit? Nem arról van inkább szó, hogy jóhangzású beszédeket tartanak?

SZÓKRATÉSZ

306 a De bizony, Kritón, inkább jóhangzás, mint igazság van bennük. Nem könnyű ugyanis meggyőzni őket arról, hogy az ember és minden egyéb, ami csak középütt foglal helyet két dolog között, mindkettőből részt is kap. Ami a rosszból meg a jóból kap részt, az amannál jobb, emennél rosszabb.

Aminek két, nem ugyanazon dologgal kapcsolatos jóban van része, az e két alkotórészénél, amelyek mind-
b egyike a saját céljára nézve hasznos, rosszabb. Aminek pedig két, nem ugyanazon dologgal kapcsolatos rossz alkotórésze van, s ő e kettő között áll középen, az jobb lesz, mint a részéül jutó két összetevő bármelyike.

Mármost ha a filozófia is jó meg a közéleti tevékenység is az, céljuk azonban nem azonos, akkor azok, akik mindkettőben részesülve közbül állnak, semmitmondók, hiszen silányabbak, mint alkotórészeik. De ha egyik alkotórészük jó, a másik rossz, akkor emennél jobbak, amannál rosszabbak. Ha mindkét összetevőjük rossz, akkor mondanak valami igazat, egyébként semmiképpen.

c Azt hiszem, sem azzal nem értenének egyet, hogy mindkét alkotórészük rossz, sem azzal, hogy az egyik rossz, a másik jó. Így hát mindkét összetevőben részesülvén mindkettőnél silányabbak: a filozófiai és a közéleti érték vonatkozásában egyaránt. És igazság szerint a harmadik helyen állnak, miközben azt a látszatot igyekeznek kelteni, hogy ők az elsők. El kell néznünk e törekvésüket és nem szabad neheztelnünk rájuk, de köz-

ben olyanoknak kell látnunk őket, amilyenek valójában.
d Mert minden embert becsülnünk kell, aki bármi értelmes dolgot mond és bátran kiállva megküzd érte.

KRITÓN

Magam is azon töprengek, Szókratész, amint ezt mindig mondom is neked, hogy mihez kezdjek a fiaimmal. A fiatalabbik ugyan kicsi még, de Kritobulosz már meglett ifjú, és szüksége van valakire, aki segíti. Valahányszor összejövök veled, az az érzésem támad, hogy őrültséget csinálunk. Egyéb dolgokban sokat törődünk a
e gyerekeinkkel: gondot fordítunk a házasságunkra, hogy jó anyjuk legyen, a vagyonunkra, hogy gazdagok legyenek, a nevelésüket azonban elhanyagoljuk. De hogy megmondjam neked az igazat, valahányszor szemügyre veszek valakit, aki azt hajtogatja, hogy ő neveli az embereket, elcsüggedek. És ha közelebbről megvizsgálok egy ilyet, kitűnik róla, hogy ferde gondolkodású
307 a ember. Így aztán fogalmam sincs, hogyan buzdítsam a fiút a filozófiára.

SZÓKRATÉSZ

Kedves Kritón, hát nem tudod, hogy minden területen sok a hitvány semmirekellő és kevés a derék és értékes ember? Te úgy véled, hogy a testedzés, a vagyonszerzés, a szónoklás és a hadvezetés sem szép dolgok?

KRITÓN

Dehogynem!

b SZÓKRATÉSZ

És nem úgy látod, hogy a többsége azoknak, akik ezzel foglalkoznak, nevetséges?

KRITÓN

Zeuszra is, bizony igazat mondasz.

SZÓKRATÉSZ

No és ezért kerülni fogod ezeket a foglalkozásokat és a fiaidnak sem fogod ajánlani?

KRITÓN

Hát az nem volna igazságos dolog, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Ne tégy olyasmit, Kritón, amit nem kell! Ne törődj azokkal, akik a filozófiával foglalkoznak, akár hasznos emberek, akár haszontalanok. Magát a tárgyat vizsgáld
c helyesen és jól, s ha hitványnak látod, mindenkit tarts tőle távol, nemcsak a fiaidat. De ha olyannak látod, mint amilyennek én vélem, akkor bátran kövessétek és gyakoroljátok, mint mondani szokás, magad is és gyermekeid is.

MENEXENOSZ

KOVENDI DÉNES FORDÍTÁSA

234 a I. Szókratész

A piacról vagy honnan jössz, Menexenosz?

Menexenosz

A piacról, Szókratész, mégpedig a tanácsházból.*

Szókratész

Mi dolgod volt a tanácsházban? Különben világos, hogy úgy gondolod, a műveltségnek és a filozófiának elérted a teljességét, és minthogy ezekkel kellőleg fel vagy már szerelve, nagyobb dolgok felé szándékozol fordulni, és
b ifjú létedre arra vállalkozol, te nagyszerű ember, hogy uralkodj fölöttünk, idősebbeken, és hogy családotok ne mulassza el, hogy olyasvalakit adjon, aki gondoskodik rólunk.

Menexenosz

Ha éppen te, Szókratész, megengeded és tanácsolod, hogy részt vegyek a kormányzásban, akkor hajlandó vagyok rá; különben azonban nem. Most azonban csak azért mentem a tanácsházba, mert hallottam, hogy a tanács szónokot készül választani, aki majd az elesettek fölött* fog szónokolni; hiszen tudod, hogy temetést akarnak számukra rendezni.

Szókratész

Természetesen; de kit választottak?

Még senkit, holnapra halasztották. De azt hiszem, hogy Arkhinoszt vagy Diónt fogják választani.

c II. SZÓKRATÉSZ

Bizony, Menexenosz, úgy látszik, sok tekintetben szép dolog háborúban elesni. Mert még ha szegény is az elhunyt, szép és nagyszerű temetésben részesül; s még ha gyarló ember volt is, dicséret jut neki, mégpedig hozzáértő férfiak részéről, akik nem is találomra dicsérik, hanem hosszú időn át készítették el beszédüket, s
235 a olyan szépen dicsérik, hogy mindenkiről elmondják azt is, ami megvolt benne, s azt is, ami nem, és beszédüket szép frázisokkal felékesítve, elbűvölik lelkünket, dicsőítve minden elképzelhető módon mind városunkat, mind a háborúban elesetteket, mind összes hajdani őseinket, végül minket, élőket, úgyhogy én bizony, Menexenosz, módfelett megrendülök dicséreteik hatása
b alatt, és mindannyiszor elbűvölve állok, mikor őket hallgatom, s úgy érzem, legott nagyobb, nemesebb és kiválóbb lettem. S minthogy sokszor velem együtt idegenek is hallgatják és követik ezeket a fejtegetéseket, őelőttük szemlátomást tiszteletre méltóbb leszek: mert úgy tűnik fel előttem, hogy velük ugyanaz esik meg mind engem, mind a várost illetőleg: a szónok rábeszélőképessége folytán csodálatra méltóbbnak gondolják, mint azelőtt.
c S ez a büszke önérzetem három napnál tovább is eltart: annyira fülemben cseng a beszéd és belopódzik a szónok hangja fülembe. Úgyhogy a negyedik vagy ötödik napon is csak nagy nehezen eszmélek magamra, és veszem észre, hol is vagyok – addig azonban csaknem úgy érzem: a Boldogok Szigetein lakozom; ilyen ügyesek a mi szónokaink!

III. MENEXENOSZ

Mindig tréfát űzöl a szónokokból, Szókratész. Most azonban, úgy hiszem, nem lesz nagyon bővében a szónak az, akire a választás esik; mert olyan hirtelen történik meg a választás, hogy a szónok valószínűleg arra kényszerül, hogy úgyszólván rögtönözzön.

d SZÓKRATESZ

Miért, te jó ember? Hiszen valamennyiüknek készen állnak beszédeik, s különben se nehéz ilyen esetben rögtönözni. Mert ha athéniakat peloponnészosziak előtt, vagy peloponnészosziakat athéniak előtt kellene dicsőíteni, akkor igazán jó szónokra volna szükség, hogy meggyőzze őket és tetszést arasson; ha azonban olyanok előtt küzd a tetszésért valaki, akiket éppen dicsér, igazán nem nagy dolog azt a látszatot keltenie, hogy jól beszél.

MENEXENOSZ

Nem tartod hát nagy dolognak, Szókratész?

e SZÓKRATÉSZ

Nem bizony, Zeuszra mondom.

MENEXENOSZ

Hát azt hiszed, hogy magad is képes volnál szónokolni, ha kellene és a tanács* téged választana ki?

SZÓKRATÉSZ

Abban, kedves Menexenosz, semmi csodálatos nincs, ha én képes vagyok a szólásra, mikor a szónoklatban nem éppen utolsó mesterasszonyom volt, hanem olyasvalaki, aki sok más, mégpedig kitűnő szónokot képzett ki, egyet pedig olyat, aki kimagaslik a görögök közül: Periklészt, Xanthipposz fiát.

MENEXENOSZ

Ki ez? Különben világos, hogy Aszpasziáról beszélsz.

SZÓKRATÉSZ

Róla és Konnoszról, Métrobiosz fiáról: mert ez az én két tanítómesterem, emez a zenében, amaz a szónoklásban. Aki hát ilyen nevelésben részesült, azzal kapcsolatban
236 a nincs mit csodálkozni, hogy hatalmas szónok; itt azonban még az is, hogy nálam gyengébb nevelésben részesült – zenét például Lamprosztól, szónoklatot pedig csak a rhamnuszi Antiphóntól tanult –, még az ilyen ember is képes lenne tetszést aratni, ha athéniakat athéniak előtt kellene dicsérnie.

IV. MENEXENOSZ

És mit tudnál mondani, ha neked kellene beszélned?

SZÓKRATÉSZ

b Magamtól talán semmit, de Aszpasziát tegnap is hallottam, amint éppen az elesettekről szóló gyászbeszédet adott elő. Mert ő is hallotta, amit te mondasz, hogy az athéniak szónokot akarnak választani: s részben rögtönözve adta elő, hogy mit kellene mondani, részben pedig előzetes meggondolás után, maradványokat szedve össze abból a sírbeszédből, amit Periklész tartott, és úgy látszik, ő, Aszpaszia állított össze.

MENEXENOSZ

Talán emlékszel is még rá, amit Aszpaszia mondott?

SZÓKRATÉSZ

Ha ugyan nem vagyok egészen használhatatlan ember! Hiszen megtanulhattam tőle az ilyesmit, és kis híján még verést is kaptam, mert feledékenynek bizonyultam.

c MENEXENOSZ

Hát miért nem mondod el?

SZÓKRATÉSZ

De meg ne nehezteljen rám a mesterasszonyom, ha nyilvánosságra hozom beszédét!

MENEXENOSZ

Dehogy is neheztel meg, Szókratész! Mondd csak és nagy szívességet teszel velem, akár Aszpasziáét, akár bárki másét akarod elmondani; csak mondd el!

SZÓKRATÉSZ

De talán ki is fogsz nevetni, ha úgy tűnök fel előtted, hogy öregember létemre meg játszadozom.

MENEXENOSZ

Szó sincs róla, Szókratész! Csak mondd el mindenképpen!

V. SZÓKRATÉSZ

d Meg kell tennem neked ezt a szívességet, úgyhogy a kedvedért talán még azt is megtenném, ha kívánnád, hogy nekivetkezzem és táncra perdüljek, hiszen egyedül vagyunk! Halld tehát! Úgy emlékszem, azzal kezdte beszédét, hogy magukról az elesettekről szólt a következőképpen:

„Amit megadhattunk, azt illendően megkapták, s a nekik járó tisztességben részesülve haladnak utolsó útjukon, s elkíséri mindnyájukat a város, külön-külön pedig a rokonaik; de szóval is adjuk meg e férfiaknak à

e még hiányzó tisztességet: ezt rendeli a hagyomány is, így kell tehát cselekednünk. Mert jó tettek után a szépen és illően elmondott beszéd őrzi meg a jóltevők emlékét,

és szerez dicsőséget nekik a hallgatók szívében. Mégpedig olyan beszédre van szükség, amely az elhunytakat kellőleg megdicséri, az élőket pedig jóakaratúan inti, buzdítva a fiakat és testvéreket, hogy utánozzák az elesettek férfierényét, és vigasztalva az apákat és akik még talán életben vannak a korábbi elődök közül.

Milyen beszédet tartanánk e követelményeknek meg-
237 a felelőnek? És honnan volna helyes kezdenünk a hős férfiak dicséretét, akik életükben erényükkel boldoggá tették hozzátartozóikat, s az élők megmentéséért a halált kapták viszonzásul? Nekem az a meggyőződésem, hogy természet szerint, ahogyan jónak születtek, úgy kell dicsérni is őket. És jónak születtek, mert jó emberektől származtak. Először tehát származásuk nemes voltát
b dicsérjük, másodszor nevelésüket, ezek után pedig végrehajtott tetteiket mutassuk fel, hogy ezek mennyire szépnek és méltónak bizonyultak származásukhoz és nevelésükhöz.

VI. Nemes származásuk alapja mindenekelőtt az, hogy őseik nem idegenből származtak, így utódaik nem tűnhetnek fel e földön jöttment emberektől való zsellé-reknek, hanem e föld szülötteinek, akik valóban az ősi
c földön élnek és laknak, s nem mostoha táplálta őket, mint másokat, hanem édesanyjuk: e föld, melyen laktak, s amelyben most nyugszanak szülőtápláló anyjuk otthonos rögei alatt, aki most, hogy végük eljött, befogadja őket. Igazságos dolog tehát, hogy mindenekelőtt anyjukat magasztaljuk: mert ezzel az ő származásuk nemes voltát is magasztaljuk.

VII. De ez a föld méltó rá, hogy minden ember dicsőítse, ne csak mi; sok más okból is, de elsősorban és főleg azért, mert kedves az istenek előtt. Tanúskodik
d állításunk mellett az érte versengő istenek viszálya,* majd megegyezése; nos, amely földet az istenek így

felmagasztaltak, hogyne volna méltó rá, hogy az emberek valamennyien magasztalják? Másodszor méltán dicsérhetjük azért, mert abban a korban, mikor az egész föld mindenféle élőlényeket: vad és békésen legelésző állatokat adott ki magából és szült, a mi földünk meddő és tiszta maradt a vadállatoktól, és az élők közül az embert választotta ki és szülte meg, aki értelmével kiemelkedik a többiek közül, s egyedül hisz az igazságos-
e ságban és az istenekben. S nagy bizonyítéka van ennek az állításunknak, hogy ez a föld szülte e hősöknek – és nekünk – az őseinket: mert minden szülőben megfelelő táplálék van szülötte számára; ennek alapján derül ki, hogy a nő szülte-e valóban a gyermeket vagy sem, hanem csak csempészte magának, mert ebben az esetben nem rendelkezik a táplálás forrásával szülötte számára. S épp e tekintetben szolgáltat elégséges bizonyítékot a mi anyaföldünk rá, hogy csakugyan embereket szült:
238 a mert abban a korban egyedül és elsőnek adta emberi táplálékul a búza és árpa termését, ami az emberi nem legjobb és legillőbb tápláléka: valóban ő szülte tehát ezt az élőlényt.

Ilyen bizonyítékot pedig inkább illik elfogadnunk a földre, mint az asszonyra vonatkozólag: hiszen nem a föld utánozza az asszonyt a terhességben és szülésben, hanem az asszony a földet. De nem fukarkodott ezzel a gyümölcsével, hanem adott belőle másoknak is; ezután pedig az olajfát szülte és küldte méhéből szülöttei üdítésére fáradalmaik között; s őket így táplálva és ifjakká
b felnevelve, isteneket nyert meg vezérlőül és tanítóul; ezeknek a nevét ilyen gyászos alkalommal mellőzni illik; hiszen úgyis tudjuk, hogy kik azok, akik életünket a mindennapi megélhetéshez szükséges dolgokkal is ellátták, megtanítva bennünket először a mesterségekre, majd földünk védelme végett a fegyverek készítésére és használatára is.

VIII. Így születve és nevelkedve lakoztak itt ezeknek
c ősei, oly államot rendezve be, amelyről érdemes röviden megemlékezni. Mert az állam az emberek nevelője, s a helyesen berendezett állam derék embereket, ellentéte viszont hitványakat nevel. Ki kell hát mutatnunk, hogy elődeink jól berendezett államban nevelkedtek, s általa lettek derék emberekké ők is és a mai polgárok is, akik közül valók ezek az elesettek. Mert államformánk ugyanaz volt hajdan és most: arisztokrácia, ebben éljük polgári életünket ma is és azóta többnyire állandóan. Nevezi ugyan az egyik demokráciának, a másik másnak, aho-
d gyan épp jólesik neki, a valóságban azonban a tömeg beleegyezésével fennálló arisztokrácia. Hiszen mindig vannak királyaink: egyszer származás, másszor választás alapján, az állam ügyeiben általában a nép dönt, de a hivatali hatalmat azoknak adja, akik éppen a legkülönbeknek látszanak, és ezekből senkit sem zárnak ki sem testi gyöngesége, sem szegénysége, sem őseinek ismeretlen volta alapján, és nem is tisztelnek meg velük senkit az előbbiekkel ellenkező sajátságok folytán, mint más városokban, hanem csak egy a döntő szempont: aki okos és derék ember hírében áll, az vezet és uralkodik.
e Ennek az állami berendezkedésünknek oka születésünk egyenlősége. Mert a többi állam mindenféle, nem egyforma emberekből szerveződött meg, s így államformái is egyenetlenek: türanniszok és oligarchiák; úgy élnek tehát, hogy egy részük a többit szolgának, ezek pedig amazokat uraiknak tekintik: mi ellenben és pol-
239 a gártársaink, minthogy mindannyian egy anyától származó testvérek vagyunk, nem tartjuk helyesnek és magunkhoz méltónak, hogy egymásnak szolgái és urai legyünk, hanem születésünk természetes egyenlősége arra késztet, hogy ősi hagyomány szerint a törvény előtti egyenlőségre törekedjünk, és semmi más alapon ne ha-

joljunk meg egymás előtt, mint az erény és belátás hírneve alapján.

IX. Így hát teljes szabadságban nevelkedve – ezeknek és mindnyájunknak ősei, és maguk e hősök is – és nemes születéssel rendelkezve, sok nemes tettet tártak az egész emberiség elé mind egyénileg, mind közösen, mert úgy gondolták, hogy a szabadságért még görögökkel is harb colniuk kell a görögök érdekében, s barbárokkal is az összes görögök érdekében. Hogyan hárították el Eumolposznak és az amazónoknak országunk elleni támadását, és még korábbiakat is, hogyan segítettek az argosziaknak a thébaiak ellen és a Hérakleidáknak az argosziak ellen,* az idő is rövid ahhoz, hogy méltóan elbeszéljem; de a költők már kellőleg megénekelték erényüket, s így c múzsai művészetükkel mindenki előtt híressé tették; ha tehát mi próbálnánk meg ugyanezeket a dolgokat prózában dicsőíteni, könnyen másodrangúnak tűnnénk fel. Meggyőződésem szerint tehát most ne foglalkozzunk ezekkel, hiszen megkapták méltó jutalmukat; azokról a dolgokról kell nézetem szerint megemlékeznünk, amelyeknek – pedig méltók reá – költő még nem szerzett kellő dicsőséget, s amelyek még a feledés homályában vannak: ezeket kell dicsőítenünk és másokat is buzdítanunk rá, hogy a hősökhöz méltón dalba foglalják s a költészet egyéb területein is megörökítsék e tetteket. d Azok között a tettek között, amelyekről beszélek, elsők a következők: a perzsákat, kik Ázsia urai voltak és Európát le akarták igázni, e föld szülöttei, a mi szüleink, feltartóztatták; ezekről méltányos és kell először megemlékeznünk, és hősi erényüket dicsőítenünk. S ha illően akarjuk dicsőíteni, igazán látnunk kell erényüket, gondolatban abba a korba szállva vissza, midőn egész Ázsia már a harmadik perzsa király szolgaságában sínylett, akik közül az első: Kűrosz honfitársait, a perzsákat

eszes gondolkodása révén felszabadítva, a rajtuk uralkodó médeket szolgáikká tette, és Ázsia többi része fölött
e is megszerezte az uralmat egész Egyiptomig – fia pedig Egyiptom és Libüa fölött is, amennyit csak bejárhatott belőlük –, végül a harmadik: Dareiosz szárazföldön egész a szkűthákig terjesztette ki birodalmát, hajóival
240 a pedig a tenger és a szigetek fölött uralkodott, úgyhogy azt hitte, senki sem fog vele szembeszállni: mert az emberek érzéseikben is szolgává váltak már; oly sok, nagy és harcias népeket igázott már le a perzsa birodalom.

X. Dareiosz pedig minket és az eretriaiakat vádolva Szardeisz fondorlatos megrohanása miatt, ezzel az ürüggyel ötszázezer embert küldött át hadi- és teherhajókon – hadihajót háromszázat –, Datisz vezérlete
b alatt, akinek megmondta, hogy csak úgy jöjjön vissza, hogy az eretriaiakat és athéniakat magával hurcolja, ha a fejét épségben meg akarja tartani; ő tehát Eretriába hajózott azok ellen a férfiak ellen, akik az akkori görögök között hadi dolgokban a legtekintélyesebbek közé tartoztak, és nem is voltak kevesen: ezeket három nap alatt le is győzte, és átkutatta értük az egész szigetet, hogy senki meg ne menekülhessen, mégpedig a következő módon: katonái, elérve Eretria határait, a tenger egyik partjától a másikig felállva és kezet fogva egymással, így
c járták be az egész vidéket, hogy elmondhassák a perzsa királynak, hogy senki sem menekült el előlük. Ugyanezzel a szándékkal vonultak le Eretriából Marathónba, mintha biztos volna számukra, hogy az athéniakat – ugyanilyen kényszereszközökkel az eretriaiakkal egy igába hajtva – szintén elhurcolhatják. S míg ezek a dolgok történtek és ilyen próbálkozások folytak, sem az
d eretriaiaknak nem segített senki a görögök közül, sem az athéniaknak, a spártaiakat kivéve; de ezek is csak a csatát követő napon érkeztek meg; a többiek azonban vala-

mennyien megrémülve, megelégedtek a pillanatnyi jóléttel, és nem mozdultak ki. Ha beleképzeli magát az ember ebbe a helyzetbe, felismerheti, hogy milyen volt a férfierénye azoknak, akik Marathónnál megvárták a barbárok hadierejét, és azzal, hogy megfékezték egész Ázsia gőgjét, és először állítottak győzelmi emléket barbár fegyverekből, vezérei és tanítómesterei lettek a többieknek abban a tekintetben, hogy a perzsa erő nem leküzdhetetlen, hanem ellenkezőleg: minden tömeg és
e minden gazdagság meghátrál az erény előtt. Én azt állítom, hogy azok a férfiak nemcsak testi életünk atyái voltak, hanem atyái mind a mi, mind mindazok szabadságának, akik ezen a földrészen laknak. Mert ezt a hőstettet tartva szemük előtt, merészelték a görögök a későbbi csaták veszélyeit kiállni létük megmentéséért, s ezzel a marathóni hősök tanítványai lettek.

241 a XI. Az első díjat tehát nekik kell adnunk beszédünkben, a másodikat pedig azoknak, akik Szalamisznál és Artemiszionnál tengeri csatában győztek. Ezekről a férfiakról is sokat lehetne beszélni, hogy milyen rohamot állottak ki szárazon és vízen, és hogyan hárították el; de én arról fogok megemlékezni, ami tetteik között a legszebbnek látszik, hogy azt a tettet hajtották végre, ami jelentőségében a marathóni hősök tette után következik. Amazok ugyanis Marathónnál csak azt mutatták meg a
b görögöknek, hogy a szárazföldön kevés embernek is lehetséges sok barbár ellen védekeznie, de a tengeren még tisztázatlan volt a kérdés, és a perzsák abban a hírben álltak, hogy a tengeren leküzdhetetlenek tömegük, gazdag felszerelésük, szakértelmük és erejük folytán; s azért méltók az akkor tengeri ütközetet vívott férfiak a dicséretre, mert feloldották a görögök lelkére nehezedő félelmet, és véget vetettek a hajók és emberek
c tömegétől való rettegésnek. Igaz tehát az, hogy mind a

Marathónnál küzdők, mind a Szalamisznál tengeri csatát vívók nevelői lettek a többi görögnek: mert azoktól szárazföldön, ezektől pedig tengeren tanulták meg és szokták meg, hogy ne féljenek a barbároktól.

XII. Harmadiknak pedig – mind a számot, mind a teljesítmény kiválóságát illetőleg – azt tartom, amit Plataiánál tettek a görögség megmentése érdekében: ez már közös művük a spártaiaknak és athéniaknak. A legnagyobb és legsúlyosabb veszélyt tehát ezek a hősök hárították el, és e miatt a teljesítményük miatt magasztaljuk őket most mi, majdan pedig az utókor. De még ezután is sok görög város a barbárral tartott s maga a perzsa király híresztelte, hogy az a szándéka, hogy újra nekimegy a görögöknek. Méltányos tehát azokról is megemlékeznünk, akik az elődök művére feltették a megszabadítás koronáját azzal, hogy a barbárságot teljesen kisöpörték és kiűzték az Égei-tengerről. Azok voltak ezek, akik Eurümedónnál tengeri csatát vívtak, s kik a küproszi hadjáratban részt vettek és Egyiptomba hajóztak, és még sok más vidékre – őróluk meg kell emlékeznünk, és hálásnak kell lennünk nekik, mert ők érték el azt, hogy a perzsa király megijedt, és most már saját megmentésére és biztonságára fordította figyelmét, s nem törekedett a görögök elpusztítására.

XIII. Ezt a háborút tehát az egész város önmagáért és a többi egy anyanyelvű testvéréért állta ki a barbárok ellen; mikor pedig bekövetkezett a béke, s a város már tiszteletben állt, feltámadt ellene – ami azoknak, akik boldogulnak, osztályrészül szokott jutni az emberek részéről, – először a vetélkedés, ebből kifolyólag pedig az irigység: ez a város akarata ellenére háborúba keveredett a görögökkel. És mikor aztán kitört a háború, Tanagránál csaptak össze és harcoltak a spártaiak ellen a boiótiaiak szabadságáért; s noha a csata kétes kimenetelű

volt, a következő tények döntöttek: a spártaiak hazavonultak, sorsuknak engedve át azokat a boiótiaiakat, akiknek segítettek – a mieink viszont a harmadik napon Oinophütánál győztek, s az igazságtalanul elűzötteket az igazságossághoz híven hazavezették.

Ezek voltak az elsők a perzsa háború után, akiket – minthogy görögöket segítettek meg a szabadságért görögök ellen, és hősöknek bizonyultak és megszabadították azokat, akiknek segítettek – először helyeztek el örök nyugalomra ebben a sírban, megtiszteltetésül a város részéről. S mikor ezután nagy háború tört ki,* és az összes görögök haddal támadtak városunk ellen, és országunkat pusztítva méltatlan hálát tanúsítottak városunk iránt, a mieink tengeri csatában legyőzték őket, és vezetőiket, a spártaiakat Szphagiánál elfogták, s noha leölhették volna, megkímélték és kiadták őket, s békét kötöttek abban a meggyőződésben, hogy vérrokonok ellen csak győzelemig szabad harcolni, és nem szabad a város indulata és haragja miatt a görögök közös javát elpusztítani – a barbárok ellen viszont a megsemmisítésig kell küzdeni.

Méltó hát dicsérni ezeket a férfiakat, akik ezt a háborút megharcolva itt nyugosznak, mert megmutatták: ha talán valaki azt állította, hogy az előző, a barbárok ellen vívott háborúban mások különbek voltak az athéniaknál, nem igaz, amit állított: mert ezek itt megmutatták, amikor Görögország meghasonlása idején fölényben maradtak a harcban – hiszen legyőzték azokat, akik a többi görög élén álltak –, hogy egyedül is legyőzik azokat, akikkel hajdan közösen verték le a barbárokat.

XIV. Ez után a béke után váratlanul egy harmadik, szörnyű háború tört ki,* amelyben sok derék ember esett el, és nyugszik itt – sokan közülük azonban Szicília partjain, miután sok győzelmi jelvényt állítottak fel ott

a leontinoibeliek szabadságáért küzdve, mert esküjükhöz híven ezeknek a segítségére hajóztak el azokra a tájakra –, de mert városuk a hosszú hajóút miatt zavarba jutott és nem volt képes a segítségükre lenni, megszorultak és szerencsétlenül jártak. Ezeknek az ellenségei és ellenfelei több dicséretben részesülnek önmérsékletük és nemes magatartásuk miatt, mint másoknak a barátai.* Sokan pedig a Hellészpontosznál vívott tengeri ütközetben estek el,* miután egy napon az ellenség összes hajóit elfogták, sok más hajót pedig máskor* legyőztek.

b Ezt a háborút azért mondtam szörnyűnek és váratlannak, mert a többi görög oly féltékeny lett városunkra, hogy nem átallottak legnagyobb ellenségükkel: a perzsa királlyal tárgyalásba bocsátkozni, s akit velünk együtt űztek ki, azt most a maguk segítségére behívták, barbárt
c görögök ellen, s így az összes görögöt és barbárt tömörítették városunk ellen. Ekkor aztán nyilvánvaló lett városunk erénye és ereje. Mert mikor már azt hitték ellenfelei, hogy leverték, s Mütilénénél lévő hajóink el voltak vágva,* akkor városunk lakói hatvan hajóval siettek segítségükre, maguk szállva hajóra, és általános elismerés szerint hős férfiaknak bizonyulva le is győzték az ellenséget, s megszabadították kedveseiket; de méltatlan
d sorsban részesültek, mert nem szedték össze őket a tengerből, s most itt nyugosznak.* Mindig emlékezni kell rájuk és dicsőíteni kell őket: mert az ő hősiességük folytán győztünk nemcsak abban a tengeri ütközetben, hanem egyébként is a háborúban, mert általuk tett szert városunk arra a hírnévre, hogy az emberek valamenynyien összefogva sem győzhetik le; s e hírnév igaznak bizonyult: mert saját meghasonlásunk, és nem mások vettek erőt rajtunk. Velük szemben ma is veretlenül

állunk: mi magunk győztük le magunkat, és így maradtunk alul.

e Mikor ezután beállott a béke és nyugalom a többiekkel, belső háborúnkat úgy vívtuk, hogy – ha már az az emberek végzete, hogy polgárháborút vívjanak – senki se kívánhatja, hogy másképpen essen át ezen a betegségen a városa. Hiszen milyen szívesen és barátságosan – s a többi görög várakozása ellenére – találkoztak újra egymással a peiraieuszi és a városból való polgárok, s mily nagy önmérséklettel vetettek véget az eleusziziak elleni háborúnak!*

244 a S mindezeknek nem más az oka, csak az igazi rokonság, amely közös származáson nyugvó, szilárd barátságot eredményez, nem szóval, hanem tettel. Meg kell hát emlékeznünk azokról is, akik e belháborúban egymás kezétől estek el, és ki kell őket engesztelnünk, amivel tudjuk: imádsággal és áldozattal, az ilyen alkalmakkor azokhoz könyörögve, akik őfelettük uralkodnak, miután mi kiengesztelődtünk. Hiszen nem gonoszságból és nem b gyűlöletből emeltek kezet egymásra, hanem balvégzet folytán. S erre tanúk vagyunk mi, élők: mert mi, akik származásunkat illetőleg azonosak vagyunk velük, megbocsátunk egymásnak mind azért, amit tettünk, mind azért, amit szenvedtünk.

XV. Ezután a teljes béke beálltával nyugalomban élt városunk, a barbároknak megbocsátva, hogy elég sok rosszat szenvedve őtőle, hiánytalanul viszonozták; a gc görögökre viszont neheztelve gondolván, hogy őtőle milyen sok jóban részesültek, s milyen hálával fizettek érte: közösségre lépve a barbárokkal, elvették azokat a hajóit, melyek egykor őket mentették meg, s lerontották a falait viszonzásul azért, hogy városunk akadályozta meg az övéik lerombolását. Városunk tehát most már abban az elhatározásban élt, hogy többé nem akadályozza meg,

hogy a görögöket akár görögök, akár barbárok igázzák le. S minthogy megmaradtunk e mellett az elhatározásunk mellett, a spártaiak úgy gondolva, hogy általunk a szabadság védői buktak el, s az ő feladatuk most már az,
d hogy a többieket leigázzák: így is cselekedtek.*

XVI. De mit szaporítsam a szót? Hiszen az ezután következő dolgok nem régiek, és nem is más emberek korában történtek: magunk is jól tudjuk, milyen rémületben jutottak az első görög államok: Argosz, Boiótia és Korinthosz abba a helyzetbe, hogy városunkra szoruljanak, s ami a legkitűnőbb: maga a perzsa király is oly nehéz helyzetbe jutott, úgy fordultak dolgai, hogy me-
e nekvés sehonnan sem mutatkozott számára, csak e város részéről, melyet oly kész volt elpusztítani.*

S ha valaki valamivel jogosan vádolhatja városunkat, az igazságnak megfelelően csak azzal vádolhatja, hogy mindig nagyon is könyörületes és segít a gyengébben. Így hát akkor sem volt képes kitartani és keresztülvinni,
245 a amit feltett magában: hogy senkit sem véd meg a leigázástól azok közül, akik méltatlanságot követtek el vele szemben, hanem meglágyult és segítségükre sietett, mégpedig a görögökön maga segített és mentette meg a szolgaságtól őket, úgyhogy szabadok voltak mindaddig, amíg ismét maguk döntötték szolgaságba magukat; azt azonban átallotta a város, hogy a perzsa királynak ő maga siessen segítségére; szégyellte volna ezt a marathóni, szalamiszi és plataiai győzelmek emléke miatt, hanem csak menekülteknek és önkénteseknek engedte
b meg, hogy segítségére siessenek, de így is elismerték, hogy ő mentette meg. Falait és hajóit újra felépítve, magára vette tehát a háborút, miután harcra kényszerült, és az argosziak érdekében harcolt a spártaiak ellen.

XVII. S most a perzsa király megijedve városunk erejétől, minthogy látta, hogy a spártaiak lemondanak a

tengeri háborúról, cserben akarva hagyni bennünket, magának követelte azokat a görögöket, akik a kisázsiai szárazföldön laknak – akiket előbb a spártaiak szolgáltattak ki neki –, annak fejében, hogy tovább harcol velünk és többi szövetségeseinkkel együtt, abban a hi-
c szemben, hogy nem leszünk hajlandók erre, s így ürügye lesz rá, hogy cserbenhagyjon bennünket. De a többi szövetségesekben csalatkozott: mert azok hajlandók voltak a kisázsiai görögöket kiszolgáltatni, szerződést kötöttek vele és megesküdtek mind a korinthosziak, mind az argosziak és boiótok meg a többi szövetséges, hogy ha hajlandó pénzt adni nekik, kiszolgáltatják a kisázsiai földrészen lakó görögöket.* Egyedül mi átallottuk, hogy akár kiszolgáltassuk őket, akár esküt tegyünk. Ennyire
d szilárd és ép városunk nemes és szabad szelleme, és természettől fogva gyűlöli a barbárságot, hiszen lakói tiszta görögök és nem vegyültek barbárokkal. Mert sem Pelopszok, sem Kadmoszok, sem Aigüptoszok, sem Danaoszok, sem más effélék, akik barbár származásúak, s csak a szokás tette őket göröggé, nem laknak velünk együtt, hanem mi magunkban lakunk, mint barbárokkal nem keveredett görögök. Ezért tisztán gyökerezett meg városunkban az ellenszenv minden idegen jelleg iránt.

S mégis, ismét egyedül maradtunk, mert nem akartunk olyan rút és szentségtelen tettet elkövetni, hogy
e görögöket barbároknak szolgáltassunk ki. Ismét ugyanolyan helyzetbe jutottunk tehát, amelyben hajdan is haddal támadtak ránk: de isten segítségével jobban fejeztük be a háborút, mint akkor; megtartva ugyanis hajóinkat és falainkat, nemkülönben gyarmatainkat, szabadultunk meg a háborútól. Derék férfiakat azonban
246 a ebben a háborúban is elvesztettünk, Korinthoszban a kedvezőtlen terepviszonyok, Lekhaionban pedig árulás folytán. Derék emberek azonban azok is, akik a perzsa

királyt megszabadították és a tengerről kiűzték a spártaiakat. Mindezekre én emlékeztetlek benneteket, hozzátok pedig az illik, hogy velem együtt magasztaljátok és megtiszteljétek az ilyen férfiakat.

XVIII. Ami tehát az itt nyugvó férfiaknak és a többieknek, akik városunkért haltak meg, a tetteit illeti, sok szép tettüket soroltuk fel, de még több és szebb az, amit
b mellőzni voltunk kénytelenek: hiszen sok nap és éj se volna elegendő annak, aki mindent el akarna mondani róluk. Rájuk emlékezve tehát mindenkinek az a kötelessége, hogy ezeknek az utódait arra buzdítsa, hogy – mint a háborúban – ne hagyják el elődeik csatasorát, és sose hátráljanak meg, engedve a balsorsnak. Én magam is tehát, hős férfiak gyermekei, most és a jövőben is, ahol
c csak találkozom veletek, buzdítlak, emlékeztetlek és ösztökéllek benneteket, hogy igyekezzetek minél jobban kitűnni; a jelen alkalommal pedig egyenesen jogom és kötelességem elmondani azt, amit apáitok kötöttek szívünkre akkor, mikor arra készültek, hogy életüket kockára tegyék, hogy adjuk tudtul ivadékaiknak, ha őket valami érné. Elmondom hát nektek, amit őtőlük hallottam, és amit most örömest ők mondanának el nektek, ha módjuk volna rá – abból következtetve, amit akkor mondtak. Úgy kell felfognotok tehát, hogy egyenesen tőlük halljátok azt, amit én hírül adok nektek. A következőket mondták tehát:

d XIX. »Fiaink, maga a jelen helyzet mutatja, hogy derék apáktól származtok; hiszen mi, noha élhettünk volna dicstelenül, inkább a dicső halált választottuk, mintsem hogy szégyenbe döntsünk benneteket és az utánatok következőket, és szégyent hozzunk apáinkra s őseink egész nemzedékére – abban a meggyőződésben, hogy nem érdemes élnie annak, aki szégyent hoz hozzátartozóira, s az ilyennek nem lehet barátja sem emberek,

sem istenek között, sem a földön, sem halála után a föld alatt. A mi szavainkra emlékezve tehát, bármi mással
e foglalkoztok is, mindent derekasan és erényesen kell tennetek abban a tudatban, hogy minden, ami az erénynek híjával van – akár vagyon, akár bárminő foglalkozás –, rút és hitvány. Mert sem a gazdagság nem áraszt díszt birtokosára, ha férfiatlansággal párosul: mert az ilyen ember más javára gazdag, s nem a maga számára; sem a testi szépség és erő nem tűnik helyénvalónak, ha gyáva és hitvány ember birtoka, sőt bántóan hat és még kirívóbbá teszi birtokosa hitványságát; végül minden
247 a tudás, ha el van szakítva az igazságosságtól s a többi erénytől, csak agyafúrtság és nem bölcsesség.

Ezért hát – ez első és utolsó szavunk – minden körülmények között, mindenképpen, minden igyekezetetekkel azon legyetek, hogy minél jobban felülmúljatok mind bennünket, mind elődeinket jó hírnévben, mert különben, tudjátok meg, számunkra, ha mi győzünk le benneteket kiválóságban, ez a győzelem szégyenletes, a vereség ellenben, ha veletek szemben maradunk alul, boldogság. S akkor fogunk igazán alulmaradni, és akkor fogtok ti győzni, ha azon lesztek, hogy ne éljetek vissza
b őseitek dicsőségével, s ne használjátok fel, jól tudván, hogy olyan ember számára, aki tart magáról valamit, nem lehet rútabb eljárás, mintha nem önmaga érdeméből, hanem ősei dicsősége által igyekszik magának tiszteletet szerezni. Mert szép és nagyszerű kincs az utódok számára az ősök becsülete: de elhasználni akár az ősök vagyonában, akár becsületében rejlő kincset, s nem adni át csorbítatlanul az utódoknak, rút és férfiatlan dolog, mert a saját szerzemények és a jó hírnév hiányából ered.

Ha tehát intelmeink szellemében fogtok élni, kedve-
c sen fogtok kedveseitek közé érkezni, ha majd benneteket is elhoz közénk a hozzátok illő végzet, ha ellenben mind-

ezzel nem törődtök és elfajzottak lesztek, senki sem fogad szívesen benneteket. Ezek a mondanivalóink fiaink számára.

XX. Apáinkat és anyáinkat – ha még életben vannak – mindig csak vigasztaljátok, hogy minél könnyebben viseljék el a csapást, ha már egyszer rájuk szakadt, és ne siránkozzatok velük együtt – hiszen nem szorulnak rá,
d hogy még fokozzák szomorúságukat, elég ehhez a bekövetkezett csapás is –, hanem enyhítsétek és csillapítsátok fájdalmukat, arra emlékeztetve őket, hogy amiért imádkoztak, abból a legfontosabbat meghallgatták az istenek: hiszen nem azt kérték, hogy halhatatlanok legyenek fiaik, hanem azt, hogy derék emberek és dicsők legyenek; s ezt – a legnagyobb jót – el is érték; az pedig halandó embernek nem egykönnyen jut osztályrészül, hogy életében minden a kívánsága szerint sikerüljön. S ha férfiasan viselik a sorscsapást, valóban bátor fiak
e apáinak fognak látszani, hiszen bátrak maguk is; ha ellenben megtörnek, akkor azt a gyanút keltik, hogy vagy nem ők a mi apáink, vagy pedig hazudnak azok, akik minket dicsérnek: márpedig ezek közül egyiket se szabad engedniük, hanem ők legyenek a mi legfőbb dicsőítőink tettel, úgy viselkedve, hogy valóban férfiaknak, férfiak atyáinak mutatkozzanak. Mert bizony úgy látszik, igaza van annak a régi mondásnak: ‚semmit se
248 a túlzottan!'* – valóban jól mondták. Mert amely férfi számára önmagától függ minden, ami csak a boldogságra vonatkozik – vagy legalábbis megközelíti ezt az állapotot –, és nem függ másoktól, akiknek jó vagy rossz cselekedetei következtében az ő ügyei is ingadozni kényszerülnek: az ilyen ember rendezte be a legjobban életét; ez az igazi józan, bátor és értelmes ember. Az ilyen ember engedelmeskedik legjobban a közmondásnak, akár vagyonnal és gyermekekkel ajándékozza meg

a sors, akár elveszti őket, mert nem mutat sem túlzott örömet, sem túlzott bánatot, minthogy bízik önmagában.

Méltán kérjük, akarjuk és állítjuk, hogy a mieink is
b ilyenek legyenek, s most mi is ilyeneknek mutatkozzunk, mert nem méltatlankodunk és nem aggódunk túlságosan, ha talán legott meg kell is halnunk. Azt kérjük hát apáinktól és anyáinktól, hogy ugyanilyen megyőződésben és érzésben töltsék hátralévő életüket, és tudják meg, hogy nem azzal kedveskednek nekünk, ha siratnak bennünket, hiszen ha a holtak megérzik az
c élők dolgait, úgy okozzák nekünk a legnagyobb bánatot, ha gyötrik magukat és nehezen viselik el a csapást; ha ellenben könnyen és kellő mértékkel, akkor a legjobban a kedvünkre tesznek. Mert a mi életünk már befejeződött, mégpedig úgy, hogy ennél szebb vége embernek nem lehet, úgyhogy inkább magasztalni, mint siratni kell sorsunkat. S ha feleségünkről és gyermekeinkről gondoskodnak és nevelik őket, s rájuk fordítják figyelmüket, akkor a sorscsapást is legjobban elfelejtik, és
d szebben és helyesebben élnek és nekünk is kedvesebben. Elég ennyit tudtul adni a mieinknek tőlünk, a várost pedig arra kérjük, hogy gondoskodjék apáinkról és fiainkról, emezeket illően nevelve, amazokat pedig öregségükben méltóan táplálva; jól tudjuk azonban, hogy ha nem kérjük is, kellőleg gondoskodni fog róluk.«

XXI. Ez az tehát, fiai és szülei az elköltözötteknek,
e amit ők ránk bíztak, hogy adjunk hírül nektek, s én tőlem telhető buzgósággal, íme elő is adom: és magam is arra kérlek nevükben, hogy egy részetek utánozza itt nyugvó szeretteit, más részetek pedig legyen nyugodt önmaga felől, mert mi magánemberként is és a közösség nevében is táplálni fogunk benneteket öregségtekben, és gondoskodni fogunk rólatok, ahol csak bármelyikünk

bárkire talál is az ő hozzátartozói közül. A város gondolkodását magatok is ismeritek, hogy törvényeket hozva a háborúban elesettek gyermekeiről és szüleiről, gon-
249 a doskodik róluk, és – a többi polgárhoz képest megkülönböztetetten – a legfőbb hatóságra van bízva, hogy őrködjék afölött, hogy az ilyen férfiak apáit és anyáit semmi igazságtalanság ne érje; gyermekeiket pedig maga segít felnevelni, s azon igyekezve, hogy minél kevésbé érezzék árvaságukat, atyjukként áll mellettük, míg gyermekek; miután pedig a férfikor teljébe érkeznek, vagyonuk birtokába helyezi és teljes fegyverzettel ékesíti fel őket: így az atyai vitézség eszközeit nyújtván át
b nekik, felmutatja előttük és emlékezetükbe idézi atyjuk viselt dolgait, egyszersmind azzal a célzattal is teszi ezt, hogy jó előjellel vonuljanak be az ősi tűzhelyre, hogy ott fegyvereikkel ékesen erősen uralkodjanak. És sose mulasztja el az elesettek tiszteletét, hanem minden évben közösen mindnyájuknak lerója a kegyelet hagyományos adóját, amit mindegyikük övéitől külön-külön is megkap, ezenkívül testgyakorló, lovas és a múzsai művészet
c egész körébe vágó versenyeket rendez, és egyáltalán az elesettekkel szemben örökösük és fiuk gyanánt viselkedik, az árván maradt fiakkal szemben pedig apjukként, végül a szülőkkel és ilyen öregekkel szemben gyámolítóként, mindenképpen mindig mindent elkövetvén, hogy mindnyájukról gondoskodjon.

Ezeket meggondolva nyugodtan kell elviselnetek a csapást; hiszen így lesztek legkedvesebbek mind a holtak, mind az élők előtt, és így fogtok ti is legkönnyebben másokon segíteni, s rajtatok is így lehet legjobban segíteni. Most pedig, miután ti is s a többiek is mind együtt a hagyomány szerint elsirattátok az elesetteket, távozzatok!"

XXII. Ez hát, Menexenosz barátom, a milétoszi Aszpaszia beszéde.

d MENEXENOSZ

Zeuszra mondom, Szókratész, boldognak mondhatod Aszpasziát, ha nő létére ilyen beszédeket képes alkotni.

SZÓKRATÉSZ

De ha nem hiszed, csatlakozz hozzám, és tőle magától hallhatod.

MENEXENOSZ

Sokszor találkoztam már, Szókratész, Aszpasziával, és tudom, hogy milyen asszony.

SZÓKRATÉSZ

Nos, nem csodálod őt, és nem vagy most hálás neki ezért a beszédért?

MENEXENOSZ

Sőt, Szókratész, nagyon is hálás vagyok a beszédért
e annak az asszonynak vagy talán férfinak, aki elmondta neked; de ezenkívül különösen hálás vagyok annak, aki nekem mondta el!

SZÓKRATÉSZ

Jól van. De valahogy el ne árulj, hogy máskor is sok szép politikai beszédet tolmácsolhassak neked az ő szájából!

MENEXENOSZ

Légy nyugodt, nem foglak elárulni; csak tolmácsold őket!

SZÓKRATÉSZ

Úgy lesz!

A LAKOMA

TELEGDI ZSIGMOND FORDÍTÁSA

Azt hiszem, nem vagyok járatlan abban, amiről érdeklődtök. A múltkor ugyanis a városba igyekeztem éppen, hazulról, Phaléronból jövet, mikor meglát hátulról egy ismerős, és messziről utánam kiált, tréfára fordítva a megszólítást:

– Hohó, Apollodórosz, phaléroni polgár, nem várnál meg?

Én megállok s bevárom, ő pedig így szól:

– Apollodórosz, már a minap is kerestelek, ki akartalak kérdezni arról a találkozásról, amelyen részt vett
b Agathón, Szókratész, Alkibiadész és még mások, akik akkor velük vacsoráztak, hogy miféle beszédek hangzottak el ott a szerelemről. Valaki más ugyanis, aki Phoinixtól, Philipposz fiától hallotta, mesélt nekem róla, s azt mondta, hogy te is tudod. Ő azonban semmi világosat nem tudott mondani; meséld el hát te, hiszen elsősorban te vagy illetékes továbbadni barátod szavait. De mindenekelőtt – szólt – mondd csak, te magad is ott voltál ezen a találkozáson vagy sem?

c Én erre azt mondtam:

– Valóban úgy látszik, hogy az a beszámoló nem számolt be világosan semmiről sem, ha azt hiszed, hogy nemrég történt ez a találkozás, amelyről érdeklődsz, és ezért én is jelen lehettem.

– Én bizony azt.

– Hogy is hihettél ilyet, Glaukón? – mondtam én. – Hát nem tudod, hogy Agathón már hosszú évek óta nem

lakik itt? Annak pedig, hogy én Szókratész társaságához
173 a tartozom, és naponta megtudhatom, mit mond vagy tesz, még három éve sincs. Azelőtt csak jártam föl-alá, amerre a véletlen vitt, s míg azt hittem, hogy csinálok valamit, nyomorultabb voltam akárkinél, nem kevésbé, mint te most, aki azt hiszed, hogy inkább kell tenni bármit, mint filozofálni.

Ő pedig így szólt:

– Ne gúnyolódj, hanem mondd meg, mikor történt ez a találkozás?

– Amikor mi még gyermekek voltunk; mikor Agathón díjat nyert az első tragédiájával, egy nappal azután, hogy ő és a kar tagjai bemutatták a győzelmi áldozatot.

– Akkor hát – mondta – csakugyan nagyon régen, úgy látszik. És neked ki számolt be róla? Talán maga Szókratész?

– Zeuszra, dehogy – mondtam én –, hanem ugyanaz,
b aki Phoinixnak: egy bizonyos Arisztodémosz, Küdathénaiból való, kicsiny, örökösen mezítláb járó emberke. Ő is jelen volt azon a találkozáson, mert – úgy hiszem – Szókratész akkori leglelkesebb hívei közé tartozott. De azért magát Szókratészt is megkérdeztem néhány dologról, amit tőle hallottam, és ő megerősítette Arisztodémosz előadását.

– Hát akkor – mondta – nem mondanád el nekem? Ez az út a város felé éppen arra való, hogy a járókelők beszélgessenek rajta és egymást hallgassák.

c Így hát útközben azokról a dolgokról beszélgettünk, és ezért most, mint már bevezetőben mondottam, nem vagyok készületlen. S ha most nektek is el kell mondanom, szívesen teszem. Amúgy is, ha én filozófiáról magam beszélek, vagy akár másokat hallgatok, nem csupán azt gondolom, hogy ez hasznomra van, hanem még mértéktelenül örülök is; de ha másféle beszédeket kell

hallanom, különösen a tiéteket, gazdagok és pénzemberek, én magam bosszankodom, benneteket pedig, akik
d barátaim vagytok, sajnállak, mert azt hiszitek, hogy csináltok valamit, pedig nem csináltok semmit. Ti viszont talán engem gondoltok szerencsétlennek, és azt hiszem, őszintén; én azonban rólatok nem hiszem, hanem biztosan tudom, amit tudok.

II. Apollodórosz barátja

Te csak mindig ugyanaz maradsz, Apollodórosz; mindig ócsárlod magadat és a többieket, és azt hiszem, Szókratész kivételével egyszerűen mindenkit nyomorultnak tartasz, kezdve saját magadon. Nem is tudom,
e honnan kaptad a „megszállott" melléknevet, hiszen a beszédeidben mindig ilyen vagy: önmagadra és másokra bősz, az egy Szókratész kivételével.

Apollodórosz

Hiszen nyilvánvaló, édes barátom, hogy ha így gondolkozom magamról és rólatok, megszállott vagyok és eszeveszett, ugye?

Apollodórosz barátja

Nem érdemes most erről vitatkozni, Apollodórosz; hanem amire kértünk, meg ne tagadd, és meséld el, miféle beszédek voltak azok.

Apollodórosz

174 a Nos hát ilyenfélék voltak . . . De talán inkább megpróbálom elejétől fogva elmesélni, ahogy ő mesélte el nekem.

Azt mondta ugyanis, hogy találkozott Szókratésszal, aki éppen fürdő után volt és sarut viselt, ami ritka eset

volt, s megkérdezte tőle, hova megy, hogy így kicsinosította magát. Ő azt mondta:

– Vacsorára Agathónhoz. Tegnap ugyanis, a győzelmi áldozatkor megszöktem tőle, a tömegtől félve; de megígértem, hogy ma ott leszek nála. Ezért csinosítottb tam így ki magamat: hogy magam is szép legyek, ha egy szép ifjúhoz megyek. Hanem mondd csak – folytatta –, nem akarnál te is hívatlanul beállítani a vacsorára?

Erre én – úgymond – azt mondtam:

– Ahogy parancsolod.

– Gyere hát – mondta –, hogy megváltoztassuk és meghazudtoljuk a közmondást, mert, íme, a derék emberek lakomáin* is megjelennek önként a hozzájuk hasonlók. Homérosz, igaz, nagyon közel jár ahhoz, hogy ne csak meghazudtolja, hanem még meg is csúfolja a közmondást. Ő ugyanis Agamemnónt ritka mód kiválónc nak írja le* a hadi dolgokban, Menelaoszt pedig silány dárdásnak; mégis, mikor Agamemnón áldozatot mutat be, s utána lakomát tart, Menelaoszt hívatlanul megjelenteti a vendégségen, a silányabbat a kiválónál.

Ezeket hallván, mesélte, ő ekképp szólt:

– Alighanem én is közel járok, Szókratész, nem ahhoz, amit te mondasz, hanem amit Homérosz ír: jelentéktelen ember lévén bölcs ember lakomáján fogok hívd atlanul megjelenni. S vajon, ha elviszel magaddal, mivel fogsz védekezni? Mert én nem ismerem el, hogy hívatlanul jöttem, hanem a te meghívásodra.

Ha együtt megyünk – mondta –, útközben megtanácskozhatjuk, mit mondjunk; de menjünk már.

Ilyen beszélgetések után – úgymond – elindultak. Szókratész útközben valahogy befelé fordította a figyelmét és elmaradozott, s mikor ő meg akarta várni, ráparancsolt, hogy menjen előre. Mikor Agathón házához e ért, a kaputt nyitva találta, és itt, mondotta, mulatságos

élményben volt része. Nyomban egy fiú sietett ki elébe, s bevezette oda, ahol a többiek már leheveredtek és éppen vacsorához akartak kezdeni; s mindjárt, mikor őt meglátta, Agathón így szólt:

– Arisztodémosz, éppen a legjobbkor jössz, hogy velünk vacsorázzál; ha pedig más okból jöttél, halaszd el máskorra, mert már tegnap is kerestelek, hogy meghívjalak, de nem láttalak sehol. De hogy lehet az, hogy Szókratészt nem hoztad magaddal?

Erre én – úgymond – megfordultam, s nem láttam az utánam ballagó Szókratészt sehol; megmondtam tehát, hogy éppen Szókratésszal jöttem, ő hívott meg ide vacsorára.

175 a – Ezt jól tetted – mondotta –, de hol van ő?

– Az imént még mögöttem jött, én magam is csodálkozom, hol lehet.

– Nézd már meg, fiú – szólt Agathón –, és hozd be Szókratészt; te pedig, Arisztodémosz – szólt –, foglalj helyet Erüximakhosz mellett.

III. Azután – mesélte Arisztodémosz – egy fiú segédletével megmosdott, hogy helyet foglalhasson; egy másik fiú pedig bejött, és hírül hozta, hogy Szókratész félrehúzódott a szomszéd ház kapualjába, s hiába hívta, nem akar bejönni.

– Képtelenség, amit beszélsz – mondotta Agathón –, nem hívod be rögtön? Ne tágíts!

De ő – úgymond – közbeszólt erre:

b – A világért sem, hagyjátok békén. Ez a szokása: néha félrehúzódik és megáll ott, ahol épp van. Azt hiszem, mindjárt jönni fog. Azért ne bolygassátok, hagyjátok csak.

– Hát ha így gondolod, nem tehetünk egyebet – szólt Agathón. – Bennünket, többieket pedig, fiúk, lássatok el jól; mindig azt szolgáljátok fel, amit akartok, ha nem

ül a nyakatokon valaki, amit én soha meg nem tettem;
c most tehát képzeljétek, hogy meghívott vendégeitek vagyunk, én is meg a többiek is, és vendégeljetek meg bennünket úgy, hogy azután megdicsérjünk érte.

Ezek után, mesélte Arisztodémosz, vacsorához láttak, de Szókratész nem jött. Végül megérkezett, nem is olyan nagy késéssel, mint szokott, ők azonban már a vacsora közepén tartottak. Agathón tehát, aki történetesen egyedül hevert az asztal végén, mint mondotta, így szólt:

– Ide gyere, Szókratész, énmellém feküdj, hogy érintéseddel, bölcs ember, én is hasznot húzzak abból, ami ott a kapualjban az eszedbe jutott; mert nyilván megta-
d láltál valamit és a markodban tartod, hiszen bizonyára nem mondtál le róla.

Szókratész pedig leült, és így szólt:

– Bizony jó lenne, Agathón – úgymond –, ha a bölcsesség olyan dolog lenne, ami puszta érintésre egyikünkből a másikba folyik, a teltebből az üresebbikbe, akár a serlegeknél gyapjúszálon át a víz a teltebből az üresebbikbe folyik. Ha a bölcsességgel is így van, na-
e gyon meg kell becsülnöm ezt a helyet itt melletted: mert úgy vélem, sok szép bölcsességgel fogok megtelni melletted. Az enyém ugyanis silány és kétes értékű, mint valami álom, a tied viszont tündöklő és ígéretes, hisz ifjú létedre a minap is mi pompásan ragyogott fel és mutatkozott meg több mint harmincezer hellén előtt.

– Fölényesen gúnyolódsz, Szókratész – mondta Agathón. – De ezt valamivel később döntjük majd el, te meg én, a bölcsesség dolgát, Dionüszosz bírói széke előtt;* most pedig láss hozzá minél előbb a vacsorához.

176 a IV. Ezek után – mesélte Arisztodémosz – Szókratész helyet foglalt és megvacsorázott a többiekkel együtt, italáldozatot mutattak be, énekeltek az isten tiszteletére,

s elvégeztek minden egyebet is az előírások szerint, míg végül az ivásra került a sor. Ekkor Pauszaniasz – úgymond – ilyenforma beszédbe kezdett:

– Nos, barátaim – kérdezte –, hogyan ihatnánk úgy, hogy jólessék? Én, megvallom, eléggé rosszul vagyok még a tegnapi ivástól, és egy kis lélegzethez kellene
b jutnom, s gondolom, ti is jórészt így vagytok, hisz ti is ott voltatok tegnap. Gondolkozzatok hát, hogyan lehetne úgy innunk, hogy jólessék az ital!

Arisztophanész erre így szólt:

– Bizony jól mondod, Pauszaniasz, hogy mindenképpen pihennünk kellene az ivásban; mert én is azok közé tartozom, akik tegnap eláztak.

– Mikor ezt – úgymond – Erüximakhosz, Akumenosz fia hallotta, így szólt:

– Bizony okosan beszéltek. Még egyet szeretnék közületek hallani: Agathón hogy áll az ivással, bírja-e?

– Sehogy – felelte –, én sem bírom.

c – Ritka szerencsénk van, úgy látszik – mondta erre ő –, nekem, Arisztodémosznak, Phaidrosznak és ezeknek itt, ha ti, akik legjobban bírjátok az italt, most felmondjátok a szolgálatot; mert mi sohasem bírjuk. Nem beszélek Szókratészról, ő egyformán megállja a helyét mindkét esetben, úgyhogy meg lesz elégedve, akárhogy választunk is. Minthogy pedig, úgy látom, a jelenlevők közül senkinek sincs nagy kedve sok bort
d inni, talán nem lesz olyan kellemetlen, ha megmondom a részegségről az igazat. Annyi ugyanis, úgy vélem, számomra is világos az orvostudományból, hogy a részegség ártalmas az embereknek; ezért sem én nem innék jószántamból a kelleténél többet, sem másnak nem tanácsolnám, különösen, ha valakinek még kótyagos a feje az előző napról.

– Bizony – vette át a szót, úgymond, a mürrinoszi

Phaidrosz – én megszoktam, hogy hallgassak rád, különösen, ha az orvostudományról beszélsz; most pedig, ha van eszük, a többiek is ezt teszik.

Mikor ezt hallották, mindnyájan egyetértettek abban,
e hogy összejövetelüket nem részegeskedéssel töltik, hanem csak annyit isznak, amennyi jólesik.

V. – Miután pedig – szólt Erüximakhosz – megállapodtunk abban, hogy ki-ki annyit iszik, amennyit akar, és semmiféle kényszer nem lesz, azt javaslom, küldjük el a fuvolásláynyt, aki az imént érkezett, fuvolázzon magának, vagy ha tetszik, az asszonyoknak odabenn, mi pedig töltsük ma beszélgetéssel az időt. Hogy miféle
177 a beszélgetéssel? Ha kívánjátok, erre is tehetek javaslatot.

Mind azt mondották erre, hogy kívánják, és felszólították, hogy tegye meg javaslatát. Erüximakhosz tehát így szólt:

– Beszédemet Euripidész Melanippéjének mintájára* azzal kezdem, hogy nem enyém a szó, amit mondani szándékozom, hanem Phaidroszunké. Phaidrosz ugyanis minden egyes alkalommal közli velem bosszankodva: „Nem rettenetes-e – mondja –, Erüximakhosz, hogy a többi istennek himnuszokat és paiánokat faragtak a költők, Erósznak azonban, egy ilyen erős és hatalmas istennek,
b annyi költő közül egyetlenegy sem faragott dicsőítő éneket? Ha pedig a kiváló szofistákat tekinted, ők Héraklész és mások dicséretét írják meg prózában, mint például a kitűnő Prodikosz.* De ez még nem is olyan csodálatos, hanem egyszer egy olyan könyvre akadtam, melyben a só kapott mérhetetlen dicséretet, hasznossá-
c ga miatt, és sok más ilyen dologról is olvashatsz dicshimnuszokat. Mennyi gondot fordítottak minderre, Erószt pedig mind a mai napig egyetlen ember sem merte méltóképpen megénekelni. Így elhanyagolták ezt a hatalmas istent!" Én azt gondolom, hogy Phaidrosz-

nak igaza van; s most szeretnék neki baráti ajándékkal kedveskedni, egyúttal pedig alkalmasnak találom a pillanatot arra, hogy mi, itt jelenlevők, dicsőítsük az istent.
d Ha ti is így látjátok, elégséges időtöltés lesz számunkra a beszéd; azt gondolom ugyanis, hogy mindegyikünk sorra, jobb felé haladva, mondjon beszédet Erósz dicséretére, amilyen szépet csak tud, s Phaidrosz kezdje, mert ő hever az első helyen és egyúttal ő mai beszélgetésünk atyja.

– Senki sem fog ellened szavazni, Erüximakhosz – mondotta Szókratész. – Mert sem én nem fogok veled
e ellenkezni, aki, megvallom, semmi máshoz nem értek, csak a szerelemhez, sem Agathón vagy Pauszaniasz, még kevésbé Arisztophanész, aki csak Dionüszosszal és Aphroditével tölti az időt, és senki más sem azok közül, akiket itt látok. Mi ugyan, akikre utoljára kerül a sor, kicsit rosszul járunk, de ha az előttünk lévők kielégítően és szépen fognak beszélni, mi is meg leszünk elégedve. Kezdje tehát Phaidrosz jó szerencsével, s dicsőítse Erószt.

178 a A többiek is egyetértettek ezzel mind, s ugyanazt kívánták, mint Szókratész.

Mármost minden egyes szónok beszédére nemigen emlékezett Arisztodémosz, s én sem emlékszem mindarra, amit ő mondott; de amire leginkább emlékszem, s akiknek a beszédét leginkább tartom említésre érdemesnek, azokat fogom sorra elmondani nektek.

VI. Az első szónok, mint említettem, Phaidrosz volt – úgy mondta –, s körülbelül így kezdte beszédét:

– Nagy isten Erósz, és csodálatos az emberek és az istenek között, sok más okból is, de leginkább származá-
b sa miatt. Mert a legősibb istenek közé tartozni nagy tisztesség – úgymond –, s hogy ő közülük való, annak ez a bizonysága: nincsenek szülei, nem szól róluk sem

költő, sem magánember, mert Hésziodosz azt mondja,* hogy először a Khaosz jött létre,

majd Gaia követte,
szélesmellű föld, mindennek biztos alapja,
és Erosz.

Azt mondja tehát, hogy a Khaosz után ez a kettő jött létre, Gaia és Erósz. Parmenidész pedig azt mondja, hogy a Geneszisz

mindenik isten közt legelőször Erószt alakítá.

c Hésziodosszal ért egyet Akuszilaosz is. Így hát sokan egyeznek meg abban, hogy Erósz a legősibb istenek egyike. S ez a legősibb isten egyben legnagyobb jótevőnk is. Én legalábbis nem tudnék nagyobb jót mondani, mint amilyen a fiúnak, alighogy felserdült, egy derék férfiszeretető, és a szeretőnek egy fiúkedves. Mert amire az embereknek egész életükön át szükségük van, ha szépen akarnak élni, azt sem a rokonság, sem a tisztsé-
d gek, sem a gazdagság, sem bármi más nem tudja úgy kifejleszteni bennük, mint Erósz. Mi az, amiről beszélek? A szégyenkezés a rút dolgok miatt és a szép tettekre való törekvés. Ezek nélkül ugyanis sem a város, sem a magánember nem visz véghez nagy és szép tetteket. Állítom, hogy egy férfi, ha szerelmes, és nyilvánvalóvá válik róla, hogy rút dolgot cselekedett, vagy ellenkezés nélkül becstelenséget tűrt el, nem fájlalja annyira, ha az
e apja látta, sem ha a barátai vagy bárki más, mint ha a kedvese látta. Ugyanígy látjuk, hogy a fiú is különösképpen a szeretője előtt szégyenkezik, ha az szégyenletes helyzetben látja. Ezért ha volna rá mód, hogy egy város vagy egy hadsereg csupa szerelmes férfiból és fiúból

álljon, ezek úgy kerülnének mindent, ami szégyenletes,
179 a és úgy iparkodnának kitűnni egymás előtt, hogy mindenkin túltennének városuk kormányzásában, csatában pedig, még ha számra kevesen volnának is, mondhatni az egész világot legyőznék. Elhagyni a sort, odadobni a fegyvert: ezt a szerelmes férfi sokkal kevésbé tenné meg kedvese, mint mindenki más szeme láttára, inkább százszor meghalna. Hát még cserbenhagyni a fiút, vagy segítségére nem sietni a veszélyben – nincs az a gyáva,
b akit Erósz a bátorság megszállottjává ne tenne, annyira, hogy felvehetné a versenyt a született hőssel is. Tehát azt, amit Homérosz mond, hogy némelyik hősbe vitézséget lehel az isten,* bizonyára megadja Erósz is a szerelemmel a szerelmeseknek.

VII. Sőt egymásért meghalni egyedül a szeretők hajlandók, nemcsak a férfiak, de még a nők is. Ezt az állításomat kellőképpen tanúsítja e hellének előtt Alkésztisz, Peliasz lánya. Ő volt az egyetlen, aki kész volt
c férje helyett meghalni, pedig annak élt még az apja és anyja is; s az ő szeretete Erósz által annyira felülmúlta az övékét, hogy szinte idegeneknek látszottak saját fiuk előtt, csupán névleg hozzá tartozóknak. Ezt tette ő, s ezt a tettét nemcsak az emberek találták csodálatosan szépnek, hanem az istenek is; és ezért, bár sokan hajtottak végre sok szép cselekedetet, az istenek csak nagyon kevésnek adták meg, hogy lelke az Alvilágból feljöhessen, az ő lelke azonban visszajöhetett, annyira csodálták
d ezt a cselekedetét. Ebből látjuk, hogy azt a buzgalmat és erényt, amit Erósz kelt, az istenek is mindennél többre becsülik. Orpheuszt viszont, Oiagrosz fiát, üres kézzel küldték el a Hadészból;* feleségének, akiért jött, csak képmását mutatták meg, őt magát nem adták oda, mert elpuhultnak tartották Orpheuszt (nemhiába volt hárfás), mivel nem volt bátorsága szerelméért meghalni,

mint Alkésztisznek, hanem addig mesterkedett, míg élve jutott a Hadészba. Sőt ezért büntetést is róttak rá,
e és úgy rendelték, hogy asszonyok kezétől lelje halálát, nem úgy, mint Akhilleusz, Thetisz fia, akit nagy tiszteletben részesítettek és a Boldogok Szigetére vittek. Mert ő tudta az anyjától, hogy meghal, ha megöli Hektórt, ha viszont nem öli meg, hazatér s késő öregségében éri a halál; mégis bátran választott és segítségére sietett szerelmesének, Patroklosznak, bosszút állt érte, s kész volt nemcsak érte meghalni, hanem utánahalni is halott barátjának. Ezért az istenek csodálatukban egészen különös tiszteletben részesítették, hogy ilyen sokra becsülte szeretőjét. Aiszkhülosz pedig badarságot beszél, mikor azt állítja, hogy Akhilleusz szerette Patrokloszt férfiként, hiszen ő szebb volt nemcsak Patroklosznál, hanem valamennyi hősnél, s még sima állú, meg aztán sokkal fiatalabb is volt, ahogy Homérosz mondja. Mert csak-
180 a
b ugyan úgy van, hogy az istenek azt az erényt becsülik leginkább, amit Erósz kelt; de még sokkal jobban csodálják, bámulják és jutalmazzák a fiúkedves szeretetét szeretője iránt, mint a szerető odaadását kedvese iránt. A szerelmes férfi ugyanis közelebb áll az istenséghez, mint kedvese, benne lakik az isten. Ezért van az, hogy Akhilleuszt még Alkésztisznél is jobban kitüntették s a Boldogok Szigetére küldték.

Ezért mondom, hogy Erósz a legősibb és a legdicsőbb isten, s leghatalmasabb segítsége az embereknek az erény és a boldogság megszerzésében, élőknek és holtaknak egyaránt.

c VIII. Ilyenforma beszédet mondott Phaidrosz – mesélte Arisztodémosz, s utána több más következett, melyekre nem nagyon emlékezett, elhagyta hát őket s áttért Pauszaniasz előadására.

– Véleményem szerint – mondotta – nem jelöltük

meg helyesen feladatunkat, Phaidrosz, mikor csak úgy egyszerűen Erósz dicsőítését határoztuk el. Rendben volna a dolog, ha csak egy Erósz lenne, valójában azon-
d ban nem egy van; s ha egyszer nemcsak egy van, helyesebb előre megmondani, hogy melyiket akarjuk dicsérni. Én tehát megpróbálom helyrehozni ezt a hibát: először megmondom, melyik az az Erósz, akit dicsérni akarunk, s csak azután fogom dicsérni, úgy, ahogy istensége megérdemli.

Tudjuk ugyanis mindnyájan, hogy Erósz nélkül nincs Aphrodité. Ha ő egy volna, egy lenne Erósz is; minthogy azonban kettő van, szükségképpen Erósznak is kettőnek kell lennie. Márpedig hogy is ne lenne két Aphrodité? Az egyik, az idősebb, nem anyától lett, Úranosz lánya, ezért Úraniának, Éginek is nevezzük; a má-
e sik, a fiatalabb, Zeusz és Dióné lánya,* s ezt Pandémosznak, közönségesnek hívjuk. Ezért azt az Erószt is, aki ennek a másodiknak a segítőtársa, közönségesnek kell hívni, amazt pedig éginek.

Mármost dicsérni minden istent kell, de meg kell kísérelnünk mindegyiknek az osztályrészét meghatározni. Mert minden cselekvésnek az a természete, hogy
181 a önmagában se nem szép, se nem rút. Így például az is, amit mi most teszünk, az ivás, éneklés, beszélgetés, nem önmagában szép, hanem a cselekvés során válik olyanná, ahogyan csináljuk: ha szépen és helyesen csináljuk, szép lesz, ha pedig helytelenül, rút. Ugyanígy a szerelem is meg Erósz is nem minden esetben szép vagy dicsőítésre méltó, csupán ha a szép szerelemre buzdít.

IX. Tehát a közönséges Aphroditéhez tartozó Erósz csakugyan közönséges, és azt csinálja, ami éppen adódik; ez az a szerelem, amellyel a silány emberek szeret-
b nek. Az ilyenek először is egyformán szeretik a nőket és a fiúkat, azután meg, akármelyiket szeretik is, a testüket

jobban szeretik, mint a lelküket, és a lehető legostobábbat választják ki maguknak, mert csak azt nézik, hogy céljukat elérjék, s hogy szépen-e vagy sem, azzal nem törődnek. Éppen ezért azt teszik, amit éppen a véletlen
c hoz, akár jó az, akár az ellenkezője. Ez az Erósz ugyanis attól az istennőtől való, aki sokkal fiatalabb a másiknál, és származása révén egyformán részes a női és a férfitermészetben. A másik Erósz viszont az égi istennőnek a sarja, akiben nincs semmi női, csakis férfitermészet; azután meg ő az idősebb, s ezért távol áll tőle a féktelenség. Innét van az, hogy akiket ez az Erósz ihlet meg, a férfinem felé fordulnak, azt szeretik, ami a természettől fogva erőteljesebb és értelmesebb. S még a fiúszerelem
d követői közt is könnyű felismerni azt, akit tisztán ez a szerelem mozgat. Ezek ugyanis nem gyermekkorukban szeretik a fiúkat, hanem amikor már fejlődik az értelmük, s nemsokára kiserked a szakálluk. Akik ilyenkor kezdenek el szeretni, azok, véleményem szerint, készek arra, hogy egész életüket együtt éljék le kedvesükkel, nem pedig arra, hogy miután gyermeki oktalanságában magukévá tették, megcsalják, kinevessék s odábbállva
e egy másik után fussanak. Törvényben kellene eltiltani serdületlen gyermekek szerelmét, hogy annyi odaadás bizonytalanra ne pazarolódjék; mert a gyermekek fejlődése bizonytalan, nem tudni, a bűnhöz vagy az erényhez jut-e el testük és lelkük. A derék emberek önként szabják maguknak ezt a törvényt, a közönséges szeretőket
182 a pedig kényszeríteni kellene rá, mint ahogy arra is kényszerítjük őket, amennyire tőlünk telik, hogy a szabad nőket ne szeressék. Ezek azok, akik szégyenletes hírbe hozták a szerelmet, ezért merészelik egyesek azt mondani, hogy rút dolog a szerető férfinak kedvére tenni. Őmiattuk beszélnek így, mert látják tapintatlan és bántó

viselkedésüket; mivelhogy nincs semmi, amit joggal lehetne gáncsolni, ha illőképpen és tisztességgel történik.

Erósz törvénye pedig a többi városban könnyen érthető, mert egyszerűen határozzák meg, nálunk és Lake-
b daimónban azonban bonyolult. Éliszben ugyanis, Boiótiában és mindenütt, ahol nem értenek a bölcs beszédhez, egyszerűen szépnek tartják, ha a fiú kedvére tesz szeretőjének, és senki nem akad, sem öreg, sem fiatal, aki ezt rútnak mondaná. Véleményem szerint azért van így, mert ügyetlenek a beszéd művészetében, s nem akarnak a fiatalok rábeszélésével bajlódni. Ióniában viszont, és sok más helyen, ahol barbárok az urak, rút
c dolognak tartják ezt a szerelmet. A barbárok ugyanis zsarnokságuk miatt tartják rútnak, mint ahogy a filozófiát és a testedzést is, gondolom azért, mert az uralkodóknak nem szolgálja érdekét, ha alárendeltjeikben nagyszerű gondolatok támadnak, erős barátságok és szövetségek keletkeznek, mindezt pedig elsősorban Erósz alakítja ki az emberekben. Az események tanították meg erre az itteni zsarnokokat is, uralmuknak ugyanis Arisztogeitón szerelme és Harmodiosz szilárd barátsága vetett véget. Látjuk tehát: ahol rútnak tartják, ha egy fiú kedvében jár szeretőjének, ez a közvélemény
d kialakítóinak rosszaságából ered, az uralkodók hatalomvágyából és az alattvalók gyávaságából; ahol viszont válogatás nélkül szépnek vélik, ennek oka a vélekedők lelki tunyasága. Nálunk sokkal szebb a bevett szokás, és – mint már mondottam – nem egykönnyen érthető.

X. Mert gondoljuk csak el: a közfelfogás szerint nyíltan szeretni szebb, mint titokban, és a legszebb dolog a legnemesebbeket és legderekabbakat szeretni, még ha csúnyábbak is a többieknél; meg aztán milyen csodálatosan buzdítja mindenki a szerelmest, éppenséggel nem úgy, mint ha rút dolgot cselekedne, s azt tartják szép-

nek, ha elfogadják a szerelmét, s rútnak, ha nem fogad-
e ják el. S hogy könnyebben fogadják el, a szokás még azt
a lehetőséget is megadja a szerelmesnek, hogy megdöb-
bentő dolgokat vigyen véghez, s még dicséretet is kap
értük, pedig ha ezeket bármi más cél elérése érdekében
183 a merné valaki megtenni, a legnagyobb szégyenbe jutna.
Mert ha valaki pénzt szeretne szerezni a másiktól vagy
uralmat, vagy bármiféle más hatalmat, s ezért tenné azt,
amit a szerelmes férfi a kedves fiúért: esdekelne és kö-
nyörögne, fogadkozna nagy esküvéssel s ajtaja elé fe-
küdne, s vállalna olyan szolgaságot, amilyet egyetlen
b rabszolga sem, akkor barátai és ellenségei egyaránt meg-
akadályoznák abban, hogy ilyesmit tegyen, ezek ócsá-
rolnák hízelgéséért és szolgalelkűségéért, amazok a lel-
kére beszélnének és pirulnának miatta. De ha a szerel-
mes cselekszi mindezt, rokonszenv kíséri, s a szokások
lehetővé teszik, hogy szégyenkezés nélkül cselekedjék,
mint aki valamilyen csodaszép dolgot visz véghez. Ami
pedig a legdöbbenetesebb – mint sokan mondják –, az
az, hogy neki még az esküszegést is megbocsátják az
istenek, mert szerelmi eskü – úgy mondják – nem is
c eskü. Tehát a nálunk bevett szokások szerint az istenek
és az emberek teljes szabadságot adnak a szerelmesnek.
Ennek alapján azt gondolhatná valaki, hogy ebben a
városban gyönyörűnek találják azt is, ha a férfiak fiúkat
szeretnek, s azt is, ha a fiúk kedvesen fogadják a férfiak
szerelmét.

Ha viszont azt nézzük, hogy a szülők kísérőket állíta-
nak a szeretett fiaik mellé, hogy ne beszélhessenek a
szerelmes férfiakkal, s a kísérőket külön utasítással látják
d el; hogy az egykorú társak és barátok csúfolódnak, ha
ilyesmit látnak, s az idősebbek nem tartják vissza a
csúfolódókat, és nem szidják őket össze helytelen beszé-

dükért, akkor meg azt kell hinnünk, hogy az ilyesmit nagyon is rút dolognak tartják nálunk.

Az igazság, véleményem szerint, a következő: nem lehet olyan egyszerűen meghatározni, mint már az elején mondottam, hogy valami önmagában szép vagy rút, hanem szép az, amit szépen csinálnak, és rút, amit rútul. Rút dolog egy hitvány embernek hitvány módon kedvére tenni, s szép dolog derék embernek szépen a kedvé-
e ben járni. És hitvány az a közönséges szerető, aki jobban szereti a testet, mint a lelket. Az ilyen nem is állhatatos, mert az sem állandó, amit szeret; mert mihelyt oda a test virága, amelyet szeretett, sebes szárnyon odébbáll, szégyenben hagyva sok beszédét és fogadkozását. A nemes jellem szerelmese viszont egy életen át kitart, mert valami állandóval forrt össze.

184 a A mi szokásaink mármost alapos próbával akarják megvizsgálni a szerelmeseket, hogy azután egyesek meghallgatást nyerjenek, másoktól meg elmeneküljenek az ifjak. Ezért biztatnak egyeseket az üldözésre, másokat meg a menekülésre, versennyel és próbával kutatva, melyik fajtából való a szerető, és melyikből a kedves. Ez is az oka, hogy először is rút dolognak számít, ha valaki gyorsan megkapható; éspedig azért, hogy az idő is megtegye a magáét, mely a legtöbb dolgot, úgy tartják,
b szépen kivizsgálja; szégyen továbbá a pénznek vagy a politikai hatalomnak engedni, akár úgy, hogy valakit bántalmak érnek, s ettől megrémül és nem tud szilárd maradni, akár úgy, hogy előnyökhöz jut, mert nincs ereje megvetni a pénzt és a politikai sikereket. Mindebben ugyanis semmi sincs, ami szilárdnak és maradandónak látszanék; azután meg ilyesmiből nem is születhetik nemes barátság.

Szokásaink csak egy utat hagynak szabadon, ha a fiú szépen akar szeretőjének kedvére tenni. Ez nálunk a

szokás: ahogyan a szerető férfi bármely alacsony szolgaság
c ságot magára vehet a szeretett fiúért, s ez mégsem számít hízelgésnek, sem szégyenletesnek, úgy marad még egy önkéntes szolgaság, csak egyetlenegy, amely nem szégyenletes, s ez az, amit az erényért vállal valaki.

XI. Nálunk ugyanis az a közfelfogás, hogy ha valaki kész egy másiknak szolgálni abban a hitben, hogy az őt jobbá teszi a bölcsességben vagy valamely más erényben, ez az önkéntes szolgaság nem rút dolog és nem
d számít hízelgésnek. Ha mármost ezt a két szokást összevetjük, a fiúszerelemre vonatkozót és azt, amely a bölcsességre és más erényekre vonatkozik, akkor lehetségessé válik, hogy a fiú szépen tegyen kedvére szeretőjének. Ha ugyanis ugyanarra törekszik a szerető és a kedves, mindegyik a maga törvénye szerint, vagyis a szerető férfi minden lehető igazságos módon szolgál a szeretett fiúnak, az pedig minden lehető igazságos módon kedvében jár a férfinak, aki őt bölcs és jó emberré teszi, ha az
e egyik képes segítséget nyújtani a bölcsesség és a többi erény megszerzésében, a másik pedig rászorul arra, hogy nevelést kapjon és más bölcsességet szerezzen, akkor, egyedül a két törvény találkozása esetén, lehet szép dolog, ha a szeretett fiú kedvében jár a szerető férfinak, máskülönben soha. Ebben az esetben a csalódás sem rút dolog; minden más esetben azonban szé-
185 a gyenbe jut a fiúkedves, akár csalódik, akár nem. Mert ha valaki gazdagságért tett kedvére gazdagnak vélt szeretőjének, s azután csalatkozik, és nem kapja meg a pénzt, mert kiderül, hogy szeretője szegény, az nem kevésbé rút dolog: az ilyen ugyanis a maga részéről megmutatta, hogy pénzért bárkit kész bármilyen módon kiszolgálni, s ez bizony nem szép. Hasonlóképpen viszont, ha valaki erényesnek vélt szeretőjének kedvére tesz azért, hogy e barátság által ő maga is erényesebbé

váljék, s azután csalatkozik, mert kiderül, hogy szeretője
b rossz és minden erény nélkül való férfiú, ez a csalódás mégis szép; az ilyen ugyanis a maga részéről ugyancsak nyilvánvalóvá tette, hogy az erényért és a jobbá válás kedvéért képes bárkinek bármiben segítségére lenni, s ez bizony mindennél szebb. Így tehát mindenképpen szép dolog, ha az erény kedvéért szerez valaki gyönyörűséget a másiknak.

Ez hát az az Erósz, aki az égi istennő fia, s maga is égi, s felettébb becses a városnak és a magánembereknek is,
c mert szeretőt és szerelmest egyaránt arra kényszerít, hogy az erény kedvéért alapos gondot fordítsanak magukra. A szerelem minden más módja pedig a másik istennőtől, a közönségestől származik.

Ennyi volna az, Phaidrosz – úgymond –, amivel így hamarjában hozzájárulhatok Erósz dicséretéhez.

Pauszaniasz ezzel pauzált (a bölcsek arra tanítanak, hogy ilyenforma szójátékokban beszéljek), s utána, mesélte Arisztodémosz, Arisztophanésznak kellett volna szólnia, őt azonban hirtelen – akár mert túl sokat fo-
d gyasztott, akár más okból – elfogta a csuklás, és nem bírt tőle beszélni. Azért így szólt (az őt követő helyen ugyanis Erüximakhosz orvos hevert):

– Erüximakhosz, úgy illenék, hogy vagy elállítsd a csuklásomat, vagy beszélj helyettem, míg magától el nem áll.

– Megteszem én mind a kettőt – felelte Erüximakhosz. – Beszélek most helyetted, s te majd énhelyettem, ha eláll a csuklásod. És amíg én beszélek, ha visszatartod a lélegzeted egy jó ideig, a csuklásod is el fog múlni; ha
e pedig nem, öblögesd vízzel a torkodat. Ha azonban nagyon makacs a csuklás, keríts valamit, amivel megcsiklandozhatod az orrod, s azután tüsszents; ha ezt

egyszer-kétszer megtetted, eláll a csuklás, akármilyen makacs.

– Hát csak fogj hozzá a beszédhez – mondta Arisztophanész –, én pedig megteszem, amit ajánlottál.

XII. Erüximakhosz – mint Arisztodémosz mesélte – így kezdte:

– Pauszaniasz szépen indult neki a beszédnek, de nem
186 a fejezte be kielégítő módon, ezért szükségesnek látom, hogy én próbáljam befejezni. Véleményem szerint szépen tett különbséget a kétféle Erósz közt; Erósz azonban nemcsak az emberek lelkében él, s vonzódik a széphez, hanem sok más dologhoz is vonzódik, és másokban is megvan: minden élőlény testében és a föld növényeiben is, s úgyszólván mindenben, ami létezik. Ennek felismeréséhez, úgy hiszem, a gyógyítás, a mi művészetünk
b vezetett: hogy milyen nagy és csodálatos isten, s mi mindenre terjed ki a hatalma, emberi és isteni dolgokra egyaránt.

Beszédemet az orvostudománnyal kezdem, hogy illő tiszteletben részesítsük ezt a művészetet. A kétféle Erósz a testek természetében is megvan; ami egészséges bennük és ami beteg, elismerten kétféle, és különböző dolgokat szeret és kíván. Más szerelem lakozik tehát az
c egészségesben, és más a betegben. Pauszaniasz az imént elmondta, hogy a jó embernek kedvében járni szép dolog, a féktelennek viszont rút; ugyanígy a testnél is, ami a testben jó és egészséges, annak szép dolog, sőt szükséges is a kedvében járni, s ez az, amit orvoslásnak hívnak – ami viszont rossz és beteg, annak kedvében járni rút dolog, sőt küzdeni kell ellene, ha valaki mestere kíván lenni az orvostudománynak. Az orvoslás ugyanis, hogy röviden szóljunk, a test telítkezésre és üresedésre vonatkozó vágyainak tudománya. Aki meg tudja a testben különböztetni a szép és a rút vágyat, az az orvosok

orvosa, aki pedig képes olyan változást előidézni, hogy az egyik Erósz helyébe a másikat ültesse, amelyik testből hiányzik, abban életre keltse s kiűzze onnan, ahol meg-
d van – az igazán a legnagyszerűbb művész. Aki érti a módját, hogy hogyan lehet változtatást kieszközölni, vagyis az egyik vonzódást a másikkal helyettesíteni: ahol nincs vonzódás – pedig kellene lennie –, oda beültetni, a bennlevőt pedig kiemelni – az ilyen lenne derék mesterember. Képesnek kell lennie rá, hogy azokat a dolgokat, amelyek a legnagyobb ellenségei egymásnak a testben, barátságban és szerelemben békítse össze egymással. S az a legellenségesebb, ami a legnagyobb ellentéte egymásnak: a hideg és a meleg, a keserű és az édes, a
e száraz és a nedves, és a többi ilyesmi; ezek közt tudott egymás iránti vágyat és egyetértést létrehozni a mi ősünk, Aszklépiosz, ahogy költőink mondják és én is hiszem, s erre alapította művészetünket.

Így tehát, mint mondom, az egész orvostudományt ez az isten kormányozza, éppúgy, mint a testedzést és a
187 a földművelést. S hogy a zenével is ugyanígy van, az mindenki előtt nyilvánvaló, aki egy csöppet gondolkozik rajta. Talán Hérakleitosz is ezt akarja mondani, csak nem fejezi ki magát eléggé jól. Az egység, úgymond, ellenkezve békül ki önmagával, mint az íj meg a lant összhangja. Márpedig nagy oktalanság azt állítani, hogy a harmónia ellentétes törekvésű vagy egymással ellenkező elemekből áll. Hanem talán azt akarta mondani, hogy a harmónia eredetileg ellenkező elemekből, magas és
b mély hangokból keletkezik, s a zene művészete később megegyezést hoz köztük létre. Addig azonban nincs harmónia, míg a magas és a mély ellenkezik egymással; a harmónia ugyanis összhang, az összhang pedig a megegyezés egy fajtája; megegyezés viszont ellenkező elemek közt mindaddig, amíg ellenkezik, nem jöhet létre,

ami pedig ellenkezik és nem egyezik meg, azt nem lehet összhangba hozni. Ugyanígy a ritmus is eredetileg ellenkező elemekből: a gyorsból és a lassúból, későbbi megbékélésükből született. A megbékélést, mint amott az orvostudomány, itt a zene művészete teremti meg, szerelmet és egyetértést támasztva bennük egymás iránt; a zene ugyanis a harmóniára és ritmusra irányuló szerelmes vágyak tudománya. Magában a harmónia és a ritmus létezésében nem nehéz Erósz dolgait felismerni, s ott nincs is kétféle Erósz, de amikor arra kerül a sor, hogy a ritmust és a harmóniát az emberekre alkalmazzuk, akár úgy, hogy alkotunk valamit – ezt zeneszerzésnek hívják –, akár úgy, hogy helyesen használjuk fel a mások által alkotott dallamokat és mértékeket – amit zenei nevelésnek hívnak –, az bizony nehéz, és kiváló művészre van hozzá szükség. Mert itt megint az előző tanítás érvényes, hogy a rendes embereknek kedvére kell tenni, már azért is, hogy akik még nem azok, rendesebbé váljanak, s hogy ezt az Erószt meg kell őrizni, mert ez a szép, az égi Erósz, Úrania múzsa szülötte. A másikkal viszont, Polühümnia sarjával, a közönségessel, óvatosan kell élni, ahol élnek vele, hogy gyönyörűséget szerezzen, de féktelenségre ne vezessen; mint ahogy a mi művészetünkben is nagy feladat a szakácsművészetre irányuló vágyak helyes kezelése, hogy betegség nélkül szerezzen gyönyörűséget. A zenében is, az orvostudományban is és minden más dologban, emberiben és isteniben egyaránt ügyelni kell, amennyire lehetséges, a kétféle Erószra, mert ott vannak ők mindenütt.

XIII. Az évszakok folyásában is minduntalan jelen vannak mind a ketten; s ha azok az elemek, amelyekről az előbb szóltam – a meleg és a hideg, a száraz és a nedves –, mértéktudó szerelemmel vonzódnak egymáshoz, s harmóniát és értelmes keveréket alkotnak, akkor

jó esztendőt hoznak ránk, s egészséget az embereknek, a többi élőlénynek és a növényeknek, s nem okoznak kárt; ha viszont a féktelenség vezette Erósz lesz úrrá az
b évszakokon, az sok kárt okoz és sok mindent elpusztít; ilyenkor keletkezik a pusztító dögvész és sok más különféle betegség az állatok és a növények közt is; mert a zúzmara, jégeső, lisztharmat is ezeknek az elemeknek féktelen és rendetlen szerelméből fakad. A csillagok mozgására és az évszakokra irányuló Erósz tudományát pedig asztronómiának hívják.

Az áldozatok és minden, ami a jóslás körébe tartozik
c – s ez az istenek és az emberek érintkezése egymással –, egyedül Erósz megőrzése és orvoslása körül forognak. Mert mindenféle istentelenség onnan támad a legkönnyebben, hogy valaki nem a mértéktudó Erósznak jár kedvében, nem őt tiszteli és becsüli minden cselekedetével, hanem a másikat, akár élő vagy halott szüleivel, akár az istenekkel kapcsolatban; ebből a szempontból pedig a jóstudomány feladata szemmel tartani és meggyógyítani a szerelmeseket, tehát a jóstudomány az istenek és
d az emberek barátságának a mestere, azáltal, hogy ért az emberek szerelmes vágyaihoz, melyek a törvénytiszteletre vagy az istentelenségre törekednek.

Tehát sok és nagy, sőt: teljes hatalma van Erósznak a maga teljességében; az az Erósz pedig, amely mérséklettel és igazságossággal munkálkodik a jó érdekében nálunk is meg az isteneknél is, az a legnagyobb hatalom birtokosa, s ahhoz a teljes, tökéletes boldogsághoz juttat bennünket, hogy egyetértésben és barátságban éljünk egymással s a nálunk hatalmasabb istenekkel is.

e Talán sok mindent kihagytam Erósz dicsérete során, de semmiképpen sem szándékosan. Ha valamit elhagytam, a te dolgod azt pótolni, Arisztophanész; ha pedig

valami más módon készülsz dicsérni az istent, dicsérd úgy, mert a csuklásod már elállott.

Erre – úgymond – Arisztophanész vette át a szót, éspedig:

189 a – Valóban elállott – szólt –, de csak akkor, mikor a tüsszentést vetettem ellene; s azért csodálkozom is, hogy ami a testben mértéktartó, hogy kívánhat ilyen lármát és csiklandozást, mint a tüsszentés. Mert csakugyan elállt nyomban, mikor a tüsszentést vetettem ellene.

Erüximakhosz pedig így szólt:

– Kedves, kedves Arisztophanész barátom, nézd, mit művelsz! Megnevettetsz bennünket, mikor beszélned kellene, s arra kényszerítesz, hogy őrködjem beszéded
b fölött, hátha valami mulatságosat mondasz, pedig hát békességben beszélhettél volna.

– Igazad van, Erüximakhosz – szólt Arisztophanész nevetve –, s tegyük a mondottakat ki nem mondottá; csak ne őrködj fölöttem, mert félek amiatt, amit mondani akarok; nem azért, hogy mulatságosat ne találjak mondani, hiszen az tiszta haszon lenne és a múzsánkhoz illő, hanem hogy nevetséges ne legyen a beszédem.

– Ellőtted a nyilad, Arisztophanész, s most szökésen jár az eszed; inkább fordulj csak ide és beszélj úgy, mint
c akinek beszédéről majd számot kell adnia. De az is lehet, hogy – ha jónak látom – elbocsátlak végül.

XIV. – Valóban, Erüximakhosz – mondta Arisztophanész –, én másképp szándékozom szólni, mint ahogy ti tettétek, te meg Pauszaniasz. Én ugyanis úgy látom, hogy az emberek egyáltalán nem fogták föl Erósz hatalmát, mert ha felfognák, neki építenének a legnagyobb szentélyeket és oltárokat, neki mutatnák be a legnagyobb áldozatokat – nem úgy, mint most, amikor mind-
d ebből nem történik meg semmi, holott nagyon is szükséges volna. Mert valamennyi isten közül ő a legigazibb

barátja az embernek, segítőtársa és orvosa olyan bajokban, melyekből kigyógyulni a legnagyobb boldogság lenne az emberi nemnek. Megpróbálom hát az ő hatalmát bebizonyítani nektek, s ti azután tanítói lesztek a többieknek.

Először is meg kell ismernetek az emberi természetet, és hogy mi mindenen esett át. Mert a mi természetünk eredetileg nem olyan volt, mint ma, hanem egészen másféle. Először is az emberi nemek száma három volt, nem kettő, mint most, férfi és nő, hanem volt még egy harmadik is, amely egyesítette magában a kettőt, ennek
e csak a neve maradt ránk, ő maga eltűnt. Valamikor ugyanis az androgün (férfi-nő) külön nem volt, alakra és névre is, s egyenlő része volt mindkét nemből, a férfiból és a nőből; ma azonban csak csúfnév, semmi más. Azután meg mindegyik fajtának teljes, gömbölyű alakja volt, körbefutott a háta meg az oldala, kezük négy volt s lábuk is, mint a kezük, s két teljesen egyforma
190 a arcuk egy egészen kerek nyakon. A két ellenkező oldalon levő archoz egy koponya tartozott és négy fül; nemi szervük is kettő volt, és minden egyebük, ahogy már ebből el lehet képzelni. Járni egyenesen is tudtak, mint ma, amerre éppen akartak, ha pedig gyorsan kellett menni, mint ahogy a bukfencezők feldobják egyenesen a lábukat és hányják a kereket, ők is, az akkor még nyolc végtagjukra támaszkodva, gyorsan karikázva haladtak előre.

A nemek száma pedig azért volt három, s azért volt
b ilyen alakjuk, mert a hím a nap sarjadéka volt, a nő a földé, a közös nemű pedig a holdé, mert a holdban is van valami mind a kettőből. Gömb alakúak pedig azért voltak, maguk és a járásuk is, mert hasonlítottak szüleikre.

Erejük és bátorságuk szörnyű volt, s gondolkozásuk nagyratörő; az istenekkel is megpróbálkoztak, s amit

c Homérosz Ephialtészról és Ótoszról mond,* az rájuk vonatkozik, hogy az égbe próbáltak fölmenni s ott rátámadni az istenekre.

XV. Ezért Zeusz és a többi isten tanácskozni kezdtek, hogy mit tegyenek velük, de nem találtak kiutat. Arra nem gondolhattak, hogy megöljék őket, és mint a gigászokat, villámcsapásokkal semmisítsék meg ezt a fajtát, hiszen ezzel semmivé lettek volna az áldozatok is és mindaz a tisztelet, amit az emberektől kaptak, de elbizakodottságukat sem tűrhették. Végül Zeusz hosszas fejtörés után így szólt: „Azt hiszem, találtam olyan módot,
d amely meghagyja ugyan az embereket, mégis véget vet féktelenségüknek, mert gyengébbé teszi őket. Kettévágom őket – mondta –, mindegyiket kétfelé. Ezzel gyengébbek lesznek, egyben pedig nekünk hasznosabbak, mert a számuk megnövekedik; s egyenesen fognak járni, két lábon. Ha pedig látjuk, hogy még mindig elbízzák magukat és nem akarnak nyugton maradni, újból kettéhasítom őket, akkor aztán fél lábon ugrándozhatnak."

e Így szólván, kettévágta az embereket, mint ahogy a naspolyát szokás, aszalás előtt, vagy fonállal a tojást. S ahogy egyet elvágott, megparancsolta Apollónnak, hogy az arcot és a fél nyakat fordítsa a vágás felé, hogy kettévágottságát szem előtt tartva, rendesebbé váljék az ember – a többi sebet pedig gyógyítsa be. Apollón tehát megfordította az arcot, azután a bőrt mindenfelől a ma hasnak nevezett részre húzta össze, s akárcsak egy összehúzható pénzes zacskónál, egy nyílást hagyott a has
191 a közepén és azt elkötötte, s ezt most köldöknek hívják. A ráncok nagy részét elsimította, a mellet egy olyasféle szerszámmal formálta ki, amilyennel a vargák csiszolják simára a kaptafára húzott cipő ráncait; csak néhányat hagyott meg, éppen a has meg a köldök táján, emlékeztetőül az ember hajdani viselt dolgaira.

Miután pedig az egységes természet kettéhasadt, mind a két felet a másikhoz húzta a vágy, átkarolták
b egymást és összefonódtak, egyesülésre áhítozva, és végül belehaltak az éhségbe és a teljes tétlenségbe, mert semmit sem akartak egymás nélkül csinálni. És valahányszor az egyik fél meghalt s a másik életben maradt, az élő másikat keresett magának s azzal ölelkezett össze, akár egy teljes asszony fele volt az, akire talált – ezt nevezzük most asszonynak –, akár egy férfié; s így pusztultak el.

Végül is Zeusz megkönyörült rajtuk és újabb módot eszelt ki: áthelyezte nemi szervüket előre; eddig ugyanis a külső részükön volt, és nem egymással egyesültek, s
c nem is egymást termékenyítették meg, hanem mindezt a földbe csinálták, akárcsak a tücskök. Áthelyezte tehát előre, s ezzel lehetővé tette, hogy egymással egyesüljenek: a férfi a nőben hajtsa végre ugyanazt, éspedig azért, hogy ha az ölelésben férfi találkozik nővel, megtermékenyítse s utódot hozzon létre, ha pedig férfi férfival, legalábbis kielégülés származzék együttlétükből, s miután abbahagyták, munkájuk felé forduljanak és az élet egyéb dolgaival törődjenek. Ebben az időben vert gyö-
d keret az emberekben az egymás iránti szerelmi vágy, mely ősi természetüket ismét összehozza, igyekszik egyesíteni kettejüket s meggyógyítani az emberi természetet.

XVI. Így hát csupán külső jel szerint egész ember mindegyikünk, mert ketté vagyunk vágva, mint a félszegúszó halak. Kettő lett egyből, s most szüntelenül keresi ki-ki a maga másik felét. Azok a férfiak mármost, akik az egykori, androgünnek nevezett kétneműről let-
e tek lehasítva, a nőket szeretik; a legtöbb parázna ebből a fajtából kerül ki, mint ahogy a nők között is a férfiszeretők és a házasságtörők. Azok a nők ellenben, akik az

egykori nő kettévágásából erednek, nem nagyon gondolnak a férfiakkal, hanem inkább a nők felé fordulnak, s ezekből lesznek a leszboszi szeretők.* Akik pedig az egykori férfi kettévágásából erednek, azok a férfinemet
192 a keresik; amíg gyerekek, minthogy az egykori férfi darabkái, a férfiakat szeretik, s örülnek, ha együtt hálhatnak velük és megölelhetik a férfiakat – ezek a legkiválóbb fiúk és ifjak, mert természettől fogva a legférfiasabbak. Vannak ugyan, akik szemérmetlennek mondják őket, de ez nem igaz; nem szemérmetlenségből teszik ezt, hanem merészségből, bátorságból és férfiasságból, mert ahhoz vonzódnak, ami hozzájuk hasonló. Nyomós bizonysága ennek, hogy mikor felserdülnek, egyedül ezek a férfiak fordulnak a közügyek felé. S miután meg-
b emberesedtek, fiúkat szeretnek, és természettől fogva nem gondolnak házasságra és gyermeknemzésre, csak a törvényes szokás kényszeríti őket erre, nekik elég volna, ha nőtlenül élhetnének egymás mellett. Tehát az ilyen ember fiúk és férfiak iránt érez szerelmet, mert a magához hasonlóhoz vonzódik.

Mikor pedig rátalál valaki a maga másik felére – akár a fiúszerető, akár a többiek –, csodálatos mámorba ragadja őket a barátság, az összetartozás érzése és a szere-
c lem, s nem akarnak elválni egymástól úgyszólván egy pillanatra sem. Ezek azok, akik egész életüket együtt élik végig, s nem tudnák megmondani, mit kívánnak egymástól. Mert senki sem képzeli, hogy a szerelmi élvezet az, aminek a kedvéért úgy örülnek, ha egyik a másikkal
d együtt lehet, s oly nagy buzgalommal törekednek erre. Nyilvánvaló, hogy másra vágyik a lelkük, amit nem tud kimondani, csak sejti, mire vágyik, s talányként lappang benne.

S ha mikor egymásba fonódva feküsznek, odaállna eléjük Héphaisztosz a szerszámaival, és megkérdezné

őket: „Mondjátok meg, emberek, mi az, amit egymástól kívántok?", s aztán, látva, hogy tanácstalanok, megkérdezné ismét: „Nem az-e a vágyatok, hogy minél teljesebben eggyé váljatok, úgyhogy sem éjjel, sem nappal el ne szakadjatok egymástól? Mert ha ez a vágyatok, kész
e vagyok benneteket összeforrasztani és egymásba olvasztani, úgyhogy ketten eggyé váltok, s amíg éltek, mint egy ember, közösen éltek, ha pedig meghaltok, ott a Hadészban is kettő helyett egyként, közös halált hordoztok. Gondoljátok meg, hogy ezt kívánjátok-e és kielégít-e benneteket, ha ezt megkapjátok?" Ennek hallatára, tudjuk jól, egy sem mondana nemet, s egy sem kívánna egyebet, hanem kétségkívül mind úgy érezné, hogy amire már régtől fogva vágyik, azt hallotta most kimondani: kedvesével egyesülve s összeforrva kettőből eggyé válni. Az oka pedig ennek az, hogy eredeti természetünk szerint teljes egészek voltunk; s a teljesség vágyát és keresését hívjuk Erósznak. Mert azelőtt, mint
193 a mondtam, egyek voltunk; később azonban vétkeink miatt kétfelé szórt bennünket az isten, mint a lakedaimóniak az arkadiaiakat.* S ha nem leszünk tisztességtudók isteneinkkel szemben, félő, hogy ismét kettéhasítanak bennünket, s akkor úgy járkálhatunk, mint a sírkövekre kivésve rajzolt figurák, melyeket az orruk mentén kettéfűrészeltek, akárcsak a vendégbarátság jeleként
b széthasított kockákat. Ezért mindegyikünknek istenfélelemre kell buzdítania a többieket, hogy ez utóbbi sorsot elkerüljük, amazt viszont elérjük; s ebben Erósz az útmutatónk és vezérünk. Senki ne szegüljön ellene – s az szegül ellene, aki magára vonja az istenek gyűlöletét –, mert ha kegyeibe jutunk és összebarátkozunk vele, megtaláljuk és megnyerjük hozzánk tartozó kedvesünket, ami ma csak keveseknek sikerül. És itt Erüximakhosz ne vágjon a szavamba, kigúnyolva beszédemet,

mintha Pauszaniaszról és Agathónról beszéltem volna;
c bár lehetséges, hogy ők is azok közé tartoznak és mindketten férfias természetűek, én azonban mindenkiről mondom ezt, az összes férfiról és nőről, hogy akkor lenne boldog az emberi nem, ha teljesülne szerelmünk, mindegyikünk megtalálná a maga kedvesét, s ezzel visszatérnénk ősi természetünkhöz. Ha pedig ez volna a legjobb, jelen körülményeink közt szükségképpen az a legjobb, ami ezt leginkább megközelíti: szívünk szerint való kedvest találni.

S ha dicsérjük az istent, aki ehhez hozzásegít bennünket, méltán dicsérjük Erószt, aki jelenleg is a legnagyobb jótevőnk, mert a hozzánk közel állóhoz vezérel, a jövőre pedig a legnagyobb reményekkel biztat: ha megadjuk az isteneknek az illő tiszteletet, visszavisz bennünket ősi természetünkhöz, s begyógyítva sebeinket, teljes gyönyörűséget és boldogságot ad.

XVII. Ez volna, Erüximakhosz – mondotta – az én beszédem Erószról – más, mint a tied. S mint már
e kértelek, ne gúnyold ki, hogy azt is meghallgathassuk, amit a többiek mondanak, illetve ezek ketten, mert már csak Szókratész és Agathón van hátra.

Erre Erüximakhosz – úgymond – így szólt:

– Szót fogadok neked, mert nekem is gyönyörűség volt hallgatni beszédedet. S ha nem tudnám, milyen félelmetes mestere Szókratész és Agathón a szerelem tudományának, bizony nagyon félnék, hogy ennyi sok és változatos beszéd után már nem tudnak mit mondani; így azonban bizalommal nézek elébe.

Szókratész pedig azt mondta:

194 a – Magad is szépen szerepeltél a versenyzők közt, Erüximakhosz; de ha te lennél azon a helyen, ahol én vagyok, vagy talán inkább ahol leszek, ha már Agathón is

beszélt, te is alaposan félnél, s nagy gondban lennél, akárcsak én most.

– Meg akarsz bűvölni, Szókratész – szólt Agathón –, hogy összezavarodjam, ha elgondolom, mekkora várakozással néz a közönség az én beszédem elé.

– Csakugyan feledékeny lennék, Agathón – szólt
b Szókratész –, ha én, aki láttam, milyen bátran és nagyratörően léptél fel a színészekkel együtt az emelvényre s néztél szembe a hatalmas közönséggel, melynek művedet bemutatni készültél, anélkül, hogy a megrendülés legcsekélyebb jele látszott volna rajtad, most azt hinném, hogy mi, ez a néhány ember, zavarba hozhatunk.

– Ugyan, Szókratész – mondotta Agathón –, csak nem képzeled, hogy annyira el vagyok telve a színházzal, hogy ne tudjam: az értelmes ember számára néhány okos ember félelmetesebb az oktalanok sokaságánál?

c – Nem lenne szép dolog tőlem, Agathón – szólt erre amaz –, ha faragatlanságot tételeznék fel rólad; jól tudom, hogy ha néhány olyan emberrel akadnál össze, akit bölcsnek tartasz, jobban törődnél velük, mint a sokasággal; de hátha mi nem vagyunk olyanok? Mert mi is ott voltunk és a sokasághoz tartoztunk. Ha ellenben másokkal, bölcsekkel akadnál össze, könnyen elfogna előttük
d a szégyen, ha úgy éreznéd, hogy éppen rút dolgot cselekszel. Vagy nem így gondolod?

– Igazad van – mondta.

– És a sokaság előtt nem szégyellnéd magad, ha úgy érzed, hogy rút dolgot cselekszel?

Erre Phaidrosz – úgymond – közbevágva így szólt:

– Kedves Agathón, ha válaszolsz Szókratésznak, többé egy csöppet sem fogja őt érdekelni, mi jön ki abból, ami itt van, ha egyszer talált valakit, akivel beszélgetést folytathat, méghozzá ilyen szép ifjút! Én is gyönyörűséggel hallgatom Szókratész beszélgetéseit, de most

Erósz dicséretével kell törődnöm, s beszednem mindegyikőtöktől a beszédjét. Rójátok le mindketten az istennek, ami megilleti, azután beszélgethettek.

e – Jól mondod, Phaidrosz – szólt Agathón –, s nem tart vissza a beszédtől semmi; mert Szókratésszal sokszor lesz még alkalmam beszélgetni.

XVIII. Én először is azt akarom elmondani, hogy miképpen kell beszélnem, s csak azután akarok beszélni. Úgy látom, hogy mindazok, akik előttem szóltak, nem az istent dicsőítették, hanem az embereket mondották boldognak azért a sok jóért, amit nekik az isten ad; de
195 a hogy milyen is az, aki így megajándékozza őket, arról egyikük sem beszélt. Pedig bármely dolog bárminő dicséretének egyetlen helyes módja van: beszéddel kifejteni, hogy milyen az, akiről beszédünk szól, és mi minden származik tőle. Ezért Erószt is úgy illik dicsérnünk, hogy először leírjuk őt magát s csak azután az adományait.

Azt mondom tehát, hogy valamennyi isten boldog, de a legboldogabb közöttük, ha ugyan szabad s nem vétek ilyet mondani, Erósz, mert ő a legszebb és a legjobb. Legszebb pedig azért, mert először is ő a legfiatalabb
b isten, Phaidrosz; s ennek legnagyobb bizonyítékát ő maga adja, mikor futván fut az öregség elől, bár az nyilvánvalóan gyorsan jár, hiszen a kelleténél gyorsabban ér bennünket utol. Tehát Erósz természettől fogva gyűlöli az öregséget, s távol tartja magát tőle, a fiatalokat viszont mindig fölkeresi és köztük van. Márpedig igaza van a régi közmondásnak: mindenki a magához hasonlót keresi. Különben sok mindenben egyetértek Phaidroszszal, de abban nem, hogy Erósz öregebb Kronosznál és Iapetosznál is; hanem azt állítom, hogy ő a legfiatalabb
c az istenek közül, s örökké ifjú marad, s az istenek régi dolgai, melyekről Hésziodosz és Parmenidész beszél,

Ananké és nem Erósz által történtek, ha ugyan igaz a beszédük. Mert nem történtek volna megcsonkítások,* megkötözések és más erőszakos cselekedetek közöttük, ha Erósz köztük van, hanem barátság és békesség honolt volna az istenek körében, akárcsak most, mióta Erósz uralkodik rajtuk.

Tehát Erósz fiatal, s azonkívül gyengéd és puha is.
d Olyan költőhöz kell folyamodnunk, mint Homérosz, ha meg akarjuk mutatni, milyen egy isten puhasága. Homérosz ugyanis Atét mondja istennek és puhának, legalábbis a lábáról azt mondja, hogy puha:

> tisztelt, ám vészes; puha lábon jár, nem a földön
> lép ugyanis, de fején a halandó földilakóknak . . .*

Szép bizonyíték ez, én úgy látom, az istennő finomságára, hogy nem durva talajon lépked, hanem puhán.
e Ugyanezt a bizonyítékot fogjuk mi is felhasználni Erósszal kapcsolatban, hogy milyen puha és gyengéd. Mert nem a földön jár, sem koponyákon, melyek nem valami puhák, hanem ami a legeslegpuhább a világon, abban jár és lakik. Mert az istenek és az emberek bensejében és lelkében üti fel tanyáját; és nem is válogatás nélkül minden lélekben, hanem ha olyanra akad, akinek durva a benseje, odébbáll, s csak ha puha, akkor költözik be. Márpedig ha lábával, sőt egész lényével a legpuhábbak legpuhábbjával érintkezik, szükségképpen finomabbnak kell lennie minden másnál.

Tehát a legifjabb, a legfinomabb, s azonkívül még
196 a igen hajlékony alakú is. Mert nem lenne képes mindenhez hozzáidomulni, sem észrevétlenül besurranni minden lélekbe, s ugyanúgy kisurranni belőle, ha durva és merev volna. Arányos és hajlékony alakjának nyomós bizonyítéka a kecses forma, mely – ebben mindenki

egyetért – elsősorban Erósz sajátja; az esetlenség és Erósz közt ugyanis szakadatlan a háborúság.

Bőrének szépségét az jelzi, hogy életét virágok közt
b tölti; mert ami nem terem virágot vagy már elvirágzott, legyen az test, lélek vagy bármi más, abban Erósz nem rak fészket, ahol azonban virággal s illattal ékes a hely, ott letelepszik és ott marad.

XIX. Az isten szépségéről ennyi is elég, pedig még sok volna hátra; most azonban erényeiről kell szólnunk. A legfontosabb, hogy akár istennel, akár emberrel van dolga, nem cselekszik és nem is visel el igazságtalanságot. Mert ha elvisel valamit, soha nem erőszak által, hiszen az erőszak nem fog Erószon; ha pedig cselekszik,
c soha nem erőszakkal cselekszi, mert mindenki önként szolgál Erósznak mindennel. Amiben pedig önként egyeznek meg ketten, azt a törvények, „az állam királyai", igazságosnak mondják.

Az igazságosság mellett sajátja a legnagyobb mértékletesség is. A mértékletesség ugyanis elismerten abban áll, hogy uralkodunk a gyönyörökön és vágyakon. Márpedig a gyönyörök nem erősebbek, mint Erósz; ha tehát gyengébbek, Erósz uralkodik rajtuk; ha pedig uralkodik a gyönyörökön és vágyakon, akkor Erósz különösen mértékletes.

d Ami pedig a bátorságot illeti, Erósszal „maga Arész sem mérkőzhet": mert nem Arész tartja hatalmában Erószt, hanem Erósz Arészt, éspedig Aphrodité szerelme által, mint mesélik. Márpedig aki hatalmában tartja a másikat, az nyilván erősebb nála; aki pedig erősebb a legbátrabbnál, annak mindenkinél bátrabbnak kell lennie.

Az isten igazságosságáról, mértékletességéről és bátorságáról már beszéltünk, hátravan még a bölcsessége;

márpedig azon kell lennünk, hogy semmit el ne hagyjunk, amennyire az lehetséges.

Tehát először is – hogy én is megadjam a tiszteletet a mi művészetünknek, mint Erüximakhosz az övének –
e ez az isten annyira bölcs költő, hogy másokat is azzá tesz; mert mindenki költővé válik, „az is, aki múzsátlan élt azelőtt", ha Erósz megérinti. S ezt illőn felhasználhatjuk annak bizonyítására, hogy Erósz nagyszerű művész, röviden szólva, mindenféle múzsai alkotásban; mert amit valaki nem birtokol és nem tud, azt másnak sem adhatja át, s arra mást sem taníthat meg. Ami pedig
197 a valamennyi élőlény megalkotását illeti, vajon ki tagadná, hogy Erósz bölcsessége által terem és születik minden, ami él? Hát a mesterségek tudományáról nem tudjuk-e, hogy akiknek ez az isten a tanítómestere, az tekintélyes lesz és ragyogó hírű, akit pedig nem érint meg Erósz, az homályban marad? A nyíllövést, az orvoslást és a jóslást is vágytól és szerelemtől indíttatva találta fel Apollón, úgyhogy ő is Erósz tanítványa, és a múzsák a muzsikában, Héphaisztosz a kovácsmesterségben, Athéna a szövésben, végül Zeusz is az istenek és emberek
b kormányzásában. Ezért jöttek rendbe az istenek dolgai is attól fogva, hogy Erósz közéjük költözött – természetesen a szépség szerelme, mert a rútságban nincsen Erósz. Azelőtt ugyanis, mint már bevezetőben mondottam, sok szörnyűség történt az istenek közt a monda szerint, mert Ananké volt az uralkodó; de mióta
c megszületett ez az isten, a szépség szerelme minden jónak forrása lett az istenek és az emberek között.

Így hát, Phaidrosz, én úgy látom, hogy Erósz elsősorban önmagában is a legszebb és a legjobb, azután pedig más efféle jókat juttat másoknak is. Versmértékben tolul itt ajkamra a beszéd, mert ő az, aki

embernek békét ad, a tengernek sima tükröt,
szélcsendet, szellők nyugovását, gondtalan álmot.

d Ő szabadít meg bennünket az idegenségtől, s ültet meghittséget a helyébe; ő rendez minden meghitt összejövetelt; ünnepeken, táncban ő a vezető, áldozatoknál sincs más, csakis ő; ő küld nékünk szelíd pihenőt, s űzi el tőlünk a vad erőt; a jó szándékokat adja, a rosszakat messze ragadja; a jók kegyeit áldják, bölcsek bámulva látják, istenek csodálják; a szerencsétlen kutatja, a szerencsés kincsnek tartja; az ékesség, fény és pompa, báj, sóvárgás, vágyak atyja; a jók gondját viselő, rosszakat
e számba nem vevő; munkában és rettegésben, kívánságban és beszédben kormányos és közvitéz, segítségre s harcra kész, oltalom s fő menedék; minden isten s ember dísze, legszebb és legjobb vezér, akit követni kell mindnyájunknak, ujjongva, szépen csatlakozva a dalhoz, amit ő dalol, elbűvölve minden isten és ember gondolatát.

Ezt a beszédet ajánlom én fel, Phaidrosz – mondta –, ajándékul az istennek, mértékkel keverve a játékot a komolysággal, erőimhez mérten.

198 a XX. Agathón beszéde után – mesélte Arisztodémosz – az összes jelenlevők örömrivalgásban törtek ki, hogy annyira önmagához és az istenhez méltón beszélt az ifjú. Szókratész pedig Erüximakhoszra pillantva így szólt:

– Nos, mit gondolsz, Akumenosz fia, csakugyan fölösleges félelemmel féltem az előbb? Nem a jós beszélt-e inkább belőlem, mikor azt mondottam, hogy Agathón csodálatosan fog beszélni, én pedig majd tanácstalan leszek?

– Az előbbit – mondotta Erüximakhosz – valóban jóstehetséggel mondottad, hogy Agathón szépen fog beszélni; de hogy te tanácstalan lennél, azt már nem hiszem.

b – Márpedig hogy is ne lennék tanácstalan, kedvesem – mondotta Szókratész –, én is meg bárki más is, akinek ilyen szép és sokoldalú beszéd után kell szólnia? A többi része ugyan nem volt olyan csodálatos, de a befejezés hallatára ki az, aki meg ne rendült volna a szavak és fordulatok szépségén? Mert én, mikor elgondoltam, hogy nem leszek képes csak megközelítően is
c ilyen szépet mondani, szégyenletemben majd hogy el nem szaladtam, csak lett volna rá módom. Gorgiaszra emlékeztetett ez a beszéd, úgyhogy valósággal homéroszi helyzetben éreztem magam: rettegtem, hátha Agathón befejezésül Gorgiasznak, a félelmetes szónoknak a fejét* tartja beszédem elé, s kővé némít vele. S akkor beláttam, mennyire nevetséges voltam én, mikor bele-
d egyeztem, hogy ha sor kerül rám, veletek együtt én is dicsőítsem Erószt, s azt állítottam, hogy tudósa vagyok a szerelemnek, holott sejtelmem sem volt róla, hogyan kell egyáltalán dicsérni valamit. Együgyűségemben azt képzeltem ugyanis, hogy arról, amit dicsérünk, igazat kell mondanunk, s ez kiindulásnak elég; ebből azután ki kell válogatnunk a legszebbet, s a lehető legcsinosabban elrendeznünk. És nagyon is nagyra voltam azzal, hogy milyen jól fogok beszélni, mint aki tudja, hogy mi az igazi módja minden dicséretnek. De úgy látszik, még-
e sem ez a szép dicséret módja, hanem az, hogy a lehető legnagyobb és legszebb tulajdonságokkal ruházzuk fel dicséretünk tárgyát, akár megvannak benne, akár nem; ha nem igaz, amit mondunk, az sem súlyos dolog. Úgy látszik ugyanis, abban egyeztünk meg előre, hogy mindegyikünk úgy tegyen, mintha dicsérné Erószt, nem pedig hogy csakugyan dicsérje. Gondolom, ezért érintett beszédetek mindent s ajándékozta meg mindennel
199 a Erószt, ezért mondjátok, hogy olyan kiváló és annyi jónak okozója, hogy a lehető legszebbnek és legjobbnak

lássák, természetesen csak a tudatlanok és nem a hozzáértők; a dicséret így szép és így magasztos. Csakhogy én nem ismertem a dicséretnek ezt a módját, s tudatlanságomban egyeztem bele, hogy én is dicsérni fogom Erószt, ha rám kerül a sor; „ígéretet a nyelv tett, nem a szív"* – ezért hadd vegyek búcsút ígéretemtől. Én ugyanis nem így fogom dicsőíteni, nem lennék rá képes. Ha azonban akarjátok, szívesen elmondom az igazságot
b a magam módján, de nem azért, hogy versenyre keljek a ti beszédeitekkel, s nevetést arassak vele. Fontold hát meg, Phaidrosz, hogy ilyen beszédre is szükség van-e, akarjátok-e Erószról az igazságot hallani, olyan szavakkal és fordulatokkal, amilyeneket a véletlen a nyelvemre hoz.

Phaidrosz pedig – mesélte Arisztodémosz – és a többiek is azt kívánták, hogy beszéljen csak, és úgy, ahogyan jónak látja.

– Még valamit, Phaidrosz – mondotta –, engedd meg, hogy néhány apróságot kérdezzek Agathóntól; hadd állapodjam meg vele, mielőtt beszélek.

c – Hogyne engedném – mondotta Phaidrosz –, kérdezz csak.

Ezután Szókratész valahogy így kezdte:

XXI. – Mondhatom, kedves Agathón, beszédedet nagyon szépen vezetted be azzal, hogy először önmagában kell bemutatni Erószt, olyannak, amilyen, s azután a műveit. Ezt a kezdetet őszintén csodálom. Most hát, miután különben olyan szépen és nagyszabásúan mon-
d dottad el Erószról, hogy milyen, mondd meg ezt is: valakinek a szerelme Erósz, vagy senkié? Nem azt kérdezem, hogy egy anyának a szerelme-e vagy egy apáé – mert nevetséges kérdés lenne az, hogy Erósz az anyának vagy az apának a szerelme-e – hanem azt, amit éppen erről az apáról is kérdezhetnék: hogy az apa

apja-e valakinek vagy sem? Erre bizonyára azt mondod, ha helyesen akarsz felelni, hogy az apa a fiának vagy a lányának az apja, vagy nem?

– Dehogynem – mondotta Agathón.

– S nemde ugyanígy van az anyával is?

e Agathón ebben is egyetértett.

– S most még egy kicsit felelgess nekem – mondotta Szókratész –, hogy jobban megértsd, amit akarok. S hogy mit kérdezek? A testvér, önmagában, valakinek a testvére-e vagy sem?

Igennel felelt.

– Nemde a testvérének a testvére?

– Úgy van.

– Most próbálj – mondta – ugyanígy felelni Erószról is. Vajon Erósz valaminek a szerelme, vagy semmié?

200 a – Persze hogy valamié.

– Hogy mié – mondotta Szókratész –, azt egyelőre tartsd meg emlékezetedben, csak ezt mondd meg: vajon Erósz arra, aminek a szerelme, vágyakozik-e vagy sem?

– Persze hogy vágyakozik rá – mondotta Agathón.

– Vajon akkor kívánja-e és vágyakozik-e rá, mikor birtokában van, vagy akkor kívánja és vágyakozik rá, mikor nincs birtokában?

– Valószínűleg akkor, amikor nincs birtokában – szólt.

– Most nézd – mondotta Szókratész –, nem szükség-

b szerű-e, és nemcsak valószínű, hogy a vágyódó arra vágyódik, aminek híjával van, és nem vágyódna utána, ha nem volna híjával? Énnékem ez nagyon is szükségszerűnek látszik, Agathón; neked talán nem?

– Nekem is – mondta.

– Jól mondod. Tehát akarna-e vajon nagy lévén nagy lenni, vagy erős lévén erős? Ez lehetetlen annak alapján, amiben megegyeztünk. Mert nem lehet híjával annak, ami.

– Igazad van.

– Tegyük fel mármost – mondta Szókratész –, hogy valaki erős lévén erős akar lenni, gyors lévén gyors, egészséges lévén egészséges – mert talán lehetségesnek
c tartja valaki, hogy akik ilyenek, és akiknek megvan mindez, vágyódjanak arra, ami megvan nekik; azért mondom ezt, hogy tévedésbe ne essünk –; ha tehát jól meggondolod, Agathón, hogy valakinek szükségképpen birtokában van a jelen pillanatban mindez, akár akarja, akár nem, akkor hogyan is vágyódhatna utána? Ha tehát valaki azt mondja: „Egészséges vagyok és egészséges is akarok lenni, gazdag vagyok és gazdag is akarok lenni, s vágyódom mindarra, aminek a birtokában vagyok",
d akkor én azt mondanám neki: „Ember, te a gazdagság, az egészség és az erő birtokában azt akarod, hogy a jövőben is meglegyen neked mindez, minthogy jelenleg megvan neked, akár akarod, akár nem. Gondold meg hát, hogy mikor azt mondod: vágyom arra, amim most van, nem azt mondod-e tulajdonképpen, hogy: szeretném, ha amim most van, a jövőben is meglenne?" Nemde egyetértene velünk?

Agathón – úgymond – ezt is helybenhagyta. Szókratész pedig így szólt:

– S ez nem azt jelenti-e, hogy arra vágyódik, ami még nem áll rendelkezésére és nincs meg neki, amikor azt
e szeretné, ha a jövőben is megőrizné és meglenne neki?

– De igen – mondta.

– Tehát ez az ember is, mint mindenki más, aki vágyódik valamire, arra vágyódik, ami nem áll rendelkezésére és nincs meg neki, ami nem az övé, ami nincs meg benne és aminek híjával van – vagyis a vágy és a szerelem ezeknek a dolgoknak a vágya és szerelme?

– Úgy van – mondta.

– Nos hát – mondta Szókratész –, foglaljuk most

össze, amiben megegyeztünk. Tehát Erósz először is valaminek a szerelme, másodsorban pedig mindig annak, aminek éppen híjával van?

201 a – Igen – mondta.

– S mindehhez emlékezz most vissza arra, amit a beszédedben mondtál, hogy Erósz minek a szerelme. Ha akarod, én is emlékeztethetlek; azt hiszem, valahogy úgy mondtad, hogy az istenek dolgai a szépség szerelmétől jöttek rendbe, mert a rútságban nincsen Erósz. Nem ilyesmit mondtál?

– De ezt mondtam – szólt Agathón.

– És nagyon találóan mondtad, barátom – szólt Szókratész. – Ha tehát így van, akkor Erósz a szépség szerelme, nem pedig a rútságé?

– Igazad van.

– De vajon nem állapodtunk-e meg az imént abban,

b hogy arra irányul a vágy, aminek valaki híjával van, ami nincs birtokában?

– De igen – mondta.

– Tehát Erósz híjával van a szépségnek, s nincsen birtokában?

– Szükségképpen így van.

– Hát akkor? Ami híjával van a szépségnek, ami semmiképp sincs birtokában a szépségnek, nevezheted-e azt szépnek?

– Dehogy nevezhetem.

– S ha mindez így van, állítod-e még, hogy Erósz szép?

S Agathón azt mondta:

– Úgy látszik, Szókratész, semmit sem értettem abból, amiről az előbb beszéltem.

– De azért nagyon szépen beszéltél, Agathón – szólt

c Szókratész –, s beszélj még egy kicsit: mondd, nem gondolod-e, hogy ami jó, az szép is?

– Dehogynem.

– Ha mármost Erósz híjával van a szépségnek, s ami jó, az szép, akkor a jóságnak is híjával kell lennie?

– Nem tudok, Szókratész – mondta –, ellentmondani neked, legyen tehát úgy, ahogy mondod.

– Az igazságnak nem tudsz ellentmondani, kedves
d Agathón – szólt amaz –, mert Szókratésznak ugyan nem lenne nehéz.

XXII. Hanem most már békén hagylak, s megpróbálom előadni nektek azt a beszédet, amit egykor Diotimától,* egy mantineiai asszonytól hallottam Erószról. Tudós volt ő ebben is és még sok másban, s ő segítette meg az athéniakat, úgyhogy áldozataikkal elérték, hogy a dögvész kitörése tíz évvel eltolódott* náluk, s ő tanított engem is a szerelem tudományára. Abból indulok ki, amiben Agathónnal megegyeztünk, s a magam módján beszélek, ahogyan tőlem telik. Először is, ahogyan te tanítottál bennünket, Agathón, azt kell megbeszélnünk, hogy kicsoda Erósz és milyen, s azután a cselekedeteit. A legkönnyebben, gondolom, úgy beszélhetjük meg, ahogy az az idegen asszony tette, kérdezve és felelgetve. Nagyjából én is olyasféléket mondottam neki, mint az előbb énnékem Agathón, hogy Erósz nagy isten, s a szép dolgok istene; s azután ő azokkal az érvekkel cáfolt meg, melyekkel én Agathónt, bebizonyítva, hogy az én beszédem szerint Erósz se nem szép, se nem jó. Erre én így szóltam:

– Mit mondasz, Diotima? Tehát Erósz rút és rossz?

Ő pedig azt mondta:

– Nem hallgatsz el mindjárt? Vagy azt hiszed, hogy ami nem szép, az szükségképpen rút?

202 a – Hát persze.

– És ami nem bölcs, az ostoba? Hát nem vetted észre, hogy van valami a bölcsesség és az ostobaság között?

– Micsoda?

– A helyes véleményalkotás, annak helyes indoklása nélkül – mondotta. – Nem tudod-e, hogy ez se nem tudás – mert hogy is volna tudomány az, amit nem tudunk megindokolni? –, de nem is tudatlanság, mert hogy is volna tudatlanság, ami eltalálja a valóságot? Tehát a helyes véleményalkotás az, ami az okosság és az oktalanság közt van.

– Igazad van – mondtam én.

b – Ne ragaszkodj tehát ahhoz, hogy ami nem szép, az mindenáron csúnya, és ami nem jó, az mindenáron rossz. Ugyanígy Erószról is, ha magad is elismered, hogy nem jó, sem szép, azért még ne hidd, hogy szükségképpen rút és rossz – mondta –, hanem valami a kettő között.

– De hiszen – mondottam én –, hogy nagy isten, abban mindenki egyetért!

– Úgy gondolod – szólt –, hogy a tudatlanok mind, vagy a hozzáértők?

– Egyáltalán mindenki.

Erre ő nevetve mondta:

c – Már hogyan is tarthatnák, Szókratész, Erószt nagy istennek azok, akik egyáltalán nem tartják istennek?

– Kik azok? – kérdeztem.

– Egy vagy közülük te is – mondta –, és én is egy.

Így szóltam erre:

– Hogy mondhatsz ilyet?

– Könnyen – felelte ő. – Mert mondd csak: ugye valamennyi istent boldognak és szépnek tartod? Vagy volna bátorságod bármelyik istenről azt állítani, hogy nem szép és nem boldog?

– Zeuszra, dehogyis! – mondtam.

– S nem azokat tartod-e boldognak, akik minden jóság és szépség birtokában vannak?

– De igen.

d – Erószról viszont elismered, hogy a jó és a szép hiányában vágyakozik azok után, amiknek híjával van.

– Elismerem.

– Hogyan lehetne hát isten, ha nincs része a szépben és jóban?

– Sehogy sem, úgy látszik.

– No látod – mondta –, hogy te sem tartod Erószt istennek?

XXIII. – Hát akkor micsoda Erósz? – kérdeztem én. – Halandó?

– A legkevésbé sem.

– Akkor mi?

– Mint az előbbi dolgok – mondta –, valami a halandó

e és a halhatatlan között.

– Micsoda hát, Diotima?

– Hatalmas daimón, Szókratész; mert a daimónok mind az istenek és az emberek közt vannak.

– És mire van hatalmuk? – kérdeztem én.

– Ők adják hírül és közvetítik az isteneknek, ami az emberektől ered, és az embereknek, ami az istenektől; az emberektől az imákat és az áldozatokat, az istenektől pedig a parancsokat és intézkedéseket; s minthogy a kettő közt vannak, kiegészítik mind a kettőt, s ők teszik összefüggő egésszé a mindenséget. Tőlük ered az egész jóstudomány és a papok művészete, az áldozatok, be-

203 a avatások, mindenféle bűvölés és varázslás tudománya. Maga az isten nem érintkezik az emberrel, csak őáltaluk beszélgetnek s kerülnek kapcsolatba az istenek az emberekkel, ébren és álmukban. És aki ezekben a dolgokban bölcs, az daimóni ember; aki viszont másban bölcs, valamely művészetben vagy kézművességben, az csak mesterember. Ezek a daimónok sokan vannak és sokfélék, s közéjük tartozik Erósz is.

– És ki az apja – kérdeztem – meg az anyja?

b – Kissé hosszú ezt elmesélni – szólt –, de azért elmondom neked. Mikor Aphrodité született, lakomát ültek az istenek; a többiekkel együtt ott volt Métisz és fia, Porosz is. Miután megvacsoráztak, a nagy vendégségre odajött Penia kéregetni s megállt az ajtóban. Porosz pedig a nektártól megrészegedve – bor még akkor nem volt – kiment Zeusz kertjébe, s elnehezült fővel elaludt. Ekkor Penia tanácstalanságában azt eszelte ki, hogy

c gyereket szerez magának Porosztól; odafeküdt hát melléje, s akkor fogant meg benne Erósz. Ezért lett Erósz kísérője és szolgája Aphroditének: mert az ő születése napján fogantatott, s természettől fogva szerelmese a szépnek, mert Aphrodité szép.

Tehát Porosz és Penia fia Erósz, s ez meglátszik a sorsán: először is örökké szegény, s dehogyis gyöngéd és szép, ahogy a legtöbben hiszik, inkább durva és elva-

d dult, mezítlábas és hajléktalan, földön alvó és takaratlan, kapuk alatt, úton-útfélen, szabad ég alatt hál, mert az anyja természetét örökölte, s örökös társa a szükség. Apja természete szerint viszont mindig a szépet és a jót keresi, bátor, heves és vakmerő, félelmetes vadász, szünet nélkül cselt szövő, okosságra éhes és találékony, a bölcsesség barátja egész életében, félelmetes varázsló,

e bűbájos és szofista. Nem született halhatatlannak és nem is halandónak, hanem ugyanazon a napon él és virágzik, mikor éppen jó alkalma van rá, majd meghal s ismét újraéled, az apja természete szerint; de mindaz, amit szerez, mindig kifolyik az ujjai között, ezért soha nincs Erósz ínségben, de bőségben sem.

Középen van a bölcsesség és az ostobaság közt is, éspedig a következőképpen: egyetlen isten sem bölcselkedik, s nem is kíván bölcs lenni, mert már az; és senki

204 a más sem bölcselkedik, aki bölcs. De az ostobák sem

bölcselkednek, s nem is kívánnak bölcsek lenni, hiszen éppen azért súlyos baj az ostobaság, mert az, aki se nem szép, se nem jó, se nem okos, azt képzeli, hogy mindez megvan benne a kellő mértékben. Aki ugyanis nem sejti, hogy híjával van valaminek, az nem kívánja azt, amiről nem sejti, hogy hiányzik neki.

– Hát akkor kik a bölcselők, Diotima – kérdeztem én –, ha se nem bölcsek, se nem ostobák?

b – Ez most már – mondta – egy gyerek előtt is világos: a kettő között vannak, s közöttük van Erósz is. A bölcsesség ugyanis a legszebb dolgok közé tartozik, Erósz pedig a szépség szerelme, tehát szükségképpen Erósz is a bölcsesség barátja, bölcselkedő, s mint ilyen, középen van a bölcs és az ostoba közt. Ennek is a származása az oka: mert az apja bölcs és találékony, az anyja viszont oktalan és gyámoltalan. Ez hát ennek a daimónnak a természete, kedves Szókratészom; s hogy te másmilyen-

c nek képzelted Erószt, azon sincs mit csodálni. Azt képzelted ugyanis, s erre abból következtetek, amit mondtál, hogy Erósz az, akit szeretnek, nem pedig az, aki szeret. Ezért hitted, gondolom, Erószt tökéletesen szépnek. Mert az, akit szeretünk, valóban szép, finom, tökéletes és boldog; a szerető viszont egészen másféle, olyan, amilyennek elmondottam.

XXIV. Én pedig azt mondtam:

– Ám legyen, barátnőm, szépen beszéltél; de ha ilyen Erósz, miben válik hasznára az embereknek?

– Erre próbállak a továbbiakban, Szókratész, megta-

d nítani téged – mondta. – Azt már tudjuk, hogy milyen Erósz és honnan származik, s azt is, mint mondod, hogy ő a szépnek a szerelme. S ha most valaki megkérdezne bennünket: „Mi az a »szép szerelme«, Szókratész és Diotima?", vagy világosabban: „A szerelmes a szépre vágyik, mire vágyik tehát?"

– Hogy az övé legyen – mondtam én.

– Ez a válasz – szólt – ilyen kérdést kíván: „Mi lesz azzal, aki elnyerte a szépet?"

– Nemigen tudom – mondtam –, hogyan válaszoljak
e hamarjában erre a kérdésre.

– Hát akkor – szólt – talán így: ha valaki felcserélné a szépet a jóra, és azt kérdezné: „Mondd, Szókratész, ha a szerelmes jóra vágyik, mire vágyik?"

– Arra – mondottam én –, hogy az övé legyen.

– És mi lesz azzal, aki elnyerte a jót?

– Erre már ügyesebben tudok felelni – mondtam. – Boldog lesz.

205 a – Mert attól boldogok a boldogok – mondotta ő –, hogy megszerzik a jót. S most már nem kell tovább kérdezni, hogy miért akar boldog lenni az, aki az akar lenni, hanem, úgy látszik, itt vége a válaszoknak.

– Igazad van – mondtam én.

– S vajon ez az akarat és ez a vágy közös-e minden emberben, mindenki azt akarja-e, hogy örökre övé legyen a jó; vagy másképp gondolod?

– Úgy van – mondottam én –, ez közös minden emberben.

– Hát akkor, Szókratész – mondotta –, miért nem
b mondjuk, hogy mindenki szerelmes, ha egyszer mindenki szüntelen vággyal, Erósszal vágyakozik a jóra; miért mondjuk, hogy egyesek szerelmesek, mások pedig nem?

– Magam is csodálkozom rajta – mondtam.

– Ne csodálkozz – mondta –, mert a vágynak egyik alakját különválasztjuk, s azt nevezzük, az egésznek a nevéről, Erósznak, a többit pedig más nevekkel jelöljük.

– Például hogyan? – kérdeztem én.

– Például így. Tudod, hogy sokféle „poiészisz", alkotás van; mert minden, ami a nem létezőnek létezőbe való

c átmenetét eredményezi, alkotás; és minden munka, ami a művészetek körébe esik, alkotás, és mindenki, aki ennek mestere, alkotó, vagyis „poiétész".

– Igazad van.

– És mégis – mondta –, tudod, hogy nem hívják őket poétáknak, hanem sokféle más nevük van, s az egész poiészisznek egy kis részét, mely a zenével és a versmértékkel foglalkozik, leválasztják, s erre alkalmazzák az egésznek a nevét. Mert csak ezt hívják poézisnek, s azokat, akik az alkotás e részecskéjét birtokolják, poétáknak.

– Igazad van – mondtam.

– Tehát így van Erósszal is. Lényegében a jóra és a
d boldogságra való vágyakozás nem más, mint nagy és fondorlatos szerelem; de azokra, akik más utakon fordulnak feléje, például a pénzszerzés, a testedzés vagy a filozófia útján, azokra nem mondjuk, hogy szeretnek, sem, hogy szerelmesek, azok azonban, akik Erósz egyik alakja után mennek, s arra törekednek, megkapják az egésznek a nevét: szerelem, szeretni, szerelmesek.

– Úgy látszik, igazad van – mondtam én.

– És van egy olyan tanítás is – mondta –, hogy azok
e a szerelmesek, akik önmaguk másik felét keresik. Az én tanításom szerint viszont Erósz se nem a félnek szerelme, sem az egészé, hacsak nem jó az a fél vagy egész, barátom; hiszen az emberek készek a lábukat meg a kezüket is levágatni, ha ártalmasnak találják – tehát, úgy látszik, nem azt kedveli mindenki, ami a sajátja, ha ugyan nem akarja valaki a jót rokonnak és sajátjának
206 a nevezni, a rosszat pedig idegennek. Mert az, amit az emberek szeretnek, nem más, csak a jó; vagy más róluk a véleményed?

– Zeuszra, dehogy más – mondtam én.

– Tehát – úgymond – mondhatjuk-e úgy egyszerűen, hogy az emberek a jót szeretik, s arra vágyakoznak?

– Mondhatjuk – szóltam.

– Hogyhogy? Nem kell-e azt is hozzátenni – mondta –, hogy azért vágynak a jóra, hogy az övék legyen?

– De igen.

– S vajon csak hogy az övék legyen – szólt –, vagy hogy örökre az övék legyen?

– Ezt is hozzá kell tenni.

– Tehát összefoglalva – mondta –: Erósz annak a vágya, hogy a jót örökre magunkévá tegyük.

– Tökéletesen igazad van – mondottam én.

b XXV. – Ha tehát Erósz mindig erre vágyik – mondta ő –, milyen módon és milyen fáradsággal keresik őt azok, akiknek a buzgalmát és erőfeszítését szerelemnek nevezzük? Miféle tevékenység ez? Meg tudod mondani?

– Ha tudnám, Diotima – mondottam én –, nem csodálnám úgy bölcsességedet, és nem járnék hozzád, hogy megtanuljam mindezt.

– Hát akkor megmondom neked én – mondta. – A szerelem: szülés a szépségben, test és lélek szerint.

– Jóstehetséget kíván, amit beszélsz – mondtam –, én nem értem.

– Megmondom hát világosabban – mondta ő. – Az c emberek, Szókratész, mind terhesek, testben és lélekben egyaránt; és mikor egy bizonyos korba jutunk, szülni vágyik a természetünk. Szülni pedig nem lehet rútságban, csak szépségben. A férfi és a nő egyesüléséből való ugyanis a szülés. Isteni dolog ez, s a halandó lényben halhatatlan: a terhesség és a szülés. Mindez azonban nem mehet végbe abban, ami össze nem illő; márpedig d a rút semmiképpen sem illik össze az istenivel, a szép viszont összeillik. Tehát a szépség a Moira és Eileithüia a születésnél. Ha a terhes lény a szépség közelébe jut,

felvidul, elömlik benne az öröm, megtermékenyül és szül; ha azonban a rúthoz közeledik, elkomorul, búsan begubózik, elfordul, összehúzódik, s nem tud szülni, hanem kínlódva hordja tovább terhét. Innét az a mély-
e séges megrendülés, amit a terhes s már vajúdó lény a szépség közelében érez: mert nagy fájdalomtól szabadulhat meg általa. Mert Erósz nem a szép szerelme – mondta –, ahogy te gondolod, Szókratész.

– Hát akkor mi?

– A szépségben való nemzés és szülés vágya.

– Legyen – mondottam én.

– Bizony úgy van – mondta ő. – És miért éppen a nemzésé? Mert a nemzés örök életű és halhatatlan a
207 a halandóban. S abból, amiben az előbb megállapodtunk, szükségképpen következik, hogy a jóval együtt a halhatatlanságra is vágyakozunk, ha egyszer a szerelem annak a vágya, hogy a jó örökre a miénk legyen. Ebből a tanításból szükségképpen következik, hogy Erósz a halhatatlanság vágya is.

XXVI. Tehát mindezekre megtanított engem, mikor a szerelemről beszélt, s azután megkérdezett egyszer:

– Mit gondolsz, Szókratész, mi az oka ennek a szerelemnek és vágyakozásnak? Vagy nem veszed-e észre, milyen sajátos állapotba kerül minden állat, mikor sza-
b porodni kíván, a négylábúak is meg a szárnyasok is? Hogy valósággal betegek, a szerelem egészen feldúlja őket, először mikor párosodni kívánnak, azután pedig, mikor magzataikat nevelik? Érettük a leggyengébb is kész harcolni a legerősebbel, akár meg is halni, az éhség kínjait szenvedni, hogy őket táplálhassa, s akármit megtenni értük. Az embereknél – mondotta – még azt lehetne hinni, hogy mindezt meggondolásból teszik; de az állatoknál mi lehet az oka, hogy a szerelem ilyen állapot-
c ba hozza őket? Meg tudod mondani?

Megvallottam, hogy nem tudom. Ő pedig azt mondta:

– És azt gondolod, hogy valaha is fogsz érteni a szerelem tudományához, ha ezt nem érted meg?

– Hiszen éppen azért jöttem hozzád, Diotima, mint már az előbb is mondottam, mert tudtam, hogy tanítóra van szükségem. Mondd meg hát ennek az okát, és minden másnak is, ami a szerelemhez tartozik.

– Ha tehát – mondotta – meggyőződtél róla, hogy a szerelem természettől fogva annak a vágya, amiben már
d több ízben megállapodtunk, akkor ne csodálkozz ezen. Mert erre is az a tanítás vonatkozik, ami amarra: a halandó természet igyekszik lehetőség szerint örökké megmaradni és halhatatlan lenni. Erre pedig csak így képes, a szaporodással, mert így mindig újabb, másik lényt hagy hátra a régi helyett. Mint ahogyan minden egyes élőlényről azt mondjuk, hogy él, és egy és ugyanaz, s ugyanannak tartják gyermekkorától öregségéig, pedig semmi sem marad benne ugyanaz, mégis egyformán hívják, holott mindig újjászületik, s valami mindig
e elpusztul benne, a hajában, a húsában, csontjaiban, vérében és egész testében. És nemcsak a testtel van így, hanem a lélekkel is: a tulajdonságok, szokások, vélemények, vágyak, örömök, bánatok, félelmek, mindez senkiben sem marad mindig ugyanaz, hanem egyes sajátságok megszületnek, mások meg elpusztulnak. S ami még
208 a ennél is sokkal furcsább: nemcsak hogy ismereteink is folyton keletkeznek és pusztulnak, és nem maradunk soha ugyanazok ismereteinkben sem, hanem minden egyes ismeret is elszenvedi ugyanezt. Amit ugyanis gyakorlásnak nevezünk, az föltételezi az ismeret eltávozását; s az ismeret eltávozása a feledés, a gyakorlás pedig újat tesz a távozó helyébe, és úgy őrzi meg az ismeretet, hogy az mindig ugyanannak lássék. Ugyanígy őrződik

b és marad meg minden, ami halandó: nem úgy, hogy mindig teljesen ugyanaz marad, mint ami isteni, hanem hogy a távozó öregebb egy másikat, újat hagy maga helyett, amely olyan, mint ő volt. Ez annak a módja, Szókratész, hogy a halandó részt kapjon a halhatatlanságból, a test is és minden egyéb. A halhatatlanoknál ez persze másképp van. Ne csodálkozz hát, ha természettől fogva minden lény megbecsüli magzatát, mert ez a buzgalom és vágy a halhatatlanság kedvéért lakozik mindenkiben.

XXVII. Én pedig elcsodálkoztam e beszéden, és így szóltam:

– Csakugyan így lenne mindez, bölcs Diotima?

c Ő pedig, mint a tökéletes szofisták, azt mondta:

– Csak vedd tudomásul, Szókratész. Mert ha például az emberek becsvágyára tekintesz, csodálkoznod kellene oktalanságukon, ha nem vennéd figyelembe azt, amit elmondottam, s nem elmélkednél előbb azon, hogy milyen megdöbbentő hatással van rájuk a hírnév vágya, „hogy halhatatlan dicsőséget szerezzenek örök időkre", s ezért készek bármilyen veszélybe rohanni, még inkább, mint gyermekeikért, és kincset szerezni, nagy fáradsággal fáradozni, s akár meg is halni. Gondolod-e – mondotta –, hogy Alkésztisz meghalt volna Admétoszért,

d Akhilleusz utánahalt volna Patroklosznak, vagy a ti Kodrosztok kész lett volna előbb meghalni gyermekei királyságáért, ha nem hitték volna, hogy „erényük halhatatlan emlékezete" megmarad, ami csakugyan ránk is maradt? Távol állt volna tőlük – mondotta –: mert úgy

e gondolom, hogy éppen „erényük halhatatlanságáért" és az efféle „dicső hírért" tesz meg mindenki mindent, és minél kiválóbbak, annál inkább; mert halhatatlanságra vágyakoznak.

Mármost, azok, akik testükben hordozzák magukban

a termékenység magvát – mondotta –, azok inkább a nők felé fordulnak, így nyilvánul meg bennük a szerelem, s a gyermeknemzéssel „szereznek minden jövendő időre", mint vélik, halhatatlanságot, emlékezetet és boldogságot maguknak. Akik pedig lelkükben termékeny
209 a ek, mert ilyenek is vannak – mondotta –, akik lelkükben hordozzák inkább a nemzési vágyat, mint testükben, azok azzal terhesek és azt hozzák világra, ami a lélekhez illik. És mi illik a lélekhez? Az okosság és minden más erény. Ezek közül való minden költő, aki műveket hoz a világra, a mesterek közül pedig azok, akiket feltalálóknak hívnak. De minden okosság közül a legnagyobb és a legszebb, mely az államok és az otthonok belső rendjét igazgatja, s ennek a neve mértékletesség és igazságosság.

b Ha mármost egy ebből a fajtából való ember, aki fiatalságától fogva terhes a lelkében, isteni, és eljut abba a korba, mikor szülni és termékenyíteni kíván, úgy vélem, körbejárva keresi a szépet, amiben szülhet; mert a rútban nem szülhet soha. Ezért a szép testekhez jobban fog vonzódni, mint a rútakhoz, szülési vágyában, ha pedig szép, nemes és tehetséges lelket is talál, annál nagyobb örömmel fogja üdvözölni mind a kettőt; az ilyen embert nyomban elárasztja beszédeivel, az erény-
c ről meg arról, hogy milyennek kell egy derék férfinak lennie, mivel kell foglalkoznia, s megpróbálja nevelni. Mert ha megérinti őt a szép, s együtt van vele, megszüli és világra hozza, amit régóta hordozott magában, ha csak rá gondol, akár vele van, akár távol, s magzatát vele együtt neveli fel; úgyhogy az ilyen emberek sokkal nagyobb közösségben élnek és szilárdabb barátságban,
d mert szebb és halhatatlanabb gyermekeket hoztak közösen a világra. El is fogadná mindenki, hogy inkább ilyen gyermekei legyenek, mint emberi sarjai, s ha Homérosz-

ra tekint meg Hésziodoszra és a többi költőre, irigyen látja, hogy olyan utódokat hagynak maguk után, melyek halhatatlan hírt és emlékezetet szereznek nekik, lévén maguk is halhatatlanok. Vagy, ha akarod – mondta –, nézd, milyen gyermekeket hagyott hátra Lükurgosz Lakedaimónban: Lakedaimón s mondhatni egész Hellasz oltalmazóit. Nagy tiszteletben áll nálatok Szolón is a
e törvények miatt, melyeket létrehozott, és sokan mások is mindenfelé, a helléneknél is meg a barbároknál is, akik sok szép cselekedetet hajtottak végre, s mindenféle erényt hoztak a világra. Már sok templomot is szenteltek nekik ilyenfajta gyermekeik miatt, emberi gyermekek miatt viszont még senki nem kapott templomot.

XXVIII. Ezekbe a szerelmi ismeretekbe bizonyára téged is be lehet avatni, Szókratész; de már a tökéletes,
210 a szemtől szemben való látás fokozatára – mely mindezeknek a célja, ha valaki helyesen megy végig rajtuk – nem tudom, képes vagy-e eljutni. Én mindenesetre elmondom – mondta –, s az igyekezetben nem lesz nálam hiány; s te próbálj követni, ha tudsz.

Aki a helyes úton akar e cél felé haladni, annak már kora ifjúságában a szép testek felé kell fordulnia, s először, ha vezetője jól irányítja, egy testet szeret meg, s úgy hoz világra szép gondolatokat. De azután észreve-
b szi, hogy minden egyes test szépsége édestestvére a másikénak, s ha az alakban keresi a szépet, nagy oktalanság föl nem ismerni, hogy minden testben ugyanaz a szépség lakik. Mikor ezt megérti, minden szép test szerelmese lesz, s az egy test heves szerelmével felhagy, mert lenézi és kevésre becsüli. Ezek után a lélek szépsé-
c gét becsesebbnek fogja tartani a test szépségénél, úgyhogy még ha szerény is a test virága, de a lélek értékes, ennyi elég neki arra, hogy szeresse, törődjön vele, s olyan gondolatokat szüljön, melyek jobbá teszik az ifja-

kat. Ez viszont arra készteti, hogy a törvényekben és a cselekedetekben meglássa a szépet, s észrevegye, hogy mindez rokonságban van egymással; s ezáltal belátja, mily csekély értékű a test szépsége. A cselekedetek után
d pedig a tudományokhoz kell őt vezetni, hogy észrevegye a tudományok szépségét, s ennyi sok szépet látva többé ne egyet dédelgessen, mint a cselédek, egy fiú, egy ember vagy egy foglalkozás szépségét, s így szolgaságba jutva, silány és kicsinyes maradjon, hanem a szépség roppant tengere felé fordulva, s szemléletébe merülve, sok szép és magasztos gondolatot szüljön, dúsgazdag bölcsességből fakadó eszméket. Míg azután így megnövekedve és megszilárdulva meglát egyetlenegy tudo-
e mányt, annak a szépségnek a tudományát, melyről most beszélni fogok. De most aztán – szólt – próbálj olyan erősen idefigyelni, ahogy csak tudsz.

XXIX. Mert ha valakit a nevelés elvitt a szerelem tudományában eddig a fokig, miután sorjában helyesen szemügyre vett mindent, ami szép, már a szerelmi tudomány végcélja felé haladva hirtelen valami csodálatos természetű szépséget pillant meg. Ez az, Szókratész, amiért minden eddigi fáradozás történt; először is örök-
211 a kévaló, s nem keletkező, se nem pusztuló, nem növekvő és nem fogyatkozó; azután meg nem szép ebben, s rút abban, sem néha igen, máskor nem, sem ebben a tekintetben szép, abban rút, sem pedig itt szép, ott meg rút, vagyis egyesek számára szép, másoknak pedig rút; s nem is úgy jelenik meg ez a szép, mint egy arc, sem mint egy kéz vagy bármi más, amiben része van a testnek, sem pedig mint egy tanítás vagy tudomány, vagy bármi, ami
b másban van benne, egy élőlényben, a földben, az égben vagy valami másban, hanem önmaga által egyféle és örök, s minden más szépség csupán ennek a része, olyan módon, hogy keletkezésük és pusztulásuk őt se nem

gyarapítja, se ńem csökkenti, egyáltalán nem érinti. Mikor tehát valaki a helyesen értelmezett fiúszerelem által feljutott oda, ahol látni kezdi ezt a szépet, akkor
c kezd közeledni a célhoz. Mert ez a helyes út a szerelem ismeretéhez, akár magától megy valaki, akár más vezeti oda: elindulni az itteni szépségektől s annak a végső szépségnek a kedvéért egyre magasabbra emelkedni, mint egy lépcső fokain, egy szép testről kettőre, s kettőről valamennyire, s a szép testektől a szép foglalatosságokra, a szép foglalatosságoktól a szép tudományokra, míg végül a tudományoktól feljut arra a tudományra, amely nem más, mint az önmagában való szépségnek a tudománya, s akkor végre megismeri a szépséget a maga valójában.

Ha idáig eljutott az ember az életben, kedves Szókratész – mondotta a mantineiai asszony –, csakis ha idáig az önmagában való szépség szemléletéhez eljutott, csak akkor érdemes élni. Ha ezt meglátod egyszer, úgy fogod érezni, hogy nem mérhető hozzá sem az arany, sem a ruhák, sem a szép fiúk és ifjak, akiknek látása most mélységesen megrendít, téged is és másokat is, s akikért készek lennétek – ha mindig együtt lehetnétek velük, ha
e volna rá mód – sem enni, sem inni, csak nézni őket és velük lenni. S mit gondoljunk arról – mondta –, akinek megadatnék, hogy lássa a szépet önmagában, tisztán, ragyogón, semmi idegen elemmel sem keveredve; aki képes volna az emberi testekkel, színekkel és sok más halandó haszontalansággal szennyezett szép helyett megpillantani az isteni szépséget önmagában, egyedül
212 a való alakjában? Azt gondolod-e vajon – mondta –, hogy hitvány lehet annak az élete, aki erre fordítja tekintetét, szüntelenül szemléli és együtt van vele? Nem veszed-e észre, hogy egyedül annak, aki úgy nézi a szépséget, ahogyan nézni kell, sikerülhet nem csupán képmásait

szülni az erénynek, hanem valódi erényeket, minthogy nem csupán képmásokkal érintkezik, hanem a valósággal? Aki pedig valódi erényt hoz világra és nevel fel, nem nyeri-e el az istenek szeretetét és – ha van ember, akinek ez lehetséges – a halhatatlanságot?

b Ezeket mondotta nekem, Phaidrosz és többi barátom, Diotima, s engem meg is győzött; s meggyőződésemben igyekszem másokat is meggyőzni arról, hogy az emberi természet, ha meg akarja szerezni ezt a kincset, bajosan találhat jobb segítőtársat, mint Erószt. Ezért mondom, hogy minden embernek tisztelnie kell Erószt, ezért tisztelem én magam is, különös buzgalommal gyakorlom a szerelem tudományát és másokat is erre buzdítok, s magasztalom – amennyire tőlem telik – most és mindörökre Erósz hatalmát és nagyságát.

c Tekintsd ezt a beszédet, Phaidrosz, ha akarod, Erósz dicséretének; ha pedig nem, nevezd úgy, ahogy jólesik.

XXX. Mikor Szókratész mindezt elmondotta, a többiek dicsérték. Arisztophanész pedig mondani akart valamit, mert Szókratész, miközben tanítását előadta, őreá gondolt. Csakhogy ekkor hirtelen nagy lármával döngetni kezdték a kaput, nyilván egy mulatságból hazatérő társaság, s egy fuvoláslány muzsikája hallatszott. Ezért Agathón így szólt:

d – Nem néznétek ki, fiúk? S ha ismerős, hívjátok be; ha pedig nem, mondjátok, hogy már nem iszunk, a lakoma végén járunk.

Nem sokkal később Alkibiadész hangját hallották az udvarból; erősen részeg volt és nagy hangon kiabált, kérdezgette, hol van Agathón, és követelte, vezessék

e Agathónhoz. Be is vezette hozzájuk a fuvoláslány, aki támogatta, és még néhány kísérő; ő megállt az ajtóban, repkényből s ibolyákból font sűrű koszorúval a fején meg rengeteg szalaggal, és így szólt:

– Üdvözöllek benneteket, férfiak! Elfogadtok-e ivótársul egy embert, aki ennyire részeg, vagy álljunk odébb, s csak Agathónt ékesítsük fel, amiért jöttünk? Tegnap ugyanis – mondta – nem tudtam eljönni, most azonban itt vagyok, szalagokkal a fejemen, hogy a fejemről leszedve a legbölcsebb és a legszebb férfiú fejére
213 a kössem őket. Talán kinevettek, hogy részeg vagyok, ha ilyeneket mondok? De én jól tudom, ha nevettek is, hogy igazat mondok. Mondjátok meg hát tüstént: bejöhetek-e a mondottak után vagy sem? Isztok-e velem vagy nem?

Valamennyien lármásan üdvözölték és biztatták, hogy csak jöjjön be és foglaljon helyet, s Agathón is hívta. Oda is ment hozzá, emberei kíséretében, s közben levette a szalagokat körös-körül a fejéről, hogy felékesít-
b se vele Agathónt. Valahogy nem vette észre Szókratészt, úgy ült le Agathón mellé, Szókratész és őközéje; Szókratész ugyanis félrehúzódott, mikor meglátta. Mikor Alkibiadész leült, megölelte Agathónt s a szalagokat a fejére kötötte. Erre Agathón így szólt:

– Oldjátok le, fiúk, Alkibiadész saruit, hogy lefekhessen közénk harmadiknak.

– Nagyszerű – mondta Alkibiadész –, de ki a harmadik ivótársunk? – Ugyanakkor megfordulva észrevette Szókratészt. Amint meglátta, fölugrott, és így szólt:

– Héraklészre, ez meg mi? Szókratész van itt? Megint
c egyszer lesbe álltál rám, ahogy szoktál: hirtelen feltűnsz ott, ahol legkevésbé sem vártalak volna. És most miért jöttél ide? S miért éppen ide feküdtél? Miért nem Arisztophanész vagy valaki más mellé, aki mulatságos vagy szeretne az lenni? Kiügyeskedted, hogy a legszebb ifjú mellé fekhess.

Szókratész pedig így szólt:

– Siess védelmemre, Agathón, mert ennek az ember-

nek a szerelme nem kis gondot okoz nekem. Mióta
d beleszerettem, többé egyetlen más szépségre sem szabad ránéznem, sem vele beszélgetnem, mert különben ez féltékenységében és irigységében bámulatos dolgokat művel, szidalmaz, és kis híja, hogy kezet nem emel rám. Vigyázz, hogy ne kövessen el valamit most is, inkább békíts ki bennünket, ha pedig erőszakos cselekedetre vetemedne, védelmezz meg, mert rettegek indulatától és szerelmi szenvedélyétől.

– Kibékülés – mondotta Alkibiadész – kettőnk között nem lehet! De ezért majd megbüntetlek máskor; most,
e Agathón – mondta –, adj ide néhány szalagot, hogy az ő csodálatos fejét is felékesítsem; ne vesse a szememre, hogy téged fölékesítettelek, őt azonban, aki a beszédben minden embert legyőz, nemcsak a minap, mint te, hanem mindenkor, ékesség nélkül hagytam.

Azzal megfogott néhány szalagot, Szókratész fejére kötözte és leheveredett, s miután leheveredett, így szólt:

XXXI. – Rajta férfiak! úgy látom, józanok vagytok; ezt nem ússzátok meg, innotok kell, hiszen megállapodtunk benne! Míg eleget nem ittatok ti is, magamat választom borkirállyá. Hozass csak ide, Agathón, egy nagy
214 a serleget, ha van. Vagy inkább mégsem, hanem hozd ide, fiú – mondta –, azt a nagy hűtővödröt! – Meglátott ugyanis egyet, mely nyolc iccénél is nagyobb volt.

Mikor megtöltötték, előbb kiitta, azután megparancsolta, hogy töltsenek Szókratésznak is, s ugyanakkor így szólt:

– Szókratésznál, uraim, semmire sem megyek ezzel a furfanggal: megiszik annyit, amennyit parancsolnak neki, s egy csöppet sem lesz részegebb tőle.

A fiú töltött Szókratésznak, és ő kiitta. Azután Erüximakhosz szólalt meg:

– Hogy csináljuk hát, Alkibiadész? Ne is beszélges-

b sünk a kehely mellett, ne is énekeljünk, csak egyszerűen igyunk, mintha szomjasak volnánk?

Erre Alkibiadész azt mondta:

– Üdvözöllek, ó, Erüximakhosz, nagyszerű és mértékletes apa nagyszerű gyermeke!

– Én is téged! – mondta Erüximakhosz. – De akkor hogyan csináljuk?

– Ahogy parancsolod, hiszen neked engedelmeskednünk kell, „mert aki orvos, az ér ám annyit, mint sokan együtt".* Rendelkezz hát, ahogy akarsz.

–Akkor ide hallgass – mondta Erüximakhosz. – Mi-
c előtt te jöttél, úgy határoztunk, hogy sorjában, jobb felé, mindegyikünk beszédet mond Erószról, amilyen szépet csak tud, és magasztalja őt. Mi már valamennyien beszéltünk; minthogy viszont te még nem beszéltél, de már ittál, úgy igazságos, ha most beszédbe fogsz. Ha már elmondtad a magadét, te rendeled el Szókratésznak, amit akarsz, ő megint jobb oldali szomszédjának, és így tovább sorra mind.

– Nagyon szép, amit mondasz, Erüximakhosz – szólt Alkibiadész –, csakhogy egy részeg ember beszédét a józanokéhoz hasonlítani aligha méltányos dolog. Különben mondd csak, kedvesem, elhiszel te abból valamit, amit Szókratész az imént mondott? Tudod, hogy
d éppen az ellenkezője igaz mindannak, amit beszélt? Mert ha az ő jelenlétében másvalakit dicsérek, légyen az isten vagy ember, nem pedig őt, nem viszem el szárazon.

– Nem beszélsz tisztességesen?! – szólt rá Szókratész.

– Poszeidónra! – kiáltott fel Alkibiadész –, csak ne tiltakozz, úgysem fogok senki mást dicsérni, ha te itt vagy.

– Hát akkor tedd ezt, ha erre van kedved! – mondta Erüximakhosz. – Dicsérd Szókratészt!

– Hogy mondod? – kérdezte Alkibiadész. – Gondo-
e lod, hogy ezt kellene, Erüximakhosz? Essek neki ennek az embernek és büntessem meg előttetek?

– Te – mondta Szókratész –, miben töröd a fejed? Mulattatásul akarsz dicsérni engem, vagy hogy fogod csinálni?

– Az igazságot fogom elmondani; döntsd el, hogy megengeded-e?

– Azt már igen – mondta –, az igazságot megengedem, sőt parancsolom, hogy mondd el.

– Nem is késlekedem tovább – mondta Alkibiadész –, te pedig tégy így: ha nem igaz, amit mondok, vágj közbe, ha tetszik, s mondd meg, hogy hazudom; mert
215 a készakarva nem hazudom. De azon ne csodálkozz, ha mondanivalómat hol innen, hol onnan fogom előszedni emlékezetemből, mert bizony ilyen állapotban nem könnyű dolog a te furcsa lényedet alaposan és helyes rendben ismertetni.

XXXII. Szókratészt dicsérni, barátaim, képekkel iparkodom. Ő alighanem azt gondolja, hogy mulattatástokra – pedig nem, a kép az igazságot szolgálja és nem a nevetséget.

Állítom ugyanis, hogy leginkább azokhoz a szilének-
b hez hasonlatos, akiket a képfaragó műhelyekben látni, amint a mesterek készítik őket, guggolva, síppal vagy fuvolával a kezükben; s csak mikor kettényílnak, derül ki, hogy belsejükben istenképet rejtegetnek. Állítom továbbá, hogy Marszüasz szatírhoz is hasonlít.

Mármost hogy külsőre ezekhez hasonlítasz, Szókratész, ezt magad is aligha vitatod; s hogy különben is olyan vagy, azt mindjárt hallani fogod.

A gúny fölényes mestere vagy. Talán nem? Ha nem ismered el, tanúkat hozok. És talán nem vagy fuvolás?
c Még sokkal csodálatosabb Marszüasznál! Ő a hangszere

segítségével bűvölte el az embereket, a szájából jövő hatalommal, s még ma is mindenki azt teszi, aki az ő dalait fuvolázza; mert Olümposz muzsikáját Marszüasznak tulajdonítom, hiszen ő volt a mestere. Semmi nem ragadja el úgy lelkünket, mint az ő dalai, akár kiváló fuvolás játssza őket, akár valami silány fuvolás-lány, s mivel e dalok maguk is isteniek, megmutatják, kik azok az emberek, akiknek istenekre és beavatásokra szükségük van. Te csupán abban különbözöl tőle, hogy hangszer nélkül, puszta beszéddel éred el ugyanezt.
d Legalábbis mi, ha másvalakit hallunk beszédet mondani, akár a legjobb szónokot, úgyszólván semmibe veszszük valamennyien; de ha téged hallgat az ember, vagy a te beszédedet mástól, akár a legsilányabb előadótól – bárki legyen, aki hallgatja: asszony, férfi vagy ifjú –, mindnyájan mélységesen megrendülünk s szinte elragadtatásba esünk.

Én, ha nem félnék, férfiak, hogy teljesen részegnek gondoltok, eskü alatt vallanám meg nektek, mit éltem át
e és élek át még ma is az ő beszéde közben. Ha őt hallgatom, szívem szilajabbul ver, mint a megszállott Kübeléppapoké, könnyeim omlanak, míg beszél, s látom, hogy sokan mások is ugyanígy vannak vele. Mikor Periklészt hallgattam és más kiváló szónokokat, megállapítottam, hogy kitűnően beszélnek, de ilyesmit nem éreztem, nem
216 a volt fölkavarva a lelkem s nem bosszankodott szolgaságba estén. Ellenben ez a Marszüasz már nemegyszer olyan állapotba juttatott, hogy úgy éreztem: nem érdemes élnie annak, aki úgy él, mint én. Erre sem mondhatod, Szókratész, hogy nem igaz. Még most is tisztában vagyok vele, hogy ha átengedném fülemet az ő beszédének, nem lenne erőm ellenállni, s ugyanazt élném át megint. Arra kényszerít, hogy belássam: sok mindennek vagyok híjával, s mégis elhanyagolom magamat, csak az

athéniak dolgaiban fáradozom. Ezért erőszakkal fogom be fülemet, mint a szirének énekére, s futva menekülök
b előle, mert különben mellette ülve érne utol az öregség. Ő az egyetlen ember, aki előtt olyan érzés fog el, amiről nem is képzelitek, hogy megvan bennem: a szégyenkezés. Csakis őelőtte szégyenkezem; mert jól tudom, hogy nem cáfolhatom, amit mond, nem állíthatom, hogy nem kellene megtenni, amit követel, de mikor elmegyek tőle,
c ismét legyőz a népszerűség vágya. Szököm hát előle és menekülök, ha pedig meglátom, szégyenkezem, mert kénytelen vagyok egyetérteni vele. Már sokszor szívesen venném, ha nem látnám az élők sorában; de ha ez bekövetkeznék, tudom jól, hogy még sokkal szomorúbb lennék, úgyhogy végül is nem tudom, mit műveljek ezzel az emberrel.

XXXIII. Tehát ennek a szatírnak a fuvolázása így hatott rám és sok más emberre is. Most pedig hallgassátok meg, hogy egyébként is mennyire hasonlatos azok-
d hoz, akikhez hasonlítottam, s milyen csodálatos hatalma van. Mert vegyétek tudomásul, hogy egyiktek sem ismeri őt; de én most leleplezem, ha már egyszer belefogtam. Azt látjátok, hogy Szókratész szerelmes a szép ifjakba, mindig a közelükben van és odavan értük, s azt is, hogy mindenben tudatlan és semmihez sem ért – ez a külszín. Hát nem sziléni dolog ez? Nagyon is; mert ezt csak kívülre öltötte magára, mint a faragott szilén, de ha felnyitják, el tudjátok-e képzelni, ivótársaim, micsoda mértéktartással van belül színültig tele? Tudjátok meg,
e hogy nem törődik sem azzal, hogy szép-e valaki – sőt ezt annyira megveti, hogy nem is képzelné az ember –, sem azzal, hogy gazdag-e valaki, vagy más olyan előnnyel rendelkezik-e, amiért boldognak mondja a tömeg; mindezeket a javakat nem becsüli semmire, és minket sem, én mondom nektek, hanem egész életén át csak

mókázik szüntelenül és játszik az emberekkel. De ha egyszer elkomolyodik és kitárul, nem tudom, látta-e
217 a valaki bensejében az istenképeket? Én már láttam egyszer, és olyan isteniek voltak, színaranyból valók, gyönyörűek és csodálatosak, hogy úgy éreztem: azon nyomban meg kell tennem, amit Szókratész parancsol.

Minthogy pedig azt hittem, hogy sóvárog ifjúi szépségem után, isteni ajándéknak tartottam ezt, és csodálatos szerencsének, mert azt hittem: ha kedvét töltöm Szókratésznak, meghallok mindent, amit tud; akkora erőt tulajdonítottam szépségemnek. Mikor ezt meggondoltam, elküldtem a szolgát – mert azelőtt soha nem
b voltunk úgy együtt, hogy a szolga jelen ne lett volna –, s egyedül maradtam vele. A teljes igazságot kell most elmondanom nektek, figyeljetek hát, és cáfolj meg, Szókratész, ha hazudom. Egyedül maradtunk hát, férfiak, négyszemközt, s azt hittem, hogy mindjárt olyan beszélgetésbe kezd, amilyet a szerelmes szokott folytatni a szeretett ifjúval, ha kettesben maradnak, s már előre örültem. Ebből azonban semmi sem lett, elbeszélgetett velem úgy, ahogy szokott, s az együtt töltött nap után
c eltávozott. Ezután meghívtam, tornásszunk együtt, és tornásztunk is, hátha így elérek valamit. Ő együtt tornászott velem, sőt birkózott is gyakran, úgy, hogy senki más nem volt ott; de mit mondjak? Ezzel se jutottam előbbre. Mikor semmiképpen sem értem el célomat, úgy láttam, erőszakosnak kell vele lennem, s nem tágíthatok, ha már egyszer belefogtam, míg dűlőre nem viszem a dolgot. Meghívom hát vacsorára, csalfa szán-
d dékkal, ahogy a szerelmes férfi szokta szeretett ifját. Nem hallgatott meg valami gyorsan, idővel azonban mégis ráállott. Mikor először eljött, vacsora után nyomban el akart menni; akkor elszégyelltem magamat és elengedtem. Azután ismét cselt terveztem ellene, s mi-

után megvacsoráztunk, sokáig beszélgettem vele, bele az éjszakába; mikor pedig távozni akart, arra hivatkoztam, hogy késő van már, és kényszerítettem, hogy maradjon nálam. Lenyugodott tehát az enyémmel szomszé-
e dos kerevetre, melyen vacsorázott előbb, s az egész teremben nem aludt senki más, csak mi ketten.

Beszédemnek eddigi része rendben is volna, s bárkinek elmondhattam volna; hanem ami ezután következik, azt soha meg nem hallanátok tőlem, ha először is nem lenne a borban az igazság, akár fiútársaságban, akár anélkül, a közmondás szerint; azután meg méltánytalan lenne, ha már belefogtam Szókratész dicséretébe, egy dicső tettét eltitkolni. Meg aztán úgy vagyok én is, mint aki kígyómarástól szenved; azt mondják ugyanis, hogy
218 a aki ezt elszenvedte, nem akarja elmondani, hogy milyen volt, csak azoknak, akiket szintén megmart a kígyó, mert egyedül csak azok érthetik és bocsáthatják meg szavait és tetteit, melyekre kínjában vetemedett. Márpedig engem igen fájdalmas, a legfájdalmasabb helyen, a szívemen vagy a lelkemen, vagy ahogy épp nevezni kell, talált el és mart meg a filozófia tanítása, kígyónál is vadabbul,
b minthogy fiatal és fogékony lélekre lelt, s azt cselekedteti és mondatja velem, ami neki tetszik; s akiket itt látok, a Phaidroszok, Agathónok, Erüximakhoszok, Pauszaniaszok, Arisztodémoszok és Arisztophanészek – mert Szókratészről minek is beszéljek, meg hogy ki mindenki van itt még –, valamennyien részesei vagytok a filozófia szent tébolyának és mámorának. Ezért hallgassatok meg mindnyájan, mert ti meg fogjátok bocsátani akkori tetteimet és mostani beszédemet; a házi cselédek azonban, s ha van itt más faragatlan és beavatatlan, tegyenek óriási kapukat a fülükre.

XXXIV. Tehát, barátaim, amikor a lámpás leégett,
c és a szolgák kimentek, úgy éreztem, nem szabad tovább

ravaszkodnom vele, hanem nyíltan meg kell mondanom, amit gondolok. Meglöktem hát, és megkérdeztem:

– Szókratész, alszol?

– Nem én – mondta ő.

– Tudod, milyen elhatározásra jutottam?

– Nos, mi az?

– Véleményem szerint – mondottam én – te vagy az egyetlen szerelmes, aki méltó hozzám; csak úgy látom, húzódozol attól, hogy erről beszélj velem. Ami engem
d illet, azt gondolom, nagyon ostoba lennék, ha nem tölteném kedvedet, akár ebben, akár bármi másban, amire a magam és barátaim vagyonából szükséged volna. Mert énnekem semmi sem fontosabb annál, hogy a lehető legkiválóbb legyek, ebben pedig, úgy látom, nem találhatok nálad nagyszerűbb segítőtársat. Ha egy ilyen embernek nem tölteném kedvét, azt sokkal inkább szégyellném az okosak előtt, mint a sokak és oktalanok előtt azt, hogy kedvét töltöm.

Ő végighallgatott, s azután nagyon csúfondárosan, a maga szokott, sajátságos módján így szólt:

– Úgy látszik, kedves Alkibiadész, csakugyan nem
e vagy együgyű, feltéve, ha igaz, amit mondasz rólam, s tényleg lakik bennem olyan hatalom, melynek segítségével kiválóbb lehetsz. Nyilván valami páratlan szépséget fedeztél fel bennem, a te külső szépségedtől nagyon is különbözőt. Ha mármost erre a belátásra jutva egyesülni iparkodsz velem s szépséget szépségre cserélni,
219 a azon mesterkedsz, hogy alaposan megrövidíts: a szépség látszata helyett igazi szépséget akarsz szerezni, vagyis valósággal „rezet aranyra"* váltani. Csakhogy, kedvesem, végy jobban szemügyre: hátha megtévesztettelek, s valójában nem érek semmit. Hiszen az értelem akkor kezd élesen látni, mikor a szem ereje tompulni kezd, s attól te még messze vagy.

S mikor ezt hallottam, így szóltam:

– Én így vagyok veled, és semmit sem mondottam másképp, mint ahogy gondoltam; te pedig fontold meg magadban, hogy mit tartasz a legjobbnak mindkettőnk számára.

– Ezt nagyon jól mondod – mondotta ő –, s a jövőben
b majd megfontoljuk, és ebben is meg más dolgokban is azt fogjuk tenni, amit a legjobbnak találunk.

Én pedig, miután ezeket mondtam és meghallgattam, s mintegy kilőttem nyilaimat, azt hittem, megsebeztem őt. És fölkelve, szóhoz sem engedtem, hanem ráterítet-
c tem köpenyemet – mert tél volt –, s az ő darócgúnyája alá búvva, átöleltem ezt az igazán daimóni és csodálatos embert; s így feküdtem egész éjszaka. Erre sem mondhatod, Szókratész, hogy hazugság. S miután én mindezt megtettem, ő annyira fölém kerekedett, lenézte és kinevette a szépségemet, s kigúnyolt engem, pedig azt hittem, hogy ebben a tekintetben érek valamit, bíró uraim – mert most bírái vagytok Szókratész kevélységének.
d Mert tudjátok meg – tanúim rá az istenek és istennők –, hogy ez után az éjszaka után, melyet vele aludtam végig, érintetlenül keltem fel Szókratész mellől, mintha az apámmal vagy a bátyámmal aludtam volna.

XXXV. Mit gondoltok, milyen lelkiállapotban voltam ezután? Úgy éreztem, megvetett engem, de ugyanakkor csodáltam a természetét, mértékletességét és férfiasságát, mert olyan férfira akadtam, hogy soha nem is sejtettem, hogy ilyen okosságra és önuralomra találhat az ember. Így azután sem haragudni nem tudtam rá,
e sem lemondani társaságáról, sem annak nem találtam módját, hogyan nyerhetném meg magamnak. Azt jól tudtam, hogy a pénzzel szemben még sebezhetetlenebb, mint Aiasz a vassal szemben,* s amivel egyedül reméltem, hogy rabul ejtem, attól is épen menekült el. Ta-

nácstalan voltam hát, és olyan szolgaságba vetett ez az ember, amilyet még soha senki senkiért nem vállalt.

Mindezek már régen történtek. Később közösen vettünk részt a poteidaiai hadjáratban, és ott együtt étkeztünk. Először is a fáradalmak viselésében nemcsak rajtam tett túl, hanem egyáltalán mindenkin; valahányszor
220 a elszakadtunk a tábortól, ahogy ez már előfordul a háborúban, és koplalni kényszerültünk, a többiek kitartás dolgában meg sem közelítették őt; a lakomákon viszont senki úgy nem élvezte az evést, ha pedig ivott – akarata ellenére, mert kényszeríteni kellett rá –, mindenkit legyőzött. S ami a legcsodálatosabb: Szókratészt még soha senki ember részegen nem látta. Ennek különben, azt hiszem, rövidesen bizonyítékát fogja adni.

Ami pedig a tél elviselését illeti – mert kemény telek
b járnak arrafelé –, ebben is csodákat művelt. Egyszer borzasztóan fagyott, s a többiek vagy ki se mentek a szabadba, vagy ha valaki kiment, csudára bebugyolálta magát és csizmát vett fel, sőt nemez- és birkabőrdarabokat is kötött a lábára; ő pedig kiment velük együtt, abban a köpenyében, amit előbb is hordott, s mezítláb könnyebben lépkedett a jégen, mint mások csizmában.
c Ezért a katonák görbén néztek rá, mintha kicsúfolná őket.

XXXVI. Erről elég is ennyi; de azt is érdemes meghallgatni, hogy „mit is tett még, s mit tűrt ez a nagyszerű férfi”* a hadjárat közben. Egyszer töprengeni kezdett valamin, s hajnal óta állt egy helyben és vizsgálódott; mikor pedig nem jutott előbbre, nem hagyta abba, hanem tovább is ott állt és kutatta magában. Már dél volt, és az emberek észrevették, s csodálkozva mondták egymásnak, hogy Szókratész hajnal óta egy helyben áll és
d gondolkozik valamin. Végre mikor beesteledett, néhányan az iónok közül vacsora után – mert éppen nyár

volt – kivitték vackukat a szabadba, így a hűvösön aludtak, s egyben figyelték, ott fog-e állni éjszaka is. Ő pedig ott állt egészen addig, míg hajnal nem lett, s fel nem kelt a nap; akkor egy imát mondott a naphoz és eltávozott.

Most pedig, ha akarjátok, azt mondom el, hogy milyen volt a harcban, mert méltó, hogy ezt is megadjuk neki. Mikor az a csata volt, amelyért a hadvezérek ne-
e kem ítélték a vitézi kitüntetést, az életemet ő mentette meg, és senki más; nem volt hajlandó otthagyni sebesülten, sőt velem együtt a fegyvereimet is megmentette. Én akkor is felszólítottam a hadvezéreket, hogy neked adják a kitüntetést, Szókratész – ezt sem vetheted a szememre, s nem mondhatod, hogy hazudom –, de mikor a hadvezérek méltóságomra való tekintettel nekem akarták adni a kitüntetést, te még náluk is jobban buzgólkodtál azért, hogy én kapjam meg, és ne te kapjad.

Akkor is érdemes volt, férfiak, megfigyelni Szókra-
221 a tészt, mikor a sereg menekülőben visszavonult Délionból. Véletlenül közelébe kerültem a lovammal, ő pedig nehézfegyverzetben volt. Visszafelé vonult, mikor már szétszóródtak az emberek, s Lakhész volt vele.* Akkor értem én oda, s mikor megláttam őket, nyomban odakiáltottam, hogy ne féljenek, s azt mondtam, hogy nem fogom őket elhagyni. Ekkor még jobban megcsodálhattam Szókratészt, mint Poteidaiában – mert én magam is kevésbé féltem, mivel lovon ültem –, s láttam, hogy
b először is lélekjelenlétével mennyire túltett Lakhészon; azután meg úgy látszott, mintha ott is csak úgy járkálna föl-alá, mint a te versed szerint, Arisztophanész, idehaza: „berzenkedve, szemét ide és oda vetve". Nyugodtan jártatta tekintetét baráton és ellenségen, s egészen messziről is látszott rajta, hogy ez az ember derekasan védekezne, ha hozzányúlna valaki. Ezért biztonságban vonulhatott el, ő is meg a társa is; mert szinte soha nem

bántják a háborúban azokat, akik így viselkednek, csu-
c pán a hanyatt-homlok menekülőket üldözik.

Sok mást lehetne még dicsérni Szókratészon, csodálatos dolgokat. Vannak cselekedetei, melyekhez hasonlókat talán másról is mondhat valaki, de hogy a maga mivoltában egyetlen más emberhez sem hasonlít, sem a régiekhez, sem pedig a ma élőkhöz, az benne a legcsodálatosabb. Mert hogy Akhilleusz milyen volt, azzal összevethetjük Braszidaszt és másokat, s hogy Periklész
d milyen, ahhoz Nesztórt is meg Anténórt is hasonlíthatjuk, meg sok más embert; s a többiekhez is találnánk hasonlatosságot. De ilyen különleges embert, mint ez, ő maga is meg a beszédei is, megközelítően sem talál senki, hiába keresne, sem a ma élők, sem a régiek között, hacsak azokhoz nem hasonlítjuk őt is meg a beszédeit is, akiket az előbb említettem: nem emberhez, hanem a szilénekhez és szatírokhoz.

XXXVII. Mert azt is kifelejtettem az elején, hogy a
e beszédei is a szétnyitható szilénekhez hasonlítanak leginkább: ha valaki Szókratész beszédeit akarja hallgatni, eleinte nagyon nevetségesnek találja, mert olyan szavakba és kifejezésekbe vannak burkolva kívülről, mint valami pajkos szatír bőre. Teherhordó szamarakról beszél, kovácsokról, vargákról és tímárokról, s úgy tűnik, mintha mindig ugyanazokról a dolgokról beszélne, ugyanazokkal a szavakkal. Ezért a tapasztalatlan és oktalan
222 a emberek mind kinevetik a beszédeit. De ha egyszer nyitva látja őket valaki s belsejükbe hatol, először ráébred, hogy egyedül bennük lakik értelem, azután meg, hogy egészen isteniek, a legtöbb erény képét magukban hordják, s a legtöbbre törnek, vagy pontosabban mindarra, amit szem előtt kell tartania annak, aki szép és derék ember akar lenni.

Ez hát, férfiak, az, amiben Szókratészt dicsérem; s

amit kifogásolok benne, azt is hozzákevertem, mikor
b elmeséltem, mennyire megsértett. De nemcsak velem tett így, hanem Kharmidésszel, Glaukón fiával, meg Euthüdémosszal, Dioklész fiával és még nagyon sok mással is: elámította őket, mintha ő volna szerelmes, pedig sokkal inkább tölti be a szeretett ifjú szerepét, mint a szerelmesét. Ezért neked is azt mondom, Agathón, ne hagyd magad tőle elámítani, hanem okulj a mi kárunkon s légy elővigyázatos, hogy úgy ne járj, mint a közmondásbeli gyermek, aki a maga kárán okul.

XXXVIII. Így beszélt Alkibiadész – mesélte Arisztodémosz –, s nagy nevetést váltott ki nyíltságával, mert
c látszott, hogy még mindig szerelmes Szókratészba. Szókratész pedig így szólt:

– Úgy látom, Alkibiadész, józan vagy, mert különben soha ilyen ügyesen, körös-körül járva, el nem bújtattad volna, ami sok beszéded célja volt; csak úgy mellékesen, a végén ejtetted ki, mintha nem azért mondottad volna el mindezt, hogy elszakíts bennünket, Agathónt és en-
d gem, egymástól. Azt hiszed, hogy nekem csak téged kell szeretnem és senki mást, Agathónt pedig csak te szeretheted és más senki. Mégsem sikerült álcáznod magad, s szatír- és sziléndrámádon jól átlátunk mind. De nehogy célt érjen, kedves Agathón, gondoskodj róla, hogy senki el ne szakíthasson bennünket.

És Agathón így felelt:

– Bizony alighanem igazad van, Szókratész. Ezt ab-
e ból is gondolom, hogy kettőnk közé heveredett; nyilván azért, hogy elszakítson bennünket egymástól. De nem fog célt érni, mert odamegyek melléd és ott fekszem le.

– Nagyon helyes – mondta Szókratész –, heveredj le itt, az utánam következő helyre.

– Ó, Zeusz – kiáltott fel Alkibiadész –, már megint mit kell ettől az embertől elviselnem! Azt hiszi, minden-

ben fölébem kell kerekednie. De ha már mást nem, legalább azt engedd meg, csodálatos férfiú, hogy Agathón kettőnk közé fekhessen.

– Lehetetlen – mondta Szókratész. – Mert ahogy te engem dicsértél, nekem viszont jobb oldali szomszédomat kell dicsérnem. Ha mármost Agathón a jobb oldalon foglal helyet, ő semmiképpen sem fog engem dicsérni megint, mielőtt én jobban dicsérném őt. Hagyd csak, daimóni férfiú, s ne irigyeld ettől az ifjútól dicséretemet; magam is nagyon szeretném őt magasztalni.

– Nagyszerű! – szólt Agathón. – Most már semmiképp sem maradnék itt, Alkibiadész, inkább akárhova szívesen átülök, csak Szókratész mondjon rólam dicséretet.

– Megint, ahogy lenni szokott – mondta Alkibiadész. – Ahol Szókratész jelen van, lehetetlen, hogy másnak is jusson a szép ifjakból. Most is milyen könnyen talált elfogadható ürügyet, hogy ezt a fiút maga mellé ültesse!

XXXIX. Agathón fölkelt, hogy Szókratész mellé heveredjen le; hirtelen egy nagyobb mulató társaság érkezett a kapu elé, s mikor nyitva találták, mert épp kiment valaki, berontottak, egyenest hozzájuk, leheveredtek, lármájuk betöltötte a házat; felbomlott a rend, s mindenki kénytelen volt nagyon sok bort inni.

Ekkor Erüximakhosz, Phaidrosz és még mások eltávoztak, mesélte Arisztodémosz. Őt elnyomta az álom és nagyon sokáig aludt, mert hosszúak voltak akkoriban az éjszakák; csak hajnaltájban ébredt fel, mikor már szólt a kakas, s fölébredve látta, hogy a többiek elaludtak vagy elmentek, csak Agathón, Arisztophanész és Szókratész volt ébren, egy nagy serlegből ittak, körbeadva jobb kéz felé, és Szókratész beszélgetett társaival. Beszédeikre részletesen nem emlékezett Arisztodémosz, mert nem volt ott a kezdetén, s el is bóbiskolt egy kicsit; a lényege

azonban, mesélte, az volt, hogy Szókratész kényszerítette őket, lássák be: ugyanannak az embernek kell a komédia- és a tragédiaíráshoz értenie, s a tragédiaírás művésze egyúttal komédiaíró is. Azok inkább a kényszernek engedtek, nem nagyon tudták követni s már bóbiskoltak közben; előbb Arisztophanész aludt el, s azután, már fényes nappal, Agathón.

Szókratész pedig, miután így elaltatta őket, felkelt és eltávozott; Arisztodémosz szokása szerint követte. A Lükeionba ment, megmosakodott, a napot úgy töltötte, mint máskor, s miután eltöltötte, estefelé hazament, hogy nyugovóra térjen.

PHAIDÓN

KERÉNYI GRÁCIA FORDÍTÁSA

57 a I. EKHEKRATÉSZ

Te magad is ott voltál, Phaidón, Szókratésznál azon a napon, amikor kiitta a börtönben a mérget, vagy másvalakitől hallottad?

PHAIDÓN

Magam is ott voltam, Ekhekratész.

EKHEKRATÉSZ

Mondd el hát, miket beszélt a férfiú halála előtt? és hogyan végezte? Mert szívesen meghallgatnám. Mert Phliusz* polgárai közül sem igen utazik senki mostan-
b ság Athénba, és vendég sem érkezik onnan jó ideje már, aki pontosabban tudna beszámolni nekünk mindezekről, nem csupán közölné, hogy kiitta a mérget és meghalt; a többiről senki sem tudott semmit se mondani.

58 a PHAIDÓN

Tehát a peréről sem tájékoztattak benneteket, hogy miképpen zajlott le?

EKHEKRATÉSZ

De igen, arról beszámolt nekünk valaki, és csodálkoztunk is, mert úgy tűnt, a per rég lezárult, ő azonban csak sokkal később halt meg. Tehát hogy is volt ez, Phaidón?

PHAIDÓN

Véletlenül alakult így, Ekhekratész. Történetesen épp

az ítélet előtti napon koszorúzták meg annak a hajónak az orrát, melyet az athéniak Déloszba szokta küldeni.

EKHEKRATÉSZ

Az meg mit jelent?

PHAIDÓN

Ez az a hajó, ahogy az athéniak mondják, melyen Thé-
b szeusz indult útnak annak idején Krétába, a kijelölt kétszer hét kísérőjeként, s azután őket is megmentette, s ő maga is megmenekült.* A hagyomány szerint megfogadták akkor Apollónnak, hogy ha megmenekülnek, minden esztendőben áldozati követséget küldenek Déloszba: ezt azóta is mindig, s még most is minden évben elküldik az istenhez. Ha pedig a zarándoklat már elkezdődött, a törvény előírja náluk, hogy a város az egész idő alatt tiszta maradjon, és senkit se végezzenek ki állami
c ügy miatt, míg a hajó Déloszba nem ér, majd vissza nem tér onnan; s ez olykor hosszú ideig tart, ha a kedvezőtlen szelek épp feltartóztatják. És az a zarándoklat kezdete, amikor Apollón papja megkoszorúzza a hajó orrát; s ez történt, mint mondom, épp a per tárgyalása előtti napon. Ezért töltött Szókratész olyan sok időt a börtönben az ítélet és a halála között.

II. EKHEKRATÉSZ

De hogy és mint volt a halálával, Phaidón? Ki mit mondott és mit tett, és kik voltak a hozzá közelállók közül a férfiú mellett? Vagy nem engedte a hatóság, hogy mellette legyenek, és baráttalan, magányosan végezte?

d PHAIDÓN

Dehogyis, voltak mellette, mégpedig sokan.

EKHEKRATÉSZ

Légy szíves, számolj be nekünk a lehető legalaposabban mindenről, ha épp ráérsz.

PHAIDÓN

Persze hogy ráérek, és megpróbálom előadni nektek; mert számomra az a legkedvesebb dolog, ha Szókratészra emlékezhetem, akár úgy, hogy én beszélek róla, akár hogy mást hallgatok.

EKHEKRATÉSZ

S éppilyenek, Phaidón, a többiek is, akik itt hallgatnak: igyekezz hát képességed szerint a leghívebben előadni mindent.

e PHAIDÓN

Énrám igazán csodálatos hatást tett, aminél jelen lehettem. Mert nem éreztem sajnálatot, holott közeli jó barát halálának voltam tanúja: mert boldognak látszott a férfiú, Ekhekratészem, mind viselkedése, mind beszélgetése arra vallott, olyan félelemtelenül és nemesen fejezte
59 a be életét, hogy úgy tűnt nekem: a Hadészba sem isteni rendelés nélkül megy, hanem oda megérkezve is – ha bárki valaha is, éppen ő – jól érzi majd magát. Ezért nem fogott el különösebb sajnálat, ahogy ilyen gyászos esemény bekövetkeztekor illő lett volna, viszont olyan gyönyörűség sem, amilyen szokott filozofálgatásaink során, ugyanis most is olyasfajta beszédek folytak ott; hanem egy egészen különös érzés töltött el, szokatlan keveréke a gyönyörnek és a vele összefonódó szomorúságnak, amikor arra gondoltam, hogy rövidesen meg fog halni. És mindnyájan, az összes jelenlevők, szinte ugyanúgy voltunk vele: hol nevettünk, hol pedig könnyeztünk –
b s különösen az egyikünk, Apollodórosz; talán ismered, tudod, milyen.

EKHEKRATÉSZ

Hogyne ismerném!

PHAIDÓN

Tehát ő volt leginkább így, de jómagam is nagyon meg voltam rendülve, és a többiek is.

EKHEKRATÉSZ

És mondd, Phaidón, kik voltak akkor ott?

PHAIDÓN

Hát ez az Apollodórosz a helybeliek közül, meg Kritobulosz is ott volt és az apja, azonkívül Hermogenész meg Epigenész és Aiszkhinész meg Antiszthenész; ott volt Ktészipposz is, a paianiai, és Menexenosz meg más helybeliek; Platón azonban, azt hiszem, beteg volt.

EKHEKRATÉSZ

És máshová valók is voltak?

c PHAIDÓN

Igen, a thébai Szimmiasz meg Kebész és Phaidónidész és Megarából Eukleidész és Terpszión.

EKHEKRATÉSZ

És még? Arisztipposz és Kleombrotosz is ott volt?

PHAIDÓN

Nem, a hírek szerint épp Aiginára mentek.

EKHEKRATÉSZ

És ki volt ott még?

PHAIDÓN

Azt hiszem, nagyjából ezek voltak a jelenlevők.

EKHEKRATÉSZ

Nos hát, elmondod, miről folyt a beszélgetés?

d III. PHAIDÓN

Megpróbálok az elejétől fogva mindent elmondani neked. Mert már az előző napokon is el szoktunk menni mindig, én is meg a többiek is, Szókratészhoz; kora reggel gyülekeztünk a bíróság épülete előtt, ahol az ő perét is tárgyalták, mert közel volt a börtönhöz. Tehát itt várakoztunk minden alkalommal, míg kinyitották a börtönt, s beszélgetéssel töltöttük az időt – mert nem valami korán nyitották ki –, miután pedig kinyitották, bementünk Szókratészhoz, s rendszerint vele töltöttük az egész napot. Így hát akkor is korábban gyűltünk össze. Előző nap ugyanis, amikor este eljöttünk a bör-
e tönből, megtudtuk, hogy megérkezett a hajó Déloszból; ezért megbeszéltük, hogy a lehető legkorábban érkezünk a szokott helyre. Meg is érkeztünk, de a kapus, aki be szokott ereszteni bennünket, kijött és azt mondta, várjunk és ne menjünk be, míg ő nem szól.

– Mert most oldják meg – mondta – a tizenegyek* Szókratész bilincseit, és közlik vele, hogy a mai napon kell meghalnia.

Kisvártatva megint kijött és szólt, hogy menjünk be. Tehát amikor bementünk, már bilincseitől feloldozot-
60 a tan találtuk Szókratészt, Xanthippét pedig – hiszen ismered – mellette, ülve, gyermekével a karján. Amikor tehát Xanthippé meglátott bennünket, jajveszékelni kezdett és olyasféléket mondott, amilyeneket az asszonyok szoktak, hogy: „Jaj, Szókratész, most szólnak hoz-

zád utolszor a barátaid, és te is őhozzájuk." És Szókratész Kritónra pillantva így szólt:

– Kritón, kísérje őt valaki haza.

És néhányan a Kritón emberei közül el is vezették az
b asszonyt, aki egyre jajgatott és a mellét verte; Szókratész pedig felült ágyán, felhúzta lábát és dörzsölni kezdte kezével, s miközben dörzsölte, így szólt:

– Lám, milyen furcsa dolog, férfiak, az, amit kellemesnek neveznek az emberek: milyen csodálatos kapcsolatban van azzal, ami az ellenkezőjének tűnik, a fájdalmassal: nem akar a kettő együtt lakozni az emberben, de ha valaki az egyiket kergeti és megfogja, csaknem mindig kénytelen megfogni a másikat is, mintha egyazon csúcsból indulna ki összekapcsolódva a kettő. És
c azt hiszem – mondta –, ha ezt Aiszóposz észrevette volna, mesét formált volna belőle: hogy az isten ki akarta őket békíteni, mert háborúskodtak egymással, s amikor nem sikerült neki, összeillesztette a hegyüket, és ezért van az, hogy ha valakit az egyik meglátogat, utóbb mindig követi a másik. Tehát alkalmasint így van velem is: miután eddig fájt a bilincstől a lábam, a fájdalom nyomában most, úgy látszik, megjön a jó érzés.

IV. Ekkor Kebész vette át a szót:

– Zeuszra, Szókratész – mondta –, jó, hogy eszembe
d juttatod. Mert már mások is érdeklődtek a költemények felől, amelyeket írtál, versbe szedve Aiszóposz meséit, meg az Apollónhoz írt könyörgésed felől, és legutóbb Euénosz is, hogy miféle meggondolás alapján írtad őket, épp miután ide kerültél, holott azelőtt soha nem írtál verset. Ha tehát fontosnak tartod, hogy legyen mit válaszolnom Euénosznak, amikor ismét megkérdez – mert meg fog kérdezni, biztosan tudom –, mondd meg, mit válaszoljak.

– Mondd hát meg neki – szólt –, Kebészem, az igazat, hogy nem azért írtam, mintha vetélytársa akarnék lenni,
e akár neki magának, akár a költeményeinek, hiszen tudtam, hogy ez nem volna könnyű, hanem hogy bizonyos álomlátásaimról kifürkésszem, mit jelentenek, és a mulasztás bűnébe ne essem, ha ezt a múzsai tevékenységet rendelnék el újra meg újra. Mert a következőről van szó: gyakran keresett fel elmúlt életemben ugyanaz az álomkép, hol ilyen, hol olyan alakot öltve magára, de mindig ugyanazt mondta: „Szókratész – szólt –, folytass múzsai tevékenységet, és azon munkálkodj." És én mindmostanáig úgy értettem, hogy arra szólít fel és buzdít, amit
61 a csináltam: ahogyan a futókat buzdítják, úgy buzdít engem is az álmom arra, amit amúgy is csinálok: hogy múzsai tevékenységet folytassak, minthogy a filozófia a legnagyobb szabású múzsai tevékenység, és én azt műveltem. Most azonban, miután meghozták az ítéletet, és az isten ünneplése elhalasztotta halálomat, úgy vélekedtem: nem szabad engedetlennek lennem, ha az álom történetesen a közkeletűbb múzsai tevékenységnek a művelését parancsolná nekem újra meg újra, hanem meg kell tennem: mert biztonságosabb, ha nem távozom el, míg meg nem tisztítom magam azzal, hogy költemé-
b nyeket írok, engedelmeskedve az álomnak. Így hát először annak az istennek a tiszteletére írtam költeményt, akinek épp készült az áldozat; az isten után pedig, minthogy beláttam, hogy a költőnek, ha költő szeretne lenni, meséket kell megverselnie, nem pedig gondolatmeneteket, de jómagam nem vagyok meseköltő, hát inkább ami kézenfekvő volt és amit tudtam is, Aiszóposz meséit szedtem versbe, sorra, ahogy épp eszembe jutottak.

V. Tehát ezeket mondd meg, Kebész, Euénosznak, és hogy éljen boldogul, és ha eléggé okos, mielőbb követ

c engem. És én, úgy látszik, ma távozom el, mert ezt parancsolják az athéniak.

Szimmiasz pedig így szólt:

– Ugyan mit tanácsolsz, Szókratész, Euénosznak! Mert már gyakran találkoztam azzal a férfiúval, s aligha hiszem, amennyire én ismerem, hogy egy csöpp kedve is lenne önként szót fogadni neked.

– Miért? – szólt erre ő –, hát Euénosz nem filozófus?

– Azt hiszem, az – szólt Szimmiasz.

– Akkor lesz rá kedve, Euénosznak is és mindenkinek, aki méltóképp foglalkozik ezzel a tárggyal. Persze azért nem követ el erőszakot önmaga ellen; mert az, úgy mondják, nem a természet rendje szerint való.

d És amikor ezeket mondta, leeresztette lábát a földre, és ettől fogva így, ülve folytatta a beszélgetést.

Erre megkérdezte Kebész:

– Hogy gondolod azt, Szókratész, hogy nem a természet rendje szerint való, ha valaki erőszakot követ el maga ellen, aki viszont filozófus, az követni akarja a halálba menőt?

– Hogyhogy, Kebész? Nem hallottatok, te meg Szimmiasz, efféle dolgokról, amikor Philolaosszal voltatok?

– Semmit, ami világos volna, Szókratész.

– Bizony magam is csak hallomásból tudom, amit ezekről mondok; de amit történetesen hallottam, nem

e vonakodom elmondani. Mert talán épp ahhoz illik a legjobban, aki túlnan, odaátra készül költözni, hogy alaposan megvizsgálja az odaát levőkre vonatkozó dolgokat, hogy miképpen vélekedjünk róluk; mert mi mást is tehetne az ember napszálltáig?

VI. – Tehát akkor miért mondják, Szókratész, hogy nem a természet rendje szerint való, hogy az ember megölje magát? Mert én azt, amit te most mondasz, már Philolaosztól is hallottam, amikor nálunk lakott, és sok

mástól is már, hogy nem helyénvaló ilyet tenni; de világosan nem hallottam erre vonatkozólag egyiküktől se semmit.

62 a – Ne csüggedj – mondta –, mert rövidesen hallhatsz róla. De alighanem azt tartod különösnek, hogy az összes többi dologhoz képest ez az egy ilyen egyszerű, és sosem eshet meg az emberrel, ami egyébként lenni szokott, hogy egyeseknek olykor jobb meghalni, mint élni. Akiknek pedig jobb meghalni, alighanem különösnek tartod, hogy azoktól az emberektől istentelen dolog, ha megteszik ezt a jót saját magukkal, s ezért más jótevőre kell várniok.

És Kebész szelíden elmosolyodva, ahogy szokta, azt mondta:

– Zeusz tudja.

b – Mert úgy festhet a dolog – mondta Szókratész –, hogy ez így értelmetlen; de talán mégiscsak van valami értelme. Az az ezekre vonatkozó, titkos tanokban* kimondott elgondolás, hogy mi, emberek, valamiféle őrhelyen vagyunk, és nem szabad ebből kivonnunk magunkat, sem megszöknünk, véleményem szerint nagy és nem könnyen átlátható gondolat. És még azt is jól mondják, Kebész, véleményem szerint, hogy az istenek

c gondunkat viselik, és mi, emberek, az istenek jószága vagyunk. Neked nem ez a véleményed?

– De igen – mondja Kebész.

– Nemde – szólt erre ő – te is, ha valamelyik jószágod meg akarná ölni magát, noha te nem adtad értésére, hogy azt akarod, haljon meg, haragudnál rá, és ha volna a megbüntetésére módod, meg is büntetnéd?

– Minden bizonnyal – mondta.

– Tehát akkor talán az sem értelmetlen, hogy nem szabad megölni magunkat, mielőtt az isten olyan kényszerítő parancsot küld, mint ezt a mostanit nekünk.

VII. – Ez, úgy látszik – szólt Kebész –, csakugyan így
d van. De amit most mondtál, hogy a filozófusok szívesen halnak meg, úgy látom, ez az állításod nem állja meg a helyét, ha ugyan az, amit most mondtunk, valóban végiggondolt elgondolás: hogy az isten az, aki gondunkat viseli, és mind az ő jószága vagyunk. Mert hogy épp a legokosabbak ne riadozzanak, ha el kell távozniok egy ilyen oltalom alól, ahol azok vigyáznak rájuk, akik a létező legjobb vigyázók: az istenek – ennek nincs értelme. Hiszen az ilyen nem hiszi, hogy ő jobban gondoskodik saját magáról, ha oltalmukból kiszabadul; hanem in-
e kább az oktalan ember hihetné, hogy el kell gazdájától szöknie, s nem gondolná végig, hogy attól, aki jó, nem kell megszökni, hanem nagyon is nála kell maradni, és a szökés esztelenség; az okos pedig szeretne mindvégig annál maradni, aki jobb, mint ő. Így hát, Szókratész, az imént mondottaknak épp az ellenkezője helyénvaló állítás: az illik az eszes emberekhez, hogy riadozzanak, ha meg kell halniok, s az esztelenekhez az, hogy örüljenek.

És Szókratész, amikor ezt hallgatta, úgy láttam, élvezi Kebész fejtegetését, és ránk pillantva így szólt:

63 a – Ez a Kebész mindig valamiféle gondolatmeneteket firtat, és éppenséggel nem szívesen fogadja el azonmód, amit másvalaki mond.

Szimmiasz pedig így szólt:

– De bizony most magam is úgy látom, Szókratész, hogy Kebész mondott valamit; mert mivégre is szöknének meg az igazán bölcs emberek náluk jobb gazdáiktól, és válnának meg tőlük oly könnyen? És úgy látom, Kebész szavai épp rád vonatkoznak: te viseled el olyan
b könnyen, hogy minket itthagysz, és jó uraidat is, mert te magad is annak tartod az isteneket.

– Igazatok van – szólt. – Alighanem azt mondjátok,

úgy kell mindezekkel szemben védekeznem, mint a bíróságon.

– Pontosan úgy – szólt Szimmiasz.

VIII. – Nos hát – mondta ő –, igyekszem meggyőzőbben védekezni előttetek, mint a bíráim előtt. Mert én – szólt –, Szimmiaszom és Kebészem, ha nem hinném, hogy először más, bölcs és jó istenekhez megyek, azután pedig olyan halott emberek közé, akik az itteniekénél
c jobbak, helytelenül viselkednék, amikor nem riadozom meghalni; de vegyétek most tudomásul, hogy azt remélem, jó emberek közé érkezem,* bár ezt nem állítom olyan erősen, azt azonban, hogy az istenekhez, nagyonnagyon jó uraimhoz megyek, vegyétek tudomásul, hogy ha egyáltalán valamit ezekből a dolgokból, ezt bizony erősen állítom. Úgyhogy ezért nem riadozom, hanem bízvást remélem, hogy a halál után, ahogy régóta mondják, sokkal jobb a jóknak, mint a rosszaknak.

– Tehát akkor, Szókratész – szólt Szimmiasz –, úgy készülsz-e eltávozni, hogy csak magadnak tartod meg elmédben ezt az elgondolást, vagy bennünket is részesí-
d tenél benne? Mert azt hiszem, az nekünk is közös javunk lesz, és egyúttal a te védekezésed is, ha meggyőzöl bennünket arról, amit mondasz.

– Meg is próbálom – szólt. – De előbb nézzük, mi az, amit ez a Kritón, úgy látom, már régóta készül mondani nekem.

– Semmi egyéb, Szókratészom – szólt Kritón –, csupán hogy már régóta mondogatja nekem az, aki át fogja neked adni a mérget, hogy mondjam meg neked: beszélj minél kevesebbet. Mert, azt mondja, a beszédtől jobban
e felhevül az ember, és óvakodni kell az ilyesmitől a méreg előtt. Mert különben néha kétszer-háromszor is kénytelenek kiinni, akik így viselkednek.

És Szókratész így szólt:

– Küldd a jódolgába. Csak az tartozik rá, hogy előkészítse akár a kétszeres adagot, sőt ha kell, a háromszorosat is.

– Szinte tudtam – szólt Kritón –, de okvetetlenkedett nekem.

– Hagyd – szólt. – Nektek pedig, bíráimnak, elő akarom már adni a beszédemet, hogy miért tartom helyénvalónak, ha egy férfiú, aki valóban a bölcsesség szeretetében töltötte életét, bátran készül a halálra, és bízvást reméli, hogy odaát a legnagyobb jóban lesz része, miután meghalt. És hogy miért van ez így, Szimmiaszom és Kebészem, megpróbálom most kifejteni.

64 a

IX. Mert úgy látom, a többiek nem veszik észre, hogy azok, akik helyes módon foglalkoznak a filozófiával, nem készülnek semmi másra, csupán arra, hogy meghalnak és halottak lesznek. Ha tehát ez igaz, bizony oktalanság volna, ha ők, akik egész életükben nem vágyakoztak semmi másra, csupán erre, amikor végül eljön, riadoznának attól, amire régóta vágyakoznak és készülnek.

És Szimmiasz nevetve szólt:

– Zeuszra, Szókratészom, megnevettettél, pedig most éppenséggel nincs valami nagy nevethetnékem. Mert azt hiszem, ha ezt a sokaság hallaná, úgy vélné, nagyon jól beszéltél a bölcselkedők ellen, és az emberek mínálunk nagyon is helyeselnék, hogy, valóban, a bölcselkedők halálra szántak, és ők tisztában vannak vele, hogy erre a sorsra szolgáltak rá.

b

– És igazuk is lenne, Szimmiasz, kivéve azt az egyet, hogy tisztában vannak vele. Mert nincsenek vele tisztában, miért halálra szántak, és miért szolgáltak rá a halálra az igazi filozófusok. De most beszélgessünk – szólt – „egymás közt, mit sem hederítve az ő szavaikra": azt gondoljuk-e, hogy a halál valami?

c

– Minden bizonnyal – kapta föl a szót Szimmiasz.

– Vagy nem más, mint a lélek elválása a testtől? És az a meghalás, hogy a test a lélektől különválva önmagában valóvá lesz, és a lélek is a testtől különválva önmagában valóvá? Nem másvalami a halál, csupán ez?

– Nem más, csupán ez – szólt.

d – Vizsgáld csak meg, kedvesem, hogy te is arra a belátásra jutsz-e, mint amire én? Mert ezekből kiindulva, azt hiszem, jobban megtudjuk, amire vizsgálódásunk vonatkozik. Úgy véled-e, illik egy bölcsességszerető férfiúhoz, hogy az úgynevezett élvezetekre törekedjen, az olyasfélékre, mint az ételek meg az italok?

– A legkevésbé sem, Szókratész – szólt Szimmiasz.

– No és a szerelmi gyönyörűség dolgaira?

– Semmiképp sem.

– És a test szolgálatának egyéb módjait, gondolod, különösebb becsben tartja az ilyen ember? Hogy miféle különleges ruhákat szerezzen, és lábbeliket, meg egyéb, a test felcicomázására való holmikat, mit gondolsz, vajon fontosnak tartja-e, vagy semmibe se veszi, azon felül, amire okvetlenül szüksége van?

– Azt gondolom – szólt –, semmibe se veszi, legalábbis az igazi filozófus.

– Nemde egyáltalán, az a véleményed – szólt –, hogy az ilyen ember buzgólkodása nem a testtel kapcsolatos, hanem, amennyire csak lehet, eltávolodik a testtől, és a lélek felé fordul?

– Nekem az.

– Tehát, ugye, nyilvánvaló, hogy a filozófus elsősor-
65 a ban az efféle dolgokban oldozza el leginkább a lelkét a testtel való egységtől, a többi embertől eltérően?

– Úgy látszik.

– És a legtöbb ember, Szimmiaszom, nyilván úgy vélekedik, hogy akinek e dolgok egyike sem kedves, és aki nem is veszi ki belőlük a részét, annak nem érdemes

élnie, és szinte a halálba siet, aki mit sem törődik a testi élvezetek gyönyörűségeivel.

– Nagyon igaz, amit mondasz.

X. – És magával az eszmélet elsajátításával* hogy áll
b a dolog? Vajon gátolja-e a test vagy sem azt, aki vizsgálódásához társként magával viszi? Ilyenformán gondolom: vajon a látás és a hallás feltárja-e az igazságot az embereknek, vagy úgy van, ahogy a költők sugallják nekünk folyton, hogy se nem hallunk pontosan semmit, se nem látunk? Márpedig ha a testi érzékeléseink közül még ezek sem pontosak és nem is biztosak, akkor a többi még kevésbé; mert bizonnyal mind silányabbak ezeknél. Vagy neked nem ez a véleményed?

– De nagyon is – szólt.

– Tehát akkor – mondta ő – vajon mikor tapintja ki a lélek az igazságot? Mert amikor a test segítségével próbál megvizsgálni valamit, világos, hogy az félrevezeti.

c – Igazad van.

– Tehát ha egyáltalán van rá mód, vajon nem a gondolkodás által világosodik meg számára bármely létező?

– De igen.

– És bizonnyal akkor gondolkodik a lélek a legszebben, amikor nem homályosítja el ezek közül egyik sem, sem a hallás, sem a látás, sem a fájdalom, sem a gyönyörűség, hanem amikor a legnagyobb mértékben önmagáért való, a jódolgába küldve a testet, és amennyire csak lehet, nem közösködik vele, és a vele való érintkezés nélkül tapogatózik a létező felé?

– Így van.

– Nemde a filozófus lelke ezért is becsüli le a legna-
d gyobb mértékben a testet, és menekül tőle, és igyekszik önmagáért való lenni?

– Úgy látszik.

– És mi a helyzet, Szimmiasz, a következő dologgal: azt mondjuk-e, hogy az igazságos valami, vagy nem?

– Zeuszra, persze hogy azt mondjuk.

– És a szép is valami meg a jó is?

– Hogyne lenne?

– És láttad-e valaha is bármelyiket ezek közül a saját szemeddel?

– Semmiképp sem – mondta ő.

– Hanem más, a test által szerezhetőktől eltérő érzékeléssel tapintottad ki őket? Az összes ilyesmire gondolok, például a nagyságra, az egészségre, az erőre és az összes többire, egyszóval mindazoknak a lényegére,
e amik külön-külön létezők; vajon a test által szemléljük-e, ami mindezekben a legigazibb, vagy pedig úgy van, hogy aki közülünk a leginkább és legalaposabban készül rá, hogy épp azt az egy dolgot gondolja át, amire vonatkozólag vizsgálódik, az jut annak az egy dolognak a megismeréséhez a legközelebb?

– Minden bizonnyal így van.

– Tehát, ugye, az teszi ezt a legtisztábban, aki a leginkább önmagáért való elgondolással közelít minden egyes dologhoz, és sem a látást nem használja fel hozzá,
66 a sem bármelyik más érzékét, egyetlenegyet sem hurcolva magával, a gondolkodás csatlósaként, hanem csak önmagáért való letisztult gondolkodással törekszik megragadni minden egyes önmagáért való dolgot a létezők közül, a lehető legnagyobb mértékben elszakadva a szemétől és fülétől és úgyszólván az egész testétől, mely csak zavarja a lelket és nem engedi, hogy megszerezze az igazságot és az eszméletet, amikor közösködik vele? Vajon, Szimmiaszom, ha egyáltalán valaki, nem épp az ilyen ember éri el a létezőt?

– Nagyszerű – mondta Szimmiasz –, hogy milyen tökéletesen igazad van, Szókratész!

b XI. – Ugye – szólt – mindezek alapján szükségképpen olyasféle vélekedés alakul ki az igazi filozófusokban, hogy ilyenformán beszélgetnek egymással: „Alkalmasint csak kivezet bennünket vizsgálódásunk során a gondolkodás segítségével egy ösvény, mert amíg van testünk, és a lelkünk egy ilyen rossz valamivel van összekeveredve, soha nem fogjuk kielégítően megszerezni, amire vágyunk; és azt mondjuk, hogy ez az igazság. Mert
c a test ezernyi bajt hoz ránk, már a táplálkozás kényszerével is; ha ehhez még valamilyen betegségek is járulnak, gátolják, hogy megragadjuk a létezőt; ugyanis vágyakkal és félelmekkel és mindenféle ábrándképpel és bohóságokkal tölt el bennünket, úgyhogy való igaz, amit mondani szoktak: hogy miatta az eszmélethez sem juthatunk el sohasem. Mert a háborúkat meg a zendüléseket és csatákat sem okozza semmi más, csupán a test és
d az ő kívánságai. Mert az összes háborúk a vagyonszerzés miatt keletkeznek, vagyont szerezni pedig a testünk miatt vagyunk kénytelenek, rabszolgaként szolgálva neki; és ezért nem érünk rá arra, hogy a filozófiával foglalkozzunk, mindezek miatt. Végül pedig, ha hagy is valamelyikünknek egy kis ráérő időt, és valamilyen vizsgálódás felé fordulunk, kutatásunk során megint csak lépten-nyomon okvetetlenkedve lármát csap, zavart kelt és kizökkent bennünket, úgyhogy nem láthatjuk meg miatta az igazságot; így hát csakugyan bebizonyított dolognak vehetjük, hogy ha valaha is tisztán akarunk
e tudni valamit, el kell a testtől szakadnunk, és csupán a lélekkel kell szemlélni a dolgokat önmagukban; és akkor minden valószínűség szerint a mienk lesz, amire vágyunk, aminek, mint valljuk, szerelmesei vagyunk: az eszmélet, – ha meghalunk, ahogy ebből a gondolatmenetből következik, életünkben azonban nem. Mert ha nem lehet a testtel bármit is tisztán megismerni, csak két

67 a eshetőség van: vagy semmiképp sem lehet megszerezni a tudást, vagy pedig csak holtunkban; mert akkor a lélek önmagáért való lesz, test nélküli, de előbb nem. És ameddig élünk, minden valószínűség szerint akkor jutunk a tudáshoz legközelebb, ha a legnagyobb mértékben kerüljük az érintkezést és mindennemű közösködést a testtel – kivéve azt, ami okvetlenül szükséges –, és nem telítődünk a test természetével, hanem tisztán tartjuk magunkat tőle, míg fel nem old bennünket az isten. És így tisztán, a test dőreségétől elszakadva, bizonyára ugyanilyenekkel leszünk együtt, és saját magunk által
b fogunk megismerni mindent, ami megtisztult; és alighanem ez az igazság. Mert ha a nem tiszta érintkezik a tisztával, az nem a természet rendje szerint való." Azt hiszem, Szimmiasz, feltétlenül ilyeneket mondanak egymásnak és így vélekednek mindazok, akik helyesen szeretik a tudományt. Vagy szerinted nem így van?

– De még mennyire így, Szókratészom.

XII. – Nemde – szólt Szókratész –, ha ez igaz, barátom, nagy reménységünk lehet, hogy megérkezve oda, ahova én most indulok, ha egyáltalán valahol, épp ott meg lehet szerezni azt, amiért ebben a tovatűnő életben
c annyit fáradoztunk, úgyhogy ez az én most elrendelt utazásom jó reménységgel biztat másokat is, mindenkit, aki úgy véli, megtisztult gondolkodást szerzett magának.

– Minden bizonnyal – szólt Szimmiasz.

– De vajon nem épp az-e a megtisztulás, amiről már régóta folyik most a szó, hogy a legnagyobb mértékben leválasszuk a testről a lelket, és ahhoz szoktassuk, hogy
d a test minden zugából összegyűjtse és tömörítse magát, és egymagában lakozzék, amennyire lehetséges, jelenleg is, és azután is, mint önmagáért való lény, mintegy kioldozva a test bilincseiből?

– Minden bizonnyal – szólt.

– Ugye ezt nevezik halálnak: a lélek eloldozódását és különválását a testtől?

– Feltétlenül – mondta ő.

– És eloldani, ugye azt mondjuk, a leginkább és egyedül a filozófiával foglalkozók kívánják helyesen, és épp ez mindig a filozófusok gondja: a lélek eloldása és különválasztása a testtől. Vagy nem?

– Alighanem.

e – Nemde, ahogy kezdetben is mondtam, nevetséges lenne, ha egy olyan férfiú, aki egész életében arra készült, hogy a halál utáni állapot közvetlen közelében éljen, riadozna, amikor az elérkezik? Nem lenne nevetséges?

– Hogyne lenne az!

– Akkor hát, Szimmiaszom – szólt –, a helyesen filozofálók valóban gondosan készülnek a meghalásra, és minden ember közül számukra a legkevésbé félelmetes a halál. Tehát így vizsgáld meg a dolgot. Mert ha mindenképpen viszálykodnak a testtel, és a lelket mint önmagáért valót, egymagában kívánják birtokolni, amikor pedig ez csakugyan megtörténik, félnek és riadoznak, nem lenne-e ez nagy esztelenség: ha nem örömmel men-

68 a nének oda, ahol, ha megérkeznek, elnyerhetik, mint remélik, amire egész életükben vágyakoztak – és az eszméletre vágyakoztak –, és elszakadhatnak attól, amivel viszálykodtak, míg együtt voltak vele? Vagy pedig: ha sokan, akiknek kedves emberük vagy asszonyuk, vagy fiuk halt meg, önként akarnak a Hadészba leszállni, attól a reménytől ösztökélve, hogy viszontláthatják ott azokat, akik után sóvárognak, és együtt lesznek velük, vajon az, aki igazán kívánja az eszméletet, és erősen reméli, hogy sehol másutt nem éri el kellő mértékben, csakis a

b Hadészban, riadozik-e, amikor halnia kell, nem pedig

örömmel megy oda? Azt kell hinnünk, hogy örömmel, barátom, ha csakugyan filozófus; mert szilárdan meg lesz győződve róla, hogy sehol másutt nem szerezheti meg az eszméletet tiszta állapotban, csakis ott. Ha pedig ez így van, ahogy épp az imént mondtam, nem lenne-e nagy oktalanság, ha az ilyen ember félne a haláltól?

– De bizony, Zeuszra, nagy oktalanság volna – mondta amaz.

XIII. – Nem elegendő bizonyság-e néked – szólt – egy emberről, ha látod, hogyan riadozik, amikor halnia
c kell, hogy nem bölcsességszerető filozófus, hanem testszerető volt? És ugyanő alkalmasint vagyonszerető és hírnévszerető is, vagy pedig az egyik vagy a másik a kettő közül.

– Nagyon is – szólt – úgy van, ahogy mondod.

– Vajon tehát, Szimmiaszom – szólt –, az úgynevezett bátorság is nem épp az ilyen felfogásúaknak lesz leginkább sajátja?

– De mindenképpen – szólt.

– Ugye a mértékletesség is, amit az emberek mértékletességnek neveznek, hogy vágyaink ne ragadjanak el,
d hanem közömbösek legyünk irántuk és illőképpen éljünk, vajon ez is nem csupán azoknak lesz-e sajátja, akik a lehető legközömbösebbek testük iránt, és a bölcsesség szeretetében élnek?

– De feltétlenül – szólt.

– Mert – mondta ő – ha a többi ember bátorságát és mértékletességét akarnád mérlegelni, különöset tapasztalsz majd.

– Hogyhogy, Szókratész?

– Ugye tudod – mondta ő –, hogy a többi ember mind a nagy bajok közé sorolja a halált?

– Nagyon is – szólt.

– És ugye az ennél is nagyobb bajoktól való félelmük-

ben néznek szembe a bátrak a halállal, amikor szembenéznek?

– Így van.

– Tehát rettegésből és félelemből bátor mindenki, kivéve a filozófusokat. Márpedig fura dolog, hogy félelemből és gyávaságból legyen valaki bátor.

– Minden bizonnyal.

– És mi van akkor a józan életűekkel? Nem ugyanez az ő esetük is: hogy zabolátlanságból mértékletesek? Bár azt mondjuk, ez lehetetlen, mégis hasonló dolog történik velük is derék mértékletességükben: mert attól félnek, meg lesznek fosztva egyéb élvezetektől, amelyekre vágynak, s míg egyesektől távol tartják magukat, más élvezetek hatalmába kerülnek. Márpedig ha valaki az élvezetek hatalmába kerül, azt nevezik mértéktelenségnek; de velük is az történik, hogy egyes élvezetek hatalmában vannak, míg más élvezeteket ők tartanak hatalmukban. Ez pedig olyasmi, mint amit most mondtunk: hogy mintegy zabolátlanságból lettek mértékletesekké.

– Úgy látszik.

– Tehát nyilvánvaló, drága jó Szimmiaszom, hogy ez nem lehet az erényhez vezető helyes csere: hogy élvezeteket élvezetekre, bánatokat bánatokra, félelmet félelemre váltson az ember, és nagyobbakat kisebbekre, ahogy a pénzdarabokat szokás, hanem csupán az az egyetlen megfelelő pénzdarab, amit át lehet mindezekre váltani: az eszmélet, és minden, ami ezzel és ezért ténylegesen megvásárolható és eladható, a bátorság is meg a mértékletesség is, és az igazságosság, és egyáltalán, az igazi, eszméletből fakadó erényesség, akár hozzájárulnak, akár leválnak róla az élvezetek meg a félelmek és az összes többi efféle dolog; az eszmélettől elválasztva viszont, ha csak egymással cserélgetik őket, afféle árnykép az ilyen erény, és voltaképpen szolgai rendeltetésű és

nincs benne semmi egészséges, sem igaz, az igazi pedig
c voltaképpen valamiféle megtisztulás minden ilyesmitől, és a mértékletesség és az igazságosság és a bátorság és maga az eszmélet is nem más, mint bizonyos megtisztulás. És alkalmasint azok, akik beavatásainkat alapították, nem voltak hitvány emberek, hanem voltaképpen már rég jelezték, hogy aki beavatatlanul és megszenteletlenül érkezik a Hadészba, ott a sárban fog heverni, a megtisztult és beavatott pedig odaérkezve az istenekkel
d fog lakni. Mert sokan vannak – miként a beavatáshoz értők mondják – a narthéxhordozók, de kevesen a bakkhoszok;* ezek pedig véleményem szerint nem mások, mint a filozófiával helyesen foglalkozók. Én magam is lehetőségeim szerint semmit sem mulasztottam el mindezekből életemben, hanem mindenképp azon fáradoztam, hogy ilyen legyek; és ha helyesen fáradoztam és elértünk valamit, azt odaérkezve világosan fogjuk tudni, csakhamar, gondolom, ha isten akarja. Tehát én – szólt –, Szimmiaszom és Kebészem, úgy védekezem, hogy helyénvaló, ha most, amikor elhagylak benneteket és itteni
e uraimat, nem nehéz a szívem és nem is riadozom, mert meg vagyok győződve róla, hogy ott az itteniekénél semmivel sem rosszabb urakra és barátokra találok; bár a sokaság ezt hitetlenkedve fogadja. Ha azonban benneteket jobban meggyőztelek védekezésemmel, mint az athéniak bíráit, akkor jó.

XIV. Amikor Szókratész ezeket elmondta, Kebész, átvéve a szót, így szólt:

70 a – Én úgy látom, Szókratész, minden egyebet helyesen mondtál, de a lélekre vonatkozókat nagyon is hitetlenkedve fogadhatják az emberek: nem hiszik el, hogy a lélek bárhol is legyen még azután, hogy a testtől elvált, csakis azt, hogy azon a napon elpusztul és odavész, amelyen az ember meghal; tüstént, mihelyt elválik a

testtől és kilép belőle, szertefoszolva eltávozik és elrepül, mint a lehelet vagy a füst, és attól fogva semmi sincs belőle sehol. Mert hiszen ha lenne valahol önmagában,
b tömörülve és elszakadva mindazoktól a bajoktól, amelyeket te most felsoroltál, nagy és szép reménységünk lenne, Szókratész, hogy igaz, amit mondasz; ez azonban bizonnyal nem csekély meggyőzést és hitet kíván: hogy a meghalt ember lelke létezik és valamilyen hatalma és eszmélete is van.

– Igazad van, Kebészem – szólt Szókratész –, de hát mit tegyünk? Vajon akarod-e, hogy történetek elmondásával is alaposabban megbeszéljük, csakugyan valószínű-e, hogy így van vagy sem?

– Én bizony – szólt Kebész – szívesen hallanám, mi a véleményed ezekről a dolgokról.

– Azt hiszem – mondta Szókratész –, aki most meg-
c hallgat, nem mondaná, akárha komédiaíró is az illető, hogy locsogok és nem rám tartozó dolgokról tartok előadást. Ha tehát jónak látjátok, lássunk neki a vizsgálódásnak.

XV. Mégpedig ilyenformán vizsgálódjunk: először is, vajon a megholt emberek lelkei a Hadészban vannak-e* vagy sem. Ugyanis van egy régi elgondolás, amire emlékszünk, miszerint innen odaérkezve ott vannak, és azután ismét idejönnek és halottaikból újraszületnek; és
d ha ez így van, ha a holtakból születnek meg újra az élők, lehet-e másképp, mint hogy a mi lelkeink vannak ott? Mert nem születhetnének meg újra, ha nem léteznének, és ez elegendő bizonyság arra, hogy így van, ha ténylegesen nyilvánvalóvá válik, hogy az élők nem származnak sehonnan máshonnan, mint a halottakból; ha pedig nem így van, más gondolatmenetre van szükség.

– Minden bizonnyal – szólt Kebész.

– Tehát akkor ne csak az embereknél vizsgáld meg a

dolgot – mondta ő –, ha könnyebben meg akarod érteni,
e hanem minden élőlénynél meg a növényeknél is, és mindennél együtt, ami csak születik, nézzünk utána, vajon így keletkezik-e minden és nem másképp, például ellentétükből az ellentétes dolgok, amennyiben létezik ilyesmi, ahogyan például a szép ellentéte a rútnak, és az igazságos az igazságtalannak, és sok ezer más dologgal is így van. Tehát ezt vizsgáljuk meg, vajon szükségszerű-e, hogy aminek van ellentéte, az nem származhat semmi egyébből, csupán a saját ellentétéből. Amikor például valami nagyobb lesz, szükségszerű-e, hogy abból lesz nagyobb, ami előzetesen kisebb volt?

71 a – Igen.

– És, nemde, ami kisebb lesz, az is nagyobb volt előzetesen, és abból lesz azután a kisebb?

– Így van – szólt.

– És ugye az erősebből lesz a gyengébb, és a lassúból a gyorsabb?

– Minden bizonnyal.

– Tehát akkor? Vajon ami rosszabb lesz, nem a jobból lesz-e, és az igazságosabb az igazságtalanabból?

– Már hogy is ne?

– Tehát ez számunkra kielégítő bizonyság – szólt – arra, hogy minden így keletkezik, egymás ellentétéből az ellentétes dolgok?

– Minden bizonnyal.

– És ha tovább nézzük? Van-e olyan sajátságuk is, hogy két-két ellentét között, mert mindig párosan for-
b dulnak elő, két származás van; az egyikből a másikba és megfordítva, újra a másikból az egyikbe? Így a nagyobb dolog és a kisebb közt növekedés van és fogyatkozás, és ezt úgy nevezzük, hogy az egyik növekszik, a másik pedig fogyatkozik?

– Igen – szólt.

– Nemde a különválással és az egybevegyüléssel, és a lehűléssel meg a felmelegedéssel, és mindennel így van, és ha olykor nem használunk is rá ilyen elnevezést, valójában mégis mindenütt szükségképpen így kell lennie: hogy ezek egymásból származnak, és mindegyikből a másik?

– Minden bizonnyal – mondta amaz.

c XVI. – Tehát akkor – szólt – van-e annak, hogy élni, olyan ellentéte, amilyen az ébrenlétnek az alvás?

– Minden bizonnyal – szólt.

– Mi az?

– Halottnak lenni – szólt.

– Nemde ezek egymásból keletkeznek, ha egymás ellentétei, és megvan közöttük, mint kettős között, a kétféle származás is?

– Hogyne volna!

– Tehát most én megmondom neked az egyik párt azok közül, amiket mondtam – szólt Szókratész –, a párt is meg a származásait is; te pedig megmondod nekem a

d másikat. Azt mondom, ez az alvás és az ébrenlét, és az alvásból származik az ébrenlét és az ébrenlétből az alvás, a származásuk pedig az elalvás és a felébredés. Elegendő ez neked – szólt – vagy sem?

– Nagyon is.

– Most pedig te mondd meg nekem ugyanezt – szólt – az életről és a halálról. Nem azt mondod-e, hogy az életnek ellentéte a halál?

– De bizony azt.

– És hogy egymásból származnak?

– Igen.

– Tehát mi az, ami az élőből keletkezik?

– Ami halott – szólt.

– És a halottból – kérdezte – micsoda?

– Szükségképpen el kell ismerni – szólt –, hogy ami élő.

– Tehát akkor, Kebész, a halottakból származnak az élő dolgok és az élőlények?

e – Úgy látszik – szólt.

– Akkor hát – szólt – lelkeink a Hadészban vannak.

– Valószínűnek látszik.

– S ugye az ezzel kapcsolatos származások közül az egyik alkalmasint nyilvánvaló? Mert a meghalás teljesen nyilvánvaló dolog, vagy nem?

– Minden bizonnyal – szólt.

– Tehát akkor – mondta ő – mit tegyünk? Ne adjuk hozzá az ellenkező irányú származást, és engedjük, hogy a természet sántítson ezen a ponton? Vagy feltétlenül hozzá kell tenni a meghaláshoz egy ellenkező irányú származást is?

– Mindenképpen – szólt.

– Éspedig mit?

72 a – A feléledést.

– Nemde – így ő –, ha van feléledés, épp a halottakból élőkké válás a feléledés?

– Minden bizonnyal.

– Tehát abban is egyetértünk, hogy semmivel sem kevésbé keletkeztek az élők a halottakból, mint a halottak az élőkből; és hogy ez így van, az, úgy tűnik, elegendő bizonyítéka annak, hogy a holtak lelkeinek szükségképpen lenniök kell valahol, ahonnan újraszületnek.

– Úgy látom, Szókratész – szólt –, azok alapján, amikben megegyeztünk, szükségképpen így van.

XVII. – Tehát most nézd meg így is, Kebészem – szólt –, hogy nem helytelen, amiben megegyeztünk,

b véleményem szerint. Mert ha nem felelnének meg egyes származásoknak más származások, mintegy körben járva, hanem csak egyenes vonalú lenne a származás, csu-

pán az egyikből a vele szemben álló felé, és nem fordulna vissza ismét az elsőhöz és nem kanyarodna vissza, ugye akkor végül minden ugyanazt az alakot öltené, és ugyanazt az állapotot élné át, és megszűnnének a származások?

– Hogy mondod? – szólt.

– Csöppet sem nehéz – szólt ő – megérteni, amit mondok: ha például lenne elalvás, de nem lenne megfelelőjeként az ébredés, ami az alvásból származik, ugye
c tudod, hogy végül is az következik mindebből, hogy az egész Endümión afféle bohóság, és fel se tűnne, mert hiszen minden mással is ugyanaz történnék, mint övele: aludnék. Ha pedig minden összekeveredne, és semmi sem különülne el semmitől, csakhamar úgy lenne, ahogy Anaxagorasz mondja: egyben foglaltatik minden dolog. Tehát ugyanígy, kedves Kebészem, ha meghalna minden, ami csak életre támad, s miután meghalt, halott alakban maradna és nem éledne fel újra, vajon nem lenne-e feltétlenül szükségszerű, hogy végül minden,
d ami meghal, halott maradjon, és semmi sem éljen? Mert ha az élő dolgok másvalamiből keletkeznének, és minden élő dolog meghalna, miféle módja lenne annak, hogy ne oldódjék fel a meghalásban minden?

– Semmiféle módja sem, úgy látom – szólt Kebész –, Szókratészom, hanem véleményem szerint mindenben igazad van.

– Mert úgy látom, Kebész – szólt –, mindennél inkább így van, és nem általatjuk magunkat, amikor ezekben megállapodunk, hanem ténylegesen van feléledés és
e holtakból élővé válás, és létezik a halottak lelke (és a jóknak jobb soruk van, a rosszaknak pedig rosszabb).

XVIII. – És akkor – szólt Kebész, átvéve a szót – e szerint az elgondolás szerint is, ha igaz, Szókratész, amit gyakran szoktál mondani, hogy a tanulásunk nem

egyéb, mint visszaemlékezés, eszerint is feltétlenül valamilyen előző időben kellett megtanulnunk mindazt,
73 a amire most visszaemlékezünk. Ez pedig lehetetlen, ha nem létezett valahol a lelkünk, mielőtt ebben az emberi alakban életre kelt; úgyhogy a lélek ezért is halhatatlan valaminek látszik.

– Csakhogy, Kebészem – szólt Szimmiasz, átvéve a szót –, miféle bizonyítékaink vannak erre? Juttasd eszembe, mert nemigen emlékszem rá.

– Egy nagyon szép érvelés – szólt Kebész –, az, hogy a megkérdezett emberek, ha jól kérdezik őket, maguktól megmondanak mindent úgy, ahogy van; márpedig ha nem volna meg bennük az ismeret és a helyes elgondo-
b lás, nem volnának erre képesek. És ha azután mértani ábrákat mutat valaki vagy más effélét, ott a lehető legvilágosabban bebizonyosodik, hogy így van.

– És ha ez nem győzne meg, Szimmiasz – szólt Szókratész –, nézd csak, vajon nem értesz-e egyet a véleményünkkel, ha a következőképpen vizsgálódunk. Mert azt ugye nem vonod kétségbe, hogy az úgynevezett tanulás visszaemlékezés?

– Nem az, hogy kétségbe vonom – mondta Szimmiasz –, hanem épp arra van most szükségem, amiről a vizsgálódás folyik: a visszaemlékezésre. És most, hogy Kebész mondani kezdte, a szavai nyomán nagyjából emlékszem is rá, és meggyőzőnek is találom; mégis, csöppet sem kevésbé szívesen hallgatnám meg, hogyan
c próbálod most te elmondani.

– Én így – szólt ő. – Abban ugye egyetértünk, hogy ha valaki visszaemlékszik valamire, azt előzetesen valamikor tudnia kellett?

– Minden bizonnyal – szólt.

– Tehát vajon abban is egyetértünk-e, hogy amikor az ismeret egy bizonyos módon válik valakinek sajátjá-

vá, az visszaemlékezés? A következő módra gondolok: ha valaki, amikor valamit megpillant vagy meghall, vagy másképpen érzékel, nem csupán azt a valamit ismeri meg, hanem ugyanakkor másvalami is eszébe jut róla, ami nem ugyanaz az ismeret, hanem más, vajon nem
d joggal mondjuk-e, hogy visszaemlékszik arra, ami eszébe jutott?

– Hogy mondod?

– Ilyenformán: ugye másvalami egy ember ismerete, és más a lanté?

– Hogyne volna más?

– Ugye tudod, hogy a szerelmesek, ha meglátnak egy lantot vagy ruhát, vagy másvalamit azok közül a dolgok közül, amiket a kedvesük szokott használni, ez történik velük: felismerik a lantot, és gondolatukban feltűnik a fiú képe, akié a lant? És ez is visszaemlékezés, ahogyan az is gyakran megesik, hogy aki Szimmiaszt látja, annak Kebész is eszébe jut, és sok ezer más ilyesmi is van.

e – Bizony sok ezer, Zeuszra – szólt Szimmiasz.

– Nemde – mondta ő – az ilyesmi is egy fajtája a visszaemlékezésnek? Mégis azt tartjuk leginkább annak, ha valaki olyasmival kapcsolatban tapasztalja, amiről az idők folyamán, és azáltal, hogy nem látta, már megfeledkezett?

– Minden bizonnyal – szólt.

– És ugye az is megesik – mondta ő –, hogy egy festett ló láttán meg egy festett lant láttán egy emberre emlékszünk vissza, és Szimmiasz festett képét látva Kebészre emlékszünk vissza?

– Minden bizonnyal.

74 a – Ugye Szimmiasz festett képe láttán vissza lehet magára Szimmiaszra is emlékezni?

– Bizony lehet – szólt.

XIX. – Tehát vajon nem az következik-e mindezek-

ből, hogy a visszaemlékezés hasonló dolgokból indul ki, de van úgy, hogy nem hasonlókból is?

– De az következik.

– Amikor pedig a hasonlók alapján emlékezik vissza valaki valamire, vajon nem szükségszerű-e, hogy ráadásul annak is tudatára ébredjen: van-e valami hija az ahhoz való hasonlóságának, amire emlékezteti, vagy nincs?

– De szükségszerű.

– Nézd hát – mondta ő –, hogy így van-e ez: ugye azt mondjuk, van olyasmi, hogy egyenlő? Nem arról beszélek, hogy az egyik fadarab egyenlő a másik fadarabbal, sem hogy az egyik kő a másik kővel, sem bármi más efféléről, hanem egy mindezektől különböző valamiről, magáról az egyenlőségről: azt mondjuk-e, hogy valami,
b vagy hogy semmi?

– Persze hogy azt mondjuk – szólt Szimmiasz –, Zeuszra, feltétlenül.

– És vajon tudjuk-e, hogy mi az?

– Minden bizonnyal – szólt ő.

– És honnan vesszük ezt a tudást? Nem azokból a dolgokból-e, melyekről most beszéltünk, egyenlőknek látva a fadarabokat vagy a köveket, vagy más efféléket, nem ezek alapján mérjük fel eszünkkel amazt, ami különbözik mindezektől? Vagy szerinted nem különbözik? Vizsgáld meg a következőképpen is: vajon nem esik-e meg olykor, hogy az egyenlő kövek és fadarabok, noha ugyanazok, hol egyenlőknek látszanak, hol pedig nem?

– De minden bizonnyal.

c – Tehát akkor? Megesik-e, hogy az egyenlőket egyenlőtleneknek véled látni, vagy az egyenlőséget egyenlőtlenségnek?

– Semmiképp sem, Szókratészom.

– Akkor pedig – mondta ő – ezek az egyenlő dolgok nem azonosak magával az egyenlővel.

– Én úgy látom, semmiképp sem, Szókratészom.

– De mégis ezekből az egyenlő dolgokból – szólt –, bár különböznek tőle, szűrted le és sajátítottad el az egyenlő ismeretét?

– Színigaz – szólt –, amit mondasz.

– Ugye akár hasonlít amazokhoz, akár nem?

– Minden bizonnyal.

d – Tehát nincs – szólt – semmi különbség: mert ha valaminek a láttán a látottról másvalami jut eszedbe, akár hasonló hozzá, akár nem hasonló, az – szólt – szükségképpen visszaemlékezés.

– Minden bizonnyal.

– Tehát akkor – mondta ő – vajon ilyesmit tapasztalunk-e a fadarabokkal és azokkal az egyenlő dolgokkal kapcsolatban is, melyekről az imént beszéltünk? Vajon véleményünk szerint úgy egyenlők-e, ahogyan maga az egyenlő? Híjával vannak-e valaminek ahhoz, hogy olyanok legyenek, mint az egyenlő, vagy nincsenek híjával?

– De nagyon is – szólt – híjával vannak.

– Nemde egyetértünk abban, hogy amikor valakinek valami láttán az jut eszébe, hogy ez, amit most látok,

e olyan szeretne ugyan lenni, mint egy bizonyos másik létező dolog, de híjával van valaminek, és azért nem tud olyan lenni, mint az, hanem silányabb, szükségszerű, hogy az, akinek ez eszébe jut, már előbb ismerte légyen amazt, amiről azt mondja, hasonló ugyan hozzá, de fogyatékosabb?

– Szükségszerű.

– Tehát akkor? Vajon ilyesmit tapasztalunk-e mi is az egyenlő dolgokkal és az egyenlővel kapcsolatban vagy sem?

– Feltétlenül.

– Tehát szükségképpen nekünk is ismernünk kellett
75 a előbb az egyenlőt, még az előtt az idő előtt, amikor először láttunk egyenlő dolgokat, és azt gondoltuk, hogy mindezek olyanok szeretnének lenni, mint az egyenlő, de fogyatékosabbak?

– Így van.

– És ugye abban is egyetértünk, hogy nem máshonnan való ez az elgondolás és nem is lehet másként elgondolni, csupán a látás vagy érintés, vagy valamilyen más érzékelés alapján; és szerintem mindez egyre megy.

– Mert egyre is megy, Szókratész, annak a szempontjából, amit gondolatmenetünk világossá akar tenni.

– Tehát akkor az érzékelések alapján kell arra az elgondolásra jutnunk, hogy mindaz, ami az érzékelésekb ben foglaltatik, csupán szeretne olyan lenni, mint az egyenlő, de fogyatékosabb; vagy nem így mondjuk?

– De így.

– Tehát mielőtt látni kezdtünk és hallani és egyéb módokon érzékelni, alkalmasint valahol el kellett sajátítanunk az egyenlőre vonatkozó ismeretet, azt, hogy micsoda, ha megpróbáltuk összevetni vele az érzékelések szerint egyenlő dolgokat, és megállapítottuk, hogy mindezek szeretnének olyanok lenni, mint az, de silányabbak nála.

– Ez szükségképpen következik az előbb mondottakból, Szókratész.

– Nemde nyomban azután, hogy megszülettünk, láttc tunk és hallottunk és voltak más érzékeléseink is?

– Minden bizonnyal.

– Tehát azt mondjuk, már mindezek előtt el kellett sajátítanunk az egyenlő ismeretét?

– Igen.

– Tehát ezt az ismeretet, úgy látszik, szükségképpen születésünk előtt sajátítottuk el?

– Úgy látszik.

XX. – Nemde ha születésünk előtt kaptuk és már a birtokában jöttünk a világra, tudomásunk volt a születésünk előtt is és tüstént azután is, hogy megszülettünk, nem csupán az egyenlőről és a nagyobbról meg a kisebbről, hanem az összes ilyesfélékről? Mert gondolatmenetünk most nem az egyenlőre vonatkozik, hanem inkább
d magára a jóra és az igazságosra és a jámborra, és, ahogy mondom, mindarra, amit úgy jelölünk, hogy „az, ami van", a kérdéseinkben, amikor kérdezünk és a válaszainkban, amikor válaszolunk. Úgyhogy mindezeknek az ismeretét szükségképpen még a születésünk előtt el kellett sajátítanunk.

– Így van.

– És ha nem felejtettük volna el, amit kaptunk, minden egyes alkalommal, minthogy mindig ezzel az ismerettel születünk, tudnánk egész életünk folyamán is; mert tudni annyi, mint az elsajátított ismeretet birtokol-
e ni és nem elveszíteni; vagy nem ezt nevezzük feledésnek, Szimmiaszom, az ismeret elvesztését?

– De mindenképpen – szólt –, Szókratészom.

– Ha pedig, úgy gondolom, születésünk előtt kaptuk és miután megszülettünk, elveszítettük, később pedig érzékszerveink segítségével újra elsajátítjuk ugyanazokat az ismereteket, melyek valaha, előzetesen a mieink voltak már, vajon nem ezt nevezzük-e tanulásnak: hogy saját ismereteinket újra elsajátítjuk? És helyesen fejezzük-e ki magunkat, ha ezt visszaemlékezésnek nevezzük?

– Minden bizonnyal.

76 a – Mert lehetségesnek láttuk, ugye, hogy annak, aki valamit észlel vagy lát, vagy hall, vagy valamilyen más érzékeléssel tudomásul vesz, erről másvalami jusson az eszébe, amit már elfelejtett, ami közel áll ehhez, akár

nem hasonló hozzá, akár hasonló; úgyhogy, mint mondom, ez a két eset lehetséges: vagy már mindezek ismeretével jöttünk a világra, és tudjuk azután mindnyájan egész életünkben, vagy pedig azok, akikről azt mondjuk, hogy tanulnak, később nem tesznek egyebet, csupán visszaemlékeznek, és a tanulás visszaemlékezés.

– Nagyon is így van, Szókratész.

XXI. – Tehát vajon azt választod-e, Szimmiasz, hogy az ismeretek birtokában jöttünk a világra, vagy hogy
b később emlékszünk vissza mindarra, aminek az ismerete előzetesen megvolt bennünk?

– Nem tudok hamarjában választani, Szókratész.

– Hát a következő esetben? Tudsz-e választani, és hogyan vélekedsz erről? Az az ember, aki tud valamit, képes-e számot adni azokról a dolgokról, amiket tud, vagy sem?

– Feltétlenül képes – szólt –, Szókratész.

– És vajon véleményed szerint képes-e mindenki számot adni azokról a dolgokról, amelyekről most beszéltünk?

– Nagyon jó lenne – szólt Szimmiasz –, de sokkal inkább attól tartok, már holnap ilyenkor nem akad ember, aki ezt képes lenne érdemlegesen megtenni.

c – Tehát véleményed szerint, Szimmiasz, nem mindenki tudja ezeket?

– Semmiképp sem.

– Akkor hát arra emlékeznek vissza, amit valaha megtanultak?

– Feltétlenül.

– És vajon mikor kapta a lelkünk ezeknek a dolgoknak az ismeretét? Mert nem azután, hogy emberként megszülettünk.

– Nem hát.

– Vagyis előbb.

– Igen.

– Tehát a lelkek léteztek, Szimmiaszom, már előbb is, mielőtt ember-alakban léteztek volna, a testeken kívül, és volt eszméletük.

– Ha ugyan nem születésünkkor kapjuk, Szókratészom, ezeket az ismereteket; mert még ez az időpont is lehetséges.

– Legyen, barátom; de akkor melyik időpontban veszítjük el őket? Ha ugyanis nem velük születtünk, mint megállapodtunk az imént. Vagy ugyanabban az időpontban veszítjük el, amikor kapjuk őket? Vagy tudsz egy másik időpontot mondani?

– Semmiképp sem, Szókratész; nem vettem észre, hogy nincs értelme annak, amit mondok.

XXII. – Tehát nem így van-e velünk, Szimmiaszom? – szólt. – Ha létezik, amiről most szünet nélkül folyik a szó, a szép és a jó és minden efféle létező, és ezekre vonatkoztatjuk mindazt, amit érzékeinkkel észlelünk, és újra megtaláljuk bennük, ami előzetesen a mienk volt, és velük vetjük össze ezeket a dolgokat, szükségképpen ugyanúgy, ahogy ezek vannak, léteznie kellett a lelkünknek is, még mielőtt mi megszülettünk; ha pedig ezek nincsenek, másképp kellett volna végigvezetni gondolatmenetünket? Vajon így van-e, és egyformán szükségszerű, hogy az is legyen, és a mi lelkünk is, születésünk előtt, és ha az nincs, akkor emezek sincsenek?

– Feltétlenül, Szókratész – szólt Szimmiasz –, úgy látom, ez egy és ugyanaz a szükségszerűség, és gondolatmenetünk szépen elvezet ahhoz, hogy hasonlóképpen létezik a lelkünk születésünk előtt és az a létező, amiről te most beszélsz. Mert számomra semmi sem nyilvánvalóbb, mint az, hogy az összes efféle dolgok a legnagyobb mértékben léteznek, a szép is meg a jó is, és az összes

többi is, amiről most beszéltél; és ennek a bizonyítása véleményem szerint máris kielégítő.

– És vajon Kebész szerint? – szólt Szókratész. – Mert Kebészt is meg kell győzni.

– Szerinte is kielégítő – szólt Szimmiasz –, én úgy látom; bár senki sem olyan kemény, hitetlenkedő, mint ő, ha az okoskodások helyességéhez bármilyen kétség férhet; de azt hiszem, őt is sikerült kellőképpen meg-
b győzni arról, hogy a lelkünk létezett születésünk előtt.

XXIII. Azt azonban, Szókratész, hogy a halálunk után is létezni fog, még jómagam sem tartom bebizonyítottnak, hanem fennáll, amit Kebész mondott az imént, az a közfelfogás, hogy amikor az ember meghal, szertefoszlik a lelke, és a lélek számára is ez a vég. Mert mi gátolja, hogy – ha előbb keletkezett is, és innen-onnan rakódott össze, mielőtt az emberi testbe jutott – miután már odajutott és később megvált tőle, vele együtt ő
c maga is véget érjen és elpusztuljon?

– Jól mondod, Szimmiaszom – szólt Kebész. – Mert úgy látszik, mintegy a fele van bebizonyítva annak, amire szükségünk van: az, hogy a lelkünk már a születésünk előtt megvolt; de be kell még bizonyítani azt is, hogy miután meghaltunk, akkor is meglesz, semmivel sem kevésbé, mint születésünk előtt, ha a bizonyítás teljességre törekszik.

– A bizonyítás, Szimmiaszom és Kebészem – szólt Szókratész –, már meg is történt, ha nem restellitek összevetni az utóbbi gondolatmenetet azzal, amiben
d előzetesen megegyeztünk: hogy minden élő holtból származik. Mert ha a lélek előbb is létezett, és szükségszerű, hogy az életbe menet és a születéskor sehonnan máshonnan nem származhat, mint a halálból és a holt állapotból, hogy is ne volna szükségszerű, hogy a halál

után is létezzék, ha azután ismét meg kell születnie? Tehát már most bebizonyított dolog, amiről beszéltek.

XXIV. De azért, úgy látom, te is meg Szimmiasz is szívesen átvizsgálnátok még jobban ezt a gondolatmenetet, és féltek, akár a gyermekek, hogy a szél valóban
e szét ne szórja a lelket, amikor kilép a testből, és szerte ne foszlassa, főleg, ha történetesen nem szélcsendben hal meg valaki, hanem nagy vihar idején.

Erre Kebész elnevette magát.

– Még ha csakugyan félünk is – mondta –, próbálj meggyőzni bennünket, Szókratész; vagy inkább nem mintha magunk félnénk, hanem mintha egy gyermek lakoznék bennünk, aki ilyesmitől fél; tehát próbáljuk meggyőzni őt, hogy ne féljen a haláltól, mint valami mumustól.

78 a – Akkor rá kell olvasni mindennap, míg varázsigével ki nem űzitek.

– De hát – szólt amaz – honnan szerzünk, Szókratész, effélékre alkalmas ráolvasót, ha te – mondta – elhagysz bennünket?

– Hellasz nagy, Kebészem – szólt –, és akadnak benne jó emberek, és van sok barbár nép is, akiket mind végig kell vizsgálni, ilyen ráolvasót keresve, nem kímélve sem a pénzt, sem a fáradságot, mert semmire sem fontosabb pénzt költenetek, mint erre. És keresnetek kell egymás közt is: mert, meglehet, nem egykönnyen találtok olyanokat, akik ezt jobban el tudják végezni, mint ti magatok.

– Így is lesz biztosan – szólt Kebész –, de térjünk
b vissza oda, ahonnan elkanyarodtunk, ha ugyan kedvetekre való.

– Persze hogy kedvünkre való, hogyne volna!

– Jól mondod – szólt.

XXV. – Nemde – szólt Szókratész – efféle kérdéseket

kell feltenni magunknak: miféle dolognak a sajátossága, hogy ez történhet vele, mármint a szertefoszlás, és milyen dologgal kapcsolatban kell félni, hogy meg ne essék vele, és milyennel kapcsolatban nem kell; azután pedig azt kell megvizsgálni, melyik fajtához tartozik a lélek, és mindezeknek megfelelően bizakodhatunk vagy félhetünk a lelkünk miatt?

– Igazad van – mondta.

– Tehát vajon nem az összetett, és az összetétellényegű dolgok sajátossága-e, hogy ilyesmi történik velük: ugyanúgy széjjel is hullanak, ahogy összerakódtak; ha pedig valami nem összetett, csakis azzal nem történhet ez meg, ha ugyan egyáltalán van olyan dolog?

– Véleményem szerint – szólt Kebész – így van.

– Nemde ami mindig ugyanaz és ugyanolyan marad, az minden valószínűség szerint nem összetett, ami pedig hol ilyen, hol olyan és soha nem ugyanaz, az összetett dolog?

– Azt hiszem, így van.

– Hát akkor térjünk át arra – szólt –, amiről az előbb is beszéltünk. Maga a lényeg, aminek a létezőt nevezzük, ha beszédbe foglaljuk, amikor kérdezünk és amikor válaszolunk, vajon mindig ugyanolyan és ugyanaz-e, vagy hol ilyen, hol olyan? Maga az egyenlő, maga a szép, maga, ami van, mindegyik létező, átesik-e bármiféle változáson? Vagy mindig mindegyikük, ami van, önmagában egyalakú, ugyanaz és ugyanolyan, és soha semmiképp sem esik át semmiféle átalakuláson?

– Szükségképpen – szólt Kebész – mindig ugyanaz és ugyanolyan, Szókratészom.

– És mi a helyzet a többi dologgal, amilyenek például az emberek vagy a lovak, vagy a ruhák, vagy más effélék, akár egyenlők, akár szépek – meg mindennel, ami hasonló elnevezésű, mint amazok? Vajon ugyanazok-e,

vagy épp az ellenkező a helyzet ezekkel, mint amazokkal: sem ők maguk saját magukhoz, sem egymáshoz viszonyítva, mondhatni, soha nem ugyanazok?

– Így van – szólt Kebész –, soha nem ugyanolyanok.

79 a – Nemde ezeket megérintheted és láthatod és a többi érzékszerveddel is érzékelheted, azokat viszont, amelyek mindig ugyanazok, nincs más, amivel megragadhatnád, mint az értelmed gondolkodásával, minthogy alaktalanok és nem láthatók?

– Mindenképp igaz – szólt –, amit mondasz.

XXVI. – Tehát tegyük fel, ha úgy tetszik – szólt –, hogy két fajtája van a létezőknek: az egyik látható, a másik pedig láthatatlan.

– Tegyük fel – szólt.

– És a láthatatlan mindig ugyanaz, a látható pedig soha nem ugyanaz?

– Tegyük fel ezt is – szólt.

b – No és tovább – szólt amaz –, mibennünk magunkban, egyrészt van a testünk, másrészt pedig a lelkünk?

– Pontosan így van – szólt.

– Tehát a két fajta közül mit mondjunk, melyikkel van inkább rokonságban a test?

– Ez mindenkinek világos – szólt –, hogy a láthatóval.

– És a lélek miféle fajta? Látható vagy láthatatlan?

– Az emberek által nem látható, Szókratész – szólt.

– De mi a láthatót és a nem láthatót emberi természet szerint mondjuk; vagy úgy gondolod, más szerint?

– Nem, az emberi természet szerint.

– Tehát mit mondunk a lélekről? Látható vagy nem látható?

– Nem látható.

– Tehát láthatatlan?

– Igen.

– Tehát a lélek jobban hasonlít a láthatatlanhoz, mint
c a test, a test pedig a láthatóhoz.

– Feltétlenül így van, Szókratész.

XXVII. – Nemde azt is rég megállapítottuk, hogy a lélek, amikor a testet használja fel valaminek a megvizsgálására, akár a látás által, akár a hallás által, akár valamelyik más érzékszervével – mert ez az, ami a test közvetítésével történik: az érzékszervek segítségével vizsgálni meg valamit –, akkor a test azok felé a dolgok felé vonzza, amelyek sohasem ugyanazok, és a lélek bolyong és nyugtalankodik és szédül, mintha részeg
d volna, miután ezekkel érintkezett?

– Minden bizonnyal.

– Amikor pedig saját maga szerint vizsgálódik, a tisztát keresi meg, és az örökkévalót és a halhatatlant és az ugyanolyant, és mintegy rokonaként vele marad mindig, amikor önmagáért való és megteheti, és abbahagyja a bolyongást, és ezekkel kapcsolatban mindig ugyanolyan a magatartása, miután érintkezett velük; és amikor ez megy vele végbe, azt nevezik eszméletnek.

– Mindenképpen – szólt – szép és igaz, amit mondasz, Szókratész.

– Tehát a te véleményed szerint a lélek a most mon-
e dottak alapján az előbb említettek közül melyikhez hasonlít jobban, és melyikkel van közelebbi rokonságban?

– Véleményem szerint, Szókratész – szólt amaz –, ebből a vizsgálódásból mindenki arra a megállapodásra jutna, még a legtanulatlanabb ember is, hogy a lélek általában és mindenképp jobban hasonlít ahhoz, ami mindig ugyanaz, mint ahhoz, ami nem.

– És a test?

– A másikhoz.

XXVIII. Nomármost vedd így is szemügyre a dolgot: miután ugyanabban az emberben van a lélek is, a test

80 a is, ennek azt rendeli a természet, hogy szolgáljon és alávesse magát, amannak pedig, hogy uralkodjék és parancsoljon; tehát eszerint melyiket tartod az istenihez hasonlónak, és melyiket a halandóhoz? Vagy nem úgy vélekedsz, hogy az isteni uralkodásra és vezetésre képesnek született, a halandó pedig alárendeltségre és szolgálatra képesnek?

– Én bizony úgy.

– Tehát a kettő közül melyikhez hasonlít a lélek?

– Világos, Szókratész, hogy a lélek az istenihez, a test pedig a halandóhoz.

b – Nézd hát, Kebészem – szólt –, vajon azt a következtetést vonhatjuk-e le az összes eddig mondottakból, hogy ahhoz, ami isteni és halhatatlan és gondolkodással megközelíthető és egyalakú és feloszolhatatlan és mindig ugyanaz és ugyanolyan, hasonlít legjobban a lélek, ahhoz pedig, ami emberi és halandó és sokalakú és gondolattal meg nem közelíthető és felbomló és soha nem egyforma, hasonlít a legjobban a test? Tudunk-e ezek ellen másvalamit felhozni, kedves Kebészem, ami arra mutat, hogy nem így van?

– Nem tudunk.

XXIX. – Tehát akkor? Ha ezek így vannak, vajon nem a test sajátossága-e, hogy gyorsan feloszlik, a léleké

c viszont, hogy teljességgel feloszolhatatlan, vagy valami efféle?

– Hogyne lenne így?

– Tehát azzal is tisztában vagy – szólt –, hogy miután az ember meghal, az, ami látható belőle, a test, és a szemünk előtt hever, amit holttetemnek nevezünk, s aminek az a sajátossága, hogy feloszlik és széthullik, mindebből semmit sem szenved el tüstént, hanem rendszerint jó ideig megmarad, és ha valaki viruló testi állapotban végzi és élete virágjában, még nagyon sokáig is.

Ha pedig a test összeaszott és be van balzsamozva, mint az Egyiptomban bebalzsamozottaké, csaknem teljes ép-
d ségben marad meg rendkívül hosszú ideig. És a test bizonyos részei, még ha elrothad is a test, a csontok és az idegek és minden ilyesmi, mintegy úgyszólván halhatatlanok; vagy nem?

– De igen.

– A lélek pedig, a láthatatlan, mely egy ilyen másik, nemes és tiszta és láthatatlan helyre, Hadészhoz költözik, valóban a „láthatatlanhoz",* a jó és bölcs istenhez, ahova, ha isten akarja, az én lelkemnek is el kell csakhamar jutnia – ez a bennünk levő, ilyen természetű, ilyen
e lélek a testtől megválva tüstént szerteoszlana és elpusztulna, ahogy a legtöbb ember mondja? Távolról sem, kedves Kebészem és Szimmiaszom, hanem sokkal inkább így van: ha tisztán válik el a testtől és nem cipel belőle semmit se magával, mert életében sem volt vele önként semmi közössége, hanem menekült tőle és magában tömörült, és mindig erre volt gondja – ez azt jelenti,
81 a hogy helyesen szerette a bölcsességet és ténylegesen arra törekedett, hogy könnyen haljon meg; vagy nem ez a felkészülés a halálra?

– De mindenképpen.

– Nemde, ha a lélek ilyen, önmagához hasonló láthatatlanhoz távozik, az istenihez és halhatatlanhoz és bölcshöz, ahova megérkezve boldog lesz, mert elszakadt a bolyongástól és az esztelenségtől és a félelmektől és a vad vágyaktól és az összes többi emberi bajoktól, és, miként a beavatottak mondják, a hátralévő időt valóban az istenekkel tölti? Így mondjuk, Kebész, vagy másképp?

b XXX. – Így, Zeuszra – szólt Kebész.

– Ha pedig, gondolom, beszennyezve és nem megtisztultan szakad el testétől, mert mindig is a testtel volt

közösségben, és azt gondozta és szerette, és a bűvöletében élt, és a vágyak és élvezetek bűvöletében, úgyhogy semmi mást nem tartott igaznak, csupán azt, ami testi, amit meg lehet érinteni és látni és inni és enni és szerelmi gyönyörökre használni, ami pedig a szemnek sötét és láthatatlan, viszont elgondolható és a filozófia segítségével ragadható meg, azt mindig gyűlölte, és félt tőle és menekült előle – vajon mit gondolsz, egy ilyen lélek önmagában, tiszta állapotában el tud-e szakadni a testtől?

– Semmiképpen sem – szólt.

– Hanem, gondolom, át van itatva a testiséggel, amit a testtel való közösség és együttlét és az örökös érintkezés meg a sok vele való törődés egészen összeforrasztott vele?

– Minden bizonnyal.

– Márpedig ezt, barátom, nyomasztónak kell tartanunk és nehéznek és földiesnek és láthatónak; és az olyan lélek, mely ezt hordozza magában, roskadozik és valami továbbra is a látható helyhez húzza, mert fél a láthatatlantól és Hadésztól, amit ugyanúgy hívnak; és az emlékművek és a sírok körül kering, melyek körül láttak is afféle árny formájú lélekjelenéseket, ahogy azok a lelkek jelennek meg képmásként, melyek nem tisztán oldozódtak el, hanem továbbra is részük van a látottban, és ezáltal maguk is látszanak.

– Valószínű, Szókratész.

– Bizony valószínű, Kebész; és ezek nem a jók lelkei, hanem a silányaké, akik az ilyen helyek körül kénytelenek bolyongani, így bűnhődve korábbi hitvány életmódjukért; és mindaddig bolyonganak, míg az őket kísérő testiség vágyától ösztökélve testbe nem költöznek újra.

XXXI. És nyilvánvaló, hogy ismét olyan természetű

lényekhez kötődnek, amilyen előző életük törekvéseinek megfelel.

– Mifélékre gondolsz, Szókratész?

– Hogy például akik a falánkságnak és az elbizakodottságnak és a részegeskedésnek hódoltak és nem tar-
82 a tóztatták meg magukat, valószínűleg szamárfajzatba és más efféle vadakba költöznek. Vagy nem gondolod?

– De nagyon is valószínű, amit mondasz.

– Azok pedig, akik az igazságtalan cselekedeteket és a zsarnokoskodást és a rablást becsülték a legtöbbre, farkasok és héják és keselyűk fajzatába; mert mit mondjunk, hová mehetnének máshová?

– Alighanem ilyenekbe – szólt Kebész.

– Nemde – mondta erre ő – a többi is világos, hogy melyik hova megy, természetük hasonlósága szerint?

– Világos hát – szólt –, hogyne lenne?

– Ugye azok közülük a legboldogabbak – szólt –, és azok mennek a legjobb helyre, akik a köz- és állam-
b ügyekben azzal a derék viselkedéssel jeleskedtek, amit mértékletességnek és igazságosságnak neveznek, noha ezt a megszokás és a gyakorlat alakította ki bennük, filozófia és gondolkodás nélkül?

– És miért ők a legboldogabbak?

– Mert ők valószínűleg ismét államügyekkel foglalkozó és szelíd lényekbe kerülnek, például a méhek vagy darazsak vagy hangyák fajzatába, vagy ismét emberi fajtába, és rendes emberek lesznek belőlük.

– Valószínűleg.

XXXII. – Az istenek közé pedig a természet rendje szerint nem juthat el, aki nem foglalkozott filozófiával
c és nem teljesen tisztán távozott el, hanem csak az, aki szereti a tudományt. Tehát ez az oka annak, Szimmiasz barátom és Kebész, hogy a bölcsességgel helyesen foglalkozók minden test szerint való vágyat távol tartanak

maguktól, és erősek és nem adják át magukat nekik, és egy csöppet sem félnek házuk romlásától, sem a szegénységtől, ahogy a legtöbb ember, és a vagyon kedvelői; és nem rettegnek a megbecsülés hiányától vagy a restség szégyenteljes hírétől sem, mint a tisztségek és a kitüntetések kedvelői, s ezért mindettől távol is tartják magukat.

d – Mert nem is illenék hozzájuk, Szókratész – szólt Kebész.

– Nem bizony, Zeuszra – szólt ő. – Azért hát, Kebész, azok, akik a lelkükkel foglalkoznak és nem a testük gondozgatásával töltik életüket, mindezeket elküldik a jódolgukba, és nem azok nyomain haladnak, akik nem tudják, merre mennek, hanem úgy gondolják, nem szabad a bölcsesség szeretetével és a lélek feloldozásával és megtisztulásával ellenkező dolgot művelni, azért a lélek felé fordulnak és követik, amerre az vezérli őket.

XXXIII. – Hogyan, Szókratész?

e – Megmondom – szólt. – Mert a tudomány kedvelői felismerik – mondta –, hogy a filozófia olyan állapotban veszi át a lelküket, amikor teljesen a testhez van kötve és hozzá van tapadva, és kénytelen rajta keresztül, akárcsak egy börtönrácson át, nézni a létezőket, önmagán át pedig semmit, és teljes tudatlanságban fetreng, és látja, mennyire félelmetes a börtön, amibe vágyai juttatták, és

83 a hogy maga a megkötözött segít legjobban a megkötöztetésében – tehát, ahogy mondom, a tudomány kedvelői felismerik, hogy a filozófia, amikor ilyennek találja a lelküket, halkan biztatja és igyekszik feloldozni, bebizonyítva neki, hogy csalóka a szemmel való látás, és csalóka a füllel és más érzékszervekkel való érzékelés, és rábeszélve, hogy szabaduljon fel hatalmukból, és csak annyira használja őket, amennyire feltétlenül szükséges,

b és buzdítva, hogy szedje össze magát és tömörüljön

magában, és senki másnak ne higgyen, csak saját magának, amikor valamilyen önmagáért való létet észlel magában; amit pedig mások által lát és ami más-más körülmények közt másmilyen, azt semmiképp se tartsa igaznak; ilyesmi minden, ami érzékelhető és látható, amit viszont a lélek lát, az csak gondolattal fogható meg, és láthatatlan. Tehát az igazi filozófus lelke azt gondolja, hogy nem kell az ilyen eloldozódással ellenkezni, és így távol tartja magát az élvezetektől és a vágyaktól és bánatoktól és félelmektől, amennyire csak képes rá, úgy okoskodva, hogy aki túlságosan élvez vagy fél vagy szomorkodik vagy vágyakozik, az nem olyan bajba jut általuk, amilyenre gondolna az ember: hogy megbetegszik,
c vagy költségekbe veri magát a vágyai miatt, hanem abba a bajba jut, ami minden baj közül a legnagyobb és végleges – és egyáltalán nem gondol rá.

– Mi az, Szókratész? – kérdezte Kebész.

– Hogy minden ember lelke, amikor túlságosan élvez vagy szomorkodik, kénytelen azt hinni, hogy az, ami ezeket a rendkívül heves indulatokat kelti benne, a legnyilvánvalóbb és legvalóságosabb, holott nem így van; és ezek többnyire a látható dolgok; vagy nem?

– Minden bizonnyal.

d – Nemde ebben az indulati állapotban köti le a test a legjobban a lelket?

– Hogyan?

– Úgy, hogy minden öröm vagy bánat mintha csak egy szöget hozna magával, amivel odaszögezi a testhez, és hozzáerősíti és testiessé teszi, hogy azután azt tartsa igaznak, amit a test is annak mond. És mivel a testtel egy véleményen van és szükségképpen ugyanazokat a dolgokat élvezi, azt hiszem, hasonló lesz a viselkedése és a tápláléka is, és ha ilyen, soha nem érkezhet tisztán a Hadészba, hanem mindig a testtel eltelve megy oda, s

e ezért hamarosan ismét egy másik testbe pottyan, és belenő, mintha magként vetették volna bele; és mindezek következtében soha nem lesz része az istenivel és tisztával és egyalakúval való együttlétben.

– Színigaz – szólt Kebész –, amit mondasz, Szókratész.

XXXIV. – Tehát ezért van az, Kebész, hogy akik helyesen szeretik a tudományt, azok rendesek és bátrak,
84 a nem pedig azért, amit az emberek általában mondanak. Vagy te úgy gondolod?

– Nem én.

– Mert csakugyan nem úgy van; hanem így okoskodik a bölcsességet szerető férfi lelke, és nem képzeli, hogy a filozófia el fogja ugyan oldozni, de eloldozódva ismét átengedheti magát az élvezeteknek és a szomorúságoknak, hogy szorosra kötözzék, és mintegy Pénelopé vég nélküli munkáját végezze, csak épp a szövőszékkel átellenben ülve; hanem mindezektől zavartalan békében, csupán a gondolkodást követve és mindig azon belül maradva, az igazságost és az istenit és az emberek vélb ményétől nem befolyásoltat szemléli és azzal táplálkozik, és azt gondolja, hogy így kell élnie, ameddig él, és miután meghal, ahhoz jut el, ami vele rokon és ugyanilyen, és elszakad az emberi bajoktól. És ha ezzel a táplálékkal él, nem csoda, hogy nem fél attól, Szimmiasz és Kebész, hogy ha ilyesmire törekszik, szétszóródik, miután elvált a testtől, szétfújják a szelek, szertefoszlik és azután sehol sincs.

c XXXV. Miután Szókratész ezeket mondta, csend lett, hosszabb ideig hallgattunk, és maga Szókratész is eltűnődött szemmel láthatólag a mondottakon, és mi is, csaknem mindannyian. Kebész és Szimmiasz pedig egymással beszélgettek egy keveset; Szókratész ezt látva megkérdezte:

– Mi az? Talán úgy gondoljátok – szólt –, hogy az elmondottak gondolatmenete híjával van valaminek? Bizony sok minden kétséges még és hézagos benne, ha valaki kielégítően akarja végiggondolni. Ha tehát másvalamit vizsgáltok, nem szólok semmit, de ha ezekkel kapcsolatban van bizonytalanság bennetek, ne tétovázzatok és mondjátok meg magatok, és menjetek rajta
d végig, ha úgy látjátok, hogy jobban lehetne megfogalmazni, és engem is vigyetek magatokkal, ha úgy vélitek, velem együtt jobban sikerül dűlőre jutnotok.

És Szimmiasz így szólt:

– Megmondom én neked, Szókratész, az igazat. Már jó ideje nem tudja egyikünk se, mit tegyen, és noszogatjuk és biztatjuk egymást, hogy kérdezzük meg, mert hallani kívánjuk, de habozunk, mert nem akarunk alkalmatlankodni és kellemetlenkedni neked mostani bajodban.

És ő, amikor ezt hallotta, halkan elnevette magát, és így szólt:

e – Ejnye, Szimmiaszom, hogy is ne győznék meg nehezen másokat arról, hogy nem tartom bajnak mostani sorsomat, ha még titeket se tudlak meggyőzni róla, hanem attól féltek, hogy most rosszabbul érzem magam, mint eddigi életemben; és, úgy látszik, azt hiszitek, hogy jóstehetség dolgában is elmaradok a hattyúk mögött: mert azok, amikor észreveszik, hogy meg kell halniok,
85 a bár előző életükben is énekelnek, akkor énekelnek a legtöbbet és leginkább, mert örülnek, hogy elmennek az istenhez, akinek a szolgái. Az emberek pedig halálfélelmükben a hattyút is megrágalmazzák, és azt mondják, hogy halálukat gyászolva, bánatukban énekelnek; nem gondolják végig, hogy egyetlen madár sem énekel akkor, amikor éhes vagy fázik, vagy más baj gyötri, még a csalogány és a fecske meg a banka sem, pedig róluk is

azt mondják, hogy bánatukat sírják el énekükkel. De
b szerintem ezek sem bánatukban énekelnek, és a hattyúk sem; ezek, mivel Apollón madarai, jóstehetségűek, és előre ismerve mindazt a jót, ami a Hadészban vár rájuk, azért énekelnek, és még jobban örvendeznek azon a napon, mint az előző időben. Én pedig a hattyúk szolgatársának tartom magamat, és ugyanannak az istennek szenteltettem, és ezért az övékénél csöppet sem silányabb jóstudományt kaptam a gazdámtól, és nem is válok meg szomorúbban az élettől, mint ők. Ezért hát beszéljetek csak és kérdezzetek, amit akartok, amíg az athéniak tizenegy embere engedi.

– Ezt szépen mondtad – szólt Szimmiasz –, és én el
c is mondom neked, miben kételkedem és ő is, hogy miért nem fogadja el a mondottakat. Mert én úgy látom, Szókratész, ahogy talán te is, hogy ezekről a dolgokról jelenlegi életünkben bármit is világosan tudni vagy lehetetlen, vagy rettenetesen nehéz; de mégis, aki nem firtatja a róluk mondottakat minden lehetséges módon, hanem abbahagyja, mielőtt mindenfelől megvizsgálva, teljesen kimerül, az nagyon is gyarló ember; mert ezekre vonatkozólag a következő lehetőségek valamelyikét kell megtenni: vagy megtanulni, hogy s mint van, vagy rá-
d találni, vagy pedig, ha ez lehetetlen, el kell fogadni az emberek elgondolásai közül a legjobbat, azt, amit a legnehezebb megcáfolni, és ezen suhanva tovább, akár egy lélekvesztőn, kell annak valahogy átevickélnie az életen, aki nem tud biztonságosabb és szilárdabb hajón, vagyis valamilyen isteni szózatba fogódzva átevezni rajta. Ezért most én sem restellek kérdezősködni, minthogy te magad is erre biztatsz, hogy később majd ne okoljam magamat, ha most nem mondom el, amit gondolok. Mert én, Szókratész, amikor magamban is és vele

együtt is vizsgálgatom az elmondottakat, úgy látom, a gondolatmenet nem teljesen kielégítő.

e XXXVI. És Szókratész azt mondta:

– Talán jól látod, barátom; de mondd meg, miben nem kielégítő.

– Abban, énszerintem – szólt amaz –, hogy az összhangról meg a lantról meg a húrokról is elmondhatná 86 a valaki ugyanezt a gondolatmenetet, hogy az összhang láthatatlan és test nélküli és szépséges valami, és isteni is a jól hangolt lanton, maga a lant azonban, meg a húrok testek és testies dolgok, és összetettek és földiek, és a halandóval rokonságban állók. Ha tehát valaki széttörné a lantot, vagy elvágná, vagy eltépné a húrjait, nem állíthatná-e másvalaki azzal a gondolatmenettel, amivel te az előbb, hogy az az összhang szükségképpen létezik, és nem pusztult el – mert képtelenség volna, hogy mikor a lant még megvan, bár a húrjai elszakadtak, és a húrok is megvannak, bár halandó dolgok, az összhang, a harmónia, mely az isteni dolgokhoz és a halhatatlanhoz b hasonló természetű, és velük rokon, elpusztuljon, éspedig előbb pusztuljon el, mint az, ami halandó – inkább, mondaná, szükségképpen meg kell még annak az összhangnak valahol lennie, és előbb rothad el a faanyag meg a húrok, mint hogy a harmóniával történne valami baj? Mert én bizony azt gondolom, Szókratészom, te magad is olyanformán vélekedsz, hogy leginkább ilyesminek foghatjuk fel a lelket: ahogyan a testünket a meleg és a hideg és a száraz meg a nedves és más effélék c kifeszítik és összetartják, a lelkünk is effféléknek a vegyüléke és összhangja, mert szépen és arányosan keveredtek benne egymással. Ha tehát a lélek csakugyan harmónia, akkor világos, hogy mikor a testünk túlságosan elernyed, vagy épp kifeszül a betegségek és más bajok miatt, a lélek kénytelen azonmód elpusztulni, bármeny-

nyire isteni is, ahogy a többi összhang, a hangok közötti és a mesterek minden munkájában meglevők is; a különféle testek maradványai viszont sokáig megmaradnak, míg el nem égnek vagy rothadnak. Azért gondold meg, mit mondjunk az ilyen okoskodásra, ha valaki úgy vélekednék, hogy a lélek, mint a testben levő dolgok keveréke, előbb pusztul el az úgynevezett halálban?

XXXVII. Ekkor Szókratész körülhordozta tekintetét, ahogy máskor is gyakran szokta, és elmosolyodva szólt:

– Joggal beszélsz így, Szimmiasz. Ha tehát valamelyiktek tájékozottabb, mint én, miért nem válaszolt neki máris? Mert, úgy látszik, nem is ügyetlenül fogott a dologhoz. De azért azt hiszem, a válaszom előtt még Kebészt is meg kell hallgatnom, vajon ő mit kifogásol gondolatmenetünkben, hogy időközben fontolóra vegyük, mit fogunk mondani, azután pedig, ha meghallgattuk, vagy egyetértsünk velük, ha úgy tűnik: dallamunkhoz illő húrokat pengetnek, vagy pedig, ha nem, azonmód kiálljunk gondolatmenetünk védelmében. Nosza hát – szólt –, mondd meg, Kebész, miféle zavaró dolog ébreszt kétséget benned?

– Meg is mondom – szólt Kebész. – Szerintem az egész gondolatmenet pontosan ugyanott tart, és ugyanott követi el a hibát, mint az, amelyet előzetesen vezettünk végig. Mert annak, hogy a lelkünk létezett előbb is, mint amikor ebbe az alakjába költözött, nem tagadom, nagyon is takaros, sőt, ha nem túlzás ezt mondani, nagyon is kielégítő a bizonyítása; de ebből szerintem még nem következik, hogy a halálunk után is lesz valahol. Abban, hogy a lélek nem erősebb és sokkal maradandóbb dolog, mint a test, nem értek egyet Szimmiasz ellenvetésével; mert szerintem nagyon is sok szempontból különbözik az említettektől. Tehát akkor, mondaná

ez a gondolatmenet, miért hitetlenkedsz továbbra is, holott látod, hogy az ember halála után a gyengébb része
b még létezik egy ideig? Nem tartod-e akkor szükségszerűnek, hogy a maradandóbb is ép maradjon az alatt az idő alatt? Én pedig erre, figyeld meg, jól vágok-e vissza: mert úgy látszik, nekem is képre van ehhez szükségem, akárcsak Szimmiasznak. Mert szerintem ez a gondolatmenet olyan, mintha valaki egy öreg takács halála után azt állítaná, hogy az az ember nem halt meg, hanem bizonnyal létezik valahol, és bizonyítékul a köpenyre
c mutatna, amit viselt, és előzetesen ő maga szőtt, hogy ép és nem pusztult el, és ha valaki nem hinne neki, azt kérdezné: vajon az ember a maradandóbb dolog-e vagy a használt és viseltes köpeny; és ha valaki azt felelné, hogy az ember sokkal maradandóbb, bebizonyítottnak tartaná, hogy az az ember feltétlenül életben van, hiszen a nála kevésbé maradandó dolog sem pusztult el. Márpedig, Szimmiaszom, ez nincs így; mert te is vizsgáld csak meg, amit mondok: mindenki beláthatja, hogy együgyűséget mond, aki ezt mondja; mert az a takács sok ilyen köpenyt elnyűtt, és sokat is szőtt, és később pusztult el, mint azok mind, csupán az utolsónál, úgy
d vélem, előbb, de ezért az ember még semmivel sem silányabb jószág, és nem is gyengébb, mint a köpeny. Ugyanezt a képet fogadhatjuk el, úgy gondolom, a testnek a lélekhez való viszonyáról is; és ha valaki ugyanazt mondaná róluk, beszéde szerintem helyénvaló lenne, hogy tudniillik a lélek maradandóbb dolog, a test pedig gyengébb és rövidebb ideig tartó; de azt is mondaná még, hogy minden egyes lélek sok testet nyű el, főleg, ha sok esztendeig él; mert ha a test még az ember életében folyamatosan pusztulna, a lélek pedig folyton-
e folyvást hozzászőné, ami elfogyott belőle, szükségképpen épp az utolsó szőttes lenne rajta, amikor a lélek

elpusztul, és csak ennél az utolsónál előbb pusztulna el; és miután a lélek elpusztult, akkor mutatná ki a test gyengeségének mibenlétét, és hamarosan elrohadva szertefoszlana. Ha tehát elfogadjuk ezt az okoskodást,
88 a semmiképp sem bizakodhatunk abban, hogy miután meghalunk, a lelkünk továbbra is meglesz. Mert ha valaki egyetértene is azzal, aki még többet is mond, mint te, és nem csupán azt hagyná helyben, hogy lelkünk létezett a születésünk előtti időben, hanem az ellen sem hozna fel semmit, hogy miután meghalunk, egyesek lelke tovább létezik és létezni fog és többször is megszületik és újra meghal, mert természettől fogva olyan erős valami a lélek, hogy többszöri születést is kibír – ha tehát mindezt helybenhagyná is, azzal már soha nem értene egyet, hogy nem gyötri meg a sok születés a lelket, és valamelyik halála során nem pusztul el egé-
b szen, amikor meghal; és hogy melyik az a halál, és az a testtől való elszakadás, amely pusztulást hoz a léleknek, azt mondaná, senki se tudja: mert egyikünk sem észlelheti; ha pedig ez így van, senkiről, aki bizakodva néz a halál elébe, nem mondhatjuk, hogy nem oktalanul bizakodik, ha ugyan be nem tudja bizonyítani, hogy a lélek mindenképp halhatatlan és el nem enyésző; mert ha nem tudja, a halni készülőnek szükségképpen félnie kell, féltenie a lelkét, hogy nem fog-e épp a testtől való mostani elszakadásakor teljességgel elpusztulni.

c XXXVIII. Ekkor mindnyájan, akik hallottuk, amit a két férfiú mondott, kellemetlenül éreztük magunkat, mint később megvallottuk egymásnak, mert az előzetes gondolatmenet teljesen meggyőzött bennünket, és most, úgy tűnt, ismét belezavarodtunk a dologba, és visszazuhantunk a kétkedésbe, nem csupán az előzetesen elhangzott okoskodással kapcsolatban, hanem azzal is, ami később fog elhangzani: hogy vajon nem va-

gyunk-e mit sem érő bírák, vagy talán egyáltalán nem hihető az egész dolog.

EKHEKRATÉSZ

Az istenekre, Phaidón, nagyon is meg tudlak érteni
d benneteket. Mert jómagam is, ahogy most hallgattalak, ilyenformán tanakodtam magamban: ugyan miféle okoskodásnak hihetünk még? Mert ami nagyon meggyőzően hatott, a gondolatmenet, amit Szókratész előadott, most kétkedésbe hullt. Igazán csodálatosan megragadott most is és mindenkor az a gondolat, hogy a lélek valamiféle harmónia bennünk, és amikor ez elhangzott, azt gondoltam, nekem magamnak is így tűnt azelőtt. És nagyon nagy szükségem van újból, ahogy kezdetben volt, egy másik okoskodásra, mely meggyőzne arról, hogy a lélek nem hal meg a meghalóval együtt.
e Azért mondd el, Zeuszra, merre vezette Szókratész tovább a beszédet? És vajon ő is, ahogy ti, mint mondod, szemmel láthatólag bosszankodott, vagy nem, hanem a maga szelíd módján további érvekkel támogatta gondolatmenetét? És vajon kielégítően érvelt mellette, vagy fogyatékosan? Mondj el nekünk sorjában mindent, ahogy csak tudod, a lehető legpontosabban.

PHAIDÓN

Bizony, Ekhekratészem, sokszor bámultam Szókratészt,
89 a de soha nem csodáltam annyira, mint akkor, közvetlen közelről. Az talán még nem is olyan rendkívüli dolog, hogy mindig tudta, mit mondjon; hanem és elsősorban azért csodáltam őt, hogy milyen kedvesen és jóindulatúan és szívesen fogadta az ifjak beszédét, és azután milyen éles szemmel látta meg, ami a beszédek hatására végbement bennünk, azután pedig milyen jól kigyógyított bennünket, és mint afféle menekülőket és vereséget

szenvedetteket, hogyan hívott vissza és vett rá bennünket, hogy újra nyomába szegődjünk és együtt kísérjük tovább a gondolatmenetét.

EKHEKRATÉSZ

Mégis hogyan?

PHAIDÓN

b Mindjárt elmondom. Mert épp a jobbja felől ültem az ágy mellett valami zsámolyfélén, és ő sokkal magasabb széken ült, mint én. Tehát megsimogatva a fejem és összefogva hajamat a tarkómon – mert gyakran beletúrt a hajamba, ha épp úgy esett, szeretett vele játszani –, így szólt:

– Hát akkor holnap, Phaidón, alighanem lenyírod a szép hajadat?*

– Úgy látszik, Szókratész – mondtam én.

– Nem úgy lesz, ha rám hallgatsz.

– Hanem hogy? – kérdeztem én.

– Még ma – szólt – én is az enyémet és te is a magadét, ha gondolatmenetünk dugába dől és nem tudjuk újból

c életre kelteni. És én bizony, ha én lennék te, és kicsúszna a gondolatmenetem a kezem közül, megfogadnám esküvel, mint az argosziak,* hogy nem növesztem meg fürtjeimet mindaddig, míg ismét csatába szállva le nem győzöm Szimmiasz és Kebész gondolatmenetét.

– Csakhogy – mondtam erre én – kettővel, azt mondják, még Héraklész sem bír.*

– De hiszen segítségül hívhatsz – szólt – engem, mint Ioleószt, amíg tart a napvilág.

– Akkor hát hívlak is – szóltam –, nem mint Héraklész, hanem mint Héraklészt Ioleósz.

– Az egyre megy – szólt.

XXXIX. De mindenekelőtt óvakodjunk, hogy baj ne
d érjen bennünket.

– Miféle baj? – kérdeztem én.

– Hogy ne legyünk – mondta – gondolatgyűlölőkké, ahogy embergyűlölők is vannak; mert nem érhet senkit – szólt – nagyobb baj annál, hogy meggyűlöli a gondolkodást. Márpedig ugyanúgy keletkezik a gondolatgyűlölet, mint az embergyűlölet. Ugyanis akkor lopódzik belénk az embergyűlölet, ha ok nélkül nagyon megbízunk valakiben, és azt hisszük róla, hogy minden tekintetben igaz és egészséges természetű és szavahihető ember, és azután kissé később úgy találjuk, hogy hamis és megbízhatatlan, és azután egy másikkal ugyanígy; és ha
e valaki gyakran jár így és a legtöbbször azokkal, akiket magához legközelebb állónak és legjobb barátainak tartott, végül is, miután sokszor megütötte a bokáját, mindenkit meggyűlöl és úgy vélekedik, hogy senkiben sincs semmiféle egészséges tulajdonság. Vagy nem vetted észre te is, hogy ez az eredete?

– Dehogynem – feleltem.

– Ugye ez csúnya dolog – mondta ő –, és világos, hogy az ilyen ember az emberi ügyek kellő ismerete híján igyekszik foglalkozni az emberekkel? Mert ha kellő is-
90 a merettel foglalkoznék, úgy vélekedne róluk, ahogy van: hogy derék ember is, rossz ember is nagyon kevés akad, és a legtöbben a kettő közt vannak.

– Hogy mondod? – kérdeztem én.

– Ahogyan – mondta ő – a nagyon kicsikről és nagyokról is mondhatom: mit gondolsz, van-e a világon ritkább dolog, mint nagyon nagyot vagy nagyon kicsit találni, akár embert, akár kutyát vagy bármi egyebet? Vagy ugyanígy gyorsat, illetve lassút, vagy rútat és szépet, vagy fehéret és feketét? Nem veszed-e észre, hogy minden efféle dologban a két véglet képviselője ritka és

kevés, közbülsők viszont bőven vannak, és nagy számban?

– Dehogynem – mondtam én.

b – Nem gondolod-e – szólt –, hogy ha rosszasági versenyt hirdetnénk, azon is nagyon kevesen kerülnének az első helyre?

– De valószínű – mondtam én.

– Valószínűleg így lenne – szólt ő –, de nem ebben hasonlítanak a gondolatok az emberekhez, és én most csak a te vezérleteddel haladtam a nyomodban; hanem abban, hogy ha valaki elhiszi egy gondolatmenetről, hogy igaz, anélkül, hogy általában a gondolatmenetek művészetét elsajátította volna, és azután kis idővel később ugyanazt hamisnak véli – és néha csakugyan az,

c néha pedig nem –, és azután egy másikkal is így jár, és megint egy másikkal is: és leginkább azok, akik ellentmondó okoskodásokkal szórakoznak, és ugye tudod, végül azt hiszik, a legbölcsebbek lettek, és csak ők jutottak el arra a józan belátásra, hogy egyetlen dolog sem egészséges, sem szilárd, és egyetlen gondolatmenet sem, hanem minden létező értelmetlenül kavarog föl és le, akár az Euriposz vize,* és semennyi ideig se marad sehol.

– Bizony – szóltam én – nagyon is igazat mondasz.

– Tehát, Phaidón – szólt ő –, ugye siralmas állapot

d lenne az, ha valaki, bár létezik igaz és szilárd és józanul belátható gondolatmenet, mert épp olyan gondolatmenetekkel volt dolga, melyek hol igaznak tűntek előtte, hol pedig nem, nem saját magát okolná és nem is a saját ügyefogyottságát, hanem végül is kínjában szívesen hárítaná át magáról azokra a gondolatmenetekre a hibát, s azután hátralevő életében minden gondolatot gyűlölve és szidalmazva töltené napjait, s nélkülöznie kellene a létező dolgokra vonatkozó igazságot és tudást?

– Zeuszra – mondtam én –, bizony siralmas volna.

XL. – Tehát elsősorban – szólt – ettől óvakodjunk, és
e ne engedjünk be olyasmit a lelkünkbe, hogy alkalmasint egyetlenegy gondolatmenet sem helytálló, hanem sokkal inkább, hogy mi magunk nem álljuk még meg eléggé a helyünket, és ezért férfiasan kell tartanunk magunkat és helytállásra kell törekednünk, neked és a többieknek az egész hátralevő életetek miatt, nekem pedig közelgő
91 a halálom miatt; bár én alkalmasint most ezzel kapcsolatban éppenséggel nem a bölcsesség kedvelőjeként viselkedem, hanem inkább úgy, mintha a civódást kedvelném, mint a műveletlen emberek. Mert azok is, amikor vitatkoznak valamiről, nem törődnek azzal, hogy s mint van, amiről a beszéd folyik, csupán arra törekednek, hogy a jelenlevők azt gondolják, úgy van, ahogy ők beállítják. Én pedig, úgy látom, most csak ennyiben fogok különbözni tőlük: nem arra fogok törekedni, hogy a jelenlevők tartsák igaznak, amit mondok, ha ugyan mellékesen nem adódik ez is, hanem hogy én magam
b tartsam a legnagyobb mértékben annak. Mert én így gondolkozom, kedves barátom – és láthatod, milyen önző módon –, hogy ha történetesen igaz, amit mondok, akkor jó, hogy meg vagyok győződve róla; ha pedig semmi sem vár a halottra, akkor így ebben a halálom előtti időben kevésbé kellemetlenkedem siránkozásommal a jelenlevőknek. De ez a bizonytalanság nem tart addig, amíg élek, mert az baj lenne, hanem csakhamar véget ér. Tehát így felkészülve, Szimmiaszom és Kebé-
c szem – szólt –, kezdem meg a vizsgálódást; ti pedig, ha rám hallgattok, keveset fogtok törődni Szókratésszal, és sokkal többet az igazsággal; ha úgy látjátok, hogy igazat mondok, egyet fogtok érteni velem, ha pedig nem, minden lehetséges érveléssel szálljatok szembe velem, hogy igyekezetemben megcsalva egyszerre magamat és ben-

neteket is, ne úgy távozzam el, mint a méh, bennetek hagyva fullánkomat.

XLI. Nos hát, gyerünk – szólt. – Először is emlékeztessetek rá, hogy mit mondtatok, ha úgy látjátok, nem jól emlékszem. Mert Szimmiasz, azt hiszem, hitetlenkedik és attól fél, hogy a lélek, bár istenibb és szebb, mint
d a test, előbb pusztul el, mint amaz, ha olyasmi, mint az összhang; Kebész pedig, úgy látszik, abban egyetért velem, hogy a lélek maradandóbb valami, mint a test, azt viszont teljesen tisztázatlannak tartja, hogy a lélek, ha sok testet nyű el sokszor egymás után, nem pusztul-e el maga is, amikor az utolsó testet is elhagyja, és nem ez-e a tulajdonképpeni halál, a lélek pusztulása, mivel a test úgyis szüntelenül pusztul. Vajon másvalamit kell-e,
e Szimmiaszom és Kebészem, megvizsgálnunk, vagy ezt?

Mindketten helyeseltek, hogy ezt.

– Tehát – szólt – vajon az összes eddigi gondolatmeneteket elutasítjátok, vagy egyeseket elfogadtok, másokat pedig nem?

– Egyeseket igen – mondták –, másokat pedig nem.

– Tehát akkor – mondta – mi a véleményetek arról a gondolatmenetről, melyben azt mondtuk, hogy a tanulás visszaemlékezés, és ha ez így van, lelkünknek valahol
92 a szükségképpen előbb is kellett léteznie, mielőtt a testünkhöz kötődött?

– Ami engem illet – szólt Kebész –, én ezt akkor is csodálatosan meggyőzőnek találtam, és most is kitartok a meggyőződésem mellett, erősebben, mint bármi más mellett.

– Bizony – szólt Szimmiasz – én magam is így vagyok, és szerfelett csodálkoznék, ha valaha is másképp vélekednék erről.

És Szókratész így szólt:

– Márpedig kénytelen leszel, thébai vendégem, más-

képp vélekedni, ha továbbra is fenntartod azt az állításodat, hogy a harmónia összetett valami, és a lélek olyan harmónia, amit a testben kifeszülő összetevői alkotnak.
b Mert azt csak nem próbálod saját magadnak sem bizonygatni, hogy előbb létezett a kialakult harmónia, mint az összetevői. Vagy megpróbálod?

– Semmiképp sem, Szókratészom – szólt.

– De ugye észrevetted – mondta ő –, hogy önkéntelenül is ezt állítod, amikor azt mondod, hogy létezett a lélek, mielőtt az ember alakjába és testébe érkezett volna, és olyan alkatrészekből van összetéve, amelyek akkor
c még nem léteztek? Mert az összhang egyáltalán nem olyan, amilyennek a hasonlatod tartja, hanem előbb jön létre a lant is, a húrok is meg a hangok is, még egybehangolatlanul, és mindezek befejezéseképpen áll össze a harmónia; és ő pusztul el közülük legelőbb. Tehát ez a gondolatmenet hogyan cseng egybe amazzal?

– Sehogyan sem – szólt Szimmiasz.

– Márpedig – mondta ő – úgy illenék, hogy ha egyáltalán egybecseng bármely gondolatmenetünkkel, épp az összhangra vonatkozóval csengjen egybe.

– Úgy illenék – szólt Szimmiasz.

– Ez azonban – szólt ő – nem cseng nálad egybe; azért nézd meg, melyiket választod a két gondolatmenet közül, azt-e, hogy a tanulás visszaemlékezés, vagy pedig, hogy a lélek összhang?

– Sokkal inkább – szólt – az előbbit, Szókratész. Mert
d az utóbbi bizonyítás nélkül született bennem, valószínűsége és tetszetős volta miatt, ahogy az emberek véleménye általában ki szokott alakulni; de tudom én azt is, hogy a valószínűségre épülő gondolatmenetek csalókák, és aki nem óvakodik tőlük, azt nagyon is félrevezetik, a mértanban is és minden másban is. A visszaemlékezésre és a tanulásra vonatkozó gondolatmenetet viszont sike-

rült kellő érveléssel bebizonyítani, mint leszögeztük. Mert megállapítottuk, hogy a lelkünk létezik valamiképpen, mielőtt a testbe érkeznék, ahogyan maga a létező is, mely azt a nevet viseli, hogy „az, ami van". Ezt pedig én, meg vagyok róla győződve, kielégítően és helyesen bizonyítottam be magamnak. Vagyis ezek szerint, úgy látszik, nem fogadhatom el, akár én magam mondom, akár másvalaki, bizonyított ténynek, hogy a lélek összhang.

XLII. – Tehát akkor – mondta – hogy is áll a dolog, Szimmiaszom? Szerinted lehet-e az összhangnak vagy bármilyen más összetételnek olyan sajátsága, hogy másképp viselkedik, mint ahogy az alkotórészei viselkednek?

– Semmiképp sem.

– Sem hogy mást tesznek, gondolom, vagy másvalamit tapasztalnak, mint amit azok tesznek vagy tapasztalnak?

Egyetértett vele.

– Tehát az összhang nem vezérelheti az összetevőit, csupán követheti?

Ezt is elismerte.

– Így hát az összhang távolról sem mozoghat vagy zenghet ellenkező módon, és másképp sem ellenkezhet az alkotórészeivel?

– Távolról sem – szólt.

– Tehát akkor? Nem úgy összhang-e természeténél fogva minden egyes összhang, hogy össze van hangolva?

– Nem értem – szólt.

– Vajon nem úgy van-e – mondta ő –, hogy ha jobban és nagyobb mértékben van összehangolva, ha ugyan lehetséges, hogy így legyen, akkor az inkább és nagyobb mértékben összhang, ha pedig kevésbé és kisebb mértékben, akkor kevésbé lesz az, és kisebb mértékben?

– Minden bizonnyal.

– Akkor hát így van-e a lélekkel is; lehetséges-e, hogy az egyik egy csöppecskével is nagyobb mértékben és inkább lélek, mint a másik, vagy kisebb mértékben és kevésbé az?

– Semmi esetre sem – szólt.

– Nézzük tovább – szólt –, Zeuszra: azt mondják,
c hogy az egyik lélek értelmes és erényes és jó, a másik pedig esztelenséggel és hitványsággal teli és rossz, ugye? És ezt is az igazságnak megfelelően mondják?

– Persze hogy az igazságnak megfelelően.

– És vajon az, aki azt állítja, hogy a lélek összhang, mit fog mondani, minek tartja ezeket a lélekben levő dolgokat, az erényt és a rosszaságot? Vajon egy másmilyen összhangról van szó, vagy összehangolatlanságról? Szerintem az egyik, a jó lélek, össze van hangolva, s noha maga is összhang, egy másik összhangot hordoz magában, az összehangolatlan lélek pedig maga az, és nincs benne olyasmi?

– Nem tudok én erre válaszolni – szólt Szimmiasz –, világos, hogy ilyesvalamit mondana az, aki az előző tételt felállította.

d – Viszont az előbb megegyeztünk abban – szólt –, hogy az egyik lélek semmivel sem kevésbé lélek, mint a másik; és ez a megegyezésünk azt jelenti, hogy sem inkább, sem nagyobb mértékben, sem kevésbé, sem kisebb mértékben nem lehet az egyik összhang, mint a másik. Ugye?

– Minden bizonnyal.

– Amelyik pedig egy csöppet sem inkább és egy csöppet sem kevésbé összhang, az nincs sem jobban, sem kevésbé összehangolva; így van?

– Így.

– És amelyik nincs sem jobban, sem kevésbé össze-

hangolva, annak nagyobb vagy kisebb mértékben van része az összhangban, vagy egyenlő mértékben?

– Egyenlő mértékben.

– Nemde a lélek, minthogy semmivel sem inkább
e vagy kevésbé az, mármint lélek, az egyik, mint a másik, semmivel sincs jobban vagy kevésbé összehangolva?

– Így van.

– Ha pedig ilyen, ugye semmivel sem lehet nagyobb része sem az összehangolatlanságban, sem az összhangban?

– Nem hát.

– És megint csak ha ilyen a lélek, vajon lehet-e több rosszaság vagy erény az egyikben, mint a másikban, ha a rosszaság csakugyan összehangolatlanság, az erény pedig összhang?

– Semmivel sem lehet több.

94 a – Sőt, ha helyesen vezetjük végig, Szimmiaszom, a gondolatmenetet: ha a lélek összhang, egyetlen lélekben sincs rosszaság, mert ha csakugyan teljességgel az, mármint összhang, semmiképp sem lehet benne összehangolatlanság.

– Persze hogy nem.

– És a lélekben sem lehet rosszaság, ha teljességgel lélek.

– Hogyan is lehetne, az eddig mondottak alapján?

– Vagyis gondolatmenetünk szerint minden élőlény lelke egyformán jó lesz, ha csakugyan egyformán azok, mármint lelkek.

– Én úgy látom, hogy igen, Szókratész – szólt.

– És azt is jónak látod – mondta ő –, amit állítottunk,
b és ide vezet a gondolatmenetünk, ha helyes az alaptételünk, hogy a lélek összhang?

– Egy csöppet sem – szólt ő.

XLIII. – Hát akkor – mondta ő – állítod-e, hogy az

emberben levő dolgok közül másvalami uralkodik, mint a lélek, elsősorban az értelmes lélek?

– Nem én.

– És vajon a test állapotaihoz igazodva uralkodik, vagy ellenkezve velük? A következőképpen gondolom: hogy amikor felhevültség van a testben és szomjúság, az ellenkező irányba húzza, hogy ne igyék, és amikor éhség van benne, hogy ne egyék, és töméntelen más esetben
c is látjuk, hogy a lélek szembehelyezkedik a test szerint való dolgokkal; vagy nem?

– De nagyon is.

– És ugyebár az előbb egyetértettünk abban, hogy a lélek, ha összhang, soha nem zenghet azzal ellentétesen, ahogy megfeszülnek és elernyednek és rezegnek vagy bármilyen más állapotba kerülnek az összetevői, vagyis követi és soha nem vezérli őket?

– Egyetértettünk – szólt –, már hogy is ne?

– Hát akkor? Nem úgy látjuk-e most, hogy épp az
d ellenkezőjét műveli, vezérelve állítólagos összetevőit, és kis híján mindenben ellenkezik velük az egész életen át, és minden lehetséges módon uralkodik rajtuk: egyeseket súlyosabban és fájdalmak kíséretében tartva féken, éspedig a testgyakorlás és az orvostudomány segítségével, másokat pedig szelídebben; egyeseket fenyegetve, másokat intve, olyanformán szólva a kívánságokhoz és indulatokhoz és félelmekhez, ahogyan egyik lény beszélget a másikkal? Ahogyan Homérosz is megfogalmazta az Odüsszeiában, amikor azt mondta Odüsszeuszról:

Majd mellére csapott s a szivét korholta szavával:
e „Tűrj, szív, tűrtél már hajdan te kutyábbat is ennél."*

Vajon azt hiszed, hogy mikor ezt írta, összhangnak tartotta a lelket és olyasminek, ami a test állapotaitól vezet-

teti magát, vagy inkább olyasminek, ami vezérli azokat és uralkodik rajtuk, és sokkal istenibb dolog, mint holmi összhangféle?

– Zeuszra, Szókratészom, szerintem inkább így van.

95 a – Akkor hát, derék barátom, ugye semmiképp sem helyes azt mondanunk, hogy a lélek összhang; mert akkor, úgy tűnik, sem Homérosszal nem értenénk egyet, az isteni költővel, sem pedig saját magunkkal.

– Így van – mondta amaz.

XLIV. – Legyen hát – mondta Szókratész –, tehát ami Harmoniát, a thébai királynét illeti,* ő eléggé kegyes hozzánk, úgy látszik; de a Kadmosz dolgával mi lesz, Kebészem – szólt –, hogyan nyerjük meg kegyét, és milyen okoskodással?

– Úgy látom – szólt Kebész –, te majd csak ráakadsz arra is; hiszen ezt az összhang ellen szóló gondolatmenetet is csodálatosan vitted végig, nem hittem volna. Bi-

b zony amikor Szimmiasz előadta kétségeit, nagyon megdöbbentem, mert mit is kezdhetne bárki az érvelésével; annál elképesztőbb volt, hogy már a te gondolatmeneted első rohamát se bírta ki. Ezért hát azon sem csodálkoznék, ha Kadmosz gondolatmenete is így járna.

– Derék barátom – szólt Szókratész –, ne mondj nagy szavakat, hogy valamiféle varázslat ki ne forgassa a gondolatmenetet, amit elő akarunk adni. No de ezt bízzuk az istenre, mi magunk pedig, Homérosszal szólva, „közelebb lépve"* nézzük csak meg, vajon mondasz-e valamit. A lényege annak, amit kutatsz, a következő: azt kívánod, bizonyítsuk be, hogy a lélek el nem enyésző és

c halhatatlan, és ha egy bölcsességszerető férfiú, amikor halni készül, bizakodik és úgy véli, hogy miután meghalt, odaát jobb dolga lesz, mintha más életet élve le, halt volna meg, ez a bizodalma nem együgyű és értelmetlen. Mert azt mondod: bár kiderült, hogy a lélek

erős dolog és isteni jellegű és már azelőtt is volt, mielőtt mi, emberek, megszülettünk volna, mindez még nem vall a halhatatlanságára, csupán arra, hogy a lélek maradandó valami, és hogy valahol volt előbb is, ki tudja,
d mióta már, és sok mindent tudott és csinált; de ettől semmivel sem halhatatlanabb, hanem épp az emberi testbe jövetele volt, akár egy betegség, veszténck a kezdete; és gyötrődve éli azután végig ezt az életet, és a végére érve elpusztul az úgynevezett halálban. És azt is mondod, hogy nem számít, akár egyszer testesül meg, akár többször, ahhoz képest, amitől mindnyájan félünk; mert félnie kell, hacsak nem esztelen valaki, annak, aki nem tudja és semmiféle gondolatmenettel sem tudja
e bebizonyítani, hogy halhatatlan. Azt hiszem, Kebész, nagyjából ez az, amit állítasz; és szándékosan ismétlem el többször is, hogy semmit se hagyjunk ki, és ha akarod, hozzátehetsz valamit vagy elvehetsz.

Kebész pedig így szólt:

– Nincs már szükségem rá, hogy bármit is hozzátegyek vagy elvegyek; ez az, amit állítok.

XLV. Szókratész pedig eltűnődött egy kicsit, és magában latolgatott valamit, majd így szólt:

96 a – Nem csekély dolgot kutatsz, Kebészem; mert általánosságban meg kell jól vizsgálnunk a keletkezés és az elenyészés okait. Tehát én sorra elmondom, ha akarod, hogy mit tapasztaltam velük kapcsolatban; ha azután használhatónak látsz valamit az elmondottakból ahhoz, hogy kialakuljon a meggyőződésed azokra a dolgokra vonatkozólag, amikről beszélsz, használd fel.

– Hogyne – szólt Kebész –, persze hogy akarom.

– Akkor hallgasd meg, és én elmondom. Mert én, Kebészem – szólt –, ifjúkoromban bámulatosan vágyakoztam arra a bölcsességre, amit a természet tudományának hívnak. Mert úgy láttam, nagyszerű dolog is-

merni minden egyes dolog okait, hogy mitől jön létre mindegyik, és mitől pusztul el, és mitől van; és sokszor meghánytam-vetettem magamban, megvizsgálva elő-
b ször is az olyasféle dolgokat, hogy vajon ha a meleg és a hideg rothadni kezd, abból támadnak-e, mint egyesek mondták,* az élőlények? És vajon a vér-e az, amivel gondolkozunk, vagy a levegő, vagy a tűz,* vagy ezek közül egyik sem, hanem az agyvelőtől kapjuk az érzékeléseket, a hallást és a látást és a szaglást, s ezekből keletkezik az emlékezés és a vélekedés, az emlékezésből és a vélekedésből pedig, amikor megállapodnak, ugyanígy keletkezik a tudomány; amikor viszont ezeknek a
c pusztulását vizsgáltam, és az égen meg a földön végbemenő dolgokat, végül annyira képtelennek találtam magamat az ilyen vizsgálatokra, hogy ki se tudom mondani. Ezt kellőképpen bizonyítja például az, hogy amit azelőtt világosan tudtam, legalábbis azt hittem jómagam is meg a többiek is, ettől a vizsgálattól annyira megvakultam, hogy még az is kiment a fejemből, holott előzetesen tudni véltem, többek közt azt, hogy mitől növek-
d szik az ember. Mert úgy véltem, mindenki számára világos, hogy az evéstől és az ivástól; mert ha a táplálékokból hússal gyarapszik a hús, és csontokkal a csontok, és így, ugyanilyen elgondolás szerint gyarapszik minden más is azzal, ami rokon vele, akkor ami csekély halmaz volt, később tetemessé válik, és a kis ember naggyá lesz. Így vélekedtem akkor; szerinted nem elfogadhatóan?

– De szerintem igen – szólt Kebész.

– Akkor még ezt is vedd figyelembe: úgy vélekedtem ugyanis, eléggé jól látom a dolgot, amikor úgy tűnik
e nekem, hogy egy magas ember, amikor egy kicsi mellett áll, épp a fejével nagyobb nála, és az egyik ló is a másiknál; és ami még ennél is nyilvánvalóbb: a tíz, úgy tűnt nekem, attól több, mint a nyolc, hogy kettő jön hozzá,

és a kétrőfös attól nagyobb a rőfösnél, hogy a felével haladja túl.

– És most – szólt Kebész –, hogyan látod mindezt?

– Zeuszra – szólt –, távol állok attól, hogy azt higgyem: ismerem mindennek az okát, és még abban sem vagyok teljesen biztos, hogy ha valaki hozzáad egyet az
97 a egyhez, vajon az az egy vált-e kettővé, amihez hozzáadtak, vagy a hozzáadott és az, amihez hozzáadtak, együtt lett, az egyiknek a másikhoz adásától, kettővé; mert csodálatos, hogy míg külön-külön voltak, egymás nélkül, mindegyikük egy volt és nem kettő, miután pedig közeledtek egymáshoz, alighanem ebből az okból kifolyólag lett belőlük kettő, az egymás közelébe jutás folytán történt egyesüléstől. És még arról sem vagyok meggyőződve, hogy ha egyet kettévágnak, akkor ez a
b vágás a kettővé válásuk oka; mert ez a kettővé válás az iménti oknak épp az ellentéte: akkor ugyanis attól lett, hogy közel kerültek egymáshoz és az egyiket hozzátették a másikhoz, most pedig, hogy elvették és elkülönítették az egyiket a másiktól; és még arról sem tudom meggyőzni magam, hogy tudom, mitől lett az egy vagy bármi más, egyszóval, hogy mitől keletkezik vagy pusztul el vagy létezik, mármint ilyen vizsgálódási módszerrel; ezért egy másik módszer összekotyvasztásával próbálok szerencsét, ezt pedig semmiképp sem fogadom el.

XLVI. Amikor pedig azt hallottam egyszer – egy
c könyvből olvasta fel, azt mondta: Anaxagoraszból, és idézte valaki –, hogy bizonnyal az értelem mindennek az elrendezője és indítóoka, megörültem ennek az oknak, és azt gondoltam, valamiképpen jól van az, hogy az értelem mindennek az indítóoka, és úgy gondolkoztam: ha ez így van, akkor ez a rendező értelem rendez el mindent, és minden egyes dolgot oda tesz, ahol a legjobb helye van; ha tehát valaki meg akarná találni az

okát minden egyes dolognak, hogy miképpen keletkezik vagy pusztul el vagy létezik, azt kell megtalálnia, hogy az adott dolognak miképpen a legjobb akár léteznie,
d akár bármi mást megtapasztalnia vagy csinálnia; eszerint tehát az embernek semmi mást nem kell kutatnia, sem saját magával, sem másokkal kapcsolatban, csupán azt, hogy mi a legjobb és a legkiválóbb. Szükségszerű, hogy ugyanaz az ember azt is tudja, mi a rosszabb; mert hiszen az egyiknek az ismerete a másikra is vonatkozik. Mindezeket végiggondolva s örvendezve úgy vélekedtem, megtaláltam a tanítót, aki a létezők okáról értelem szerint kioktat engem: Anaxagoraszt, és ő meg fogja
e nekem mondani legelőször is, hogy vajon a föld lapos-e vagy gömbölyű, és ha ezt már megmondta, ráadásul levezeti ennek az okát és szükségességét is, kifejti, mi a jobb, és hogy a föld számára épp az a jobb, hogy ilyen; és ha azt mondaná, hogy középütt van, hozzá még leve-
98 a zetné azt is, hogy jobb középütt lennie; és ha mindezt bebizonyítja, kész voltam rá, hogy soha többé ne kívánjak másféle okot. És kész voltam rá, hogy ugyanígy megtudjam a napról is és a holdról meg a többi csillagról, miképpen viszonyul egymáshoz a sebességük meg a keringésük, és minden egyéb, ami történik velük, és hogy miért jobb mindegyiknek épp azt cselekednie és megtapasztalnia is, amit megtapasztal. Soha nem hittem volna, hogy amikor azt mondja: az értelem rendezte el
b őket, más okot akar fűzni hozzá, nem pedig azt, hogy az a legjobb, hogy úgy vannak, ahogy vannak; és amikor minden egyes dolognak külön és mindnek együtt megmondja az okát, azt hittem, hozzáfűzi a levezetését is, mi a legjobb mindegyikben külön-külön, és mi a jó mindnek együtt; és sokért nem adtam volna fel ezt a reménységemet, ezért nagy buzgalommal vettem elő a könyveit,

hogy minél hamarabb olvashassam el, hogy minél hamarabb megtudjam, mi a legjobb és a legrosszabb.

XLVII. Ám csodálatos reménységemtől, barátom, messzire ragadott az olvasmányom, mert előbbre haladva és olvasva látom, hogy ez a férfiú sem az értelemnek
c nem veszi semmi hasznát, sem másféle okokkal nem indokolja a dolgok elrendezését, hanem a légáramlatokat meg a mennyeket meg a vizeket okolja, meg sok más badarságot. És úgy tűnt nekem, olyanformán jár el, mint az az ember, aki azt mondja: Szókratész mindent, amit csinál, az értelmével csinál, de azután, amikor megpróbálja kifejteni az okát minden egyes dolognak, amit csinálok, elsősorban azt fejti ki, hogy azért ülök itt, mert a testem csontokból és inakból van összetéve, és a csontok tömörek, és ízületek választják el őket egymástól, az inak pedig megfeszülhetnek és fellazulhatnak, és
d körülveszik a csontokat a hússal és a bőrrel együtt, ami mindezt összetartja; mivel tehát a csontok ízületeiken csüngnek, elernyedő és megfeszülő inaimnak a műve, hogy most képes vagyok meghajlítani tagjaimat, és ez az oka annak, hogy most itt ülök behajlított térddel; és a veletek folytatott beszélgetéssel kapcsolatban ugyanígy, más efféle okokat hozna fel, a hangokkal és légáramla-
e tokkal és hallomásokkal és sok ezer más effélével indokolva, és közben épp az igazi okokat nem mondaná meg: hogy miután az athéniak jobbnak látták, ha elítélnek engem, én is jobbnak láttam, ha itt ülök, és igazságosabbnak, ha bevárom és alávetem magam a rám mért
99 a büntetésnek; mert, a kutyára mondom, azt hiszem, ezek az inak és ezek a csontok már rég valahol Megara táján járnának, vagy a boiótiaiak között, a legjobbról kialakult közfelfogástól indíttatva, ha nem tartottam volna igazságosabbnak és szebbnek, hogy ahelyett, hogy megszöknék és elfutnék, alávetem magam a város büntetésének,

amit kiszabott rám. Tehát az efféléket okoknak nevezni felettébb fura dolog; bár ha valaki azt állítaná, hogy ha nem volna az enyém mindez, a csontok és az inak és minden más, amim van, akkor nem volnék képes megtenni, amit jónak látok – az is igazat mondana; de hogy ezek miatt teszem, amit teszek, és az értelmemmel
b teszem, nem pedig azért, mert a legjobbat választom: az ilyen gondolatmenet ugyancsak felületes és elhamarkodott lenne. Mert aki így okoskodik, nem látja a különbséget: hogy másvalami egy létező dolognak az oka, és másvalami az, ami nélkül ez az ok nem lehetne ok; és ezért az a benyomásom, hogy a legtöbb ember mintegy sötétben tapogatózva, másra használja valaminek a nevét, amikor ezt nevezi oknak. Ezért aztán az egyik ember örvénnyel veszi körül a földet, úgy éri el, hogy megmaradjon a föld az ég alatt, a másik pedig talapzatul helyezi alája a levegőt,* akár egy széles teknő alá; azt az erőt
c azonban, aminek a jóvoltából most úgy helyezkedik el minden, ahogy a lehető legjobban van elhelyezve, azt nem is keresik, és nem is gondolják, hogy valamilyen isteni hatalom nyilvánul meg benne, hanem azt hiszik, találnak majd egy ennél erősebb és halhatatlanabb és mindeneket jobban összetartó Atlaszt, és hogy valójában a jó és a szükségszerű köt össze mindent, az egyáltalán meg se fordul a fejükben. Én bizony szíves örömest lettem volna bárki tanítványa, hogy megtudjam, miképpen áll a dolog ezzel az okkal; de mivel ezt nélkülöznöm
d kellett, és sem magam megtalálni, sem mástól megtanulni nem voltam képes, akarod-e, hogy második utazásomat, amit az ok kutatása felé tettem – szólt –, előadjam neked, Kebész?

– De még mennyire – szólt –, nagyon is akarom.

XLVIII. – Tehát úgy láttam ezek után – mondta –, miután a létezők vizsgálatát abbahagytam, hogy óva-

kodnom kell, nehogy úgy járjak, mint akik a fogyatkozó napot nézik és vizsgálják; mert egyesek tönkreteszik a
e szemüket, ha nem vízben vagy más effélén át nézik a képmását. Ilyesmit vettem észre én is, és félelem fogott el, hogy a lelkem teljességgel meg ne vakuljon, ha szemmel nézek a dolgokra és a többi érzékszervemmel iparkodom kitapogatni őket. Ezért úgy láttam, hogy a gondolatokhoz menekülve, bennük kell a létezők igazsá-
100 a gát vizsgálnom. De talán nem egészen pontos a hasonlatom: mert nem nagyon értek egyet azzal a felfogással, hogy aki a gondolatokban vizsgálja a létezőket, az képszerűbben vizsgálja, mint aki a dolgokban. Egyszóval, errefelé indultam el, és minden egyes alkalommal odaállítva kiindulópontul egy-egy gondolatot, mindig azt, amit a legszilárdabbnak ítélek, igaznak fogadom el, amiről úgy vélem, ezzel egybecseng, akár az okra vonatkozik, akár az összes többi létezőre, ami pedig nem cseng egybe, azt nem igaznak. Világosabban is ki akarom neked fejteni, mire gondolok; mert azt hiszem, most még nem érted.

– Nem bizony, Zeuszra – szólt Kebész –, nem nagyon.

b XLIX. – Márpedig – mondta ő – nem mondok ezzel semmi újat, csupán amit máskor is mindig, és az imént végigvezetett gondolatmenetben is ehhez az okoskodáshoz tartottam magamat. Mert most térek rá arra, hogy az oknak a fogalmát mutassam meg neked, amit kimunkáltam, és megint csak visszatérek azokra a sokszor hajtogatott dolgokra, és velük kezdem, felállítva a tételt, hogy létezik a szép önmagában, és a jó is, és a nagy is, meg az összes többi; ha ezeket elismered nekem és elfogadod, hogy léteznek, remélem, hogy ezekből ki tudom
c mutatni az okot, és rátalálok arra, hogy a lélek halhatatlan.

– Akkor hát – szólt Kebész – fogj hozzá, mintha máris elismertem volna.

– Figyelj csak – szólt –, hogy egyezik-e a véleményed az enyémmel, arra vonatkozólag, ami ebből következik. Mert én úgy látom, ha másvalami szép a magában való szépen kívül, az nem másért szép, hanem azért, mert abban a szépben részesül; és azt gondolom, minden mással is így van. Elfogadod-e az ilyenfajta okot?

– Elfogadom – szólt.

– Tehát akkor – mondta ő – már nem értem és fel sem
d tudom fogni a többi okot, azokat a bölcseket; hanem ha valaki azt mondja nekem, hogy valamiért szép valami, például mert viruló a színe vagy az alakja, vagy más effélét, és mindezeket elküldöm a jódolgukba, mert csak összezavarodom minden mástól, és egyszerűen és keresetlenül és talán együgyűen csupán ehhez az egyhez ragaszkodom, hogy semmi más nem teszi azt a valamit széppé, mint annak a szépnek akár a jelenléte, akár a vele való közösség, akárhogyan került is hozzá; mert ezt már nem boncolgatom, elég, hogy a széptől lett minden szép. Mert azt látom a legbiztonságosabbnak, ha ezt
e válaszolom magamnak is, másnak is, és ha ehhez tartom magamat, úgy vélem, soha nem bukom el, hanem az a biztonságos, ha magamnak is és bárki másnak is azt válaszolom, hogy a szép dolgok a széptől szépek; vagy te nem így látod?

– De így.

– És akkor a nagyságtól nagyok a nagyok, és nagyobbak a nagyobbak, és a kicsinységtől kisebbek a kisebbek?

– Igen.

– Tehát akkor te sem fogadnád el, ha azt mondaná
101 a valaki, hogy az egyik ember a másiknál a fejével nagyobb, és a kisebb ugyanazzal kisebb, hanem hittel vallanád, hogy nem gondolsz semmi egyebet, mint hogy

minden dolog, ami nagyobb, mint a másik, semmi mástól nem nagyobb, mint a nagyságtól, a kisebb pedig semmi mástól nem kisebb, mint a kicsinységtől, és ezzel kisebb, a kicsinységével, mert gondolom, félnél attól, hogy rád cáfolnának egy ellenkező okoskodással, ha azt mondanád, hogy valaki fejjel nagyobb és kisebb, először is azért, mert szerinted ugyanattól nagyobb a nagyobb
b és kisebb a kisebb, azután pedig, mert szerinted a fej, ami kicsiny dolog, teszi nagyobbá azt, ami nagy, és ez valóságos csoda, hogy egy kicsiny valamitől legyen nagy valami; vagy nem félnél ilyesmitől?

– De bizony félnék – szólt nevetve Kebész.

– Nemdebár – mondta ő – félnél azt mondani, hogy a tíz a nyolcnál kettővel nagyobb, és a kettő az, amivel felülmúlja, nem pedig, hogy a sok voltával, és a soksága miatt? És hogy a kétrőfnyi a rőfnyinél a felével nagyobb, nem pedig a nagyságával? Itt ugyanaz a veszély fenyeget.

– Minden bizonnyal – szólt.

c – Tehát akkor? És az egyhez hozzáadva egyet, nem óvakodnál-e azt mondani, hogy a hozzáadás az oka annak, hogy kettő lett belőle, ha pedig kettéhasítasz valamit, akkor a kettéhasítás? És fennen hangoztatnád, hogy tudomásod szerint semmi sem keletkezhet másképpen, mint abban a sajátos lényegben való részesedés által, amiben részesedik, és ezért nem ismered más okát a kettő létrejöttének sem, mint a kettősségben való részesedést, és részesednie kell benne mindennek, amiből kettő lesz, és az egységben annak, ami egy lesz; és ezeket a hasításokat és hozzáadásokat és más efféle mókákat elküldenéd a jódolgukba, s átengednéd a nálad bölcseb-
d beknek a választ; te pedig, mint mondani szokták, félve a saját árnyékodtól és járatlanságodtól, biztonságos kiindulópontodhoz ragaszkodva így válaszolnál? Ha pedig

valaki magába a kiindulópontba kötne bele, ugye elküldenéd a jódolgába, és nem válaszolnál neki, míg meg nem vizsgálnád, hogy a belőle levont következtetések összhangban vannak-e egymással vagy ellentétben; ha pedig a kiindulópontról kellene számot adnod, ezt úgy tennéd, hogy egy másik kiindulópontot vennél alapul,
e amit a felette levő fogalmak közül a legjobbnak látsz, míg csak kielégítő eredményre nem jutnál – és nem kavarnád össze, mint a vitamesterek, a kiindulópontról folytatott beszélgetést a belőle következő okoskodásokkal, ha csakugyan meg akarsz valamilyen létezőt találni? Mert azoknak talán egyetlen gondolatmenetük sincs, és gondjuk sincs rá; sőt ha nagy bölcsességükben össze-
102 a vissza kevernek mindent, még van képük tetszeni saját maguknak; de te, ha a bölcsesség barátai közé tartozol, azt hiszem, úgy tennél, ahogy én most mondtam.

– Pontosan úgy van, ahogy mondod – szólt Szimmiasz, és vele együtt Kebész is.

EKHEKRATÉSZ

Zeuszra, Phaidónom, nagyon is helyesen; mert én is úgy látom, csodálatosan érthető, amit elmondott, mindenki beláthatja, akinek egy csöpp esze van.

PHAIDÓN

Minden bizonnyal, Ekhekratészem, és a jelenlevők így vélekednek mind.

EKHEKRATÉSZ

Ugyanúgy mi is, akik távol voltunk, és csak most halljuk tőled. De milyen gondolatmenetet adott elő még ezután?

b A legjobb tudomásom szerint, miután ezeket elismerték és egyetértettek vele abban, hogy mindegyik fogalom létezik, és minden egyéb attól kapta nevét, hogy részesedik bennük, mindezek után megkérdezte:

– Ha mármost – mondta – így gondolkozol, vajon amikor Szimmiaszt nagyobbnak mondod Szókratésznál, Phaidónnál viszont kisebbnek, nem azt mondod-e, hogy mindkettő megvan Szimmiaszban, a nagyság is meg a kicsinység is?

– De azt.

– Viszont azzal is egyetértesz – mondta ő –, hogy a c valóságban nem úgy áll a dolog, ahogy a szavak mondják: hogy Szimmiasz felülmúlja Szókratészt. Mert Szimmiasz nem olyasvalaki, aki már azzal, hogy ő Szimmiasz, felülmúlja, hanem csak a nagyságával, ezzel a véletlenül meglevő tulajdonságával; és nem is azért múlja felül Szókratészt, mert Szókratész Szókratész, hanem mert Szókratésznak a kicsinység a tulajdonsága az ő nagyságához képest?

– Valóban.

– És Phaidón sem azért múlja felül, mert Phaidón Phaidón, hanem mert Phaidónnak a nagyság a tulajdonsága Szimmiasz kicsinységéhez képest?

– Így van.

– Ezért viseli Szimmiasz egyszerre a kicsi és a nagy d jelzőt, és a kettő közt középütt foglal helyet, mert az egyiknek a kicsinységét felülmúlja a nagyságával, a másikat viszont ő teszi naggyá azzal, hogy az felülmúlja az ő kicsinységét. – És elmosolyodva így szólt: – Úgy látszik, szerződésbe illő pontossággal beszélek, de alighanem úgy van, ahogy mondom.

Amaz helyeselt.

– És azért mondom ezt, mert szeretném, ha te is úgy

vélekednél, ahogy én. Mert én úgy látom, nemcsak a nagyság maga nem akar soha egyszerre nagy és kicsiny lenni, hanem a bennünk levő nagyság sem fogadja be soha a kicsinységet, és azt sem akarja, hogy felülmúlják,
e hanem két eset lehetséges: vagy elmenekül és kitér az útjából, amikor az ellentéte, a kicsinység közeledik hozzá, vagy pedig elpusztul annak közeledtekor; ha pedig bevárja és befogadja a kicsinységet, nem akar más lenni, mint ami volt. Ahogyan én, bevárva és befogadva a kicsinységet, s megmaradva ugyanannak, aki vagyok, mint ugyanaz a valaki vagyok kicsiny; a nagyság azonban nem merészel nagy létére kicsiny lenni; és ugyanígy a bennünk levő kicsinység sem akar soha naggyá válni
103 a vagy nagy lenni, és egyetlen más ellentétes dolog sem kíván, ha az, ami, ugyanakkor az ellentétévé is válni és lenni, hanem vagy visszavonul, vagy belepusztul ebbe az állapotába.

– Teljességgel – szólt Kebész – így látom én is.

LI. És az egyik jelenlevő, amikor ezt hallotta – nem emlékszem pontosan, melyik –, így szólt:

– Az istenekre, vajon előbbi gondolatmeneteinkben nem épp a most mondottak ellenkezőjében egyeztünk-e meg: hogy a kisebből lesz a nagyobb és a nagyobból a kisebb, és egyszerűen így keletkeznek az ellentétek, önmaguk ellentétéből? Most pedig, úgy látom, arról van szó, hogy soha nem történhet ilyesmi.

b És Szókratész, miután fejét félrehajtotta és meghallgatta, így szólt:

– Ezt szépen megjegyezted, csakhogy nem veszed észre a különbséget a most és az akkor mondottak között. Mert akkor azt állítottuk, hogy az ellentétes dolog önmagával ellentétes dologból jön létre, most pedig, hogy maga az ellentétes soha nem válhat önmaga ellentétévé, sem bennünk, sem a természetben. Mert akkor,

kedvesem, az ellentéteket magukban foglaló dolgokról
c beszéltünk, azoknak a nevén nevezve őket, most pedig róluk magukról, amiktől az őket magukban foglaló dolgok a nevüket kapták: és róluk mondjuk, hogy soha nem keletkezhetnek egymásból. – És közben Kebészre nézve azt mondta: – De ugye, Kebész, nem zavart meg téged is, amit ez mondott?

– Odáig még nem jutottam – szólt Kebész –, de azért nem mondom, hogy nem zavar sok minden.

– Tehát abban – mondta ő – mindenesetre teljesen egyetértünk, hogy az ellentétes soha nem válhat önmaga ellentétévé?

– Teljességgel – szólt.

LII. – Hát akkor még a következőt is vizsgáld meg – szólt –, hogy ebben is egyetértesz-e velem. Ugye nevezel valamit melegnek és hidegnek?
d

– Nevezek.

– Vajon a havat és a tüzet?

– Dehogyis, Zeuszra.

– Hanem másvalami a meleg, mint a tűz, és másvalami a hideg, mint a hó?

– Igen.

– De, gondolom, a hó, amíg hó, ha befogadja a meleget, ahogy az előbb mondtuk, többé nem lehet az, ami volt, hó is és meleg is, hanem amikor a meleg közeledik hozzá, vagy kitér előle, vagy elpusztul.

– Minden bizonnyal.

– A tűz pedig ugyancsak, ha közeledik hozzá a hideg, vagy kitér az útjából, vagy elpusztul, de nem maradhat
e a hidegséget magába fogadva továbbra is az, ami volt: tűz és hideg.

– Igazat mondasz – szólt.

– Tehát ezek közül némelyekről – mondta – elmondhatjuk, hogy nem csupán maga a fogalom igényli a saját

nevét minden időkre, hanem másvalami is, ami nem ő, de az ő alakját viseli mindaddig, amíg csak van. Talán a következőkből még világosabban kitűnik, miről beszélek. A páratlant ugye mindig ezzel a névvel kell illetni, ahogy most is említjük; vagy nem?

– Minden bizonnyal.

– De vajon csak őt magát, mint létezőt – mert ezt
104 a kérdezem –, vagy másvalamit is, ami nem egészen ugyanaz, mint a páratlan, és mégis a saját nevén kívül így is kell nevezni mindig, mert az a természete, hogy soha nem válhat meg a páratlanságtól? Olyasmire gondolok, ami a hármasságon is észrevehető, és sok máson is. Vizsgáld csak meg, ami a hármasra vonatkozik. Vajon nem úgy vélekedsz-e, hogy a saját nevén is kell mindig nevezni, és a páratlan nevén is, noha az nem azonos a
b hármassal? Mert mégis az a természete a hármasnak és az ötösnek is, és az összes számok fele részének, hogy noha nem azonosak a páratlannal, mégis páratlan mindegyikük; a kettes viszont és a négyes, és a számok másik sorának mindegyike, noha nem azonos a párossal, mégis mindig páros; egyetértesz-e ezzel vagy sem?

– Hogyne értenék? – szólt.

– Tehát nézd csak – szólt –, mire akarok rávilágítani. Arra, hogy, úgy látszik, nem csupán a tényleges ellentétek nem fogadják be egymást, hanem amik nem ellentétei egymásnak, de állandóan hordoznak magukban valami ellentétest, szemmel láthatólag azok sem fogadják be
c azt az ideát, mely a bennük levővel ellentétes, hanem a közeledésekor vagy elpusztulnak, vagy kitérnek előle. Vagy nem mondhatjuk-e, hogy a hármas előbb elpusztul, vagy bármi más történik vele, mintsem kibírná, hogy továbbra is megmaradva hármasnak, párossá váljék?

– De minden bizonnyal – szólt Kebész.

– Márpedig – mondta ő – a kettes nem ellentéte a hármasnak.

– Nem hát.

– Vagyis nem csupán az egymással ellentétes fogalmak nem bírják ki egymás közeledését, hanem más dolgok sem bírják ki az ellentétes dolgok közeledését.

– Tökéletesen igaz – szólt –, amit mondasz.

LIII. – Tehát akarod-e – mondta ő –, hogy meghatározzuk, ha képesek vagyunk rá, hogy melyek ezek a dolgok?

– Minden bizonnyal.

d – Tehát akkor, Kebészem – szólt –, hátha olyanok, hogy azt, amit birtokukba vesznek, nem csupán arra kényszerítik, hogy az ő ideájukat birtokolja, hanem még egy vele ellentétes valaminek az ideáját is?

– Hogy mondod?

– Ahogy az imént mondtuk. Mert hiszen tudod, hogy amit a hármasság ideája birtokába vesz, annak nem csupán hármasnak kell lennie, hanem páratlannak is.

– Minden bizonnyal.

– Márpedig az ilyesmihez, azt mondjuk, az őt kialakító fogalommal ellentétes idea soha nem juthat el.

– Nem hát.

– És a páratlanság alakította ki?

– Igen.

– Ami pedig ellentétes vele, az a párosé?

– Igen.

– Akkor hát a hármashoz soha nem fog a páros ideája eljutni?

– Nem hát.

– Tehát a hármas semmiképp sem részesülhet a párosságban?

– Semmiképp sem.

– Tehát a hármas páratlan.

e – Igen.

– Tehát amiről azt mondtam, meg kell határozni, miféle nem ellentétes dolgok nem fogadják be az ellentétest magát, ahogyan most a hármas, bár nem ellentéte a párosságnak, semmivel sem fogadja be inkább, mert
105 a mindig magában hordozza az ellentétét, ahogy a kettes is a páratlanét, és a tűz a hidegét, és rengeteg más dolog is ugyanígy – jónak látod-e, ha úgy határozod meg, hogy nem csupán az ellentét nem fogadja be a saját ellentétét, hanem az sem, ami valami vele ellentétest visz ahhoz, amihez épp közeledik, az a bizonyos odavivő sem fogadja be soha az odavittnek az ellentétét. Idézd csak újra emlékezetedbe, mert nem árt többször is hallani. Az ötös nem fogadja be a páros ideáját, sem a tízes, a
b kétszerese, a páratlanét. Hiszen önmagában ugyancsak nem ellentétes semmivel, mégsem fogadja be a páratlan fogalmát; éppígy sem a másfél, sem a többi efféle, félmivoltában, az egésznek a fogalmát, sem a harmadrész és minden efféle, ha ugyan követni tudsz és te is így látod.

– Pontosan így látom én is – szólt –, és jól követlek.

LIV. – Most hát – szólt – mondd el nekem újból, az elejétől fogva. És ne azzal a szóval válaszolj, amivel kérdezlek, hanem utánozz engem. Azért mondom ezt, mert az előbb megfogalmazott válasz mellett, a biztos mellett, a mondottakból, úgy látom, más biztonság is következik. Mert ha megkérdeznél, minek kell a testben lennie, hogy meleg legyen, nem a biztonságos választ
c adom neked, azt a tudománytalant, hogy melegségnek, hanem a most mondottakból következő kacifántosabbat, hogy tűznek; ha pedig azt kérdezed, mi van a testben, amitől beteg lesz, arra sem azt mondom, hogy betegség, hanem hogy láz; és azt sem mondom, hogy ami a számban van, amitől páratlan lesz, az a páratlanság, hanem

hogy az egyesség, és ugyanígy minden egyebet. Tehát nézd meg, hogy eléggé tudod-e már, mit akarok.

– Nagyon is eléggé – szólt.

– Válaszolj tehát – mondta ő –, mi az, aminek a testben lététől élő lesz a test?

– A lélek – szólt.

d – Ez mindig így van-e vajon?

– Már hogyne lenne? – mondta ő.

– Tehát a lélek, ha belejut abba, ami magában foglalja, mindig életet visz magával?

– Persze hogy azt visz – szólt.

– Vajon van-e valami, ami az élettel ellentétes, vagy nincs semmi?

– Van – szólt.

– Mi az?

– A halál.

– Ugye a lélek annak az ellentétét, amit mindig ő visz magával, sohasem fogja befogadni, az előbbi megállapodásunk szerint?

– Nagyon is így van – szólt Kebész.

LV. – Tehát akkor? Minek neveztük most azt, ami nem fogadja be a párosság ideáját?

– Páratlannak – szólt.

– Ami pedig az igazságosat nem fogadja be, és ami a művészit nem?

e – Művészietlennek – szólt –, amazt meg igazságtalannak.

– Legyen; és azt minek nevezzük, ami a halált nem fogadja be?

– Halhatatlannak – szólt.

– Ugye a lélek nem fogadja be a halált?

– Nem.

– Tehát a lélek halhatatlan?

– Halhatatlan.

– Legyen – szólt –, akkor hát azt mondjuk, hogy ezt sikerült bebizonyítani? Vagy nem így látod?

– Nagyon is kielégítően, Szókratészom.

– Tehát akkor, Kebész? – mondta. – Ha a páratlan
106 a szükségképpen elenyészhetetlen lenne, nem lenne a hármas is elenyészhetetlen?

– Hogyne lenne?

– Nemde, ha a nem meleg szükségképpen elenyészhetetlen lenne, akkor, ha valaki meleget visz a hóhoz, nem kellene a hónak épen és olvadatlanul kitérnie előle? Mert nem pusztulna el, de nem is fogadná be, bevárva, a meleget.

– Igazad van – szólt.

– Ugyanígy, azt hiszem, ha a nem hideg is elenyészhetetlen lenne, akkor a tűz, valahányszor valami hideg
b jut hozzá, nem aludna ki és nem is pusztulna el, hanem épségben visszavonulva távozna onnan.

– Feltétlenül – szólt.

– Nemde szükségképpen – szólt – ugyanezt kell a halhatatlanságról is mondani? Ha a halhatatlan elenyészhetetlen is, lehetetlen, hogy a lélek, amikor a halál közeledik hozzá, elpusztuljon; mert miként az előbb mondottakból következik, nem fogadja be a halált és halott sem lesz, ahogyan, mint mondtuk, a három sem lesz páros, és maga a páratlan sem, és sem a tűz nem lesz hideg, sem pedig a tűzben levő melegség. De mi akadálya van annak, mondaná erre valaki, hogy, noha a pára-
c tlan nem válik párossá, amikor a páros közelít hozzá, miként megállapodtunk, ő maga el ne pusztuljon és ne jöjjön helyette páros létre? Erre az ellenvetésre nem tudnánk amellett erősködni, hogy nem pusztul el; mert a páratlan nem elenyészhetetlen; de ha ebben megegyeztünk, könnyen kimutathatnánk, hogy a páratlan és a hármas visszavonulva eltávozik, amikor a páros köze-

ledik hozzá; és a tűzről és a melegről és az összes többiről is kimutathatnánk ugyanezt. Vagy nem?

– De nagyon is.

– Ugye most is, a halhatatlanról szólván, ha egyetértünk abban, hogy elenyészhetetlen is, akkor a lélek amellett, hogy halhatatlan, elenyészhetetlen is; ha pedig
d nem, más gondolatmenetre van szükség.

– Dehogyis van szükség – szólt – erre vonatkozólag; mert bajosan találhatnánk valamit, ami a pusztulást nem fogadja be, ha a halhatatlan, örökkévaló létére, befogadná a pusztulást.

LVI. – Az isten pedig – szólt Szókratész – és maga az élet lényege, és egyáltalán minden, ami halhatatlan, azt gondolom, abban mindenki egyetért, hogy nem pusztul el soha.

– Bizony mindenki, Zeuszra – szólt –, minden ember
e és még inkább, azt hiszem, minden isten.

– Ha tehát a halhatatlan elenyészhetetlen is, nem vonatkozik-e a lélekre is ugyanez: hogyha halhatatlan, egyúttal elpusztíthatatlan is?

– De feltétlenül.

– Amikor tehát közeledik az emberhez a halál, akkor ami halandó benne, az, úgy látszik, meghal, ami pedig halhatatlan, az épen és elenyészhetetlenül vonul vissza és távozik, kitérve a halál útjából.

– Úgy látszik.

– Így hát, Kebész – szólt –, a lélek mindennél inkább
107 a halhatatlan és elenyészhetetlen, és lelkünk valóban tovább él a Hadészban.

– Én bizony, Szókratész – mondta –, nem tudok ez ellen semmit sem felhozni, sem pedig kétkedni szavaidban. Ha azonban Szimmiasz vagy másvalaki fel tudna hozni valamit, jól teszi, ha nem hallgatja el; hiszen nem tudom, milyen megfelelőbb alkalomra várhatna még,

mint erre a mostanira, aki mindezekről akár mondani, akár hallani akar valamit.

– Bizony – mondta Szimmiasz – én magam sem tudom, miben kételkedhetnék, végiggondolva mindezt; de azoknak a dolgoknak a nagysága miatt, amikről gondo-
b latmeneteink szólnak, és az emberi gyengeség iránt való bizalmatlanságomban kénytelen vagyok még fenntartani hitetlenségemet az elmondottakkal kapcsolatban.

– Jól mondod, Szimmiasz – szólt Szókratész –, nem csupán ezt, hanem az eredeti tételeinket is meg kell alaposabban vizsgálnunk, még ha megbízhatónak látjátok is őket; és ha majd kielégítően boncoltátok fel, akkor, azt hiszem, követni fogjátok gondolatmenetemet, amennyire csak embernek a legnagyobb mértékben követnie lehet; és ha ez önmagában világossá válik, semmit sem fogtok kutatni tovább.

– Igazad van – szólt.

c LVII. – De azt is érdemes átgondolni, férfiak – szólt –, hogy ha a lélek halhatatlan, nem csupán ezzel az idővel kell törődni, amit életnek nevezünk, hanem az egésszel, és feltehetően súlyos veszéllyel jár, ha valaki elhanyagolja. Mert ha a halál mindentől való elszakadás lenne, ugyancsak jól járnának a gonoszok: amikor meghalnak, a testükkel együtt gonoszságaiktól is megszabadulnának, a lelkükkel egyetemben; így azonban, minthogy a lélek halha-
d tatlannak látszik, nincs számára semmiféle más szabadulás a gonosztól, sem menekvés, csupán az, hogy iparkodjon a legjobb és legjózanabb lenni. Mert a léleknek, amikor a Hadészba érkezik, nincs semmi egyebe, csupán a neveltetése és a kimunkáltsága, ami, mint mondják, a legtöbbet használ vagy árt a meghaltnak rögtön odavándorlása kezdetén. És azt is mondják, hogy minden egyes meghaltat a saját daimónja, akinek már életében osztályrészéül jutott, igyekszik arra a helyre vezet-

e ni, ahonnan az összegyűltek, miután átestek az ítéleten, a Hadészba vándorolnak, annak a vezérletével, akinek a feladata onnan emide kísérni őket. Miután pedig ott átestek azon, amin át kellett esniök, és ott maradtak annyi ideig, ameddig kellett, egy másik vezető sok, hosszú időszak elteltével ismét visszakíséri őket ide. És
108 a ez a vándorlás nem olyan, mint amilyennek Aiszkhülosz Télephosza* mondja: mert ő azt mondja, egy egyszerű ösvény visz Hadész honába, ez pedig, én úgy látom, nem egyszerű és nem is egy. Hiszen akkor vezetőkre sem lenne szükség,* mert senki sem téveszthetné el, ha csak egyetlen út lenne. Most viszont úgy látszik, elágazásai vannak és sok kanyarulata; ezt annak alapján mondom, amit az itteni szent és törvényes szokások bizonyítanak. Tehát a tisztességes és értelmes lélek követi vezetőjét és tudomásul veszi helyzetét; az a lélek azonban,
b amely sóvárogva ragaszkodik a testéhez, miként az előbbiekben mondtam, még sokáig ott röpköd körülötte és látható helye körül, sokáig ellenszegül és sokat szenved, és a neki rendelt daimón csak erőszakkal és nagy üggyelbajjal vonszolhatja el. És amikor megérkezik oda, ahol a többiek vannak, a tisztátalan lélek, aki ilyesmit követett el: igazságtalan emberölés szennye tapad rá, vagy más olyasmit művelt, ami ezzel rokon, vagy rokon lelkek
c műve – az ilyentől mindenki menekül, és kitér előle, és nem akar sem útitársa, sem vezetője lenni, így hát teljesen gyámoltalanul bolyong, míg el nem jönnek az idők, melyek elteltével a kényszerűség kijelölt lakóhelyére viszi; amelyik lélek pedig tisztán és mértékletesen járta végig az életét, annak útitársul és vezetőül istenek jutnak osztályrészeül, és mindegyik a neki megfelelő helyen kap lakást. Sok és csodálatos helye van a földnek, és maga a föld nem olyan és nem is akkora, mint ami-

lyennek azok tartják, akik a földről beszélni szoktak; valaki meggyőzött róla.

d LVIII. És Szimmiasz így szólt:

– Hogy mondod, Szókratész? Mert jómagam is sok mindent hallottam a földről, de azt nem, hogy te mit hiszel róla; szíves örömest hallanám.

– Azt hiszem, Szimmiasz, ahhoz igazán nem kell a Glaukosz tudománya,* hogy előadja az ember, mi van; de hogy miképpen van valójában, azt nehezebbnek tartom, akár a Glaukosz tudományával is, és egyrészt talán én magam sem lennék rá képes, másrészt pedig, még ha tudnám is, azt hiszem, Szimmiasz, nem futná az életemből olyan hosszú gondolatmenetre. De annak nincs aka-

e dálya, hogy a föld ideáját, hogy milyen a meggyőződésem szerint, és a rajta levő helyeket lefessem nektek.

– Akkor – szólt Szimmiasz – ez is elég.

– Tehát meggyőztek arról – mondta ő –, hogy először is, ha az ég közepén foglal helyet és gömbölyű, akkor

109 a sem levegőre nincs szüksége ahhoz, hogy le ne essen, sem bármiféle más ilyen kényszerűségre, mert eléggé fenntartja az égnek mindenütt meglevő egyneműsége és magának a földnek az egyensúlya; mivel egy egyensúlyban levő dolog, egy egynemű valaminek a közepébe helyezve, semerre nem hajlik el jobban, sem kevésbé, hanem az egyneműségben megingathatatlan marad. Elsősorban – mondta – erről vagyok meggyőződve.

– És helyesen is – szólt Szimmiasz.

–Azután pedig – szólt –, hogy roppant nagy, és mi itt, a Phaszisztól Héraklész oszlopaiig,* egy kicsiny részén lakunk, mint egy mocsár körül a hangyák vagy a békák, úgy lakunk a tenger körül, és sokan mások is így laknak másutt, sok ilyen helyen. És arról is, hogy mindenfelé a föld körül sok, alakjára és nagyságára nézve sokféle üreg van, melyekbe összefolyt a víz és a köd és a levegő,

maga a föld azonban tisztán fekszik a tiszta levegőben,
c amiben a csillagok vannak, és amit a legtöbben, akik
ilyesmiről beszélni szoktak, éthernek neveznek: és hogy
ennek az üledéke az, ami állandóan összefolyik a föld
üregeiben. Hogy tehát mi, akik a föld üregeiben lakunk,
nem vagyunk ezzel tisztában és azt hisszük, hogy fent
lakunk a földön, mintha valaki, aki a tenger fenekének
a közepén lakik, azt hinné, hogy a tenger színén lakik,
s noha a vízen át látja a napot is meg a többi csillagot
d is, úgy vélné, hogy a tenger az ég, de lomhasága és
gyengesége miatt soha nem jutna ki a tenger peremére,
és soha nem látta felmerülve és a tengerből felbukkanva
ezt a helyet, hogy mennyivel tisztább és szebb a náluk
levőnél, és senki mástól sem hallotta, aki látta ezt: ez
történik velünk is; mert, noha a föld egyik üregében
lakunk, azt hisszük, hogy a felszínén lakunk, és égnek
hívjuk a levegőt, mintha csakugyan az égen járnának a
e csillagok; és ugyanúgy, gyengeségünk és lomhaságunk
miatt, nem tudunk a levegőn keresztül a széléig eljutni;
mert ha valaki eljutna a peremére, vagy szárnyra kelve
felrepülhetne, akkor felbukkanva meglátná, ahogy a
tengerből felbukkanó halak látják, ami itt van, úgy látná
meg az a valaki az ott levőket, és ha a természete elbírná
az ilyen látványt, felismerné, hogy az ott az igazi ég és
110 a az igazi fény és az igazi föld. Mert ez a föld és a kövek
és az egész itteni hely romlott és kimart, ahogyan a
tengerben levő dolgok a sós víztől, és nem is terem a
tengerben semmi említésre méltó, és nincs ott semmi
tökéletes sem, az igazat megvallva, hanem csak szakadé-
kok és homok meg lebírhatatlan sár és iszap, ahol még
volna is föld, és a nálunk levő szépségekhez semmiképp
sem hasonlítható; amazok a fentiek pedig még a nálunk
b levőknél is sokkalta különbnek tűnnének. És ha mítosz-

ként is elbeszélhetem, érdemes meghallgatni, Szimmiasz, milyen ott minden, azon a földön az ég alatt.

– Hogyne – szólt Szimmiasz –, szíves örömest meghallgatjuk elbeszélésedet.

LIX. – Tehát először is, barátom – szólt –, látványnak olyan az a föld, ha valaki felülről nézné, mint a tizenkét bőrdarabból varrt labdák, olyan tarka, és olyan különféle színekre oszló, melyeknek az itteni színek
c mintegy a mintái, s amilyeneket a festők használnak; ott pedig az egész föld ilyenekből áll, és még ezeknél is sokkal ragyogóbbakból és tisztábbakból; mert az egyik bíborvörös és csodálatos szépségű, és a másik aranyszínű, megint egy másik pedig fehér, a gipsznél vagy a hónál is fehérebb, és ugyanígy megvan minden más szín
d is, még több és szebb, mint amiket mi láthattunk. Mert még ezek az üregek is, megtöltve vízzel és levegővel, színszerű látványt nyújtanak, az összes többi szín tarkaságával csillogva, úgyhogy egyetlen összefüggő tarkaságnak tetszik az egész. És ezen a földön, mely ilyenformán fest, ilyesféle növények is nőnek, fák és virágok és gyümölcsök; és a hegyeknek is ugyanígy, meg a köveknek, ennek megfelelő a simaságuk és áttetsző mivoltuk,
e és a színeik is szebbek; ezeknek a részecskéi itteni kedvelt drágaköveink is, a karneol, és a jáspis, meg a smaragd, és minden ilyesmi; ott pedig nincs semmi, ami ne ilyen lenne, vagy még ezeknél is szebb. És az ennek az oka, hogy azok a kövek tiszták, és nem rongálta meg és marta ki őket, ahogy az ittenieket, a rothadás és a sós víz, az, ami itt összefolyik, és a köveknek is, a földnek is és a többi élőlénynek is rútságot és betegségeket hoz. Ezek
111 a a kövek ékesítik azt a földet, és ezenkívül arany és ezüst és más ilyesmik is. Mert ezek láthatóan teremnek ott, roppant nagyságban és mennyiségben, és temérdek helyén annak a földnek, úgyhogy azt a földet látni boldog

szemlélőknek való látvány. Élőlény pedig sok másféle is van rajta, és emberek is: egyesek a föld közepén laknak, mások a levegő körül, úgy, ahogy mi a tenger körül, megint mások pedig a szigeteken, melyeket a levegő folyama ölel körül, a szárazföld közelében; tehát, egy-
b szóval, ami számunkra a víz meg a tenger a mi használatunkra, az ott a levegő, ami pedig számunkra a levegő, az ott az éther. És az időjárás olyan összetételű, hogy nincs semmilyen betegségük és sokkal hosszabb ideig élnek, mint az itteniek, és a látásuk meg a hallásuk és az eszméletük és minden ilyesmi annyival magasabbrendű a mienknél, amennyivel a levegő tisztasága a vízénél és az étheré a levegőnél. És isteneknek szentelt ligetek és templomok is vannak náluk, melyekben csakugyan ott laknak az istenek, és isteni szózatok és jóslatok, meg az istenek érzékelése is, az istenekkel való ilyenféle érintke-
c zés is megvan náluk; és a napot meg a holdat meg a csillagokat is olyannak látják, amilyenek valójában, és a boldogságuk minden másban is ehhez hasonló.

LX. Eszerint tehát ilyen az egész föld és a föld körül levő dolgok; rajta pedig körös-körül, a mélyedéseinek megfelelően, sok hely van, egyesek mélyebbek és szélesebben kitárulók, mint amiben mi lakunk, mások mé-
d lyebbek, de szűkebb a nyílásuk, mint a mi lakóhelyünké, és olyanok is vannak, melyek sekélyebbek az itteninél, de tágasabbak; és mindezek a föld alatt sokfelé egymásba fúródnak, keskenyebben is, szélesebben is, és átvezető kijárataik vannak, és ezeken át sok víz folyik egymásba, mintha keverőedényekbe ömlenének, és irdatlan nagyságú örök folyók vannak a föld alatt, meleg és hideg vizűek, és sok tűz és nagy tűzfolyók, és sok iszapfolyó,
e tisztább is, sárosabb is, akár a lávaiszap előtt kiömlő folyók Szicíliában, és maga a tüzes lávafolyam; és ezekkel telik meg mindegyik hely, fokozatosan, ahogy a

köráramlat odaér mindegyikükhöz. És mindezek fel-le himbálóznak, mintha egy hinta volna a föld mélyében;
112 a és annak a hintának ilyenforma a természete: a föld egyik nyílása, épp a legnagyobb, átfúródik az egész földön, az, amiről Homérosz beszélt, amikor azt mondta:

messze le, sűrü homályos mély üregébe a földnek,*

és amit másutt ő is és sok más költő is Tartarosznak nevezett. Mert ebbe a nyíladékba folyik össze minden folyó, és innen folynak ki újból; és mindegyik olyanná
b lesz, amilyen a föld, amin át folyik. És azért folyik ki onnan és folyik be oda az összes folyóvíz, mert ennek a folyadéknak nincs medre, sem alja. Így himbálózik és hullámzik fel-alá, és ugyanezt teszi a levegő meg a szél is, ami körülveszi; mert követi akkor is, amikor a föld túlnani tájaira megy, és akkor is, amikor az itteniekre, és ahogyan a lélegzők fújják ki és szívják be folyton-folyvást az áramló fuvallatot, ugyanúgy hoz ott a nedves-
c séggel együtt himbálózó fuvallat rettenetes és feltartóztathatatlan szeleket, bemenetelekor is, kijövetelekor is. Amikor tehát a víz visszahúzódik a lentinek nevezett helyre, akkor a földön keresztül a túlnani folyóvizek tájaira áramlik be és úgy megtölti őket, mintha merítőkanállal mernék át; amikor viszont onnan eltávozik és idejön, az itteniekét tölti meg ismét, s azok megtelve keresztülfolynak a csatornákon és a földön, és amikor mindegyik megérkezik arra a helyre, amely felé utat tör
d magának, ott tengereket és tavakat és folyókat meg forrásokat alkot; majd onnan ismét a föld alá bukva, egyesek több és hosszabban elterülő vidéket járnak körül, mások kevesebbet és rövidebb szakaszt, s utána ismét a Tartaroszba ömlenek bele, egyesek sokkal lejjebb, mint

ahol előtörtek, mások kevéssel; de mind a felszínre törésük helyénél lejjebb folynak be. És egyesek pontosan azzal a hellyel szemben folynak be megint, ahol előtörtek, mások pedig ugyanazon a részen, olyanok is vannak, melyek körbefolyva, teljes kört írnak le, egyszer vagy többszörösen rátekeredve a földre, akár a kígyók, és a lehető legmélyebbre ereszkedve folynak bele vissza.
e És mindkétfelől csak középig tudnak leereszkedni, tovább nem; mert mindkét áramlat számára meredek, ami azután következik.

LXI. Így hát sok és sokféle nagy folyam van;* és a sok közé tartozik az a négy folyam, melyek közül a legnagyobb és a legkülsőbb részen folyó az Ókeanosznak nevezett; a vele épp szemben és ellenkező irányban
113 a folyó az Akherón, mely más puszta helyeken hömpölyög át és a föld alatt folytatódva az Akherusziasz-tóba szakad, ahova a legtöbb megholt lelke érkezik, és miután a lelkek bizonyos meghatározott ideig itt maradtak, egyesek hosszabb, mások rövidebb ideig, ismét fel kell menniök, hogy élőlényként újraszülessenek. A harmadik folyó pedig e kettő között tör fel, és forrása közelében egy nagy, sok tűz égette helyre árad ki, és a mi tengerünknél nagyobb, fortyogva forró vízzel és iszappal telt tavat alkot; és innen indul körbe sárosan és
b iszaposan, s miután körülhömpölyögte a földet, máshova érkezik meg, s az Akherusziasz-tó túlsó szélét is érinti, de úgy, hogy nem keveredik el a vizével; s miután többször körbejárt a föld alatt, sokkal lejjebb torkollik a Tartaroszba. Ez az, amit Püriphlegethónnak neveznek,* és ennek habjait vetik fel a lávafolyamok is, ahol feltűnnek a földön. És ezzel szemközt tör fel a negyedik,
c először egy rettenetes és vad helyre, mint mondják, és olyan a színe az egésznek, mint a lazúrkő, és sztüxinek hívják a vidéket, és a tavat is, amit a beleömlő folyó

alkot, Sztüxnek. Miután a folyó itt belezúdult és szörnyűséges erőt merített a vízből, melybe alámerült, körülhömpölygi a földet, és a Püriphlegethónnal ellenkező irányban haladva, az ellenkező irányból találkozik vele az Akherusziasz-tóban; és ennek a vize sem keveredik el semmivel, hanem ez is körbejárva, a Püriphlegethónnal szemben a Tartaroszba szakad; és ennek a neve, mint a költők mondják, Kókütosz.

d LXII. Ha tehát mindez így van, mihelyt megérkeznek a halottak arra a helyre, ahova a daimónja vezérli mindegyiküket, először is ítélettel különválasztják, kik éltek szépen és jámborul, és kik nem. És akikről az derül ki, hogy közepesen éltek, azok az Akherónhoz vonulva és felszállva a nekik szánt ladikokra, eljutnak rajtuk a tóhoz, és ott laknak, és megtisztulva vétkeiktől, letöltve büntetésüket feloldozást nyernek, akik elkövettek valae mit, és jótetteikért jutalmat nyernek, ki-ki a maga érdeme szerint; akik viszont orvosolhatatlannak bizonyulnak bűneik nagysága miatt, mert sok és nagy szentségtörést, vagy sok jogtalan és törvényszegő gyilkosságot követtek el, vagy más ehhez hasonló vétket, azokat őket megillető sorsuk a Tartaroszba veti, ahonnan soha többé nem jönnek fel. Akik pedig orvosolható, bár nagy vétkekkel vétkeztek, például felindultságukban valami-
114 a lyen erőszakos cselekedetet követtek el apjuk vagy anyjuk ellen, és azután megbánva, másmilyen életet éltek, vagy más efféle módon lettek gyilkossá, azoknak is a Tartaroszba kell ugyan zuhanniok, de miután lezuhantak és egy évet töltöttek ott, felveti őket a hullám: az emberölésben vétkeseket a Kókütosz irányába, az apjukat és anyjukat bántalmazókat pedig a Püriphlegethón irányába; amikor pedig tovasodorva az Akherusziasztóba érnek, ott kiáltoznak és hívogatják, ezek azokat,
b akiket megöltek, amazok meg, akiket bántalmaztak, s

miután odahívták, esdekelve könyörögnek hozzájuk, engedjék őket kiszállni a tóba és fogadják be őket; és ha sikerül kikönyörögniök, ki is szállnak és kínjaik véget érnek, ha pedig nem, visszasodródnak a Tartaroszba és onnan a folyókba, és mindaddig így szenvednek, míg meg nem engesztelték azokat, akik ellen vétettek; mert ezt a büntetést rendelték számukra a bírák. Akikről
c pedig az derül ki, hogy különösen jámborul éltek, azok a földbeli helyekről kiszabadulva, mintegy börtönükből kikerülve, feljutnak a tiszta lakóhelyre, és a föld felszínén lakoznak. Akik pedig ezek közül a bölcsesség szeretete által kellőképpen megtisztultak, a testük nélkül élnek az egész hátralevő időben, és még ezeknél is szebb lakóhelyekre érkeznek, melyeket világosan leírni nem is könnyű és az idő sem elég rá most.

LXIII. De már ezek miatt is, amiken itt végigfutottunk, meg kell tenni mindent, Szimmiaszom, hogy az erényt és az eszméletet elsajátítsuk életünkben; mert szép a díj és nagy a reménység.

d Tehát erősködni, hogy csakugyan úgy van mindez, ahogy én elmeséltem, értelemmel bíró emberhez nem illő; azonban úgy vélekedni, hogy így vagy ilyenformán áll a dolog a lelkünkkel és lakóhelyeivel, ha a lélek, mint látjuk, halhatatlan, szerintem illő és érdemes megkockáztatni; mert szép ez a kockázat, és szinte varázsigeként kell magunknak énekelnünk az ilyesmit; azért nyújtom én is már régóta ilyen hosszúra ezt az elbeszélést. De épp ezért bátran bizakodhat a lelke sorsára vonatkozólag
e az a férfiú, aki életében a többi gyönyörűséget, a testhez tartozókat, és annak ékességeit, elküldte a jódolgukba, mert magától idegennek tartotta, s úgy vélekedett, hogy csak a bajait szaporítaná velük, ellenben a tanulásra vonatkozó gyönyörűségekre törekedett, s a lelkét nem tőle idegen ékességekkel, hanem saját ékességével éke-

115 a sítve, a mértékletességgel, az igazságossággal, a bátorsággal, a szabadsággal és az igazsággal, így várja be a Hadészba teendő utazását, hogy útnak induljon, amikor szólítja az elrendelés. Ti pedig – szólt –, Szimmiasz, Kebész és a többiek, mindegyiktek más-más időpontban fog útnak indulni; engem viszont már most szólít, ahogy egy tragikus költő mondaná, az elrendelés, és mindjárt itt az ideje, hogy fürdő után nézzek; mert jobbnak látom, ha megfürödve iszom ki a mérget, és nem csinálok munkát az asszonyoknak, hogy ne kelljen hullamosással bajlódniok.

b LXIV. Szókratész e szavaira Kritón így szólt:

– Legyen, Szókratész; de hogyan rendelkezel, mit bízol rájuk vagy rám, akár a fiúkkal, akár bármi mással kapcsolatban, mit tehetnénk, hogy leginkább kedvedre tegyünk?

– Amit mindig mondok, Kritón – szólt –, semmi újabbat; hogy ha törődtök saját magatokkal, akkor nekem is, az enyéimnek is és saját magatoknak is kedvére teszitek, amit tesztek, még ha most nem ígérnétek is

c meg; ha pedig nem törődtök saját magatokkal és nem akartok mintegy a most és az előző időben elmondottak nyomán élni, akkor, még ha most nagyon buzgón és sok szóval ígérnétek is, akkor sem tennétek semmivel se többet.

– Tehát igyekezni fogunk – szólt –, hogy így tegyünk; és miképpen temessünk el?

– Ahogy akartok – szólt –, ha ugyan megkaptok, és nem csúszom ki a kezetek közül. – És szelíden mosolyogva és ránk nézve azt mondta: – Nem tudom meggyőzni, férfiak, Kritónt arról, hogy én ez a Szókratész vagyok, aki most beszélget veletek és elrendez mindent,

d amiről szó esett, hanem azt hiszi, hogy az vagyok, akit kis idő múlva hullának lát, s azért azt kérdezi, hogyan

temessen el. És hogy én egy hosszas gondolatmenetet viszek itt végig, mióta már, arról, hogy ha kiiszom ezt a mérget, utána nem maradok tovább veletek, hanem fogom magam és elmegyek a boldogok örömeibe, azt, úgy látszik, azt hiszi, csak úgy mondom, hogy megvigasztaljalak titeket is meg egyúttal magamat is. Tehát kezeskedjetek értem Kritónnál – szólt –, éspedig épp ellenkező kezességgel, mint ahogyan ő kezeskedett értem a bírák előtt. Mert ő arról kezeskedett, hogy biztosan itt maradok; ti pedig arról kezeskedjetek, hogy biztosan nem maradok itt, miután meghaltam, hanem fogom magam és elmegyek, – hogy Kritón könnyebben viselje el, és ne riadozzon, amikor látja, hogy a testemet akár elégetik, akár földbe temetik, mintha valami szörnyűség történne velem, és ne mondja a temetésen, hogy Szókratészt ravatalozza fel, vagy kíséri ki, vagy temeti el. Mert vedd tudomásul – mondta –, drága jó Kritónom, hogy amit nem szépen mond az ember, az nem csupán magában véve helytelen, hanem a lelkeknek is árt. Hát fel a fejjel, bizakodj és mondd azt, hogy a testemet temeted el; és temesd úgy, ahogy jólesik, és a leginkább illőnek tartod.

LXV. Így szólván, valamilyen kamrába indult, hogy megfürödjön, és Kritón követte őt, nekünk pedig meghagyta, hogy várjunk ott. Tehát vártunk, a mondottakról beszélgetve egymással, és újból megvizsgálva azokat, majd pedig ismét azt tárgyaltuk, mekkora csapás ér bennünket, s valósággal úgy éreztük, hogy szinte apánkat elvesztve, árván kell leélnünk hátralevő életünket. Miután pedig megfürdött és odavitték hozzá a gyerekeit – mert két kicsiny fia volt és egy nagy –, és a családjabeli asszonyok is eljöttek, s miután Kritón jelenlétében beszélgetett velük és rendelkezett, ahogy akart, elküldte az asszonyokat és a gyermekeket, ő maga pedig átjött hoz-

zánk. És már közel volt a napnyugta, mert sok időt töltött odabent. Amikor pedig megfürödve bejött, leült
c és már nem sokat beszélgetett azután. És jött a tizenegyek szolgája, és, megállva mellette, így szólt:

– Szókratész, tőled biztosan nem fogom azt tapasztalni, amit másoktól tapasztalok, hogy haragusznak rám és átkoznak, amikor hírül hozom, hogy az arkhónok parancsára ki kell a mérget inniok. De téged én másmilyennek ismertelek meg ebben az időben, a legnemesebb és legszelídebb és legjobb férfiúnak mindazok közül, akik valaha is ide kerültek, és ezért most is jól tudom, hogy nem rám haragszol, mert tudod, hogy kik az okai ennek,
d hanem őrájuk. Most pedig, hiszen tudod, hogy milyen hírrel jöttem, ég áldjon, és próbáld a lehető legkönnyebben elviselni, ami elkerülhetetlen.

És könnyekre fakadva megfordult és elment. És Szókratész felnézve rá így szólt:

– Téged is ég áldjon, és meg fogjuk tenni. – És nyomban így szólt hozzánk: – Milyen tisztességes ember; eljárt hozzám az egész idő alatt és gyakran beszélgetett velem, és a lehető legjobb ember volt, és most is, milyen szépen megsirat. No de most, Kritónom, fogadjunk szót neki, és hozza be valaki a mérget, ha már megdarálták; ha pedig nem, darálja meg az az ember.

e És Kritón így szólt: – De én úgy látom, Szókratész, a nap még a hegyek fölött áll, s még nem merült alá. És azt is tudom, hogy mások is jóval később isszák meg, mint amikor hírül hozzák nekik a parancsot, és előbb jóízűen esznek és isznak, és egyesek még együtt is vannak azokkal, akiket megkívánnak. Azért ne siess egy csöppet se; mert még ráérsz.

És Szókratész így szólt:

– Természetes, Kritónom, hogy azok, akikről te beszélsz, így tesznek, mert úgy gondolkoznak, hogy nyer-

117 a nek vele valamit, ha így tesznek, és az is természetes, hogy én nem teszek így: mert én úgy gondolkozom, hogy nem nyerek vele semmit, ha kicsit később iszom ki, és csupán nevetséges lennék saját magam előtt, ha tapadnék az élethez és takarékoskodnék azzal, amiből már semmim nincs. Menj hát – szólt –, fogadj nekem szót és ne tégy másként.

LXVI. És Kritón ennek hallatán intett a közelben álló fiúnak. És a fiú kiment, és hosszabb idő elteltével jött vissza, azzal, akinek át kellett adnia a mérget, amit már megdarálva hozott egy kehelyben; Szókratész pedig, amikor megpillantotta azt az embert, így szólt:

– Legyen; mondd, jóember, mert te értesz ezekhez a dolgokhoz, mit kell csinálni?

– Semmit – szólt –, csupán körbejárni, rögtön azután,
b hogy megittad, míg el nem nehezülnek a lábaid, s azután lefeküdni; és így magától fog hatni.

És ezzel átnyújtotta Szókratésznak a kelyhet. És az átvéve, nagyon derűsen, Ekhekratészem, anélkül, hogy remegett volna, és arcszíne vagy vonásai elváltoztak volna, csupán a maga szokott módján, bikatekintettel alulról felfelé nézve arra az emberre, így szólt:

– Mi a véleményed, loccsanthatunk-e ebből az italból áldozatul valakinek? Lehet vagy nem lehet?

– Annyit darálunk meg, Szókratész – szólt –, amennyit a kiiváshoz elegendőnek tartunk.

c – Értem – mondta ő –, de imádkozni az istenekhez lehet és kell is, hogy szerencsés legyen az átköltözés innen oda; imádkozom is érte, és bár így lenne.

És nyomban e szavak után szájához vitte és nagyon könnyedén és készségesen kiitta. És a legtöbben közülünk eddig a pillanatig nagyjából vissza tudták tartani könnyeiket, de amikor láttuk, hogy issza, és hogy már kiitta, tovább már nem, és nekem is szakadtak a könnye-

im feltartóztathatatlanul, úgyhogy arcomat elrejtve si-
d rattam magamat: mert nem őt, hanem saját balsorsomat, hogy egy ilyen férfiút, ilyen barátot kell elvesztenem. Kritón pedig még előbb, mint én, mert nem bírta visszatartani könnyeit, félrehúzódott. Apollodórosznak pedig már előzetesen is szüntelenül omlottak a könnyei, s most felüvöltve, hangos jajveszékelésben tört ki, és mindenkit megrendített a jelenlevők közül, csak magát Szókratészt nem. Ő pedig így szólt:

e – Mit műveltek, ti fura emberek! Hiszen én éppen azért küldtem el az asszonyokat, hogy ne csapjanak ilyen lármát; mert azt hallottam, áhítatos csendben kell meghalni. Csillapodjatok le már, és embereljétek meg magatokat.

És mi, amikor ezt hallottuk, elszégyelltük magunkat és visszafojtottuk könnyeinket. Ő pedig körbejárt, és azután, amikor, mint mondta, elnehezültek a lábai, lefeküdt, hanyatt, mert azt parancsolta az az ember; és meg
118 a is tapogatta az, aki a mérget átadta, és időnként megvizsgálta a lábfejét és a lába szárát, s azután erősen megnyomva lábfejét megkérdezte, érzi-e; és ő azt mondta, nem; és azután megint a lábikráit: és így felfelé haladva mutatta nekünk, hogyan hűl ki és merevedik meg. És újból megérintette, és azt mondta, hogy ha majd a szívéhez ér, akkor távozik el. Tehát az alsóteste már csaknem egészen kihűlt, és felfedve arcát, mert el volt takarva, azt mondta, és ezek voltak az utolsó szavai:

– Kritón – szólt –, egy kakassal tartozunk Aszklépiosznak;* adjátok meg, és el ne mulasszátok.

– Úgy lesz – szólt Kritón –, de gondolkozz, hátha van más mondanivalód is.

Erre a kérdésére már semmit sem válaszolt, hanem kis idő múlva megrándult, és az az ember fölfedte őt, és

szeme már fennakadt; Kritón pedig, amikor ezt látta, lezárta a száját és szemét.

LXVII. Ez volt a vége, Ekhekratészem, a barátunknak, a férfiúnak, aki, elmondhatjuk, minden ember közül, akikkel valaha is találkoztunk, a legderekabb volt, és egyáltalán, a legokosabb és a legigazságosabb.

SZÖVEGMAGYARÁZATOK

A BEVEZETŐKET FALUS RÓBERT ÉS SZABÓ ÁRPÁD (KRATULOSZ),

A MAGYARÁZATOKAT STEIGER KORNÉL (LAKHÉSZ), SZABÓ ÁRPÁD

(KRATULOSZ) ÉS NÉMETH GYÖRGY ÍRTA

A jegyzetekben csak a legszigorúbb értelemben vett tárgyi tudnivalókat adjuk meg.

A dialógusok szövege mellett a lapszéleken feltüntettük az úgynevezett Stephanus-számokat. Ezek a számok és a hozzájuk kapcsolt betűk egy ismert régi Platón-kiadás (Platonis Opera, ed. J. Stephanus, Paris 1573) oldalszámait és oldalrészeit jelölik; Platón műveit ugyanis mindig ezekkel a számokkal szokták idézni.

A Homérosz-idézeteket Devecseri Gábor fordításában közöljük az összes dialógusban a Kratülosz kivételével, csak akkor nem, ha maga Platón nem szó szerint idézi Homéroszt. Az ilyen esetekre a jegyzetekben „eltérő szöveggel" megjegyzéssel hívjuk fel a figyelmet.

A csillaggal megjelölt szövegrészek magyarázatát a Szövegmagyarázatokban, a nevek magyarázatát a harmadik kötet végén a Jegyzetszótárban találja meg az olvasó.

A Platón-művek sorrendjének meghatározásában A. Lesky: Geschichte der griechischen Literatur (3. kiad. Bern–München 1971) című könyvéhez igazodtunk. – Az újabb irodalomból megemlítendő H. Thesleff más következtetésekre jutó munkája: Studies in Platonic Chronology (Helsinki–Helsingfors 1982).

Nem alakult ki egységes vélemény Platón ifjúkori dialógusainak a keletkezési sorrendjéről. Ettől függetlenül bizonyos, hogy a *Lakhész* a legkorábbiak közé való: ezt igazolja a viták gyors pergése, a részvevők érdeklődésének és jellemének azonnali felvillantása, a jellegzetesen szókratészi fellépés és útbaigazítás (tudniillik, hogy a „bátorságról" csak lényegének és funkciójának biztos ismeretével lehet megalapozott kijelentéseket tenni), valamint a probléma megoldatlansága *(aporia)* a dialógus végén.

Maga a „történet" valamikor i. e. 424 és 418 között játszódik – a délioni csata után, de a Lakhész életét is kioltó mantineiai csata előtt. Szókratész ekkor negyvenöt-ötven éves volt, többször is említett fiatalsága tehát a párbeszéd idősebb részvevőihez viszonyítva értendő.

7. old. *teljes fegyverzetben vívni* – a teljes fegyverzetű gyalogság (hoplitészek) a görög hadviselés legfontosabb fegyverneme. A hoplitészek majd harmincöt kilós fegyverzetükkel zárt rendben, phalanxban harcoltak. A súlyos fegyverzetben gyors egyéni akciókra nem volt mód, a katonának inkább önfegyelemre és együttműködési készségre volt szüksége.

14. old. *a dárda alsó hegyébe* – a hoplitészek dárdája mindkét végén heggyel ellátott szúrófegyver volt.

21. old. *holmi káriaival* – a kisázsiai félsziget délnyugati részéről származó káriaiak, akiket a görögök zsoldosokként alkalmaztak, hűtlenségükről és megvesztegethetőségükről voltak híresek.
22. old. *Szolón szavával* – Szolón többször idézett verses mondása: „Vénülvén is még egyre tanulgatok én."
28. old. *megmenekülni is* – Iliasz V 221–223.
ő a menekülés szakértője – Iliasz V 272. A magyar fordításban a kifejezés nem szerepel.
45. old. *ez a véleményem* – Nikiasz megjegyzése ironikus és békítő: Lamakhosz, a peloponnészoszi háború felelőtlen vakmerőségéről híres hadvezére éppen ellentéte az aggályosan óvatos Nikiasznak.
53. old. *„. . . társa a szégyen"* – Odüsszeia XVII 347.

KHARMIDÉSZ

Platón nagybátyjának, a dialógus történésének idején még ifjú Kharmidésznek a neveléséről folyik a vita – arról, hogy miben is áll a józanság *(szóphroszüné)*. Valóban, az i. e. 5. századi etikának egyik legfontosabb kulcsszava volt a „józanság", amit a „gőg" *(hübrisz)* ellenében tartottak méltónak az emberhez, de amelynek a tartalmát sokféle módon értelmezték (például az *Antigoné*-ban).

Az „Ismerd meg önmagad!" apollóni parancsa és Szókratész definícióigénye egyazon etikai irányba mutat.

Tudománytörténeti érdekesség, hogy Zalmoxisz tanítása – miszerint a lélekből sarjad a testnek is minden java – a modern pszichoszomatikus elméletekben éledt

újjá. Mítoszokkal és mitikus-misztikus formában előadott tudományos elméletekkel a későbbi Platón-dialógusokban is sokszor találkozunk.

57. old. *Baszilé szentélyével* – Baszilé a régi athéni királyság megszemélyesítője, szentélyében az ősi uralkodónak, Kodrosznak is áldoztak.

60. old. *a zsákmányból a részét* – utalás arra a mesére, amelyben az oroszlán és az őz együtt vadásztak. Amikor az őz kérte a zsákmányból a jussát, az oroszlán azt válaszolta: te vagy az én részem. – Küdiaszról semmi közelebbit nem tudunk.

68. old. „. . . *a szűkölködő embernek*" – Odüsszeia XVII 347.

72. old. *megtanultam Hésziodosztól* – Munkák és napok 311: „Nem szégyen dolgozni, de szégyen tétlenül élni" (Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása).

75. old. *Delphoiban fölfüggesztett . . . feliratot* – a hét bölcsnek tulajdonított mondások: Légy józan! (szerzője ismeretlen). Ismerd meg önmagadat! (Khilón). Semmit se túlzottan! (Szolón). Kezesség, rögtön kész a baj! (Thalész).

89. old. *elefántcsontkapun* – „. . . Hisz a gyönge / álomképek két kapun át jönnek közelünkbe: / egy szaruból készült, elefántcsontból van a másik. / És amely álomkép kicsiszolt csonton csuszik által, / az mind csal, hiteget s mutogat csupa teljesületlent; / és amely álomkép simított szarun át szalad útra, / színigazat mutat az, ha az ember látja szemével" (Homérosz, Odüsszeia XIX 561–567).

Végzetes nap reggelén játszódik a történet – akkor, amikor Szókratésznak a törvényszékre kell mennie, hogy Melétosz vádjaival szemben védekezzék. Szókratész erkölcsiségére és tudásszomjára, de Platón írói tehetségére is jellemző a vita időzítése.

A „jámborság" fogalmi tisztázása – függetlenül az ifjúkori Platón-dialógusokra jellemző megoldatlanságtól – olyan igény, amely magasabb szinten folytatja a korábbi művekben is felvetett definiálási kutatást: itt merül fel a „miben áll?" (pontosan: „mi is?") kérdése úgy, hogy valamilyen önmagával azonos egységben és ezáltal a jelenségek ősképében *(eidosz, idea)* kell keresni a választ, tehát a valóságos ok megragadását. Még nem transzcendens, az érzéki világtól elkülönített képzet az *eidosz* vagy *idea,* de Platón későbbi felfogását alapozza meg.

A „jámborság" és a közfelfogás szerinti „vallásosság" megkülönböztetése nemcsak elvi, hanem életrajzi szempontból is fontos: Szókratész egész gondolkodásmódja került szembe a hagyományos vallásossággal.

122. old. *Daidalosz szavai volnának* – két szobrász alakja keveredik Daidaloszban: az egyik mitikus ezermester, a labürinthosz építője, aki szobrokat is készített, a másik egy i. e. 7. századi szobrász, akinek nevéhez sok újítás fűződik, élethű alkotásai szinte mozogni látszottak. – Szókratész apja, Szóphroniszkosz szintén szobrász volt, ezért nevezheti tréfásan Daidaloszt ősének.

123. old. *amit a költő költött* – Sztaszinosz, a Küpria című epikus költemény szerzője. Az eposz az Iliasz előzményeit beszélte el.

Ebben a dialógusban is egy fogalom – a szeretet – meghatározására irányul a kérdve kifejtő módszer, ezáltal pedig a vélemények szembesítése. Erkölcsi vonatkozásban a „kedvtelés" és a „boldogság" megkülönböztetése, ismeretelméleti síkon látszat és valóság, ennek megfelelően pedig látszattudás és biztos tudás szembeállítása a lényeg. Mindez a barátság, s egyáltalán az embereket egymáshoz kötő kapcsolatok vizsgálatából alakul ki – természetes emberséggel, sőt gyakorlatiassággal: helyesen kell igényelni a „hasznosság"-ot mindenben, s ez a helyesség az emberi kapcsolatokban erkölcsi tartalmasságot jelent.

A köznapi példáktól és a hétköznapi tudattól az elvontabb, általánosító gondolkodás felé ívelő dialógusmenet – a *mimétikus* helyzetrögzítéssel együtt – éppoly magával ragadó, mint például a *Kharmidész*-ben vagy a csak kevéssel későbbi *Euthüphrón*-ban.

143. old. *Hermész-ünnepet* – Hermész volt többek között az atléták védnöke is. Ünnepe napján léptek be először a fölserdült ifjak a gyermekek tornacsarnokaiból a gümnaszionokba.

153. old. „. . . *a messzi földön lakó idegen*" – Szolón 17. töredéke.

155. old. . . . *mindenkit az isten* – Homérosz, Odüsszeia XVII 218.

158. old. . . . *a koldus irigye* – Munkák és napok 25–26 (Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása).

Platón első terjedelmes dialógusa az *erény* mibenlétéről. Valójában nem is „erény", hanem „alkalmatosság" lenne a görög *areté* megfelelője: éppúgy vonatkozik a mesterségek *(tekhnék)* funkcionális hasznosságára, mint az erkölcsére – innen a taníthatóság problémája is.

A szofisztikát (a bölcselkedést, pejoratív értelemben az okoskodást) kiélezett egyoldalúsággal ítélte el Platón, s bizonyára maga Szókratész is: csak itt-ott ismerte el jelentőségét az általános műveltség fejlesztésében; az ékesszólásban is csupán az elhitetés és (például a *Gorgiasz*-ban) a hamis célú s eszközű meggyőzés vagy hízelgés „művészetét" látta. Ezt csúfolja ki a dialógus kettős felépítésével is, amikor – a szofisták „bizonyítás + cáfolat" szerkesztésű bűvészkedéséhez hasonlóan – az erény taníthatóságának tagadásával, majd igenlésével zavarja önellentmondásba Prótagoraszt. Ironikus a Szimónidész-költeménynek e két rész közé ékelt, önkényes értelmezése is (hasonlóan ahhoz a módszerhez, ahogyan Adeimantosz értelmez néhány kiragadott versrészletet az *Állam* második könyvében). Míg azonban a szofistát csupán felingerli az önellentmondás, Szókratészt további vizsgálódásra – a fogalmak pontos meghatározására – ösztökéli a megoldatlanság („kiúttalanság", *aporia*), ugyanúgy, mint Platón egyéb ifjúkori dialógusainak a befejezésében.

Prótagorasz Prométheusz-mítosza a „görög felvilágosodásnak" a társadalmi fejlődésbe vetett hitét tükrözi. Egyáltalán nem Hésziodosz cseles, önző és az emberiséget romlásba döntő titánjára emlékeztet ez a Prométheusz, inkább Aiszkhülosz áldást hozó hősére, de attól is eltér: Prótagorasz már nem tartja elégségesnek a technikai civilizálódást a társadalmi fejlődés kivívásához,

hanem – a mítosz nyelvén szólva – a Zeusz ajándékozta, az egész emberi nemre érvényes igazságosságot is e fejlődés előfeltételének tekinti (vö. az *Antigoné* emberhimnuszával).

A dialógus „története" – tehát maga a vita – az i. e. 430-as évek végén játszódik.

175. old. *Nem megmondta Homérosz* – Odüsszeia X 279, Iliasz XXIV 348.

181. old. *mindenféle mesterséghez ért* – a szofista név a *szophosz* szóból ered, amely nem pusztán a bölcs, hanem a különféle mesterségekben, tudományokban, művészetekben jártas embereket is jelöli.

186. old. *„láttam meg"* – Odüsszeia XI 601.
„Láttam, Tantalosz is hogy szenved" – Odüsszeia XI 582.

193. old. *ennek a két ifjúnak az atyja* – Paralosznak és Xanthipposznak.

194. old. *mindazokat az anyagokat* – a görög természetfilozófia tanítása szerint a földhöz a vizet, a tűzhöz a levegőt.

196. old. *tűz használatához kötött . . . más természetű* – a kovácsmesterséget, valamint a szövésfonástól a hajóépítésig számtalan más mesterséget.

205. old. *mutatott be nekünk* – A vadak című komédiájában, amelyet i. e. 421-ben mutattak be Dionüszosz szüreti ünnepén. Említése anakronizmus a 430-as évek végén játszódó dialógusban.

225. old. *. . . ne érje semmi gáncs* – a csak itt fennmaradt Szimónidész-vers töredékeit Devecseri Gábor fordította.

227. old. . . . *mink ketten* . . . – Iliasz XXI 308–309.
„feldúlja azonnal" – Iliasz XXI 309.
228. old. *bármilyen nehéz volt is megszereznie* – vö. - Hésziodosz, Munkák és napok 289–292.
230. old. *igazi keószinak* – akik közmondásosan becsületesek voltak (vö. Arisztophanész, Békák 932).
232. old. *mint hetedik* – az úgynevezett hét görög bölcs felsorolása.
233. old. *igazán nehéz* – azaz itt már van értelme a szócskának.
235. old. . . . *hol pedig derék* – ismeretlen szerzőtől. A sort Xenophón is idézi (Emlékezések Szókratészra I 2, 20).
241. old. . . . *hamarabb meglátja az egyik* – Iliasz X 224.
. . . *ha talál is egyetmást* – Iliasz X 225.

A KISEBBIK HIPPIASZ

A logikailag támadható bizonyítási módokat csúfolja ki ebben a dialógusban – mint már a *Prótagorasz*-ban is – Szókratész, ezzel együtt pedig a szofisták Hippiaszban megtestesülő „mindenhez értés"-ét. A szatirikus-ironikus él nagyon is indokoltnak bizonyul a vita mindkét felvonásában, különösen abban a képtelenségben, amely (Hippiasz szellemében) a valóban derék Akhilleuszt a csalárd Odüsszeusznál hitványabbnak mutatja. A messze kalandozó, szerkezetileg is laza vita lényege azonban egy kérdésre összpontosul – a „jó" erkölcsi értelmezésére, ami éppoly pontos tudást igényel, mint a kézműves, a hajókormányos vagy a hadvezér szakmai felkészültsége.

270. old. *amit éppen kérdez* – az olümpiai versenyekre összecsődült tömeg előtt a szofisták is be szokták mutatni tudományukat.

272. old. *. . . a leghelyesebbnek . . .* – Homérosz, Iliasz IX 308–314.

285. old. *Phthiába elérek* – Homérosz, Iliasz IX 357–363.

. . . kincsre a kincset – Homérosz, Iliasz I 169–171.

287. old. *kora hajnalban elhajózik* – Homérosz, Iliasz IX 682.

. . . fölhagy a harccal – Homérosz, Iliasz IX 650–655.

IÓN

Platón ifjúkori művei közül való a dialógus, valószínűleg a 390-es évek második felében keletkezett. Ma már – sok kétség és vita után – eredeti (hiteles) műnek tekintik a filológusok.

A rhapszódoszok, akiket itt Szókratész beszélgetőtársa, Ión képvisel, az epikus költemények (főleg természetesen a homéroszi eposzok) hivatásos előadói voltak, akik a szerte Görögországban megrendezett „múzsai versenyeken" léptek fel.

A párbeszéd tárgya: a költészet és a megismerés viszonya, ami a később írt *Phaidrosz*-ban és az *Állam* tizedik könyvében tér vissza. Az előbbit az isteni megszállottság *(enthusziaszmosz)*, az utóbbit a racionális megismerés eredményének mondja Szókratész, aki természetesen ez utóbbit tekinti a biztos ismeretszerzés, a szakszerű tudás útjának. Erre való a görög *tekhné* főnév, amely bonthatatlan egységben jelentett „mesterség"-et, „szak-

mai tudás"-t, „szakszerűség"-et, „hozzáértés"-t, „művészet"-et.

Nemcsak az énekmondók felületes tudása és a költők megszállottsága ellen irányul a szókratészi érvelés, ha nem a szofisták egyik irodalomtudományi elve (az „illőség") ellen is.

307. old. *az Aszklépiosz-ünnepről* – az orvos isten epidauroszi kultuszhelyén négyévenként késő tavasszal ünnepelték nagy ünnepét.
316. old. *hérakleiainak hívnak* – a mágnesről van szó.
319. old. *valamelyik megindító részletet* – utalás homéroszi helyekre: Odüsszeia XXII 1 skk., Iliasz XXII 312 skk., továbbá az Iliasz XXII. és XXIV. énekének egyes szakaszaira.
322. old. *. . .mégse a kőbe!* – Iliasz XXIII 335–340.
326. old. *. . .ital-ízesítőül* – Iliasz XI 639–640.
. . .hordja halálát – Iliasz XXIV 80–82.
327. old. *. . .vészhordó köde terjeng* – Odüsszeia XX 351–357.
. . .vijjogva suhant el – Iliasz XII 200–207.
334. old. *eredetileg athéniak* – a hagyomány szerint Epheszoszt Kodrosz athéni király fia, Androklosz alapította.

A NAGYOBBIK HIPPIASZ

A „nagyobbik" jelző *A kisebbik Hippiasz*-nál terjedelmesebb megformálásra vonatkozik, maga a vita egy másik találkozás eredménye (Eudikosz nélkül). A dialógus eredetisége ma már bizonyosnak tetszik, de vitatott a datálása: nyelvstatisztikai ismérvek szerint a *Phaidón*hoz áll közel, a problémák megoldatlansága alapján viszont Platón ifjúkori művei közé tartozik.

Hippiasz – aki maga is szép, a „szép" lényegéről pedig különösen szép előadást ígér – politikai és nevelői hivatottságának fényében ragyog. Szókratész természetesen úgy tereli ennek a lényegnek a megvitatására a szót, hogy definíciót fogalmazzanak meg. Ez egyelőre nem sikerül (majd az *idea*-elméletet kifejtő dialógusokban talál rá Szókratész vagy inkább Platón), de nyomatékossá válik az önmagában való Szép jelentősége, amely tulajdonságként jelenik meg minden szépnek mondott jelenségben, dologban.

354. old. *jósszavával az isten* – „Legjobb föld a pelaszgok földje az argoszi síkon, / lóban a thesszál, míg asszonyban a spártai legjobb..." (Németh György fordítása). – Az elbizakodott megaraiaknak adta ezt a jóslatot a Püthia, Apollon papnője.

356. old. *egy emberi lényhez képest* – Hérakleitosz 82. töredéke
„...és minden másban is?" – Hérakleitosz 83. töredéke.

358. old. *hanem elefántcsontból* – az athéni Pathenónban őrzött Athéné-szobrot aranyból és elefántcsontból készítette Pheidiasz.

SZÓKRATÉSZ VÉDŐBESZÉDE

I. e. 399-ben tárgyalta a Szókratész ellen benyújtott vádiratot az ötszázegy tagú törvényszék. A közjogi vádlóként fellépő Melétosz, Anütosz és Lükón iratának az a része, amelyben a vallástalanságot rótták fel Szókratész bűnéül, régi szokványt utánzott: a vallássértés, hitetlenség *(aszebeia)* bűnében marasztalták el az athéniak már Aiszkhüloszt, majd – többek között – Anaxago-

raszt és Prótagoraszt. A Szókratészt gúnyoló komédiaköltők is közszájon forgó – más filozófusokra és szofistákra is alkalmazható – vádakkal ostorozták. Lehetséges (sőt a századforduló viszonyainak ismeretében valószínű), hogy Melétoszék valamelyik politikai klikk felbéreltjei voltak: ezt tanúsítja a vádirat egész demagógiája. Pontosabban azonban nem állapítható meg a per politikai háttere.

Három részre tagolódik a *Védőbeszéd*, amely természetesen nem szó szerint, hanem szellemi lényegében örökíti meg az elhangzottakat. Az első *(I–XXIV. fejezet)*, amelyet a Melétosszal való vita is élénkít, a vádak tárgyi és logikai képtelenségét bizonyítja; a másodikat *(XXV–XXVIII. fejezet)* a vétkesség csekély többségű kimondása, a harmadikat pedig *(XXIX–XXXIII. fejezet)* már a halálbüntetés megszavazása után mondja el Szókratész. Érvelési módjának és a haláltól sem félő elvhűségének csodálatos egységét örökítette meg Platón – mindenféle pátosz nélkül, a Mesterhez méltó emberiességgel.

403. old. *történetesen vígjátékíró* – Arisztophanész (vö. Szókratész védőbeszéde 19b).
Arisztophanész vígjátékában – a Felhőkben, amelyet i. e. 423-ban mutattak be.

406. old. *ama futás idején* – i. e. 404-ben, amikor a harminc zsarnok száműzte Athénból a demokratákat.
jelenlévő testvére – Khairekratész (vö. Xenophón, Emlékezések Szókratészra II 3, 1).

407. old. *a kutyára* – tréfásan elferdített esküformula, amelyben a kutya egy istennév helyett szerepel.

419. old. „. . .*vár rád is a végzet*" – Homérosz, Iliasz XVIII 96.

420. old. *Ám haljak meg azonnal*. . . – Homérosz, Iliasz XVIII 98.
görbe hajóknál, terhe a földnek – Homérosz, Iliasz XVIII 104.

425. old. *azt a tíz hadvezért* – i. e. 406-ban az Arginuszai-szigetek mellett vívott tengeri csata győztes hadvezéreit koholt vádak alapján kivégezték.

426. old. *megalakult az oligarchia* – a harminc zsarnok uralma, i. e. 404-ben.

429. old. *tölgytől vagy sziklától én sem eredtem* – Homérosz, Odüsszeia XIX 164.

KRITÓN

Egybehangzóan sorolják a kutatók Platón legmegkapóbb dialógusai közé, de egyik-másik méltatója is furcsállja – inkább Xenophón naiv-jámbor Szókratészportréjához véli illőnek – a Mester erkölcsiségét, mondván: hogyan lehetséges az, hogy a platóni Szókratész, aki mindenféle konvenciót, szokást és állami intézkedést a racionálisan megindokolt erkölcs mércéjével mért, itt (éppen a siralomházban töltött utolsó hajnalon!) ennyire konformistának mutatkozik? Az a felfogás bujkál a kérdés mögött, amely nemcsak a politikai elkötelezettség és az erkölcsi autonómia, de a hűség és a személyes erkölcsi szabadság közé is feloldhatatlan ellentétet konstruál. Ha védelemre nem is szorul, néhány szavas értelmezést épp ezért igényel a szöveg: Athén nemcsak szülővárosa volt Szókratésznak, hanem vállalt közössége is, amelynek a – saját erkölcsi meggyőződése szerinti – hibáit követke-

zetesen és bátran bírálta, de amelyet soha meg nem tagadott. Ha meggyőződés nélküli konformista lett volna, nyilván másképpen viselkedik már a bíróság előtt is, s aggályoskodás nélkül enged a jószívű, de átlagpolgár-gondolkodású Kritón rábeszélésének.

445. old. *a hajó érkezett meg Déloszból* – amíg a Déloszban tartózkodó ünnepi küldöttség hajója nem érkezett vissza, addig Athénban tilos volt végrehajtani a halálos ítéleteket (vö. Phaidón 58b).

446. old. *„. . . sűrű-rögű Phthiába elérsz majd"* – Homérosz, Iliasz IX 363.

464. old. *sem Lakedaimónt . . . sem Krétát* – Lakedaimónban (Spártában) és Krétán arisztokratikus államforma volt uralmon, amit Szókratész gyakran dicsért (vö. Prótagorasz 342b).

GORGIASZ

Az ifjúkori Platón-művek hatalmas ívű záródarabja. Tematikailag a *Prótagorasz*-hoz kapcsolódik, de tagoltabban és élesebben állítja szembe Szókratészt és a szofistákat, mint a megoldatlansággal záruló dialógusok. Fontos mozzanat Szókratész érvelésében az átfogó fogalmak több részre bontása: nem teljesen új ez az eljárás (l. már a *Lakhész*-ben a „bátorság" viszonyítását az „erény"-hez), de alapvető lesz a későbbi Platón-művek definíciókeresésében.

Gorgiasszal szemben – aki az ékesszólás és az elhitetés bajnoka – a jog(osság) tényleges tudásának az értékét bizonyítja be Szókratész. Póloszt még inkább leleplezi (nem más a szofisztika, mint a hízelkedés „művészete",

tehát csak árt, nem gyógyít a lélekben), hatalom és jog ellentétéből pedig saját – a kortársak szemében képtelen – erkölcsi alapállását vezeti le. Kalliklész képviseli legszélsőségesebben azt a szofista nézetet, hogy a természet az erősebb jogát szentesíti, s hogy a hatalommal szemben az erkölcsnek nincs jogosultsága; ennek cáfolatából alakul ki a továbbiakra nézve is oly fontos szókratészi alapelv és magatartás: igenis az erkölcs(összég) a legfőbb érték az egyes ember és a közösség számára, ennek a kibontakoztatása (a nevelés) tehát az államférfi feladata.

Törvény és természet, írott és íratlan törvény, hatalom és erkölcs dilemmája az i. e. 5. század közepétől fogva nyert antitézisformát a görög gondolkodásban. A *Gorgiasz*-ban megjelenített szofisták nézete volt az általános (ezt vallotta, többek között, az *Állam*-ban bizonykodó Thraszümakhosz is), de nem az egyedüli: más szofisták, mint Alkidamasz és Antiphón, azt tanították, hogy a természet szerint egyenrangúnak születik minden ember, csak a törvény tesz közöttük különbséget (szabadok és szolgák, görögök és barbárok csoportjára tagolva őket).

476. old. *amilyen . . . lenni dicsekszem* – Homérosz, Iliasz VI 211.

479. old. *az orvosi mesterség* – a görög szövegben ugyanaz a szó *(tekhné)* jelöli a művészetet és a mesterséget is. A fordító értelemszerűen hol ezt, hol azt használja.

482. old. *a népgyűléseken a jegyzők* – annak, aki törvényjavaslatot tett a népgyűlésen, a nevén kívül atyja nevét és démoszát is kihirdették, ugyanis ilyen módon tartották nyilván az athéniakat. Ha ugyanazon a népgyűlésen ugyanaz az ember újabb javaslattal állt elő, már

csak a nevét hirdették ki, hozzátéve, hogy „a többi azonos".

483. old. *ama dal költője* – ismeretlen szerző népszerű dalocskája: „Első kincs, mit az ember esd: egészség, / második meg a szép és büszke termet. / míg a harmadik: tiszta vagyon, / és negyedik: vidám, drága baráti kör" (Franyó Zoltán fordítása).

511. old. *egybe van kavarva minden dolog* – Anaxagorasz 1. töredéke.

532. old. *a törzsemen volt a sor* – a tíz athéni törzs, phülé, ötven-ötven képviselője felváltva irányította Athén életét az év egytized részében. Szókratész az Antiokhisz phüléhez tartozott.

556. old. *Pürilampész Démoszát* – szójáték. Démosz egy híres szépfiú neve, ugyanakkor azt is jelenti, hogy „nép".

559. old. *erre céloz dalában* – Pindarosz 169. töredéke.

560. old. *Euripidész mondása* – az Antiopé című, töredékekből ismert tragédiájából.

561. old. *mint Euripidésznél* – töredék az Antiopé című tragédiából (vö. Gorgiasz 484e).

562. old. *„. . . s néptelen marad"* – Euripidész, Antiopé-töredék.

574. old. *ha Euripidész igazat mondana* – töredék a Polüeidosz című elveszett tragédiából.

608. old. *„. . . most én egymagam végzem"* – Epikharmosz 16. töredék.

619. old. *holdat igéző thesszáliai nők* – akik híres méregkeverők és varázslók hírében álltak. Kilesték Hekaténak, az alvilági istennőnek a titkait, ezért szemük világával lakoltak.

624. old. *zúzott füllel járnak* – vagyis Spárta-barát athéniak. A spártaiakat abban is utánozták,

hogy sokat sportoltak, gyakorolták az ökölvívást. Az ökölvívókat könnyű volt fölismerni az ókorban megtépázott fülükről.

626. old. *amint Homérosz mondja* – nem mondja. Több ízben szerepel azonban az az ellentétpár az Odüsszeiában, ami alapján Platón megalkothatta ezt az idézetet: „Dölyfösek-é, vadak-é, törvénnyel mit se törődők, / vagy vendégszeretők s elméjük féli az istent?" (Odüsszeia VI 120–121; IX 175–176; XIII 201–202).

627. old. *ha nincs a prütanisz* – Miltiadészt, aki Marathónnál legyőzte a perzsákat, egy sikertelen hadjárat után halálra ítélték, de barátai kérésére a prütaniszok, az elöljárók pénzbírságra enyhítették az ítéletet.

637. old. *Homérosz elbeszéli* – Iliasz XV 187–195.

641. old. *„. . . holtak közt tette a törvényt"* – Odüsszeia XI 569.

Aigina fiához – Aiakoszhoz.

MENÓN

Az erény taníthatóságának a kérdéséből (vö. *Prótagorasz*) bontja ki Szókratész a tudás mibenlétének és eredetének a problémáját, egy matematikai feladat megoldásából pedig a lélek halhatatlanságának és a visszaemlékezésnek *(anamnészisz)* a gondolatát. – A lélek halhatatlanságának az elmélete már korábbi ideológiákban (az orphikusok és a püthagoreusok tanaiban) is megfogalmazódott, de Szókratész mélyíti el úgy, hogy a biztos és *a priori* tudás kulcsát ragadja meg a visszaemlékezésben.

A négyzet megkettőzésének a feladata csak egyike

(s nem is a legnehezebb) az 5. századi matematikában felmerült és részben megválaszolt problémáknak. Vö. *Theaitétosz, Timaiosz.*

Megoldatlansággal végződik ugyan ez a dialógus is (nincs egyértelmű válasz arra, hogy az erény természettől való-e vagy tanítható), de isteni adományozottságának a gondolata már előrevetíti az *Állam* pedagógiai elvét: kell lennie olyan vezetőnek, aki e képességgel megáldottan veszi kézbe más államférfiak tanítását.

660. old. *ahogy Pindarosz mondta* – Pindarosz 105. töredéke. Folytatását Arisztophanész idézi A madarak című darabjában: „atyám, Aetna alapítója, / hasonnevű szent isteninkhez" (870–871. sor, Arany János fordítása).

662. old. *miként a költő mondja* – ismeretlen költő verstöredéke.

673. old. *. . . hívják őket az embereknél* – Pindarosz 133. töredéke

695. old. *eszméletből* – a görög *phronészisz* szó megfelelője, amely más dialógusokban „tudás"-ként vagy „megfontolás"-ként szerepel.

711. old. *. . . maradék eszed is* – Theognisz 1. elégia 33–36.

712. old. *. . . nem teheted sohasem* – Theognisz 1. elégia 432–438.

717. old. *nincsenek odakötözve, megszöknek* – Daidalosz szobrai olyan élethűek voltak, hogy szinte mozogni látszottak.

723. old. *„puszta szökellő árnyak"* – Homérosz, Odüsszeia X 494–495.

Kratülosz, akiről Platón ezt a dialógusát elnevezte, az epheszoszi Hérakleitosz tanítását tette magáévá. Hérakleitosz az örök mozgást, változást, az ellentétek egységét, egymásba való átcsapását tanította. (Híres mondása volt: nem léphetünk kétszer ugyanabba a folyóba, mert bár ugyanabba lépünk, mégsem ugyanaz már ez a folyó.) Maga Platón fiatal korában – mielőtt kapcsolatba került volna Szókratésszal – Kratülosz tanítványa volt; rajta keresztül ismerkedett meg Hérakleitosszal. – Kiegészül Kratülosznál Hérakleitosz tanítása azzal a gondolattal, hogy a *nyelv* a természet (a *phüszisz*) műve, s ezért a nevek a megnevezett dolgok lényegéből következnek. – Ellenfele, a dialógus másik szereplője, Hermogenész viszont azt a szofista felfogást képviseli, amely szerint a nyelv csak önkényes *megegyezés, konvenció* műve. Ezért a névnek nem sok köze lehet a megnevezett dolgok lényegéhez, természetéhez. A megegyezés, konvenció görög neve, a *nomosz* szó *törvényt* is jelentett. A Platón-korabeli szofisták elméleteiben nagy szerepet játszott a *phüszisz–nomosz* ellentét. A *Kratülosz* című dialógus a nyelvfilozófia síkján mutatja be ezt a vitát. Szókratész – amíg Hermogenésszal beszélget – úgy tesz, mintha Kratülosz és Hérakleitosz nézeteit tenné magáévá, és szinte meg is győzi Hermogenészt. – De aztán, a dialógus vége felé, amikor Kratüloszhoz intézi szavait, a hérakleitoszi–kratüloszi elmélet gyengéire mutat rá. – Tulajdonképpen az egész dialógus erősen ironikus – még ott is, ahol helyenként komoly platóni-szókratészi gondolatokat villant föl.

727. old. *helyessége, valódisága* – a görög szövegben egy szó. Minthogy a magyar „helyesség" an-

nak, aki Platónt csak magyarul olvassa, nem elég világos, jónak láttam a kissé talán tautologikus körülírást. Ez az elv érvényesült egyébként az egész dialógus fordításában (a fordító).

728. old. *balul ütöttek ki* – Hermogenész gazdag rokonsága ellenére közismerten szegény volt. Xenophón szerint Szókratész szerzett számára támogatót, hogy helyrebillentse anyagi helyzetét (Emlékezések Szókratészra II 10, 3).

734. old. *„Igazság"* – Prótagorasz egyik elveszett művének címe.

742. old. *szokás* – a görög szó *(nomosz)* törvényt is jelent (a fordító).

750. old. *. . . Szkamandrosznak az emberek?* – Iliasz XX 74.

751. old. *. . . az emberek meg kümindisznek (ölyvnek)* – Homérosz, Iliasz XIV 291.
Batieisz, mint Müriné – „Ezt Batieiának hívják ott mind a halandók, / s fürge-futó Müriné sírjának az elnemenyészők" (Homérosz, Iliasz II 813–814).
Homérosz szerint – „. . . apja eképpen hívta: Szkamandriosz; Asztüanaxnak / hívta a nép, minthogy Hektór maga védte a várost" (Homérosz, Iliasz VI 402–403).

754. old. Ennek a négy betűnek Platón korában, úgy látszik, még nem volt neve.

759. old. *értelem tisztaságát, zavartalanságát* – Szókratész a Kronosz név genitivusát bontja föl önkényesen a *korosz* „seprő" és *nusz* „értelem" szavakra.

763. old. Munkák és napok 121–123.

772. old. *folyóneveket – rhein* = folyni és *krunosz* = forrás.
779. old. *közbeszúrunk még egy l-t* – Apolón azt jelentené: „aki el fog pusztítani".
780. old. *ellentmondani Hésziodosznak* – Istenek születése 195–197.
783. old. Vö. azzal, amit föntebb (396 d) Euthüphrónról mondott, és egyben Aeneas lovaival az Iliász V. énekében.
787. old. *új-régi fény* – vagyis: *szelaenonneoaeia*. A *szelasz* = fény, *enon* = rajta levő, *neon* = új és *aei* = mindig összetétele.
791. old. az *oroszlánbőr* – Héraklész öltözete, amelyben bátornak kell lennie.
818. old. *ezt a kettőt* – ti. a dolgokat és hangokat.
822. old. *igaza van Hésziodosznak* – Utalás a Munkák és napok 361–362 soraira.

EUTHÜDÉMOSZ

A nevelés céljáról és tartalmáról bontakozik ki a vita Szókratész és a szofisták között, s a dialógus egyúttal vitatkozási módszerük ellentétét is megvilágítja. A remekül felépített dialógust – a szofisztikus fogásokat pontról pontra cáfoló Szókratész érvelését – csupán az bontja meg, hogy éppen Szókratész két alkalommal is az igaz tudás és az igaz erény dicséretével vezeti be a nevelői buzdítást.

Ugyanakkoriban írhatta Platón a dialógust, mint a *Kratülosz*-t – talán valamivel előbb is.

877. old. *a kariai, akin próbát tesznek* – mint valami értéktelen dolgon. Közmondás. A kisázsiai

Karia lakóit rabszolgaként és zsoldosként ismerték a görögök, ezért kevésre becsülték őket.

888. old. *Aiszkhülosz jambusa szerint* – „Polgárok, az időkhöz illőn szóljon az, / ki ügyünk őre, városunk fedélzetén / kormányoz – álom ne szálljon pilláira" (Heten Thébai ellen 1–3, Jánosy István fordítása).

891. old. *Zeuszé Korinthosz is* – Pindarosz, 7. nemeai óda 154–155.

903. old. *akkora, mint a delphoi szobor* – pedig az körülbelül öt és fél méteres volt. A szalamiszi győzelem után hálából állították a görögök ezt a hatalmas bronz Apollón-szobrot.

911. old. *mint Pindarosz mondja* – „A fő jó csak a víz" (1. olümpiai óda 1, Kálnoky László fordítása).

MENEXENOSZ

Különös alkotás: a címszereplővel való találkozás során idéz fel a 399-ben (!) elhunyt Szókratész egy fiktív halotti beszédet, amelyet Aszpaszia – Periklész régen halott élettársa – mondott el 386-ban. . . Athén gorgiaszi stílusú magasztalását bizonyára ironikusnak szánta Platón (vö. VII. levél), a művészi remeklés azonban nagyon is meggyőzővé teszi. Így érezhették a későbbiek is, mert – Cicero közlése szerint – hagyománnyá lett, hogy a hősi halottak tiszteletére évenként rendezett ünnepségeken felolvassák.

919. old. *mégpedig a tanácsházból* – a piactér, vagyis az agora nyugati részén állt a tanácsháza és az

a csarnok, ahol a prütaniszok étkeztek. Mindkét épület a Métróon szentélyének része volt.

az elesettek fölött – Athénban szokás volt a háborúban elesett katonák közös temetésekor szónoklatot tartani. A leghíresebb halotti beszédet Periklész tartotta a peloponnészoszi háború első évében.

921. old. *a tanács* – az ötszáz tagú bulé, amely a tíz phülé ötven-ötven képviselőjéből állt. A bulé csak javaslatot tehetett a népgyűlésnek, és az szavazta meg a végső határozatot.

924. old. *az érte versengő istenek viszálya* – Athéné és Poszeidón versengett Attikáért, amelyet végül az istennő szerzett meg.

927. old. *a Hérakleidáknak az argosziak ellen* – Héraklész utódai Athénba menekültek, majd Thészeusszal szövetségben leszámoltak az argoszi zsarnokkal, Eurüsztheusszal. A Thébaiból elűzött Polüneikészt, Oidipusz fiát a bátyja elleni harcban az argoszi király serege támogatta. A támadók vereséget szenvedtek, és halottaikat a gőgös thébai Kreón csak Thészeusz fegyveres közbelépésére volt hajlandó kiadni.

931. old. *nagy háború tört ki* – a peloponnészoszi háború, amelyben a spártaiak vezette peloponnészoszi szövetség legyőzte az Athén által vezetett déloszi szövetséget (i. e. 431–404).

szörnyű háború tört ki – Alkibiadész őrült vállalkozása Szicília elfoglalására (i. e. 415–413). Az athéni sereg Szürakuszainál vereséget szenvedett, és a foglyul esettek a

szürakuszai kőfejtőben raboskodtak halálukig.

932. old. *másoknak a barátai* – Plutarkhosz leírja (Nikiasz 29), hogy azokat az athéni foglyokat, akik Euripidész műveit el tudták szavalni, szabadon eresztették a szürakuszaiak.

tengeri ütközetben estek el – i. e. 411-ben Künosszémánál és Abüdosznál Thraszübulosz, i. e. 410-ben Küzikosznál pedig Alkibiadész vezetésével győzték le az athéniak a spártai flottát.

sok más hajót pedig máskor – vagyis Küzikosznál.

Mütilénénél lévő hajóink el voltak vágva – i. e. 406-ban a spártai flotta körülzárta az athéniak három hadvezérét és negyven hajóját. Athén ekkor bevetette végső tartalékait, a pénzhiány miatt még a templomok aranykincseit is beolvasztotta. Az így fölszerelt felmentő flotta a Leszbosz és Kisázsia közt fekvő Arginuszai-szigetcsoportnál szétverte a spártai hajóhadat, amelynek parancsnoka elpusztult az ütközetben.

most itt nyugosznak – az arginuszai csata után a tíz szolgálatban lévő hadvezér közül hatot koholt vádak alapján kivégeztek. Az egyik vádpont az volt ellenük, hogy a csata után a vízbe esett athéniakat nem mentették ki a viharos tengerből, a másik pedig az, hogy a halottakat nem szedték össze és nem temették el.

933. old. *az eleuszisziak elleni háborúnak* – i. e. 403-ban a harminc zsarnok oligarcha-uralma ellen támadók központja Peiraieusz, Athén ki-

kötője volt. A száműzött oligarchiák Eleuszisziba települtek át, de rövidesen békét kötöttek az athéni demokratákkal, akik fátylat borítottak a múlt belső harcaira.

934. old. *így is cselekedtek* – a peloponnészoszi háború után Spárta kihasználta győzelmét. A legyőzött városokba küldött helytartót támogatták a hatalomra juttatott oligarchák.

kész volt elpusztítani – i. e. 480-ban Xerxész csapatai elpusztították Athént. A peloponnészoszi háborúban a perzsák Athén ellenfeleit támogatták. Mégis i. e. 394-ben Knidosznál csak az athéni Konón segítségével tudták legyőzni a Perzsia ellen támadó spártai csapatokat. Az úgynevezett korinthoszi háborúban (i. e. 395–386) Athén Korinthoszt, Argoszt és Boiótiát támogatta a Sparta elleni harcban.

935. old. *a kisázsiai földrészen lakó görögöket* – ez volt az úgynevezett Antalkidasz-féle királybéke (i. e. 386). Nevét onnan kapta, hogy a feltételeket a perzsa nagykirály diktálta a spártai követnek.

938. old. *„semmit se túlzottan"* – Szolónnak tulajdonított mondás. A delphoi Apollón-templom falára volt vésve a másik bölcsesség mellé, amely úgy szólt, hogy „ismerd meg önmagad".

Dionüszosz kisebb ünnepségeihez tartozott a telet búcsúztató (január végén, február elején rendezett) Lénaia. Korábban csak komédiaköltők versenyét iktatták az ünnep athéni programjába, de i. e. 432-től tragédiákat is adtak elő. Agathón – a tehetséges, csillogó szavú, de lazán komponáló költő, akit már a *Prótagorasz*-ban is eszes és vonzó fiatalemberként mutatott be Platón – i. e. 416-ban nyerte meg a tragédiaköltők versenyét.

Az irodalmi remeklésen túl (nincs még egy görög alkotás, amely ilyen pompázatosan tenné életszerűvé, s mutatná felhőtlennek a klasszikus kori Athén szellemi világát) elvileg is fontos dialógus ez: a szemléleti konkrétumoktól elforduló általánosítás igénye, az ideák gondolati megteremtése, a *szép* és a *jó* eszméjének az összekapcsolása, a hirtelen fényű megismerés (megvilágosodás) gondolata, a szókratészi-platóni mítoszköltés különössége (játékos irónia + magasabb rendű megismerés) – megannyi olyan mozzanat, amely Platón későbbi műveiben a világkép kiteljesítésének eszközeként őrződik meg.

948. old. *derék emberek lakomáin* – szójáték Agathón nevével („derék emberek").
Agamemnónt ritka mód kiválónak írja le – a Tróját ostromló görög sereg fővezérének kiválóságáról l. Homérosz, Iliasz XXIII 891. Menelaosz spártai királyról l. Iliasz II 408 („Hívás nélkül jön riadóhangú Menelaosz").

950. old. *Dionüszosz bírói széke előtt* – egyrészt azért, mert Dionüszosz, a bor istene ezen az összejövetelen főszerepet játszott, másrészt azért,

mert a drámai versenyeket, amelyeken Agathón is nyert, az ő ünnepein tartották.

952. old. *Euripidész Melanippéjének mintájára* – a Bölcs Melanippé című, töredékesen fennmaradt tragédiában.
a kitűnő Prodikosz – Prodikosz Héraklészről írt szavait Xenophón őrizte meg az Emlékezések Szókratészra című művében (II 1, 21).

954. old. *Hésziodosz azt mondja* – Istenek születése 116–120 (Trecsényi-Waldapfel Imre fordítása).

955. old. *némelyik hősbe vitézséget lehel az isten* – például Apollón és Athéné (Homérosz, Iliasz IV 507–516).
Orpheuszt . . . küldték el a Hadészból – amikor feleségét, Eurüdikét fel akarta onnan hozni.

957. old. *Zeusz és Dióné lánya* – „Aphrodité odahullt anyjának ölébe, Dióné / két karjával fogta körül, megölelte leányát" (Homérosz, Iliasz V 370–371).

970. old. *amit Homérosz . . . mond* – Odüsszeia XI 307–320.

972. old. *a leszboszi szeretők* – vagyis egymás iránt vonzódó nők.

973. old. *mint a lakedaimóniak az arkadiaiakat* – Spárta lakói, a lakedaimónok sorra legyőzték a peloponnészoszi félsziget többi népét, köztük az arkadiaiakat.

977. old. *megcsonkítások* – a műveletet Kronosz hajtotta végre atyján, Uranoszon (Hésziodosz, Istenek születése 181).
. . . fején a halandó földilakóknak . . . – Homérosz, Iliasz XIX 92–93.

981. old. *Gorgiasznak... a fejét* – szójáték a szofista Gorgiasz és a mitológiai szörny, a Gorgó nevével. Aki a Gorgó levágott fejét megpillantotta, azonnal kővé dermedt.

982. old. *„ígéretet a nyelv tett, nem a szív"* – Euripidész, Hippolütosz 612.

986. old. *Diotimától* – valószínűleg kitalált személy.
tíz évvel eltolódott – a peloponnészoszi háború kirobbanása után, i. e. 430-ban tört ki az a dögvész, amelynek Periklész is áldozatául esett.

1004. old. *„...mint sokan együtt"* – Homérosz, Iliasz XI 514.

1010. old. *„rezet aranyra"* – „Mert ez aranyfegyvert nyújtott át Tüdeidésznek / rézért, százökörértékűt a kilencökör árért" (Homérosz, Iliasz 235–236).

1011. old. *Aiasz a vassal szemben* – a Tróját megostromló hőst megvédte hatalmas pajzsa.
„...ez a nagyszerű férfi" – Homérosz, Odüsszeia IV 242.

1013. old. *Lakhész volt vele* – az arisztokrata hadvezér, aki ebben a csatában közkatonaként harcolt.

PHAIDÓN

Szókratész végső óráit, utolsó baráti beszélgetését örökítette meg itt Platón, aki betegsége miatt nem látogathatta meg a Mestert a siralomházban. A halálról való elmélkedés fogalmaztatja meg Szókratésszal a korábbi dialógusokban inkább csak érintett gondolatokat test és lélek dualizmusáról, a lélek halhatatlanságáról – ami (mint már a *Menón*-ban kimutatta) a visszaemlékezés,

tehát a tudásszerzés kulcsa –, az önmagával mindig azonos lényegről (például „maga a szép") és az örök ideáknak a világrendben betöltött szerepéről. Bonyolultságában is szemléletes a földgolyó és a mindenség leírása; az eszkhatologikus mítoszba (mint a korábban írt *Gorgiasz* és a következő műnek mutatkozó *Állam* zárófejezeteibe is) az orphikus-püthagoreus világkép elemeit építette be Platón.

1021. old. *Phliusz* – észak-peloponnészoszi városka, Ekhekratész lakóhelye.

1022. old. *ő maga is megmenekült* – Minósz krétai király legyőzte Athént, és hadisarcként kilencévenként hét fiút és hét leányt követelt, hogy bikafejű fia, a Minótaurosz elé vesse őket. Thészeusz athéni királyfi az áldozatokkal együtt Krétára utazott, behatolt a Minótaurosz lakóhelyére, a labürinthoszba, és megölte a szörnyet.

1025. old. *a tizenegyek* – tíz sorolt tagból és egy jegyzőből álló végrehajtó testület Athénban. Ők felügyeltek a börtönökre és a halálbüntetések végrehajtására.

1029. old. *titkos tanokban* – a misztériumokban. Itt valószínűleg az Orpheusz nevéhez fűződő orphikáról van szó.

1031. old. *jó emberek közé érkezem* – a bölcsek és a hősök alvilági árnyai közé (l. Szókratész védőbeszéde 41a).

1034. old. *az eszmélet elsajátításával* – a más dialógusokban „tudás" vagy „megfontolás" formában szereplő görög *phronészisz* szót itt eszméletnek fordította a fordító.

1041. old. *sokan vannak . . . a narthéxhordozók, de kevesen a bakkhoszok* – vagyis sokan követik Dionüszoszt (Bakkhoszt), de csak kevesen vannak beavatottak. A narthéx (vagy thürszosz) az ünnepi dionüszoszi menetben viselt bot.

1042. old. *a megholt emberek lelkei a Hadészban vannak-é* – l. Homérosz, Odüsszeia X 512–521.

1061. old. *Hadészhoz . . . valóban a „láthatatlanhoz"* – a név a legelfogadottabb etimológia szerint *a-idész* (láthatatlan).

1074. old. *lenyírod a szép hajadat* – a gyász jeléül.

mint az argosziak – a spártaiak i. e. 546-ban elfoglalták az Argoszhoz tartozó Thüreát. Az argosziak megfogadták, hogy amíg vissza nem foglalják, egyetlen argoszi sem növeszti meg a haját (Hérodotosz I 82).

kettővel . . . még Héraklész sem bír – a Héra által küldött rákot és a hüdrát csak Ioleósz (Iolaosz) segítségével tudta legyőzni Héraklész.

1076. old. *akár az Euriposz vize* – az Euboia szigetét a szárazföldtől elválasztó szoros különös áramlásait nem tudták megmagyarázni az ókorban. Itt a szofisták gondolkodásmódját hasonlítja Platón az Euriposzhoz.

1083. old. *„. . . tűrtél már hajdan te kutyábbat is ennél"* – Homérosz, Odüsszeia XX 17–18.

1084. old. *ami Harmoniát, a thébai királynét illeti* – Harmonia Kadmosznak, Thébai alapító királyának felesége volt. A thébai Szimmiasz harmónia-elméletét Harmoniához, Kebész gondolatmenetét pedig Kadmoszhoz hasonlítja Szókratész.

„közelebb lépve" – Homérosz, Iliasz VII 225.

1086. old. *mint egyesek mondták* – Anaximandrosz, Anaxagorasz, Arkhelaosz.
a vér-e . . . vagy a levegő, vagy a tűz – a vérről Empedoklész, a levegőről Anaximenész, a tűzről Hérakleitosz ír.

1090. old. *örvénnyel veszi körül . . . talapzatul helyezi alája a levegőt* – Thalész szerint a lapos föld a vízen úszik, Anaximenész szerint viszont az összesűrűsödött levegő tartja fönn.

1105. old. *Aiszkhülosz Télephosza* – a müsziai királyról szóló tragédiából – akit Akhilleusz tévedésből megsebzett, s a sebet csak az ő lándzsahegye gyógyíthatta be – mindössze két sor maradt fenn.
vezetőkre sem lenne szükség – Hermész egyik feladata az volt, hogy a halottak lelkét az Alvilágba vezesse.

1106. old. *nem kell a Glaukosz tudománya* – tudniillik ahhoz, hogy a vizsgált kérdés mélyére hatoljunk. Glaukosz a búvárok, halászok és hajósok jóstehetségű védelmezője volt.
a Phaszisztól Héraklész oszlopaiig – a Feketetengertől a Gibraltárig.

1110. old. . . . *mély üregébe a földnek* – Homérosz, Iliasz VIII 14.

1111. old. *sokféle nagy folyam van* – Homérosz (Odüsszeia X 508–540) hasonlóképpen írja le az Alvilág folyóit.
Püriphlegethónnak neveznek – azaz lánggal égetőnek.

1119. old. *kakassal tartozunk Aszklépiosznak* – gyógyuláskor áldoztak kakast a gyógyítás istenének. Szókratész saját halálát az életből való kigyógyulásnak tekintette.

TARTALOM

LAKHÉSZ *(Steiger Kornél fordítása)* 5
KHARMIDÉSZ *(Papp János fordítása)* 55
EUTHÜPHRÓN *(Kerényi Grácia fordítása)* 97
LÜSZISZ *(Steiger Kornél fordítása)* 137
PRÓTAGORASZ *(Faragó László fordítása)* 173
A KISEBBIK HIPPIASZ *(Kárpáty Csilla fordítása)* 267
IÓN *(Ritoók Zsigmond fordítása)* 305
A NAGYOBBIK HIPPIASZ *(Kárpáty Csilla fordítása)* .. 335
SZÓKRATÉSZ VÉDŐBESZÉDE *(Devecseri Gábor fordítása)* 399
KRITÓN *(Devecseri Gábor fordítása)* 441
GORGIASZ *(Péterfy Jenő fordítása)* 469
MENÓN *(Kerényi Grácia fordítása)* 643
KRATÜLOSZ *(Szabó Árpád fordítása)* 725
EUTHÜDÉMOSZ *(Steiger Kornél fordítása)* 853
MENEXENOSZ *(Kovendi Dénes fordítása)* 917
A LAKOMA *(Telegdi Zsigmond fordítasa)* 943
PHAIDÓN *(Kerényi Grácia fordítása)* 1019

SZÖVEGMAGYARÁZATOK 1121

BIBLIOTHECA

CLASSICA

Kiadta az Európa Könyvkiadó. A kiadásért az Európa Könyvkiadó igazgatója felel. Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem. Nyomta a Kossuth Nyomda. A nyomdai rendelés törzsszáma: 831186. Felelős vezető: Bede István vezérigazgató. Készült Budapesten, 1984-ben.

A fordítás és a szövegellenőrzés alapjául szolgáló kiadások: Platonis Opera, ed. J. Burnet, 5 vols., Oxford, első kiadás 1899–1907; Platon Oeuvres Complètes, Collection des Universités de France publiée sous le patronage de l'Association Guillaume Budé, Paris, Société D'Édition „Les Belles Lettres" 13 kötet, 1920–1959.

Felelős szerkesztő: Zsolt Angéla. A fordítást az eredetivel egybevetette: Falus Róbert, Joó Mária, Mayer Gyula, Németh György, Ritoók Zsigmond és Steiger Kornél. A sorozatot Szántó Tibor tervezte. Műszaki vezető: Miklósi Imre. Készült 20000 példányban, 58,72 (A/5) ív terjedelemben
ISBN 963 07 3229 7.
Össz. ISBN 963 07 2790 0.